

OSMANLI İDARESİNDE ATINA (PAZAR) KAZASI 1875-1920

Dr. Hüseyin SARAC

OSMANLI İDARESİNDE ATINA (PAZAR) KAZASI 1875-1920

Dr. Hüseyin SARAC

PAZAR KAYMAKAMLIĞI KÜLTÜR HİZMETİ

PAZAR KAYMAKAMLIĞI KÜLTÜR YAYINI

OSMANLI İDARESİNDE
ATINA (PAZAR) KAZÂSI
(1875-1920)

Hüseyin SARAÇ

Ankara-2015

OSMANLI İDARESİNDE
ATİNA (PAZAR) KAZÂSI
(1875-1920)
Hüseyin SARAÇ

PAZAR KAYMAKAMLIĞI YAYIN NU: 1

ISBN: 978-605-9965-21-7

1. Baskı 18 Mart 2015

Yayımlayan:

Pazar Kaymakamlığı
Kirazlık Mah. Tahsin Bekir Balta Cad. No:15
53300 PAZAR / RİZE
Tel: 464 6121001 / 6121005 Faks:464 6121003

Yayına Hazırlık

Mehmet

Istasyon Fazlıoğlu İş Merkezi Kat: 3
Nu: 315 Kocasinan/KAYSERİ
Tel: 0537 770 73 78
E-posta: celebilacin@gmail.com

Kapak Tasarın:

Halim Hakan ÖZCAN

Kapak Fotoğrafları

Ön Kapak 1900'lerin başında Pazar Soğuksu sahili ve Pazar Kız Kulesi
Arka Kapak Osmanlı Devleti döneminde Trabzon Vilayeti Sancak ve
Kazalarını gösterir harita

Yazarla İletişim

Tel: 532 552 86 32
e-posta: huseyinsarac53@hotmail.com

Baskı:

BizimBüro

0 312 229 99 28

Ankara

© Kitabın Telif Hakları Rize/Pazar Kaymakamlığı'na Aittir

TAKDİM

İlçemiz Pazar, 1928 yılı öncesindeki adıyla Atina; Anadolu yarımadasının en eski yerleşim merkezlerinden biri olarak, sahip olduğu doğal liman ile ticaret ve kara-deniz ulaşım bağlantısında önemli bir kavşak merkezî olarak bilinen tarih boyunca her zaman önemini korumuştur. Bölge coğrafyasında egemen olan her devletin idarî bir merkez olarak değerlendirdiği, son olarak Cumhuriyet'imizden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun da Doğu Karadeniz'de en eski kazası olarak tarihsel derinliğinin izlerini günümüzde hala taşımaktadır. Farklı dönemlerden günümüze intikal eden pek çok tarihi yapı bu durumun tanıklığına devam etmektedir.

Tarihsel derinliğiyle pek çok medeniyeti misafir eden ilçemiz Pazar, bu etkileşimle büyük bir kültürel zenginliği ve renkliliği de içinde barındırmaktadır. Tüm bu yönleriyle farklı zaman dilimlerinde yaşamış pek çok tarihçi, filozof, seyyah ve edebiyatçının yazılarında Pazar'a atıflar yapılmış, belli başlı yönlerine ilişkin kayıtlar düşülmüştür. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde Pazar ilçesi hakkında Tahrir Defterleri'nde, fermanlarda ve vakfiyelerde çokça bilgiye rastlanılmaktadır. Pazar'ın tarihten gelen zenginliği günümüz tarihçilerinin de ilgisine mazhar olmuştur. Bölge tarihi çalışan pek çok araştırmacının çalışmalarında yer almakla birlikte Pazar ilçesi farklı araştırmacıların müstakil inceleme konusu da olmuştur.

Bu manada akademik bir disiplin içinde Pazar tarihinin belirli bir dönemine odaklanarak "Osmanlı İdaresinde Atina (Pazar) Kazası (1875-1920)" adlı Doktora tezine konu olması var olan potansiyelin en açık izahıdır. Bu potansiyelin işlenerek, açığa çıkarılması ve insanlarımızın bilgisine sunulması yöre ve bölge tarihinin aydınlatılabilmesi açısından büyük katkılar sunacaktır. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Sayın Dr. Hüseyin SARAÇ tarafından hazırlanan doktora tezinin insanlarla buluşması bölge tarihimizi aydınlatılabilmesi için kitaplaştırılarak yurt dışında kütüphanelere ulaştırılması, vatandaşlarımızın istifadelerine sunulmasında büyük yararlar gördük. Bu nedenle Pazar Kaymakamlığı olarak anılan doktora tezini kitaplaştırarak bilim dünyasının ve insanlarımızın istifadesine sunuyoruz.

Güzide ilçemiz Pazar'ın daha geniş kesimlerce tanınmasını, keşfedilmesini sağlamak, Osmanlı idaresine girmesinden itibaren kültürel, tarihi ve idari yapısı ile sosyal yapısı hakkında bilgileri ortaya çıkarmak, bunları gelecek nesillere aktarmak, toplumsal bilincin oluşmasında bilgiye erişimi kolaylaştırmak, ilçemizin kadim tarihini aydınlatma ve hatırlatmayı hedeflediğimiz bu eseri yayın hayatına kazandırmanın mutluluğu içindeyiz.

Şahsımın "Yeryüzündeki Cennet" olarak tanımladığı Pazar ilçemizin mazideki kültürel, sosyal, idari ve ekonomik yapısı ile ilgili önemli bilgiler içeren bu güzide eseri hazırlayan yöremizin yetiştirdiği kıymetli bilim insanı Sayın Dr. Hüseyin SARAÇ'ı değerli çalışması nedeniyle kutlarken, eserin kitaplaştırılması için desteklerini esirgemeyen Rize Valimiz Sayın Ersin YAZICI'ya Pazar halkı adına teşekkürü borç bilirim.

Selçuk ASLAN

Pazar Kaymakamı

05.03.2015

Dr. Hüseyin SARAÇ

1977 yılında Rize'nin Ardeşen İlçesi Küçükköy Köyü'nde doğdu. İlköğrenimini Küçükköy ilkokulunda, ortaöğrenimini Işıklı 60. Yıl Okulu'nda lise öğrenimini ise Ardeşen Lisesi'nde bitirdi. 2003 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde başladığı lisans eğitimini 2007 yılında tamamladı. 2009 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2010 yılında Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında yüksek Lisans eğitimini ve 2014 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında Doktora eğitimini tamamladı.

Projeler

1- SARAÇ, Hüseyin (Yardımcı Araştırmacı), "*Anadolu Selçukluları Dönemi'nde Nevşehir, Niğde, Kayseri ve Aksaray Çevresi'nin Siyasî, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı*", Proje Yöneticisi: Doç. Dr. İlyas GÖKHAN, Proje Numarası: NEÜBAP13S17, Proje Bütçesi: 10.000 TL, Başlama Tarihi: 1 Haziran 2013, Bitiş Tarihi: 1 Haziran 2015.

2- SARAÇ, Hüseyin (Yardımcı Araştırmacı), "*Biyografik Kaynaklara ve Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre Osmanlı Yönetim ve Aydınlanmasında Nevşehir*", Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL, Proje Numarası: NEÜBAP13S36, Proje Bütçesi: 7.500 TL, Başlama Tarihi: 13.02.2013, Bitiş Tarihi: 13.02.2014.

Kitap Bölümünde Yayınlanan Makaleleri

1- SARAÇ, Hüseyin, "Yerel Basın Müdahimlerinden Taner Erdoğan'ın Anlatımlarıyla Nevşehir Yazılı Basının Bilinmeyen Yönleri", **Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu**, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş 2015, s. 340-353.

Ulusal Hakemli Dergilerde Yayınlanan Makaleler

1- SARAÇ, Hüseyin-ÖNTUĞ, M. Murat, "Cumhuriyet Dönemi Uşak'ta, Matbaa, Gazete ve Dergilerin Tarihsel Gelişim Süreci", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (2012) 5/1, s. 1-40.

2- SARAÇ, Hüseyin-DEMİRCİ, Süleyman, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyaleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 27, Aralık 2012, s. 1-14.

Uluslararası Toplantılarda Sunulup Basılan Bildiriler

1- SARAÇ, Hüseyin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Köy-Mezre, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Ardeşen (Rize) Yaylaları Örneği 1880-

2010”, “CIEPO”, 14-16 Nisan, Uşak, Uluslar Arası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı, C. II, Uşak İli Kalkınma Vakfı, İzmir, 2011, s. 1043-1058.

2- SARAÇ, Hüseyin, “Cumhuriyet Döneminde Nevşehir’de Basın ve Yayın Organlarının Tarihsel Gelişim Süreci”, **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım)**, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012, s.77-114.

3- SARAÇ-Hüseyin, ÖNTUĞ, M. Murat, “Nevşehir Kazası’nın Eğitim, Dinî ve Sosyal Yapıları (1700-1800)”, **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım)**, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012, s. 423-449.

Ulusal Toplantılarda Sunulup Basılan Bildiriler

1- SARAÇ, Hüseyin, “Uşak’ta Yayınlanan İlk Dergi: Akın Dergisi”, **II. Uşak Sempozyumu (13-15 Ekim)**, C. II, Uşak Valiliği İl Kalkınma Vakfı Yayınları, Uşak, 2012, s. 829-841.

1- SARAÇ, Hüseyin-ÖNTUĞ, M. Murat, “İşlev, Önem ve Misyonlarıyla Avanos’un İncisi Kızılırmak Gazetesi”, **Avanos Sempozyumu (23-25 Ekim 2014)**, T.C. Avanos Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 2014, s. 585-603.

Çalışma Alanları

Basın-Yayın Tarihi, Doğu Karadeniz Şehir Tarihi, Kafkasya, Osmanlı-Rus Münasebetleri v.b.

İletişim Bilgileri

Tel: 532 552 86 32

e-posta: huseyinsarac53@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KISALTMALAR	13
ÖNSÖZ	17
ÖZET	18
ABSTRACT	18
GİRİŞ	19

1. BÖLÜM

KAZÂNIN SİYASÎ TARİHİ	23
1. Atina Adının Menşei	23
1.2. Atina (Pazar) Kazası'nın Tarihçesi.....	29
1.2.1. Koloni Öncesi Dönem	29
1.2.2. Kolonileşme Dönemi	31
1.2.3. Medler ve Persler Dönemi	32
1.2.4. Pontus Devleti Dönemi	34
1.2.5. Roma ve Bizans Dönemi	35
1.2.6. Trabzon Rum İmparatorluğu Dönemi.....	37
1.2.7. Selçuklular Dönemi	40
1.2.8. Osmanlı Dönemi	42

2. BÖLÜM

İDARÎ YAPISI VE ŞEHİR YÖNETİMİ.....	46
2.1. Trabzon Vilâyeti Sancak Taksimatı	48
2.2. Lazistan Sancağı Kazâ Taksimatı	50
2.3. Atina (Pazar) Kazâsı.....	53
2.3.1. Kazâ Sınırları	67
2.3.2. Kazâ Merkezi	68
2.4. Nâhiyeler ve Bunlara Bağlı Köyler	68
2.4.1. Hemşin Nâhiyesi ve Nâhiyeye Bağlı Köyler.....	68
2.4.2. Ardeşen Nâhiyesi	77
2.5. Kazâ Yönetimi	81
2.5.1. Ehl-i Örf (Ümerâ)	83
2.5.1.1. Kazâ Müdürü/Kazâ Kaymakamı.....	83
2.5.1.2. Mal Müdürü	84
2.5.1.3. Tahrirât Müdürü/Tahrirât Kâtibi	85
2.5.1.4. Sandık Emîni.....	85

2.5.1.5. Evkâf Müdürü	86
2.5.1.6. Nüfus Memuru	86
2.5.2. Ehl-i Şer (Ulemâ).....	87
2.5.2.1. Nâib (Kadı).....	87
2.5.2.2. Müftü.....	88
2.6. Kazâ Yönetimiyle İlgili Kurum ve Kuruluşlar	89
2.6.1. Kazâ İdare Meclisi	89
2.6.2. Maarif Meclisi/Komisyonu.....	90
2.6.3. Ticaret ve Ziraat Meclisi	91
2.6.4. Belediye Meclisi.....	91
2.6.5. Dava Meclisi/Bidâyet Mahkemesi	92
2.7. Nâhiye Yönetimi	119
2.7.1. Nâhiyeler.....	120
2.7.1.1. Hemşin Nâhiyesi	120
2.7.1.2. Ardeşen Nâhiyesi	122
2.8. Mahalle Yönetimi	123
2.9. Köy Yönetimi	125
2.10. Haberleşme	128
2.11. Ulaşım	133
2.11.1. Deniz Ulaşımı	134
2.11.2. Kara Ulaşımı.....	134
2.12. Sağlık Hizmetleri.....	136
2.13. Güvenlik Hizmetleri ve Sorunlar.....	139

3. BÖLÜM

SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT	148
3.1. Aile Yapısı	148
3.2. Evlenme (Eş Bulma, Kız İsteme, Nişan ve Düğün).....	157
3.3. Boşanma	162
3.4. Miras İşleri	164
3.5. Vasî Tayinleri	166
3.6. Giyim-Kuşam	178
3.7. Demografik Yapı	179
3.7.1. Kazâ Nüfusu	179
3.7.2. Etnik ve Dinî Yapı	188
3.8. Eğitim Öğretim	189
3.8.1. Eğitim Kurumları	190
3.8.1.1. Medreseler.....	190
3.8.1.2. Sıbyan Mektepleri.....	191

3.8.1.3. İbtidâîler	194
3.8.1.4. Rüştiye Mektepleri	195
3.8.1.5. İdâdîler	196
3.9. Atina Kazâsı'nda Bulunan Yapılar	197
3.9.1. Kaleler	197
3.9.1.1. Kız Kulesi (Kalesi)	197
3.9.1.2. Cihar Kale	198
3.9.1.3. Kale-i Bâlâ (Yukarı Kale)	198
3.9.1.4. Kale-i Zîr (Aşağı Kale)	198
3.9.2. Köprüler	198
3.9.2.1. Dörtgözlü Köprü	198
3.9.2.2. Fırtına Deresi Köprüsü	199
3.10. Sosyal Hadiseler	199
3.10.1. Doğal Afetler ve Etkileri	199
3.10.2. Eşkîyalık Faaliyetleri	201
3.11. Atina'nın Rus İşgaline Uğraması	209
3.11.1. Kazânın Ruslar Tarafından Bombalanması	211
3.11.2. Civar Yerlerin Bombalanması	218

4. BÖLÜM

İKTİSADÎ HAYAT	228
4.1. Ticarî Hayat	228
4.1.1. Çeşitli İş Kolları	228
4.1.1.1. Balıkçılık	228
4.1.1.2. Ormançılık (Kerestecilik)	229
4.1.1.3. Emlakçılık	230
4.1.1.4. Madencilik	232
4.2. Çarşılar ve Pazaryerleri	232
4.2.1. Şehirlerdeki Çarşı ve Pazarlar	233
4.3. Ziraî Hayat	234
4.3.1. Üretim ve Vergiler	236
4.3.1.1. Aşâr Vergisi	238
4.4. Değirmenler	241
4.5. Hayvancılık	244
4.5.1. Yaylak-Kışlak Teşekkülleri	248
4.5.1.1. Yayla	248
4.5.1.2. Mezre/Mezra	249
4.5.1.3. Köy-Mezre/Mezra-Yaylalarda Hayvancılık Faaliyetleri	250
4.5.1.4. Yayla Göçleri	250

4.5.1.5. Atina Kazâsı Dâhilinde Bulunan Yaylalar	253
4.5.1.5.1. Amlakit Yaylası.....	255
4.5.1.5.2. Aşağı Balıklı Yaylası	255
4.5.1.5.3. Avusor Yaylası	255
4.5.1.5.4. Ayder Yaylası	255
4.5.1.5.5. Büyük Yayla.....	256
4.5.1.5.6. Çaçığona (Bataklık) Yaylası.....	256
4.5.1.5.7. Çamlık Yaylası	256
4.5.1.5.8. Çeymakçur Yaylası.....	256
4.5.1.5.9. Deremezra Yaylası.....	256
4.5.1.5.10. Dereyayla.....	256
4.5.1.5.11. Elevit Yaylası.....	257
4.5.1.5.12. Golazena Yaylası.....	257
4.5.1.5.13. Haçivanak Yaylası.....	257
4.5.1.5.14. Hüser Yaylası	257
4.5.1.5.15. İntor Yaylası	257
4.5.1.5.16. Kaçkar Yaylası.....	257
4.5.1.5.17. Kale Yaylası.....	258
4.5.1.5.18. Kavrın Yaylası	258
4.5.1.5.19. Kayadibi Yaylası.....	258
4.5.1.5.20. Küçük Yayla	258
4.5.1.5.21. Movri Yaylası	258
4.5.1.5.22. Mulona Yaylası.....	258
4.5.1.5.23. Neknarı Yaylası	258
4.5.1.5.24. Nokavare Yaylası	259
4.5.1.5.25. Palovit Yaylası.....	259
4.5.1.5.26. Pokut Yaylası	259
4.5.1.5.27. Sal Yaylası.....	259
4.5.1.5.28. Samıstal Yaylası	259
4.5.1.5.29. Sırt Yayla	259
4.5.1.5.30. Sıprona Yaylası	260
4.5.1.5.31. Sumeği Yatağı Yaylası.....	260
4.5.1.5.32. Şorah Yaylası	260
4.5.1.5.33. Trovit Yaylası	260
4.5.1.5.34. Tobamzga (Gölkenarı) Yaylası	260
4.5.1.5.35. Vercenik Yaylası.....	260
4.5.1.5.36. Yukarı Balıklı Yaylası.....	260
4.5.1.5.37. Zizeni (Basılan Düzlük Yer) Yaylası	261

4.6. Atina Kazâsı'ndaki Dinî Yapılar ve Vakıflar.....	261
4.6.1. Atina Kazâsı Merkezinde Bulunan Dinî Yapılar ve Vakıflar	263
4.6.1.1. Gülbahar Sultan Camisi	263
4.6.1.2. Pazar Camisi	265
4.6.2. Atina Kazâsı'na Bağlı Köylerdeki Dinî Yapılar ve Vakıflar	265
4.6.2.1. Türbeler	265
4.6.2.1.1. Süleyman Dede Türbesi	265
4.6.2.2. Camiler	266
4.6.2.2.1. Başköy Köyü Camisi	266
4.6.2.2.2. Zığem-i Ulya (Yukarıdurak) Köyü Camisi	266
4.6.2.2.3. Lamgo (Yücehisar) Köyü Camisi	266
4.6.2.2.4. Çingit (Uğrak) Köyü Camisi.....	267
4.6.2.2.5. Ağvan (Seslikaya) Köyü Camisi.....	267
4.6.2.2.6. Avramit (Güneyköy) Köyü Camisi.....	267
4.6.2.2.7. Mermanat (Ak bucak) Köyü Camisi.....	268
4.6.2.2.8. Laroz (İkiztepe) Köyü Camisi.....	268
4.6.2.2.9. Surminat (Kuzayca) Köyü Camisi.....	268
4.6.2.2.10. Bakkoz (Yamaçdere) Köyü Camisi	268
4.6.2.2.11. Bulep-i Süfla (Kirazlık) Köyü Camisi.....	269
4.6.2.2.12. Bulep-i Ulya (Zafer) Köyü Camisi.....	269
4.6.2.2.13. Sanu (Topluca) Köyü Camisi	269
4.6.2.2.14. Ğere (Işıklı) Köyü Camisi.....	269
4.6.2.2.15. Zelek (Balıkçı) Köyü Camisi.....	270
4.6.2.2.16. Aranaç (Darılı) Köyü Camii	270
4.6.2.2.17. Tordivat (Sivrikale) Köyü Camisi.....	271
4.6.2.2.18. Ekşioğlu Köyü Câmisi.....	271
4.6.2.2.19. Melyat (Merdivenli) Köyü Camisi	271
4.6.2.2.20. Dutĝe (Tunca) Köyü Camisi	271
4.6.2.2.21. Çukita (Derebaşı) Köyü Camisi	272
4.6.2.2.22. Kuvançarer (Elmalık) Köyü Camisi.....	272
4.6.2.2.23. Sifat (Pirinçlik) Köyü Camisi.....	272
4.6.2.2.24. Babik (Çukurluhoca) Köyü Camisi	272
4.6.2.2.25. Oce (Yeniyol) Köyü Camisi	273
4.6.2.2.26. Haçapit (Subaşı) Köyü Camisi.....	273
4.6.2.2.27. Hotri (Kocaköprü) Köyü Camisi	273
4.6.2.2.28. Abdioğlu Köyü Camisi	273
4.6.2.2.29. Komilo (Muratköy) Camisi	273
4.6.2.2.30. Kuzika (Elmalı) Köyü Camisi	274

4.6.2.2.31. Ortaköy Köyü Camisi	274
4.6.2.2.32. Cabat (Sulakköy) Köyü Camisi	274
4.6.2.2.33. Hamidiye Mescidi	274
4.6.2.2.34. Tepan (Bilen) Köyü Camisi	274
4.6.2.2.35. Molaveys (Ülkü) Köyü Camisi	275
4.6.2.2.36. Kuşiva (Yolkıy) Köyü Camisi	275
4.6.2.2.37. Sağırılı (Hilal) Köyü Camisi	275
4.6.2.2.38. Mekaliskrit (Dikkaya) Köyü Camisi	275
4.6.2.2.39. Çigetöre (Boğazlı) Köyü Camisi	275
4.6.2.2.40. Yanivat (Bayırcık) Köyü Alioğlu Süleymanoğlu Hasan Camisi	276
SONUÇ	277
BİBLİYOGRAFYA	281
EKLER	319
DİZİN	345

KISALTMALAR

A. AMD.	: Sadaret Amedi Kalemî Evrakı
A. DVM.	: Sadaret Divan Kalemî Evrakı
A. MKT. DV.	: Sadaret Deavi Evrakı
A. MKT. MHM.	: Sadaret Mektûbî Kalemî Muhimme Evrakı
A. MKT. MVL.	: Sadaret Meclis-i Valâ Evrakı
A. MKT. NZD.	: Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı
A. MKT. UM.	: Sadaret Umum Vilâyet Evrakı
A. MKT.	: Sadaret Mektubî Kalemî
A. RSK.	: Bâb-ı Asafî Ruûs Kalemî Defterleri
BCA.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO.	: Bab-ı Ali Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. EV.	: Cevdet Evkaf
C. ML.	: Cevdet Maliye
Çev.	: Çeviren
DH. EUM.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
DH. EUM. AYŞ	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi
DH. EUM. EMN.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Şubesi
DH. EUM. KLU.	: Dâhiliye Emniyet Kalem-i Umumi
DH. EUM. MKT.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Mektûbî Kalemî
DH. H.	: Dâhiliye Hukuk
DH. İ. UM. EK.	: Dâhiliye İdari Umumiye Ekleri
DH. İ. UM.	: Dâhiliye İdari Umumiye
DH. İD.	: Dâhiliye İdare
DH. İML.	: Dâhiliye İrade Maliye
DH. İUM.	: Dâhiliye İrade-i Umumiye
DH. MB. HPS. M.	: Dâhiliye Mebâni Mütefferik Hapishaneler Müdüriyeti
DH. MB. HPS.	: Dâhiliye Mebâni Hapishane
DH. MB.	: Dâhiliye Mebâni

DH. MKT.	: Dâhiliye Mektubi Kalemî
DH. MTV.	: Dâhiliye Mütenevvia
DH. MUI.	: Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
DH. MVL.	: Dâhiliye Meclis-i Valâ
DH. SAİD.	: Dâhiliye Siyasî Kısım
DH. SN. THR.	: Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemî
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Şifre Kalemî
DH. TIMIK. S.	: Dâhiliye İslahat
DH. UMVM.	: Dâhiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayât
DH.	: Dâhiliye Nezareti
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DVN.	: Divan Kalemî Evrakı
EV. BR.	: Evkâf Nezareti Berat
EV. MH.	: Evkâf Nezareti Muhasebe Kalemî
EV. MKT. CH.	: Evkâf Nezareti Mektûbî Cihat Kalemî
EV. MKT.	: Evkâf Nezareti Mektûbî Kalemî
H.	: Hicri
HAT.	: Hatt-ı Hümayun
HPS	: Hapishaneler Müdüriyeti
HR. HMŞ. İŞO.	: Hariciye Nezareti İstişare Odası
HR. İM.	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
HR. MKT.	: Hariciye Mektûbî Kalemî
HR. SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasî
HRT. H.	: Haritalar
İ. DA.	: İrade Divan-ı Ahkâm-ı Adliye
İ. DH.	: İrade Dâhiliye
İ. DUİT.	: İrade Dosya Usulü
İ. MSM.	: İrade Mesahimi Mühime
İ. MVL.	: İrade Meclis-i Valâ
İ. ŞD.	: İrade Şura-yı Devlet
İ.Ö.	: İsa'dan Önce
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
KMS	: Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
M.	: Miladî
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEBİA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

MF. MKT.	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MKT	: Mektûbî Kalemi
ML. MSF. d.	: Maliye Nezareti Defteri
ML. MSF.	: Maliye Nezareti Defteri
MV.	: Eclis-i Vükela Mazbataları
MVL.	: Meclis-i Valâ
NFS. D.	: Nüfus Defteri
Nr.	: Numara
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı
P.Ş.S.	: Pazar Şer'iyeye Sicili
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ŞB	: Şube
ŞD.	: Şura-yı Devlet
T.C.D.B.İ.U.M.	:Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü
T.V.S.	: Trabzon Vilâyet Salnâmesi
TDTD	: Türk Dünyası Tarih Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TFR. I. MKM.	: Teftişat-ı Rumeli Evrakı Makamat Evrakı
TIMIK. M.	: Tesli-i Muamelat Komisyonu Muamelat Kısmı
TMK. S.	: Tesli-i Muamelat ve Islahat Komisyonu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Y. A. RES.	: Yıldız Resmi Maruzat
Y. H. HUS.	: Yıldız Sadaret Hususî Mağruzat
YTA	: Yeni Türkiye Ansiklopedisi
ZB.	: Zaptiye

"Kıymetli Aileme....."

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Atina, yeni adıyla Pazar, geçmişi ilk çağlara kadar uzanan ve tarihi derinliğe sahip olan eski bir yerleşim yeridir. Oldukça engebeli ve dağlık arazi yapısı üzerine kurulmuştur. Coğrafi konumunun yansira engebeli arazi yapısı üzerinde kurulu olmasında dolayı belki merkezi yerlerin dışında kalmıştır ancak Kafkasya istikametinde bir bağlantı noktası, bir geçiş güzergâhı konumu vesilesiyle adını tarih sayfalarına yazdırmayı başarmıştır. Dönemin egemen güçleri tarafından bölgenin kontrol edilmeye çalışılması tarih boyunca üstlendiği misyonundan kaynaklanmıştır.

Ancak ne yazık ki Atina/Pazar tarihi derinliği ve tarih boyunca üstlendiği misyonuna yakışır bir şekilde araştırmalara konu yapılmamış ve tarihi önemi hak ettiği düzeye ulaştırılamamıştır. Bugün bile Atina ile ilgili küçük çaplı araştırmalar dışında kendinden bahsettirecek hakkını, itibarını teslim edecek önemli eserler verilememiştir. Bu duruma yol açan nedenlerden biri araştırmacıların hizmetine sunulan imkânların ve arşiv malzemelerin kısıtlı ya da sınırlı olmasından kaynaklanmış olabilir. Son yıllarda yerel tarih çalışmalarının desteklenmesi ve yerel tarih çalışmalarına yakın tarihte yeni ve farklı bir bakış açısı yüklenmesi bu tür çalışmaların önem kazanarak ön plana çıkması sağlanmıştır. Kaleme aldığımız çalışma bu anlayışa öncülük ederek yeni çalışmalara katkıda bulunması asıl hedef olarak belirlenmiştir.

İlk çağlardan 20. yüzyılın ilk dönemlerine kadarki Pazar tarihinin ana hatlarını ortaya koyan araştırmamız dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde; Atina adının anlamı, bu adın ne zamandan beri kullanıldığı ve tarihi süreç içindeki konumundan bahsedilmiştir. İkinci bölümünde; mülki-idarî yapısı ve bu yapının dönem içindeki durumunun yanında yönetici zümresi hakkındaki bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Üçüncü bölümde; demografik etnik ve dinî yapısı, eğitim-öğretim faaliyetleri, sosyal müesseseleri ve sosyal hadiseleri hakkında tahliller yapılmıştır. Dördüncü bölümde de ziraî hayat, ticarî hayat, hayvancılık-ormancılık faaliyetleri ve vakıflarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Eserimizin yayınlanmasında emeği geçen başta Rize Pazar İlçesi kaymakamı Selçuk ASLAN'A, bu süreçte tavsiye ve yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Süleyman DEMİRCİ (Erciyes Üniversitesi), Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi) ve Doç. Dr. Murat Mustafa ÖNTUĞ (Uşak Üniversitesi) hocalarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Dr. Hüseyin SARAÇ

Nevşehir, Şubat 2015

ÖZET

Osmanlı İdaresinde Atina (Pazar) Kazâsı (1875-1920) konu başlıklı çalışmamız ilkçağlardan Osmanlı Devleti'nin son dönemleri olarak ifade edilen 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsamaktadır. Bu çalışmayı dönemle ilgili basılı eserlerden ve daha çok Osmanlı arşiv belgelerinden yararlanarak yapmaya çalıştık.

Atina'yı/Pazar'ı bilimsel çalışmalara konu başlığı olarak seçmemizdeki en önemli sebep, şimdiye kadar doktora düzeyinde yapılan bir araştırmanın mevcut olmayışıdır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde sahil kenarında bulunan oldukça engebeli ve dağlık bir arazi yapısı üzerinde kurulu alan kazâ birimi, tarihi süreç içinde dönemin egemen güçleri tarafından oluşturulan çeşitli idarî birimlerin içinde yer almış ancak egemenliği altındaki devletlerin merkezlerine uzak kalmasından dolayı merkezî bir yer olamamıştır. Osmanlı egemenliği döneminde ise taşra idarî merkezlerinden biri yapılmasıyla tarihi süreç içindeki en önemli konumunu elde etmiştir.

İncelenen dönemde Atina Kazâsı ile ilgili her konuda belge bulmak mümkün olmamıştır. Bu sebeple çalışılan alan sınırlandırılarak ve var olan belgeler üzerinden dönemin orijinal kaynakları kullanılarak sadece Atina Kazâsı ve ona bağlı nâhiye ve köyleri üzerinde durulmuştur. Osmanlı arşiv belgelerine dayanılarak yapılan bu çalışmayla Atina Kazâsı'nın 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki idarî, sosyal, ekonomik kültürel ve iktisâdî durumunu değerlendirmek, bu konularla ilgili tahliller yapmak dolayısıyla bölge tarihinin aydınlatılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

ABSTRACT

The doctorate thesis which is titled *The district of Atina (Pazar) in the Ottoman Administration (1875-1920)* includes the last quarter of 19th and first quarter of 20th centuries which are called the last era of Ottoman State. This study is based on published works of the time and mainly Ottoman archive documents.

The most important reason that we choose Atina Town as a thesis subject is there is no research made about the district until present days. The Town, which is located at the region of east Black Sea where the land is rugged and mountainous, placed at various administrative units but it has never become a central place because of its distance from centers of the states which it was depended on. During the Ottoman sovereignty the town reached its most significant position at its history after it became provincial administrative center.

It was not possible to find documents on every issue about the Town of Atina at the examined era. So the field of study is confined and the Town of Atina and its villages are studied by using original sources of existing documents of the era. With this thesis, which is based on Ottoman archive documents; it is aimed to contribute to enlightenment of the history of region by making analysis about this issue and evaluate financial, cultural, economical, social, and administrative conditions of Town of Atina at the end of 19th and beginning of 20th centuries.

GİRİŞ

Çalışmamızın bir bölümünü de kapsayan 19. yüzyıl, III. Selim'den itibaren özellikle II. Mahmut'tan sonra Osmanlı Devleti'nin her bir kurumunda değişim ve dönüşümünün yaşandığı bir dönem olmuştur¹. Bu dönem "Osmanlı Devleti'nin En Uzun Yüzyılı" diye de adlandırılmıştır².

II. Mahmut'la (1808-1839) kurumsal anlamda yoğun bir düzenlemelerin baş gösterdiği süreçte, 1808 yılında ilk kez devlet, devlet iktidarını sınırlandırmayı maksat edinen bir girişim niteliğindeki Sened-i İttifak'ı imzalamak zorunda kalması bu sürecin başlamasını tetikleyen unsurlardan biri olmuştur³. Yine bu dönemde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla beraber askerî alanda yapılan köklü değişiklikler, memurların kılık kıyafet düzenlemeleri, idarî birimlerin yeniden düzenlenmesi, müsadere usulü, tımar sistemi ve divanın kaldırılması (Divan kaldırılmasından sonra bakanlar kurulu sistemine geçildi), yeni harp okullarının açılması, muhtarlık ve posta teşkilatının oluşturulması, sağlık alanındaki karantina gibi uygulamaların yapılması, nüfus sayımının (yalnızca erkeklerin sayıldığı askeri amaçlı nüfus sayımı) yapılması, ilk resmi gazetenin faaliyete geçirilmesi (Takvim-i Vekâî), Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi ve edebiyat, tarih ve tıp alanlarında fakültelerin açılması 19. yüzyılın ilk yarısında II. Mahmut'un saltanatlığı döneminde yaşanan gelişmeler olmuştur⁴.

Abdülmecit (1839-1861) döneminde de bu süreç devam ettirilmeye çalışılmıştır. Hazırlığı II. Mahmut döneminde yapılan ancak 1839 yılında Abdülmecit'in saltanatlığı döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile devletin kurumsal yapısı yeni boyut kazanarak bu fermanla adeta modernleşme ve yenileşme dönemi başlamıştır. Ancak diğer yandan neticeleri ile devleti zor durumda bırakacak olan 1853 yılında Ruslara karşı yapılan Kırım Savaşı, 1856 yılında iç ve dış gelişmelerin neticesinde ilan

¹ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 40-61.

² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 13-37.

³ Karen Barkey, *Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar*, Versus Yayınları, İstanbul, 2013, s. 189-297.

⁴ Necdet Hayta ve Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008, s. 97-114.

edilen ve daha çok gayrimüslimlere ayrıcalıklar tanıyan bunun yanında da Türk ulusunun tepkisine yol açan Islahat Fermanı gibi gelişmeler Tanzimat'la başlayan süreci yavaşlatmıştır⁵.

1861-1876 yılları arasında Abdülaziz'in saltanat dönemi kısmı idarî reformların yanında dış borçlar, 1862 yılında Karadağ isyanı, Romanya sorunu ve 1875 yılındaki Bosna Hersek ve Bulgar isyanları ile geçmiştir⁶.

1876-1909 yılları arasında Osmanlı Devletini yönetecek olan II. Abdülhamit devletin başına geçtiğinde devlet büyük bir bunalım içindeydi⁷. Rusya'nın başını çektiği Panslavizm etkisi, Balkanlarda ulusal ayaklanmaların baş göstermesi, yurt içinde meşrutiyet yanlısı görüşlerin güçlenip belirginleşmeye başlaması ve sonrasında ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasî'nin ilan edilmesi, akabinde de Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi üyelerinden oluşan ilk meclisin açılması gibi hadiseler yöneticilere, mevcut düzeni korumak ya da yeni düzenin getirilerine uymak noktasında tereddütler meydana getiriyordu. Yine 93 harbi diye de adlandırılan 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde toprak kayıpları yaşanırken bir yandan imparatorluğun topraklarını elde tutma, muhafaza etmeye yönelik yeni stratejiler uygulamaya konulurken diğer yandan devletin elinden çıkan kimi vilâyetlerin idarî yapıları yeniden şekillendiriliyordu⁸.

İdarî yapılarda meydana gelen değişikliklerin yoğun olarak yaşandığı bir başka dönem ise 1909-1818 yıl aralığıdır. Belirtilen tarih aralığı Osmanlı hanedanından V. Mehmet Reşat'ın saltanat yıllarına tekabül etmektedir. Bu dönemde 31 Mart olayının ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteği ile Osmanlı tahtına çıkan Sultan'ın döneminde 1911 yılında Trablusgarp Savaşı, 1912 Arnavutluk Ayaklanması akabinde 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları ve nihayetinde 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı bu dönemde yaşanan siyasî gelişmeler olmuştur⁹.

⁵ Halil İnalçık, "Tanzimat Nedir", *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 43-53.

⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, 275-301.

⁷ François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*, (Çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 1-5.

⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s. 223-231.

⁹ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 389-424. Ayrıca Bkz. Mustafa Keskin, *Atatürk'ün Milliyet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 76-80.

Yine 1918-1922 yılı aralığı Osmanlı tahtına oturan son Osmanlı Sultanı VI. Mehmet Vahdettin'in dönemi de bir yandan felakete dönüşen I. Dünya Savaşı'nı en az hasarla sona erdirmeye uğraşlarının verildiği diğer yandan da 9 Eylül 1922 İzmir'in kurtuluşu ile başlayan ve 13 Ekim Mudanya Mütarekesi ile sona eren Kurtuluş Savaşı, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sancılı gelişmelere sahne olmaktadır¹⁰.

19. yüzyılın başından itibaren başlayan ve Osmanlı Devleti'nin fiilen ortadan kalkmasına kadarki geçen sürede bitmek tükenmek bilmeyen siyasî, idarî ve sosyal gelişmeler Osmanlıyı derinden sarsarken, Osmanlı taşrasında yer alan Atina Kazâsı'nı da yer yer etkilemekteydi. Tanzimat dönemi reformlarından olan özellikle ulaşım ve haberleşmeyi kolaylaştırmaya yönelik girişimler ve asayişin kısmen düzelmesini sağlayan neticeler bunun yanında bürokrasinin teşvik edici ve düzenleyici tedbirleri bunlara örnek gösterilebilir. Bu alanlardaki gelişmeler ticareti arttırmış ve taşralardaki hayatın değişmesine sebebiyet vermiş pekçok alanda ticaret hacmini arttırarak yerel eşrafın yeni tüketim malları kullanmasına ayrıca bu merakın yayılmasına neden olmuştur. İdarî alanlarda yapılan reformlarla da köy, nâhiye, kazâ, sancak ve vilâyet yönetim birimlerinde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yönetim birimlerinde köylerde imam yerine muhtar, nâhiyelere müdür, kazâlara müdür yerine kaymakam getirilmiştir. Bahsedilen yönüyle de Atina Kazâsı bu değişim ve dönüşümü yaşadı. Bu değişim ve dönüşümler merkezle eş zamanlı olarak gerçekleşmedi. Gelişmelerin Atina taşrasında uygulama alanı bulması kırk ila altmış yıla aşkın süreyi buldu.

Atina'nın etkilendiği bir diğer gelişme de 1877-1878 yılında yapılan ve 93 Harbi de denen Osmanlı Rus Savaşıdır. Bu savaş neticesinde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazânın bağlı bulunduğu Lazistan Sancağı'nın merkezi konumundaki Batum'un Rus işgaline uğraması sonucu bölgenin idarî yapısında zorunlu değişikliğe gidildi. Bu zorunlu değişikliklerden Atina Kazâsı da nasibini aldı ve yeni düzenlemenin içinde kendini buldu. Yeni düzenlemede Atina, Lazistan Sancağı'nın merkezi yapılan Rize'nin bir kazâsı konumuna getirildi¹¹.

Aynı şekilde Atina, 1914 yılında başlayan ve 1918 yılında sona eren I. Dünya Savaşı'ndan da etkilendi. 1916-1918 yılları arasında düşman işgaline

¹⁰ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 102-109.

¹¹ BOA. İ. ŞD. 48/2628. Ayrıca Bkz. Özhan Öztürk, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*, Cilt II, Heya Mola Yayınları, İstanbul, 2005, s. 771.

uğramasından dolayı sosyal yıkıntı ve çöküntüyü de yaşadı¹². Bu savaştan dolayı Rusya'nın çeşitli yerlerinde ticaretle uğraşırken mallarına el konulup sınırdışı edilen Atinalı esnaflar olurken¹³ savaş dolayısıyla Atina'yı terk etmek zorunda kalan ve savaş bittikten sonra da geri dönmeyen ailelerin göçüne de sahne oldu¹⁴.

Netice itibariyle Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın başından dağılış sürecine kadar siyasî, sosyal, ekonomik ve iktisadî boyutuyla temelden etkileyecek düzeyde olumlu gelişmeleri de buhranlı bir süreci de beraberinde yaşamıştır. Bu sürecin iyi yönetilememesi neticesinde devlet yıkılmış ve tarih sahnesinden çekilmiştir. Bu sürecin doğal olarak devletin her bir idarî birimine yansıyan farklı farklı yönleri olduğu gibi Atina Kazâsı'na yansıyan yönleri de olmuştur. Kazâ ile alakalı gelişmeler kazâyı ilgilendirdiği kadarıyla konu başlıklarında ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

---

¹² Makbule Sarıkaya, *Milli Mücadele Döneminde Rize*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 31-35.

¹³ BOA. HR. SYS. 2394/14.

¹⁴ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasî Hatıralar*, Cilt I, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s. 50-53.

1. BÖLÜM

KAZÂNIN SİYASÎ TARİHİ

1. Atina Adının Menşei

Atina isminin kökeni, nereye dayandığı ve hangi anlama geldiği konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Bu görüşlerin ilki kolonistlerin bölgeye gelmeden önce adının konulduğu yönündedir. Bu teze göre, *Atina*'nın daha evvelki adı “*Odeinos, Odeinus*” olduğu ileri sürülmüştür. Bölge coğrafyası hakkında bilgi veren pek çok eserlerin en eskisi olan ve M.Ö. 508’li yıllar hakkında bilgi veren Karyali Skylax’ın eserine dayanılarak, bu ismin buraya Kafkas kökenli halklardan biri olan “*Odenalar*” tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Hadrianus zamanında yazıldığı tahmin edilen, Romalı komutan ve aynı zamanda da tarihçi kimliği ile öne çıkan M.Ö. 64-M.S. 395 yılları arasındaki bir dönemde Kapadokya valisi olan Arrianus tarafından kaleme alınan “*Periplo*” (gemi yolculuğu) adlı eserinde geçen bilgi de buraya *Atina* denmesinden önce “*Odeinos*” denildiğini doğrulamaktadır. Arrianus, burada bir liman bulunduğunu, *Of*’tan *Çoruh Nehri* arasındaki dereleri ve bu dereler arasındaki mesafeyi de hesaplayarak eserinde belirtmiştir. Bu mesafelerden biri de *Kordyladan Odeinos (Atina)* suyu arasındaki mesafedir¹⁵. *Putpereslik* döneminde büyük bir tapınak yapıldıktan sonra adı *Athena* oldu diye de ilave etmiştir¹⁶.

Atina isminin yöreye daha sonra verildiğini gösteren bir başka bilgi İhsan Topaloğlu’nun *Rize/Pazar (Athena) Tarihi* kitabında geçmektedir. Ancak kaynak gösterilmemiştir. Bu kitaptaki bilgiye göre; M.Ö. 180-150 yılları arasında Pontus Krallığı döneminde Pontuslular burayı “*Sonnica*”, M.Ö. 66 yılında Romalılar “*Pontus Palmeniacos*”, Bizanslılar ise M.S. 10.

---

¹⁵ Fahrettin Kırzioğlu, “Millî Tarihimiz Rize Bölgesi Serbest Münakaşalı Konferans (19 Aralık 1986)”, Rize, 1986, s. 6. Ayrıca Bkz., İhsan Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, Sonhaber Yayınları, Trabzon, 2012, s. 15.; Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2007, s. 24-43.; Orhan Naci Ak, *Rize Tarihi*, Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2011, s. 162.; M. Ümit Hiçyılmaz, B. Atif Okutan ve Özcan Baştopçu, *Rize Ardeşen İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, Ardeşen Belediyesi Kültür Sanat Tanıtım Eserleri, İstanbul, 2012, s. 19.

¹⁶ Muzaffer Arıcı, *Her Yönüyle Rize*, Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara, 2010, s. 63. Ayrıca Bkz. Esen Aktaş, “Antik Çağda Doğu Karadeniz Bölgesi Kıyı Yerleşmeleri ve Yerleşme Stratejileri”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 87.

yüzyılda “Khalde-i” olarak adlandırmışlardır¹⁷.

M.S. 86-186 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen filozof Arrianusa’ya göre; Atina, adını Yunan tanrıçalarından biri olan *Athena* adında yapılan bir tapınaktan almış, zamanla Atina şekline dönüşmüş ve günümüze kadar gelmiştir¹⁸.

M.S. 4. yüzyılda yaşamış olan Prokopius; “*Athenai* ismi; bazı *Atinalıların* buraya yerleşmiş olmasından dolayı değil, eski çağlarda “*Athenai*” isminde bir kadının burada saltanat sürmesi ve onun mezarının benim zamanıma kadar bile orada kalmış olmasıdır” demiştir. Ayrıca Atina’nın ismi Yunan (Atinalı) kolonistler tarafından verilmediğini belirtirken¹⁹ Rhizaeum’un (Rize) ilerisinde (doğusunda) Romalılar ve Laziler arasında uzanan özgür insanların yaşadığı bölgenin içinde yer alan yerleşim birimlerinden biri olarak ifade etmiştir²⁰.

Buna benzer bir görüş de yer adları araştırmacısı Bilge Umar tarafından ileri sürülmüştür. Umar, Atina’nın köken itibariyle Luwi dilinde bir kelime olduğunu, tanrıça Athena’nın da Yunanca’da bir anlam ifade etmediği görüşünü savunmuştur. Luwi dilinde Pontus Kapadokyası dillerinden geçmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur²¹. Bu görüşler de Atina’ya adının kolonistler tarafından verilmediğini desteklemektedir.

Görüşlerden bir diğeri de İhsan Topaloğlu’nun röportaj yaptığı kişiye dayandırarak verdiği bilgidir. Bu bilgiye göre; *Atina* kelimesi Lazca’nın da içinde bulunduğu dünya dil ailelerinden Kafkas dilleri (paleokafkas, ibero-kafkas) arasında yer alan ve güney Kafkas (kartveli, iber) koluna mensup

¹⁷ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 16. Ayrıca Bkz. Adnan Solak, paragrafta verilen tarihe yakın dönemler olan M.Ö. 64 yılında Atina’nın (Pazar) Pompeius tarafından “Athena” adıyla kurulduğundan bahseder. Ancak buradaki bilgilere dayanak oluşturacak kaynağı belirtmez. Adnan Solak, *Gelenek Görenekleriyle Pazar*, Gökhan Ofset, İstanbul, 1998, s. 13.

¹⁸ Murat Arslan, *Arrianus’un Karadeniz Seyahati*, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 7. Ayrıca Bkz. Ak, *Rize Tarihi*, s. 162.; M. Ümit Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842 Pazar Süllaleleri)*, Gayret Matbaacılık, İstanbul, 2011, s. 10.; Şâkir Şevket, *Trabzon Tarihi*, (Haz. İsmail Hacifettahoğlu), Trabzon Kültür Belediyesi Yayınları, Ankara, 2001, s. 101.; Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 15.; *Trabzon Vilayet Salnâmesi*, H. 103/M. 1888, s. 316-317.

¹⁹ Özhan Öztürk, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*, Cilt I, Heya Mola Yayınları, İstanbul, 2005, s. 123. Ayrıca Bkz. Süleyman Demirci ve Hüseyin Saraç, “XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti’nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, Aralık 2012, s. 2.; Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 16.; Prokopius, *Savaşlar Tarihi*, (Çev. H. B. Dewing), Cilt 8, Newyork, 1928, s. 10.; Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842 Pazar Süllaleleri)*, s. 10.

²⁰ Özhan Öztürk, *Antin Çağdan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasî Tarihi Pontus*, Genesis Kitap, Ankara, 2012, s. 765-767.

²¹ Bilge Umar, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, II. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 132-133. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842 Pazar Süllaleleri)*, s. 10.

Mingrelacada²² (megrelce) “dere kenarı” anlamına gelmektedir. Bilgiyi veren kişiye göre; “O yıllarda dereye yüzmeye giden çocuklara nereye gittikleri sorulduğunda “Atina’ya” gidip yüzeceğiz” derlermiş²³. Ancak Atina, dere kenarında kurulmuş bir yerleşim birimi olsa da ve hatta yörede kullanılan Lazca’ya benzer yönleri bulunan Megrelceden kelime anlamı itibariyle destek görse de *Atina* ismini dere kenarından aldığı yönünde ileri sürülen görüş biraz temelsiz görünmektedir.

Atina kelimesinin ne anlama geldiği konusunda inandırıcı gelen aynı zamanda da birçok araştırmacı tarafından ortak kanaat getirilen iki görüş ağır basmaktadır. İlk görüş, *Athenai* ismindeki bir kadının burada ölmesi ve mezarının burada bulunmasıdır. İkinci olarak ağır basan görüş ise; burada bir tapınak merkezinin varlığı ve burada *Athena* adındaki tanrıçaya ibadet edilmesi sürecinde günümüze kadar bu ismin aktarılmasıdır.

Bunlardan başka akla gelebilecek ve aynı zamanda ihtimal dâhilinde olabilecek iki görüş daha bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki bölgede koloniler kuran Yunanlılardan (Greklerden) etkilenerek Miletosluların burayı koloni merkezlerinden biri yapıp ardından da burayı *Atina* demek suretiyle adlandırmış olmaları, diğeri ise bölgede bulunan yerel halkın koloni faaliyetleri hasebiyle kendi vatanlarına gelen kişilere soylarını dikkate alarak taktıkları lakap olabilir.

Birçok siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı krallık döneminden itibaren pek çok yerde ticari münasebetlerde bulunmuş, akabinde siyasî ve ticari münasebetler yapıldığı yerlere koloni şehirleri kurulduğu görülmüştür. Bu yerlerden biri de Karadeniz kıyıları olmuştur. Ticarî ve siyasî faaliyetlerin başladığını gösteren en eski bulgular M.Ö. 16. ve 15. yüzyıllara aittir²⁴. Bu faaliyetlerin yoğunlaştığı cephelerden biri de Kolkhis denen coğrafi sahadır²⁵. *Atina* da bu coğrafi saha içerisinde kalmaktadır²⁶.

Ticarî faaliyetlerin koloniciliğe dönüşüp kolonicilikte yoğunluk kazanıldığı dönem ise M.Ö. 10. ve 6. yüzyıl aralığıdır. Özellikle M.Ö. 7 ve 8 yüzyıldır²⁷. Bu faaliyetleri Yunanlar (Grekler) Fenikeliler, İonyalılar, Mısırlılar,

²² Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2005, s. 56-57.

²³ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 16.

²⁴ Öztürk, *Antin Çağdan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasî Tarihi Pontus*, s. 59-60.

²⁵ Herodotos, *Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 164-165.

²⁶ Xenophon, *Anabasis*, (Çev. Hayrullah Örs), İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 200. Ayrıca Bkz. Arslan, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, s. 21.; Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 35.; Mehmet Özseit, “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, Trabzon Tarihi Sempozyumu, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1998, s. 38.

²⁷ Ömer Çapar, “Karadeniz’de En Eski Grek Yerleşmeleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, S. 26, Ankara, 1991, s. 303-327.

Asurlular ve çeşitli zaman dilimlerinde gerçekleştirmişlerdir²⁸. Fakat bu bölgelerde adı geçen kolonistler arasında kalıcı tesiri Grekler ve İonyalılar (Miletler-Miletoslular) yapmış, Sinope (Sinop)²⁹, Trapezous (Trabzon) gibi bazı yerleşim birimleri İonyalılar (Miletoslular)'ın koloni şehirleri olmuştur³⁰. Yukarıda da belirtildiği üzere adı geçen yerler Kolkhis denen coğrafi saha içindedir. Atina da bu yerleşim birimine dâhildir³¹. Hatta Atina'nın şimdiki Hamidiye Köyü'nün eski adı Eski Trabzandır. Kuvvetle muhtemeldir ki burası, yani Atina, Sinope ve Trapezous ile bağlantılıdır. Bu şehirlerin adını kimin verdiği konusunda açık bir bilgi yoktur. Ancak bu şehirlerin adının dönemin kolonistlerinin (İonlar/Miletoslar, Yunanlar/Grekler) vermiş olabileceği akla ilk gelen tez olsa da, aslolan bir gerçek vardır ki o da bahsi geçen kolonistlerin bu bölgeye gelmeden önce buralarda yaşamın var olduğudur.

Yaşamın var olduğu coğrafi bir bölgede isimsiz bir yerin bulunması düşünülmemeyeceğinden, Sinop, Trabzon ve Atina gibi yerleşim birimlerinin adlarının kolonistler tarafından verildiği ihtimalini azaltmaktadır. Yukarıdaki paragrafta belirtildiği üzere bu yerler *Kolkhis* denen coğrafi sahanın içindedir. Aynı zamanda da buralarda yaşam devam etmektedir³². Antik çağ tarihçilerinin tamamı bu konuda hemfikirdirler. Durum böyle olunca buralardaki yer adlarının koloni faaliyetleri başlamadan önce mevcut olması, isimleri de bulunması gerekir. Bir istisna olabilir. Bu istisna da sahil kesimleridir. Bu istisna şudur:

Sahil kesimlerinin yerleşime açılması 19. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Yerleşim birimlerine açılmayan, insanların faydasına sunulmayan bir bölgenin adının olması da düşünülemez. *Atina* diye adlandırılan yerleşim biriminin coğrafi yapısı dikkate alındığında oldukça engebeli arazi yapısı

---

²⁸ Herodotos, *Tarih*, s. 164-165.

²⁹ Mehmet Öz, "Sinop", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 252-256. Ayrıca Bkz. Herodotos, *Tarih*, s. 133-134.

³⁰ G. F. Turtaninov, *Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazılarının Çözümlemesi*, (Haz. Mahmut Bi), Birleşik Kafkas Federasyonu Dernekleri Yayınları, Ankara, 2006, s. 44. Ayrıca Bkz. Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınları, Ankara, 2011, s. 81-82.; Strabon, *Geographika*, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 22.; Aktaş, "Antik Çağda Doğu Karadeniz Bölgesi Kıyı Yerleşmeleri ve Yerleşme Stratejileri", s. 26-27.; İsmail Hacifettahoğlu, *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2001, s. 12.; Melek Öksüz, *On sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006, s. 17.

³¹ Herodotos, *Tarih*, s. 50.

³² Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 24-56. Ayrıca Bkz. İlyas Karagöz, *Tarihi Süreçte Trabzon Halkı*, Derya Kitabevi, Trabzon 1998, s. 11.; Strabon, *Geographika*, (Çev. Adnan Pekman), s. 39-44.; İ. Güven Güvelçli, M. Ümit Hiçyılmaz ve Mustafa Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Tarihi Kitabeleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2011, s. 14.

üzerinde olduğu görülecektir. Bölgenin genelinde olduğu gibi yerleşim birimleri de oldukça yükseklerde kurulmuştur. Doğu Karadeniz sahil şeridi, 19. yüzyıl başlarına kadar bataklık olduğundan insan yaşamına elverişli olmamıştır. Halkın geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık nedeniyle yüksek yerler itibar görülürken, sahil bölgeleri insanlar için cazibe alanı olmaktan çok uzakta kalıyordu. Hal böyle olunca, bölgede yaşayanların civar sahillerdeki yerleşim birimlerinde olduğu gibi daha sonradan Atina adını alacak yere, bir ad konulması gereği duyulmamış olabilir. Diğer yandan bir gerçek vardır ki buralarda koloni merkezlerinin varlığıdır.

Koloni merkezleri diye tabir edilen yerlere (Sinop, Trabzon, Atina) eğer bir ad verilecekti ise bölgede yaşayanlar tarafından bu adlandırmanın yapılmış olması ihtimal dâhilindedir. Yerel halklar gelen misafirlerine bu adı koymuş olabilirler. Kendilerinden olmayan ticaretle uğraşan bu insanlara öteki, yabancı, diğerleri anlamına gelecek tabirle bunların kökenlerine göre Atinalılar *Atina* demek suretiyle bir yakıştırma yapmış olabilirler. Yörede yer alan yerleşim birimlerinin eski adları incelendiğinde her bir bölgenin her bir yanının mevcut bir adı olduğu görülecektir. Bu adlar Lazcadır. Eğer bu yerleşim birimlerini kolonistler adlandırmış olsalardı Lazca adlandırılan diğer yerleşim birimleri de İyonca veya Yunanca (Grekçe, Helence) olurdu. Buralarda Yunan halkının yerleşmesi çok daha sonraları olmuştur. Bütün bunlar buraların adının kolonistler tarafından konulmuş olması ihtimalini zayıflatmaktadır.

“Athena” Yunan mitolojisinde bahsedilen tanrıçalardan biri olduğu konusunda görüşler bulunmaktadır³³. Tapınak merkezi-tanrı-insan üçgeninde bir ilişki kurulmak istendiğinde akla gelen ilk soru Yunan tanrıçası *Athenai* (Athina, Atina) ile Atina (Pazar)’ın isminin bir bağlantısının olup olmadığıdır. Dinî yönden bir bağlantı kurulabilse de coğrafi mekân itibarıyla Yunanistan Atina’sının Osmanlı (Türkiye) Atina’sı (Pazar) ile benzer bir ilişkisi olduğu söylenemez.

Bu iki yerleşim birimi arasında bir ilişki bulunmadığını gösteren bir başka örnek de Yunan prenslerinden birisinin Atina (Pazar)’ya seyahatinden anlaşılıyor. Prenslardan biri isim benzerliğinden dolayı burasının da Yunan kralının pâyitahtı (Hükümet Merkezi) olan Yunanistan Atina’sı gibi bir şehir zannetmiş ancak oraya yanaştığında böyle olmadığını görmüştür³⁴. Hatta bu ismi değiştirmeye de kalkışmış. “Atuna”, “Ateus” gibi anlam kaymasına yol

³³ *Yeni Türk Ansiklopedisi*, “Atina” Maddesi, Cilt I, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1985, s. 239.

³⁴ *Trabzon Vilayet Salnâmesi*, H. 103/M. 1888, s. 316-317.

açabilecek isimler vermiş³⁵.

Bilge Umar da Karadeniz kıyılarında Atina'nın (Yunanistan Atinasından bahsederek) yavru kenti olmadığı görüşündedir. “*Miletoslular veya diğer Helenlerin küçük bir kente Yunanistan'daki Athenai kenti dolayısıyla bu adı Doğu Karadeniz'de yaşatmak için Athenai adını vermiş bulunması ise beklenemez*”³⁶ demiştir.

Yunanistan Atina'sı, Yunanistan'ın ve Attike Bölgesi'nin başkenti, Kephisos'un ve İlisos'un suladığı ovada, Akropolis Lykabettos'un eteğinde, ulaşımı kolay sağlanan yerin adıdır. Hükümetin ve idarî merkezlerinin bulunduğu yer ve aynı zamanda üniversite müzeleri ve birçok yabancı arkeoloji okulu ile ülkenin kültür ve düşünce hayatının merkezidir. Bu merkez aynı zamanda türlü yerlerden gelen göçmenlere de barınak olan yerdir³⁷. Kozmopolit ve modern bir şehir olan Atina, antik çağlarda da önemli bir ticaret ve kültür merkeziydi. İsmi, koruyucusu olan savaş tanrıçası “Athena”dan gelmektedir. Etrafı tepelerle çevrilidir ve yalnız batı kısmı açıktır. Denize sahili yoktur. İskeleyi olan Pireye'ye 7 kilometre uzaklıktadır³⁸.

Türkiye Cumhuriyeti Atinası (Pazar) ise; merkezi deniz kenarında olmakla beraber coğrafi alanının %95'i oldukça engebeli ve dağlık bir arazi yapısına sahip olan, düz arazisi neredeyse hiç bulunmayan, çok az bulunan düzlükleri de 19. yüzyılın başlarına kadar bataklık olan, yükseltisi 5 m. ile 1500 m. arasında değişebilen yerleşim biriminin adıdır.

Atina, 27 Ekim 1915 tarihine kadar ismini korudu. Verilen tarihte Enver Paşa tarafından yayınlanan yer adlarının değiştirilmesi yönünde bir tezkere yayınlandı. Bu tezkere uygulanması için 9 Mayıs 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı'na) gönderildi. Burada Atina (Pazar)'ya önerilen isim “Müftü” idi. Ancak bu durum 1928 yılında günümüzde de kullanılan isim olan “Pazar” adını aldı³⁹. Böylelikle Yunanistan Atina'sı ile Türkiye Atina'sı arasındaki karışıklık da ortadan kalkmış oldu.

³⁵ Şâkir Şevket, *Trabzon Tarihi*, s. 101. Yrncâ Bkz. Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842 Pazar Sülaleleri)*, s. 10.; Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 16.

³⁶ Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, s. 133.

³⁷ *Meydan Larousse*, “Atina” Maddesi, Cilt II, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 226.

³⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Atina>, (09.10.2012)

³⁹ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 16.

1.2. Atina (Pazar) Kazâsı'nın Tarihçesi

Atina, eskiçağlardan itibaren kendinden söz ettirebilmiş bir yerleşim birimi olmasına rağmen merkezi bir yer olamayarak önemli olayların dışında kalmıştır. Böyle olmasında yer şekillerinin oldukça engebeli ve dağlık olması bunun yanında yörenin bol yağışlı iklim özeliği göstermesi dolayısıyla yörede hâkim orman bitki örtüsünün oluşması önemli olayların dışında kalmasının en önemli gerekçelerini oluşturmuştur. Diğer yandan yoğun orman örtüsü muhtemelen arkeolojik çalışmaları engellemiş, bölgeye ışık tutacak arkeolojik kalıntılar bugüne kadar gün yüzüne maalesef çıkarılamamıştır. Hal böyle olunca Atina'nın tarihi, civar yerleşim birimleri ile bağlantılı olarak ele alınabilmektedir.

1.2.1. Koloni Öncesi Dönem

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; Karadeniz Bölgesi arkeolojik bulgulara yönelik en az çalışılan yerlerden biridir. Bunun nedeni, bölgenin dağlık ve engebeli olması, doğal mağaraların çok az sayıda bulunması bunların yanında iklim şartlarının elverişli olmamasından kaynaklanmaktadır. Bölgenin en eski tarihinin yontma taş döneminde (M.Ö. 1.000.000-100.000) başladığı tespit edilmiştir. Kastamonu'nun Tahta ve Malak Köyleri yakınlarında çıkan aletler, İsmail Kılıç Kökten tarafından Ünye'nin Yüceler Köyü'nde çıkarılan el baltası ve Çoruh Nehri'nin Gez Deresi kıyısındaki bölgelerde bulunan el baltası bu durumu kanıtlamaktadır. Orta paleolitik dönem denen M.Ö. 100.000-40.000 yıllarına arasına ait aletler de yine aynı şekilde Kastamonu Gököy yakınlarında bulunmuştur. Üst paleolitik (M.Ö. 40.000-10.000) safhaya ait buluntular ise yine İsmail Kılıç Kökten tarafından Ünye Tozkoparan mevkinde yapılan sondaj çalışmasında elde edilmiştir. Yine aynı bölgedeki farklı mağarada Tahsin Özgüç ve ekibi tarafından yapılan kazıda mezolitik döneme ait olduğunu tespit ettikleri aletler bulunmuşlardır. Karadeniz Bölgesi'nden henüz neolitik olabilecek buluntular elde edilememiştir. Mehmet Özsait ve ekibi yaptıkları çalışmalarda kalkolitik çağ yerleşmelerine Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki (Samsun, Amasya, Tokat, Ordu) yüzey araştırmalarında ele geçirmişlerdir. İsmail Kılıç Kökten Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Giresun-Trabzon ve Rize civarlarında 35 m. derinliğine araştırmalarda bulunduğunu tarih öncesini aydınlatacak tek bir iz bulamadığını ifade etmiştir⁴⁰.

⁴⁰ Özsait, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", s. 35-36. Ayrıca Bkz. Ali Taşpınar, *Rize Tarihi*, Rize Ticaret Borsası Yayını, Rize, 2004, s. 21-22.; Öksüz, *On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 20.

Yukarıdaki paragraftan anlaşılacağı üzere Doğu Karadeniz Bölgesi'nin genelinde Atina da dâhil olmak üzere tarih öncesi çağlara ait bulgular henüz tespit edilememiştir. Karadeniz'in daha doğusunda Güney Kafkasya denen yerde ise durumum hiç de öyle olmadığını görüyoruz.

Karadeniz'e kıyısı olan ve Gürcistan'ın doğusunda yer alan Abhazya Bölgesi'nde yapılan kazı çalışmalarında kral mezarı bulunmuştur. Bu mezar Kral Maykopa aittir. Bu durum Kolkhis de denen bu bölgelerde koloni öncesi krallık döneminin yaşandığı göstermesi bakımından önemlidir. Burada çıkan levhalarda yazan metinlerde yer alan bilgilere göre Abhazların M.Ö. III. bin ortalarından M.Ö. II. bin başlarına kadar sınıfsal bir toplumlara mevcut olduğu bilgisi bulunmaktadır. Bu metinler Aşvi diliyle yazılmış olup yazıları yazanların Abhazların ataları olduğu ileri sürülmüştür⁴¹. Karadeniz'de koloni faaliyetlerini sürdüren Fenikelilerin yazı ile burada karşılaştığını, bu yazının Fenike yazısından önce olduğu belirtilmektedir⁴². Bu yazılı metinler M.Ö. 19. yüzyıla aittir⁴³. Buna benzer bilgiler "Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya" adlı kitapta da doğrulanmaktadır⁴⁴.

Koloni öncesi krallık dönemlerinde Kolkhis'tekilerin Mısırlılar gibi sünnet oldukları bilgisi de mevcuttur. Herodotos, Kolkhislerin Mısırlılar olabileceği ihtimali üzerinde de durmuştur. Herodotos; *"Bu dönemde insanlar arasında sadece Kolkhisler, Mısırlılar ve Ethiopialıların sünnet olduğunu belirtmiştir. Fenikeliler ve Suriyeliler bu adeti Mısırlılardan aldıklarını söylerler. Thermodon ve Parthenios ırmakları kıyılarında yaşayan Suriyeliler ve komşu Makronlar bu adeti Kolkhislerden öğrendiklerini söylerler. Sünnet yapan halk yalnız bunlardır. Anlaşıldığına göre sünneti Mısırlılar gibi yapmaktadırlar. Bu âdeti kim kimden aldı bunu bilemem"*⁴⁵ demiştir. Kolkhis diye adlandırılan yerler Güney ve Kuzey Kafkasya'dır. Buralar pek çok kavimleri bir arada bulundurmuştur. Mossinoikler, Halibler, Tibarenler, Türk olduğu söylenen Gaşkalar, Kimmerler, Amazonlar, Driller, Hunlar, Kumanlar, Peçenekler, Akhunlar İskitler, Makronlar⁴⁶ bölgede yaşam

---

⁴¹ Kafkasya'da yer alan yerel halkların ataları olarak da değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Daha sağlıklı bilgilere ulaşılabilmesi için yapılacak detaylı araştırmalara bağlı olarak elde edilecek arkeolojik materyallere bağlıdır.

⁴² Turtsaninov, *Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazılarının Çözümlemesi*, s. 39.

⁴³ Turtsaninov, *Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazılarının Çözümlemesi*, s. 83.

⁴⁴ Özdemir Özbay, *Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara, 1999, s. 13-15.

⁴⁵ Herodotos, *Tarih*, s. 164-165.

⁴⁶ Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 19-35. Ayrıca Bkz. Öksüz, *On sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 20-21.; Necmettin Aygün, *On Sekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Serander Yayınları, Trabzon, 2005, s. 11.

süren kavimlerdendirler. Günümüzde ise; Türkler, Çerkesler, Çeçenler, Abazhalar, Gürcüler, Lazlar ve Megreller bu coğrafya üzerinde yaşamaya devam etmektedirler. Ayrıca bu grupları bilimsel açıdan etnik birer unsur olarak görmemek lazımdır. Adı geçen toplulukların kültürel bağları çok kuvvetlidir ve birbirine benzer yanları oldukça fazladır. Bu durum ayrı bir araştırmanın konusudur.

Hemen belirtmek gerekir ki Atina da Kolkhis denen bölgeye çok uzak değildir. Hatta bundan dolayı Atina, zaman zaman Kolkhis denen bölgenin içinde⁴⁷ zaman zaman da Kolkhis Bölgesi dışında⁴⁸ gösterilmiştir. Ancak genel kabul gören görüş Atina'nın Kolkhis Bölgesi içinde yer aldığı yönündedir. Hal böyle olunca Atina'nın da içine girdiği Kolkhis Bölgesi, koloni öncesi krallık döneminden izler taşıdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak Atina, coğrafi saha olarak bu bölgenin içinde kaldığı ve krallık dönemini yaşayan coğrafî kuşak içine girdiği görülse de Atina olarak tabir edilen yer, krallıkla yönetildiğine dair somut herhangi bir bulgu henüz elde edilememiştir.

Paragraftan anlaşılacağı üzere Karadeniz'in daha doğusunda ilkçağ yerleşim birimlerine rastlandığı gibi koloni öncesi krallık döneminden de izler taşımıştır. Bu durum, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılacak ciddi araştırmalar sonucunda yeni bulguların elde edilebileceğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

1.2.2. Kolonileşme Dönemi

Karadeniz sahili çevresinde (krallık dönemine tekabül eden yıllarda) M.Ö. II binli yıllarda, ticarî faaliyetlerin yapıldığı görünmektedir⁴⁹. M.Ö. 16. ve 15. yüzyıllara tekabül eden tarih aralığında⁵⁰ Herodotos Karadeniz'de geniş alana yayınlan çok ciddi Miletos kolonileri bulunduğu bilgisini vermektedir. Bu dönemin baş aktörü İyonlar (Miletler, Miletoslar)⁵¹ Mısırlılar, Yunanlar (Grekler) ve Fenikelilerdir. Yine Karadeniz etrafında yerleşim birimleri olduğu, Kolkhis bölgesi ile ticari ilişkilerin varlığı burada da doğrulanmaktadır⁵². M.Ö.13-14. yüzyıllarda Yunanlıların Fenikelilerden

⁴⁷ Ksenophon, *Anabasis*, s. 200. Ayrıca Bkz. Bilge Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontos)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 6-7.; Arslan, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, s. 21., Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 35.; Özsait, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", s. 38.

⁴⁸ Herodotos, *Tarih*, s. 4. Ayrıca Bkz. Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, s. 13.

⁴⁹ Herodotos, *Tarih*, s. 164-165. Ayrıca Bkz. Turtsaninov, *Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazılarının Çözümlemesi*, s. 38-39.

⁵⁰ Öztürk, *Antik Çağdan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasî Tarihi*, s. 59.

⁵¹ Herodotos, *Tarih*, s. 133-134.

⁵² Herodotos, *Tarih*, s. 164-165.

öğrendikleri rota ile Karadeniz sahilindeki Kolkhis'te altın posta ulaşmak için keşifler yapmışlardır⁵³. Kolkhis bölgesinin ünlenmesi Yunan mitolojisindeki “argo gemicileri” sayesinde olmuştur⁵⁴. Bir kısım araştırmacılar, Karadeniz Bölgesi'ndeki Grek kolonizasyonunun M.Ö. 10. ve 9. yüzyıl aralığında başladığını, kapsamı geniş kolonizasyon faaliyetlerinin ise Miletosluların öncülüğünde M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren yoğunlaştığını belirtirler⁵⁵. Greklerin (Yunanlıların) bu faaliyete 6. yüzyılda başladıklarını ileri süren araştırmacılar da bulunmaktadır⁵⁶. Fakat bu bölgelerde adı geçen kolonistler arasında kalıcı tesiri Grekler ve İyonlar (Miletler) yapmış, Sinope (Sinop)⁵⁷, Trapezous (Trabzon) gibi bazı yerleşim birimleri Miletosluların koloni şehirleri olmuştur⁵⁸. Atina'nın bugünkü Fırtına Deresi'nin yanındaki Hamidiye Köyü'nün önceki adı “Eski Trabuzan” dır. Muhtemelen Atina, bu dönemlerde kurulan koloni şehirleri arasındadır⁵⁹. Karadeniz'in her bir yanını kapsayan geniş bir kolonizasyon hareketliliği yaşanmasına rağmen koloni öncesi çağda olduğu gibi koloniler çağında da oldukça karanlık bir dönemi bulunmaktadır. Atina'nın da içinde bulunduğu bölgenin karanlık tarihi, yapılacak kazılar sonucunda elde edilecek arkeolojik bulgularla aydınlatılacaktır.

1.2.3. Medler ve Persler Dönemi

Medler, M.Ö. 612 yılında İskitlerle ittifak yaparak Asur Devleti'ni ortadan kaldırmasının ardından, Anadolu'da tarih sahnesine M.Ö. 609 yılından itibaren Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Urartu Devleti'ni ortadan kaldırması ve bu devletin topraklarını ele geçirmesi ile çıkmıştır⁶⁰. Daha sonra hâkimiyet alanlarını genişleterek bazı kaynaklara göre MÖ. 620⁶¹ bazı kaynaklara göre de M.Ö. 606 yılında Doğu Karadeniz Bölgesi'ni topraklarına katmıştır. Batıda Kızılırmak'tan doğuda Çoruh Nehri'ne kadarki yerler

⁵³ Öztürk, *Antik Çağdan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasî Tarihi*, s. 60.

⁵⁴ Arslan, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, s. 60.

⁵⁵ Mehmet Bilgin, *Sürmene, Sürmene Belediyesi Kültür Yayınları*, İstanbul, 1991, s. 55. Ayrıca Bkz. Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, s. 6.

⁵⁶ Charles King, *Karadeniz*, (Çev. Zülal Kılıç), Kitapyayınevi, İstanbul, 2008, s. 43.

⁵⁷ Herodotos, *Tarih*, s. 133-134. Bkz. Mehmet Öz, “Sinop”, s. 252-253.

⁵⁸ Turtsaninov, *Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazılarının Çözümlemesi*, s. 44. Ayrıca Bkz. Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, s. 81-82.; Strabon, *Geographika*, s. 22.; Aktaş, “Antik Çağda Doğu Karadeniz Bölgesi Kıyı Yerleşmeleri ve Yerleşme Stratejileri”, s. 26-27.; Hacifettahoğlu, *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi*, s. 12.; Öksüz, *On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 17.; madenmaden

⁵⁹ Sarıkaya, *Milli Mücadele Döneminde Rize*, s. 6. Ayrıca Bkz. *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt IX, s. 6352.

⁶⁰ Ekrem Memiş, “Ortadoğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları”, *Türkler*, Cilt 1, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 653.

⁶¹ Fatma Acun, “Tarih Boyunca Pontus”, *Milli Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999, Giresun)*, İstanbul, 1999, s. 21.

Medler'in işgali altına girmiştir. Bu bölgeye Kapadokya denilmiştir⁶². Atina da bu alanın içinde yer almıştır.

İrani bir kavim olan⁶³ ve 10. yüzyılda Urumiye Gölü batısında yerleşip kabile hayatı yaşayan ve Persuvalılar diye adlandırılan Persler, bu dönemlerde Asurlulara tabi idiler. M.Ö. 800'lerin başlarından itibaren Anzan (Anşan) çevresine gelip yerleştiler. Dolayısıyla Asur egemenliğinden kurtulmuşlar ancak Medler'in egemenliği altına girmişlerdir. M.Ö. 6. yüzyılın başlarında Medler'e karşı ayaklanıp Med Hükümeti'ni devirerek Medler'i ortadan kaldırdılar. M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında (550'li yıllarda) yeni bir devlet kurudular. Lidya Devleti'ni yenerek M.Ö. 521 yıllarında Anadolu'yu tamamen egemenlikleri altına aldılar⁶⁴.

Daha sonra Anadolu'yu 19⁶⁵ veya 20 eyalete böldüler⁶⁶. Doğu Karadeniz Bölgesi dolayısıyla Atina, bu eyaletlerden biri olan Pont Satraplığı'nın içinde yer aldı. Buraya Pont ülkesi ya da Pontus denildi⁶⁷. Doğu Karadeniz Bölgesi hiçbir şekilde Büyük İskender'in orduları tarafından gerçek anlamda işgal edilmedi. Pontus Devleti'ne kadar bağımsız şehir devletleri halinde yönetildi⁶⁸.

M.Ö. 400'lerde geldiğinde Satraplığın Doğu Karadeniz üzerindeki egemen gücü olabildiğince zayıflayarak bölgedeki yerli halklardan olan Halybler, Mossynoikler, Tibarenler, Kolklar ve Scitenler bağımsız hale geldiler⁶⁹.

M.Ö. 336 yılında Makedonya Kralı İskender, babasının yerine tahta geçtikten sonra Anadolu'da Pers hâkimiyetini kırmak üzere Yunan şehirlerinden birleştirdiği bir Helen Ordusu oluşturdu. Denizden ve karadan Anadolu'yu abluka altına aldı. Çanakkale üzerinden karaya ayak bastıktan sonra bütün Anadolu'yu egemenliği altına aldı. Doğu Karadeniz Bölgesi ise

---

⁶² Mahmut Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1973, s. 24-25. Ayrıca Bkz. Bilgin, *Sürmene*, s. 55.; Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, s. 59.; Sarıkaya, *Milli Mücadele Döneminde Rize*, s. 23.; Yurt Ansiklopedisi, Trabzon Maddesi, s. 71-82.; Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 19.; Hüseyin Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2010, s. 13.

⁶³ Abdulhaluk Çay ve İlhami Durmuş, "İskitler", *Türkler*, Cilt 1, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 871.

⁶⁴ Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 29. Ayrıca Bkz. Bilgin, *Sürmene*, s. 59.; Sarıkaya, *Milli Mücadele Döneminde Rize*, s. 6.; Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 19.; Acun, "Tarih Boyunca Pontus", s. 22.

⁶⁵ Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 32.

⁶⁶ Bilgin, *Sürmene*, s. 59.

⁶⁷ Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 32.

⁶⁸ Orhan Naci Ak, *Rize Tarihi*, Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2011, s. 12.

⁶⁹ Bilgin, *Sürmene*, s. 60.

bunun dışında kalmıştı. M.Ö. 332'lerde yerel halk kendi istekleriyle Makedonya Kralı Büyük İskender'in egemenliği altına girdi⁷⁰. Büyük İskender'in Hindistan seferi dönüşünde Babil (Irak)'de ani ölümü üzerine imparatorluk genelindeki mevcut Satraplıklar İskender'in generalleri tarafından paylaşıldı⁷¹. Pontus Satraplığı üzerinde ilerleyen dönemlerde Pontus Devleti kuruldu⁷².

Makedonya Kralı Büyük İskender'in Anadolu'ya hâkim olduğu dönemlerde Helenleşme çok büyük oranda olmamıştır. Trakya ve Anadolu'nun kıyı kesimlerinde bazı yerlerde gerçekleşmiş Anadolu'un iç taraflarına ulaşmamıştır. Kıyılardaki Helen tesiri bile çok dar alanda olmuştur. Buralarda bile yaşayan kültür sökülüp atılmamış yerel halk ve yeni halk arasında kültür sentezi oluşturulmuştur. Trakya'da veya Karadeniz kıyılarında Helenlerce kurulmuş ya da Helenleştirilmiş hiçbir kent bulunmaz⁷³.

1.2.4. Pontus Devleti Dönemi

Pontus Devleti, Pontus Satraplığı sahasında M.Ö 298 yılında III. Mihirdad⁷⁴ tarafından kurulmuştur. Devletin tam bağımsız bir şekilde yönetilebilmesi M.Ö. 280 yılından itibaren mümkün olabilmıştır. Pontus Devleti'nin sınırları Atina'nın da içinde kaldığı kuzey-doğuda Çoruh'a kadar uzanıyordu⁷⁵. Pontus Satraplığı içinde kalan yerlere zamanla "Pont Ülkesi" veya "Pontus" denildi⁷⁶. Pont veya Pontus, Doğu Karadeniz Bölgesi yerli halklarından olan Halibler, Tibarenler, Mosinekler, Makronlar ve Kolchhis bu devletin sınırları içinde kalıyordu. M.Ö 100'e geldiğinde bu sınırlar çok daha geniş alanlara yayıldı. Bu dönemde devletin sınırları Kırım'dan Abhazyaya Sahilleri'ne buradan İstanbul Boğazı'na kadar tüm Karadeniz sahilleri'ni kapsamaktaydı. Mahmut Goloğlu'nun ifadesiyle; *Karadeniz, gerçek anlamıyla bir Pontos Gölü yani Anadolu'luların gölü durumunu almıştı*. M.Ö. 90 yılının başlarında Pontos, Anadolu'nun tek kuvvetli devleti

⁷⁰ Yurt Ansiklopedisi, Cilt IX, s. 7182. Ayrıca Bkz. Bilgin, *Sürmene*, s. 64.; Öksüz, *On sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 23.; Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 47-49.

⁷¹ Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI. ve XIV. Yüzyıl)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 27-29.

⁷² Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, (Çev. İbrahim Onsunuğlu), Belge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 188-189.

⁷³ Bilge Umar, *Türkiye Halkı'nın Ortaçağ Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 11.

⁷⁴ Pontos Krallarından biridir. M.Ö. 386-302 yılları arasında yaşamıştır. Kaynaklarda adı; Mihirdad, Mithradates, Mithridates ve Mithridat şeklinde geçmiştir.

⁷⁵ Mehmet Tezcan, "Pontos Krallığı", *Başlangıçtan Günümüze Pontos Sorunu*, Serander Yayınları, Trabzon, 2007, s. 83.

⁷⁶ Acun, "Tarih Boyunca Pontus", s. 22.

olarak Roma İmparatorluğu'nun tek rakibi konumuna gelmişti⁷⁷.

Anadolu Pontus Devleti'nin kurucu sülalesi ve devletin temelini oluşturan halkın Yunanlılıkla veya Yunan kültürü ile bir alakası bulunmaz. Halkı tamamen yerli olup yönetici sülalesi de İran'ın bölgedeki yönetici kadrolarının soyundandırlar⁷⁸.

Roma'nın Anadolu üzerindeki niyetlerini tahmin eden Pontus Kralı Mihirdat Romalılara karşı Anadolu halkını ayaklandırdı. Bunun üzerine Roma ve Pontos savaşları başlamış oldu. Mihirdat, Romalılara karşı M.Ö. 87 yılında Yunanistan dolaylarında yapılan savaşta yenildi. Sinop'a giderek toparlanmak istediye de başarılı olamadı. M.Ö. 71 yılında Pontus ordusunu dağıtan Roma, Anadolu egemenliğini Pontus'tan devraldı. Mihirdat'ın ölümü ile birlikte Anadolu'nun milli unsurlarıyla kurulmuş devleti tarihe gömülmüş oldu⁷⁹. Pontus Krallığı en hareketli dönemi Mihirdad döneminde yaşadı. Adı geçen kralın ölümü üzerine devletin varlığı bir süre daha devam etmesine rağmen bölgedeki hâkimiyetini kayıp etti. Bu topraklar sonraki dönemlerde buralara hâkim olmak isteyen egemen güçlerin çarpışma alanlarından biri oldu⁸⁰.

1.2.5. Roma ve Bizans Dönemi

Pontus Devleti ortadan kalkması üzerine devletin egemenlik sahası M.Ö. 63-M.S. 395 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti alanına girdi. Roma'nın Anadolu komutanı Pompeyüs (Pompeidus) Pontos Kralı Mihirdat'ın ölümü üzerine Kızılırmak'tan Kolkhis Bölgesi'ne kadar olan Atina'nın da içinde olduğu kıyı kesimleri kendi taraftarlarından olan Fernoz'a verdi. M.Ö. 47 yılında Roma'nın hükümdarı Sezar, Fernoz'u yenerek Pontus'u yeniden egemenliği altına alarak burayı yurtluk olarak Polemon adındaki komutana verdi. Böylelikle Doğu Karadeniz Roma vasalı Pontus Polemonyakos Krallığı idaresine girdi. M.Ö. 26 yılında Polemon öldükten sonra eşi Kapadokya'nın vasal kralı ile evlenir. Strateji gereği Karadeniz'den iç bölgelerden Akdeniz'e kadar bir tampon bölge oluşturur. M.S. 54-68 yılları arası gelindiğinde Trapezos-Romalıların ikmal üstü haline geldiğini

⁷⁷ Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 53-65. Ayrıca Bkz. Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontos)*, s. 5.

⁷⁸ Mehmet Bilgin, *Karadeniz'de Post Modern Pontusçuluk*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 210.

⁷⁹ Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 53-65. Ayrıca Bkz. Bilgin, *Sürmene*, s. 65-70.; Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, s. 11-13.; Öztürk, *Antin Çağdan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasî Tarihi Pontos*, s. 348-356.; Tezcan, "Pontos Krallığı", *Başlangıçtan Günümüze Pontos Sorunu*, s. 77-80.; Acun, "Tarih Boyunca Pontos", s. 23.

⁸⁰ Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, s. 13.

görüyoruz. M.S. 79 tarihinde Trapezus imtiyazlı bir konuma gelmiştir. Burada ve Doğu Karadeniz sahillerinde bayındırlık faaliyetlerine girişilmiştir. Sahil yolu da bu dönemlerde açılmıştır⁸¹. Bu dönemlerde Trabzon'a Şimdiki Kalepark/Güzelhisar'ın denize uzanan kıyılarında bir liman yapılmıştı. Bu liman Avrupa, Asya ve Orta Doğu ticaretinde önemli yere sahip olmuştur. Trapezus'un önemini arttırmasıyla koloni döneminin merkezi olan Sinope önemini kaybetmeye başladı. Burası Avrupa'dan Asya'nın ortalarına kadar ulaşan tarihi İpek Yolu'nun deniz ucundaki basamağı haline gelmiştir⁸².

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasından sonra Rize ve Atina'nın da içinde yer aldığı Lazika olarak adlandırılan Batum-Sürmene arasında kalan bölge Doğu Roma (Bizans)'nın sınırları içinde kaldı⁸³. Roma İmparatoru Konstantin'in 313 yılında Milano Fermanı'nı yayınlamasının ardından yayılan Hristiyanlığın Doğu Karadeniz'de yayılma alanı bulması İmparatorluğun 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasından sonra mümkün olabildiği⁸⁴. Atina, Ardeşen ve Gere (Işıklı)'deki kilise kalıntıları bu dönemlerden kalmış olsa gerek. Kilise kalıntılarının sahile oldukça yakın olması ve burası, yerel halk tarafından yerleşim birimi olarak kullanılan köylere oldukça uzak kalması Hristiyan dinini bölgede yaşayan ahaliye kabul ettiremediklerini, onları yeterince etkileyemediklerini göstermektedir. Kilise kalıntılarının bulunduğu yerlerin yöre yerleşimine açılması ancak 19. yüzyılın başlarında mümkün olabildiği. Belirtilen yüzyıl, Hristiyan propagandası yapılan dönemden çok uzak bir tarihe tekabül eder.

Resmi din olarak Hristiyanlığı benimsedikten sonra Doğu Roma (Bizans), Yunan kültürünü hızla geliştirmeye ve yaymaya çalışmıştır. Roma hâkimiyetinde merkeze uzak olmasından dolayı yeteri kadar gereken önemi göremeyen Doğu Karadeniz, Bizans topraklarına katıldıktan sonra önem görmeye başlamıştır. Bu bölge için Bizans, İran'da kurulan Sasanilerle karşı yoğun bir üstünlük mücadelesine girmiştir. Bizans, Sasani'ye karşı bölgedeki

---

⁸¹ Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 107-108. Ayrıca Bkz. Bilgin, *Sürmene*, s. 70-72.; Özsait, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", s. 40-41.; Aktaş, "Antik Çağda Doğu Karadeniz Bölgesi Kıyı Yerleşmeleri ve Yerleşme Stratejileri", s. 71-74.

⁸² İsmail Hacifettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi", *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2001, s. 13. Ayrıca Bkz. Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 13.

⁸³ Ernst Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 193-196. Ayrıca Bkz. Muhammet Vanilşi-Ali Tandilava, *Lazları'nın Tarihi*, Etik Yayınları, İstanbul, 2005, s. 15-18.; Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 109-110; Makbule Sarıkaya, *Milli Mücadele Döneminde Rize*, s. 9.; Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 15.

⁸⁴ Taşpınar, *Rize Tarihi*, 36. Ayrıca Bkz. Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 115-116.

mukavemet gücünü artırabilmek için Balkanlarda yenilgiye uğratılan Bulgar Türklerini sınır garnizonlarına yerleştirmeyi de ihmal etmemiştir. Bizans'ın 622-628 yıllarında özellikle Hazar Türkleri ile bir olup Sasanilere karşı ittifakı bölgede önemli hadiseler meydana getirmiştir⁸⁵. Rize ve Atina'nın içinde bulunduğu bu sahanın İslam ordularıyla ilk teması bu dönemde olmuştur⁸⁶. Daha sonra Hz. Osman dönemine denk gelen tarih aralığı olan 644-656 yılları arasında Habib bin Mesleme komutasındaki Arap orduları Kars, Tiflis ve Gence'yi ele geçirip Bizans'ı bu bölgeden çıkarttılar⁸⁷. Bu tarihlerde Rize ve civarlarını vergiye bağladılar. Muhtemelen Atina da bu bölgenin içinde kalan yerlerden biri olmuştur. Bizans 653'te Araplara kaptırdığı toprakları geri almayı başardı. Aras boyları İslam ordularının eline tekrar geçtiyse de Rize ve çevresi Bizans'a kaldı. 695-700 yılları arasında Emeviler bu bölgeleri kontrolleri altına almak istediler fakat başarılı olamadılar. 721 yılında Hazarların Araplara karşı Rize ve Artvin dolaylarını alma teşebbüsleri oldu ancak buralarda tutunamadılar⁸⁸.

1.2.6. Trabzon Rum İmparatorluğu Dönemi

IV. Haçlı seferi sonrasında 1204 yılında İstanbul Latinler (Haçlılar) tarafından işgal edilmiş ve akabinde burada bir Latin İmparatorluğu kurulmuştu. Bu işgal esnasında imparator ailesine mensup ileri gelen şahsiyetlerin bir kısmı şehirden kaçmayı başardı. Şehirden kaçanlar daha sonra İmit, Selanik ve Trabzon olmak üzere üç ayrı yerde imparatorluk kurdu. İstanbul'dan kaçarak Trabzon'a sığınan Komnen ailesi de 1204 yılında Aleksî Komnen önderliğinde Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurdu⁸⁹.

Yazarlar, Haçlıların İstanbul'u işgali ile başlayıp yukarıda bahsedilen şehirlerde imparatorlukların kurulmasına kadar ki süreçte ortak bir görüş bildirmelerine rağmen kurulan bu imparatorlukların Bizans'ın devamı olup

⁸⁵ Işın Demirkent, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 230-235.

⁸⁶ Bilgin, "Rize'nin Tarihine Bir Bakış", *Rize*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977, s. 23. Ayrıca Bkz. Bilgin, *Sürmene*, s. 83.

⁸⁷ Nebi Gümüş, "Selçuklu Gürcü İlişkileri", *Türkler*, Cilt 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1183.

⁸⁸ *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt IX, s. 6354. Ayrıca Bkz. Makbule Sarıkaya, *Millî Mücadele Döneminde Rize*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 9-10.

⁸⁹ Anthony Bryer, "The Fate Of George Komnenos Ruler Of Trebizond (1266-1280)", S. IV, s. 333-349. Ayrıca Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, TTK, Ankara, 1983, s. 51.; William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11.; King, *Karadeniz*, s. 119.; Goloğlu, *Anadolu'da Millî Devlet Pontos*, s. 149.; Hacıfettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi", s. 15.; Şevket, *Trabzon Tarihi*, s. 52.; Öztürk, *Antin Çağdan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasî Tarihi Pontos*, s. 558-559.; Feridun M. Emecen, "Trabzon Eyâleti'nin Batı Sınırları", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 159-160.

olmadıkları konusunda görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir.

William Miller, kurulan imparatorlukları birer Grek İmparatorlukları olarak nitelerken⁹⁰ Charles King de buna benzer bir ifade ile bu imparatorlukların özellikle Trabzon Rum İmparatorluğu'nun çok dilli ve çok dinli yapısından ötürü Yunan karakteri taşıdığını ileri sürmüştür⁹¹. Bölge tarihi üzerinde önemli araştırmalar yapan Jakob Philipp Fallmerayer, Mahmut Goloğlu ve Mehmet Bilgin ise Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Bizans İmparatorluğu'nun devamı olmadıklarını belirtmişlerdir. Fallmerayer, "XI. yüzyıl sonlarına doğru I. Alexis ile Komnen ailesinin Bizans tahtına geçmesiyle birlikte artık Bizans esaretinin bağlarını ebediyen koparma döneminin geldiği görülüyordu" şeklinde ifade ederken⁹² Goloğlu bu duruma dayanak olarak Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Bizans'ı kabullenmediği, İstanbul'daki olaylara seyirci kaldığı, Bizans'a hâkim olmak gibi bir çaba içine girmedikleri yönünde görüş beyan etmiştir⁹³. Bilgin ise; İznik ve Selanik'te kurulan İmparatorlukların Bizans'ın devamı niteliğinde olup Trabzon Rum İmparatorluğu'nun ayrı tutulması gerektiği, Trabzon'da ortaya çıkan Komnenos hanedanı mensuplarının kurduğu devletin İstanbul'un Latinler tarafından işgalinin bir yan sonucu olmadığını, Komnenos hanedanının mensup iki çocuğunun İstanbul'u terk etmeleri bu tarihten 18 yıl önce gerçekleştiğini öne sürmüştür⁹⁴.

Trabzon Rum İmparatorluğu'nun sahip olduğu coğrafi sahada adı geçen imparatorluğa mensup kişilerce inşa edilen kiliseleri göz önüne aldığımızda Ortodoks Hristiyanlığını buralarda yayma ve kültürel kimliklerini buralarda kökleştirme zihniyetini taşıdıkları bir gerçektir. Bizans'ı siyasî olarak tekrar canlandırma arzusu ve isteği pek görülme de Bizans zihniyetini şeklen buralarda yaşatmak amacı taşıdıkları söylenebilir.

Atina ve civar ilçelerde bulunan kilise kalıntıları bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu kiliseler sahil kenarlarında inşa edilmiş olup deniz seviyesinden ortalama 50 m. yüksekliktedirler. Eski adı Cibistasi denen günümüzde Ardeşen İlçesi'nin mahallelerinden biri olan Kavaklıdere'de yer alan kilisenin dış tarafı beşgen, iç taraftan yuvarlak, merkezi ise iki ayrı koridora sahip bir bazilika özelliğinden dolayı Trabzon İmparatorluğu

⁹⁰ Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, s. 11.

⁹¹ King, *Karadeniz*, s. 119.

⁹² Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 17-18.

⁹³ Goloğlu, *Anadolu'da Milli Devlet Pontos*, s. 149.

⁹⁴ Bilgin, *Sürmene*, s. 98.

döneminden kalmış olabileceği tahmin edilmektedir⁹⁵.

Buna benzer bir şekilde Trabzon Rum Devleti bölgedeki etkinliğini arttırabilmek için sahil ve iç kesimlere kaleler inşa etmişlerdir. Bunlardan biri Atina Kazâsı'na bağlı olan Hemsin Nâhiyesi sınırları içerisinde kalan Kale-i Zir ve Kale-i Bâlâ'dır. Bu kaleleri Osmanlıların çeşitli amaçlar için kullandıkları bilinmektedir⁹⁶.

Adı geçen kaleler yerleşim yeri civarında olmayıp, bir geçiş güzergâhında bulunmaktadır. Bu kalelerin buralarda yapılmış olmasının nedeni gözlem yapmak ve buradan geçen eski ticaret yolunu kontrolleri altına almak gereğinden kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu durum Trabzon Rum İmparatorluğu'nun bölgedeki hâkimiyetini perçinleştirmeye yönelik bir girişimi olduğu yönünde bir izlenim uyandırır da aksine, Atina ve Rize'deki yerleşim birimlerine tam manasıyla nüfuz edemediğini gösterir⁹⁷.

Komnen ailesi, İmparatorluk merkezini Trabzon olarak belirlemesinin ardından Rize, Çayeli ve Atina'nın da içinde bulunduğu yerleşim birimlerini buraya bağlamışlardır. Rize'ye kadar olan kısım merkez kazası içine alınmış Rize'nin doğusunda kalan yerlerden olan Atina'da ayrı bir idarî birim oluşturularak bölgeyi yönetmişlerdir⁹⁸.

Selçukluların bölgedeki hâkimiyetini arttırdıklarında ise Trabzon Rum İmparatorluğu'nun egemenlik sahası içinde kalan yerler merkezi Konya'da bulunan Selçuklu Sultanlığı'nın kontrolünde yönetilmiştir⁹⁹. Atina'nın daha doğusunda kalan yerleşim birimlerinden olan Fındıklı, Arhavi ve Hopa Gürcistan sınırları içinde Samsthe Eristavlığı'na bağlanmıştır¹⁰⁰. Devletin ilk dönemlerinde hâkimiyet alanı Kerempe Burnu'ndan Batum'a kadar uzanırken¹⁰¹ 1214 yılında I. İzzettin Keykavus'un Sinop'u zaptı sonrasında Batı hududu Yeşil Irmak'a kadar daralmış Güney hududu ise Bayburt ile Gümüşhane'nin kuzeyinden geçen dağlara kadar uzanıyordu¹⁰².

⁹⁵ Öztürk, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*, s. 95.

⁹⁶ Ak, *Rize Tarihi*, s. 36.

⁹⁷ Acun, "Tarih Boyunca Pontus", s. 19-21. Ayrıca Bkz. Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 18.

⁹⁸ Bilgin, "Rize'nin Tarihine Bir Bakış", s. 28.

⁹⁹ İbrahim Tellioglu, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Değerlendirme", *Turkish Studies*, Cilt 2, S. 2, 2007, s. 657. Ayrıca Bkz. Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 32.

¹⁰⁰ Vanilişi-Tandilava, *Lazları'nın Tarihi*, s. 42-43.

¹⁰¹ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 261.

¹⁰² Anthony Bryer, "Greeks end Türkmens", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol 29. Harvard, 1975, s. 117. Ayrıca Bkz. Hacifettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi", s. 15.

Kurucu hanedanlardan dolayı Komnenoslar dönemi diye adlandırılan zamanaralığında, başta Trabzon merkez olmak üzere ticari alanda bölge en parlak dönemini yaşamıştır¹⁰³. Bölge, yaşanan ekonomik gelişmelerin etkisiyle önemli derecede ithalat ve ihracat merkezi haline gelmiştir¹⁰⁴.

Trabzon Rum İmparatorluğunun Orta ve Doğu Karadeniz sahil boyunca hüküm sürdüğü dönem aralığı olan 13. ve 14. yüzyıllar Türk akınlarının bölgede etkinliğini arttırdığı dönem olarak kabul edilir. İmparatorluğun zaman zaman Türk akıncıları tarafından kuşatıldığı, Sinop ve Atina'nın da içinde olduğu bazı bölgelerin Türklerin egemenliği altında kaldığı görülmüştür¹⁰⁵.

Devlet, hayatta kaldığı dönem boyunca Selçuklular ve Moğollar (İlhanlılar) vergi vererek varlığını sürdürmeye çalışmıştır¹⁰⁶. Beylikler döneminde Akkoyunlular, Taceddinoğulları, Hacıemiroğulları gibi Türkmen beylikleri arasındaki evlilik siyasetiyle ittifaklar kurmak suretiyle ayakta kalmayı başarabilmiş¹⁰⁷, Fatih Sultan Mehmet Han'ın 1461 yılında Trabzon'u fethetmesiyle birlikte de bölgedeki hâkimiyeti son bulmuştur¹⁰⁸.

1.2.7. Selçuklular Dönemi

Dört bin yıllık bir maziye ve kesintisiz bir tarihe sahip olan Türkler bu süreç içinde Asya, Avrupa ve Afrika Kıtalarına yayılmış ve kültürel miraslarını beraberinde buralara taşımıştır. Anayurtları olan Türkistan'dan sürekli olarak diğer bölgelere yaptıkları göçler aynı zamanda Türklerin nüfusça kalabalık olduğunu gösterir. Kalabalık nüfuslarından dolayı pek çok devlet kurmaya muvaffak olmuş dolayısıyla dünya tarihini ilgilendiren konularada mühim rol oynamışlardır¹⁰⁹. Türklerin kurduğu devletlerden biri de Selçuklulardır.

¹⁰³ Hacıfettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi", s. 15.

¹⁰⁴ Mustafa Safran, "XIII ve XIV. Yüzyılda Karadeniz Limanlarının Ticari ve Tarihi Önemi", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun, 1998, s. 459-462. Ayrıca Bkz. Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 18.

¹⁰⁵ Ahmet Toksoy, "Selçuklu-Trabzon Münasebetleri ve Trabzon Komne-noslan'nın Tabiiyete Alınması", *Trabzon Çevresi Uluslararası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, Cilt I, Trabzon, 2002, s. 57-58. Ayrıca Bkz. Telliöğlü, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", s. 656-657.

¹⁰⁶ Bilgin, "Rize'nin Tarihine Bir Bakış", s. 28. Ayrıca Bkz. Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 33.; Ak, *Rize Tarihi*, s. 39.; Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 78-81.

¹⁰⁷ Heat W. Lowry ve Feridun Emecen, "Trabzon", Cilt 41, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 296-297.

¹⁰⁸ Lütfi Paşa, *Tevârih-i Al-i Osman*, (Çev. Kayhan Atik), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 186. Bkz. Haşim Karpuz, *Rize*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 8-9.

¹⁰⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2010, s. 41. Ayrıca Bkz. İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 353-355.; Barkey, *Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar*, s. 47-48.

Selçukluların Güney Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üzerine akınlar düzenlemesi 1045-1048 yıllarına tekabül etmiştir. Kutalmış komutasındaki bir ordu ile Bizans ile ilk ciddi münasebetlere girişmiştir. Muharebelerin sonucunda Gürcü, Ermeni ve Rumlardan oluşan Bizans birlikleri ağır bir yenilgi almıştır. Daha sonra Kutalmış ve İbrahim Yinal'ın orduları birleşerek Anadolu yönünde Bizans topraklarında keşif amaçlı seferler düzenlemiştir¹¹⁰. Bu keşiflerle birlikte Rize bölgesindeki yaylalar ve yüksek yerlerdeki köylere sızma şeklindeki yerleşmeler bu dönemde gerçekleşmiştir. 1048 yılından itibaren de Doğu Anadolu Bölgesi yoğun Türkmen akınlarına maruz kalmıştır¹¹¹.

Anadolu, en köklü ve kalıcı değişikliği Türkleşmesi ve İslamlaşmasıyla yaşamıştır. Sultan Alparslan zamanında Orta ve Yakın Doğu diye tabir edilen yerlerde Karahanlılar (840-1212), Afganistan ve Pakistan dolaylarında Gazneliler (963-1183), Mısır ve Suriye dolaylarında Fatimiler (908-1071), Anadolu ve Balkanlarda Bizans (395-1453) ve bunların yanında önemli rolleri olmayan küçük devletler yer alıyordu¹¹².

Sultan Alparslan komutasındaki Türk ordusu 1071 yılında Bizans ile yaptığı Malazgirt Savaşı'nı kazanarak¹¹³ Anadolu'yu mensubu bulunduğu millete yurt edinme imkânı sunmuştur¹¹⁴. Savaşın ardından Anadolu yoğun bir şekilde Türkmen akınlarına maruz kalmış, bu akınlar Karadeniz'in kuzey steplerinden Balkanların kuzey kesimlerini kapsayacak ölçüde önemli hadiselerin meydana gelmesinde mühim rol oynamıştır¹¹⁵. Böylelikle Anadolu'nun pekçok yanı Müslüman Türkler tarafından fetholünmüş, bugüne kadar devam eden Türk devletleri zincirinin bir halkası oluşmuştur¹¹⁶.

---

¹¹⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 16-21.

¹¹¹ Telliöğlü, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", s. 556-558. Ayrıca Bkz. Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 60.

¹¹² Mehmet Altan Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1983, s. III.

¹¹³ Sergey Grigoreviç Agacanov, *Selçuklular*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s. 140-142.

¹¹⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 168-171.

¹¹⁵ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 53-54. Ayrıca Bkz. Mikâil Bayram, "Fatih Sultan Methmet'in Trabzon'u Fethedişinin Gerekçeleri", Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 137-140.; Emecen, "Trabzon Eyâleti'nin Batı Sınırları", s. 161-163.

¹¹⁶ Kenan İnan, "Trabzon'un Fethi", *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi (Fethin 540. Yıl Anısına)*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2001, s. 106-107.

1081'de Melikşah döneminde Karadeniz'de önemli bir liman kent durumunda olan Trabzon kısa bir süreliğine de olsa Selçukluların idaresine bile girmiştir. Ancak Selçuklular bu durumu sürdürmeye muvaffak olamamışlardır¹¹⁷.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin hükümdarlarından olan I. İzzeddin Keykavus 1214 yılında Sinop'u ele geçirmiş Kral Aleks'i de esir etmişti¹¹⁸. I. Alaeddin Keykubat ise 1228 yılında oğlu II. Giyaseddin Keyhüsrev ve komutanı Ertokuş'u da yanlarına alarak Sinop'tan Trabzon'a kadar olan bölgeleri ele geçirmiş ancak Trabzon'u kuşatmasına rağmen şehrin iyi savunulması, olumsuz hava koşulları ve doğudan gelen Moğol tehlikesi nedeniyle olmuştur¹¹⁹. IV. Rükneddin Kılıçarslan 1262 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan Sinop'u tekrar aldıktan sonra Trabzon'dan Atina'ya kadar olan yerler Anadolu'ya kim hâkim olduysa, ona vergi vererek varlığını devam ettirdi. Moğollar, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Timur İmparatorluğu bu devletlerdendir¹²⁰. Özellikle Akkoyunlular Atina'nın iç kesimlerine kadar yayıldıkları görülmüştür¹²¹. Atina Kazâsı'na bağlı Hemşin Nâhiyesi'nde bulunan koç heykelleri bu durumu kanıtlamaktadır.

1.2.8. Osmanlı Dönemi

Osmanlılar, 13. yüzyılın başlarında Osman Bey'in dedesi Süleyman Şah'ın bağlı bulunduğu aşiret gruplarının Moğolların istilası nedeniyle doğudan batıya göç etmesi ile tarih sahnesinde belirmiş, babası Ertuğrul Gazi'nin Batı Anadolu'da yurt arayışları neticesinde şekillenmiş ve Osman Bey döneminde de devlet olarak teşekkül etmiştir¹²².

Fatih Sultan Mehmet Trabzon'u fethedinceye kadar Trabzon Rum İmparatorluğu İlhanlılar, Moğollar, Akkoyunlu ve Karakoyunlulara çeşitli zaman ve şartlarda tabii olmuş, İmparatorluğun son dönemlerinde de kale ve surlar içine sıkışmış bir devlet haline gelmişti. Hatta Fatih Sultan Mehmet'in

¹¹⁷ Heat W. Lowry ve Feridun Emecen, "Trabzon", s. 297. Ayrıca Bkz. Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi*, s. 17-19.

¹¹⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, s. 319-321. Ayrıca Bkz. Faruk Sümer, "Anadolu Selçukluları", Cilt 36, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 381.; Sankaya, *Milli Mücadele Döneminde Rize*, s. 11.

¹¹⁹ Tuğrul Kihitir, *Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bu Toprağın Öyküsü*, T Yayınları, İstanbul, 2008, s. 52. Ayrıca Bkz. Bayram, "Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u Fethedişinin Gerekçeleri", s. 139.

¹²⁰ Salim Cöhçe, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Samsun, 1988, s. 480-484.

¹²¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999, s. 173-179. Ayrıca Bkz. Anthony Bryer, "Greeks end Türkmens", *Dumbarton Oaks Papers*, s. 122.

¹²² J. Von Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 1, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s. 29-32.

babası II. Murat denizden ve karadan kuşatmasına rağmen şehre girememişti. Osmanlıya ödediği vergi ile varlığını bir müddet daha devam ettirebilmişti¹²³. 1458'de Rum İmparatorluğu'nun yönetimi değişip İmparatorluğun başına David Komnen geçince Osmanlılara ödediği vergiyi kesmiş, bu kadarına da yetinmeyen imparator, önceden ödedikleri vergiyi de Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan aracılığıyla geri istemiştir. Uzun Hasan'ın Trabzon Rum İmparatorluğu'nu korumaya çalışması bölgedeki varlığını hissedilir derecede arttırmak ve bölgede söz sahibi olmak istemesinden ileri gelmiştir. İmparatorluğun Haçlı İttifakına dâhil olması bunun yanında Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan arasındaki yakınlaşmaya İmparatorluğun sonunu hazırlamıştır. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet Han'ın başlattığı kapsamı geniş askeri harekât sonucunda İmparatorluğun merkezi Trabzon feth edilerek Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır¹²⁴. Yapılan anlaşma üzerine teslim olan İmparator David Komnen ve ailesi, pek çok Rumla beraber gemilere bindirilerek İstanbul'a oradan da Edirne'ye gönderilmişlerdir¹²⁵.

Osmanlı Devleti 1461 yılında Trabzon'u fethi sonrasında Atina'nın da içinde bulunduğu Çoruh Nehri'ne kadarki yerleşim birimlerini kendi egemenliği altına aldı. Feth olunan bu yerler yeni kurulan "Trabzon Sancağına" bağlandı¹²⁶. Bölgede yaşayan Rumların büyük çoğunluğu Rumeli'ye göç ettirilirken¹²⁷, sürgün yoluyla veya gönüllü olarak Çorum, Tokat, Amasya ve Samsun'dan getirilen sülaleler 1464 yılına kadar Rumların boşalttığı topraklara yerleştirildi. Aynı dönemde benzer bir durum da 1466 yılında yaşandı. Bu döneme de Fatih devrinin ikinci iskân dönemi denildi. Bu dönemde de Trabzon ve Rize'nin köy ve şehir merkezlerine yerleştirildi¹²⁸.

İskân hareketlerinin yanında bölgenin idarî, siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik ve ticarî önem kazanması 15. yüzyıl sonunda II. Bayezit döneminde Yavuz Sultan Selim Han'ın bölgeye Sancak Bey'i olarak

¹²³ Hüseyin Albayrak, *Trabzon Kültür Tarihine Bir Bakış*, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık, Trabzon, 1989, s. 12. Ayrıca Bkz. Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Altı Yapısı*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 232.; Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 20.

¹²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 51.

¹²⁵ İlhan Şahin, "İlhanlı Akkoyunlu Mücadelesinde Trabzon", *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi*, (*Fethin 540. Yılı Anısına*), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları", Ankara, 2001, s. 176.

¹²⁶ Turgay Günay, "Rize İl Ağzıları", *Milli Folklor Araştırma Dergisi*, Ankara, 1978, s. 27.

¹²⁷ Chris Hann, "History And Ethnicity In Anatolia", Halle, Saale 2003, s. 8-9. Ayrıca Bkz. Bilgin, "Rize'nin Tarihine Bir Bakış", s. 30.

¹²⁸ Günay, "Rize İl Ağzıları", s. 27.

gönderilmesiyle başlamıştır¹²⁹.

Fatih'ten sonra II. Bayezit'in oğlu Yavuz Sultan Selim'in Trabzon Sancakbeyliği dönemi süresince de yoğun bir şekilde iskân hareketlerine devam edilmiş hatta bu dönemde hız kazanmıştır¹³⁰. Buralar Akkoyunlu grupların yaşama sahası haline gelmiştir. Kendilerine Hemşinli denen sülaleler bu guruplardandır. Son iskân hareketi Yavuz Sultan Selim'in padişah olduktan sonra 1515 yılında Dulkadir Beyliği'ni ortadan kaldırmasıyla yaşanmıştır¹³¹. Kulaberoğlu, Şamlıoğlu, İslamoğlu, Mısırlıoğlu, Kabametoğlu ve Canca soyadını taşıyanlar Atina Kazâsı dâhilinde yer alan birimlere yerleştirilen sülalelerin Dulkadir Türkmenleri oldukları ve bu dönemlerde iskân ettirildikleri kuvvetle muhtemeldir.

Atina Kazâsı'na yerleştirilen yukarıda adı geçen sülaleler ise zamanla yerli kültürden etkilenmiş, Lazca'yı öğrenerek ve bu dili kendi kültürlerinin bir parçası haline getirerek Türkçe ve Lazca'nın yanında İslam dininin kazandırdıklarıyla kültürel varlıklarını zenginleştirmişlerdir. Oluşturulan bu kültür bağı, zamanla zincir halkaları şekline dönüşmüş, böylelikle yeni kuşaklara kültür miraslarını aktarmayı başarabilmişlerdir¹³². Anadolu'nun birçok bölgesinde görülen benzer kaynaşma ve dayanışma örnekleri millet olarak birlikte var olma ruhunu kazandırmıştır.

Dikkate değer bir durum ise bölgede yaşayan Lazlar ve Hemşinliler arasında gözlenmiştir. Atina Kazâsı'na bağlı civar bölgelere iskân ettirilen sülalelerden bazılarının Lazca'yı kendi dilleriymiş gibi sahiplenip bu dili gündelik yaşamlarında kullanırken (Şamlıoğlu, Mısırlıoğlu, İslamoğlu v.b) Hemşinli olarak adlandırdığımız halkın uzun yıllar Lazlarla iç içe yaşamalarına rağmen bu dili benimseyememeleridir¹³³. Oysa Lazların kullandıkları "Lazca" hariç, Hemşinlilerin, Lazlardan farklı kılan kültürel yanı bulunmamakla beraber bölgede yaşayan veya sonradan yerleştirilen gruplar arasında da çok büyük bir farkları bulunmamaktadır.

¹²⁹ Mehmet Tayyip Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi (Fethin 540. Yıl Anısına)*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları", Ankara, 2001, s. 223.

¹³⁰ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011, s. 159-160.

¹³¹ Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Belge Yayınları, İstanbul, 2013, s. 186-187. Ayrıca Bkz. Emecen, "Trabzon Eyâleti'nin Batı Sınırları", s. 160-161.

¹³² Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 20.

¹³³ Hemşinlilerden çok azı (genellikle bunlar şehir merkezlerinde ikamet ederler ve çoğu esnaftırlar) Lazca'yı anlayabilmekte ancak bunlar da bu dili telaffuz etmekte sıkıntı yaşamaktadırlar.

19. yüzyıla gelindiğinde Atina'nın da içinde bulunduğu yerler 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıdan kısmen etkilenmiştir. Kazânın bağlı bulunduğu sancak merkezi Ruslara kalınca, merkezi Rize olacak şekilde Lazistan Sancağı yeniden yapılandırılmış¹³⁴ Atina, kazâ merkezi olarak buraya bağlanmıştır.

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Atina Kazâsı'nın da içinde bulunduğu Doğu Karadeniz, Rus bombardımanına maruz kalmıştır¹³⁵. Kara ordularının da Osmanlının doğu sınırlarından girerek işgale başlamaları üzerine Osmanlı ordu birliklerinin ve yöre halkının yoğun direnişine rağmen, düşman birlikleri Atina'ya ulaşmayı başarmıştır. Böylelikle buralar, Rusların kontrolüne girmiştir. 6 Mart 1916'da Atina¹³⁶, 8 Mart 1916'da Rize, 18 Mart 1916 tarihinde Trabzon olmak üzere bütün Doğu Karadeniz kıyıları Rus işgaline maruz kalmıştır¹³⁷. 1917 yılında Rusya'da çıkan Bolşevik İhtilali sonrasında Ruslar, savaştıkları diğer bütün cephelerden çekilmek zorunda kaldıkları gibi 1918'de Rize'den¹³⁸, 10 Mart 1918 tarihinde de Atina'dan çekilmek zorunda kalmışlardır.

---

¹³⁴ Mehmet Bilgin, "Rize'nin Tarihine Bir Bakış", s. 48.

¹³⁵ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 21/28.

¹³⁶ Y.T.A. *Rize Maddesi*, Cilt IX, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 3253.

¹³⁷ Makbule Sarıkaya, *Milli Mücadele Döneminde Rize*, s. 35-38.

¹³⁸ İlker Çakan, *Karadeniz Bölgesi*, Özkan Matbaacılık, Ankara, 1994, s. 423.

2. BÖLÜM

İDARİ YAPISI VE ŞEHİR YÖNETİMİ

Osmanlı Devleti herhangi bir yeri fethettikten hemen sonra idarî birimler meydana getirerek buralara “Bey”ler tayin ederdi. Atanan Bey, kontrolü dâhilinde kısa zamanda çeşitli idarî birimler oluştururdu. İdarî birimlerin temeli buna benzer süreçlerin akabinde meydana gelmekteydi. Yeni fetihler, devletin sınırlarını doğal olarak genişletmesi ile beraber idarî birimin en büyüğü olan eyâletlerin kurulmasını beraberinde getirmiştir¹³⁹. Böylelikle 1362 yılında merkezi Filibe olan Rumeli Eyâleti, 1391 yılında da ilk merkezi Ankara olan Anadolu Eyâleti kurulması zaruri hale gelmiştir. Eyâlet sayısı zaman geçtikçe artarak Kanuni Sultan Süleyman döneminde 37’ye, sancak sayısı da 377’ye ulaşmıştır. Bazı sancaklarda ayrıca “Mütesellimlik”, ve “Voyvodalık” adıyla birimlerin olduğu da görülmüştür¹⁴⁰.

Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu toprakları eyâletlere ayırmasının sebebi eyâletlere ayrılan bölgelerin iktisadî açıdan kendi kendini yönetmesiydi. Sancak, kazâ, nâhiye ve köyleri içinde barındıran eyâletler beylerbeyleri tarafından idare edilir ve gelirlerine göre asker beslenirdi. 1717-1730 yılları arasında devletin 42 eyaleti bulunurken III. Selim döneminden itibaren bu sayı 28’e düşmüştür. Bunun sebebi belirtilen yıllarda devletin toprak kaybetmesi sonucu yapılan yeni idarî düzenlemelerdi. Eyâletlerin bir alt birimi olan sancaklar, sancakbeyi tarafından idare edilen yerlerdi. 18. yüzyıldan itibaren buralar mütesellimler tarafından yönetilmiş ve arpalık olarak çoğunlukla tevcih edilmiştir. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde 200 civarında sancak merkezi bulunurken¹⁴¹ aynı yüzyılın sonlarında ise bu oran toprak kayıpları nedeniyle oldukça azalmıştır. Kazâlar ise devletin kuruluşundan 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kadı, Tanzimat’tan sonra müdür ve aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaymakamlar tarafından yönetilen, sancaklara nispeten daha küçük olan, nâhiye ve karyelerin (köyler) yönetim merkezleri

¹³⁹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağı (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 108-114.

¹⁴⁰ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006, s. 7.

¹⁴¹ Orhan Kılıç, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyâlet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 89-110.

konumunda bulunan idarî birimleri¹⁴².

II. Mahmut'un saltanatı dönemi ile beraber (1808-1839) idarî birimler "Eyâlet"¹⁴³, "Sancak"¹⁴⁴ ve "Kazâ"¹⁴⁵ olarak yeniden üç birime ayrılmıştır¹⁴⁶. Nâhiyelerin teşkilat birimlerine eklenmesi ise 1864 yılında çıkartılan Tuna Vilâyet Nizâmnâmesi ile beraber "Eyâlet" sisteminden "Vilâyet" sistemine geçilmesi sonrasında I. Abdülaziz'in (1861-1876) saltanat dönemine denk gelen yıl olan 1870'te mümkün olabilmıştır¹⁴⁷. 1864 nizâmnâmesi 1871 yılında çıkartılan İdare-i Umumiye Vilâyet Nizâmnâmesi'ne kadar yürürlükte kalmıştır. İdarî tarihimiz açısından oldukça önemli bir yere sahip olan 1871 nizâmnâmesi yerel yönetim mekanizmalarının gelişmesinde, sivil bürokrasinin rolünün başkent dışındaki idarî mevkilere yayılmasında ve halkinsiyasî ve bürokratik süreçlere katılımının arttırmasında bir dönüm noktası olarak göze çarpmaktadır¹⁴⁸. Bu nizâmnâmeye göre Osmanlı Devleti

¹⁴² Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 29-31.

¹⁴³ Eyâlet: "idare etme", "icra" anlamlarına gelen ve Arapça bir kelime olan "iyâle"den türemiştir. Osmanlı Devleti'nin en büyük idarî birimidir. Bu tabir 1591 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Doğrudan Beylerbeyleri tarafından idare olunan yerlerdir. Bu göreve XVII. Yüzyıldan itibaren Vezir derecesinde olanlar tayin edilmeye başlanmıştır. 1871 yılından sonra da bu tabir vilâyet olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca Bkz. Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, (Haz. Mithat Sertoğlu), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 3.; Halil İnalçık, "Eyâlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 448-450.

¹⁴⁴ Sancak: Osmanlıların ilk dönemlerinde daha çok sskerî birliğin bulunduğu, idare ve kumanda merkezi olarak belinen, XVI. yüzyıl ortalarından itibaren de eyâletlere bağlı olarak Sancak Beyleri tarafından yönetilen Osmanlı teşkilat birimlerinden biridir. Ayrıca Bkz. Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, s. 3-25.; İlhan Şahin, "Sancak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 97-99.; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümeresi ve İl İdâresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 64-70.

¹⁴⁵ Kazâ: 19. yüzyıla kadar Kadı'nın, 19. yüzyıldan itibaren önce Müdür sonra Kaymakam'ın yetki alanını ifade eden ve bugünkü idarî teşkilatta ilçenin karşılığı olan aynı zamanda coğrafi bir terim özelliği de gösteren Osmanlı idarî biriminin adıdır. Ayrıca Bkz. Tuncer Baykara, "Kazâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 119.

¹⁴⁶ Nâhiye: tımar sistemi içinde ortaya çıkan ve coğrafi bir bütünlük gösteren bölgeler olarak ifade edilen nâhiyeler Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren idarî taksimatın içinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu birimler kazâyâ bağlı özerk birimler olarak çok sayıda köyü ve mezrası bulunurdu. XVIII. Yüzyıldan itibaren özerkliği daha da ön plana çıktı. Tanzimattan sonra bu özerkliği belirgin hale geldi. 1864 Vilâyet nizâmnâmesi ile de "birkaç köyün bir araya gelen ve kazâlara ilhak edilerek yönetilen yerler" şeklinde tanımlandı. Ayrıca Bkz. İlhan Şahin, "Nâhiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 306-308.

¹⁴⁷ Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 7. Ayrıca Bkz. Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/1, Çankırı, s. 34-35.; Demirci ve Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", s. 3.; Acun, "Tarih Boyunca Pontus", 19-20.; Fatih Sadık Torun, "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 32, 2012, s. 86-87.; Ayla Efe, "Tanzimat'ın Eyâlet Reformları 1840-1864: Silistre Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, S. 22, 2009, s. 87-113.

¹⁴⁸ Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", s. 35.

idarî bakımdan 27 vilâyet ve 123 sancağa bölünmüştü. Rumeli’de 10 vilâyet ve 44 sancak, Anadolu’da 16 vilâyet ve 74 sancak, Afrika’da ise 1 vilâyet ve 5 sancak yeni düzenlemeye göre teşkilatlandırılmıştı¹⁴⁹.

2.1. Trabzon Vilâyeti Sancak Taksimatı

Trabzon, Anadolu’nun kuzey doğusunda, doğal bir liman görüntüsünün yanında Asya ve Ortadoğu transit yolunun başlangıç noktasında yer alan tarih boyunca önemi oldukça yüksek seviyede olmuş şehirlerimizden biridir¹⁵⁰. Coğrafi alanı engebeli ve dağlık bir arazi yapısına sahiptir¹⁵¹. Kıydan hemen sonra güney istikametinde yükselen yüksek dağ silsilesi ile çevrilmiş vaziyettir.

Şehri tarih boyunca önemi hale getiren nedenlerden biri de bölgenin son Bizans toprağı olmasından kaynaklanmıştır. 1204-1461 yılları arasında burada kurulan Trabzon Rum İmparatorluğu’nun Türklerin (Osmanlı) eline geçmesi sonrasında¹⁵² Hristiyan âleminde büyük yankı uyandırması, yine tarih boyunca yüklendiği görevlerden dolayı olmuştur¹⁵³.

Roma ve Bizans dönemlerinde bir askeri üs olarak kullanılan Trabzon, kendine has özellikleri gereği, Osmanlı yöneticileri tarafından idarî taksimatı içerisinde Samsun’dan Abhazy’a kadar olan geniş bir bölgeyi içine alacak şekilde teşkilat biriminin merkezi olarak belirlenmiştir. Yavuz Sultan Selim Han (1512-1520)’ın şehzade olarak tecrübe kazanması, oğlu Kanuni Sultan Süleyma’nın çocukluğunun burada geçirmesi, Trabzon’un bir başka önemini ortaya koymuştur¹⁵⁴.

Birçok yönüyle önemli bir şehir olan Trabzon, 1447-1458 yılında Osmanlıların ilk fiili teşebbüsüne maruz kalmış,¹⁵⁵ ancak burasının Osmanlı Türklerinin eline geçmesi 1461¹⁵⁶ yılının yaz aylarından¹⁵⁷ Hicri 866 (M. 1461) senesine tekabül eden Ağustos ayının 15. günü olduğu kayıt

¹⁴⁹ İlber Ortaylı, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985, s. 61. Ayrıca Bkz. Gençoğlu, “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, s. 35.

¹⁵⁰ Metin Tuncel, “Bugünkü Trabzon”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 302.

¹⁵¹ Komisyon, *Trabzon Yılığ 1997*, Trabzon Belediyesi Yayınları, Ankara, 1997, s. 9.

¹⁵² İnalçık, “Eyâlet”, s. 448-450.

¹⁵³ Kudret Emiroğlu, *Bir Tutkudur Trabzon*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 235.

¹⁵⁴ Necmettin Aygün, *On Sekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret*, Serander Yayınları, Trabzon, 2005, s. 1.

¹⁵⁵ M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı’nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002, s. 7.

¹⁵⁶ Sofyalı Ali Çavuş Seyahatnâmesi, s. 31. Ayrıca Bkz. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, s. 127-128.

¹⁵⁷ W. Lowry Heath, *Trabzon Şehri’nin İslamlaşması ve Türkleşmesi (1461-1583)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 5.

edilmiştir¹⁵⁸. 26 Ekim 1461 tarihinde (21 Muharrem 866) günü fethedildiğini belirten araştırmacılar da olmuştur¹⁵⁹.

Trabzon şehrinin fethedilmesinin¹⁶⁰ ardından imparatorluğun diğer yerlerinde de görüldüğü gibi Müslüman aileler getirilip buralara yerleştirilmiştir¹⁶¹. Burası Fatih Sultan Mehmet tarafından sancak haline getirildikten sonra şehrin idaresi donanma komutanı Kazım Bey'e verilmiştir¹⁶². Ancak Yavuz Sultan Selim Han'a kadar sancağın hangi eyâlet birimine bağlı bulunduğu konusunda açık bir bilgi bulunmamaktadır¹⁶³. Bununla birlikte Trabzon fethedildikten sonra "Liva" olarak adlandırılmış, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktığı 16. yüzyılın başlarından itibaren (1512) Rum Eyâleti'ne bağlanmıştır¹⁶⁴. 1514 yılında Erzincan-Bayburt Vilâyeti'nin, 1517 yılında Anadolu Vilâyeti'nin, kısa bir süre olsa da 1518 yılında Diyarbakır Beylerbeyliği'nin bir sancağı konumunda kalmıştır. 1520 yılında "Vilâyet-i Rûm-ı Hâdis"e, 1535'ten 1580 yılına kadar Erzurum Beylerbeyliği'ne, 1581 yılından 16. yüzyılın sonuna kadar Batum Beylerbeyliği'ne dâhil edilmiştir. 17. yüzyılın başından 17. yüzyılın ilk yarısına denk gelen yıl olan 1650'lere kadar Trabzon Sancağı, "Eyâlet-i Batum Nâm-ı Diğer Trabzon" diye tabir edilerek "Trabzon Eyâleti" olarak adlandırılmıştı¹⁶⁵. 18. yüzyıl başlarında da (1701-1702) Batum ve Trabzon paşa sancağı Gönye ise eyâlete bağlı tek sancaktı. 1722-1740 yılları arasında eyâletin tek paşa sancağı Trabzon'dur¹⁶⁶. Gönye, Batum ve Soğucak Kal'ası ise eyâlete bağlı sancaklardı. 1740 yılında paşa sancağı konumunu sürdüren Trabzon'a Gönye ve Batum olmak üzere iki tane sancak merkezi bağlıydı¹⁶⁷. Bu durum

¹⁵⁸ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 7.

¹⁵⁹ Hacifettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi", s. 20.

¹⁶⁰ Lütfi Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, s. 186.

¹⁶¹ Şahabeddin Tekindağ, "Trabzon", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12/1, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1979, s. 463-464.

¹⁶² Öksüz, *On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 33.

¹⁶³ Emecen, "Trabzon Eyâleti'nin Batı Sınırları", s. 161-163. Ayrıca Bkz. Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 24.

¹⁶⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağı (1300-1600)*, s. 110.

¹⁶⁵ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 19-26. Ayrıca Bkz. Aygün, *On Sekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, s. 21. Ayrıca Bkz. Kenan İnan, "Trabzon'un Fethi", Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 142-151.

¹⁶⁶ Fehameddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 128-130.

¹⁶⁷ Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyâleti'nin İdarî Taksimatı ve Tevcihatı", Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 179-180.

19. yüzyılın ilk yarısında da devam etti. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Trabzon Eyâleti'nin Canik, Trabzon Merkez, Lazistan ve Gümüşhane olmak üzere dört sancağı oldu. 1871 yılında çıkartılan nizâmname ile "Trabzon Eyâleti", "Trabzon Vilâyeti" şekline dönüştürüldü¹⁶⁸ ve Osmanlı Devleti'nin son döneminde de idarî yapısında herhangi bir değişiklik olmadı. Trabzon, Canik, Lazistan ve Gümüşhane olmak üzere dört sancağı¹⁶⁹, bunun yanında Trabzon Merkez, Akçaabat, Vakfikebir, Görele, Tirebolu, Giresun ve Ordu'dan oluşan yedi adet kazâsı¹⁷⁰ ile Osmanlı Devleti'nin 27 vilâyetinden biri olmuştur¹⁷¹.

2.2. Lazistan Sancağı Kazâ Taksimatı

Şemseddin Sami "Kâmûs-ı Türkî'de" Lazistan Sancağı'nı "Sakin olan memleket, Karadeniz'in güney doğu sahilinde bir vâki" olduğunu belirttiikten sonra, asıl Lazistan'ın merkezi, ilk önce Batum daha sonra Rize olan Trabzon Vilâyeti'ne bağlı bir sancak merkezi şeklinde ifade etmiştir¹⁷².

Bijikyan, "Pontos Tarihi" kitabında ise Osmanlı idarî teşkilat birimlerinden olup Trabzon'dan Gürcistan'a kadar dağlık ve oldukça engebeli coğrafî yapısına sahip olan bir yerleşim birimi şeklinde tanımlamıştır¹⁷³.

Georgis Nakracas'ın *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni* kitabında Lazları Kolkh boyları arasında yer alan ve birbirleriyle akraba olan boyların en güçlüsü şeklinde yorumlamıştır¹⁷⁴.

Karadeniz Ansiklopedik Sözlük kitabında Lazistan kavramı; "Halk arasında 93 harbi olarak bilinen, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından, Rus ordusunun Batum'u ele geçirmesi ve Berlin Kongresi'nde Osmanlı Rus sınırlarının yeniden çizilmesi sonucunda, 1878 yılında Trabzon Vilâyeti'ne bağlı olarak kurulan, milli mücadele'nin ilk yıllarında da bu adla bilinip TBMM'ye milletvekili gönderen, bugünkü Rize ili ve civarındaki

¹⁶⁸ Mehmet Okur ve Veysel Usta, "Karadeniz Bölgesi'nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme", *JHS*, 2009/1, s. 40.

¹⁶⁹ Cavit Akın, "19. Yüzyılın Son Yarısında Trabzon Vilâyeti", Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 193-222. Ayrıca Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 119.

¹⁷⁰ Georgios Nakracas. *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, s. 196. Ayrıca Bkz. Emecen, "Trabzon Eyâleti'nin Batı Sınırları", s. 164-165.

¹⁷¹ Okur ve Usta, "Karadeniz Bölgesi'nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme", s. 40.

¹⁷² Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 1232.

¹⁷³ Bijikyan, *Pontos Tarihi*, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 118.

¹⁷⁴ Georgios Nakracas. *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, s. 220.

bölgenin adıdır”¹⁷⁵ şeklinde yorumlanmıştır.

Daha çok idarî yapıyı ön plana çıkaran *Lazistan* kavramı değil de Lazların yaşadığı muhit anlamına gelen ve “Lazona” diye tabir edebileceğimiz bölgeyi bugün Rize’nin Pazar (Atina) İlçesi’nin Merdivenli (Melyat) Köyü Deresi’nden ülkemizin Gürcistan sınırına kadar uzanan bölgede kuzeyinde Karadeniz, güneyinde ise Kaçkar Dağlarıyla çevrili olan ve Lazca konuşulan coğrafi saha şeklinde tanımlasak yanlış olmaz.

18. yüzyıl başlarından itibaren (1701-1702)¹⁷⁶ Trabzon Eyâleti dâhilindeki sancaklardan biri olan Gönye,¹⁷⁷ 19. yüzyıl ortalarına kadar (1850) bu konumunu sürdürdü¹⁷⁸. 1833 yılından itibaren ise Gönye Sancağı, Lazistan Sancağı diye nitelendirilmeye başlandı. Yani Gönye Sancağı aynı zamanda Lazistan Sancağı idi¹⁷⁹. “Lazistan” adı, 1833 yılından 1850 yılına kadar Gönye Sancağı ile bu şekilde beraber anıldı¹⁸⁰. Yerleşim birimleri verilen yıl aralıklarındaki arşiv belgelerinin bir kısmında Lazistan Sancağı’na bağlı görülürken bazı belgelerde Gönye Sancağı’na bağlı olarak yer aldı. Bu karışıklığın asıl nedeni Gönye’nin, hem Gönye Sancağı’nın hem de Lazistan Sancağı’nın merkezi olması ve 1833-1850 yılları arasında bu iki isimle aynı coğrafi saha ifade ediliyor olmasından kaynaklanmıştır. Bu karışıklık Batum’un 19. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı Devleti’nin sancak taksimatının içine alınmasının ardından Lazistan Sancağı’nın merkezi yapılmasına kadar sürdü. Batum’un Lazistan Sancağı’nın merkezi haline getirilmesi ile bu karışıklık böylece son bulmuş oldu. 1833 yılından itibaren Gönye Sancağı’na bazen Lazistan Sancağı diye nitelendirilmesi ve bazı belgelerde bu şekilde geçmesi Lazistan Sancağı’nın 1833 yılından itibaren kurulmuş bir idarî birim olduğu yanılığını uyandırır da Lazistan Sancağı’nın tam bir idari birim haline gelmesi¹⁸¹ 19. yüzyılın ikinci yarısının başı olan 1851 yılından itibaren olmuştur¹⁸². 1852 yılından itibaren Batum, Lazistan Sancağı’nın merkezi yapıldıktan sonra Gönye, Lazistan Sancağı’nın bir

¹⁷⁵ Öztürk, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*, Cilt II, s. 770-771.

¹⁷⁶ BOA. ARSK. 1551, s. 47.

¹⁷⁷ Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717-1730)*, s. 128. Ayrıca Bkz. Öksüz, *On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 46-47.

¹⁷⁸ BOA. NFS. D. Nr. 1168/1169.

¹⁷⁹ V. Minorsky, “Lazlar”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 26.

¹⁸⁰ BOA. DH. SAİDD. 3/572.

¹⁸¹ Demirci ve Saraç, “XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti’nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsi”, s. 6.

¹⁸² Ayhan Yüksel, “Trabzon Vilâyeti’nde Yer Adlarını ve İdarî Yapıyı Değiştirme Teşebbüsleri”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 203. Ayrıca Bkz. Ayhan Yüksel, *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 4-5.; Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul, 1999, s. 30-31.; Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s. 125-126.

kazâsı konumuna düşürülmüştür¹⁸³.

1851 yılında Trabzon Eyâleti'ne (1871 yılında çıkartılan Vilâyet-i Umûmiye Nizâm-nâmesi ile Trabzon Eyâleti, Trabzon Vilâyetine dönüşmüştür) bağlı teşkilat birimi olarak Osmanlı Devleti'nde Lazistan Sancağı adında yeni bir idarî birim oluşturulmuş,¹⁸⁴ 1852-1878 yılları arasında Batum, Batum'un 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasıyla 14 Mart 1879'dan¹⁸⁵ 1923'e kadar Rize¹⁸⁶, bu sancağın merkezi yapılmıştır.

Lazistan tabiri ise 1923 yılına kadar kullanılmıştır. Çorum milletvekili Haşim Bey 27 Ocak 1923 tarihinde *Lazistan* adı yerine *Rize* adı kullanılmasına yönelik Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği teklif reddedilmiştir. Ancak aynı yıl yapılan seçim sonuçlarına ait milletvekilleri listesinde *Lazistan* değil *Rize* adı yer almıştır. *Rize* adı, 1923 yılından itibaren yaygınlaşmış 1925 yılında da *Lazistan* Sancağı yerine *Rize* ili kurulmuştur. Böylece bütün etnik takılarla oluşturulan yerel adlar resmi kullanımdan kaldırılmış, söz konusu bölge coğrafi yön isimleriyle adlandırılmaya başlanmıştır¹⁸⁷. Günümüzde de *Lazistan* yerine *Lazona* tercih edilmektedir.

1852 yılından itibaren merkezden taşraya yapılan yazışmalarda genel itibariyle “Trabzon Eyâleti, *Lazistan* Sancağı, Atina Kazâsı” şeklinde ifade edilerek başlatılmıştır. Ancak Pazar (Atina)'a ait Ağustos 1872 tarihine kadar 1477 numaralı Şer'iyeye Sicil Defteri'nden anlaşıldığı üzere bu tabir “Trabzon Eyâleti, Batum Sancağı, Atina Kazâsı” şeklinde olmuştur. Aynı yılın Ağustos ayından sonraki belgelerde ise “Trabzon Eyâleti, *Lazistan* Sancağı, Atina Kazâsı” şeklinde yazılmaya başlanmıştır¹⁸⁸.

---

¹⁸³ BOA. MVL. 250/19.

¹⁸⁴ Yüksel, “Trabzon Vilâyeti'nde Yer Adlarını ve İdarî Yapıyı Değiştirme Teşebbüsleri”, s. 203.

¹⁸⁵ BOA. İ. ŞD. 48/2628. Ayrıca Bkz. BOA. DH. SAİD. 39/179.

¹⁸⁶ Öztürk, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*, Cilt II, s. 771.

¹⁸⁷ Nejdet Bilgi, “Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)”, *Türkler*, Cilt 17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 573.

¹⁸⁸ P.Ş.S. Nr. 1477, s. 28. Ayrıca bir Laz olarak şunu belirtmek gerekir ki; *Lazistan* adıyla Osmanlı Devleti'nde bir idarî teşkilat biriminin oluşturulması, bu adın olumsuz kullanılabilirlik ihtimalini doğurmuş olsa da bölgedeki etnik bir kimliği vurgulamak, bu kimliği öne çıkarmaktan çok, coğrafi mekân olarak tabir edilmesi amaçlanmıştır. Günümüzde dahi Lazlar, yaşadıkları bölge için siyasi kimlik anlamına gelebilecek *Lazistan* tabirini kullanmazlar. Bunun yerine Lazların yaşadığı yer anlamına gelen “*Lazona*” kelimesini kullanmayı tercih ederler. Lazlar, ayrılıkçı durumlara yol açabilecek tabirlerden uzak durmalarının yanında kendilerini de ülkenin çimentosu olarak nitelerler.

Tablo-1: 19. Yüzyılın İkinci Yarısından İtibaren Lazistan Sancağı'nın İdarî Taksimatı.

EYÂLET	SANCAK	KAZÂ
TRABZON	LAZİSTAN	ATİNA (1850'den Cumhuriyet Dönemine Kadar)
“	“	GÖNYE (1852-1873 Yılları Arası)
“	“	HOPA (1852'den Cumhuriyet Dönemine Kadar)
“	“	ARHAVİ (1852'den 1877 Yılına Kadar)
“	“	HEMŞİN (1850-1870 Yılları Arası)
“	“	RİZE (1878-1879'dan Cumhuriyet Dönemine Kadar)

Kaynak: Atina Kazâsı İçin Ayrıca Bkz. BOA. İ. MVL. 182/5455.; BOA. HR. İM. 88/69. Gönye Kazâsı için Ayrıca Bkz. BOA. MVL. 113/47.; BOA. YB. 5/169. Hopa Kazâsı İçin Ayrıca Bkz. BOA. İ. MVL. 275/10706.; BOA. HRT. h. 2185. Arhavi Kazâsı İçin Ayrıca Bkz. BOA. HR. MKT. 43/34.; BOA. MF. MKT. 40/3. Hemşin Kazâsı İçin Ayrıca Bkz. BOA. A. MKT. UM. 30/74.; BOA. ŞD. 1830/45. Rize Kazâsı İçin Ayrıca Bkz. BOA. İ. ŞD. 48/2628.; BOA. DH. İ. UM. 21/-2-75.

2.3. Atina (Pazar) Kazâsı

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan, Trabzon, Rize ve Artvin gibi etrafı dağlarla çevrili olan Atina Kazâsı ve dâhilindeki coğrafi saha, yukarıda adı geçen yerleşim birimleri gibi tarihin eski dönemlerine şahitlik etmiştir. Bu yerler gibi Atina da tarihi süreç içinde bölgede egemenlik kuran devletlerin siyasî varlığından etkilenen yerleşkelerden biri olmuştur¹⁸⁹. İlk çağlardan günümüze kadarki siyasî hadiseleri anlatan kitaplar, bu bilgilerin doğruluğunu bize göstermektedir.

Doğu Karadeniz'de yer alan şehirler gibi Atina'nın dolayısıyla Lazların Müslümanlıkla doğrudan temasa geçmesi Müslüman Arapların İran'ı aldıktan sonra Kafkasya'ya yönelik fetihlerini genişletmelerinin ardından 698 yılında buradaki Lazika Kırallığını yıkmasıyla olmuştur. Müslümanlar 730 tarihinde de bu topraklara yönelik fetihlerini tekrarladılar ve deniz kıyısındaki yerleşim birimlerini (Abhazya, Gürcistan ve Atina'ya kadar olan yerler) ele geçirdiler¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Saraç, “XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi”, s. 28.

¹⁹⁰ Ak, *Rize Tarihi*, s. 31.

Bölgenin Müslümanlarla ikinci defa temasa geçmeleri ise Türk boylarının Müslümanlığı kabulü sonrasında Anadolu yönündeki akınlarıyla başlamıştır¹⁹¹.

Trabzon ve çevresinin Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan kurtarılması Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 yılında gerçekleşmiş, Trabzon Rum Devleti'nin hâkimiyeti altında olan topraklar (Trabzon'dan Çoruh'a kadar olan yerler) birkaç gün veya aylarda Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Bu durum 1486 tarihinde düzenlenen Tapu Tahrir Defteri'nden anlaşılmaktadır¹⁹².

Osmanlılar, diğer fethettikleri yerler gibi Trabzon ve civar bölgelere nişancıya bağlı il yazıcısı¹⁹³ göndererek bölgenin nüfusu, arazisi ve gelirleri hakkında bilgi edinerek buralarda çeşitli düzenlemeler yaptılar. Bölge Osmanlı Devleti'nin eline geçmesinin akabinde Fatih Sultan Mehmet Trabzon'da birkaç gün kaldı ve daha sonra İstanbul'a döndü. Bölgenin kontrolünü ise Gelibolu Sancak Bey'i¹⁹⁴ Kasım Bey'e bıraktı. Kasım Bey, Trabzon'dan Hopa'ya kadar fethedilen yerleri yazdırıp buralarda idarî düzenlemelerde bulundu¹⁹⁵.

---

¹⁹¹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 116-125.

¹⁹² Ak, *Rize Tarihi*, s. 48.

¹⁹³ Farsça nişân kelimesinden türemiş bir isimdir. Bir şeyi belli etmek için üzerine alâmet koymak mânasındadır. Dîvân-ı Hümâyün üyesi yüksek rütbeli bir memurudur. Osmanlı Devleti'nde Bir kurum olarak tam olarak nezaman ortaya çıktığı belli değildir. Ancak tımar sisteminin Orhan Bey dönemine kadar inmesi hasebiyle kurumun alt yapısı Orhan Bey döneminde oluşturulduğu düşünülmektedir. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde idarî ve malî işlere ait bürokratik işlemler yürütmüş, 16. yüzyılın başlarına kadar ilmiye zümresi mensupları arasından seçilmiştir. Aynı yüzyılın başından itibaren ise daha çok profesyonel bürokratlar arasından tayin edilmeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren nişancılar sancak beyi da da beylerbeyi pâyesiyile tayin edilmiştir. Nişancının başlıca görevi ferman, nâme, ahidnâme ve berat gibi belgelerin üzerine padişahın tuğrasını çekmektir. Hemen hemen bütün resmi devlet merasimlerine katılan nişancılar mevlid, sancak ihracı, ramazan iftarı, hânedan mensupları cenazesi ve bayramlaşmalar gibi törenlerde de yer alırlardı. Nişancılık görevi imparatorluğun son dönemine kadar mevcudiyetini korumuştur. Ayrıca Bkz. Erhan Afyoncu, "Nişancı", Cilt 33, TDVİA, 2007, s. 156-158.

¹⁹⁴ Sancak Beyi: Osmanlı idarî teşkilatının bir parçası olan sancakların başında bulunan ve en az yüz bin akçelik has sahibi olan idarî ve askeri üst düzey yönetici kişidir. XVII. yıldan itibaren Paşa olarak da adlandırmışlardır. Bunlar mülki amir olup adli işlere karışmazlardır. II. Mahmut zamanından itibaren mutasarrıf olarak tabir edildiği gibi vazifeleri de değişmiştir. Cumhuriyetle beraber de bu teşkilat birimi tasfiye edilmiştir. Ayrıca Bkz. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 302-303.

¹⁹⁵ Ak, *Rize Tarihi*, s. 49. Ayrıca Bkz. Lowry, *Trabzon Şehri'nin İslamlaşması ve Türkleşmesi (1461-1583)*, s. 9; Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 36; Sarıkaya, *Milli Mücadele Dönemi'nde Rize*, s. 14.; Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 45.; Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 28.

Yapılan idarî düzenlemenin ardından 1466 tarihli kayıtlara göre Atina'nın 30 köyü bulunmakta iken,¹⁹⁶ 1486 tarihli Tapu Tahrir Defteri kaydında 25 yerleşim biriminin adı geçmiştir. Burası ile ilgili, ne 1466 tarihli ne de 1486 tarihli defterlerde kazâ olup olmadığı hususunda net bir bilgi bulunmamakla beraber, herhangi bir kazâ idarî birimine de bağlı değildi¹⁹⁷.

Atina 1520 yılı tarihli kayıtlarda kazâ olarak kaydedilmiştir. M. Hanefi Bostan'ın da işaret ettiği gibi muhtemelen 1520 yılına kadar burası kazâ olmadan önce nâhiye statüsünde idi¹⁹⁸.

Atina Kazâsı, bugünkü Pazar İlçesi'nin yer aldığı sahada bulunuyordu. 1486 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde Atina Kazâsı ile ilgili bölüm 418-470 sayfaları arasında bulunmaktadır. Verilen bilgilere göre 1 tam köy Of Kazâsı'na, 3 hisseli ve 1 tam köy Laz (Arhavi) Kazâsı'na, 1 tam köy Maçka Nâhiyesi'ne, 1 tam köy Yomra Nâhiyesi'ne, 1 tam köy Akçaâbâd Nâhiyesi'ne, 6 tam köy Çepni'ye (Kürtün), 1 hisseli köy de Sürmene Nâhiyesi'ne tâbi bulunuyordu¹⁹⁹. Bu köy adlarının on iki yerleşim yeri günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlar; Mamakkivat (Irmakköy), Hudisa (Kesikköprü), Aranaç-Anaraş (Darli), Tavelvat-Talvat (Tütüncüler), Kostanivat (Dernek), Venek (Örnek), Papat (Papatya), Dutğa-Dutğe (Tunca), Zığem (Aşağı ve Yukarı durak), Cacivat (Akmescit), Ciğalevat-Ciğetöre (Boğazlı), Bakkoz (Yamaçdere)'dur²⁰⁰.

1532 yılındaki kayıtlardan anlaşıldığı üzere Atina zeâmeti, Trabzon Miralayı İskender Bey'in tasarrufunda idi. Bu kazâ dâhilinde ayrıca pâdişah ve mirlivâ hasları da mevcuttu. Sancakbeyi hassında bir köyde 156 hane bulunuyordu. Bunlardan 18 hanesi Müslüman, 138 hanesi Hristiyan idi. Atina'dan tımar alanlar arasında; Trabzon Kadısı Mevlânâ Siyah oğlu Yusuf Çelebi, Yukarı Hemşin Kalesi erlerinden iken Kise Kalesi kethüdası olan Bevvab Yusuf, Atina Camii hatibi Mevlânâ Hüsam, Kale-i Bedirme erlerinden iken Tirebolu Kalesi kethüdası olan Mehmet Süleyman, Nukrezen Dersi'nden Çoruh Nehri'ne kadarki sahanın seraskeri Hamza Mehmet Haykal görülmektedir. Yine Atina'ya ait Venek (Örnek) Köyü'nün 49 hanelik tımar hissesi İbrahim Çepni tahvilinden Emîr Yakup tımarına aitti. Bunlar öteden beri derbentçilikle uğraşırlardı. Bundan sonra da derbentçilik

¹⁹⁶ *Rize İl Yıllığı*, Rize, 1973, s. 23. Ayrıca Bkz. Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", s. 254.; Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 45.; Ak, *Rize Tarihi*, s. 48.

¹⁹⁷ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 35.

¹⁹⁸ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 47.

¹⁹⁹ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 35.

²⁰⁰ Ak, *Rize Tarihi*, s. 54.

statülerinin değişmeyeceğine yönelik emir almışlardı²⁰¹.

Atina Kazâsı'nın 15. yüzyılda Osmanlı Devleti teşkilat merkezilerinden biri haline getirilen Trabzon Eyâleti'nin sınırları dâhilinde yer alan Atina'nın devletin yıkılışına kadarki süreçte idarî yapı içindeki durumu ise şöyle olmuştur;

Tablo-2: 15. Yüzyıl Sonu ve 16. Yüzyıl Başlarında Atina Kazâsı'nın Trabzon Sancağı'nın İdarî Taksimatı İçindeki Durumu (1486-1515).

SANCAK	KAZÂ	NÂHIYE
TRABZON	TRABZON	Nf. TRABZON Akçaâbad, Maçuka, Yemura, Sürmene
		Of
		RİZE
		ATINA
		LÂZ
		TORUL
		GİRESUN

Kaynak: Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 47.

Trabzon Sancağı'nın 16. yüzyıldaki idarî durumunda yapılan değişikliklerin ardından 8 kazâ ve 11 nâhiyeden oluşmuştur. Atina bu nâhiyeler arasındadır²⁰². Bkz. Tablo 3.

Tablo-3: 16. Yüzyılda Atina Kazâsı'nın Trabzon Sancağı İçindeki İdarî Durumu (1520-1566)

SANCAK	KAZÂ	NÂHIYE
TRABZON	TRABZON	Nf. TRABZON, Akçaâbad, Maçuka, Yemura ve Sürmene
		Of
	RİZE	
	ATINA (1562'de Batum'a Bağ.)	
	ARHAVE (1562'de Batum'a Bağ.)	Lâz, Arhave, Koniye, İskele
	HEMŞİN (1562'de Batum'a Bağ.)	
	TORUL	
	GİRESUN	
	KÜRTÜN	Yağlıdere

Kaynak: Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 18-47. Ayrıca Bkz. Demirci ve Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", s. 3.

²⁰¹ Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", s. 254.

²⁰² Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 18-47. Ayrıca Bkz. Demirci ve Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", s. 3.

15. yüzyılın sonlarından 16. yüzyılın başlarına kadar nâhiye, 16. yüzyılın başlarından aynı yüzyılın sonlarına kadar kazâ merkezlerinden biri olan Atina, yine aynı yüzyılın (16. yüzyıl) sonlarından 17. yüzyılın sonlarına kadar nâhiye konumunu sürdürmüştür. Dolayısıyla 17. yüzyılın sonlarına kadar kazâ merkezleri arasında yer almamıştır. 1640-1700 yılları arasındaki Avârızhâne Tahrir Defterlerinde de Atina'nın kazâ merkezi olarak yer almaması büyük olasılıkla bu yüzyılda, (15. yüzyılda olduğu gibi) kayıtlara nâhiye olarak geçtiğinden dolayıdır²⁰³. Bkz. Tablo 3. 1566 yılında Atina'nın nâhiye statüsünde Batum'un idarî taksimatı içinde yer aldığı bilgisi mevcuttur²⁰⁴. Ancak aynı yüzyılın sonlarına gelindiğinde (1692 yılından itibaren) Gönve Sancağı'na bağlanmak suretiyle Atina'nın tekrardan kazâ merkezi konumuna dönüştürüldüğünü görüyoruz²⁰⁵.

Tablo-4: 17. Yüzyılda Avârızhâne Tahrir Defterleri'nde Trabzon Eyâleti'nin İdarî Taksimatı (1640-1700).

SANCAK	KAZÂ	NÂHIYE
TRABZON	TRABZON, MAÇUKA, SURMENE	
	OF	
	RİZE, MAPAVRİ	
GÖNYE	ATINA (1692 Yılından İtibaren)	
	TORUL	
	GİRESUN, KEŞAP	
	KURTUN, YAVABOLU, TİREBOLU	

Kaynak: Süleyman Demirci, “Osmanlı'da Devlet, Toplum ve Ekonomi: XVII. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin Avârızhâneleri ve Vergi Miktarları Üzerinde Gözlemler”, *CİEPO 17. Sempozyumu*, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Trabzon, 2006, s. 547-548.

18. yüzyıla gelindiğinde 1732-1740 yılları arasında Trabzon tek paşa sancağı olarak kayıtlara geçerken Gönve ve Batum, Eyâlete bağlı sancaklar konumundadır. Ancak Atina bu dönemde de kazâ olarak kayıtlarda yer almamıştır²⁰⁶. (Bkz. Tablo 5).

²⁰³ Süleyman Demirci, “Osmanlı'da Devlet, Toplum ve Ekonomi: XVII. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin Avârızhâneleri ve Vergi Miktarları Üzerinde Gözlemler”, *CİEPO 17. Sempozyumu*, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Trabzon, 2006, s. 547. Ayrıca Bkz. Demirci ve Saraç, “XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı”, s. 4.

²⁰⁴ Mehmet İnbâş, “Trabzon/Batum Eyâleti Valileri (1755-1795)”, *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 31, Erzurum, 2006, s. 178.

²⁰⁵ Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü 1842-Pazar Sülaleleri*, s. 17.

²⁰⁶ Remzi Kılıç, “Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, Cilt I, Trabzon, 2002, s. 181-191.

Tablo-5: 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon Eyâleti'nin İdarî Taksimatı (1759-1796)

SANCAK	KAZÂ	NÂHIYE
TRABZON	TRABZON, MAÇKA, SÜRMENE, OF, RİZE MAPAVRİ, AKÇAABAT, KARAHISAR-I ŞARKİ	
GÖNYE	ARHAVI, VIÇE, HEMŞİN	
CANIK	CANIK, BAFRA, GÖRELE, GİRESUN, TİREBOLU, GÜMÜŞHANE, TORUL, ÜNYE, SOHUM	

Kaynak: Öksüz, *On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 46-47. Ayrıca Bkz. Demirci ve Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", s. 5.

Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir durum söz konusudur. Daha önceki dönemlerde de görüldüğü üzere Arhavi, Hemşin ve Atina Kazâları aynı idari birim içerisine dâhil edilirken bu yüzyılda Atina'nın adı geçen kazâlar ile beraber aynı birime dâhil edilmemiş olmasıdır. Oysaki Atina, 17. yüzyılın sonları olan 1692 yılından itibaren kazâ idari birimi olarak Gönye Sancağı'na bağlanmıştı²⁰⁷. Atina, 18. yüzyılda yukarıda verilen tarih aralığını kapsayan çalışma sonucunda elde edilen bilgiye göre Gönye Sancağı'nın içinde yer almamış, bunun yanında bu birimin hangi sancağa bağlı olduğu bilgisi de belirtilmemiştir.

Üzerinde durulması gereken önemli nokta şudur: Atina, 1692 yılından itibaren Gönye Sancağı'na bağlandıysa ki öyledir²⁰⁸ ve bu sancak (Gönye Sancağı) Lazistan Sancağı kurulup Gönye'nin de kazâ yapıldığı 1852 yılına kadar Gönye Sancağı olarak idarî taksimatın içinde yer aldığına göre²⁰⁹ ve Atina'nın da 19. yüzyılın başlarından²¹⁰ itibaren Gönye Sancağı'nın lağvedilmesine kadar (1852),²¹¹ bu sancağa bağlı kazâlardan biri olduğuna göre, yaklaşık yüzyıl yani 1700-1800 yıl aralığında Atina'nın herhangi bir idarî taksimatın içinde yer alması gerekir. Hal böyle olunca bu tarih aralığında Arhavi ve Hemşin gibi Atina'nın da Gönye Sancağı'na bağlı kazâ merkezlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Atina'nın bu tarih aralıklarında kazâ olarak yer verilmeyişinin nedeni olarak gözden kaçan bir bilgi olarak değerlendirilebilir.

²⁰⁷ Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 17.

²⁰⁸ Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 17.

²⁰⁹ BOA. MVL. 250/19.

²¹⁰ Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 17.

²¹¹ BOA. MVL. 250/19.

Osmanlı Devleti, 17 ve 18. yüzyıldan başlamak üzere²¹² yoğun olarak 19. yüzyılda, merkezileşmeye yönelik kapsamı çok geniş bir değişim süreci yaşamıştır. Bu süreci başlatan III. Selim (1789-1808) olmuştur. Daha sonra II. Mahmut (1808-1839) bu süreci devam ettirmiştir. II. Mahmut dönemindeki gelişmeler sürecin dönüm noktalarını oluşturmuştur²¹³. Devlet nazırlıklar (bakanlıklar) biçiminde örgütlenmiş, taşra birimleri oluşturulmasının yanında vilâyet kanunları hazırlanarak idarî ve mülkî taksimat da tekrardan gözden geçirilerek yapılan ve yapılacak reformları benimseme anlayışı hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bunların yanında mâlî alanlarda da yeni düzenlemelere gidilerek bunlar yaygınlaştırılmıştır²¹⁴.

Bütün bunların asıl sebebi devleti, Âdem-i Merkeziyetçilikten merkeziyetçiliğe doğru yön değiştirmesini sağlamak adına yapılmıştır²¹⁵. Bu değişikliklerin içinde mülki taksimat içinde bulunan eyâlet, sancak, kazâ, nâhiye ve karyeler (köyler) de yer almıştır. Bütün bunlar yaşanırken, beraberinde vilâyetler parçalanmış, yeni sancaklar oluşturulmuş, kazâlar farklı sancaklara bağlanmış, nâhiye ve köylerin durumunda da benzer değişiklikler görülmüştür. Bu düzenlemeler coğrafi konum, güvenlik, iletişim ve ulaşım gibi önemli konular dikkate alınarak yapılmıştır²¹⁶. 19. yüzyıl boyunca bu değişim ve dönüşümden etkilenen yerlerden biri de birçok defa Tanzimat'ın uygulanması ertelenerek ilerki bir tarihe bırakılan Trabzon Vilâyeti²¹⁷ dâhilindeki yerlerden biri olan Atina Kazâsı olmuştur.

19. yüzyılın başından itibaren²¹⁸ Gönnye Sancağı'na bağlı olan, aynı yüzyılın ilk yarısına kadar merkez kazânın beraberinde Başköy, Davat (Handağı) ve Ğere/Ğera olmak üzere toplam üç nâhiyesi bulunan Atina'nın, kazâ merkezine 25 yerleşim birimi (köy-mahalle), Başköy Nâhiyesi'ne 15 yerleşim birimi (köy-mahalle), Davat (Handağı) Nâhiyesi'ne 17, Ğere Nâhiyesi'ne de aynı şekilde 17 yerleşim birimi (köy-mahalle) bağlı bulunuyordu. Sayısal verilerle belirtilen bazı yerleşim birimlerinin birkaçı bir

²¹² Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009, s. 210.

²¹³ Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümâyun'unda Batı'nın Etkisi", *Tanzimat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2006, s. 115-128.

²¹⁴ Abdullah Saydam, *Osmanlı Medeniyet Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 122-140.

²¹⁵ Şerif Mardin, "Tanzimat Fermanı'nın Manâsı: Yeni Bir İzah Denemesi", *Tanzimat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2006, s. 161-162. Ayrıca Bkz. Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu (1700-1922)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 158-159.

²¹⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 97-120.

²¹⁷ Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", *Tanzimat*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 205-206.

²¹⁸ BOA. C. EV. 506/25553.

araya getirilip mahalle olarak kayıtları tutulduğu da olmuştur. Bu sayısal verilere birleştirilen köyleri ayrı ayrı hesaplanarak ulaşılmıştır. Nâhiye olarak belirtilen yerleşim birimleri statülerini koruyarak 1835 yılından 1852 yılına kadar Atina'ya bağlı kalmıştır. Belirtilen yüzyılın ikinci yarısında belgelerde nâhiye olarak zikredilmediklerinden muhtemelen adı geçen üç nâhiyenin statüsünde değişikliğe gidilmiş ve bunlar karye/köy yapılarak adı geçen kazâya bağlı şekilde konumlarını yüzyılın sonuna kadar devam ettirmişlerdir²¹⁹.

Tablo-6: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Atina/Pazar Kazâsi'nin İdarî Taksimatı.

NO	EYÂLET	SANCAK	KAZÂ	NÂHIYE	KARYE/KÖY ESKİ/YENİ İSİMLERİ	MAHALLE ESKİ/YENİ İSİMLERİ
1	TRABZON	GÖNYE	ATINA	BAŞKÖY		ABDİOĞLU
2	"	"	"	ĞERE	AĞVAN/SESLİKAYA	
3	"	"	"	BAŞKÖY	APSO/SUÇATI	
4	"	"	"	ATINA MERKEZ	ARANAC/DARILI	
5	"	"	"	ĞERE	ARDEŞİN/ARDEŞEN	
6	"	"	"	ATINA MERKEZ	AVRAMIT/GÜNEYKÖY	
7	"	"	"	DAVAT	BAKKOZ/YAMAÇDERE	
8	"	"	"	ATINA MERKEZ		BOĞINA/ŞENDERE
9	"	"	"	BAŞKÖY	BULEP-İ SUFLA/KIRAZLIK	
10	"	"	"	BAŞKÖY	BULEP-İ ULYA/ZAFER	
11	"	"	"	ATINA MERKEZ	CABAT/SULAKKÖYÜ	
12	"	"	"	ATINA MERKEZ	CACIVAT/AKMESCİT	
13	"	"	"	ĞERE		CİBİSTAS/KAVAKLI
14	"	"	"	BAŞKÖY	CİĞETÖRE/BOĞAZLI	
15	"	"	"	ATINA MERKEZ		CUNBAT/YEŞİLKÖY
17	"	"	"	ATINA MERKEZ	ÇİTAT/AKTEPE	
18	"	"	"	ĞERE		ÇOKILVAT
19	"	"	"	DAVAT	DADİVAT/HANDAĞI	
20	"	"	"	ĞERE	DUTGE/TUNCA	
21	"	"	"	ĞERE	ĞERE/ĞERA	
22	"	"	"	ATINA MERKEZ		HAÇAPİT/SUBAŞI
23	"	"	"	ATINA MERKEZ	HANÇKUN/ALCILI	
24	"	"	"	DAVAT	ĞAKKU/ŞEHİTLİK	
25	"	"	"	BAŞKÖY		HOTRI/ KOCAKÖPRÜ
26	"	"	"	BAŞKÖY	HUDİSA/KESİKKÖPRÜ	
27	"	"	"	ATINA MERKEZ	HUNAR/AKTAŞ	
28	"	"	"	BAŞKÖY	İLASTAS/YEMİŞLİ	
29	"	"	"	ATINA MERKEZ	KOKSOVAT/HİSARLI	
30	"	"	"	DAVAT	KOSTANIVAT/DERNEK	
31	"	"	"	ATINA MERKEZ		KUKULAT/ HİSARLI
32	"	"	"	BAŞKÖY	KUZİKA/ELMALI	
33	"	"	"	DAVAT	KVANÇARER/ELMALIK	
34	"	"	"	BAŞKÖY		LAMGO/ YÜCEHİSAR

²¹⁹ Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Süllaleleri)*, s. 22. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Okutan ve Baştöpcü, Rize Ardeşen İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, s. 30.; Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Süllaleleri)*, s. 26.

35	"	"	"	ATINA MERKEZ		LAROZ
36	"	"	"	DAVAT	MAMAKIVAT/IRMAKÖY	
37	"	"	"	ATINA MERKEZ	MELYAT/MERDİVENLİ	
38	"	"	"	ĞERE	MUTTAFI/GÜNDOĞAN	
39	"	"	"	BAŞKÖY		NIKOLA
40	"	"	"	ATINA MERKEZ	NOĞADIHA/ CUMHURİYET	
41	"	"	"	ATINA MERKEZ	NOHLAPSU/YAVUZ	
42	"	"	"	ĞERE	OCE/YENİYOL	
43	"	"	"	ĞERE	OKKORDULE/YAYLA	
44	"	"	"	ĞERE	ORTAKÖY/ORTAKÖY	
45	"	"	"	BAŞKÖY		PANIKI
46	"	"	"	BAŞKÖY		PAPAT
47	"	"	"	DAVAT	PAPILAT/SESSİZDERE	
48	"	"	"	ATINA MERKEZ	PAZAR/PAZAR	
49	"	"	"	DAVAT	PELERGİVAR/AKKAYA	
50	"	"	"	BAŞKÖY		PETRE
51	"	"	"	ĞERE	SALONÇE/ARMAĞAN	
52	"	"	"	DAVAT	SAPU/OCAK	
53	"	"	"	BAŞKÖY		SARIŞKA
54	"	"	"	ĞERE	SIYAT/KAHVECİLER	
55	"	"	"	DAVAT	SUKITA/DEREBAŞI	
56	"	"	"	ATINA MERKEZ	SULET/DAGDİBİ	
57	"	"	"	ATINA MERKEZ	SURMINAT/KUZAYCA	
58	"	"	"	ĞERE	ŞANGUL/DOĞANAY	
59	"	"	"	ATINA MERKEZ	ŞİLERİT/SOĞUKSU	
60	"	"	"	ATINA MERKEZ	TALVAT/TÜTÜNCÜLER	
61	"	"	"	DAVAT	TİMİSİVAT/PINARLI	
62	"	"	"	DAVAT	TOLİÇET/DUYGULU	
63	"	"	"	ATINA MERKEZ		TORDİVAT/ SİVRİKALE
64	"	"	"	ATINA MERKEZ	VENEK/ÖRNEK	
65	"	"	"	ĞERE	YANIVAT/BAYIRCIK	
66	"	"	"	BAŞKÖY	ZAĞNAT/DERİNSU	
67	"	"	"	ATINA MERKEZ	ZELEK/BALIKÇI	
68	"	"	"	ĞERE	ZĞEM-İ SÜFLA/AŞAĞIDURAK	
69	"	"	"	ĞERE	ZĞEM-İ ULYA/YUKARIDURAK	
70	"	"	"	ĞERE	ZÜLGE	ZÜLGE

Kaynak: BOA. NFS. D. Nr. 1169. Ayrıca Bkz. BOA. NFS. D. Nr. 1168.

Atina Kazâsı, 19. yüzyıl başlarında Trabzon Eyâleti'ne bağlı Gönye Sancağı'nın kazâsı konumunda bulunuyordu. Atina'nın idarî yönden bağlı bulunduğu Gönye Sancağı bu konumunu, 19. yüzyılın ilk yarısının sonuna kadar korudu. Bunun yanında 19 Nisan 1833 tarihinden itibaren aynı sancakta Lazistan Sancağı olarak tabir edilecek olan yeni bir sancak oluşturulmaya başlandı. Oluşturulan bu yeni sancağın adı, 1850 yılına kadar Gönye Sancağı ile beraber anıldı²²⁰. Birçok belgede hem de Gönye Sancağı şeklinde yer aldı. Atina Kazâsı da bu süreçte, yani 1833-1850 yılları arasında, zaman zaman Lazistan Sancağı'na zaman zaman da Gönye Sancağı'na bağlı olarak görüldü. Bu karışıklığın asıl sebebi adı geçen iki sancak merkezinin 1850 yılına kadar Gönye (Gonia) olması idi. Bu

²²⁰ BOA. DH. SAİD. D. 3/572.

karışıklık 19. yüzyılın ikinci yarısının başı olan 1850 yılında Batum'un sancak merkezi yapılması ile son buldu. Lazistan Sancağı, Osmanlı arşiv belgelerinde her ne kadar 1833 yılından itibaren bir idarî birim merkeziymiş gibi zaman zaman takdim edilmiş ise de Lazistan'ın sancak olarak resmen idarî birim haline gelmesi 19. yüzyılın başları olarak kabul edilen 1852 yılında mümkün olabilmıştır²²¹.

Batum, sancak biriminin merkezi haline getirildikten sonra bu bölgedeki sancak merkezi ve aynı zamanda sancağın adı da olan Gönye, kazâ statüsünde Atina ile beraber yeni sancak merkezi konumuna getirilen Batum'a bağlanmış oldu²²².

Lazistan'ın sancak birimi olarak idarî statüye henüz kavuşmadan önce, bu birimin 1852 yılından sonra sancak merkezi olarak kullanılacağı şehir olan Batum'da, 1848 yılından itibaren bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler, Osmanlının merkezinden buraya gelen mühendis ve memurlardan oluşan heyetin tespit ve keşifleri ile başlamıştır. İlk etapta iskân ve Batum-Erzurum yolunun onarım çalışmalarına yönelik müzakereler yapılmış ardından müzakerelerle sürdürülmüştür²²³. Batum, 1849 yılında kazâ yapılmasının ardından Ethem Paşa kaymakamlık makamına getirilmiştir²²⁴. Akabinde de buraya bir tabur asker ve yeterli oranda memur sevkıyatı yapılmıştır²²⁵. Aynı yılın ekim ayından itibaren de Batum, sancak merkezi olarak ifade edilmiştir²²⁶. 23 Nisan 1850 tarihinden itibaren Atina, Batum'a bağlı bir kazâ merkezi olarak ilişkilendirildi²²⁷. Batum'un 25 Mayıs 1852 tarihinde Lazistan Sancağı'nın kurulup Batum'un sancak merkezi yapılması ile²²⁸ 19. yüzyılın ikinci yarısının başındaki Atina Kazâsı'nın idarî konumu da dolayısıyla Lazistan Sancağı, Atina Kazâsı şeklinde ortaya çıktı.

Osmanlı Devleti, Tanzimat'la beraber pek çok alanda olduğu gibi idarî birimlerinde de yeni düzenlemelere ihtiyaç duyuyordu²²⁹. 1864 yılında çıkartılan Tuna Vilâyet Nizâm-nâmesi, 1867'de çıkartılan Vilayet-i Umûmiye Nizâm-nâmesi ve 1871 yılında çıkartılan İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet

²²¹ Demirci ve Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", s. 8.

²²² BOA. İ. MVL. 182/5455.

²²³ BOA. İ. MSM. 87/2476. Ayrıca Bkz. BOA. MVL. 58/16.

²²⁴ BOA. İ. MVL. 133/3577.

²²⁵ BOA. A. MKT. MHM. 753/87.

²²⁶ BOA. İ. DH. 203/11641.

²²⁷ BOA. MVL. 325/14.

²²⁸ BOA. MVL. 250/19.

²²⁹ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 142-178.

Nizâmnâmesi ile yeni düzenlemeler hayata geçiriliyordu. 1871 yılında çıkartılan nizâmnâme ile Osmanlı Devleti 27 vilâyet, 123 sancağa bölünmüştü. Böylelikle Trabzon Eyâleti, Trabzon Vilâyeti şekline dönüştürülürken Trabzon Vilâyeti; Merkez Sancak, Gümüşhane, Lazistan ve sonradan tekrardan Trabzon'a bağlanan Canik Sancaklarından oluşturulmuştur²³⁰. Bu süreçte Lazistan Sancağı'na Bağlı kazâ merkezlerinden biri olan Atina'nın, idarî yapısında ise herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

93 Harbi de denen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Lazistan Sancağı merkezi olan Batum'un Rus işgaline uğramasıyla, sancak merkezinin değiştirilmesi zorunluluğu doğdu. 27 Ocak 1878 tarihinde buradaki Osmanlı birlikleri bir taraftan tahliye işlemlerini sürdürürken²³¹ diğer taraftan aynı yıl Rize, geçici olarak Lazistan Sancağı'nın merkezi yapıldı²³². 1881 yılına kadar yazışmalarda sancağın merkezi Rize olarak yer aldı²³³. 1881 yılından itibaren de Rize'nin, sancak merkezi olarak kalması yönünde karar alındı²³⁴. Yaşanan bu süreçte Lazistan Sancağı dâhilinde Batum'un dışında herhangi bir yerleşim birimi düşman işgaline uğramadığı için ne sancağın adında ne de Atina Kazâsı'nın kendi iç yapılanmasında bir değişikliğe gidilmemiştir.

Atina Kazâsı'nın iç yapılanmasında 1860 yılında Hemşin Kazâsı'nın Atina Kazâsı'na ilhak edilmek suretiyle bir değişikliğe gidilmek istendiye²³⁵ de Lazistan Sancağı ile Bâb-ı Âli arasındaki gelen-giden yazışmalara bakıldığında, Hemşin'in Nâhiye statüsünde Atina'nın alt birimi haline getirilmesi 1885 tarihinde gerçekleştiği bilgisi mevcuttur²³⁶. Ancak Hemşin'in, Atina'nın bir nâhiyesi konumuna getirildiği bilgisi çok daha önce olduğu görülmektedir. 1869 tarihli Trabzon Vilâyet Salnâmesi'nden anlaşıldığı üzere Hemşin, nâhiye statüsünde bu tarihte önce Arhavi Kazâsı'nın²³⁷ bir yıl sonra yani 1870 tarihli aynı salnâmeden²³⁸ itibaren Cumhuriyet dönemine kadar ise Atina Kazâsı'nın bir alt birimi olarak görülmektedir. Adı geçen salnâmeye göre Hemşin'in Atina'ya ilhakı 1885 yılında değil de 1870 tarihinden

²³⁰ Okur ve Usta, "Karadeniz Bölgesi'nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme", s. 40.

²³¹ BOA. Y. H. HUS. 159/56.

²³² Ak, *Rize Tarihi*, s. 159.

²³³ BOA. İ. ŞD. 48/2628.

²³⁴ Ak, *Rize Tarihi*, s. 156.

²³⁵ BOA. A. MKT. UM. 386/90.

²³⁶ BOA. ŞD. 1830/45.

²³⁷ T.V.S. H. 1286/M. 1869. s. 52. Ayrıca Bkz. Kudret Emiroğlu, *1869 T.V.S.*, Cilt 1, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 116.

²³⁸ T.V.S. H. 1287/M. 1870. s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1870 T.V.S.*, Cilt 2, s. 101.

itibaren gerçekleşmiştir.

Muhtemelen bu karışıklık 1867'de çıkartılan Vilayet-i Umûmiye Nizâmnâmesi'nden kaynaklanmıştır. Nizâmnâmeğe göre Hemşin, nâhiye yapılmış ancak taşradan merkeze yazılan evraklarda nâhiye yapılmamış, kazâyımış gibi değerlendirilmiş ve yazışmalar bu şekilde sürdürülmüş olmalıdır.

Hemşin'in ardından Ardeşen karyelikten (köy) nâhiyeliğe yükseltilerek Hemşinle beraber Atina'nın bir diğerk nâhiyesi olmuştur²³⁹. Bu iki nâhiyenin konumu Cumhuriyet'e kadar aynı kalmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde aynı yüzyılın ilk yarısında Atina Kazâsı'na bağılı nâhiyelerden olan Başköy, Davat (Handağı) ve Ğere (Işıklı), karyeye dönüştürülürken bunun yanında yine aynı yüzyılın ilk yarısında Abdioğlu, Laroz, Nikola, Paniki, Papat, Petre ve Sarişka adı geöen kazânın köyleri iken, yüzyılın sonunda bu birimler belgelerde yer almamıştır. Kukulat (Hisarlı), Tordivat (Sivrikale) ve Hacapit (Subaşı) ise mahalle biriminden çıkartılarak karye (köy) yapılmıştır. Kemer, Guvant (Çayırdüzü), Apso (Suçatı), Komilo (Muratköy), Sanu (Topluca) ve Kuzina (Elmalık) Köyleri 19. yüzyılın ilk yarısındaki tabloda yer almazken aynı yüzyılın sonunda kazânın genel görünümünü yansıtan tabloda yer almıştır²⁴⁰.

Dikkate değer bir bilgi de Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen merkez-taşra arasında yapılan yazışmalarda Hemşin, kazâ konumunu sürdürürken Hemşin'e bağılı köylerin Hemşin nâhiye statüsüne düşürüldükten sonra da Hemşin'e bağılı statüleri devam ederken, Ardeşen nâhiye olduktan sonra günümüzde Ardeşen sınırlarında yer alan ve Ardeşen'e bağılı köylerin yeni oluşturulan Ardeşen Nâhiyesi'ne bağlanmayıp bu köylerin Atina Kazâsı ile beraber anılmasıdır. Ancak sadece mahkeme tutanakları olarak kabul edilen Pazar (Atina)'a ait Şer'iyeye Sicil Defterlerinde ise Ardeşen, 1906 yılında nâhiye statüsüne yükseltilmesinden itibaren günümüzde Ardeşen'e bağılı köyler Ardeşen Nâhiyesi ile ilişkilendirilerekten kayıtlara geöirilmişir²⁴¹.

²³⁹ BOA. DH. TIMİK. S. 50/54.

²⁴⁰ Demirci ve Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", s. 11.

²⁴¹ P.Ş.S. Nr. 1483, s. 191. Ayrıca Bkz. P.Ş.S. Nr. 1486, s. 9.

Tablo-7: 19. Yüzyılın Son Çeyreğine Tekabül Eden 1876 Yılında Atina/Pazar Kazâsı'nın İdari Taksimatı.

NO	VİLÂYET	SANCAK	KAZÂ	NÂHIYE	KARYE/KÖY ESKİ/YENİ İSİMLERİ	MAHALLE
1	TRABZON	LAZİSTAN	ATINA	ATINA MERKEZ	-	NEFS-I PAZAR MAH.
2	"	"	"	ATINA MERKEZ	-	MECİDİYE
3	"	"	"	HEMŞİN	ACABA/BUCAK	
4	"	"	"	ATINA MERKEZ	AGVAN/SESLİKAYA	
6	"	"	"	ATINA MERKEZ	APIŞHO/KOPRUBAŞI	
7	"	"	"	ATINA MERKEZ	APSO/SUÇATI	
8	"	"	"	ATINA MERKEZ	ARANAŞ/DARLI	
9	"	"	"	ATINA MERKEZ	ARDEŞİN/ARDEŞEN	
10	"	"	"	HEMŞİN	AŞAGIHEMŞİN	
11	"	"	"	ATINA MERKEZ	AVRAMIT/GUNEYKÖY	
12	"	"	"	HEMŞİN	BABIK	
13	"	"	"	HEMŞİN	BADARA	
14	"	"	"	ATINA MERKEZ	BAGINA	
15	"	"	"	ATINA MERKEZ	BAKKOZ/YAMAÇDERE	
16	"	"	"	HEMŞİN	BALAHOR	
17	"	"	"	HEMŞİN	BAŞHEMŞİN	
18	"	"	"	HEMŞİN	BERASTAN	
19	"	"	"	HEMŞİN	BODULLU	
20	"	"	"	ATINA MERKEZ	BULEP-I SUFLA/KIRAZLIK	
21	"	"	"	ATINA MERKEZ	BULEP-I UL YA/ZAFER	
22	"	"	"	ATINA MERKEZ	CACIVAT/AKMESCIT	
23	"	"	"	HEMŞİN	CANODDOBRA	
24	"	"	"	ATINA MERKEZ	CIBİSTAS/KAVAKLI	
25	"	"	"	ATINA MERKEZ	CİGETORE/BOGAZLI	
26	"	"	"	HEMŞİN	ÇAT	
27	"	"	"	HEMŞİN	ÇİNÇİVA	
28	"	"	"	HEMŞİN	ÇINKİT	
29	"	"	"	ATINA MERKEZ	DADIVAT/HANDAGI	
30	"	"	"	ATINA MERKEZ	DUTGE/TUNCA	
31	"	"	"	HEMŞİN	ELEVİT	
32	"	"	"	HEMŞİN	GUMNO	
33	"	"	"	ATINA MERKEZ	GUVAŖT/ÇAYIRDUZU	
34	"	"	"	ATINA MERKEZ	GERE/İSİKLİ	
35	"	"	"	ATINA MERKEZ	HAÇAPIT/SUBAŞI	
36	"	"	"	ATINA MERKEZ	GAKKU/ŞEHİTLİK	
37	"	"	"	ATINA MERKEZ	HANÇKUN/ALÇILI	
38	"	"	"	HEMŞİN	HOLCO/KAPLICA	
39	"	"	"	ATINA MERKEZ	HOTRI/KOCAKOPRU	
40	"	"	"	ATINA MERKEZ	HUDİSA/KESİKKOPRU	
41	"	"	"	ATINA MERKEZ	HUNAR/AKTAŞ	
42	"	"	"	ATINA MERKEZ	İLASTAS/YEMİŞLİ	
43	"	"	"	HEMŞİN	KALE-I BALA	
44	"	"	"	HEMŞİN	KAMNOS	
45	"	"	"	ATINA MERKEZ	KEMER/KEMER	
46	"	"	"	HEMŞİN	KİSMANMALİVER	
47	"	"	"	HEMŞİN	KOLONA	
48	"	"	"	ATINA MERKEZ	KOMİLO/MURATKOY	
49	"	"	"	ATINA MERKEZ	KOSTANİVAT/DERNEK	
50	"	"	"	ATINA MERKEZ	KUKULAT/HİSARLI	
51	"	"	"	HEMŞİN	KUŞİVA	
52	"	"	"	ATINA MERKEZ	KUZİKA/ELMALI	
53	"	"	"	ATINA MERKEZ	KVANÇARER/ELMALIK	
54	"	"	"	ATINA MERKEZ	LAMGO/YUCEHİSAR	
55	"	"	"	HEMŞİN	LİVİKÇAKISLI	

56	“	“	“	ATINA MERKEZ	MAKALISKIRIT	
57	“	“	“	HEMŞİN	MAKREVIS	
58	“	“	“	HEMŞİN	MAKRIBODAM	
59	“	“	“	ATINA MERKEZ	MAMAKIVAT/IRMAKCOY	
60	“	“	“	HEMŞİN	MELESKUR	
61	“	“	“	HEMŞİN	MELMENAT	
62	“	“	“	ATINA MERKEZ	MELMESUVAT	
63	“	“	“	ATINA MERKEZ	MELYAT/MERDIVENLI	
64	“	“	“	HEMŞİN	MESAHOR	
65	“	“	“	HEMŞİN	MEYDAN	
66	“	“	“	HEMŞİN	MOLLAVEYS	
67	“	“	“	ATINA MERKEZ	MUTTAFI/GUNDOGAN	
68	“	“	“	HEMŞİN	NEFS-I ZUGA	
69	“	“	“	ATINA MERKEZ	NOGADIHA/ CUMHURİYET	
70	“	“	“	ATINA MERKEZ	NOHLAPSU/YAVUZ	
71	“	“	“	ATINA MERKEZ	OCE/YENİYOL	
72	“	“	“	ATINA MERKEZ	OKKORDULE/YAYLA	
73	“	“	“	HEMŞİN	ORTAHEMŞİN	
74	“	“	“	ATINA MERKEZ	ORTAKOY/ORTAKOY	
75	“	“	“	ATINA MERKEZ	ORTAZUGA	
76	“	“	“	ATINA MERKEZ	PAZAR/ATINA	
77	“	“	“	ATINA MERKEZ	PELERGIVAT/AKKAYA	
78	“	“	“	HEMŞİN	SAGIRLI	
79	“	“	“	ATINA MERKEZ	SALINKOY/ARMAGAN	
80	“	“	“	ATINA MERKEZ	SANO/TOPLUCA	
81	“	“	“	HEMŞİN	SANOVA	
82	“	“	“	HEMŞİN	SERT	
83	“	“	“	ATINA MERKEZ	SIYAT/KAHVECILER	
84	“	“	“	ATINA MERKEZ	SUKITA/DEREBAŞI	
85	“	“	“	ATINA MERKEZ	SULET/DAGDIBI	
86	“	“	“	ATINA MERKEZ	SURMINAT/KUZAYCA	
87	“	“	“	ATINA MERKEZ	ŞANGUL/DOGANAY	
88	“	“	“	ATINA MERKEZ	ŞILERIT/SOGUKSU	
89	“	“	“	ATINA MERKEZ	TALVAT/TUTUNCULER	
90	“	“	“	HEMŞİN	TAZINA	
91	“	“	“	HEMŞİN	TEPAN	
92	“	“	“	ATINA MERKEZ	TOLIKÇET/DUYGULU	
93	“	“	“	ATINA MERKEZ	TORDIVAT/SIVRIKALE	
94	“	“	“	HEMŞİN	TULNOS	
95	“	“	“	HEMŞİN	VAREŞ	
96	“	“	“	ATINA MERKEZ	VENEK/ORNEK	
97	“	“	“	HEMŞİN	VIÇE-I SUFLA	
98	“	“	“	HEMŞİN	VIÇE-I ULYA	
99	“	“	“	ATINA MERKEZ	YANIVAT/BAYIRCIK	
100	“	“	“	ATINA MERKEZ	ZAGNAT/DERINSU	
101	“	“	“	ATINA MERKEZ	ZELEK/BALIKÇI	
102	“	“	“	ATINA MERKEZ	ZGEM-I SUFLA/AŞAĞI DURAK	
103	“	“	“	ATINA MERKEZ	ZGEM-I ULYA/YUKARI D.	

Kaynak: T.V.S. H. 1293/M. 1876. s. 214-221. Ayrıca Bkz. Demirçi ve Saraç, “XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazası”, s. 11-13.

2.3.1. Kazâ Sınırları

Atina Kazâsı'nın coğrafî sınırlarını dağ, deniz ve dereler belirlemiştir. Bu üç önemli etken dikkate alındığında Atina, güneyinde, batıdan doğuya doğru yükselen Kaçkar Dağları ile kuzeyindeki Karadeniz arasına sıkışmış, doğu ve batı yönünde ise akarsularla çevrilmiş, Karadeniz kıyısında yer alan kazâ merkezlerinden biridir. Atina'nın doğusunda yer alan Oca (Yeniyol) Deresi ile batı istikametinde yer alan Melyat (Merdivenli) Deresi 19. yüzyıl boyunca kazânın doğu ve batı yönündeki idarî sınırlarını belirlemiştir. Kazânın doğusundaki akarsu Viçe (Fındıklı)'den,²⁴² batısındaki akarsu ise Mapavri (Çayeli) Nâhiyesi'nden ayırmıştır. Adı geçen akarsuların 20. yüzyılın ilk çeyreğinde de kazâ sınırlarını belirlemedeki rolü devam etmiştir.

Atina, sahil kısmında yer alan çok az düz alanı hariç, tamamı engebeli ve oldukça dağlık arazi yapısı üzerinde kurulmuştur. Bölgenin deniz seviyesinden yüksekliği 5 m. ile 3.500 m. arasında değişiklik göstermektedir. Dağ zirveleri de bu rakam aralığının içindedir. Fırtına, Dolana, Konak ve Melyat Dereleri kazâ dâhilindeki akarsulardandır.

Trabzon Vilâyeti dâhilindeki Lazistan Sancağı dâhilinde yer alan Atina Kazâsı'nın, 1869 ve 1900'lerin başlarındaki haritalarından anlaşılacağı üzere, kazânın idarî sınırında genel olarak bir değişiklik görülmez²⁴³. Bkz. Harita-1, Harita-2, Harita-3 ve Harita-4.

Kazânın idarî sınırlarında görülen değişiklik, Atina'nın bağlı bulunduğu sancağın değişikliğe uğramasıyla olmuştur. 1800 yılından 1850'li yılların başına kadar Trabzon Eyâleti dâhilindeki Gönve Sancağı'nın yerini Lazistan Sancağı'nın almasının ardından²⁴⁴, Atina'nın bu sancağa bağlanmasıyla gerçekleşmiştir. Burada değişikliği söz konusu olan sancağın adıdır²⁴⁵. Kazânın coğrafî sınırları bir değişikliğe uğramamıştır.

Bir diğer değişiklik de Hemşin'in 1870'li yıllarda kazâ statüsünden kazânın bir alt birimi olan nâhiyeliğe dönüştürülmesiyle yaşanmıştır. Hemşin, Atina'nın nâhiyesi konumuna getirilince, Atina Kazâsı dâhilindeki coğrafî alanın büyüklüğü dolayısıyla öncekine nazaran daha da genişlemiştir.

²⁴² Viçe (Fındıklı), 19. yüzyılın son çeyreğinde nâhiye yapılarına kadar karye (köy) statüsünde Arhavi Kazâsı'na bağlı bulunuyordu. Arhavi Kazâsı'nın nâhiye statüsüne indirilmesinin ardından Viçe, Arhavi Nâhiyesi'ne bağlı Karye statüsünü korudu. Belirtilen yüzyılın son çeyreğinden itibaren de Arhavi'nin yanında Hopa Kazâsı'nın bir nâhiyesi konumuna getirildi. Burası Hopa Kazâsı'nı Atina Kazâsı'ndan ayıran yerleşim birimi dir. Yeni Cumhuriyet'le beraber de Rize'nin ilçelerinden biri oldu.

²⁴³ BOA. HRT. H. 2578. Ayrıca Bkz. T.V.S. H. 1286/M. 1869.

²⁴⁴ BOA. DH. SAİDD. 3/572.

²⁴⁵ BOA. MVL. 250/19.

2.3.2. Kazâ Merkezi

Atina Kazâ merkezi Nefs-i Pazar Mahallesi'nde idi. Osmanlıdaki Nefs-i Pazar Mahallesi günümüzde Pazar İlçesi'nin de idarî birimlerinin bulunduğu Pazar Mahallesi'nin adıdır. Kazânın batı kısmında tarih boyunca haberleşme birimi olarak kullanılan Kız Kulesi (Kalesi)'nin de bulunduğu Soğuksu (Şilerit) Mahallesi, doğusunda Hemşin Deresi, güneyinde Cumhuriyet Mahallesi, Kuzeyinde ise Karadeniz ile çevrili olan yerleşim birimi olarak tarif edilebilir.

Tarif edilen yerleşim biriminin adı geçen mahalle merkezi ise Osmanlı Arşiv Belgelerinde “Noğadiğa”²⁴⁶ diye adlandırılıyordu. Burası “Taptopi” diye de bilinir. Ancak “Taptopi”nin ne anlama geldiği konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Anlaşıldığı üzere tarifi yapılan yerle ilgili olarak “Noğadiğa”nın yanında yerelde bu adın da aynı yeri ifade ederken beraberinde kullanılması gerçektir.

Noğadiğa'nın anlamına gelince; “Noğa” yalının olduğu (Aynı zamanda pazar yerinin kurulduğu) yer anlamına gelirken, “Diğa” ise “ardı” anlamına gelmektedir. “Noğa” ve “Diğa” kelimeleri ikisi beraber “Noğadiğa” şeklinde bir arada kullanıldığında “Yalı ardı/Yalı arkası” anlamını ifade etmiştir²⁴⁷.

2.4. Nâhiyeler ve Bunlara Bağlı Köyler

Atina Kazâsı'nın 19. yüzyılın başlarında, Gönye Sancağı'na bağlı bulunduğu dönemden, merkezi Batum yapılarak 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında oluşturulan Lazistan Sancağı'na bağlandığı döneme kadar²⁴⁸ Başköy, Davat (Handağı) ve Gere (Işıklı) adlarında üç nâhiyesi bulunuyordu. Oluşturulan yeni sancakla beraber bu nâhiyeler köy statüsüne getirilmişti²⁴⁹. Bu nâhiyelerin yerine 1870 yılından itibaren nâhiye haline getirilen Hemşin Kazâsı²⁵⁰, 1906 yılından itibaren de köy konumunda iken nâhiyeliğe yükseltilen Ardeşen²⁵¹, nâhiye olarak Atina Kazâsı'na eklenmiştir. Nâhiye sınırlarına dâhil olacak köylerin durumları da süreç içinde şekillenmiştir.

2.4.1. Hemşin Nâhiyesi ve Nâhiyeye Bağlı Köyler

Doğu Karadeniz coğrafi alanı içerisindeki yerleşim birimlerinden olan Hemşin bölgesi, Fatih Sultan Mehmet Han'ın Trabzon seferinin ardından Osmanlı topraklarına katılmış olmasına rağmen bu bölgede fetihten sonra

²⁴⁶ T.V.S. H. 1293/M. 1876. s. 214-221. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1876 T.V.S., Cilt 8, s. 371-377.

²⁴⁷ Enver Ergenç İle 14 Nisan 2013 Tarihinde Yapılan Röportaj.

²⁴⁸ BOA. MVL. 250/19.

²⁴⁹ Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842 Pazar Sülaleleri)*, s. 22.

²⁵⁰ T.V.S. H. 1287/M. 1870. s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 101.

²⁵¹ Saraç, “XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi”, s. 38.

tutulmuş en eski tarihli (1486) Tahrir Defterleri arasında Hemşin'in tahrir kaydı yer almamıştır. Ancak aynı defterin 326. sayfasında yer alan kayıta Hemşin'in bir zeamet bölgesi olduğu görülmektedir. Hemşin Bölgesi'nin zaimi²⁵² Karaca Nişi adında bir zattır. Adı geçen zatın lakabı bu dönemlerde Rumeli'nin Niş kentinden getirilen diğerleri gibi "Nişi" lakabı ile anılması kendisinin de Rumeli'den getirilmiş olması yüksek ihtimal dâhilindedir. Hemşin zaiminden bahsetmiş olması ve adı geçen zaim tahsis edilen tımar kayıtlarının bulunması Trabzon'un fethi sonrası Hemşin'in de fethedilmiş olduğu, burasının fetih sonrası yapılan idari düzenleme ile Trabzon Vilâyeti sınırlarına dâhil edilen bölgelerden birini teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen Hemşin zaimine tahsis edilmiş olan tımar kayıtları şunlardır: Aho Köyü'nün iki hissesi bu zatın idi. Bu köy 14 ve 19 hane şeklinde iki hisseye ayrılmıştı. 14 hanelik köyün toplam geliri 700 akçe iken, 19 haneyi içine alan aynı köyün bir başka bölümünün geliri ise 1076 akçe idi. Bu hisseler Sedin Manastırı'nın vakfı iken tımara dönüştürülerek zaim tımar olarak tevcih edilmiştir. Hemşin Zaimi'nin bir başka hisseli köyü Mahano Köyü'dür. Bu köyün 13 hane 1 değirmen toplam 5 mülkü bulunuyordu ve yıllık geliri 808 akçe idi. Bir başka hisseli köy Vüzak Köyü'dür. Köyde 76 hane 5 mücerred, 4 bive ve 5 adet değirmen mülkünü vardı. Bu köyün geliri ise 5.179 akçe idi. Köylerden bir diğeri de Kuzara Köyü'dür. Köy sekiz haneden ibaretti. Köyün yıllık geliri 800 akçe idi²⁵³.

Hemşin Bölgesi'nin 1515 yılına ait Hemşin Seraskeri²⁵⁴ Ali Koruk'a tahsis edilen tımar kayıtları mevcuttur. Bu kayıtlarda Menohort Köyü kendisine tımar olarak tahsis edildiği görülür. Burada 40 hane bulunmakta idi. Bu yıllarda Hemşin, idarî birim olarak Hemşin Vilâyeti ve Hemşin Nâhiyesi tabirleri ile zikr edilmiştir. 1518 yılında Hemşin Zeameti Trabzon Sancak Beyi'ne tahsis edilmiştir. Burada 679 vergi mükellef hanesi vardı²⁵⁵.

1515-1532 yılları arasındaki 53 numaralı Tımar İcmâl Defteri'nde hem vilâyet hem de kazâ olarak tabir edilen Hemşin, 1520 yıllarında "kazâ"nın yanında "vilâyet" olarak da adlandırıldığı görülür²⁵⁶. 1520'li yıllarda Hemşin Kazâsı idarî olarak Hemşin Nâhiyesi, Kara Hemşin (Çamlıhemşin) Nâhiyesi

²⁵² Zaim: zeamet sahibi demektir. Zeametsiz 100.000 akçe ve daha yukarısında geliri olan arazilerdir. Ayrıca Bkz. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, s. 372.

²⁵³ Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 21-22.

²⁵⁴ Serasker: orduyu kumanda eden vezirlere verilen addir. II. Mahmut döneminden itibaren bu tabir kullanılmaya başlanmıştır. Meşrutiyetle beraber ise bu tabir Harbiye Nazırı olarak değişikliğe uğramıştır. Ayrıca Bkz. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, s. 310.

²⁵⁵ Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 23.

²⁵⁶ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 40.

ve Eksanos (Kaptanpaşa Bölgesi) Nâhiyesi şeklinde üç idarî birime ayrılmıştı. Bu yıllarda Hemşin'in toplam 671 hanesi bulunuyordu. Bu nâhiyelere bağlı toplam 34 vardı. Bunların yanında Kale-i Zir ve Kale-i Bala adında iki tane de kalesi mevcuttu²⁵⁷.

1530'larda Hemşin Kazâsı'nın merkez nâhiyesi olan Hemşin Nâhiyesi'nde 14 köyde, 180 hane yaşamını sürdürürdü. Çoço, Abişlovih, Nekürit, Pendaviç, Zuğa, Aşodovins, Müsellemân-i Andervad, Viçena, Arovih, Kuşova, Melmanat, Hala, Çinçiva ve Kısmanmolivih merkez nâhiyeye bağlı olan köylerdi²⁵⁸.

Kara Hemşin (Çamlıhemşin) Nâhiyesi'nde ise 11 köy bulunurdu. 11 köyde 203 hane yaşardı. Çat, Tat, Askarakıç, Elevid, Varoş, Vartor, Bolvaç, Molaveys, Baş, Makributa ve Cimil kara Hemşin Nâhiyesi'ne bağlı idi²⁵⁹.

Hemşin Kazası'nın üçüncü nâhiyesi günümüzde Rize ili Çayeli İlçesi sınırları dâhilinde bulunan Senoz Vadisi diye de tabir edilen Eksanos Nâhiyesi idi. Bu nâhiyede 9 köy ve bu köyde 188 hane bulunurdu. Müsellemân-i Kumanos, Tolaniç/Tolanis, Mesahor, Hunvali, Çutnis, Kağandan, Balahor, Hahunç ve Meydan köyleri bulunurdu²⁶⁰.

1520 yılı gibi 1530 yılında da kazânın 34 köyü ve bu köylere bağlı 671 hanesi mevcuttu. Böylelikle nâhiye ve bunlara bağlı köyleri dikkate aldığımızda 1530'lardaki kazâ sınırını kuzeyde Açaba Köyü²⁶¹, doğusunda Abişho Köyü²⁶², güneybatı sınırı Cimil (İkizdere) ile çevrili olan bir yerleşim birimi şeklinde tarif edebiliriz²⁶³.

1554 yılına ait Mufassal Tahrir Defteri'nden anlaşıldığı üzere aynıyıldta mevcut nâhiyelere Kuş Ova Nâhiyesi eklenerek Hemşin Kazâsı'nın Nâhiye sayısı 4 olmuştur. Toplam köy sayısı ise 1530 yılına oranla 31'e gerilerken hane sayısı ise 722'ye yükselmiştir. 1566 yılında köy sayısı 30'a gerilerken 2 mahalle eklenmiş hane sayısı 1105'e yükselmiştir.

²⁵⁷ Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 124.

²⁵⁸ Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 25.

²⁵⁹ Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 25.

²⁶⁰ Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 25.

²⁶¹ Açaba, günümüzde Rize İli Pazar İlçesi sınırları içerisine dâhil olan Bucak Köyü'dür.

²⁶² Abişho, günümüzde Rize İli dâhilindeki Çamlıhemşin İlçesi'nin Köprübaşı Köyü'dür.

²⁶³ Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 25-26.

Tablo-8: 16. Yüzyılda İcmal ve Mufassal Tahrir Defteri'ne Göre Hemşin Kazası'na Bağlı Köyler.

NO	KÖYÜN TAHRİR DEFTERİNDEKİ ADI	KÖYÜN BAĞLI BULUNDUĞU NÂHIYE	KÖYÜN BUGÜNKÜ ADI	KÖYÜN GÜNÜMÜZDE BAĞLI BULUNDUĞU İL/İLÇE
1	Abişlovi/Abişho	Hemşin	Köprübaşı	Rize-Çamlıhemşin
2	Arovih	Hemşin	?	?
3	Askarakıç	Karahemşin	?	?
4	Aşodovins/Aşodovinç	Hemşin-Mihmanos	?	?
5	Azab/Açaba	Mihmanos	Bucak	Rize-Pazar
6	Badis/Badara	Mihmanos	Bahar	Rize-Hemşin
7	Balahor	Eksanos	Yenice	Rize-Çayeli
8	Baş	Karahemşin-Hemşin	Ortaklar	Rize-Çamlıhemşin
9	Bolvaç	Karahemşin-Hemşin	?	?
10	Ceneva/Çaniva	Mihmanos	Nurluca	Rize-Hemşin
11	Cimil	Karahemşin-	Cimilbaşköy	Rize-İkizdere
12	Çat	Karahemşin-Hemşin	Çatköy	Rize-Çamlıhemşin
13	Çinçiva	Kuş Ova	Şenyuva	Rize-Çamlıhemşin
14	Çoço	Hemşin-Mihmanos	Levent	Rize-Hemşin
15	Çutniz/Çutnis	Eksanos	Ormancık	Çayeli
16	Elovit/Elevit	Karahemşin-Hemşin	Yaylaköy	Rize-Çamlıhemşin
17	Hahunç	Eksanos	Çataldere	Rize-Çayeli
18	Hala	Kuş Ova	Aşağı Şimşirli	Rize-Çamlıhemşin
19	Hunvali/Babik	Eksanos	Çukurluhoca	Rize-Çayeli
20	İncürlük	Mihmanos	Çoçove Gumno Arası Vadi, Yaltkaya	Rize-Hemşin
21	Kağandan/Perasdan	Eksanos	Uzundere	Rize-Çayeli
22	Kısmanmolivih	Kuş Ova	Yukarı Şimşirli	Rize-Çamlıhemşin
23	Külar	Mihmanos	?	?
24	Küşiva	Kuş Ova	Yolkıyı	Rize-Çamlıhemşin
25	Makributam/Marki	Karahemşin-Hemşin	İncesu	Rize-Çayeli
26	Melmanat	Kuş Ova	Akbucak	Rize/Pazar
27	Mesahor	Eksanos	Kaptanpaşa	Rize/Çayeli
28	Meydan	Eksanos	Meydanköy	Rize-Çamlıhemşin
29	Mollaheys/Mollaveys	Karahemşin-Hemşin	Ülkü	Rize-Çamlıhemşin
30	Müselle mân-i Andervat	Hemşin	?	?

31	Müsellemân-i Kumanos/Kumanan	Eksanos	Buzlupınar	Rize-Çayeli
32	Nikürid/Nekürit	Hemşin-Mihmanos	?	?
33	Pendaviç	Hemşin	?	?
34	Tat	Karahemşin-Hemşin	?	?
35	Tizina/Tezina	Mihmanos	Akyamaç	Rize/Hemşin
36	Tolaniç/Tolonis	Eksanos	Yeşiltepe	Rize/Çayeli
37	Varoş	Karahemşin-Hemşin	Hısarcık-Yazlık	Rize-Çamlıhemşin
38	Vartor	Karahemşin	?	?
39	Viçena	Hemşin	Çamlıca	Rize-Çamlıhemşin
40	Zuğas/Zuğa	Hemşin-Mihmanos	Çamlıtepe-Ortaköy	Rize-Hemşin

Kaynak: Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 31.

16. yüzyılın ilk çeyreğinde 3 nâhiyesi ile beraber Trabzon Sancağı'nın bir kazâsı konumunda olan Hemşin, aynı yüzyılın ikinci yarısının başından itibaren (1554) 4 nâhiyesi ile aynı sancağa bağlı konumunu sürdürürken 1562 yılından bu yüzyılın sonuna kadar Batum Sancağı'na bağlı kalmıştır²⁶⁴. 1681 yılında yapılmış olan yeni tahrir kadar idari statüsünde değişiklik olmamıştır.

17. yüzyılın son çeyreğine tekabül eden 1681 yılında yeni yapılan yeni tahrir göre Hemşin Kazâsı, Atina, Arhavi ve Viçe Kazâları ile birlikte Gönye Sancağı'na dâhil edilmiştir. Yapılan Avarız tahririnde Hemşin Kazâsı'nın 25 köy ve 25 mahalle olmak üzere 50 yerleşim birimi yer almıştır²⁶⁵. 18. yıl boyunca Trabzon Vilâyeti dâhilindeki Gönye Sancağı'na bağlı konumunu sürdürdü²⁶⁶. 19. yüzyılın başından ortalarına kadar Trabzon Vilâyeti Trabzon Sancağı dâhilinde bulundu²⁶⁷. Aynı yüzyılın ikinci yarısının başlarından itibaren (1851) Batum Sancağı'na bağlandı²⁶⁸. Batum'un Lazistan Sancağı merkezi haline getirilmesinden sonra (1852)²⁶⁹ Lazistan Sancağı'nın kazâ statüsünde bir idarî birimi haline getirildi.

Hemşin'in 1856 yılında nâhiyelik statüsüne düşürülmeden²⁷⁰ önce, özellikle 1850'lerden itibaren artan eşkıyalık olayları, asker kaçaklarının

²⁶⁴ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 47.

²⁶⁵ Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 32.

²⁶⁶ Öksüz, *On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 46-47.

²⁶⁷ BOA. HAT. 1560/53.

²⁶⁸ BOA. MVL. 107/63.

²⁶⁹ BOA. MVL. 250/19.

²⁷⁰ BOA. A. MKT. UM. 386/90.

artması, asayişî sağlamakta zorluk yaşanması ve bunlara sebebiyet verenlerin Hemşin’inde içinde bulunduğu Of, Rize, Kura-i Seba (İkizdere)’nin yüksek dağlarında barınmaları ve bunlara yönelik yerel yöneticilerin başarısız olmaları, halkı canından bezdiriyordu. Bu huzursuzluğun ortadan kaldırılabilmesi için 1852 yılında Of, Rize ve Hemşin’in sınırları dâhilindeki köylerden bir kazâ idari biriminin oluşturulması ve oluşturulacak kazâ biriminin de Rize’ye bağlanması gündeme getirildi. Buna yönelik etraflıca bir rapor hazırlandı²⁷¹.

İlgili yerlere yapılan yazışmalar neticesinde 6 yıl sonra 1856 yılında Kaptan-ı Derya tarafından eşkiyalık olaylarına sebebiyet verenlerin ortadan kaldırılması ve adı geçen kazâların Rize’ye bağlanması yönünde gereğinin yapılması için hazırlanan rapor, Meclis-i Vâlâ’ya gönderildi²⁷². 1858 yılında talep edildiği üzere Rize Kazâsı’ndan 11, Of Kazâsı’ndan 2, İspir Kazâsı’ndan 7 ve Hemşin Kazâsı’ndan 4 köy alınmak suretiyle Kura-i Seba Kazâsı (İkizdere) kuruldu²⁷³.

Bunun yanında, yine 1856 yılında Hemşin ve Atina Kazâlarının Atina Kazâsı çatısı altında birleştirilmesi yönünde karar alındı²⁷⁴. Hemşin’in, Atina’nın çatısı altında tek kazâ halinde idare edilmesinin kararı ise 1859 yılında verilip birleştirilen kazânın müdürlüğüne Kepsu Kazâsı eski müdürlerinden Arif Ağa tayin edildi²⁷⁵. Hemşin Kazâsı’nın Atina’ya ilhakından dolayı açıkta kalan Hemşin Kazâsı müdürü Ahmet İzzet Efendi’nin mağdur edilmeden münasip bir kazâ müdürlüğüne atanması yönünde çalışmalar 1860 yılında başlatıldı²⁷⁶.

Hemşin ve Atina Kazâlarının birleştirilmesinden iki yıl sonra 1861 yılında eskiden olduğu gibi birleştirilen bu kazâların müstakil bir kazâ haline getirilmesi ve müdür tayin edilmesi yönünde girişimler gerçekleştirildi. Müftü Ömer Fehmi Efendi, Hanedan mensupları, Ulema temsilcileri, köy muhtarları, aza ve yöre ahalisinden oluşan 78 kişinin imzasını taşıyan dilekçede; Hemşin ve Atina arasının 20 saat sürdüğü, bu iki yerleşim birimi arasında dağ ve derelerin mühim rol aldığı, kış mevsiminde ulaşımın oldukça zorlaştığı ve sağlık sorunlarının yaşandığı gerekçeleriyle Hemşin’in yeniden kazâ merkezi haline getirilmesini Meclis-i Vâlâ’ya verdikleri dilekçe ile beyan

---

²⁷¹ BOA. İ. MVL. 272/10521.

²⁷² BOA. A. MKT. NZD. 183/17.

²⁷³ BOA. İ. MVL. 420/18419

²⁷⁴ BOA. A. MKT. MVL. 109/69.

²⁷⁵ BOA. A. MKT. UM. 386/90.

²⁷⁶ BOA. A. MKT. UM. 401/3.

etmişlerdir²⁷⁷.

Birleştirilen Atina ve Hemşin Kazâlarının tekrardan ayrılması yönünde Hemşin'de yaşayan yöre ahalisinin göstermiş olduğu yoğun çaba sonuç verdi. İki yıl süren bu birleşme kazâların tekrardan ayrılması ile sonuçlandı. Eskiden olduğu gibi bu iki kazânın ayrı ayrı müstakil müdürlükle yönetilmesine Meclis-i Vâlâ tarafından karar verildi²⁷⁸. Her iki kazâyâ eskiden olduğu gibi müdür ataması yapıldı²⁷⁹.

Bu iki kazâ iki yıl boyunca birleştirilmiş olduğu halde kurumlar arası yapılan yazışmalardan anlaşıldığı üzere Hemşin'den, Hemşin Kazâsı şeklinde zikredilmeye devam etmiş, Hemşin'e bağlı köyler de yine Hemşin Kazâsı ile beraber ilişkilendirilerek ifade edilmiştir.

Bu durum 1870 yılına kadar sürdü. 1870 yılındaki Trabzon Vilâyet Sâlnâmesi'nden de anlaşılacağı üzere, Hemşin, Atina Kazâsı'nın bir nâhiyesi konumuna getirildi²⁸⁰. İlginçtir ki 1870-1885 yılları arasında devletin kendi resmi yıllığında Hemşin'in nâhiye şeklinde kaydı tutulup müdürü de belirtilmesine rağmen, merkez-taşra arasındaki yazışmalarda, Hemşin'den hep Hemşin Kazâsı şeklinde bahsedildi. Bu, anlaşılamayacak bir durumdur. Örneğin, 1885 tarihli bir belgede yer alan bilgilere göre Hemşin'in Atina Kazâsı'na nâhiye statüsünde bağlanması sanki 1870 yılında değil de 1885 yılında gerçekleştiği şeklindedir²⁸¹.

Bir diğer ilginç durum ise, bu yazışmalarda Hemşin'in, Hemşin Kazâsı yerine Hemşin Nâhiyesi şeklinde yer alması 1885 yılından itibaren mümkün olabilmesidir²⁸². Ama aslolan Hemşin'in Atina Kazâsı'nın nâhiye statüsünde idarî birimi haline getirilmesi 1870 yılı itibariyle yapılmış olmasıdır²⁸³.

Böylelikle 16. yüzyılın başlarından itibaren çeşitli sancaklara kazâ düzeyinde idarî statüsünü koruyan Hemşin, verilen tarihten itibaren bu konumunu kaybetmiş, idarî konumunda değişiklik yapılarak nâhiyelik statüsü Hemşin'e daha uygun görülmüştür. Böylelikle Hemşin, Cumhuriyet dönemine kadar Atina Kazâsı'nın bir nâhiye birimi olarak kalmıştır.

Hemşin'in kendi idarî yapısında 1858 yılında gerçekleşen duruma benzer bir ayrılışı 1886 yılında tekrar yaşamıştır. 1886 yılında yine Hemşin'e

²⁷⁷ BOA. MVL. 619/14.

²⁷⁸ BOA. MVL. 631/52.

²⁷⁹ BOA. İ. MVL. 469/21265.

²⁸⁰ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 101.

²⁸¹ BOA. ŞD. 1830/45.

²⁸² BOA. ŞD. 1830/45.

²⁸³ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 101.

bağlı köylerden olan Kominoz/Kanvanoz (Buzlupınar), Tolonis (Yeşiltepe), Mesahor (Kaptanpaşa), Babik (Çukurluhoca), Balahor (Yenice), Çutnis (Ormancık), Perastan (Uzundere) ve Hahuli/Hahunç (Çataldere) oluşan sekiz köyün ileri gelenleri birleşerek köylerinin hemşinden çok Mapavri (Çayeli)'ye daha yakın oldukları ve Hemşinden ayrılıp Çayeli ilçesine bağlanmak istediklerini Lazistan Sancağı İdare Meclisine verdikleri dilekçede belirtmişlerdir. Sancak yetkilileri durumu vilâyete, vilayet birimi de uygun görerek dahiliye nezaretine sunması neticesinde aynı yıl köy ahalisinin talebi dahiliye nezaretince onay bulmuş, yukarıda adı belirtilen köyler Mapavri (Çayeli)'ye bağlanmıştır²⁸⁴.

1890 tarihinde Hemşin'in idare merkezi Badara yerine Viçe-i Ulyâ Köyü yapılmasına yönelik merkezin talepleri olmuş ancak yöre ahalisi tarafından bu durum engellenmiştir²⁸⁵. 20. yüzyılın başlarına tekabül eden 1909 yılında ise Hemşin ahalisinin güvenlik endişeleri, sağlık gerekçeleri ve ulaşım imkânlarının yeterli olmadığı gibi gerekçeler ile Hemşin'in tekrardan kazâ birimi haline getirilmesi yönünde hazırlanan dilekçe ile Meclis-i Mebusân Başkanlığı'na müracaat etmişlerdir. Buna benzer gerekçeleri içeren bir dilekçe de Lazistan Sancağı Mutasarrıflığı'na gönderildi. Mutasarrıflık Trabzon valiliğine iletildiği yazıda kurulacak Hemşin Kazâsı'nın merkezinin Viçe-i Ulyâ köyü olmasını öneriyordu. Konu Erkân-ı Harbiye tarafından etraflı araştırmalar neticesinde askeri acıdan da sorun teşkil etmeyeceği ifade ediliyordu²⁸⁶. Bu ayırmada sadece kazâ sınırlarına dâhil olacak yaylaların tespitinde bazı anlaşmazlıklar yaşanmış ve sorunlar çıktığı da olmuştur²⁸⁷. Ancak yayların paylaşımı haricinde sorunlar yaşanmadığı halde Hemşin'in tekrardan kazâ konumuna getirilmesi yönünde bir neticeye ulaştırılamamıştır. Nâhiye olarak statüsünü Cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüştür.

---

²⁸⁴ BOA. DH. MKT. 1371/89.

²⁸⁵ BOA. DH. MKT. 1817/110.

²⁸⁶ BOA. DH. MUİ. 24-2/16.

²⁸⁷ BOA. DH. MUİ. 38-2/26.

Tablo-9: 1876 Yılında Hemşin Nâhiyesi'ne Bağlı Köyler.

NO	KÖYÜN BAĞLI BULUNDUĞU NÂHIYE	KARYENİN/KÖYÜN ESKİ ADI	KÖYÜN BUGÜNKÜ ADI	KÖYÜN GÜNÜMÜZDE BAĞLI BULUNDUĞU İLİ VE İLÇESİ
1	Hemşin Nâhiyesi	Komnos/Kumanos	Buzlupınar	Rize-Çayeli
2	"	Tulnos/Tolonis	Yeşiltepe	Rize-Çayeli
3	"	Mesahor	Kaptanpaşa	Rize-Çayeli
4	"	Babik	Çukurluhoca	Rize-Çayeli
5	"	Cuntes/Cutins	Ormancık	Rize-Çayeli
6	"	Balahor	Yenice	Rize-Çayeli
7	"	Berastan	Uzundere	Rize-Çayeli
8	"	Hahunç	Çataldere	Rize-Çayeli
9	"	Makribodam	İncesu	Rize-Çayeli
10	"	Hmeşinbaş	Ortaklar	Rize-Çamlıhemşin
11	"	Hemşinorta	Ortayayla	Rize-Çamlıhemşin
12	"	Hemşinaşağı	Sıraköy	Rize-Çamlıhemşin
13	"	Kale-i Bâlâ	Hısarcık	Rize-Çamlıhemşin
14	"	Varoş/Vareş	Yazlık	Rize-Çamlıhemşin
15	"	Elevit	Yaylaköy	Rize-Çamlıhemşin
16	"	Çat	Çat	Rize-Çamlıhemşin
17	"	Meydan	Meydan	Rize-Çamlıhemşin
18	"	Kolona	Zilkale	Rize-Çamlıhemşin
19	"	Mollaveys	Ülkü	Rize-Çamlıhemşin
20	"	Çinçiva	Şenyuva	Rize-Çamlıhemşin
21	"	Kuşiva	Yolkıy	Rize-Çamlıhemşin
22	"	Makrevis	Konaklar Mah.	Rize-Çamlıhemşin
23	"	Canoddobra/Hala	Aşağı Şimşirli	Rize-Çamlıhemşin
24	"	Holco	Kaplıca Mah.	Rize-Çamlıhemşin
25	"	Kısmanmaliver	Yukarı Şimşirli	Rize-Çamlıhemşin
26	"	Livikçakisli	Güroluk	Rize-Çamlıhemşin
27	"	Şirdenkadan	Kavak Mah.	Rize-Çamlıhemşin
28	"	Sırt	Sırt Mah.	Rize-Çamlıhemşin
29	"	Viçe-i Ulya	Çamlıhemşin	Rize-Çamlıhemşin
30	"	Viçe-i Süflâ	Çamlıhemşin	Rize-Çamlıhemşin
31	"	Melmanat	Akbucak	Rize-Pazar
32	"	Acaba	Bucak	Rize-Pazar
33	"	Çinkit	Uğrak	Rize-Pazar
34	"	Meleskur	Ortayol	Rize-Pazar
35	"	Gumno	Yaltkaya	Rize-Hemşin
36	"	Bodullu	Mutlu Mah.	Rize-Hemşin
37	"	Tazina/Tezina	Akyamaç	Rize-Hemşin
38	"	Zuğa Ortaköy	Orta Hemşin	Rize-Hemşin
39	"	Badara	Bahar	Rize-Hemşin
40	"	Çaniva/Caneva	Nurluca	Rize-Hemşin

41	“	Tepan	Bilen	Rize-Hemşin
42	“	Nefs-i Zuğa	Çamlıtepe	Rize-Hemşin
43	“	Sağırılı	Hilâl	Rize-Hemşin

Kaynak: T.V.S. H.1293/M.1876, s. 218-221.

2.4.2. Ardeşen Nâhiyesi

Günümüzde Ardeşen ilçesinin kurulmuş olduğu coğrafî sahanın Osmanlılar tarafından fethi, bölgedeki diğer yerleşim birimleri ile beraber olmuştur. Yavuz Sultan Selim’in Trabzon Sancakbeyi olduğu dönemlerde Gürcistan dolaylarında Kefe Sancak Bey’i olan oğluna yardımda bulunmak için çıktığı Gürcistan seferinde²⁸⁸ günümüzde ilçenin yanbaşıından denize dökülen Fırtına Deresi’nden geçerken akarsuyun taşıdığı işlenmiş ağaç parçalarını göstererek “Bakın, bu belde تنها değil. Dere yonga taşıyor. Bölgenin ardı şendir.” demesiyle de zamanla Ardeşen adını almıştır²⁸⁹. Buranın bataklık olması hasebiyle kullanıma müsait bir alan olmaması, bunun yanında yerleşim birimleri olarak da kullanılmıyor olması gibi nedenlerden dolayı idarî taksimatın içine girmemiş ve 19. yüzyılın başlarına kadar belgelerde ne yazık ki yer alamamıştır.

Ardeşen adının yer aldığı tespit edebildiğimiz ilk belge Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan 1835 tarih ve 1168 Numaralı Nüfus Kayıt Defteridir. İkinci belge Bu defterin tekrarı niteliği taşıyan daha sade, derli toplu ve güncellenmiş hali olan 1842 tarihli 1169 numaralı Nüfus Kayıt Defteri’dir. Bu defterlerde Ardeşen “Ardeşin” olarak kaydedilmiştir²⁹⁰. Üçüncü belge ise Prof. Dr. Karl Koch’un 1843-44 yılları arasında Doğu Karadeniz Bölgesi’ne yaptığı seyahatnamesinde Ardeşen Bölgesi’nde oturan bir ova Beyi’nden “Artaçın Ova Beyi” şeklinde bahsetmesiyle tespit edilmiştir²⁹¹.

Ardeşen, Osmanlı Arşiv belgelerinde ekseriyetle 1900’lu yılların başlarına kadar Ardeşin,²⁹² 1903 yıllarındaki belgelerde Ardeşir,²⁹³

²⁸⁸ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), Cilt II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 42-43.

²⁸⁹ Mümtaz Sinan, *Belediyelerde Çevre ve Çevre Yönetimi Ardeşen Belediyesi Örneği*, Bay Grafik ve Matbaacılık, İstanbul, 2007, s. 102. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 13.; Hiçyılmaz, Okutan ve Baştopçu, *Rize Ardeşen İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, s. 17.

²⁹⁰ Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 25.

²⁹¹ Muzaffer Arıcı, *Prof. Dr. Karl Koch’un 1843-44 Yılları Arasında Doğu Gezisi Seyahatnamesi’nin Rize Bölümü*, Odak Ofset, Ankara, 1995, s. 125.

²⁹² BOA. DH. MKT. 2478/108.

²⁹³ BOA. TIMIK. S. 50/54.

1907'lerde Ardeşer²⁹⁴ ve aynı yıldan itibaren Cumhuriyet dönemine kadar bazı belgelerde Ardeşen²⁹⁵ şeklinde telaffuz edilmiştir. Günümüzde de Ardeşen şeklinde telaffuz edilmektedir.

Ardeşen Osmanlı egemenliğine 1461 yılında Trabzon'un fethini izleyen günler içinde girip 16. yüzyılın başları kabul edilen 1510 yıllarında Yavuz Sultan Selim'in bir seferi sırasında bu padişah tarafından adlandırılmış olsa da, imara açılıp yerleşim birimi haline gelip belgelere yansması 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren mümkün olabilmıştır.

Belgelerden anlaşıldığı üzere Ardeşen, 1835'lerden 1852 yılları arasında Günümüzde kendine köy birimi ile bağlı olan, verilen tarih aralığında ise Gönve Sancağı'na tabii Atina Kazâsı'nın en büyük ve en kalabalık nâhiyesi olan Ğere (Işıklı)'nın bir mahallesi konumunda idi²⁹⁶. Günümüzde ise Rize'nin en büyük ilçesi konumunu sürdürmektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısının başlarından itibaren 1906 yılına kadar Atina Kazâsı'nın köyü olan Ardeşen, 1906 yılından itibaren aynı kazânın nâhiyesi yapılmıştır²⁹⁷. Ardeşen'in karyelikten nâhiyeliğe geçiş süreci ise şöyle olmuştur;

Ardeşen'in Atina kâzası dâhilinde bir nâhiye birimi olarak teşekkül ettirilmesine 14 Ocak 1904 tarihinde başlanmıştır. Bu sürecin başlama gerekçesi olarak Ardeşen'e yakın bir mesafede bulunan ve bu köylerde yaşayan ahalinin Atina Kazâsı'nın kendilerini uzak olmasından dolayı zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşadıkları zorluklardır²⁹⁸.

Ardeşen'in nâhiye yapılması yönündeki 3361 sayı numaralı talep dilekçesi vilâyet merkezine ulaştıktan sonra kararın uygulanması yönünde kendilerine gelen dilekçeyi dikkate alan vilâyet yönetimi kendilerine ulaşan dilekçe ve eklerini üst yazı ile içişleri bakanlığına iletmişlerdir²⁹⁹.

Aynı yılın nisan ayında hükümet yetkilileri tarafından Ardeşen'in nâhiye merkezi yapılmasında bir sakınca olup olmadığını Trabzon Vilayeti İdare Meclisi'nin, Seraskerlik Makamı'nın, Lazistan Mutasarrıflığı'nın, Atina Kazâsı İdare Meclisi'nin, Ardeşen ve civarında yaşayan ahalinin ayrıca Mahalli Askerî Komisyonu'nun bunun yanında Binbaşı İbrahim Efendi'nin

²⁹⁴ BOA. İML. 1325/Ş-18.

²⁹⁵ BOA. DH. MKT. 1299/64.

²⁹⁶ Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 26-29.

²⁹⁷ Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 38. Ayrıca Bkz. Demirci ve Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", s. 8-9.

²⁹⁸ BOA. DH. TMIK. S. 50/54.

²⁹⁹ BOA. DH. TMIK. S. 50/54.

görüşleri alınmıştır³⁰⁰. Bütün bu kurum ve şahısların ortak görüşü Ardeşen Karyesi'nin ivedilikle nâhiye yapılması yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Askeri kurumlar tarafından yapılan yazışmalarda da Ardeşen'in nâhiye yapılmasının kendileri için çok önemi olduğu yönünde gerekçeler ileri sürerek bu gerekçeler ayrıntılı olarak belgelerde ifade edilmiştir. Askeri kurumlara göre Ardeşen'in aynı zamanda sahil yolu yeni çarşı mevkiinde bulunan askeri taburunun yanında bölgenin bölük merkezi olması, Ardeşen'de ve Atina Kazâsı'na bağlı diğer köylerde meydana gelen hadiseler bu bölük tarafından müdahale edildiği, mahaldeki Fırtına Nehri'nin Atina ile yöredeki birçok köy arasında ulaşımı engellediği ve adı geçen nehir üzerindeki sadece bir köprüden ulaşımın sağlanabildiği, civar yerlerdeki asayiş olaylarına en kestirme yol olarak ancak Ardeşen üzerinde yapılabileceği ve bütün bu gerekçelerden dolayı gerek asayiş ve gerekse de ahalinin mağduriyetten kurtulabilmesi için askeriye makamlarınca Ardeşen'in nâhiye yapılması askerî yetkililerince de uygun görüldüğü anlaşılmaktadır³⁰¹.

Bunların yanında Ardeşen'in nâhiye olması önünde Lazistan Mutasarrıflığı'na bir dilekçe de Atina Kazâsı dâhilindeki Ğere (Işıklı) ahali tarafından verilmişti. Bu dilekçede de civar yerlerin dağlık ve oldukça engebeli olmasından dolayı bölgedeki Fırtına Nehri'nden geçerken çok zorlandıkları, halkın zaruri ihtiyaçlarının karşılanması ayrıca enval ve erzakın kısa zamanda temin edilebilmesi Ardeşen'in nâhiye merkezi haline getirilmesi ile mümkün olabileceklerini ifade etmişlerdir³⁰².

Trabzon Vilâyet Meclisi de müzakere edip sadrazamlık makamına gönderdiği yazıda askeri birimlerden gelen raporlara işaret ederek, burasının nâhiye yapılması yönünde bir sakınca bulunmadığı görüşünü ileri sürmüştür³⁰³.

Kurumlar arası yazışmalardan sonra 10 Ocak 1906 Tarihinde Ardeşen'in nâhiye birimi olarak idarî teşkilata dâhil edildiğini hükümet yetkilileri tarafından Tesri-i muamelat ve islahat komisyonunun belge ve yazıları müsveddelerine özgü evrak ile Trabzon Vilâyeti'ne, bunun yanında Padişahlık Beylikçiliği'ne, Genel Nüfus İdaresi'ne ve muhasebeye bildirmiştir³⁰⁴.

---

³⁰⁰ BOA. ŞD. 1859/25.

³⁰¹ BOA. ŞD. 1859/25.

³⁰² BOA. ŞD. 1859/25.

³⁰³ BOA. DH. TMIK. S. 50/54.

³⁰⁴ BOA. DH. TMIK. S. 50/54.

Ardeşen'in bu yeni konumu Cumhuriyet döneminde 2 Ocak 1936 tarihinde yapılan yeni idarî düzenlemeye kadar sürdürdü. Bu tarihten itibaren de Çoruh Vilâyeti'ne dâhil edilen yerleşim birimleri arasında oldu³⁰⁵. 27 Şubat 1953 yılında kabul edilen ve 01 Mart 1953 tarihinde yürürlüğe giren 6068 sayılı kanunla, Rize'nin ilçesi yapılmıştır³⁰⁶.

Günümüzde Ardeşen sınırları dâhilinde yer alan köyler, 1953 yılında Ardeşen İlçesi'ne bağlanmadan önce bölgenin Osmanlı idaresine girmesinden 20. yüzyıl ortalarına kadar (1953) Atina Kazâsı'nın köy konumunda alt birimi olarak bulunuyorlardı. Oysaki Ardeşen, 1906 yılında Atina Kazâsı'nın nâhiyesi yapılmıştı. Normal şartlarda bu köyler yeni kurulan nâhiye birimine bağlanması gerekiyordu. Ancak mahkeme kayıtları hariç (Atina (Pazar) Şer'iyye Sicil Defterleri) günümüzde Ardeşen'e bağlı köylerin statülerinde bir değişikliğe gidilmemiş, Cumhuriyet döneminde Ardeşen ilçe yapıldıktan sonra bu durum mümkün olabilmiştir.

Tablo-10: 1876 Yılında Atina Kazası'na Bağlı Bulunan 1906 Yılında Ardeşen Nâhiye Yapıldıktan Sonra Da Aynı Kazâya Bağlı Kalıp Cumhuriyet Dönemi'nde Ardeşen'in İlçe Yapılmasıyla Birlikte Ardeşen'e Bağlanan Köyler.

NO	KÖYÜN ESKİ ADI	KÖYÜN GÜNÜMÜZDEKİ ADI
1	Zğem-i Sufla	Aşağı Durak
2	Zğem-i Ulya	Yukarı Durak
3	Ardeşin	Düz Mahhalle
4	Ağvan	Sesli Kaya
5	Bakkoz	Yamaçdere
6	Cibistasi	Müftü ve Kavak Mahalleleri
7	Dutğa/Dutğe	Tunca
8	Komilo	Muratköy
9	Kuvancar/Kuvancari	Elmalık
10	Sano/Sanu	Topluca
11	Siyat	Cami, Kahveciler
12	Mekaliskirit	Dikkaya
13	Muttfafi	Gündoğan
14	Oce	Yeniyol
15	Okordule	Yayla Mah.
16	Ortaköy	Ortaköy
17	Pelergivat	Akkaya
18	Salonçe	Armağan

³⁰⁵ M. Erdal Eren, "Tarih ve Kültür Kentimiz Rize", *I. Rize Sempozyumu (16-18 Kasım 2007)*, Rize Valiliği, İstanbul, 2007, s. 328.

³⁰⁶ 1967 Rize İl Yıllığı, s. 61.

19	Sifat	Pirinçlik
20	Şangul	Doğanay
21	Tolikçet	Duygulu
22	Ėere/Ėera	Işıklı
23	Ėvant	Çayırdüzü
24	Yanivat	Bayırcık

Kaynak: T.V.S. H.1293/M.1876, s. 216-217.

2.5. Kazâ Yönetimi

Osmanlı Devleti, Anadolu'da kendisinden çok önce kurulan yerleşim birimlerini egemenliği altına geçirmiş, buralarda birer Osmanlı kenti kurmayı başarmıştı³⁰⁷. Yöresel teşkilatlanmanın temel birimi olarak kazâ seçilmiş, sınırların genişlemesine paralel olarak kazâlar, idarî teşkilat içinde sancakların altında yer alan birimler haline getirilmişti. Buralar, belli özellikler taşıyan bir kasabanın adalet ve yönetim işlerinin yürüdüğü karye (köy)'lerin merkezi konumunda olan yerlerdi. Kazâların tam anlamıyla mülkî idari birimi haline gelmesi 1842 yılındaki Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kararı ile olmuştur. Osmanlı'nın klasik döneminde her kazâda sancaklarda olduğu gibi kadı ve subaşı gibi iki önemli bulunurdu³⁰⁸. Osmanlı Devleti'nin herhangi bir yerleşim birimini kendi idari birimi haline getirmesi ise şöyle olurdu; Devlet, bir yerleşim birimi fethedilmesinin akabinde buralara nişanclara bağlı görevlilerden olan il yazıcıları gönderirdi. İl yazıcıları buraların nüfus, arazi ve gelir kaynaklarının sayımını yaptıktan sonra, bütün bu verileri defterlere kaydederdi. Yazılan yerlerin vergi gelirleri timar, zeamet ve has olarak ümeraya ve önemli kişilere verildi. Atina Kazâsı'nın da içinde olduğu Trabzon'dan Hopa'ya kadar olan yerleşim birimleri Osmanlı idaresine geçmesinin ardından, tımarlar yapılmış Trabzon Sancak Beyi'nin yardımcıları olan askerlere, kadı, serasker ve kale muhafızı gibi devlet görevlileri ile bazı Çepni Beyleri ve Arnavutluk'tan sürülen Arnavut Beyi'ne verilmişti³⁰⁹.

Fatih, Trabzon ve civar yerleşim birimlerinin fethini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüş buraların yönetimini Gelibolulu Sancak Bey'i Kasım Bey'e devretmişti. Kasım Bey, bölgede idarî düzenlemeyi sağlayan ilk

³⁰⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 10. Ayrıca Bkz. Mehmet Boztepe, "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren "Merkeziyetçilik" Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, Kütahya, 2013, s. 1-14.

³⁰⁸ Boztepe, "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren "Merkeziyetçilik" Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri", s. 6-7.

³⁰⁹ Ak, *Rize Tarihi*, s. 46-47.

kişi olmuştur. Daha sonra bu görevi Hızır Bey, Hayrettin Paşa, Sofu Ali Beyler bu görevi devam ettirmişlerdir. Bu beyler bölgede vali statüsünde görev yapmışlardır. Yavuz Sultan selim Han'ın yönetime geçmesi ise bu Beylerden sonra olmuştur³¹⁰.

Bölgedeki fetihlerin ardından yazılan 1486 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde yerleşim birimlerinin adı, hane sayısı, gelir getirecek mülkler, vergiye tabi olan tarım ürünleri ve toplanacak vergi gelirlerinin kimlere tahsis edileceği bilgileri yer almıştır. Bu deftere göre bölgede Tımar Beyi, Sancak Beyi, Kale Komutanı, Serasker, Kadı ve Zaim gibi yönetici statüsünde görev yapmışlardır. Verilen tarihte kadılık mıntıkası olan Rize'nin yönetiminden Mevlana Bedrettin adında bir Kadı sorumluydu. Kadı, Osmanlıların ilk dönemlerinde sorumlu olduğu bölgenin hem hâkimi, hem güvenlik görevlisi hem de belediye işlerinden sorumlu yöneticiydi³¹¹.

M. Hanefi Bostan, Atina'nın Osmanlı idaresine geçmesinin ardından 1486 yılında buralarda yapılan tahrir kayıtlarına dayanarak verdiği bilgiye göre 1486 yılında Atina'nın kazâ olup olmadığı konusunda bir bilgi bulunmadığını ileri sürmüştür. Bunun yanında “*Atina'nın herhangi bir kazâ adlı idarî birime bağlı bulunmaması ve 1520 yılındaki kayıtlarda kazâ olarak kaydedilmesi bu bölgenin 1486 yılında da kadı tarafından idare edilen bir kazâ olduğunu akla getirmektedir*” ifadesine yer vermiştir³¹². Fakat aynı eserin kırk yedinci sayfasındaki 1486-1520 yılları aralığını gösteren tabloda Atina'yı nâhiye olarak belirtmiştir³¹³.

Osmanlılar tarafından 15. yüzyılda yapılan ilk tahrirlerde Atina'da yönetici statüsünde kim olduğu bilgisi muallakta olsa da aynı dönemlerde Rize ve Laz (Arhavi) Kazâları kadı ile yönetildiği dikkate alındığında Atina'nın da Kadı ile yönetildiği ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü Osmanlılar bir bölgenin yönetiminde ilk dönemlerden itibaren iki kişiyi görevlendirmişlerdir. Bölge yönetiminde yetkili kişilerden biri askeri sınıf kökenli “Bey”dir. Bey, Sultan'ın yürütme yetkisini kullanır. Diğeri ise ulemâ kökenli olup Sultan'ın yasal yetkisini temsil eden “Kadı”dır. Bey, Kadı'nın hükmü olmadan ceza veremez Kadı da hiçbir kararını Bey'den habersiz icra edemezdi³¹⁴.

³¹⁰ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 49-50.

³¹¹ Ak, Rize Tarihi, s. 50-51.

³¹² Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 35.

³¹³ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 47.

³¹⁴ Nejat Göyüncü, “Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)”, Osmanlı, Cilt VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 77-88. Ayrıca Bkz. İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), s. 108.

Orhan Naci Ak Rize Tarihi kitabında 16. yüzyılda “Atina Kazâsı eskiden olduğu gibi Zeametle³¹⁵ yönetiliyordu. Atina zaimi Trabzon Mirlivası İskender Bey’in oğlu Emir Bey’di. Atina da onun tasarrufunda bulunuyordu”³¹⁶ şeklinde ifade etmiştir. Benzer bilgiler Ali Taşpınar’ın Rize Tarihi kitabında da yer almıştır³¹⁷.

Bu bilgiler bize Atina’da Sultan’ın hem yasama hem de yürütme gücünü temsil eden yönetici zümrenin bulunduğunu göstermektedir.

2.5.1. Ehl-i Örf (Ümerâ)

2.5.1.1. Kazâ Müdürü/Kazâ Kaymakamı

Kazâ yönetimi konu başlığında değerlendirilen Atina Kazâsı’ndaki yönetici zümrenin statüsü 1842 yılına kadar bu şekilde devam etti. 1842 yılının martından itibaren yapılan yeni düzenleme ile kazâlar tam bir yönetim birimi haline getirildi. Kazâ birimlerine eşraf-ı hanedandan bir müdür seçilmesi kararlaştırıldı. Yörede bu görevi yapabilecek ehil kişi bulunmaz ise bu göreve merkezden atama yapılacaktı³¹⁸. Kazâ müdürlerinin görevleri arasında kazâlarına bağlı köylerden aşar ve benzeri vergilerin zamanında toplanması sağlamak, halk güvenlik içinde hayatlarını idame ettirmesine yardımcı olmak ve Tanzimat’ın yeni getirilerini uygulamak bulunuyordu. 22 Eylül 1858 tarihinde yayınlanan “Vülât-ı İ’zam ve Mutasarrıfın-i Kirâm ile Kaymakamların ve Müdürlerin Vezaifini Şâmil Talimat” ile kazânın mülkiye, maliye, zaptiye ve diğer işlerinden sorumlu tutuluyordu. Sancak merkezine bildirecekleri konular ise “Kazâ Meclisi”nde görüşülüp karara bağlanan meselelerdi³¹⁹.

Kazâ yönetiminde bir değişiklik de 1864 yılında yayınlanan “Tuna Vilayet Nizamnamesi” ile yürürlüğe girmiştir. Yönetici olarak müdür, aynı unvanla görevini sürdürürken bunun yanında bu yasa ile yargı işleri tamamen ayrı bir meclise bırakılmıştır. İki ayrı kurul oluşturulmuş, idare meclisi başkanlığı müdüre, yargı kurulu ise hâkime bırakılmıştır. 1867 yılında yayınlanan “Vilâyet Nizâm-nâmesi” ile de bu alanda çok az bir değişiklik

³¹⁵ Zeamet: Osmanlı Devleti’nde geliri 20 bin ile 100 bin akçe arasında olan, esas olarak askeri bir görev karşılığı tahsis edilen dirliklerdi. Bu dirlikler genellikle hazine ve tımar defterdarına, sancaklardaki alay beylerine, kale dizdarlarına ve divan kâtiplerine verilir.

³¹⁶ Ak, *Rize Tarihi*, s. 65.

³¹⁷ Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 126.

³¹⁸ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, s. 231-248. Ayrıca Bkz. Fatih Sadık Torun, “Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci”, s. 87-88.; M. Yaşar Ertaş, “Tanzimat Döneminde Beşiri Kazâ Müdürlüğü”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 25, Isparta, 2012, s. 26-27.; Abdulhamit Kırmızı, *Abdülhamit’in Valileri*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, s. 21-23.

³¹⁹ Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, s. 135-136.

yapılmıştır. Kazâ müdürü yerine bu göreve getirilen kişiye “Kaymakam” unvanı verilmiştir. Bu durum 1871 yılında çıkartılan “İdare-i Umumiyye-i Vilâyet Nizâmnâmesi”nde de aynen benimsenerek Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına kadar yürürlükte kalmıştır³²⁰.

1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı’nın akabinde taşra yönetimlerinin işleyişine yönelik yapılan bu değişim ve dönüşümlerden³²¹ Atina Kazâsı da nasibini almıştır. Kazâ, çağın yeni gelişmelerine yönelik idarî kadroların yapılanmasını yaşıırken özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sık sık değiştirilecek olan yöneticilerin sancılı sürecini yaşamıştır.

Atina Kazâsı’na 1870 yılında atanan ve kazânın ilk kaymakamı olan Memiş Rüşdü Efendi’den³²² itibaren 1898 yılında İsmail Hakkı Efendi’nin kaymakam olarak atanmasına³²³ kadar hemen hemen her yıl kaymakamın değiştirilmesi, yaşanan bu sancılı sürecin belirtileri olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde kazâ dâhilindeki Hemşin Nâhiyesi’ndeki nâhiye müdürünün de aynı şekilde kazânın idarî yöneticisine bağlı olarak değişmesi de yaşanan bu süreci örnekler.

2.5.1.2. Mal Müdürü

Mal müdürleri kazâların maliye işlerini yürütmüştür. 22 Ocak 1871 tarihinde çıkartılan İdare-i Umumiyye-i Vilâyet Nizâmnâmesi’ne kadar bu görevi kazâ müdürleri sürdürmekte idi. Adı geçen nizâmnâmeden sonra kazânın mali işleri “kazâ mal müdürlerine” bırakılmıştır³²⁴. Atina Kazâsı’nda görev yapmış mal müdürleri şunlardır: Mustafa Efendi 1870³²⁵, Mustafa Zihni Efendi 1873³²⁶, Mustafa Vehbi Efendi 1874³²⁷, Mustafa Efendi 1879³²⁸, Yunus Efendi 1881³²⁹, Rasim Efendi 1888³³⁰, Hatip Efendi 1892³³¹, Tayyip Efendi 1894³³², Muhammet Efendi³³³, Şükrü Efendi³³⁴, Yusuf Sırrı Efendi³³⁵,

³²⁰ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, s. 249-252. Ayrıca Bkz. Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, s. 136-138.

³²¹ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2009, s. 11-14.

³²² T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1870 T.V.S.*, Cilt 2, s. 101.

³²³ T.V.S. H. 1316/M. 1898, s. 327-328. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1898 T.V.S.*, Cilt 17, s. 633-635.

³²⁴ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, s. 252.

³²⁵ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1870 T.V.S.*, Cilt 2, s. 101.

³²⁶ T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1873 T.V.S.*, Cilt 5, s. 53.

³²⁷ T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 54. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1873 T.V.S.*, Cilt 6, s. 54.

³²⁸ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 87-88. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1879 T.V.S.*, Cilt 11, s. 87-88.

³²⁹ T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 84-85. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1881 T.V.S.*, Cilt 12, s. 175-179.

³³⁰ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1888 T.V.S.*, Cilt 13, s. 615-617.

³³¹ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1892 T.V.S.*, Cilt 14, s. 551-553.

³³² T.V.S. H. 1311/M. 1894, s. 307-309. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1894 T.V.S.*, Cilt 15, s. 615-619.

³³³ T.V.S. H. 1316/M. 1898, s. 327-328. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1898 T.V.S.*, Cilt 17, s. 633-635.

³³⁴ T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 321-322. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1900 T.V.S.*, CİLT 18, s. 447-449.

³³⁵ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1902 T.V.S.*, CİLT 20, s. 557-565.

Necmeddin Şükrü Efendi³³⁶ olmak üzere 1870-1904 yılları arasında Atina Kazâsı'nda toplam on iki tane mal müdürü görev yapmıştır.

2.5.1.3. Tahrirât Müdürü/Tahrirât Kâtibi

Tahrirât Kâtib'inin görevi kazânın yazı ve hesap işlerini yürütmektir. 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın başlarına kadar kazâda on Tahrirât Kâtibi görev yapmıştır. Şevki Efendi 1870³³⁷, Abdülmecit Efendi 1871³³⁸, Mehmet Efendi 1872³³⁹, Abdülmecit Efendi 1873³⁴⁰, Mustafa Faik Bey 1874³⁴¹, Halit Efendi 1875³⁴², Mustafa Efendi 1888³⁴³, Tevfik Efendi 1892³⁴⁴, Mehmet Tevfik Efendi³⁴⁵ ve Tevfik Efendi 1902³⁴⁶ görev yapan Tahrirât Kâtiplerindendirler.

2.5.1.4. Sandık Emni

Sandık emniyeti II. Mahmut döneminde giderlerin tek elden karşılanması amacıyla oluşturulmuş bir birim yöneticiliği kadrosudur. Hazine gelirlerini teslim almak gerektiğinde harcamalarda bulunmak, asker ve memur maaşlarını ödemek yine bu birim tarafından yapılırdı. Bu işlerin sorumlusuna da Sandık Emni denirdi. Sandık Emniyetleri yönetici kadrolarının bulunduğu her birimde oluşturulmuştur³⁴⁷.

Atina Kazâsı'nda Sandık Emniyeti görevini; 1870 yılında Ali Raif Efendi³⁴⁸, 1872 yılında Abdülhamit Efendi³⁴⁹, 1873'te Hamit Efendi³⁵⁰, 1875'te Mehmet Şevki Efendi³⁵¹, 1879'da Şevki Efendi³⁵², 1881'de Ömer Efendi³⁵³, 1888'de Mehmet Ferhat Efendi³⁵⁴, 1892'de Mehmet Efendi³⁵⁵, 1894'te Ali Raif Efendi³⁵⁶, 1896'da Ahmet Ziya Efendi,³⁵⁷ 1902'de Mehmet

³³⁶ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., CİLT 22, s. 761-767.

³³⁷ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 101.

³³⁸ T.V.S. H. 1288/M. 1871, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1871 T.V.S., Cilt 3, s. 113.

³³⁹ T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 52. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1872 T.V.S., Cilt 4, s. 115.

³⁴⁰ T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1873 T.V.S., Cilt 5, s. 117.

³⁴¹ T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 54. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1874 T.V.S., Cilt 6, s. 121.

³⁴² T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 70. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1875 T.V.S., Cilt 7, s. 199.

³⁴³ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 615-617.

³⁴⁴ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1892 T.V.S., Cilt 14, s. 551-553.

³⁴⁵ T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 221-222. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1900 T.V.S., Cilt 18, s. 447-449.

³⁴⁶ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 557-565.

³⁴⁷ Musa Çadırıcı, *Tanzimat Dönemi Anadolu Kentlerinin Sosyo Ekonomik Yapıları*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 230.

³⁴⁸ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 101.

³⁴⁹ T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 52. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1872 T.V.S., Cilt 4, s. 115.

³⁵⁰ T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1873 T.V.S., Cilt 5, s. 117.

³⁵¹ T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 70. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1875 T.V.S., Cilt 7, s. 199.

³⁵² T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 87-88. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1879 T.V.S., Cilt 11, s. 181-183.

³⁵³ T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 84-85. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1881 T.V.S., Cilt 12, s. 175-177.

³⁵⁴ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 615-617.

³⁵⁵ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1892 T.V.S., Cilt 14, s. 551-557.

³⁵⁶ T.V.S. H. 1311/M. 1894, s. 305-309. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1894 T.V.S., Cilt 15, s. 611-619.

³⁵⁷ T.V.S. H. 1313/M. 1896, s. 283-286. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1896 T.V.S., Cilt 16, s. 555-561.

Efendi³⁵⁸ ve 1903'te Bekir Sıtkı Efendiler yürütmüşlerdir.

2.5.1.5. Evkâf Müdürü

Osmanlı Devleti'nde "Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretine" bağlı oldukları görülen müdürlükler II. Mahmut tarafından 14 Ekim 1826 tarihinde kurulmuştur³⁵⁹. Evkaf Müdürleri'nin görev alanları ise 22 Ocak 1871 Tarihinde çıkarılan "İdare-i Umumiyye-i Vilâyet Nizâm-nâmesi" ile belirlenmiştir. Müdürler, sancaktaki mevcut varlıkların işleyişini sağlamakla yükümlüdürler³⁶⁰. Vakıf malların tahsili, tahsil edilen gelirin belirlenen zamanda hazineye gönderimi, vakıfların gelir gider kayıtlarının tutulması, vakıfların tadilat ve tamiratlarıyla ilgilenmek Evkaf Müdürü'nün görevleri arasındadır³⁶¹.

Atina Kazâsı'nda hiçbir evkâf müdürü görev yapmamıştır. Onun yerine diğer kazâlarda da olduğu gibi evkaf muhasebecileri temsil etmiş, kazâ birimlerindeki mevcut varlıkların işleyişini de evkâf müdürü yerine evkâf muhasebecisi takip etmiştir.

Atina Kazâsı'nda bu göreve atanan ilk kişi Hasan Ağa'dır. Hasan Ağa bu göreve 1888 yılında getirilmiştir³⁶². Hasan Ağa bu görevi 1896 yılına kadar sürdürmüştür. 1896 yılında aynı göreve vekâleten Hasan Efendi getirilmiştir³⁶³. Hasan Efendi vekâleten yürüttüğü görevi 1900 yılında vekâleten Hasan Ağa'ya bırakmıştır³⁶⁴. Hasan Ağa da bu görevi 1904 yılına kadar sürdürmüştür³⁶⁵.

2.5.1.6. Nüfus Memuru

Nüfus memuru, Kazâ dâhilindeki arazilerin cins, tür ve sayılarının tespit edilmesinin yanında belli zaman aralıklarında nüfus kayıtlarını tutarak doğum ve ölüm kayıtlarının tutulması dolayısıyla eski kayıtların güncellenmesi işleriyle uğraşmaktaydı. Bunların bir de kâtipleri bulunurdu. Kazâda nüfus kayıt memurluğu birimi ilk olarak 1879 yılında oluşturulmuş ancak herhangi bir görevli atanmamıştır³⁶⁶. 1881 yılındaki sâlnâmede de birim oluşturulmasına rağmen nüfus memurunun olmadığını öğrenmekteyiz³⁶⁷. İlk nüfus memuru 1888 yılında atanmıştır. Hasan Behçet

³⁵⁸ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 557-565.

³⁵⁹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 111-113.

³⁶⁰ Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, s. 105.

³⁶¹ Yunus Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 84.

³⁶² T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 615-617.

³⁶³ T.V.S. H. 1313/M. 1896, s. 283-286. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1896 T.V.S., Cilt 16, s. 555-561.

³⁶⁴ T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 221-222. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1900 T.V.S., Cilt 18, s. 447-449.

³⁶⁵ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 761-767.

³⁶⁶ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 87-88. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1879 T.V.S., Cilt 11, s. 181-183.

³⁶⁷ T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 84-85. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1881 T.V.S., Cilt 12, s. 175-177.

Efendi kazâya atanan ilk nüfus memuru olurken, onun kâtibi de Mehmet Mithat Efendi yapılmıştır³⁶⁸. 1892 yılında ise Hasan Efendi, Kâtibi Miktaf Efendi olmuştur³⁶⁹. Bahsedilen memurlar bu görevlerini 1900 yılına kadar sürdürmüşlerdir. 1900 yılında aynı göreve Mehmet Mithat Efendi gelmiştir. Ancak kâtibinin kim olduğu bilinmemektedir³⁷⁰. Mehmet Mithat Efendi 1902 yılına kadar bu görevde kalmış, bu yıldan itibaren de nüfus memuru Ferhat Efendi, kâtibi de Halim Efendi yapılmıştır³⁷¹. Ferhat Efendi bu görevi bir yıl sonra yani 1903 yılında Miktaf Efendi'ye devrederken, kâtip Halim Efendi ise görevine devam etmiştir³⁷². 1904 yılında da durum değişmemiştir³⁷³.

2.5.2. Ehl-i Şer (Ulemâ)

2.5.2.1. Nâib (Kadı)

Nâib, Osmanlılarda başlangıçtan beri mevcut olan³⁷⁴ ve en genel tarifiyle yargı işlerine bakan, şer'î mahkemelerinde görev yapan hâkimlere verilen bir unvandır. Kadı yerine kullanılır³⁷⁵. Kadılar, Osmanlı Devleti'nde yargı, mahallî, mülkî ve idarî görevlerinin yanında esnafı denetleme ve narh (bir malın en düşük ve en yüksek fiyat aralığının belirlenmesi) gibi belediye işleri ile de ilgilenmişlerdir. Naib, Kadı tarafından tayin edilir ve gittikleri mahallerde kadının temsilcisi olarak aynı vazifeleri yerelde yerine getirirlerdi. Bunlar ulemadan kimselerdi. En önemli görevleri arasında davaları bakmak ve olay yeri incelemelerinde bulunmaktı. Naibler kadı tarafından atanmasına rağmen şeyhülislam tarafından da onaylanması gerekiyordu³⁷⁶. Genelde süresiz olarak tayin edilirdi. Kendisini bu göreve getiren Kadı tarafından res'en görevden alınamayacağı gibi Naibi olduğu Kadı'nın azli veya ölümüyle de görevleri sona ermezdi. Ancak yetersizlikleri, bilgisizlikleri ve bir yolsuzluğa karışmaları gibi nedenlerle azledilebilirdi. Görev yaptıkları bölgelerdeki "Şühûdü'l Hâl" denilen meclisler yardımıyla bu görevi sürdürürdü. Nikâh akdi, boşanma, vasî tayini, vakıf işlemlerinin yürütülmesi, tereke kaydı tutulması ve vergilerin adil bir şekilde dağılımı Naib'in diğer görevleri arasında idi³⁷⁷.

³⁶⁸ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 615-617.

³⁶⁹ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1892 T.V.S., Cilt 14, s. 551-553.

³⁷⁰ T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 221-222. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1900 T.V.S., Cilt 18, s. 447-449.

³⁷¹ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 557-565.

³⁷² T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 427-430. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1903 T.V.S., Cilt 21, s. 851-857.

³⁷³ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 761-767.

³⁷⁴ Mehmet İpşirli, "Naib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 16, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 312.

³⁷⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 644.

³⁷⁶ Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)*, s. 87-88.

³⁷⁷ İpşirli, "Naib" s. 312

Atina Kazâsı'nın görevli Naibleri şunlardır: 1870³⁷⁸ ve 1871³⁷⁹ yıllarında Musa Hayreddin Efendi, 1872 yılında Mustafa Asım Efendi³⁸⁰, 1873 yılında Mehmet Hilmi Efendi³⁸¹, 1874 yılında Hacı Mehmet Efendi³⁸², 1875 yılında Mustafa Efendi³⁸³, 1876 yılında Mustafa Refet Efendi³⁸⁴, 1877³⁸⁵ ve 1878 yılında Hasan Remzi Efendi³⁸⁶, 1879 yılında Hüseyin Efendi³⁸⁷, 1881 yılında Osman Efendi³⁸⁸, 1888 yılında Mehmet Hamit Efendi³⁸⁹, 1892 yılında Ahmet Faik Efendi³⁹⁰, 1894 yılından³⁹¹ 1898 yılına kadar Hurşit Efendi, 1898 yılından itibaren Ali Rıza Efendi³⁹², 1900-1901 yıllarında İzzet Efendi (vekil olarak yürüttü)³⁹³, 1902³⁹⁴ ve 1903³⁹⁵ yılında ise bu görevi Ali Zihni Efendi üstlendi. 1904 yılında bu göreve İdris Galip Efendi getirildi³⁹⁶.

2.5.2.2. Müftü

Osmanlı Devleti'nde umumi, hususî, şer'î ve hukukî meselelerde Kur'an-ı Kerim'i dayanak noktası yaparak İslam'ın mukaddes kitabının içeriğiyle çelişmeyecek dini hükümler veren kişiye *Müftü*, verdiği karara da *fetva* denirdi³⁹⁷. Müftü, Kuran ve Sünnet gibi kaynaklara dayanarak İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî kurallara göre çözümünü açıklayıcı konumunda olduğu için meselenin dinî yönü ile ilgilenir. Bundan dolayı da verdiği kararların dinî sonuçları olur. Bu yüzden Müftü'nün mahalli idarelerdeki yönetime etkisi az olsa da sosyal hayattaki etkisi çok büyük olmuştur³⁹⁸.

³⁷⁸ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 101.

³⁷⁹ T.V.S. H. 1288/M. 1871, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1871 T.V.S., Cilt 3, s. 113.

³⁸⁰ T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 52. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1872 T.V.S., Cilt 4, s. 115.

³⁸¹ T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1873 T.V.S., Cilt 5, s. 117.

³⁸² T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 54. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1874 T.V.S., Cilt 6, s. 121.

³⁸³ T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 70. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1875 T.V.S., Cilt 7, s. 199.

³⁸⁴ T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 71. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1876 T.V.S., Cilt 8, s. 195.

³⁸⁵ T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 66. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1877 T.V.S., Cilt 9, s. 135.

³⁸⁶ T.V.S. H. 1295/M. 1878, s. 75. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1878 T.V.S., Cilt 10, s. 155.

³⁸⁷ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 87-88. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1879 T.V.S., Cilt 11, s. 181-183.

³⁸⁸ T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 84-85. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1881 T.V.S., Cilt 12, s. 175-177.

³⁸⁹ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 615-617.

³⁹⁰ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1892 T.V.S., Cilt 14, s. 551-553.

³⁹¹ T.V.S. H. 1311/M. 1894, s. 305-309. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1894 T.V.S., Cilt 15, s. 611-615.

³⁹² T.V.S. H. 1316/M. 1898, s. 327-328. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1898 T.V.S., Cilt 17, s. 633-635.

³⁹³ T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 221-222. Bkz. Emiroğlu, 1900 T.V.S., Cilt 18, s. 447-449.

³⁹⁴ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 557-565.

³⁹⁵ T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 427-430. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1903 T.V.S., Cilt 21, s. 851-857.

³⁹⁶ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 761-767.

³⁹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde İlim ve Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1965, s. 172-173.

³⁹⁸ Fahrettin Atar, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 487-488.

1870-1904 yılları arasında Atina Kazâs'ında görev yapan müftüler şunlardır: 1870³⁹⁹, 1871⁴⁰⁰, 1872⁴⁰¹ ve 1873⁴⁰² yıllarında Hacı Mustafa Efendi, 1874⁴⁰³, 1875⁴⁰⁴ ve 1876⁴⁰⁵ yıllarında Mustafa Reşit Efendi, 1877⁴⁰⁶, 1878⁴⁰⁷, 1879⁴⁰⁸, 1881⁴⁰⁹, 1888⁴¹⁰, 1892⁴¹¹, 1894⁴¹², 1896⁴¹³, 1898⁴¹⁴, 1900⁴¹⁵ ve 1901⁴¹⁶ yıllarında Abdülhamit Efendi, 1902⁴¹⁷, 1903⁴¹⁸ ve 1904⁴¹⁹ yıllarında Hamdi Efendi'dir.

2.6. Kazâ Yönetimiyle İlgili Kurum ve Kuruluşlar

2.6.1. Kazâ İdare Meclisi

Kazâ İdare Meclisi'nin yapısı 1864 yılında çıkarılan 1864 Vilâyet Nizâmnamesi'nin 47. ve 48. maddeleri ve 1871 yılında çıkarılan İdare-i Umumiyye-i Vilâyet Nizâmnamesi'nin 92. ve 93. maddelerinde ortaya konulmuştur⁴²⁰. Adı geçen nizâmnelere göre bu mecliste kaymakam başkanlığında mal müdürü, tahrirât kâtibi, naib, müftü, sandık emini gibi atanmış bunun yanında da iki Müslüman iki de gayrimüslimden oluşan dört seçilmiş üyelerden oluşurdu. Kazâ idare meclisi, mülkiye, maliye, zaptiye, tahlisiye, nafia, tapu ve ziraate dair işlere karışmıyordu. Çalışma biçimi ve alınan kararların uygulanması özel bir yönetmelikle düzenlenmiştir⁴²¹.

Bu meclislerin görevleri arasında idarî davalara bakmak, gelir ve giderleri gözden geçirmek, devlete ait kurum ve kuruluşların güvenliğini

³⁹⁹ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1870 T.V.S.*, Cilt 2, s. 101.

⁴⁰⁰ T.V.S. H. 1288/M. 1871, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1871 T.V.S.*, Cilt 3, s. 113.

⁴⁰¹ T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 52. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1872 T.V.S.*, Cilt 4, s. 115.

⁴⁰² T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1873 T.V.S.*, Cilt 5, s. 117.

⁴⁰³ T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 54. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1874 T.V.S.*, Cilt 6, s. 121.

⁴⁰⁴ T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 70. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1875 T.V.S.*, Cilt 7, s. 199.

⁴⁰⁵ T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 71. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1876 T.V.S.*, Cilt 8, s. 195.

⁴⁰⁶ T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 66. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1877 T.V.S.*, Cilt 9, s. 135.

⁴⁰⁷ T.V.S. H. 1295/M. 1878, s. 75. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1878 T.V.S.*, Cilt 10, s. 155.

⁴⁰⁸ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 87-88. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1879 T.V.S.*, Cilt 11, s. 181-183.

⁴⁰⁹ T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 84-85. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1881 T.V.S.*, Cilt 12, s. 175-177.

⁴¹⁰ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1888 T.V.S.*, Cilt 13, s. 615-617.

⁴¹¹ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1892 T.V.S.*, Cilt 14, s. 551-553.

⁴¹² T.V.S. H. 1311/M. 1894, s. 303-307. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1894 T.V.S.*, Cilt 15, s. 611-615.

⁴¹³ T.V.S. H. 1313/M. 1896, s. 283-286. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1896 T.V.S.*, Cilt 16, s. 555-561.

⁴¹⁴ T.V.S. H. 1316/M. 1898, s. 327-328. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1898 T.V.S.*, Cilt 17, s. 633-635.

⁴¹⁵ T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 221-222. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1900 T.V.S.*, Cilt 18, s. 447-449.

⁴¹⁶ T.V.S. H. 1319/M. 1901, s. 152-154. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1901 T.V.S.*, Cilt 19, s. 313-317.

⁴¹⁷ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1902 T.V.S.*, Cilt 20, s. 557-565.

⁴¹⁸ T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 427-430. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1903 T.V.S.*, Cilt 21, s. 851-857.

⁴¹⁹ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1904 T.V.S.*, Cilt 22, s. 761-767.

⁴²⁰ Saydam, *Osmanlı Medeniyet Tarihi*, s. 135-136. Bkz. Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, s. 94.

⁴²¹ Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, s. 249-252. Ayrıca Bkz. Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizâmnamesi'ne Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", s. 40-41.

sağlamak bunların yanında belediye binalarının yapılması ve bu binaların yenilenmesini sağlamaktı⁴²².

Trabzon Vilâyet Sâlnâmelerinde tespit ettiğimiz kadarıyla Atina Kazâsı'nda 1870 yılında "idare meclisi" olarak oluşturulmaya başlanmıştır⁴²³. Burada kaymakam ve ona bağlı üç aza bulunmaktadır. Azalar kaymakamın değişmesiyle beraber değişmiş, yıllara göre de sayısı azalıp çoğalmıştır. 1875 yılından itibaren bu mecliste bir de kâtip görevlendirilmiştir⁴²⁴. 1881 yılından itibaren de "kazâ idare meclisi" başlığı altında belirtilmiş ve kâtiplik görevine ise yer verilmemiştir. 1888 yılından itibaren ise kazâ idare meclisi "aza-yı tabiiye" ve "aza-yı müntehabe" olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Aza-yı tabiiye'de (tabii üyeler) olan naib, müftü, mal ve tahrirât müdürleri yer alırken aza-yı müntehabede seçilmiş üyelerden oluşmuştur⁴²⁵. 1904 yılı ve sonrasında da bu durum aynı şekilde devam etmiştir⁴²⁶.

2.6.2. Maarif Meclisi/Komisyonu

Maarif Meclisi ya da Maarif Komisyonu'nun görevi, kazânın eğitim ve öğretim işlerini yürütmektir. Osmanlı idaresi altında bulunan pek çok kazâda maarif meclisi bulunurken Atina Kazâsı'nda "Maarif Meclisi" yoktu. Bu görevi "Maarif Komisyonu" üstlenmişti. Kazâda Maarif Komisyonu 1902 yılında oluşturulmuştur. 1902 yılında oluşturulmuş olan komisyonun reisi müftü, komisyonun azası da Rüştiye muallimi Mahmut Efendi bunun yanında İptidâiye muallimi Hasan Efendi olmuşlardır. Paşazâde Hamit Efendi ve Baltazâde Hasan Efendi de âzâ olarak adı geçen kişilerdi⁴²⁷. Kazâdaki eğitim-öğretim işlerine komisyon oluşturulmadan önce 1888 yılından itibaren rüştiye muallimi olarak görevlendirilen Mehmet Efendi⁴²⁸ ile başlanmıştır. Aynı görevi 1892⁴²⁹ yılından 1894⁴³⁰, 1896⁴³¹, 1898⁴³², 1900⁴³³, 1901⁴³⁴ ve 1902 yılına kadar bu göreve layık görülen Mahmut Efendi tarafından yürütülmüştür⁴³⁵.

⁴²² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 82-83.

⁴²³ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 101.

⁴²⁴ T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 70. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1875 T.V.S., Cilt 7, s. 199.

⁴²⁵ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 615-617.

⁴²⁶ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 761-767.

⁴²⁷ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 557-565.

⁴²⁸ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 615-617.

⁴²⁹ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1892 T.V.S., Cilt 14, s. 551-553.

⁴³⁰ T.V.S. H. 1311/M. 1894, s. 303-307. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1894 T.V.S., Cilt 15, s. 611-615.

⁴³¹ T.V.S. H. 1313/M. 1896, s. 283-284. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1896 T.V.S., Cilt 16, s. 555-561.

⁴³² T.V.S. H. 1316/M. 1898, s. 327-328. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1898 T.V.S., Cilt 17, s. 633-635.

⁴³³ T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 221-222. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1900 T.V.S., Cilt 18, s. 447-449.

⁴³⁴ T.V.S. H. 1319/M. 1901, s. 152-154. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1901 T.V.S., Cilt 19, s. 313-317.

⁴³⁵ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 557-565.

2.6.3. Ticaret ve Ziraat Meclisi

Bu meclis ticarî davalara bakardı. Meclisin yönetim yeri ise sancak merkezleriydi. Atina Kazâsı'nda "Ticaret ve Ziraat Odası" biriminin altında bu işler yürütülüyordu. 1892 yılında oluşturulmuş olan bu birimin aynı yıldaki birinci reisi Osman Efendi, ikinci reisi ise Mustafa Efendi idi. Musa ve Hacı Hamit Efendi de bu birimin ilk azalarıydı. 1892 yılında oluşturulan⁴³⁶ bu birim 1902 yılında kaldırılmış olsa gerek ki 1902 tarihli Trabzon Vilâyet Sâlnâmesi'nde birimin devam ettiğine dair bilgiye yer verilmemiştir⁴³⁷. 1892 ile 1901 yılları arasında birimin birçok reisi ve azası değişmiştir.

2.6.4. Belediye Meclisi

Osmanlı Devleti'nde belediyelerde ilk teşkilatlanma Fransa örneği alınarak Tanzimat'tan sonra yapılmıştır⁴³⁸ ve ilk belediye İstanbul'da kurulmuştur⁴³⁹. İstanbul dışında ise ilk belediye idareleri önce liman şehirleri ve önemli ulaşım merkezlerinde tesis edilmeye çalışılmıştır. Bunun en önemli nedeni buralara gelen tüccar ve çeşitli grupların düzenli ve modern belediye hizmetleri talep etmeleriydi⁴⁴⁰.

Belediyecilik alanında yenilikler getiren en önemli gelişme de 1867 yılında yayınlanan Vilâyet Nizâm-nâmesi'yle olmuştur. Bu nizâm-nâmenin "vilâyatta devâir-i belediye meclislerinin vezâif-i umumiyesi hakkında" başlığı adı altında belirtilen on altı bentlik talimat-nâmesinde belediyenin idarî varlıkları belirlenerek, kuruluş ve görevleri maddeler halinde anlatılmıştır⁴⁴¹.

Daha sonra 1871 nizâm-nâmesinden itibaren de her vilâyet her sancak ve her kazâda belediye meclislerinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Meclisin başında bulunacak reis, memurlardan seçilerek mutasarrıfın tayini ve valinin onayı ile görevine başlayabilecekti. Osmanlı vatandaşı olmak, yirmi beş yaşından küçük olmamak ve cinayetten mahkûm bulunmamak gibi şartları taşıyanlar bu göreve gelebilecekti. İmar denetimi, yol ve kaldırım yapımı, onarım işleri su yollarının bakımı, mahallîn temizliği, ulaşım araçları sağlamak ve yangın tulumbarı kurmak belediyenin asli görevleri arasında idi. Hükümetin belediyeye bıraktığı yapı-ruhsatiye harcı, emlak vergisi yol ve kaldırım inşaatından alınacak ücretler belediyenin gelirleri arasında bulunuyordu. Kazâ meclisleri idarî ve malî yönden sancak meclisleri

⁴³⁶ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1892 T.V.S., Cilt 14, s. 551-553.

⁴³⁷ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 557-565.

⁴³⁸ Veysel Atasoy, *Türkiye'de Mahalli, İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 49-50.

⁴³⁹ Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye ve Anadolu Kentleri*, s. 273.

⁴⁴⁰ Örtaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, s. 156-157.

⁴⁴¹ Atasoy, *Türkiye'de Mahalli, İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, s. 35.

tarafından denetleniyordu⁴⁴².

1908 yılına gelindiğinde demokratik belediye kurumlarının geliştirilmesine yönelik adımlar atıldıysa da bu iş için görevlendirilen personelin tecrübesiz olmaları ve uygulamada karşılaşılan zorluklar karşısında pek başarılı olunamadı. 1912 yılında her biri bir hükümet memuru tarafından yönetilecek sistem yürürlüğe sokuldu ve Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yürürlükte kaldı. Yine belediye ve belediye meclisleriyle alakalı 1924 ve 1930 yılında bu kurumla ilgili çeşitli düzenlemeler yapıldı⁴⁴³.

Atina Kazâsı'nda belediye meclisi 1871 yılında oluşturulmuştur. Kazânın ilk belediye reisi Hacı İsmail Ağa'dır. Seydizâde Ahmet Ağa, Hortalbaşıoğlu Hasan Ağa, Naiboğlu Mustafa Efendi, Miktaf Yazıcı, Mustafa Yazıcı ve Kerafur Ağa ise bu meclisin azaları olmuşlardır. Meclisin kâtibi de İbrahim Efendi'dir⁴⁴⁴. 1872 yılında da aynı belediye reisi görevini sürdürmüştür⁴⁴⁵. Bu görevi 1873 yılında Miktaf Yazıcı, 1874 yılından⁴⁴⁶ 1879 yılına kadar Ali Ağa sürdürmüştür⁴⁴⁷. 1888 yılında ise bu kurumun başına vekâleten Ahmet Ağa getirilmiştir⁴⁴⁸. 1879 ile 1888 yılları arasında kurumu kim yönettiği belirlenememiştir. 1892 yılında Osman Efendi⁴⁴⁹, 1894 yılında Hamit Efendi⁴⁵⁰, 1896 yılından⁴⁵¹ 1900 yılına kadar Abdülhamit Efendi⁴⁵², 1900 yılından 1902 yılına kadar Osman Efendi⁴⁵³, 1902 yılından itibaren 1904 yılına kadar Ahmet Efendi⁴⁵⁴ bu görevi yürütmüşlerdir.

2.6.5. Dava Meclisi/Bidâyet Mahkemesi

*Bidâyet*⁴⁵⁵ Mahkemeleri günümüzdeki Asliye Hukuk Mahkemeleri'nin yaptığı görevi üstlenen adli meselelere çözüm arayan bir kurumlardır.

⁴⁴² Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, s. 174-178. Ayrıca Bkz. Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", s. 36-39.

⁴⁴³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s. 393-396.

⁴⁴⁴ T.V.S. H. 1288/M. 1871, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1871 T.V.S.*, Cilt 3, s. 113.

⁴⁴⁵ T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 52. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1872 T.V.S.*, Cilt 4, s. 115.

⁴⁴⁶ T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 54. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1874 T.V.S.*, Cilt 6, s. 121.

⁴⁴⁷ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 87-88. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1879 T.V.S.*, Cilt 11, s. 181-183.

⁴⁴⁸ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1888 T.V.S.*, Cilt 13, s. 615-617.

⁴⁴⁹ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1892 T.V.S.*, Cilt 14, s. 551-553.

⁴⁵⁰ T.V.S. H. 1311/M. 1894, s. 303-307. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1894 T.V.S.*, Cilt 15, s. 611-615.

⁴⁵¹ T.V.S. H. 1313/M. 1896, s. 283-284. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1896 T.V.S.*, Cilt 16, s. 555-561.

⁴⁵² T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 221-222. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1900 T.V.S.*, Cilt 18, s. 447-449.

⁴⁵³ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1902 T.V.S.*, Cilt 20, s. 557-565.

⁴⁵⁴ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1904 T.V.S.*, Cilt 22, s. 761-767.

⁴⁵⁵ *Bidâyet*: Başlama ve maksada ulaşma manalarını ihtiva etmektedir. Ayrıca Bkz. Süleyman Uludağ, "Bidâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 132.

Meclisin yönetimi reis, Mümeyyizan⁴⁵⁶ ve kâtipten oluşurdu. 1870 yılından itibaren Atina Kazâsı'nda oluşturulan bu adli birimin başında reis olarak Naib bulunuyordu. 1870 yılından 1904 yılına kadar kazâda görev yapan naibleri, yukarıda “naib” başlığı adı altında değerlendirildiğinden verilen tarih aralıklarında görev yapan naiblere burada değinilmeyecektir. 1870 yılından itibaren oluşturulan Dava Meclisi'nin adı 1881 yılından itibaren Bidâyet Mahkemesi şekline dönüştürülmüştür⁴⁵⁷. 1902 yılından itibaren bu mahkemeye bidâyet kalemi de eklenmiştir. 1904 yılına kadar bu şekilde çalışmalarını sürdürmüştür⁴⁵⁸.

Atina Kazâsı'nın yönetici kadroları, idarî ve adlî birimleri süreç içinde birçok değişikliğe uğrayarak aşağıda tablolarda ayrıntılarıyla gösterildiği gibi yıldan yıla şekillenmiştir.

Tablo-11: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1870).

ATİNA KAZÂSİ	
Kaymakam: Memiş Rüşdü Efendi	
Müftü: Hacı Mustafa Efendi	
Meclis-i İdare Tahrirat Kâtibi: Şevki Efendi	
Naib: Musa Hayreddin Efendi	
Mal Müdürü: Mustafa Efendi	
Sandık Emini: Ali Raif Efendi	
İDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam	Reis: Naib Efendi
Aza: Ahmet Ağa, Hacı İsmail Ağa, Osman Ağa	Mümeyyizan: İbrahim Ağa, Hamit Efendi, Ali efendi
	Kâtip: Ali Efendi
KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE	
Hemşin Nâhiyesi	
Müdür: Mustafa Efendi	
Kâtip: Halit Efendi	

Kaynak: T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47.

Kazâ yönetiminde 1871 yılında bir önceki yıla göre bazı değişiklikler yapılmıştır. Meclis-i İdare Tahrirat Kâtibi ve dava meclisi kâtibinde değişiklikler yapılmıştır. 1870 yılından farklı olarak belediye meclisi oluşturulmuştur. 1870 yılında kazâya bağlı nâhiyenin yöneticilerine yer verilirken 1871 yılında ise bu yöneticilere yer verilmemiştir. Bkz. Tablo-12.

⁴⁵⁶ Mümeyyiz veya Mümeyyizan kâtiplerin yazdıkları yazıları düzelterek verilen addır. Tanzimat'tan sonra başkâtip ünvanı ile de adlandırılmıştır. Ayrıca Bkz. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, s. 43.; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 164.

⁴⁵⁷ T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 84-85. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1881 T.V.S.*, Cilt 12, s. 175-177.

⁴⁵⁸ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1904 T.V.S.*, Cilt 22, s. 761-767.

Tablo-12: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1871).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: Memiş Rüşdü Efendi Müftü: Hacı Mustafa Efendi Meclis-i İdare Tahrirat Kâtibi: Abdülmecit Efendi Naib: Musa Hayreddin Efendi Mal Müdürü: Mustafa Efendi Sandık Emini: Ali Raif Efendi	
İDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam Aza: Ahmet Ağa, Hacı İsmail Ağa, Osman Ağa	Reis: Naib Efendi Mümeyyiz: İbrahim Ağa, Hamit Efendi, Ali efendi Kâtip: Yunus Efendi
BELEDİYE MECLİSİ	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: Hacı İsmail Ağa Aza: Seydizade Ahmet Ağa, Hortalbaşoğlu Hasan Ağa, Naiboğlu Mustafa Efendi, Miktaf Yazıcı, Mustafa Yazıcı ve Kerafur Ağa Kâtip: İbrahim Efendi	Hemşin Nâhiyesi

Kaynak: T.V.S. H. 1288/M. 1871, s. 53.

1872 yılında naib, sandık emini, idare meclisi azalarının tamamında, dava meclisinin naibi, mümeyyizanlarının bir kısmı, kâtibi; belediye meclisinde reis ve kâtip değişmezken bu meclisin de bazı azalarında değişiklikler yapılmıştır. Bu yılda Hemşin Nâhiyesi'nin müdürlüğünde değişiklik yapılmış 1870 yılındaki nâhiye kâtibi ise görevini sürdürmüştür. Bkz. Tablo-13.

Tablo-13: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1872).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: Muhammet Hıfzı Efendi Müftü: Hacı Mustafa Efendi Meclis-i İdare Tahrirat Kâtibi: Mehmet Efendi Naib: Mustafa Asım Efendi, Mal Müdürü: Mustafa Efendi, Sandık Emini: Abdülhamit Efendi	
İDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam Aza: İbrahim Ağa, Abdülhamit Efendi, Hacı ali Efendi	Reis: Naib Efendi Mümeyyiz: İbrahim Ağa, Abdülhamit Efendi, Ali Efendi Kâtip: Osman Fevzi Afendi

BELEDİYE MECLİSİ	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: Hacı İsmail Ağa Aza: Hacı Hüseyin Ağa, Ahmet Ağa, Mustafa Efendi, Miktad Reis, Mustafa Yazıcı, Karakuş Çorbacı Kâtip: İbrahim Efendi	Hemşin Nâhiyesi Müdürü: Halil Ağa Kâtip: Halil Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 52.

Bir önceki yıla göre 1873 yılında kaymakam, naib, mal müdürü, idare meclisinin tahrirat kalemi mensupları ve sandık emini; idare meclisinin reisi, azaların tamamı yenilendi; dava meclisinin naibi, mümeyyizanın bazıları, kâtipi; belediye meclisinin reisi, azaların tamamı, kâtipi; kendine bağlı nâhiyenin yönetici kadrosunda değişiklikler yapılmıştır. Bkz. Tablo-14.

Tablo-14: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1873).

ATİNA KAZÂSİ	
Kaymakam: Hayri Efendi Müftü: Hacı Mustafa Efendi Meclis-i İdare Tahrirat Kâtibi: Abdülmecit Efendi Naib: Mehmet Hilmi Efendi Mal Müdürü: Mustafa Zihni Efendi Sandık Emni: Hamit Efendi	
İDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam Aza: Hacı İsmail Ağa, Hasan Ağa, Osman Ağa	Reis: Naib Efendi Mümeyyiz: İbrahim Ağa, Hamit Ağa, Ali Zihni Efendi Kâtip: Yunus Efendi
BELEDİYE MECLİSİ	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: Miktad Yazıcı Aza: Ali Ağa, Karagöz Ağa, Efram Efendi, Kâtip: Halit Efendi	Hemşin Nâhiyesi Müdürü: Halil Efendi Kâtip: Halit Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 53.

1874 yılına gelindiğinde kaymakam, müftü, tahrirat kâtipi, naib ve mal müdürünün değiştiği sandık emini görevi ise bu tarihte boş kalmıştır. İdare meclisinde reis değişti kâtip birimi eklendi; dava meclisinde reis değişti mümeyyizanlardan sade biri değişti. Buna ek olarak da buraya yeni kâtip atandı. Hemşin Nâhiyesi Müdürü'nün de değiştiğini görmekteyiz. Bkz. Tablo-15.

Tablo-15: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1874).

ATİNA KAZÂSİ	
Kaymakam: İbrahim Hakkı Bey Müftü: Mustafa Reşit Efendi Tahrirat Kâtibi: Mustafa Faik Bey Naib: Hacı Mehmet Efendi Mal Müdürü: Mustafa Vehbi Efendi	
İDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam Aza: Hacı İsmail Ağa, Hasan Ağa, Osman Ağa Katip: Faik Bey	Reis: Naib Efendi Mümeyyiz: İbrahim Ağa, Hamit Ağa, Ali Efendi Kâtip: Yunus Şefik Efendi
BELEDİYE MECLİSİ	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: Ali Ağa Aza: Ali Ağa, Karagöz Ağa, Efram Efendi, Kâtip: Halit Efendi	Hemşin Nâhiyesi Müdürü: Salih Ağa Kâtip: Halit Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 54.

1875 yılında kaymakam, tahrirat kâtibi, naib değişti bir önceki yılda olmayan sandık emini atandı. İdare meclisinde reis ve bazı azaların ve kâtibin değiştiğini görmekteyiz. Dava meclisinde reis ve kâtibi değişti. Hemşin Nâhiyesi'ne de yeni müdür ataması yapıldı. Bkz. Tablo-16.

Tablo-16: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1875).

ATİNA KAZÂSİ	
Kaymakam: Şemsi Efendi Müftü: Mustafa Reşit Efendi Tahrirat Kâtibi: Halit Efendi Naib: Mustafa Efendi Mal Müdürü: Mustafa Vehbi Efendi Sandık Emni: Mehmet Şevki Efendi	
İDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam Aza: İsmail Ağa, Hasan Ağa, Osman Ağa Katip: Halit Efendi	Reis: Naib Efendi Mümeyyiz: İbrahim Ağa, Hamit Ağa, Ali Efendi Kâtip: Mahmut Efendi
BELEDİYE MECLİSİ	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: Ali Ağa Aza: Ali Ağa, Karagöz Ağa, Efram Efendi, Kâtip: Halit Efendi	Hemşin Nâhiyesi Müdürü: Mecit Efendi Kâtip: Halit Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 70.

1876 yılına gelindiğinde birçok birimlerde yine değişiklikler yapılmıştır. Bu yılda kaymakam, naib, idare meclisinde reis, üç azadan biri, dava meclisinde reis, mümeyyizan ve kâtip değişmiştir. Bkz. Tablo-17.

Tablo-17: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1876).

ATINA KÂZASI	
Kaymakam: Osman Bey Müftü: Mustafa Reşit Efendi Tahrirat Kâtibi: Halit Efendi Naib: Mustafa Refet Efendi Mal Müdürü: Mustafa Vehbi Efendi Sandık Emini: Mehmet Şevki Efendi	
İDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam Aza: İsmail Ağa, Ali Haydar Efendi, Osman Ağa Kâtip: Halit Efendi	Reis: Naib Efendi Mümeyyiz: Eyüp Azmi Efendi, Abdülhamit Efendi, Ali Zihni Efendi Kâtip: Mahmut Rahmi Efendi
BELEDİYE MECLİSİ	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: Ali Ağa Aza: Ali Ağa, Karagöz Ağa, Efram Efendi, Kâtip: Halit Efendi	Hemşin Nâhiyesi Müdürü: Mecit Efendi Kâtip: Halit Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 71.

1877 yılında önceki yıllara kıyasla yönetim kadrolarında pek değişiklik olmamıştır. Kazânın sadece kaymakamı, müftüsü, naibi ve nâhiye müdür değişmiştir. Bkz. Tablo-18.

Tablo-18: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1877).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: Abdi Efendi Müftü: Abdülhamit Efendi Tahrirat Kâtibi: Halit Efendi Naib: Hasan Remzi Efendi Mal Müdürü: Mustafa Vehbi Efendi Sandık Emini: Mehmet Şevki Efendi	
İDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam Aza: İsmail Ağa, Ali Haydar Efendi, Osman Ağa Katip: Halit Efendi	Reis: Naib Efendi Mümeyyiz: Eyüp Azmi Efendi, Abdülhamit Efendi, Ali Zihni Efendi Kâtip: Mahmut Rahmi Efendi
BELEDİYE MECLİSİ	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: Ali Ağa Aza: Ali Ağa, Karagöz Ağa, Efram Efendi, Kâtip: Halit Efendi	Hemşin Nâhiyesi Müdürü: Hüseyin Hüsnü Efendi Kâtip: Halit Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 75.

1878 yılında kazâ yönetiminde sadece Hemşin Nâhiyesi müdürü'nde bir değişiklik yapılmıştır. Bkz. Tablo-19.

Tablo-19: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1878).

ATINA KAZÂSİ MERKEZİ ATINA KASABASI	
Kaymakam: Abdi Efendi Müftü: Abdülhamit Efendi Tahrirat Kâtibi: Halit Efendi Naib: Hasan Remzi Efendi Mal Müdürü: Mustafa Vehbi Efendi Sandık Emni: Mehmet Şevki Efendi	
IDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam Aza: İsmail Ağa, Ali Haydar Efendi, Osman Ağa Kâtip: Halit Efendi	Reis: Naib Efendi Mümeyyiz: Eyüp Azmi Efendi, Abdülhamit Efendi, Ali Zihni Efendi Kâtip: Mahmut Rahmi Efendi
BELEDİYE MECLİSİ	KAZAYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: Ali Ağa Aza: Ali Ağa, Karagöz Ağa, Efram Efendi, Kâtip: Halit Efendi	Hemşin Nâhiyesi Merkezi Badara (Bahar Mahallesi) Kasabası Müdürü Müdürü: Hüseyin Hüsnü Efendi Kâtip: Halit Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1295/M. 1878, s. 75.

1879 yılında gelindiğinde çeşitli birimlerde değişikliklere devam edildiği görülmektedir. Verilen yılda da kaymakam, sandık emini, naib ve mal müdürü değişirken yeni birimlerinde eklendiği görülmüştür. Tapu kâtip birimi, vukuat kâtibi, nüfus kayıt memuru yeni eklenen birimlerdedir. Belediye meclisi azalarından da biri değişmiştir. Bkz. Tablo-20.

Tablo-20: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1879).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: Mehmet Bey (Kaymakam vekili) Müftü: Abdülhamit Efendi Tahrirat Kâtibi: Halit Efendi Tapu Kâtibi: - Sandık Emni: Şevki Efendi Naib: Hüseyin Efendi Mal Müdürü: Mustafa Efendi Vukuat Kâtibi: Hulusi Efendi Nüfus Kayıt Memuru: -	
IDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kaymakam Aza: İsmail Ağa, Haydar Efendi, Osman Ağa Kâtip: Halit Efendi	Reis: Naib Efendi Mümeyyiz: Azmi Efendi, Abdülhamit Ağa, Ali Zihni Efendi Kâtip: Mahmut Rahmi Efendi
BELEDİYE MECLİSİ	KAZAYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: Ali Ağa Aza: Ali Ağa, Karagöz Ağa,	Hemşin Nâhiyesi Merkezi Badara (Bahar Mahallesi) Kasabası Müdürü

Ekirman Ağa, Kâtip: Halit Efendi	Müdürü: Mehmet Ziya Efendi Tahrirat Kâtip: Halit Efendi Tapu Kâtibi: - Naib: - Vukuat Kâtibi: Mehmet Efendi Nüfus Kayıt Memuru: Halil Rıza Efendi
--	--

Kaynak: T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 87-88.

İki yıl sonra yani 1881 yılında da birçok birimde değişikliğe gidildiği anlaşılmıştır. Bu yılın salnâmesinde yeni kaymakam ataması yapılarak 1879 tarihinde oluşturulan tapu kâtibi birimine ilk atama yapıldı. Yeni naib görevlendirildi. Sandık eminin değiştirildi. Nüfus birimi iki yıl önce oluşturulmasına rağmen birimin başına henüz atanan olmadı. Kazâ idare amirindeki kâtiplik birimi kaldırıldı. Bava meclisi yerine Bidâyet (Başlangıç) Mahkemesi oluşturuldu. Buraya yeni azalar ve yeni kâtipler atandı. Mümeyyizan birimi kaldırıldı. Adı geçen mahkeme birimine müstantik muavini getirildi. Belediye meclisi tamamen kaldırıldı. Kazâ dâhilindeki Hemşin Nâhiyesi'nin müdürü ve tahrirat kâtibi değişti. Adı geçen nâhiyenin tapu kâtipliğine atama yapıldı. Bkz. Tablo-21.

Tablo-21: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1881).

ATİNA KAZASI	
Kaymakam: Ahmet Hamdi Efendi Müftü: Abdülhamit Efendi Tahrirat Kâtibi: Halit Efendi Tapu Kâtibi: Mustafa Efendi Sandık Emini: Ömer Efendi Naib: Osman Efendi Mal Müdürü: Yunus Efendi Vukuat Kâtibi: Hulusi Efendi Nüfus Kayıt Memuru: -	
KAZA IDARE MECLİSİ	BİDÂYET (BAŞLANGIÇ) MAHKEMESİ
Reis: Kaymakam Aza: İsmail Ağa, Haydar Efendi, Osman Ağa	Reis: Naib Efendi Aza: Batsazade Hilmi Efendi, Hıyfeoğlu İsmail Ağa, Kâtip: Halid Efendi (1.), Ahmet Efendi (2.) Müstantik Muavini: Tevfik Efendi
KAZAYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE	
	Hemşin Nâhiyesi Merkezi Badara (Bahar Mahallesi) Kasabası Müdürü Müdürü: Mehmet Dursun Bey Tahrirat Kâtip: Mustafa Efendi Tapu Kâtibi: Ahmet Efendi Naib: - Vukuat Kâtibi: Mehmet Efendi Nüfus Kayıt Memuru: Halil Rıza Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 84-85.

1888 yılına gelindiğinde de kazâda idarî dönüşümün yaşandığı ve geliştiğini görmekteyiz. Bu yılda da kaymakam, naib, mal müdürü, tahrirat kâtibi değiştirildi. Memurin-i Müeffrika adında yeni birim oluşturuldu ve memurlar bu birime toplandı. Yönetici kadro ile memurlar ayrı birimlerin altında görevlerini sürdürdü. Vukuat birimi kaldırıldı. Tapu kâtibi ve nüfus memuru değiştirildi. İdarî mecliste de değişim ve dönüşümün yapıldığı görülmektedir. Burada Aza-yı Tabiiye ve Aza-yı Müntehabe adıyla kazâ yönetimi birimleri belirlendi. Aza-yı Tabiiye (doğal olaylar) birimi kazânın yönetici kadrolardan oluşurken Aza-yı Müntehabe (yağma, talan v.b) de görevlendirilen kişiler yer aldılar. Başlangıç, ilk aşama anlamlarına gelen bidâyet mahkemesinde de değişiklikler oldu. Kâtipler değişti başkâtip ve ikinci kâtip şeklinde düzenleme yapıldı. Nâhiye müdürlüğünde nüfus ve vukuat birimi kaldırıldı. Sandık amirliği getirildi. Kâtip ve naib biriminde bu yıl kimse görevlendirilmedi. Bkz. Tablo-22.

Tablo-22: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1888).

ATINA KAZASI	
Kaymakam: Mehmet Reşit Efendi Müftü: Abdülhamit Efendi Tahrirat Kâtibi: Mustafa Efendi Naib: Mehmet Hamit Efendi Mal Müdürü: Rasim Efendi	
MEMURİN-İ MÜTEFERRIKA	KAZA İDARE MECLİSİ
Vergi Kâtibi: Ahmet Efendi Nüfus Memuru: Hasan Behçet Efendi Nüfus Kâtibi: Mehmet Mithat Efendi Tapu Kâtibi: İbrahim Hakkı Efendi Sandık Emini: Mehmet Ferhat Efendi Evkaf Muhasebecisi: Hasan Ağa	Reis: Kaymakam Efendi Aza-yı Tabiiye: Naib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibinden Aza-yı Müntehabe: Kir Ağa, Ali Haydar Ağa, Osman Nuri Efendi, Mehmet Efendi'den oluşmuştur.
BİDÂYET (BAŞLANGIÇ) MAHKEMESİ	BELEDİYE MECLİSİ
Reis: Naib Efendi Aza: Mehmet Ali Efendi, Tevfik Efendi Başkâtip: Nüzhet Efendi İkinci Kâtip: Sabit Efendi Müstantik Muavini: İbrahim Efendi	Reis: Ahmet Ağa (Vekil) Kâtip: Reşit Efendi
RÜŞDİYE MEKTEBİ	KAZAYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Muallim: Mehmet Efendi Hizmetli: Mehmet Efendi	Müdürü: Emin Ağa Tahrirat Kâtip: - Tapu Kâtibi: Ahmet Efendi Naib: - Sandık Emini: Refet Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305.

1892 yılında bu değişimlere devam edildi. Kaymakam ve müftü aynı kalırken tahrirat, naib ve mal müdürleri değiştirildi. Kazâ idaresi birimlerinde Aza-yı Tabiiyede sadece naib değişirken Aza-yı Muntehadedeki azaların tamamı değiştirildi. Memurin-i müteferrika daha önceden vergi kâtibî birimi yer almazken verilen tarihte bu birim eklendi ve çok sayıda yeni memur yeni açılan birimlerde görevlendirildi. Burada mevcut olan nüfus kâtibî, nüfus memuru ve sandık eminde de değişiklikler yapıldı. Bidayet mahkemesindeki reis, aza, başkâtip ve müstantik muavini değiştirdi. Belediye meclisinde durum değişmedi. Buranın reisi, kâtiplerin yerine azalar getirilerek bunların sayıları arttırıldı. Rüştiye diye oluşturulan birim kaldırılarak buradaki görevliler memurin-i müteferrika biriminde istihdam edildi. Ticaret ve Ziraat Odası birimi oluşturuldu. Buraya reis ve azalardan oluşan çeşitli görevliler atandı. Nahiye müdürü değişmezken tapu kâtibinde değiştirildi. Nâhiyeye müftü, vergi kâtibî, mal kâtibî birimlikleri oluşturuldu. Bir önceki salnâmede naib belli değilken bu yıl naib atandı. Önceden olan sandık emini ise kaldırıldı. Bkz. Tablo-23.

Tablo-23: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1892).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: Mehmet Reşit Efendi	
Müftü: Abdülhamit Efendi	
Tahrirat Kâtibi: Tevfik Efendi	
Naib: Ahmet Faik Efendi (Devriye Müdüriyesi)	
Mal Müdürü: Hatip Efendi	
MEMURİN-İ MÜTEFERRİKA	KAZÂ İDARE MECLİSİ
Vergi Kâtibi: Ahmet Efendi	Reis: Kaymakam Efendi
Nüfus Memuru: Hasan Efendi	Aza-yı Tabiiye: Naib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibinden
Nüfus Kâtibi: Miktad Efendi	Aza-yı Muntehabe: Eyüp Efendi, Osman Ağa, Miktad Ağa,
Tapu Kâtibi: İbrahim Hakkı Efendi	
Sandık Emini: Mehmet Efendi	
Evkaf Muhasebecisi: Hasan Ağa	
Mektebi-i Rüşdiye Muallimi: Mahmut Efendi	
Bevrap: Mehmet Efendi	
Rüsumat Memuru: Mustafa Efendi	
Kâtip: Mustafa Efendi	
Orman Memuru: Mehmet Nefî Efendi	
Mahkeme-i Şeriye Kâtibi: Hamit Efendi	
Eytam Müdürü: Hamdi Efendi	
Mukavelat Muharriri: Refet Efendi	
Telgraf Memuru: Osman Nuri Efendi	
Ardaşen Memuru: Ayhan Efendi	
Düyun-u Umumiye Memuru: Hacı Emin Hilmi efendi	

BİDÂYET (BAŞLANGIÇ) MAHKEMESİ	BELEDİYE MECLİSİ
Reis: Naib Efendi Aza: Mustafa Efendi, Hasan Hilmi Efendi Başkâtip: Ali Kemal Efendi İkinci Kâtip: Ali Faik Efendi Müstantik Muavini: Sabit Efendi	Reis: Osman Efendi Aza: Hamit Efendi, Mustafa Efendi, Musa Efendi, Mustafa Efendi, Hacı Ali Kaptan ve Sabri Efendi Kâtip: Raşit Efendi ve Hurşit Ağa
TİCARET VE ZİRAAT ODASI	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis-i Evvel: Osman Efendi Reis-i Sani: Mustafa Efendi Aza: Musa Ağa ve Hacı Hamit Efendi	Müdürü: Emin Ağa Mal Kâtibi: Mehmet Efendi Tapu Kâtibi: Hasan Hüsnü Efendi Naib: Ahmet Efendi (Vekil) Müftü: Ömer Fehmi Efendi Vergi Kâtibi: Ali Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272.

1894 yılında bir önceki salnâmeğe göre değişiklikler oldu. Kaymakam, mal müdürü, naib değişti. Kazâ İdare Meclisi'nin Aza-yı Tabiiye mensuplarından reis, naib ve mal müdüründe, Aza-yı Müntehabe mensuplarının üçünde değişikliğe gidildi. Bidâyet mahkemesinde reis, aza başkâtip ve ikinci kâtip değişti. Mukavelat Muharriri birimi 1892 yılında memurin-i müferrika birimi altında bulunurken 1894 yılında bidâyet mahkemesi birimi altına geçirildi. Ancak birimde görevli sorumlu değiştirilmedi. Belediye meclisi reisi ve azaların tamamında değişiklikler oldu. Mevcut yeni azadan iki tanesi görevine devam ettirildi. Ticaret ve ziraat odasında ise herhangi bir değişikliğe gidilmedi. Memurin-i müferrika biriminden vergi kâtibi çıkarıldı yerine mal müdür getirildi. Mevcut orman memuru, mahkeme-i şeriye kâtibi, sandık emini, Ardeşen memuru, düyun-u umumiye memuru değişti. Liman memurluğu birimi oluşturuldu. Eytam ve mukavelat birimlerine yer verilmedi. Ticaret ve ziraat odasında bir değişiklik yapılmadı. Belediye meclisinde reis ve azaların tamamı değişti. Nâhiye müdürü ve nâhiyenin diğer birimlerinde değişiklik yapılarak müftü bu yılda yer almadı. Bkz. Tablo-24.

Tablo-24: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1894).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: Mehmet Şevki Efendi Müftü: Abdülhamit Efendi Tahrirat Kâtibi: Tevfik Efendi Naib: Hurşit Efendi Mal Müdürü: Tayyip Efendi	
MEMURİN-İ MÜTEFERRİKA	KAZÂ İDARE MECLİSİ
Mal Müdürü: Muhammet Efendi Nüfus Memuru: Hasan Efendi Nüfus Kâtibi: Mikdad Efendi Tapu Kâtibi: İbrahim Hakkı Efendi Sandık Emini: Ali Raif Efendi Evkaf Muhasebecisi: Hasan Ağa Mektebi-i Rüşdiye Muallimi: Mahmut Efendi Bevvap: Mehmet Efendi Rüsumat Memuru: Mustafa Efendi Rüsumat Kâtibi: Mustafa Efendi Orman Memuru: Halim Efendi Mahkeme-i Şeriye Kâtibi: Mehmet Efendi Telgraf Memuru: Osman Nuri Efendi Ardeşen Memuru: İbrahim Efendi Düyun-u Umumiye Memuru: Mehmet Ali Efendi Liman Reisi: Kolağası Mehmet Efendi	Reis: Kaymakam Efendi Aza-yı Tabiiye: Naib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibinden Aza-yı Müntehabe: Eyüp Efendi, Ahmet Efendi, Mikdad Ağa, Hüseyin Efendi
BİDÂYET (BAŞLANGIÇ) MAHKEMESİ	BELEDİYE MECLİSİ
Reis: Naib Efendi Aza: Abdurrahman Efendi, Hasan Efendi Başkâtip: İshak Efendi Sonraki Kâtip: Mehmet Sabri Efendi Müstantik Muavini: Faik Efendi Mukavelat Muharriri: Refet Efendi	Reis: Hamid Efendi Aza: Musa Ağa, Mustafa Efendi
TİCARET VE ZİRAAT ODASI	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis-i Evvel: Osman Efendi Reis-i Sani: Mustafa Efendi Aza: Musa Ağa ve Hacı Hamit Efendi	Müdürü: Emin Ağa Mal Kâtibi: Mehmet Efendi Tapu Kâtibi: Muhiddin Efendi Naib: Mustafa Efendi (Vekil) Vergi Kâtibi: Ali Rıza Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1311/M. 1894, s. 305-307. Kaymakam Değişikliğine Dair Ayrıca Bkz. Ahmet Halaçoğlu, "İngiliz Konsolosu Longworth'a Göre Trabzon Vilâyeti (1892-1898)", *Belleten*, C. LXVII, s. 56.

1896 yılında bir önceki salnameye göre çeşitli birimlerde az da olsa değişiklikler olmuştur. Ne idarî yönetim biriminde ne de kazâ meclisinde değişiklik yapılmadı. Belediye meclisinde ise reis ve bir aza değiştirildi. Buna ek olarak kâtiplik eklendi. Ticaret ve ziraat odasında sonraki reiste değişikliğe gidildi. Memurin-i müferrika biriminde makkeme-i şeriye kâtibi değişti. Burada zabıta memurluğu birimi oluşturuldu ve buraya görevli atandı. Sandık emini, evkaf muhasebecisi değişti reji memuru atandı. Nâhiye müdürlüğünde sadece tapu kâtipliğinde değişiklik yapılmıştır.

Tablo-25: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1896).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: Mehmet Şevki Efendi Müftü: Abdülhamit Efendi Tahrirat Kâtibi: Tevfik Efendi Naib: Hürşit Efendi Mal Müdürü: Tayyip Efendi	
MEMURIN-İ MÜTEFERRİKA	KAZÂ İDARE MECLİSİ
Mal Müdürü: Muhammet Efendi Nüfus Memuru: Hasan Efendi Nüfus Kâtibi: Miktad Efendi Tapu Kâtibi: İbrahim Hakkı Efendi Sandık Emini: Ahmet Ziya Efendi Evkaf Muhasebecisi: Hasan Efendi (vekil) Mektebi-i Rüşdiye Muallimi: Mahmut Efendi Bevvap: Mehmet Efendi Rüsumat Memuru: Mustafa Efendi Rüsumat Kâtibi: Mustafa Efendi Orman Memuru: Halim Efendi Mahkeme-i Şeriye Kâtibi: Mehmet Remzi Efendi Telgraf Memuru: Osman Nuri Efendi Ardeşen Telgraf Memuru: Mustafa Efendi Düyun-u Umumiye Memuru: Mehmet Ali Efendi Liman Reisi: Kolağası Mehmet Efendi Reji Memuru: Hasan Efendi Zabıta Memuru: Mülazim İbrahim Ağa	Reis: Kaymakam Efendi Aza-yı Tabiiye: Naib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibinden Aza-yı Muntehabe: Eyüp Efendi, Ahmet Efendi, Miktad Ağa, Hüseyin Efendi
BİDÂYET (BAŞLANGIÇ) MAHKEMESİ	BELEDİYE MECLİSİ
Reis: Naib Efendi Aza: Abdurrahman Efendi, Hasan Efendi Başkâtip: İshak Efendi Sonraki Kâtip: Mehmet Sabri Efendi Müstantik Muavini: Faik Efendi Mukavelat Muharriri: Refet Efendi	Reis: Abdülhamit Efendi Aza: Musa Ağa, Yunus Yazıcı Kâtip: Reşit Efendi

TİCARET VE ZİRAAT ODASI	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis-i Evvel: Osman Efendi Reis-i Sani: İbrahim Efendi Aza: Hacı Abdülhamit Efendi (Osman Efendi'nin Azası), Mustafa Efendi (İbrahim Efendi'nin azası)	Müdürü: Hacı Hüseyin Efendi Mal Kâtibi: Mehmet Efendi Tapu Kâtibi: Hasan Efendi Naib: Ali Efendi (Vekil) Vergi Kâtibi: Ali Rıza Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1313/M. 1896, s. 283-284.

1898 yılında iki yıl içindeki tarihe göre kaymakam, naib, nüfus memurunda değişiklikler oldu. Kazâ idaresinin aza-yı tabiye biriminde naib ve müftü değişti. Aza-yı müntehave biriminden bir aza çıkarıldı. Bidâyet mahkemesinin reisi değiştirilerek bir aza birimden çıkarıldı. Belediye meclisi, belediye dairesi şeklinde değiştirildi. Görevlilerinde herhangi bir değişiklik yapılmadı. Ticaret ve ziraat odası, sanayi odası şekline getirildi. Yöneticiler mevcut durumunu korudu. Memuri-i müteferrikada ise mal müdürü, rüsumat memuru ve kâtibinde değişiklikler yapıldı. Nâhiye biriminde de sadece müdür ve vergi kâtibinde değişiklikler yaşandı. Bkz. Tablo-26.

Tablo-26: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1898).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: İsmail Hakkı Efendi Naib: Ali Rıza Efendi (Müderri) Müftü: Abdülhamit Efendi Tahrirat Kâtibi: Tefvik Efendi Mal Müdürü: Tayyip Efendi	
MEMURİN-İ MÜTEFERRİKA	KAZÂ İDARE MECLİSİ
Mal Müdürü: Muhammet Efendi Nüfus Memuru: Hasan Efendi Nüfus Kâtibi: Miktad Efendi Tapu Kâtibi: İbrahim Hakkı Efendi Sandık Emni: Ahmet Ziya Efendi Evkaf Muhasebecisi: Hasan Efendi (vekil) Mektebi-i Rüşdiye Muallimi: Mahmut Efendi Bevwap: Mehmet Efendi Rüsumat Memuru: Mustafa Efendi Rüsumat Kâtibi: Mustafa Efendi Orman Memuru: Halim Efendi Mahkeme-i Şeriye Kâtibi: Mehmet Remzi Efendi Telgraf Memuru: Osman Nuri Efendi Ardeşen Telgraf Memuru: Mustafa Efendi Düyun-u Umumiye Memuru: Mehmet Ali Efendi Liman Reisi: Kolağası Mehmet Efendi	Reis: Kaymakam Efendi Aza-yı Tabiyesi: Naib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibinden Aza-yı Müntehave: Ahmet Efendi, Miktad Ağa, ve Hüseyin Efendi

Reji Memuru: Hasan Efendi Zabıta Memuru: Mülazım İbrahim Ağa	
BİDÂYET (BAŞLANGIÇ) MAHKEMESİ	BELEDİYE DAİRESİ
Reis: Naib Efendi Aza: Abdurrahman Efendi, Hasan Efendi Başkâtip: İshak Efendi Sonraki Kâtip: Mehmet Sabri Efendi Müstantik Muavini: Faik Efendi Mukavelat Muharriri: Refet Efendi	Reis: Abdülhamit Efendi Aza: Musa Ağa ve Yunus Yazıcı Kâtip: Reşit Efendi
TİCARET ODASI	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHİYE
Reis-i Evvel: Osman Efendi Reis-i Sani: İbrahim Efendi Aza: Hacı Abdülhamit Efendi (Osman Efendi'nin Azası), Mustafa Efendi (İbrahim Efendi'nin azası)	Müdürü: Hacı Hüseyin Efendi Mal Kâtibi: Mehmet Efendi Tapu Kâtibi: Hasan Efendi Naib: Ali Efendi (Vekil) Vergi Kâtibi: Ali Rıza Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1316/M. 1898, s. 327-328. Kaymakam Değiştiğine Dair Ayrıca Bkz. Ahmet Halaçoğlu, "İngiliz Konsolosu Longworth'a Göre Trabzon Vilâyeti (1892-1898)", *Belleten*, C. LXVII, s. 57.

Önceki salnâmelerde olduğu gibi 1900 yılındaki salnâmede de kazâ yönetimimin birçok birimlerinde yeniden yapılanmalara gidildi. Kaymakam görevinin başında kalırken naib, mal müdürü ve tahrirat kâtibi değiştirildi. Müftü kazâ idara meclisinde görevlendirildi. Kazâ idare meclisinde yapılan değişikliklerden biri de aza-yı müntehabede yaşandı. Bidâyet Mahkemesi'nin naibi, başkâtibi, ikinci kâtibi ve azaları değişti ve bunların sayıları ikiye yükseltildi. Bunun yanında müstantik muavini de değişti. Belediye dairesinde reis ve azalar değiştirilirken azaların sayısı da arttırıldı. Yapılan önemli değişikliklerden biri de ticaret odasının yerine Ziraat Bankası biriminin oluşturulması oldu. Memurlar biriminde; mal müdür, zabıta memuru, nüfus memuru, evkaf muhasebecisi ve tapu kâtibi değişirken pasaport kâtipliği, hat muallimi, orman memurunun kâtibi ve kantarcı birime yeni eklen başlıklar oldu. Bevvab, rüsumat kâtibi ve nüfus kâtibi birimden çıkarıldı. Naib birimi ise boş kaldı. Nâhiye idaresinde de durum aynı idi müdür, naib vekili, vergi mal kâtibi ve tapu kâtibi değişirken buraya zabıta memurluğu eklendi ve görevlisi atandı. Bkz. Tablo-27.

Tablo-27: Atina Kazâsi'nin Yönetici Kadroları (1900).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: İsmail Hakkı Efendi Naib: İzzet Efendi (Vekil) Tahrirat Kâtibi: Mehmet Tevfik Efendi Mal Müdürü: Şükrü Efendi Müftü: Abdülhamit Efendi	
MEMURİN-İ MÜTEFERRİKA	KAZÂ İDARE MECLİSİ
Mal Müdürü Muavini: Halil efendi Nüfus Memuru: Mehmet Mithat Efendi Pasaport Kâtipliği: Haşim Efendi Tapu Kâtibi: Hakkı Efendi Sandık Emni: - Kâtibi: Halim Efendi Evkaf Vekili: Hasan Ağa (vekil) Mektebi-i Rüşdiye Muallimi: Mahmut Efendi Rüsumat Memuru: Mustafa Efendi Orman Memuru: Halim Efendi Mahkeme-i Şeriye Kâtibi: Mehmet Efendi Telgraf Memuru: Osman Efendi Kâtibi: Mustafa Efendi Düyun-u Umumiye Memuru: Mehmet Ali Efendi Liman Reisi: Kolağası Mehmet Efendi Reji Memuru: Hasan Efendi Zabıta Memuru: Reşit Ağa Kantarcı: Hüseyin Efendi Hat Muallimi: Mehmet Tevfik Efendi	Reis: Kaymakam Efendi Aza-yı Tabiyesi: Naib Efendi, Müftü Abdülhamit Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibinden Aza-yı Müntehabe: Ahmet Efendi, Mustafa Efendi, Hacı Musa Efendi, Ali Efendi
BİDÂYET (BAŞLANGIÇ) MAHKEMESİ	BELEDİYE DAİRESİ
Reis: Naib Efendi Aza: Mehmet Efendi, Hüseyin Hüsnü Efendi Başkâtip: Eşref Efendi İkinci Kâtip: Abdulkadir Efendi Müstantik Muavini: Osman Efendi Mukavelat Muharriri: Osman Efendi	Reis: Osman Efendi Aza: Hasan Efendi, Muhittin Efendi, Mehmet Efendi Kâtip: Reşit Efendi
ZİRAAT BANKASI	KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Reis: İbrahim Efendi Aza: Osman Efendi Banka Muhasebe Kâtibi: Ali Efendi Aza: Mehmet Efendi, Hasan Efendi	Müdürü: Mehmet Asım Efendi Tapu Kâtibi: Behzat Efendi Naib: Kasım Efendi (Vekil) Refiki: Refet Efendi Vergi Mal Kâtibi: Abdülgafur Efendi Zabıta Memurluğu: Halit Ağa

Kaynak: T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 221-222.

1901 yılında bir önceki yıla göre değişiklikler sürdü. Bidâyet mahkemesinin azalarında değişiklikler oldu. Belediye dairesinde yine azalarda değişiklikler yapıldı. Bu birimde kâtiplik birimine yer verilmedi. Ziraat bankasında ise bir azada değişiklik yapıldı. Memurin-i müteferrika biriminde zabıta, rüsumat memurları değişti. Ardeşen rüsumat memuru ise eklendi. Kantarcı çıkarıldı. Nâhiyede de bazı değişikliklere gidildi. Tapu kâtibi ve vergi mal kâtibi değiştirilirken bunun yanında ilk kez nâhiye meclisi oluşturuldu. Bkz. Tablo-28.

Tablo-28: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1901).

ATINA KAZÂSİ	
<p>Kaymakam: İsmail Hakkı Efendi Naib: İzzet Efendi (Vekil) Tahrirat Kâtibi: Mehmet Tevfik Efendi Mal Müdürü: Şükrü Efendi Müftü: Abdülhamit Efendi</p>	
MEMURİN-İ MÜTEFERRİKA	KAZÂ İDARE MECLİSİ
<p>Mal Müdürü Muavini: Halil Efendi Nüfus Memuru: Mehmet Mithat Efendi Pasaport Kâtipliği: Haşim Efendi Tapu Kâtibi: Hakkı Efendi Sandık Emni: - Kâtibi: Halim Efendi Evkaf Vekili: Hasan Ağa (vekil) Rüşdiye Muallimi: Mahmut Efendi Atina Rüsumat Memuru: Mustafa Efendi Kâtibi: Mustafa Efendi Ardeşen Rüsumat Memuru: Salih Efendi Orman Memuru: Halim Efendi Mahkeme-i Şeriye Kâtibi: Mehmet Efendi Telgraf Memuru: Osman Efendi Kâtibi: Mustafa Efendi Düyun-u Umumiye Memuru: Mehmet Ali Efendi Liman Reisi: Mehmet Efendi Reji Memuru: Hasan Efendi Zabıta Memuru: Temel Efendi Hat Muallimi: Mehmet Tevfik Efendi</p>	<p>Reis: Kaymakam Efendi Aza-yı Tabiyesi: Naib Efendi, Müftü Abdülhamit Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibinden Aza-yı Müntehabe: Ahmet Efendi, Mustafa Efendi, Hüseyin ve Halil Efendi</p>
BİDÂYET (BAŞLANGIÇ) MAHKEMESİ	BELEDİYE DAİRESİ
<p>Reis: Naib Efendi Aza: Ali Rıza Efendi, Hasan Efendi Başkâtip: Eşref Efendi İkinci Kâtip: Abdulkadir Efendi Müstantik Muavini: Osman Efendi Mukavelat Muharriri: Osman Efendi</p>	<p>Reis: Osman Efendi Aza: Hasan Efendi, Hüseyin Efendi, Ali Rıza Efendi ve Mehmet Efendi</p>

	KAZAYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
	Müdürü: Mehmet Asım Efendi Tapu Kâtibi: Bektaş Efendi Naib: Kasım Efendi (Vekil) Refiki: Refet Efendi Vergi Mal Kâtibi: Mehmet Memiş Efendi, Refet Efendi Zabıta Memurluğu: Halit Ağa
ZİRAAT BANKASI	NÂHIYE MECLİSİ
Reis: İbrahim Efendi Aza: Osman Efendi Banka Muhasebe Kâtibi: Ali Efendi Aza: Hacı Ahmet Efendi, Hasan Efendi	Reis: Müdür Efendi Aza-yı Tabiiye: Mal Kâtibi Efendi Aza-yı Muntehabe: Midhat Efendi, Hacı Abbas Efendi, Abdurrahman Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1319/M. 1901, s. 152-154.

1902 yılına gelindiğinde kazâ birimlerinin idarî yapılanmasında çeşitlilik arttırıldı. Bu yılda da maib, mal müdürü, tahrirat kâtibi değişti. İdare meclisinde naib, müftü, mal müdürü, tahrirat kâtibi aza-yı muntehabe bazı azalar değişti. Tahsilat komisyonu birimi oluşturuldu. Buraya yeni azalar ve kâtipler getirildi. Maarif komisyonu oluşturuldu. Buranın reisliğini müdür yaptı. Azaların görevi belirlenerek dört aza görevlendirildi. Kazâ kalemi birimi oluşturuldu. Mal müdürlüğü ve sandık emini buraya bağlandı. Tahrirat ve vergi komisyonu oluşturuldu. Bu birime vergi muhamminleri getirildi. Kazâ Bidâyet Mahkemesi'nin naibi değişti ve aynı kalemin mahkemesi oluşturuldu. Ferağ (Yüksek) komisyon oluşturuldu. Memur kadroları buralara aktarıldı. Sandık meclisi birimi oluşturuldu. Belediye dairesinde reisi ve azaları değişerek zabıta memurluğu eklendi. İşkele komisyonu oluşturulup kendi içinde görevliler yerleştirildi. Rüsûmât Dairesi oluşturuldu. Düyun-u Umûmiye Dairesi kuruldu. Mülkiye Rüştüye Mektebi birimi oluşturuldu. Kazâya bağlı nâhiye biriminin müdürü değişti. Burada ayrıca Nâhiye Meclisi oluşturuldu. Bkz. Tablo-29.

Tablo-29: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1902).

ATINA KAZÂSİ	
Kaymakam: İsmail Hakkı Efendi	
Naib: Ali Zihni Efendi	
Tahrirat Kâtibi: Tevfik Efendi	
Mal Müdürü: Yusuf Sırrı Efendi	
KAZÂ İDARE MECLİSİ	
Reis: Kaymakam Efendi	
Aza-yı Tabiyesi: Naib Efendi, Müftü Hamdi Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibinden	
Aza-yı Müntehabe: Mikdad Ağa, Mustafa Efendi, Hüseyin ve Halil Efendi	
TAHSİLAT KOMİSYONU	
Reis: Kaymakam Efendi	
Aza: Mal Müdürü Efendi, Mal Müdürü Muavini Halil efendi	
Tapu Kâtibi: Hakkı Efendi, Balta Zâde Hasan Efendi	
MAARİF KOMİSYONU	
Reis: Müftü Efendi	
Aza Rüşdiye Muallimi: Mahmut Efendi	
Aza İbtidâiye Muallimi: Hasan Efendi	
Aza: Paşazâde Hamit Efendi, Balta Zâda Hasan Efendi	
NÜFUS KALEMİ	
Nüfus Memuru: Ferhat Efendi	
Kâtip: Halim Efendi	
Pasaport Kâtibi: Haşim Efendi	
KAZÂ KALEMİ	
Mal Müdürü Muavini: Halil Efendi	
Sandık Emni: Mehmet Efendi	
TAHRİR VE VEGİ KOMİSYONU	
Vergi Muhammini: İbrahim Efendi, Hüseyin Efendi, Raif Efendi ve Ali Efendi	
KAZÂ BİDÂYET MAHKEMESİ	
Reis: Naib Ali Zihni Efendi	
Aza: Sabit Efendi ve Ali Efendi	
MAHKEME-İ BİDÂYET KALEMİ	
Başkâtip: Ethem Efendi	
Müstantik Muavini: Şefik Efendi	
İkinci Kâtip: Kadir Efendi	
Mukâvelât Muharriri: Osman Efendi	
Tapu Kâtibi: Hakkı Efendi	
FERAĞ (YÜKSEK) KOMİSYONU	
Reis: Naib Efendi	
Aza: Müftü Efendi, Mal Müdürü Efendi (Miktad Ağa), Mal Müdürü Muavini Efendi, Tapu Kâtibi Efendi, Meclisi İdare Azasından Biri	
Evkaf Vekili: Hasan Ağa	
Orman Tezkere Muharriri: Halim Efendi	
Ziraat Bankası Sandığı Kâtibi: Ali Efendi	

SANDIK MECLİSİ
Reis: Tolator Zâde Fevzi Efendi Aza: Arif Efendi Zabıta Memuru: Reşit Ağa Aza: Ahmet Efendi, İbrahim Efendi
BELEDİYE DAİRESİ
Reis: Ahmet Efendi, Aza: Ziya Efendi, Arif Efendi, Ferhat Efendi, Ahmet Efendi Kâtip: Rüşdi Efendi
İSKELE KOMİSYONU
Redif Mülâzımı: Mehmet Efendi Zabıta Memuru: Reşit Ağa Nüfus Memuru: Ferhat Efendi
RÜSÛMÂT DAİRESİ
Rüsûmât Memuru: Mustafa Efendi Kâtip: Mustafa Efendi
DÜYÛN-U UMÛMİYE DAİRESİ
Memur: Hakkı Efendi Kantarçı: Akif Efendi Liman Reisi: Kolağası Mehmet Efendi Reji Memuru: Hasan Efendi
MÛLKİYE RÜŞDİYE MEKTEBİ
Muallimi: Mahmut Efendi Hat Muallimi: Tevfik efendi
KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHİYE
Müdürü: Mehmet Âsım Efendi Naib: Hafız Kâsım Efendi (Vekil) Vergi Mal Kâtibi: Rıfat Efendi
NÂHİYE MECLİSİ
Reis: Müdür Efendi Aza-yı Tebiiyye: Vergi Mal Kâtibi Efendi Aza-yı Muntahabe: Mithat Efendi, Hacıp Ağa,
NAHİYE MEMURLARI
Vergi Mal Kâtibi Refiki: Şefik Efendi Tapu Kâtibi: Bektaş Efendi Zabıta Memuru: Hâlit Ağa

Kaynak: T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281.

1903 yılına gelindiğinde birçok birimde değişikliklere devam edildi. Yine bu tarihte naib, mal müdürü değiştirildi. Kazâ idare meclisindeki azalarda değişiklikler oldu. Tahsilat komisyonunun reisi bundan böyle mal müdürünün yerine kaymakam oldu. Buradan tapu kâtibi çıkarılarak sertahsildarlık ve kazâ tahsilat müfettişliği eklendi. Ferağ komisyonunun reisliğini naibin yerine kaymakama verildi. Bunun yanında azaları da

değiştirildi. Buraya mahkeme-i şeriye kâtipliği eklendi. Nüfus kalemi biriminde sadece nüfus memurunda değişikliğe gidildi. Tarım ve vergi komisyonunun başına mal müdürü getirildi. Vergi muhamminliği değişti. Buraya evkâf muhasebe vekili, orman tezkere muharriri ve ziraat bankası sandığı muhasebe kâtibi eklendi. Sandık meclisinde ise reis ve azalar değişirken zabita memurluğu buradan çıkartıldı. Belediye dairesine bir aza eklendi. İskele komisyonunda redif mülâzımı, zabita ve nüfus memuru değişti. Düyûn-u Umûmiye Dairesi'nden liman reisi çıkarıldı. Mülkiye mektebindeki muallim değişti. Muallim Mahmut Efendi en istikrarlı idari personel oldu. Mahmut Efendi yerine Ömer Efendi getirildi. Nâhiyelik biriminde ise naib ve vergi mal kâtibi değişti. Nâhiye meclisinde de değişiklikler oldu buradaki değişiklikler azalar üzerinde yapıldı. Bkz. Tablo-30.

Tablo-30: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1903).

ATINA KAZÂSİ
Kaymakam: İsmail Hakkı Efendi Naib: Ali Zihni Efendi Tahrirat Kâtibi: Tefvik Efendi Mal Müdürü: Yusuf Sırrı Efendi
KAZÂ İDARE MECLİSİ
Reis: Kaymakam Efendi Aza-yı Tabiyesi: Naib Efendi, Müftü Hamdi Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibi Efendi Aza-yı Muntehabe: Mikdad Ağa, Mevlüt Efendi, Hüseyin ve Halil Efendi
TAHSİLÂT KOMİSYONU
Reis: Mal Müdürü Yusuf Sırrı Efendi Aza: Meclis İdare Azasından Hüseyin Efendi, Belediye Azasından Ziya Efendi Sertahsildar: Mehmet Efendi Kazâ Tahsilat Müfettişi: Mehmet Ali Efendi
MAARİF KOMİSYONU
Reis: Müftü Hamit Efendi Aza Rüşdiye Muallimi: Ömer Efendi Aza İbtidâiyye Muallimi: Hasan Efendi Aza: Telatorzâde Hasan Ağa, Paşazâde Hamit Efendi Mahkeme-i Şeriye Kâtibi: Mehmet Efendi
NÜFUS KALEMİ
Nüfus Memuru: Miktat Efendi Kâtip: Halim Efendi Pasaport Kâtibi: Haşim Efendi
KAZÂ KALEMİ
Mal Müdürü Muavini: Halil Efendi Sandık Emni: Bekir Sıtkı Efendi

TAHRİR VE VEGİ KOMİSYONU
Vergi Muhammini: Ferhat Efendi, Raif Efendi, Hüseyin Efendi, Ahmet Efendi
KAZÂ BİDÂYET MAHKEMESİ
Reis: Naib Efendi
Aza: Sabit Efendi ve Fevzi Efendi
MAHKEME-İ BİDÂYET KALEMİ
Başkâtip: Ethem Efendi
Müstantik Muavini: Şefik Efendi
İkinci Kâtip: Tahir Efendi
Mukâvelât Muharriri: Osman Efendi
Tapu Kâtibi: Hakkı Efendi
Evkaf Muhasebe Vekili: Hasan Ağa
Orman Tezkere Muharriri: Halim Efendi
Zirâat Bankası Sandığı Muhasebe Kâtibi: Ali Efendi
FERAĞ (YÜKSEK) KOMİSYONU
Reis: Kaymakam
Aza: Naib Efendi
Mal Müdürü: Necmeddin Şükrü Efendi,
Tapu Kâtibi: Hakkı Efendi
Evkaf Vekili: Hasan Ağa
Tahrirat Kâtibi: Kaza İdare Meclisinden Tevfik Efendi
Nüfus Memuru: Miktad Efendi
SANDIK MECLİSİ
Reis: Mısırlızâde Osman Efendi
Aza: Muhasebe Kâtibi Ali Efendi, Arif Ağa, Hamit Efendi, Hacı Hamit Efendi, Hasan Efendi
BELEDİYE DAİRESİ
Reis: Ahmet Efendi
Aza: Ziya Efendi, Arif Efendi, Ferhat Efendi, Ahmet Efendi, Reşit Efendi
İSKELE KOMİSYONU
Redif Mülâzımı: Nazmi Efendi
Zabıta Memuru: Hasan Efendi
Nüfus Memuru: Miktad Efendi
RÜSÛMÂT DAİRESİ
Rüsûmât Memuru: Mustafa Efendi
Kâtip: Mustafa Efendi
DÜYÛN-U UMÛMİYE DAİRESİ
Memur: Hakkı Efendi
Kantarcı: Akif Efendi
Reji Memuru: Hasan Efendi
MÛLKİYE RÛŞDİYE MEKTEBİ
Muallimi: Ömer Efendi
Hat Muallimi: Tevfik efendi
KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Müdürü: Mehmet Âsım Efendi
Naib: Hafız Kâsım Efendi (Vekil)
Vergi Mal Kâtibi: Refet Efendi

NÂHIYE MECLİSİ**Reis:** Müdür Efendi**Aza-yı Tebiiyye:** Vergi Mal Kâtibi Efendi**Aza-yı Muntehabe:** Mikdad Ağa, Habib Ağa ve Hasan Ağa**NÂHIYE MEMURLARI****Vergi Mal Kâtibi Refiki:** Şefik Efendi**Tapu Kâtibi:** Bektaş Efendi**Zabita Memuru:** Hâlit Ağa

Kaynak: T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 427-430.

1904 yılına gelindiğinde kazâ yönetiminde diğer yıllara göre daha az değişiklikler yapıldı. Bir önceki yıla göre bu yıl naib ve mal müdürü değişirken kaymakam ve tahrirat kâtibi değişmedi. İdare meclisinin bazı azaları değişti. Tahsilat komisyonunda reis, ferağ komisyonunda naib değişirken, tahrirat kâtipliği ve nüfus memurluğu eklendi. Maarif komisyonda, nüfus kâtipliğinde, kazâ kaleminde değişiklik yapılmadı. Tahrir ve vergi komisyonun adı vergi heyet-i tahmîniyesi şeklinde değiştirildi. Reis bu birimde yer almayıp muhamminleri de değişmedi. Kazâ Bidâyet Kalemî'nde ve Mahkemesi'nde de değişiklik olmadı. Belediye dairesi ve iskele komisyonunda da değişiklik yok. Ancak buraya telgraf ve posta memurluğu eklenerek görevli atandı. Rüsûmat dairesinde değişiklik yok. Düyûn-u Umûmiye Dairesi memuru değişmezken kantarcı değişti. Reji memurluğu buradan çıkarılarak yerine liman reisi eklendi. Reji memurluğu rüştiye mektebi birimine eklendi. Nâhiye biriminde de değişiklik olmadı. Nâhiye Meclisi biriminde sadece zabita memurluğu birimi burada yer almadı. Bkz. Tablo-31.

Tablo-31: Atina Kazâsı'nın Yönetici Kadroları (1904).**ATINA KAZÂSİ****Kaymakam:** İsmail Hakkı Efendi**Naib:** İdris Galip Efendi**Tahrirat Kâtibi:** Tevfik Efendi**Mal Müdürü:** Necmeddin Şükrü Efendi**KAZÂ İDARE MECLİSİ****Reis:** Kaymakam Efendi**Aza-yı Tabiiyesi:** Naib Efendi, Müftü Hamdi Efendi, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibinden**Aza-yı Muntehabe:** Mikdad Ağa, Mevlüt Efendi, Hüseyin ve Ali Efendi

TAHSİLAT KOMİSYONU**Reis:** Mal Müdürü Necmeddin Şükrü Efendi**Aza:** Meclis İdare Azasından Hüseyin Efendi, Belediye Azasından Ziya Efendi**Sertahsildar:** Mehmet Efendi**Kazâ Tahsilat Müfettişi:** Mehmet Ali Efendi**MAARİF KOMİSYONU****Reis:** Müftü Hamit Efendi**Aza Rüşdiye Muallimi:** Ömer Efendi**Aza İbtidâiyye Muallimi:** Hasan Efendi**Aza:** Telatorzâde Hasan Ağa, Paşazâde Hamit Efendi**Mahkeme-i Şeriye Kâtibi:** Mehmet Efendi**NÜFUS KALEMİ****Nüfus Memuru:** Miktat Efendi**Kâtip:** Halim Efendi**Pasaport Kâtibi:** Haşim Efendi**KAZÂ KALEMİ****Mal Müdürü Muavini:** Halil Efendi**Sandık Emini:** Bekir Sıtkı Efendi**VERGİ HEYET-İ TAHMİNİYESİ****Reis:** Mal Müdürü Efendi**Vergi Muhammini:** Ferhat Efendi, Raif Efendi, Hüseyin Efendi, Ahmet Efendi**KAZÂ BİDÂYET MAHKEMESİ****Reis:** Naib Efendi**Aza:** Sabit Efendi ve Fevzi Efendi**MAHKEME-İ BİDÂYET KALEMİ****Başkâtip:** Ethem Efendi**Müstantik Muavini:** Şefik Efendi**İkinci Kâtip:** Tahir Efendi**Mukâvelât Muharriri:** Osman Efendi**Tapu Kâtibi:** Hakkı Efendi**Evkaf Muhasebe Vekili:** Hasan Ağa**Orman Tezkere Muharriri:** Halim Efendi**Zirâat Bankası Sandığı Muhasebe Kâtibi:** Ali Efendi**FERAĞ (YÜKSEK) KOMİSYONU****Reis:** Kaymakam**Aza:** Naib İdris Galip Efendi,**Mal Müdürü:** Necmeddin Şükrü Efendi**Tapu Kâtibi:** Hakkı Efendi**Evkaf Vekili:** Hasan Ağa**SANDIK MECLİSİ****Reis:** Mısırlızâde Osman Efendi**Aza:** Muhasebe Kâtibi Ali Efendi, Arif Ağa, Hamit Efendi, Hacı Hamit Efendi, Hasan Efendi**BELEDİYE DAİRESİ****Reis:** Ahmet Efendi**Aza:** Ziya Efendi, Arif Efendi, Ferhat Efendi, Ahmet Efendi, Reşit Efendi**İSKELE KOMİSYONU**

Redif Mülâzımı: Nazmi Efendi Zabita Memuru: Hasan Efendi Nüfus Memuru: Mikdad Efendi Telgraf ve Posta Memuru: Hasan Rüştü Efendi
RÜSÛMÂT DAİRESİ
Rüsûmât Memuru: Mustafa Efendi Kâtip: Mustafa Efendi
DÜYÛN-U UMÛMÎYE DAİRESİ
Memur: Hakkı Efendi Kantarıcı: Kolağası Mehmet Efendi Reji Memuru: Hasan Efendi Liman Reisi: Mehmet Efendi
RÜŞDÎYE MEKTEBİ
Muallimi: Ömer Efendi Hat Muallimi: Tevfik efendi Reji Memurluğu: Hasan Efendi
KAZÂYA BAĞLI BULUNAN NÂHIYE
Müdürü: Mehmet Âsım Efendi Naib: Hafız Kâsım Efendi (Vekil) Vergi Mal Kâtibi: Refet Efendi
NÂHIYE MECLİSİ
Reis: Müdür Efendi Aza-yı Tebiiyye: Vergi Mal Kâtibi Efendi Aza-yı Müntehabe: Mikdad Ağa, Habib Ağa ve Hasan Ağa
NAHIYE MEMURLARI
Vergi Mal Kâtibi Refiki: Şefik Efendi Tapu Kâtibi: Bektaş Efendi

Kaynak: T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378.

1904 yılından sonra Atina Kazâsı'nda görev yapan diğer kaymakamlar şunlardır; 1898 yılından itibaren⁴⁵⁹ beş yıldır Atina Kazâsı'nda kaymakamlık görevini icra eden İsmail Hakkı Efendi 31 Ağustos 1904 tarihinden itibaren yerini İshak Tevfik Efendi'ye bırakmıştır⁴⁶⁰. İshak Tevfik Efendi'nin kaymakamlıktan azledilmesi yönünde 28 Mart 1906 tarihinde yazışmalar başlamış⁴⁶¹ 1 Mayıs 1906 yılında azledilme kararı çıkmış ve 29 Mayıs 1906 yılında görevden alınmıştır. İshak Tevfik Efendi'nin görevden alınmasıyla kaymakamlık görevine 27 Haziran 1906 tarihinde⁴⁶² Abdullah⁴⁶³ Hilmi Efendi getirilmiştir⁴⁶⁴. Abdullah Hilmi Efendi bu görevi 22 Ocak 1908 yılına

⁴⁵⁹ T.V.S. H. 1316/M. 1898, s. 327-328. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1898 T.V.S., Cilt 17, s. 633-635.

⁴⁶⁰ BOA. BEO. 2401/180010.

⁴⁶¹ BOA. BEO. 2791/209307.

⁴⁶² BOA. İ. DH. 1445/1324/Ra-23.

⁴⁶³ BOA. DH. MKT. 1176/80.

⁴⁶⁴ BOA. İ. DH. 1445/1324/Ra-23.

kadar sürdürmüştür. Bu tarihten itibaren makamını Ahmet Hamdi Efendi'ye bırakmıştır⁴⁶⁵. Ahmet Hamdi Efendi'den sonra kazânın kaymakamı Recep Efendi olmuştur. Recep Efendi büyük olasılıkla görevine 1909 yılının ilk aylarında başlamıştır⁴⁶⁶. Göreve başlama tarihine ulaşamamış olsa da 1910 tarihinde kazâ kaymakamı olduğu⁴⁶⁷, 22 Ocak 1911 yılına kadar kaymakamlık görevini icra ettiği bilinmektedir. Recep Efendi'den sonra kaymakamlık görevini Şefik Efendi üstlenmiştir⁴⁶⁸. Şefik Efendi de bu görevi 15 Kasım 1911 tarihine kadar icra etmiştir. Bu tarihten itibaren kaymakamlık görevine Ali Ala atanmıştır⁴⁶⁹. Ali Ala, 19 Mart 1912 tarihine kadar görevde kalmıştır. Aynı tarihten itibaren kaymakamlık görevini vekâleten Ahmet Tevfik Efendi yürütmüştür⁴⁷⁰. Ahmet Tevfik Efendi'nin görevine dönemin Lazistan Mutasarrıfı Doktor Reşit Bey tarafından 18 Ağustos 1912 tarihinde el çektirilip⁴⁷¹ 5 Eylül 1912 tarihinde azledildikten sonra Kaymakamlık görevine, Ahmet Muin Efendi getirilmiştir.⁴⁷² Ahmet Muin Efendi 10 Mart 1913 tarihinde azl edilmesinin akabinde⁴⁷³ yerine Abdülkerim Sabit Efendi atanmıştır⁴⁷⁴. Abdülkerim Sabit Efendi'nin görev süresi oldukça kısa sürmüştür. Yaklaşık üç ay sonra 24 Haziran 1913 tarihinde görevinden azledilmiştir⁴⁷⁵. Yerine 29 Temmuz 1903 tarihinde Faik Bey'in atama yazısı çıkmış⁴⁷⁶ 1 Şubat 1914 tarihinde de görevine resmen başlamıştır⁴⁷⁷. Kendisinden sonra Atina Kaymakamlığı'na 10 Şubat 1914 tarihinde Tevfik Bey'in atanmasıyla görevi sona ermiştir⁴⁷⁸. Tevfik Bey, 1914 yılının şubat ayından itibaren icra ettiği görevinden ise 13 Nisan 1915 yılında alınmıştır. Görevinden alınmasıyla yerine aynı tarihte Rıza Efendi geçmiştir⁴⁷⁹. Rıza Efendi'nin görevi dört ay kadar sürmüştür. 7 Ağustos 1915 tarihinde Cemal

---

⁴⁶⁵ BOA. Y. A. RES. 152/85. Ayrıca Bkz. BOA. BEO. 3366/252415.

⁴⁶⁶ BOA. DH. MKT. 2718/91. Adı geçen belgede Recep Efendi'nin 1909 yılının ilk aylarında göreve başlama ihtimalinin yüksek olması kendinden önceki kaymakam Ahmet Hamdi Efendi'nin bir soruşturma neticesinde haksız olduğuna kanaat getirilmesine dayandırılmıştır. Adı geçen belge 24 Ocak 1909 tarihlidir.

⁴⁶⁷ BOA. BEO. 3721/279015.

⁴⁶⁸ BOA. BEO. 3849/288629. Ayrıca Bkz. BOA. İ. DH. 1486/1329/M-16.

⁴⁶⁹ BOA. İ. DH. 1490/1329/Za-16. Ayrıca Bkz. BOA. BEO. 3963/297224.

⁴⁷⁰ BOA. İ. DH. 1492/1330/R-18.

⁴⁷¹ BOA. DH. MTV. 18/48.

⁴⁷² BOA. İ. DH. 1494/1330/N-21. Ayrıca Bkz. BOA. BEO. 4081/306040.

⁴⁷³ BOA. İ. DH. 1498/1331/R-02. Adı geçen belgede "Ahmet Mair Efendi" şeklinde okunsa da daha önceki belgelerden anlaşıldığı üzere doğru okunuşu "Ahmet Mair Efendi" değil "Ahmet Muin Efendi" şeklindedir.

⁴⁷⁴ BOA. BEO. 4152/311382.

⁴⁷⁵ BOA. BEO. 4186/313908. Ayrıca Bkz. BOA. İ. DH. 1499/1331/B-17.

⁴⁷⁶ BOA. İ. DH. 1500/1331/Ş-36.

⁴⁷⁷ BOA. İ. DH. 1505/1332/Ra-09.

⁴⁷⁸ BOA. İ. DH. 1505/1332/Ra-18.

⁴⁷⁹ BOA. DH. ŞFR. 486/63. Ayrıca Bkz. BOA. DH. ŞFR. 469/69.

Bey'e yerini devretmiştir⁴⁸⁰. Cemal Bey göreve Kaymakam olarak atanmaz izin istemesinden dolayı görevinden azl edilmiştir. Cemal Bey'in azledilmesiyle yerine Abdurrahman Bey getirilmiştir⁴⁸¹. Abdurrahman Bey 22 Mart 1916 tarihinde kadar Kaymakamlık görevini icra etmiş bu tarihten sonra başka bir yere gönderilmiştir⁴⁸². Abdurrahman Bey'den sonra aynı göreve Halit İzzet Bey atanmıştır. 24 Mart 1918 yılında ise başka bir yere tayin olmuştur⁴⁸³.

Atina Kazâsı'nda 1918 yılından itibaren Cumhuriyet dönemine kadar görev yapan kaymakamların kimler olduğuna dair belgelerin onarımında, bazılarının da araştırmacıların hizmetine henüz sunulamamış olmasından dolayı tespit edilememiştir.

Tablo-32: Atina Kazâsı'nda 1904-1918 Yılları Aralığında Görev Yapan Kaymakamlar.

NO	GÖREV YAPTIĞI İDARİ BİRİM	KAYMAKAM	TARİH ARALIĞI
1	Atina Kazâsı	İshak Tevfik Efendi	Ağustos 1904- Mayıs 1906
2	Atina Kazâsı	Abdullah Hilmi Efendi	Haziran 1906 - Ocak 1908
3	Atina Kazâsı	Ahmet Hamdi Efendi	Ocak 1908 - Ocak 1909
4	Atina Kazâsı	Recep Efendi	Ocak 1909 - Kasım 1911
5	Atina Kazâsı	Şefik Efendi	Ocak 1911 - Kasım 1911
6	Atina Kazâsı	Ali Ala Efendi	Kasım 1912 - Mart 1912
7	Atina Kazâsı	Ahmet Tevfik Efendi	Mart 1912 - Ağustos 1912
8	Atina Kazâsı	Ahmet Muin Efendi	Ağustos 1912 - Mart 1913
9	Atina Kazâsı	Faik Efendi	Mart 1913 - Haziran 1913
10	Atina Kazâsı	Tevfik Bey	Şubat 1914 - Nisan 1915
11	Atina Kazâsı	Rıza Efendi	Nisan 1915 - Ağustos 1915
12	Atina Kazâsı	Cemal Bey	Ağustos 1915 - Ağustos 1915
13	Atina Kazâsı	Abdurrahman Bey	Ağustos 1915 - Mart 1916
14	Atina Kazâsı	Halit İzzet Bey	Mart 1916 - Mart 1918

Yukarıdaki tablolardan da anlaşıldığı üzere, Atina Kazâsı'nın idarî yapısının yönetim kadrolarında 1869-1918 yılları arasında sık sık değişiklikler yapıldığı görülmüştür. Bu değişiklikler bazen savaş gibi önemli hadiselerden dolayı kaynaklanmıştır. 93 Harbi de denen 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi buna örnek gösterilebilir. Diğer yıllarda da bu değişikliklerin sık sık yapılması,

⁴⁸⁰ BOA. DH. ŞFR. 54-A/304.

⁴⁸¹ BOA. BEO. 4371/327780. Ayrıca Bkz. BOA. DH. ŞFR. 483/52.

⁴⁸² BOA. BEO. 4405/330306. Ayrıca Bkz. BOA. DH. ŞFR. 505/7.

⁴⁸³ BOA. İ. DÜİT. 46/93.

genelde yöneticilerin usulsüzlükleri, kanunlara aykırı hareket etmeleri az da olsa Tanzimat süreci ile başlayan yeniden yapılanmaya yönelik sürdürülen bu faaliyetleri anlayan ve ilgili mahalde bunları uygulayabilecek kadroları harekete geçirmek için zorunlu olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu sancılı süreç adı geçen kazâya özgü olmayıp buna benzer değişim ve dönüşümleri devletin her bir idarî birimi farklı zaman dilimlerinde ve farklı şekillerde yaşamıştır.

2.7. Nâhiye Yönetimi

Nâhiye idarî birimi vilâyet, sancak, kazâ ve köy yönetimlerinde olduğu gibi 1864 yılında yürürlüğe giren Vilâyet Nizâmnâmesi'yle teşkilat birimi olarak yerel yönetimlerdeki yeri ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Nâhiye teşkilatı, kazâ sınırları içindeki yerleşim birimlerinin birbirleriyle yakınlık-uzaklık durumlarına göre teşekkül ettirilebiliyordu. Herhangi bir yer nâhiye yapılabilmesi için o yerin nüfusu 500'ün üzerinde olması gerekirdi⁴⁸⁴. Nâhiye sınırlarının belirlenmesinde ise kazâların idarî meclislerinin yapacağı çalışma neticesinde sancak idarî meclisine sunuluyor kazâ idarî meclisinde alınan karar burada da uygun görülmesinin akabinde durum vilâyetlere intikal ettiriliyordu. Eğer buradan da onay görürse son kararı vermek üzere padişahlık makamına gönderiliyordu. Nâhiye sınırları, padişahlık makamından olumlu yönde onay görmesinin ardından oluşturulan nâhiye birimine müdür ataması yapılıyordu. Müdür, nâhiyeye bağlı köylerden seçilen köy ihtiyar meclisleri, ihtiyar üyelerinden oluşturulan nâhiye meclisi ile yönetim işlerini yürütüyordu. Nâhiye yöneticileri yasa, tüzük, yönetmelik, emir ve uyarıların yerelde duyurulması, ölüm, doğum, arazi kullanımı ve çeşitli şikâyetlerin kazâ merkezinde bulunan kaymakama bildirilmesi ile yükümlü idiler. Ancak Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta karşılaştığı durumlardan dolayı birçok bölgede nâhiyeler kurulamamasının yanında, nâhiye birimi oluşturulan yerlerde de nâhiye meclisleri yeterli şekilde toplanıp görevlerini icra edememişlerdir⁴⁸⁵.

1864 yılındaki Vilâyet Nizâmnâmesi'nden daha sonra 1871 ve 1876 yıllarındaki nizâmnâmelerde de durum değişmedi. Bu yıllarda da nahiyeler yeterince teşkilatlanamadığı gibi yaygınlık da göstermedi⁴⁸⁶. Nâhiye yönetimi oluşturulurken yeni sorunlar ile karşılaşıldı. Bu sorunlardan en önemlisi de

⁴⁸⁴ Şahin, "Nâhiye", s. 306-308. Ayrıca Bkz. Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", s. 44.

⁴⁸⁵ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Türkiye, Ülke Yönetimi*, s. 212-214. Ayrıca Bkz. Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, s. 136-137. Ayrıca Bkz. Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", s. 45.

⁴⁸⁶ Şahin, "Nâhiye", s. 308.

maddi yönden durumları iyi konumda bulunan yerel güçlerden kaynaklandı. Bunun neticesi olarak da birçok nâhiye sadece bir müdürle yönetildi ya da nâhiye yönetimi yerel güçlerin yöneticilerin üzerinde oluşturduğu baskıyla yeteri ölçüde görevini icra edemedi⁴⁸⁷.

2.7.1. Nâhiyeler

2.7.1.1. Hemşin Nâhiyesi

Bu sıkıntılı süreci Atina Kazâsı dâhilinde bulunan Hemşin ve Ardeşen Nâhiyeleri birçok yönleriyle yaşadı. Nâhiyelik birimi 1864 yılında oluşturulmasına rağmen Hemşin Nâhiyesi'nin Atina Kazâsı'nda nâhiye birimi olarak uygulamaya geçirilmesi 1870 yılında mümkün olabilmıştır. Bu yılda bile sadece birim oluşturulabilmiş, müdür veya herhangi bir yönetici seçilmemiştir⁴⁸⁸. İki yıl sonra, yani 1872'de ise bir müdür ve bir de kâtip görevlendirilebilmiştir. Hemşin Nâhiyesi'nin göreve gelen ilk müdürü Halil Ağa kâtipi de Halil Efendi olmuşlardır⁴⁸⁹. Bu kişiler aynı şekilde 1873 yılında da nâhiyeyi yönetmiştir⁴⁹⁰. 1874 yılında nâhiye yönetimine müdür olarak Salih Ağa ve kâtipi Halit Efendi gelmişlerdir⁴⁹¹. 1875 yılında yeni müdür Macit Efendi görevine başlarken bir önceki yılın kâtipi Halit Efendi görevinde kalmıştır⁴⁹². Bu iki yönetici 1876 yılında da görevlerinin başında kalmış⁴⁹³, 1877 yılında nâhiye yönetimini müdür Hüseyin Hüsnü Efendi'ye devretmiştir. Halit Efendi 1877 yılında da görevinde kâtiplik görevini sürdürmüştür⁴⁹⁴. 1878 yılında da aynı şekilde görevlerine devam etmişlerdir⁴⁹⁵. 1879 yılına gelindiğinde nâhiye yönetimine müdür ve kâtipin yanına tapu kâtipi, naib, vukuat kâtipi ve nüfus kayıt memuru birimleri eklenmiştir. 1879 yılında müdür Mehmet Ziya Efendi olurken, Tahrirât kâtipi Halit Efendi görevine devam etmiş, vukuat kâtipi görevine Mehmet Efendi, nüfus kayıt memurluğuna da Halil Ziya Efendi getirilmiştir⁴⁹⁶. 1881 yılına gelindiğinde ise müdürün değiştiğini görüyoruz. 1879 yılındaki diğer birim görevlileri görevlerine devam ederlerken 1879 yılında birimi oluşturulup görevlisi bulunmayan tapu kâtipliği görevine 1881 yılında Ahmet Efendi

⁴⁸⁷ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Türkiye, Ülke Yönetimi*, s. 215.

⁴⁸⁸ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 47. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1870 T.V.S.*, Cilt 2, s. 101.

⁴⁸⁹ T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 52. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1872 T.V.S.*, Cilt 4, s. 115.

⁴⁹⁰ T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1873 T.V.S.*, Cilt 5, s. 117.

⁴⁹¹ T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 54. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1874 T.V.S.*, Cilt 6, s. 121.

⁴⁹² T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 70. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1875 T.V.S.*, Cilt 7, s. 199.

⁴⁹³ T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 71. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1876 T.V.S.*, Cilt 8, s. 195.

⁴⁹⁴ T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 66. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1877 T.V.S.*, Cilt 9, s. 135.

⁴⁹⁵ T.V.S. H. 1295/M. 1878, s. 75. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1878 T.V.S.*, Cilt 10, s. 155.

⁴⁹⁶ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 87-88. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1879 T.V.S.*, Cilt 11, s. 181-183.

getirilmiştir⁴⁹⁷. 1888 yılında nâhiyenin müdürü Emin Ağa olmuştur. Tapu Kâtibi Ahmet Efendi görevini sürdürürken Refet Efendi de sandık eminliği görevine getirilmiştir⁴⁹⁸. 1892 yılında nâhiyenin müdürü Emin Ağa görevde kalırken Mehmet Efendi Mal Kâtipliği, Hasan Hüsnü Efendi Tapu Kâtibi, Ahmet Efendi Naip vekilliğini, Ömer Fehmi Efendi Müftülük görevini, Ali Efendi ise vergi kâtiplik görevini üstlenmişlerdir. Sandık eminliği birimine yer verilmemiştir⁴⁹⁹. 1894 yılında Emin Ağa müdür olarak yine görevinin başındadır. Mal kâtibi Mehmet Efendi görevini sürdürmektedir. Tapu Kâtibi Muhiddin Efendi olmuştur. Naib vekilliğine Mustafa Efendi getirilmiştir. Vergi kâtipliği Ali Rıza Efendi'de kalmıştır⁵⁰⁰. 1896 yılında müdür Hacı Hüseyin Efendi olurken mal kâtibi görevini 1894 yılındaki aynı kişi yürütmüştür. Tapu kâtipliğine hasan Efendi, naib vekilliğine Ali Efendi vergi kâtipliğine de Ali Rıza Efendi getirilmiştir⁵⁰¹. 1898 yılındaki yönetim tablosu da aynı kalmıştır⁵⁰². 1900 yılında nâhiye yönetimi biraz daha şekillendirilmiş, Hemşin Nâhiyesi'nde, nâhiye biriminin çatısı altında **ı**pkı kazâlarda olduğu gibi nâhiye meclisi ancak 1901 yılında oluşturulabilmiştir. Verilen tarihte nâhiye müdürü Mehmet Asım Efendi, tapu kâtibi Bektaş Efendi, naib vekili Kasım Efendi, mal Kâtibi Mehmet Memiş Efendi ve Refet Efendi, zabıta memuru Halit Ağa icra etmişlerdir. Belediye reisliği görevini nâhiyenin müdürü Mehmet Asım Efendi yürütürken oluşturulan meclisin tabii ve seçilmiş üyeleri de belirlenmiştir. Tabii üye mal kâtibi olurken Mithat Efendi, Hacı Abbas Efendi ve Abdurrahman Efendi seçilmiş üyelere dendir⁵⁰³. 1902 yılında nâhiye müdürlüğü görevini yine Mehmet Asım Efendi Hafız Kasım Efendi, naiblik görevini Hafız Kasım Efendi yürütürken, bu yılda meclisin tabii üyesi mal kâtibi Mehmet Memiş Efendi ve Refet Efendi, müntehave üyeleri Mithat Efendi ve Hacıp Ağalar olmuşlardır. Bu yıl nâhiye memurları diye ayrıca bir birim daha oluşturulmuştur. Vergi mal kâtibi, tapu kâtibi ve zabıta memurluğu bu birim altında toplanmıştır. Sırasıyla Şefik Efendi, Bektaş Efendi ve Halit Ağa bu birimlerin başında bulunan görevliler olmuşlardır⁵⁰⁴. 1903 yılında da bir önceki yönetici kadrosu nâhiyeyi yönetmiştir. Sadece nâhiye meclisin seçilmiş kadrosunda değişiklikler yapılmıştır⁵⁰⁵. 1904 yılında

⁴⁹⁷ T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 84-85. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1881 T.V.S., Cilt 12, s. 175-177.

⁴⁹⁸ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 304-305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 615-617.

⁴⁹⁹ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 271-272. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1892 T.V.S., Cilt 14, s. 551-553.

⁵⁰⁰ T.V.S. H. 1311/M. 1894, s. 305-309. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1894 T.V.S., Cilt 15, s. 611-619.

⁵⁰¹ T.V.S. H. 1313/M. 1896, s. 283-286. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1896 T.V.S., Cilt 16, s. 555-561.

⁵⁰² T.V.S. H. 1316/M. 1898, s. 327-328. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1898 T.V.S., Cilt 17, s. 633-635.

⁵⁰³ T.V.S. H. 1319/M. 1901, s. 152-154. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1901 T.V.S., Cilt 19, s. 313-317.

⁵⁰⁴ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 277-281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 557-565.

⁵⁰⁵ T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 427-430. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1903 T.V.S., Cilt 21, s. 851-857.

da durum değişmemiştir. Sadece buradan zabıta kâtipliği çıkarılmıřtır⁵⁰⁶.

2.7.1.2. Ardeşen Nâhiyesi

Ardeşen'in 1904 yılında başlayan nâhiye birimi haline getirilme süreci 1906 yılında nâhiye yapılmasıyla noktalanmıştır. Ancak Ardeşen Nâhiyesi, tıpkı Hemşin Nâhiyesi gibi nâhiye birimi haline getirilmesinin akabinde kendi içindeki kurumsal yapılanmasını tamamlayabilmesi oldukça geniş bir zaman dilimine yayılmıřtır⁵⁰⁷.

Bunlardan biri nâhiyenin kurumsal işleyişini sağlıklı yapılabilmesi için gerek duyulan hükümet konağının yapılması yönünde bazı hayırseverlerin 1906 yılında arsa bağışladıkları görölmüştür. Bu hayrı Atina Kazâsı müfettişi, ahalinin şeyhlerinden Enderzâde Osman ve Pir Abdizâde Hulusi Efendilerdir⁵⁰⁸. Hayırseverler tarafından bağışlanan arsa ve binanın hazineye kayıtları aynı yıl içerisinde yapılmıř⁵⁰⁹, ancak hükümet konağının yapımına 1912 yılında bařlanabilmıřti⁵¹⁰.

Ardeşen'in nâhiye olma sürecinde bir taraftan fizikî ortamın iyileştirmeye yönelik çalışmalar sürdürölürken diğer taraftan resmi yazışmalara devam edilmekteydi. Bunlardan biri de buraya nâhiye müdürü atanmadan önce burada görev yapacak mal kâtibinin maaşının nekadar olması gerektiği konusunda çalışmalar yapılıyordu. Bu çalışmalar neticesinde diğer nâhiyelerdeki mevkidaşları gibi nâhiyede görevlendirilecek kişinin alacağı maaş 1907 yılında 180 kruş olarak karara baęlanıyordu⁵¹¹.

Bütün bunlar olurken yeni nâhiyelik birimine yükseltilen Ardeşen'in müdür atması henüz yapılmamıştı. Burada görev yapacak nâhiye müdürünün ataması ise ancak 1908 yılında mümkün olabilmışti. Böylelikle nâhiyenin ilk müdürü belirtildiği üzere 1908 yılında görevine başlayabilmışti. Mekteb-i Rüşdi ve İdâdi-i Mülkiyeden mezun şuayb Efendi oluşturulan bu yeni nâhiyenin ilk müdürü olmuřtu⁵¹².

Yöre ahalisi kurumsallaşma sürecini hızlandırmak, biran önce fiziki altyapıyı oluşturup halkın menfaatine yönelik yönetici kadroların göreve gelmesini sağlamak adına 1910 yılında "Ardeşen Terekki ve Teavün Cemiyeti" adında bir yardım cemiyeti bile kurulmuştu. Bu cemiyetin nâhiyeye yaptığı hizmetlerin neler olduğu konusunda mağlumat

⁵⁰⁶ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375-378. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 761-767.

⁵⁰⁷ Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 35-38.

⁵⁰⁸ BOA. DH. MKT. 1080/61.

⁵⁰⁹ BOA. DH. MKT. 1299/64.

⁵¹⁰ BOA. DH. MB. 18/18.

⁵¹¹ BOA. İML. 1325-ř. 18.

⁵¹² BOA. DH. MKT. 1276/91.

edinilememiştir⁵¹³.

Ardeşen, 1906 yılından beri nâhiye olarak teşkil edilmesine rağmen 1926 yılına kadar her alandaki hukuksal meselelerin çözümünü Atina Kazâsi adliyesinin ilgili birimlerinde görev yapan kişiler tarafından çözülmüyordu. Dönemin veraset ve vasilik davaları bu durumu kanıtlaması bakımından önemlidir. 1926 yılında başbakan imzalı ve Reisi Cumhur Mustafa Kemal Paşa onaylı resmi belgeden de anlaşılacağı üzere Ardeşen’de Sulh Mahkemesi kurulmuştur⁵¹⁴.

Böylelikle Ardeşen ve civar mahaldeki köylerde ikamet eden vatandaşlarımızın kazâ merkezine gidip-dönme esnasında yaşadıkları sıkıntı bir nebze ortadan kalkmış, davaların sonuçlandırılması meselesi hız kazanmış oluyordu. Ancak diğer yönden yani günümüzde Ardeşen sınırları dâhilinde olan köylerin idaresi nâhiye birimine aktarımı durumunda bir değişiklik yapılmıyordu. Şurada ifade etmek gerekir ki Ardeşen’in Cumhuriyet döneminde ilçe olana kadar kendine bağlı bulunan herhangi bir köyü olmamıştır.

2.8. Mahalle Yönetimi

Anadolu’da *mahalle*, devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kullanılan⁵¹⁵, sınırları kesin çizgilerle ayrılmayan, bir mescidi ya da bir camisi bulunan, genel itibariyle de birbirini tanıyan ve sosyal dayanışma içinde olan insanların yaşama alanlarından biri olarak tanımlanabilir⁵¹⁶.

Buralar aynı zamanda bir yönetim birimleridirler. Bu yönetim birimini 16. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın başlarına kadar mahalde görev yapan imam ile mahalle ileri gelenleri (kethüda) mahalleyi ilgilendiren kararlarda karar mercii olarak çeşitli meselelerde kanaat getirmişlerdir. İmam dini görevinin yanında temsilci ve yöneticilik görevini de üstleniyordu⁵¹⁷.

---

⁵¹³ BOA. DH. MUİ. 98/-1/3.

⁵¹⁴ BCA. Nr. 030/11/1/21/5/20.

⁵¹⁵ Ali Murat Yel ve Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 323. Ayrıca Bkz. Ömer Düzbakar, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 4, S. 5, Bursa, 2003, s. 97-108.

⁵¹⁶ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 69. Ayrıca Bkz. Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, s. 45.; Kemal Kaya, “Tanzimat’tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 41, Ankara, 2007, s. 107.; Düzbakar, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevi”, s. 97-98.

⁵¹⁷ Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, s. 72-73. Ayrıca Bkz. Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, s. 47-48.; İsmail Kıvrım, “Osmanlı Mahallesinde Gündelik Yaşam”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1, Gaziantep,

Mahalle düzeyinde yeni bir teşkilatlanma gereğinin duyulması II. Mahmut dönemi'nde İstanbul'da 1829 yılında muhtarlık yönetim biriminin oluşturulmasıyla mümkün olmuştur⁵¹⁸. Seçimle işbaşına gelen yöneticilerin yer aldığı bu teşkilatın faaliyete geçebilmesi 1833-1836 yılında mümkün olmuş günümüze kadar geçen sürede de kurum önemli değişikliğe uğramamıştır⁵¹⁹. II. Mahmut tarafından yapılan seçim yönetimi 1863 yılına kadar devam etmiştir. 1863 yılında hazırlanan talimatla seçimlerin nasıl yapılacağına dair içerik yeniden belirlendi. Hiçbir cinayet işlememiş, iyi ahlak sahibi olmasıyla ün yapmış kimseler arasından iki yıllığına seçilebilecekti. Seçimi halk değil vali, muhasebeci, hâkim, müftü ve kentin ileri gelenlerinden bir veya iki kişinin de yer alacağı heyet seçmen olarak nitelendirilmişti. 1871 yayımlanan nizâm-nâmeye göre tekrardan muhtarların halkın tercihine bırakılması usulüne dönüldü. Yeni sisteme göre seçimler her yıl tekrarlanacak, süresi bitenler tekrardan aday olabilecek, adaylar otuz yaşını doldurmuş ve devlete yüz kuruş vergi vermiş olacaktı. Bu düzenleme imparatorluğun dağılışına kadar sürmüştür. Cumhuriyet'le birlikte de yeni bir yapılanmanın içine girilmiştir⁵²⁰.

II. Mahmut'un muhtarlık yönetim birimini oluşturduğu dönemlerde 1168 ve 1169 Nüfus Defteri'nden anlaşıldığı üzere Atina, Trabzon Vilâyeti Gönnye Sancağı'na tabi kazâlardan biri idi. Bu kazâ biriminin 19 mahallesi bulunuyordu. Mahalleler ve mahallelerde görevlendirilen mahalle muhtarları aşağıda tabloda gösterildiği gibi idi.

2009, s. 233-234.; Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 16-18.

⁵¹⁸ Yel ve Küçükaşçı, "Mahalle", s. 326. Ayrıca Bkz. Osman Uysal, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da İç Güvenlik ve Asayişin Temini Açısından Kefâlet Sistemi", *Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, S. 1, Balıkesir, 2007, s. 13-14.; Kıvrım, "Osmanlı Mahallesinde Gündelik Yaşam", s. 235.; Hüseyin Bal, H. Hüseyin Aygül, Meyrem Tuna Uysal ve Nuran Oğuz, "Muhtarların Sosyal-Ekonomik Özellikleri ve Mahalle-Kentsel Sorunlara Yaklaşımları (Isparta Örneği)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, S. 2, Isparta, 2012, s. 17-40.

⁵¹⁹ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, s. 51-52. Ayrıca Bkz. Tülay Ercoşkun, "Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Kurumunun İşleyişine İlişkin Düzenlemeler ve Gözlemler", *Bilgi*, S. 60, 2012, 131-154.

⁵²⁰ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, s. 53-54.

Tablo-33: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Tespit Edilebilen Atina Kazâsı Dâhilinde Mahalle Muhtarları.

NO	NÂHIYE	MAHALLE	MAHALLE MUHTARLARI
1	Başköy	Hotri (Kocaköprü)	Satroğlu Mehmet
2	Başköy	Abdioğlu	Satroğlu Mehmet
3	Başköy	Paniki	Satroğlu Mehmet
4	Atina Merkez (Pazar)	Bogina (Şendere)	-
5	Ġere veya Ġera (Işıklı)	Cibistas (Kavaklı)	Eyüboğlu Molla Ali
6	Ġere veya Ġera (Işıklı)	Çokilvat	Eyüboğlu Molla Ali
7	Atina Merkez (Pazar)	Cunbat (Yeşilköy)	Demirci Oğlu Mehmet
8	Atina Merkez	Tordivat (Sivri Kale)	Demirci Oğlu Mehmet
9	Ġere veya Ġera	Çokilvat	-
10	Ġere veya Ġera	Zülġe veya Zurġe	-
11	Atina Merkez (Pazar)	Haçapit (Subaşı)	-
12	Atina Merkez (Pazar)	Kukulat (Hisarlı)	Veisoğlu Mehmet
13	Atina Merkez (Pazar)	Laroz	Veisoğlu Mehmet
14	Başköy	Nikola	Abdullah Oğlu Osman
15	Başköy	Petre	Abdullah Oğlu Osman
16	Başköy	Paniki	-
17	Başköy	Papat	Celenkoğlu Mehmet
18	Başköy	Lamgo (Yücehisar)	Celenkoğlu Mehmet
19	Başköy	Sarışka	Celenkoğlu Mehmet

Kaynak: BOA. NFS. D. Nr. 1168. Ayrıca Bkz. BOA. NFS. D. Nr. 1169.; Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 23-24.; Hiçyılmaz, Okutan ve Baştopçu, *Rize Ardeşen İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, s. 30; Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 27-28.

19. yüzyılın ikinci yarısında gelindiğinde Atina Kazâsı'nda mevcut olan mahallelerin köye dönüştürüldüğünü görmekteyiz. 1876 Trabzon Vilâyet Sâlnâmesi'ndeki Atina Kazâsı ile ilgili bölümlerinden anlaşıldığı üzere adı geçen kazâyâ iki mahallenin bağlı bulunduğunu görmekteyiz. Sekiz mahalle karyeye (köye) dönüştürülürken on bir mahallenin adı yer almamıştır⁵²¹. Muhtemelen bu yerleşim birimleri bir araya getirilerek oluşturulan büyük köylerin çatısı altında birleştirilmişlerdir.

2.9. Köy Yönetimi

Köy, Osmanlı Devleti'nin klasik devirlerden beri idarî yapı içindeki en alt birimini teşkil etmiştir⁵²². Bu birim mahalle yönetiminde olduğu gibi muhtaralar vasıtasıyla yönetilmiştir. Muhtarlar, Özellikle 19. yüzyılın

⁵²¹ T.V.S. H. 1293/M. 1876. s. 214-215. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1876 T.V.S., Cilt 8, s. 371.

⁵²² Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", s. 46-47.

başından itibaren günümüze değin hükümet temsilcisi olarak bu görevi yürütmüştür. Bu görevlerine doğrudan doğruya seçilerek iş başına gelmişlerdir. Anadolu'da Mahalle muhtarlık teşkilatı gibi köy muhtarlığı teşkilatı da 1833 yılında kurulmuştur⁵²³. 1842 yılında yeni idarî birimler (köyler-kazâlar-sancaklar-eyâletler) oluşturulduktan sonra da köy ve mahallelerde görev yapan muhtarlar önceden olduğu gibi görevini sürdürdü. 1863 yılındaki düzenlemede yirmi hane ile elli hane arasına sahip olan köylerde muhtar seçilebilirken seçilen muhtarlar da iki yıl görevde kalabildi. Eski muhtarın tekrar aday olabilmesi aradan üç yılın geçmesi gerektiği şartı konuldu. Bu düzenleme uzun süre yürürlükte kalamadı. 1871 yılında tekrardan bazı düzenlemelere gidildi. Bu yıldaki düzenlemeye göre yirmi haneden fazla olanlar için iki, yirmi haneden az nüfuslu olanlar için bir muhtar seçilebilecekti. Köylerde vergi toplanması, belediye işlerinin yürütmesinin yanında güvenlik işlerinden de sorumlu tutuluyordu. Köy muhtarı oluşturulacak "İhtiyar Meclisi"nin yardımıyla yapabiliyordu. Kazâya bağlı köylerdeki muhtarlar kazâ müdürlerine, nâhiyeye bağlı köylerdeki muhtarlar ise nâhiye müdürlerine karşı sorumlu tutuluyordu⁵²⁴.

Cumhuriyet'ten sonra 1934 yılında çıkarılan 2295 sayılı kanunla belediye olan yerlerde muhtarlıklar kaldırılmış muhtarın yürüttüğü görevler belediye, zâbıta ve diğer dairelere paylaştırılmıştır. Ancak 1944 yılı ve 4541 sayılı yasa ile muhtarlık teşkilatları yeniden oluşturulmuştur⁵²⁵.

19. yüzyılın ilk yarısında Atina Kazâsı'nda görev yapmış köy muhtarları aşağıda tabloda gösterilmiştir.

---

⁵²³ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, s. 55-59. Ayrıca Bkz. Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, s. 136-138.

⁵²⁴ Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, s. 106-107. Ayrıca Bkz. Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, s. 63-67.; Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, s. 137-138.; Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", s. 46-48.

⁵²⁵ Yel ve Küçükaşçı, "Mahalle", s. 326.

Tablo-34: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Tespit Edilebilen Atina Kazası Dâhilindeki Köy Muhtarları.

NO	NÂHIYE	KARYE/KÖY ESKİ/YENİ İSİMLERİ	KÖY MUHTARLARI
1	Ğere	Ağvan/Seslikaya	Habiboğlu Mehmet Ali
2	Başköy	Apso/Suçatı	Hüseyin
3	Atina Merkez	Aranaç/Darılı	-
4	Ğere	Ardeşin/Ardeşen	Örsoğlu Ali
5	Atina Merkez	Avramit/Güneyköy	Turhanoğlu Mahmut
6	Davat	Bakköz/Yamaçdere	Çirakoğlu Ali
7	Başköy	Bulep-İ Süfla/Kirazlık	Abdioğlu Osman
8	Başköy	Bulep-İ Ulya/Zafer	Abdioğlu Osman
9	Atina Merkez	Cabat/Sulakköyü	Kadioğlu Mehmet
10	Atina Merkez	Cacivat/Akmescit	Ali
11	Başköy	Çiğetöre/Boğazlı	Gürcüoğlu Osman
12	Atina Merkez	Çitat/Aktepe	-
13	Davat	Dadivat/Handağı	Hasanoğlu Osman
14	Ğere	Dutğe/Tunca	Sofioğlu Mehmet
15	Ğere	Ğere/Ğera	Kamkamalioğlu Memiş
16	Atina Merkez	Hançkun/Alçılı	Osman
17	Davat	Ğakku/Şehitlik	Dünçeroğlu Ali
19	Başköy	Hudisa/Kesikköprü	Süytoğlu Hüseyin
19	Atina Merkez	Hunar/Aktaş	Murtazaoğlu Mehmet
20	Başköy	İlastas/Yemişli	Maminoğlu Osman
21	Atina Merkez	Koksovat/Hisarlı	Binişoğlu Mehmet
22	Davat	Kostanivat/Dernek	Benklioğlu Ali
23	Başköy	Kuzika/Elmalı	Gencalioğlu Hasan
24	Davat	Kvançarer/Elmalık	Kalaycioğlu Ahmet
25	Davat	Mamakivat/Irmakköy	Tuhaloğlu Osman
26	Atina Merkez	Melyat/Merdivenli	-
27	Ğere	Mutufi/Gündoğan	Karasmanoğlu Salih
27	Atina Merkez	Noğadiha/Cumhuriyet	Hasançebioğlu İbrahim
29	Atina Merkez	Nohlapsu/Yavuz	-
30	Ğere	Oce/Yeniyol	Yakupoğlu Mustafa
31	Ğere	Okkordule/Yayla	Hacıibrahimoğlu Osman
32	Ğere	Ortaköy/Ortaköy	Molla İbrahimoğlu Molla Molla Şerif Ali
33	Davat	Papilat/Sessizdere	Piyaloğlu Ahmet
34	Atina Merkez	Pazar/Pazar	-
35	Davat	Pelergivar/Akkaya	Kakaloğlu Osman
36	Ğere	Salonçe/Armağan	Kocaalioğlu Mehmet
37	Davat	Sapu/Ocak	Tellioğlu Ali
38	Ğere	Siyat/Kahveciler	Demircioğlu İbrahim
39	Davat	Sukita/Derebaşı	Dervişoğlu Osman
40	Atina Merkez	Sulet/Dağdibi	Halidoğlu Osman
41	Atina Merkez	Surminat/Kuzayca	Kusenoğlu Hüseyin
42	Ğere	Şangul/Doğanay	İslamoğlu Kibar

43	Atina Merkez	Şilerit/Soğuksu	Genç Alioğlu İbrahim
44	Atina Merkez	Talvat/Tütüncüler	Taşcıoğlu İbrahim
45	Davat	Timisvat/Köprüköy	Örsoğlu Eyüp
46	Davat	Tolıkçet/Duygulu	Çirakoğlu Osman
46	Atina Merkez	Venek/Örnek	Yarımsapoğlu Abdrahman
47	Ğere	Yanivat/Bayırcık	Yağcıoğlu Ali
48	Başköy	Zağnat/Derinsu	-
49	Atina Merkez	Zelek/Balıkçı	-
50	Ğere	Zğem-İ Süfla/Aşağıdurak	Kulaberoğlu Ali
51	Ğere	Zğem-İ Ulya/Yukarıdurak	Şerifioğlu Mustafa

Kaynak: BOA. NFS. D. Nr. 1168. Ayrıca Bkz. BOA. NFS. D. Nr. 1169.; Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 23-24.; Hiçyılmaz, Okutan ve Baştopçu, *Rize Ardeşen İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, s. 30.; Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 27-28.

Gerek 19. yüzyılın sonlarına gerekse 20. yüzyılın başlarından Cumhuriyet dönemine kadar kazâ dâhilindeki köylerde görev yapmış muhtarlarla alakalı kayıtlı bilgiler mevcut olmadığından, bu dönem aralığında buralarda görev yapmış muhtarların kimler olduğu ve bu muhtarların hangi köylerde görev yaptıkları bilgisine ne yazık ki ulaşamamıştır.

2.10. Haberleşme

Osmanlı Devleti'nde haberleşme ağının kurulmasına yönelik ilk girişimler askerlerin 1828-1829 yılları arasında ceyeran eden Osmanlı-Rus savaşında İstanbul Boğazı'ndan iletişimin hızlı bir şekilde sağlanmasını talep etmeleri üzerine olmuştur. Bir tür telgraf özelliğinde olan ve *semafor* adı verilen alet, boğazın iki tarafı arasında iletişimi az da olsa sağlayabilmiştir⁵²⁶. 1834 yılında Üsküdar-İzmit⁵²⁷ ve 1840 tarihinde İstanbul-Edirne arasında kurulması kararlaştırılan ve haberleşmenin bir başka yönünü oluşturan posta teşkilatıyla sürdürülmüştür⁵²⁸. Telgrafın etkili bir şekilde kullanılması ise 1855 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Kırım Savaşı sırasında olmuştur. Varna-Kırım arasına deniz altından döşenen ilk telgraf hattı ile

⁵²⁶ Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Elektrikli Telgrafın Kurulması", *Osmanlı Türk Tarihi 1774-1923*, (Çev. Mehmet Moralı), Alkım Yayınları, İstanbul, 2004, s. 193-194. Ayrıca Bkz. Özkan Keskin ve Ali Sönmez, "Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği", *OTAM*, S. 25, Ankara, 2009, s. 68-69.

⁵²⁷ Levis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 96. Ayrıca Bkz. Özkan ve Sönmez, "Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği", s. 68-69. Ayrıca Bkz. Nesimi Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", *OTAM*, S. 3, Ankara, 1992, s. 335.

⁵²⁸ Nesimi Yazıcı, "Posta Nezareti'nin Kuruluşu", *Çağın Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 33. Ayrıca Bkz. Nesimi Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", s. 334-335.

iletişim alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır⁵²⁹. Ancak bu tür gelişmelerin devletin egemenliği altında olan her bir bölgesine yansması farklı zaman dilimlerinde mümkün olabilmektedir.

Anadolu'nun haberleşmeyi kolaylaştıracak olan telgraf ağına sahip olması ise yaklaşık olarak on yıl gecikmeli olarak 1864 yılında mümkün olabilmektedir. Bu duruma yol açan en önemli sebeplerden biri Rumeli tarafında hatlar döşenirken Anadolu tarafının ihmal edilmesinden kaynaklanmıştır⁵³⁰. Anadolu cihetinde büyük bir telgraf hattı inşası başlatılmıştır. Bu planlama çerçevesinde ilk etapta Erzurum-Trabzon hattı tamamlanmıştır. Daha sonra bu hat Rize üzerinden Batum'a kadar genişletilmiştir⁵³¹. Rize-Batum arasında kalan Atina ve Atina Kazâsı'na bağlı Ardeşen'de de bu hattın döşenmesi planlanmıştır. Ancak bu hatların döşenmesinde Atina'da uygulamaya geçirilirken, Ardeşen'de uygulamaya geçirilip geçirilmemesi konusunda oldukça tereddütler yaşanmıştır. Bu iki yerleşim birimine telgraf hattının çekilmesi farklı zaman dilimlerinde mümkün olacaktır⁵³².

Bahsi geçen gündelik yaşamı kolaylaştırıcı etkiye sahip olacak gelişmelerin Atina Kazâsı'na yansması ise yaklaşık yirmi yıl sonra 1874 yılında mümkün olabilmektedir. Belirtilen tarihte Trabzon Vilâyeti'nden Dâhiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı)'ne gönderilen yazıda, Atina Kazâsı'nda kurulacak olan telgrafhane için bir tane muhabere bir tane de postacılık görevini yürütecek toplam iki memura ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir. İçişleri Bakanlığı Trabzon'dan gelen talepleri değerlendirerek talep edilen iki memurun görevlendirilmesini uygun bularak 22 Kasım 1874 tarihinde de karara bağlamıştır⁵³³.

Yöre halkının tahsis edilen haberleşme ağından istifade etme yönündeki girişimleri zaman zaman aksamıştır. Bu aksaklıklar telgrafhanedeki görevlilerden kaynaklanmıştır. Mağduriyetlerin artması ve meselenin şikâyet konusu yapılmasıyla Lazistan Mutasarrıflığı tarafından bu yasadışı uygulamaları sonlandırmak ve telgrafın amacı doğrultusunda kullanılmasına yönelik 1876 yılında Atina Kazâsı hanedanlarından

⁵²⁹ Levis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 96.

⁵³⁰ Mustafa Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 89. Ayrıca Bkz. Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 33.

⁵³¹ Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, s. 94.

⁵³² Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 33.

⁵³³ BOA. İ. ŞD. 28/1360.

Abdurrahman'ı görevlendirmiştir⁵³⁴.

Buna benzer bir şikâyet konusu da 1898 yılında yapılmıştır. İlgili tarihte görevli posta ve telgraf memuru Osman Efendi'nin cuma ve pazar günleri göreve gelmediği, dolayısıyla merkeze gelen postaların adreslerine teslim edilmediği bu durumun çeşitli aksaklıkların yaşanmasına sebebiyet verdiği gerekçesiyle adı geçen şahıs soruşturma geçirmiştir⁵³⁵.

Bir diğer soruşturmaya konu olan kişi Atina Kazâsı telgraf çavuşluğu görevini sürdürürken görevden alınan Ali Abdulkadir'dir. Bunun görevden alınması telgraf merkezinde usulsüzlük yapmasından dolayı değil, arızalanan telgraf telini kardeşiyle onarmasından kaynaklanmıştır. İsmi geçen şahıs Viçe (Fındıklı)'nın doğusunda kalan bir bölgede derenin taşması sonucu birkaç telgraf direği yıkıldığını Trabzon Posta ve Telgraf Müdürlüğü'ne bildirmiş. Belli zaman sonra bir cevap alamayınca mesuliyetten kurtulmak için kardeşi ve yeğeni ile beraber kopan telin tamiratını yapmış. Bunun üzerine merkezden habersiz iş yaptığı gerekçesiyle Trabzon Posta ve Telgraf Müdürlüğü'nden görevlendirilen Osman adında bir görevli kişi tarafından görevden alınmıştır⁵³⁶. Ali Çavuş, görevden alındığını kendisine ileten şahıs darp ettiği ve sözlü hakaretlerde bulunduğu gerekçesiyle de emre itaatsizlik, görevli memura hakaret ve darp etmekten kendisi hakkında dava açılmıştır. Daha ilginç olanı ise bu konuyu soruşturma ve yargılama işini hangi birim tarafından yapılacağına karar verilemeyeşi ve durumun ancak Şura-i Devlet Encümenliği'nde çözülebilmesidir. Şura-i Devlet Encümenliği en sonunda konunun Bidâyet Ceza Mahkemesi'nde değil Kazâ İdare Meclisi'nde bu davanın görülmesine karar vermiş ve her iki tarafa bu kararı tebliğ etmiştir. Kararın verildiği tarih 8 Eylül 1901'dir⁵³⁷. Davanın kimin lehinde sonuçlandığı bilgisine ise ulaşamamıştır. Bir gerçek var ki o da Ali Çavuş'un iki yıl önce görevinden alınmasıdır. Daha sonra haksız yere görevden alındığını, görevine iade edilmesini ilgili birimlerden talep etmiştir⁵³⁸.

Atina Kazâsı'nda posta ve telgraf merkezi açılmasından sonra benzer talepler Atina Kazâsı'na bağlı köy (daha sonra nahiye olacak) olan Ardeşen Köy'ü sakinlerinden de gelmiştir. Burada ikamet eden sadık ve diğer hayırseverler tarafından kaleme alınıp 30 Nisan 1901 tarihinde Atina Kaymakamlığı'na gönderilen mektupta, mektup göndermede ve tuz

⁵³⁴ BOA. DH. MKT. 1380/72.

⁵³⁵ BOA. DH. MKT. 2131/31.

⁵³⁶ BOA. DH. MKT. 2171/32.

⁵³⁷ BOA. BEO. 1716/128637.

⁵³⁸ BOA. DH. MKT. 2171/32.

tedarikinde yaşanan sıkıntılar gerekçe gösterilmiştir. Atina Kaymakamlığı'ndan Trabzon Vilâyeti'ne gönderilen konuyla alakalı bilgilendirme yazısında, Ardeşen İskelesi'nde posta ve telgraf merkezi kurulması halinde aylık 300 kuruş pul masrafı olacağı bildirilirken Veli Osmanzâde Osman Efendi'nin de müdür olarak tayin edilmesi önerilmiştir⁵³⁹.

Yazılan mektup kabul görmemiş olsa gerek ki Ardeşen'de posta merkezi kurulmasına yönelik ikinci mektup (dilekçe) ise ilk dilekçeden yaklaşık altı sene sonra 1907 yılında kaleme alınmıştır. 176/26 evrak numarası ile kazâ kaymakamlığından Trabzon Vilâyeti'ne gönderilen ve Mehmet Asım tarafından yazıldığı tespit edilen dilekçede Ardeşen İskelesi'nde bir posta şubesi⁵⁴⁰ ve yanında telgrafhane açılması talebi bulunmaktadır. Talebin karşılanması halinde görevlendirilecek memur hariç arsa dâhil yapılacak binanın tüm masraflarının ahali tarafından karşılanacağı ayrıca ifade edilmiştir. Bir nevi senet değerinde olan bu taahhüt, Lazistan Sancağı Mahallî Kararnamesi ile Trabzon Vilâyeti'ne, oradan da Posta ve Telgraf Bakanlığı'na gönderilmiştir⁵⁴¹.

Gönderilen dilekçeye cevap olarak 3 Eylül 1907 tarih, 409 sayı ve 409/22 evrak numarasıyla ve dönemin Posta ve Telgraf Bakanı Hasan'ın imzasını taşıyan yazısıyla Ardeşen'de telgraf şubesi yapılması halinde yerel ahalinin taahhütlerinden başka keşif belgesine göre tesis masrafı bunun yanında sürekli masrafların toplamı olan seksen frank ve sekiz yüz altmış kuruşun temin edilmesi gerektiği ve şu an için tedarikinin mümkün olmayacağı belirtilmiştir. Bunun yanında karşılıklı akçenin harcanmasının doğru olmadığı, bütçenin yükünü arttıracak masraflardan kaçınılması gerektiği, padişahın bu yönde talimatları olduğu hatırlatılmıştır. Hat döşemek ve merkez açmanın sonraki senelere bırakılması arz edilmiştir⁵⁴².

Bakanlıktan gelen yukarıdaki cevaba karşı bakanlığı bilgilendirmeye yönelik gelen cevap Lazistan Mutasarrıflığı'nda değerlendirilerek Trabzon Vilayet makamına intikal ettirilmiştir. Trabzon Vilâyet kalemi vekili Mehmet Ferit tarafından Lazistan Mutasarrıflığı'nda değerlendirilen yazıya eklemeler yaparak tekrardan ilgili bakanlığa gönderilmiştir. 14 Temmuz 1908 tarihinde kaleme alınan bilgilendirme yazısında 1906 yılından itibaren nâhiye

⁵³⁹ BOA. DH. MKT. 2500/82.

⁵⁴⁰ BOA. DH. MKT. 2500/82.

⁵⁴¹ BOA. DH. MKT. 1183/15. Ayrıca Bkz. Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 33.

⁵⁴² BOA. DH. MKT. 1183/15.

statüsüne yükseltilen Ardeşen’de, posta merkezi ve telgrafhanenin kurulması sonraki senelere bırakılması halinde büyük sorunlar meydana getireceği bunun yanında ilgili yerde kurulacak şubelerin Rize-Hopa güzergâhında yer alması hasebiyle bakanlık tarafından dikkat çekilen ek bir masrafa neden olmayacağı ifade edilmiştir⁵⁴³. Belirtilen iki şubenin ve bunlara ek olarak görevlendirilecek memurların maaşının dahi yöre ahalisi tarafından karşılanacağı bunun için müsaade buyurulması rica edilmiştir⁵⁴⁴.

14 Temmuz 1908 tarihinde Maliye Bakanlığı görevlilerince ön değerlendirme yapıp bakanlık görevlisi Zühdü Bey tarafından kaleme alınan raporda yerel ahali tarafından talep ve taahhüt edilenler arasında yalnızca telgrafhane inşaatı masraflarının karşılanacağı diğer masrafların ise devlete yük olacağı yönünde yanlış anlaşıldığından talepler değerlendirme aşamasına alınmadığı, tüm masrafların yöre ahalisi tarafından karşılanması halinde adı geçen yerde posta ve telgraf merkezinin açılması için bir engel bulunmadığı görüşünü belirtilmiştir⁵⁴⁵.

İçişleri Bakanlığı aynı konu ve benzer özellikteki bilgileri içeren talepleri ekleri ile beraber değerlendirmek üzere Maliye Bakanlığı Devlet Meclisi’ne göndermiş konu burada 14 Temmuz 1908 tarihinde değerlendirilerek alınan kararı ekleriyle birlikte 22 Eylül 1908 tarihinde Posta ve Telgraf Bakanlığı’na göndermek üzere İçişleri Bakanlığı’na havale etmiştir. Kararda; Ardeşen’de yapılması müzakere edilen yerde bir postahâne ve telgraf merkezi başlangıç ve sürekli masrafların ahali tarafından temininin doğru olmayacağı, bu masrafların ahali tarafından değil de bakanlık tarafından karşılanmasının doğru olacağı kararı alınmıştır. Devamında da lazım gelen bütçeye yük getirecek seksen frank sekiz yüz altmış kuruşun şu aşamada mümkün olamayacağı yönünde konuya açıklık getirmiştir⁵⁴⁶.

İçişleri Bakanlığı’ndan çıkıp Posta ve Telgraf Bakanlığı aracılığıyla 26 Eylül 1908 yılında posta ve telgraf merkezi kurulması yönünde talep edilen yerin idarî birimine gönderilen yazıda da bir önceki paragrafta yer alan bilgilerin paralelinde bilgilendirme amaçlı karar nüshası gönderilmiştir. Bir önceki paragrafta ek olarak haberleşme şubelerinin kurulmasına yönelik tüm masrafların hesaplanarak ve uygun şekilde düzenlenerek gelecek yılki Maliye

---

⁵⁴³ BOA. ŞD. 1160/54.

⁵⁴⁴ BOA. DH. MKT. 1183/15.

⁵⁴⁵ BOA. DH. MKT. 1183/15. Ayrıca Bkz. BOA. DH. MKT. 1183/15.; Saraç, “XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi”, s. 33.

⁵⁴⁶ BOA. DH. MKT. 1183/15.

⁵⁴⁶ BOA. DH. MKT. 2619/14. Ayrıca Bkz. BOA. DH. MKT. 1183/15.; Saraç, “XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi”, s. 34.

Bakanlığı'nın bütçesine eklendiği ifade edilmiştir⁵⁴⁷. Ardeşen'de posta ve telgraf şubesi açıldığına dair bilgi olmamakla birlikte bir sene sonra açılacağı yönünde planlama yapılması büyük olasılıkla burada taleplerin gerçekleşmesi 1909 yılında mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Ancak Ardeşen'le ilgili bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan Trabzon Başmüdüriyeti, 1915 yılında Rus bombardımanı sırasında isabet alarak kısmen tahrip olan⁵⁴⁸ Atina Kazâsı'nın mevcut posta şubesi 8 Mart 1916 tarihinde kapatılmıştır⁵⁴⁹.

2.11. Ulaşım

Yol sistemi dolayısıyla ulaşım (erken dönemlerde kara ve deniz yakın dönemlerde demir ve hava yolu) insanlık tarihi içinde önemi çok büyük olmuştur. Yapılan yolların asıl hedefi ticarî, ekonomik, haberleşme, ulaştırma ve askeri gayeler ile alakalı olmuştur. Geniş bir coğrafî sahayı kontrolü altında bulunduran Osmanlı Devleti'nin özellikle kara ve deniz ulaşımında iyi düzeyde bir yol sistemi olduğu kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Ancak bu genel kabul gören gerçek 18. yüzyılın sonlarına doğru bozulmaya başlamıştır. Devletin 19. yüzyılın başından itibaren sarsılan ekonomisi sonucunda da ciddi ölçüde yol meselesi ile karşı karşıya kalmıştır. Tanzimat'la başlayan yol yapım tekniklerinin ülkeye getirilmesi bile bu durumu değiştirmemiş birkaç şosenin (kara yolu) yapımından öteye gidilememiştir. Deniz ulaşımında da durum aynı olmuştur⁵⁵⁰.

Ulaşım sektörünün önemini yitirmesi sosyo-ekonomik kalkınmayı yavaşlatır. Birbirine kapalı bulunan yerleşim merkezlerinin birbiriyle bütünleşmesini geciktirir. Bölgelerarası entegrasyonun derinleşmesini önleyerek açık ve gizli işsizlerin yeni iş imkânlarına kavuşmasını engeller. Dolayısıyla geniş ölçüde bir toplumsal bütünlük sağlanması gecikir⁵⁵¹.

⁵⁴⁷ BOA. DH. MKT. 2619/14. Ayrıca Bkz. BOA. DH. MKT. 1183/15.; Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 34.

⁵⁴⁸ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁵⁴⁹ BOA. DH. EUM. KLU. 11/5.

⁵⁵⁰ Cemil Öztürk, "Tanzimat Devrinde Bir Devletçilik Teşebbüsü: Haydarpaşa İzmit Demiryolu", *Çağın Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 159. Ayrıca Bkz. Cemal Çetin, "Osmanlı Devleti'nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5, 2011, s. 17-18.

⁵⁵¹ Bünyamin Duran, "Osmanlı Devleti'nin son Döneminde Türkiye'de Karayolu Ulaşımındaki Gelişmeler", *Çağın Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 483.

2.11.1. Deniz Ulaşımı

Deniz taşımacılığında ilk buharlı gemi 1807 yılında Amerikalı Robert Fulton tarafından Hudson Nehri'nde işletmeye konulmuştur. Daha sonra 1816 yılında İngiltere-Fransa arasında yolcu taşımak amaçlı konulan bir yolcu vapuru ile tarifeli yolcu ve yük taşımacılığı yaygınlaşmaya başlamıştır. Tarifeli yolcu ve yük taşımacılığı Tersane-i Âmire'nin "Mesir-i Bahri" vapuru ile Osmanlı Devleti'nde 1844 yılında başlatılabilmektedir. Aynı yıl içinde benzer görevleri icra etme yönünde "Eser-i Hayır" vapuru da faaliyete geçirilmiştir. Bu vapurlar Marmara kıyılarından İstanbul'a düzenli seferler yapmıştır. II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde bu sayı yirmi üç olmuştur. İkinci meşrutiyetin ilanından sonra 1910 yılında kurulan "Hilâl Osmanlı Anonim Vapur Şirketi" satın aldığı gemilerle Akdeniz ve Karadeniz Limanları'nda seferlere başlamıştır⁵⁵².

Karadeniz'de özel şirkete bağlı vapurların 1863 yılında Batum-Samsun (Batum Osmanlı topraklarından çıkmadan önce) arasında haftada iki sefer yapmak suretiyle yolcu ve ticarî amaçlı daimi olarak kullanıldığı bilgisi bulunmaktadır. Bu vapurlar yukarıda adı geçen iki şehir arasında bulunan Hopa, Arhavi, Atina ve Of iskelelerine uğramak suretiyle yolculuklarını tamamlamakta idiler⁵⁵³. Büyük olasılıkla bu durum Batum'un Osmanlı topraklarından ayrılması ile de devam etmiştir.

Atina ve civar kazâların deniz ulaşımını kullanarak gündelik ihtiyaçlarını karşıladıklarına dolayısıyla ulaşım hizmetlerinde deniz ulaşımını tercih ettiklerine bir örnek de 1919 tarihli arşiv belgesinden anlaşılmaktadır. Bu belgede Atinalı kaptan Tafra Oğlu Halim Reis ile beraber dört kişinin içinde bulunduğu mısır yüklü bir kayık Mapavri (Çayeli) Nâhiyesi yakınlarında alabora olduğu kaptanı vefat ederken diğerlerinin meskûn mahaldeki kurtarıldığı, kayığın da kısmen parçalandığı anlatılmaktadır⁵⁵⁴.

2.11.2. Kara Ulaşımı

Altı bin yıllık geçmişe sahip olan kara yolu teknolojisi tarihin her safhasında dönemine göre gelişmeler göstermiş her dönem bir önceki dönemden kazanımlar elde ederek bir sonraki döneme aktarmayı

⁵⁵² Ercüment Kuran, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Deniz Ulaşımı: İdare-i Mahsusa'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 159-163.

⁵⁵³ BOA. DH. MVL. 659/86.

⁵⁵⁴ BOA. DH. EUM. AYŞ. 19/36.

başarmıştır⁵⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyıllarına gelindiğinde devletin genel olarak sağ, orta ve sol kol olmak üzere belli başlı umumî yolları, bunun yanında bu yollara bağlı tâlî yolları bulunmakta idi. Bu yollar üzerinde haberleşmenin kolay sağlanabilmesi için ise menzil denen konaklama yerleri bulunurdu. Menziller arası mesafe farklı uzaklıkta idi. Bunun sebebi temel ihtiyaçların (yiyecek, içecek, odun ve saman) sağlanabileceği yerlere göre değişiklik göstermesinden kaynaklanmıştır⁵⁵⁶.

Ana yollar devlet tarafından, diğer tâlî yollar dediğimiz mahallî yollar ise tımar sahipleri tarafından yaptırılıyordu. Tımar sisteminin çözülmesi ile birçok alanda olduğu gibi yol yapımı ve bakımı da ihmale uğrayan konular arasında olmuştur. Tanzimat'la beraber ulaşım ve haberleşmede bazı atılımlar yapılmış olmasına rağmen kaynak yetersizliğinden dolayı bu atılımlar pek fazla uygulama alanı bulamamıştır. Karayolu ulaşımının yaygınlaştırılmasına yönelik 1853 ve 1861 yıllarında çalışmalar yapılmış ancak ilk ciddi çalışma 1869 yılında çıkartılan "Turuk ve Maabir Nizamnâmesi" ile başlamıştır. Bu nizamnâme 1909 yılına kadar yürürlükte kaldı. Adı geçen Nizamnâmede yolların nasıl yapılacağı ayrıntılı bir şekilde tarif edilmiştir. Kara yolu inşaatında ikinci hamle 1912 yılında yapıldı. Aynı yıl kabul edilen bütçede yapılacak yolların kararı alındı. Karadeniz Bölgesi'ne de 11.590 km düştü⁵⁵⁷. Bu yolun ne kadarı tamamlanabildi ve Trabzon Vilâyeti'nin dolayısıyla Atina Kazâsı'nın payı ne kadar oldu bilemiyoruz.

Karayoluna ve şose⁵⁵⁸ inşaatına ciddi şekilde ağırlık verilmesinin⁵⁵⁹ bir diğer sebebi de on dokuzuncu yüzyılda araba kullanımında gözle görünür bir artışın meydana gelmesi, bunun yanında toplumun bütün katmanlarında ve

---

⁵⁵⁵ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda On Dokuzuncu Yüzyılda Araba Teknolojisinde ve Karayolu Yapımındaki Gelişmeler", *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 399.

⁵⁵⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme*, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2014, s. 51-52. Ayrıca Bkz. Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", s. 357.; Çetin, "Osmanlı Devleti'nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi", s. 20-21.

⁵⁵⁷ Duran, "Osmanlı Devleti'nin son Döneminde Türkiye'de Karayolu Ulaşımındaki Gelişmeler", s. 483-489. Ayrıca Bkz. M. Murat Öntüç, *Ahmet Vefik Paşa'nın Anadolu Sağ Kol Müfettişliği*, Palet Yayınları, Konya, 2009, s. 141-142.; Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi, Cilt 15, S. 26, Ankara, 1991, 153-167.; Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", s. 335.

⁵⁵⁸ Şose: Fransızca kökenli bir kelimedir. Bu kelimenin Fransızca'daki karşılığı "Chausse" dir. Anlam itibarıyla balıksırtı biçiminde olarak kırma taşlarla kumdan yapılmış iki taraflı hendekli cadde, kaldırım ve yol demektir.

⁵⁵⁹ BOA. DH. UMVM. 73/14. Ayrıca Bkz. Cabir Duysak, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti Karayolları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2012, s. 38-39.

ülkenin her bölgesinde yaygınlaşmasından kaynaklandığı söylenebilir⁵⁶⁰.

2.12. Sağlık Hizmetleri

Bir devletin sağlık teşkilatı kurması o devletin halkın sağlık sorunlarına sahip çıkmaya başladığının bir göstergesi olduğu gibi ülkede yaşayan insanların hastalık sorunlarında hertürlü tedavi ve bakımının sağlanması, koruyucu sağlık önlemlerinin alınması yöneticilerin görevleri arasındadır⁵⁶¹.

Osmanlı Devleti'nde sağlık örgütlenmesi 1826 yılında başlamıştır. İlk tıp mektebi "Mekteb-i Tıbbiye Nezareti" 1827'de açılmış ve 1839 yılında faaliyete geçmiştir. Karantina meclisi 1838, "Tabâbet-i Belediye Nizâmnâmesi" 1861 yılında⁵⁶² Sivil Tıp İşleri Bakanlığı denen ve sağlık teşkilatına hekim yetiştirecek olan Sivil Tıp Okulu (Nezareti Tıbbiye Mülkiye) ise 1866'da kurulmuştur. Bu okul 1867'de Türkçe eğitime başlamasının ardından 1874 yılında da ilk mezunlarını vermiştir. Mezun olan hekimlerin sayısı 25'tir. 1909 yılına kadar bu okuldan mezun olan toplam hekim sayısı ise 725 kadardır. Bir taraftan eğitim faaliyetleri sürdürülürken diğer taraftan da 1871 yılında Sivil Tıp İşleri Bakanlığı'nın tüzüğü yürürlüğe girmiştir. Bu tüzük ile vilâyet, liva ve kazâlarda sağlık hizmetlerinin etkili bir şekilde yürütmek için devlet eliyle ilk adım atıldı. İlk resmi hekim ataması da bu dönemlerde yapıldı. 1876 yılında da vilâyet belediye kanunuyla her şehir ve kasabada belediyelerin hekim istihdamı zorunlu hale getirildi. Tabiplerin maaşları belediyelerce karşılandı. 1888 yılından sonra da bu görevi devlet üstlendi. Hekimler aynı yıldan sonra kazâ, liva, vilâyet tabibi müfettiş olmak üzere dört sınıfa ayrıldı. 1913 yılında çıkartılan Vilâyet-i İdare-yi Sıhhiye Nizamnâmesi ile hükümet tabipliği yerine memleket tabipliği ünvanı kullanılmaya başlandı. Sağlık müdürlüğü de bu dönemde kuruldu⁵⁶³.

Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci olarak da nitelendirilen son dönemlerinde birçok konuda olduğu gibi sağlık alanında da yetersizlikleri ve eksiklikleri bulunmaktaydı. Devlet, yeniden yapılanma dönemi diye adlandırdığımız Tanzimat döneminde birçok kurumda kapsamı geniş ıslahat çalışmaları yapılmış kısmen de olsa şartları iyileştirilmişti. Sağlık alanındaki gelişmeler bir önceki paragrafta anlatıldığı gibi olmuştur. Ancak daha sonraki dönemler özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aynı yüzyılın

⁵⁶⁰ Tekeli ve İkin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda On Dokuzuncu Yüzyılda Araba Teknolojisinde ve Karayolu Yapımındaki Gelişmeler", s. 419.

⁵⁶¹ Erdem Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", *OTAM*, S. 15, 2004, s. 185.

⁵⁶² Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu, Yerel Yönetim Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 155-158.

⁵⁶³ Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", s. 186. Ayrıca Bkz. Zehebi.blogcu.com, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sağlık Hizmetleri", (08.11.2013).

sonlarına kadar sürekli ve ağır savaşlarla uğraşıyordu. Uzun süren bu savaşlar sebebiyle yurdun birçok bölgesi harabeye dönerken maddi ve manevi çöküntüyle beraber kıtlık, yoksulluk, bulaşıcı hastalıklar ve diğer sıkıntılar tüm halkı olumsuz etkilemişti. Şehirlerin yakınındaki göl ve bataklıklar sıtma, tifo ve kolera ve benzeri hastalıkların yaygınlaşmasında en önemli etkendi. Bunun yanında beslenme ve çalışma şartlarının iç açıcı olmamasından kaynaklı bulaşıcı hastalıklar ülkenin her tarafında önemli derecede sorunlara neden oluyordu⁵⁶⁴.

Yukarıda bahsi geçen hastalıklar ve karşılaşılan sağlık sorunlarının yaşandığı yerlerden biri de Atina Kazâsı idi. Burada, sorunlara karşı çeşitli önlemler alınıyordu. Tespit edebildiğimiz çalışmalardan ilki 1865 yılında yapılmıştır. Belirtilen yılda Atina'da yaşayan toplam iki bin dört yüz on Müslüman ve gayri müslim çocuğa çiçek aşısı yapılmıştır. Bu çalışma Padişah'ın emriyle Ceride-i Havadis Gazetesi'nde haber olarak yayımlanmıştır⁵⁶⁵.

Hastalıklarla yapılan mücadeleye bir örnek de köylerde boy gösteren tifo hastalığını def etmeye yönelik olmuştur. 1890 yılında tifo hastalığının teşhis edilen yerlerden biri de kazâ dâhilindeki Dutçe (Tunca) Köyü'dür⁵⁶⁶. Ölümlere neden olan bu hastalığın civar köylere yayılma ihtimaline karşı vilâyet makamlarınca tedbir alınarak hastalığın yayılması önlenmeye çalışılmıştır. Alına tetbirler sayesinde tifo hastalığının yayılması engellendiği bölgede bulunan askeri tabip raporundan anlaşılmıştır⁵⁶⁷.

Ancak bu hastalık yaklaşık 20 yıl sonra 1909 yılında tekrardan Ardeşen'in Sifat (Pirinçlik) Köyü'nde uzun zamandan sonra yeniden belirdiği ve beş kişi bu hastalığa yakalandığı anlaşılmıştır. Bu bölgelerde bataklıkli arazilerin fazla olması bu duruma neden olarak gösterilmiştir. Lazistan Mutasarrıflığı tarafından vilâyete bildirilen tebligata bu durum etraflıca dile getirilmiştir⁵⁶⁸.

Yukarıda bahsi geçen hastalıkların teşhis, tespit ve hastalığı def etmeye yönelik faaliyetler belediyelerin bünyelerinde tabip bulundurması ve bunun

---

⁵⁶⁴ Osman Gümüşçü, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIX, S. 55, Mart, Ankara, 2003, s. 30. Ayrıca Bkz. İbrahim Yılmazçelik, "XVII. ve XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde (Anadolu'da) Meydana Gelen Tabii Afetler", XIV. *Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı*, C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 665-693.; Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 55.

⁵⁶⁵ BOA. MVL. 711/76.

⁵⁶⁶ BOA. DH. MKT. 1720/4.

⁵⁶⁷ BOA. DH. MKT. 1727/122.

⁵⁶⁸ BOA. DH. MKT. 2707/42.

ülke geneline yaygınlaştırılmasıyla kalıcı neticeler alınmaya başlamıştır. Bilindiği üzere belediyeciliğin yaygınlık kazanması ve bünyesinde tabip bulundurmasından önce taşralarda bu işler askeri tabipler tarafından yürütülüyordu⁵⁶⁹. 1871 tarihinde yayınlanan “İdare-i Umumiye-i Vilâyât Nizamnâmesi” ile de taşra belediyelerin yasal temeli oluşturulmuş bu tarihten itibaren de belediyelerin zorunlu olarak memleket tabibi bulundurması kararlaştırılmıştı ancak bunların yaygınlık kazanması 1877 yılında çıkarılan “Vilâyetler Belediye Kanunu” ile olmuştu⁵⁷⁰.

1869-1904 tarih aralığını kapsayan Trabzon Vilâyet Sâlnâmesi’nden anlaşıldığı üzere Atina Kazâsı’nda 1871 tarihinden itibaren belediye meclisi oluşturulmasına rağmen bu birimde tabip bulundurulmamış⁵⁷¹ Kazâ belediyesinde tabip bulundurulması 1907 yılından itibaren başlatılmıştır⁵⁷².

Kazâda, belediye bünyesinde görev yapan ilk tabip 1908 yılında Ağvan (Seslikaya) Köyü’ndeki şüpheli ölümlerin nedenlerini araştırmak için görevlendirilmiştir. Çalışmak için Rusya’ya giden Ağvan (Seslikaya) Köyü sakinlerinden Tebükoğlu Ahmet, köye döndükten kısa bir süre sonra hastalanıp vefat etmiş kısa zaman içinde eşi ve kardeşi de vefat edince salgın hastalık olma ihtimaline karşı ölen kişilerin evi kordon içine alınarak ölüm nedeninin incelenmesi amacıyla belediye tabibi meskûn mahale intikal ettirilmiştir. Tabibin elde edilecek bilgi ve bulguları Trabzon Vilâyeti kanalıyla Sıhhiye Nezareti Celilesi’ne bildirilmesi buyurulmuştur⁵⁷³.

Yine kazâ dâhilinde bulunan Çinçiva (Şenyuva) Köyü’nde 1911 yılında zuhur eden bir hastalığı araştırmak için belediye tabibi görevlendirildiği bilinmektedir. Hastalığın mahiyeti konusunda ise bir bilgi bulunmamaktadır⁵⁷⁴.

Atina Kazâsı’nda görevli belediye tabibinin soruşturma geçirdiği de olmuştur. 1911 yılında soruşturmaya konu olan mesele tabip Atnas Efendi’nin ilaç satmaya yetkisinin olmadığı halde ilaç satmasıdır. Lazistan Mutasarrıfı’nın talebi üzerine görevlendirilen bir mülkiye müfettişi tarafından geçici olarak görevden alınmış akabinde düzenlediği raporla görevden tamamen alınması gerektiği belirtilmiştir. Ancak bir mahkeme kararı olmadan kimsenin görevden alınamayacağı böyle bir kararın kanuna

⁵⁶⁹ BOA. DH. MKT. 1727/122.

⁵⁷⁰ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s. 215-215.

⁵⁷¹ T.V.S. H. 1288/M. 1871, s. 53. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1871 T.V.S., Cilt 3, s. 113.; T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 375.; Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 761-767.

⁵⁷² BOA. DH. MKT. 1171/20.

⁵⁷³ BOA. DH. MKT. 2666/55.

⁵⁷⁴ BOA. DH. MKT. 2792/26.

aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle Trabzon Vilâyeti makamı uyarılmıştır⁵⁷⁵.

Atina’da sağlık alanında mücadele edilen hastalıklardan biri koleradır. Bu hastalık 1914 yılında Noğa Diğa Köyü’nde (Merkez) tespit edilmiştir. Tabip başkanlığında komisyon oluşturularak önlem alınmış ve yayılması engellenmiştir⁵⁷⁶. Yukarıdaki belgelerden de anlaşılacağı üzere kaza dâhilinde vuku bulan hastalıkları tespit, teşhis ve def edilmesi konusunda özellikle belediye tabibi görevlendirilmeye başlanasından itibaren eldeki mevcut imkânlar ölçüsünce çalışmalar sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

2.13. Güvenlik Hizmetleri ve Sorunlar

Osmanlı devletinde gerek geçmişten gelen bazı uygulamalar gerekse dış kaynaklı gelişmeler neticesinde taşra yönetiminin pek çok alanında devlet tarafından yeni düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda ilk ve oneli düzenleme 1858 yılında çıkartılan “Vülât-ı İzâm ve Mutassarıfın-i Kiram” ile başlatılmıştır. Bu çalışma ile müdürlerin taşradaki idari birimlerin güvenlik ve adalet işlerinin nasıl yürütüleceği belirtiliyordu. Kazânın mülkiye, maliye ve zaptiye işlerinden müdür sorumlu tutuluyordu. Güvenliğin sağlanması, kazâ merkezlerinde bakılacak dava ve anlaşmazlıkların kazâ meclisinde şeriat ve kanunlara uygun olarak adalet ve hakkaniyet çerçevesinde çözülmesi müdürün denetimi ve gözetiminde gerçekleştiriliyordu⁵⁷⁷. 1871 yılında çıkartılan “İdare-i Umumiyye-i Vilâyet Nizâmnâmesi”nden itibaren güvenliği sağlamakla görevli zaptiye askeri de dâhil olmak üzere kazâ yönetimi kaymakama devredilmiş, kaymakam müdürün yerini almış ve bütün yetkiler kazâ yönetiminde en yüksek rütbeli kişi olarak yönetimden sorumlu tutulmuştur⁵⁷⁸. Güvenlik işlerinin aksamaması mağduriyetin azami dereceye indirilmesi için de kazâda yeteri sayıda piyade ve süvari birlikler görevlendiriliyordu. Suçlular, müdürün talimatı ve yardımları askeri görevlilerin aracılığıyla da yakalanıyordu⁵⁷⁹. Suçlular, 1869 yılından⁵⁸⁰ 1879 yılına⁵⁸¹ kadar Nâib Efendi’nin başkanlığında kazâda bulunan Dava Meclisi’nde, 1881 yılından itibaren de yine aynı şekilde başkanlığının Naip Efendi’nin yaptığı kazâ Bidâyet Mahkemesi’nde⁵⁸² sonuçlandırılıp suçlular gerekli cezaya çarptırılıyordu.

⁵⁷⁵ BOA. DH. İD. 48-1/18.

⁵⁷⁶ BOA. DH. ŞFR. 434/95.

⁵⁷⁷ Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, s. 245-246.

⁵⁷⁸ Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, s. 252-253.

⁵⁷⁹ Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, s. 236.

⁵⁸⁰ T.V.S. H. 1286/M. 1869, s. 52. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1869 T.V.S.*, Cilt 1, s. 116.

⁵⁸¹ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 87-88. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1879 T.V.S.*, Cilt 11, s. 181-183.

⁵⁸² T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 84-85. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1881 T.V.S.*, Cilt 12, s. 175-177.

Atina Kazâsı genelinde cereyan eden güvenlik hadiseleri ile ilgili suç işleyenlerin yakalanmasına yönelik kazâ kaymakamlarının büyük gayretleri olmuştur. Gayretler ödüllendirilirken güvenlik güçlerinin şehit edilmesi suretiyle de bazı bedeller ödemek zorunda kaldığı da oluyordu.

Atina Kazâsı'nda 1875-1920 tarih aralığında vuku bulan belli başlı güvenlik hadiseleri meydana gelmiştir. Bu hadiseler genel olarak adam öldürme, silah kaçakçılığı, alıkoyma, gasp, asker kaçağı, yardım ve yataklık, asayiş bozup huzursuzluk yaratma gibi başlıklar altında toplanabilir.

Adam öldürme kazâda en çok karşılaşılan suçlardan biridir. Bu konuyla alakalı ilk hadise 1874 yılında meydana gelmiştir. Olayın nedeni Rusya muhacirlerinden Zikavis adındaki şahsın Atina Kazâsı sakinlerinden İslam adındaki şahsın evine gidip hanımına sarkıntılık etmesinden kaynaklanmıştır. Daha sonra mağdur aile, durumu mahkemeye intikal ettirmiş, akabinde de Zikavis soruşturma geçirmiştir. Türkçe bilmeyen Zikavis'in tercümanlığını ise Hafız İbrahim Bey yapmıştır. Bundan dolayı İbrahim Bey'e husumet beslemiştir. İbrahim Bey, bir gün sabah namazı kılmak için evin önünde abdest alırken Zikavis tarafından tüfikle vurularak öldürülmüştür. Katil zanlısı Rusya'ya kaçmak suretiyle izini kayıp ettirmek istemiş ancak tutuklanmış ve hakkında idam kararı verilerek infaz edilmiştir⁵⁸³.

Bir başka cinayet vakası 1892 yılında gerçekleşmiştir. Pelergivat (Dikkaya) Köyü sakinlerinden Kazaloğlu Cevahir kardeş Hamit'i tabanca ile öldürmek suçundan yakalanmıştır⁵⁸⁴.

Yine aynı şekilde 1892 yılındaki olayda Banbazıoğlu İdris ve eşkiyadan Gökçeoğlu İdris yöre ahalisinden Hasan adındaki şahsı öldürmekten idamla yargılanmışlardır⁵⁸⁵.

1907 yılındaki olayda ise Apso (Suçatı) Köyü ahalisinden Ahmet Tevfik Efendi'yi öldürmekten yargılanan Süleyman Rüştü Bin Ali, on beş yıl ağır cezaya çarptırılmıştır⁵⁸⁶.

1911 yılında güvenlik kuvvetlerine mensup bir askeri öldürmek suçundan Ferhat adındaki şahıs tutuklanmış ve yargılanma neticesinde ağırlaştırılmış muhabbet hapis cezasına çarptırılmıştır⁵⁸⁷.

1914 yılında ise Ğakku Köyü sakinlerinden Uzunevranoğlu Hasanı

⁵⁸³ BOA. İ. DA. 13/528.

⁵⁸⁴ BOA. DH. MKT. 1911/31.

⁵⁸⁵ BOA. DH. MKT. 2033/119.

⁵⁸⁶ BOA. TFR. I. MKM. 25/2473.

⁵⁸⁷ BOA. DH. EUM. EMN. 1/53.

silahla yaralamak suçundan Karadere Nâhiyesi'nden Uzunoğullarından Dursunoğlu Muhammet altı yıl cezaya çarptırılmıştır⁵⁸⁸.

Atina'da işlenen suçlardan biri de gasp ve adam kaçırma hadiseleridir.

1893 yılında meydana gelen hadisede; dışardan gelerek hiçbir gerekçe göstermeden Elevit Köyü'ndeki arazileri gasp ederek köydekileri döven kişileri yakalamaya yönelik bir soruşturma yürütülmüş ve bunların yakalanması yönünde girişimlerde bulunulmuştur⁵⁸⁹.

Benzer bir gasp olayı da 1908 yılında meydana gelmiştir. Hemşin'de ikâmet eden ailesinin geçimini sağlamak için Rusya'da ticaretle meşgul iken beş sene sonra memleketine dönerken Atina'da bulunduğu esnada buradaki hatırı sayılır kişilerden olan Telatorzade Ziya Efendi ve Baltazâdelerden bazıları tarafından zorla alı konulduğu ve işkenceye maruz kalıp birikimleri de yağmalandığını iddia eden şahısın iddialarına binaen adı geçen şahıslar hakkında soruşturma yapılmıştır⁵⁹⁰.

Kolluk kuvvetlerinin Atina'da mücadele ettiği alanlardan biri de silah kaçakçılarını yakalamaya yönelik olmuştur.

Silah kaçakçılarına yönelik yapılan ilk tahkikat 1901 yılında gerçekleşmiştir. Atina Kazâsı ahalisinden Vardaloğlu Mustafa, Hamdi ve Rıza Reislerin Batum'dan dönerken ateşli silahlar ve yasak ilaçlar getirdikleri ve bunları dükkânlarında azar azar sattıklarına dair yapılan şikâyete binaen⁵⁹¹ yapılan soruşturma neticesinde üzerine suç atfedilen kişilerin iddia edildiği gibi olmadığı ve şikâyetin asılsız olduğu anlaşılmıştır⁵⁹².

1903 tarihindeki belgede yine silah kaçakçılığını önleme ve yasadışı işlere bulaşanları engellemeye yönelik bazı çalışmalar yürütülmüştür. Rusya tarafından gelen kayıkların arttığı ve bu kayıklar ile Ermenilerin geldiği, bunun yanında gelen Ermeni vatandaşlarının beraberinde silah ve barut gibi ateşli silahlarda kullanılacak mühimmatlar taşıdığı ve bunları ülkeye kaçak yollarla soktukları bunların etraflıca gözetlenip suçüstü yakalanmaları yönünde ellerindekinden çok daha donanımlı vapurun tahsisi için Trabzon Vilâyet makamlarınca Bahriye Nezaretinden talep edilmiştir. Bahriye nezareti Sinop'ta görevli olan Trabzon Vapuru'nu önermesi üzerine Vilâyet makamlarınca cevaben ellerinde bulunan Yali Köşkü Vapuru'ndan bir farkı olmadığı kaçakçıların takibatı için bu vapurun yeterli olmayacağı bildirilmesi üzerine eldeki imkânlar dâhilinde görevlendirilecek başka vapur olmadığı

⁵⁸⁸ BOA. DH. EUM. EMN. 104/8.

⁵⁸⁹ BOA. DH. MKT. 2041/18.

⁵⁹⁰ BOA. DH. MKT. 1225/73.

⁵⁹¹ BOA. DH. MKT. 2512/37.

⁵⁹² BOA. DH. MKT. 107/54.

için buradaki talep de karşılanamamıştır. Dolayısıyla kaçakçıların faaliyetlerin engellenmesinde yetersiz kalmıştır⁵⁹³. Kaçakçılar mevcut şartlar gereği engellenemedikleri için doğal olarak faaliyetlerini sürdürdükleri, yıllardır yaptıkları sevkiyat sonrasında Erzurum dâhilindeki Keskebim'in Hodicor Karyesi'nde 1907 yılında ele geçirilen yedi-sekiz bin kadar silahtan anlaşılmıştır. Bu yığınağı sağlayan otuz kadar Ermeni'yi Hemşin'de ikamet eden Çalmaşorzâde Bektaşoğlu ve amcası Minder Ali ile Ali'nin çocukları bu kişilere yardım ve yataklık etmişlerdir. Ermeniler kayıklarla Atina Kazâsı'na oradan aynı kazâ dâhilindeki Makrobin Karyesi üzerinden Erzurum Ovasına ulaştırıldıkları ve oradan da çeşitli yerlere dağıldıkları anlaşılmıştır⁵⁹⁴.

Kazâ genelinde güvenlikle alakalı meselelerden biri de asker kaçaklarının yakalanıp ilgili birimlere teslimi ile alakalı konulardır. Bunlardan biri 1893 yılında gerçekleşen askerlik vazifelerini yapmak üzere işlem yaptıran ancak daha sonra vazifeyi icra etmekten vaz geçip birliğine teslim olmayan asker firarilerini yakalamaya yönelik olmuştur⁵⁹⁵.

Askerlikle alakalı konulardan bir diğeri ise askerlikten muaf tutulmak için Hristiyan olan Şerif adındaki kişi ile alakalıdır. 1900 yılındaki belgeye göre Atina Kazâsı'nın Melmanat (Akbucağ) Köyü sakinlerinden Abdullah Yusuf askerlikten korktuğu için Hristiyan dinini geçmiş bu durum anlaşılınca askerlik vazifesini icrası yönünde gerekli yazışmalar başlatılmıştır⁵⁹⁶.

Dönemin şartları gereği Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her kazâ merkezinde cezaevleri bulunuyordu. Atina Kazâsı da cezaevi bulunan kazâ merkezlerinden biridir⁵⁹⁷. Bu durum büyük ihtimalle suç oranının oldukça yüksek seviyede olmasından kaynaklanmıştır. Atina Kazâsı'nda suç oranının oldukça yüksek seviyede olduğunu gösteren bazı bilgiler mevcuttur. Bunlardan bir tanesi 1903 tarihindeki nisan ayı vukuat cetvelindeki bilgilerden anlaşılmaktadır. Üstelik bu cetvelde sadece cinayet suçları belirtilmektedir. Diğer suçlar da dikkate alındığında bu oran daha da artmaktadır. Atina'da nisan ayı içinde iki cinayet vakası meydana gelmiştir. Cinayetlerden ilki Sifat (Pirinçlik) Karyesi'nden Canioğlu Hemit ve Recep, Bogina Karyesi'nden Canioğlu Osman'ın da aralarında bulunduğu üç kişi

⁵⁹³ BOA. DH. TMIK. M. 139/37.

⁵⁹⁴ BOA. BEO. 3140/235487.

⁵⁹⁵ BOA. ZB. 458/26.

⁵⁹⁶ BOA. DH. MKT. 2308/44.

⁵⁹⁷ BOA. DH. TMIK. S. 28/77. Ayrıca Bkz. BOA. DH. TMIK. S. 55/59.; BOA. DH. TMIK. S. 67/77.; BOA. ŞD. 2762/3.; BOA. İ. DH. 1456/1325 Ca-29.; BOA. DH. MKT. 1291/64.; BOA. DH. MKT. 2741/96.; BOA. DH. MB. HPS. M. 7/83.; BOA. DH. MB. HPS. 148/81.; BOA. DH. MB. HPS. M. 17/6.; BOA. DH. MKT. 2725/95.; BOA. DH. TMIK. S. 68/47.

Sanu (Topluca) Karyesi'nden Sabikritoğlu Ahmet'inoğlu Bilal'in Ardeşen İskelesi'nde tüfekle vurarak öldürmüşlerdir. Daha sonra kendileri kolluk kuvvetlerince tutuklanmışlardır. Aynı ayın sonlarında işlenen cinayetlerin diğeri ise Okkordule (Yayla Mahallesi) Karyesi'nden Hacı İbrahimioğlu Hasan ve Osman Efendi ile beraber Cibistasi (Kavaklı Mahallesi) Karyesi'nden Mahmut'un oğlu Hacı Osmanoğlu İbrahim'i tüfekle öldürmüştür. Cinayetin sebebi, adı geçen şahısların önceden beri devam eden husumetidir. Tüfek Hasan tarafından ateşlenmiştir⁵⁹⁸.

1912 yılına ait başka bir belgeden de bir ay zarfındaki vukuatlara bakılarak kazâdaki suç oranının oldukça yüksek düzeyde olduğu rahatlıkla söylenebilir⁵⁹⁹. Bkz. Tablo-35.

Tablo-35: 1 Kasım-3 Aralık 1912 Tarih Aralığında Atina Kazâsı'nda Bir Ay Zarfında İşlenen Suç Tablosu.

SUÇLUNUN YAKALANDIĞI YER	MAĞDUR KİŞİ/ KİŞİLER	SUÇU İŞLEYEN	SUÇUN TÜRÜ	SUÇUN İŞLENDİĞİ YER	ŞUÇUN İŞLENDİĞİ TARİH
Evi	Bassaoğlu Arif Ağa ve Ömer	Atina Merkezden Naiboğlu Muhammet Ali ve Mehmet	Adam Öldürme	Atina Merkez	14 Kasım 1912
Evi	Kamu Davası	Zor Alioğlu Bayram Ali	Eşkiyaya Yataklık	Eski Trabzon (Hamidiye)	19 Kasım 1912
Adliyeye Gelerek Teslim Olmuştur	Sebaloğlu Mesut	Cebenioğlu Ziya	Kötü İş	Kukulat (Hısarlı)	25 Kasım 1912
Pişman Olup Aflarını İstemişler	Kamu Davası	İmam ve Muhtar	Rüşvet	Sanu (Topluca)	3 Aralık 1912

Kaynak: BOA. DH. EUM. EMN. 96/23.

Kazâda suç oranının yüksek olduğunu gösteren bir başka belge, 1914 yılına aittir. 1914 yılının temmuz ayından itibaren dört aylık süre içinde toplam yirmi beş kişi suç işledikleri gerekçesiyle tutuklanmıştır⁶⁰⁰. (Bkz. Tablo-36).

⁵⁹⁸ BOA. ZB. 307/4.

⁵⁹⁹ BOA. DH. EUM. EMN. 96/23.

⁶⁰⁰ BOA. MB. HPS. M. 17/6.

Tablo-36: Atina Kazâsı'nın 29 Eylül 1914 Tarihinde Temmuz Ayı İçinde İşlenen Suç ve Suçun Türleri

SUÇUN TÜRÜ	TUTUKLU SAYISI			MAHKÛM SAYISI		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Cinayet	13	-	13	-	-	-
Yaralama				19	2	17
Kabahat				10	2	8
Toplam	13		13	29	4	25

Kaynak: BOA. MB. HPS. M. 17/6.

Atina Kazâsı'nda suç oranının yüksek düzeyde olması mevcut hapisaneyi birçok yönüyle yetersiz bırakmıştır. Belgelerden anlaşıldığı üzere cezaevinin kapasitesinin üzerinde tutuklu ve hükümlü barındırması, tutuklu ve hükümlülerin yeterli düzeyde beslenememesini ve sağlık sorunlarının yanında huzursuzlukların yaşanmasını beraberinde getirmiştir. İlk etapta tutuklu ve hükümlülerin rahat ettirilmesi için sağlık şartlarının iyileştirilmesi ve bunların aç bırakılmaması yönünde çalışmalar başlatılmıştır⁶⁰¹. Daha sonra da yeni cezaevinin faaliyete geçirilmesi yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler ilkin 1904 yılında başlatılmıştır. Bahsi geçen yılda Atina Kazâsı'nda bulunan cezaevinde iki yüz elli dokuz hükümlü ve tutuklu bulunuyordu. Tutuklu ve hükümlüler buradaki basit etraflı duvarlarla çevrili küçük küçük odalarda tutuluyorlardı⁶⁰². Odaların sayısı sekiz idi⁶⁰³. Bu odalar tamamen kapalı olup havalandırması bulunmuyordu. Dışarıdan bakıldığında da çok çirkin görüntüsü vardı. Tutuklulardan pek çoğu belli bir tutukluluk süresi içinde yargılanmadığı için serbest bırakılıyordu. Civar kazâlardan Hopa ve Rize'deki cezaevlerinde de durum çok daha vahim idi. Bu sayı Hopa'da dört yüz kırk üç, Rize'de sekiz yüz kişiyi aşkındı⁶⁰⁴. Yazışmalar 1907 yılında Rize ve Hopa için neticeye ulaştı. Bu iki merkezde cezaevi yapımına karar verildi. Projeler çizilerek bütün masraflar bu iki yer için ayrı ayrı belirlendi. Bunların yanında Atina'da da yapılacağı belirtilmesine rağmen Atina'da yapılacak olan ceza evi için ne plan-proje ne de bütçe ayrıldı⁶⁰⁵. Aynı yıl mevcut hapishanenin mevcut şartlarının biraz daha iyileştirmesi yönünde tadilat çalışmalar yapıldığı anlaşılmıştır⁶⁰⁶. Buraya ayrılan tadilat masrafı yaklaşık olarak 4.940 kuruş 25 sent'tir⁶⁰⁷. Bkz. Tablo-37.

⁶⁰¹ BOA. DH. TMİK. S. 28/77.

⁶⁰² BOA. DH. TMİK. S. 55/59.

⁶⁰³ BOA. DH. TMİK. S. 67/7.

⁶⁰⁴ BOA. DH. TMİK. S. 55/59.

⁶⁰⁵ BOA. DH. TMİK. S. 67/7. Ayrıca Bkz. BOA. İ. DH. 1456/29.; BOA. DH. MKT. 1291/64.

⁶⁰⁶ BOA. DH. TMİK. S. 68/47.

⁶⁰⁷ BOA. DH. TMİK. S. 67/7.

Tablo-37: Atina'daki Mevcut Cezaevinde Tadilat Masraflarını Gösteren Belge.

TAMİRATIN TÜRÜ	TOPLAMI	FİYAT	ALAN MİKTARI	MALZEME MİKTARI	İRTİFA	ARZ	METROTUL	ADET	NETİCE
Koğuşların Badanası	1251	1	1251					8	3 Kat
Sıva	200	2	100						
Dört Koğuşun Döşeme Tahtaları	750	5	117		0.02	0.30	2.60	150	
Çivi	112.5	2.25		50 Kasa					
Kara Taştan Avluların Döşemesi	1500	5	60		0.10	0.40	0.50	300	
Yerli Kireç	27.50	0.12		150					
Kum	15	5		3 Mükap					
Çimento	75	75		100 Kilo					
Dülger Ustası	120	12						10	
Kalfa	200	10						20	
Amele	120	6						20	
Duvar Ustası	72	12						6	Döşeme İçin
Kalfa	60	10						6	
Amele	72	6						12	
Taş Ustası	120	12						10	
%5 Zam	235.025								
Toplam									4940.25

Tamirat İçin Toplam Harcanacak Meblağ: 4.940 (Dört Bin Dokuz Yüz Kırk Kuruş Yirmi Beş Sent'tir).

Kaynak: BOA. DH. TMIK. S. 67/7.

Yukarıdaki belirtilen meblağın tamamı 1909 yılında Maliye Bakanlığı'ndan Atina'ya ulaştırılmak üzere Trabzon Vilâyetine postalanmıştır⁶⁰⁸.

⁶⁰⁸ BOA. DH. MKT. 27/41.

Tablo-38: Atina Kazâsı Hapishânesi'ndeki Görevlilerin Görev Durumları 1911-1913.

DURUMU	ADI	YENİ GÖREVİ	GÖREVİ BIRAKTIĞI TARİH	İŞE BAŞLAMA TARİHİ	MAAŞI
Vefat	Hasan Efendi	Başgardiyan	12 Nisan 1911	-	200
Açıktan Atama	Kabizzâde Yusuf Efendi	Başgardiyan	-	14 Haziran 1911	200
Mahkûmun Kaçmasına Yardım Etti	Kayaoğlu Ahmet Efendi	Başgardiyan Yardımcısı	5 Nisan 1913	-	160
Açıktan Atama	Köküdizeoğlu Dursun Ali	Başgardiyan Yardımcısı	-	6 Nisan 1913	80
Asaleten Atama	Köküdizeoğlu Dursun Ali	Başgardiyan Yardımcısı	-	30 Nisan 1913	160

Kaynak: BOA. DH. MB. HPS. 148/81.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1911-1913 yılları arasında toplam beş gardiyanın mevki durumlarında değişiklikler olmuştur. Yapılan değişikliklere ölüm ve mahkûmun firarına yardım edilmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Tablo, dönemin hapishane görevlilerinin durumu ile alakalı bilgileri içerse de cezaevindeki diğer görevlilerin kimler olduğu, bu görevlilerin toplam mevcudunun ne kadar olduğu konusunda bilgi ihtiva etmemektedir. Dönemin şartlarında, 1904'lerde Atina'daki cezaevinde kalan yaklaşık iki yüz elli tutuklu ve hükümlü bulunduğu göre bu sayı 1911-1913 yılları arasında da verilen sayıdan az olmayacaktır. Hal böyle olunca cezaevinde görev yapan gardiyan ve görevlilerin sayısı da dolayısıyla fazla olacaktır.

Kazâ genelinde asayiş faaliyetlerini arttırarak buraların güvenilir ve huzurlu bir yerleşim birimi haline getirilmesi yönünde başta Atina Kazâsı kaymakamı olmak üzere zaptiyeler dediğimiz güvenlik güçleri, nâhiye müdürleri ve köy muhtarları kazâ dâhilinde meydana gelen suç ve suçlulara yönelik daima işbirliği içerisinde olmuşlar, huzurlu ve güvenilir ortamın oluşturulması için yoğun gayret sarf etmişlerdir. Suçluları yakalamaya yönelik göstermiş oldukları gayretlerinden ötürü de devlet makamlarında çeşitli şekillerde ödüllendirilmişlerdir.

Atina Kazâsı'nda suçluları yakalamaya yönelik gayret gösterenlerden biri Kazâyaya bağlı Yanivat (Bayırcık) Karyesi muhtarı Tulinoğlu Mustafa'dır. 1893 yılında meydana gelen olayda köyde asker kaçağı durumunda olan

Halimoğlu Sait'i yakalayarak hükümet yetkililerine teslim etmesinden dolayı bir adet iftihar madalyası ile ödüllendirilmiştir⁶⁰⁹.

Buna benzer bir ödüllendirme de 1892 yılında yapılmıştır. Kardeşini öldürmekten aranan Fakkaloğlu Cevahiri yakalatıp güvenlik güçlerine teslim ettiğinden dolayı Pelergivat (Dikkaya) Karyesi mohtarı Osman Ağa iftihar madalyası ile ödüllendirilmiştir⁶¹⁰.

Hizmeti süresince önemli görevler ifa eden polis görevlisi Muhammet Rifat Efendi üstün gayretlerinden dolayı 1903 tarihinde tahlisiye madalyası ile ödüllendirilmiştir⁶¹¹.

Askerlik görevlerini icra etme zamanı gelenleri toplamada ve bunların her türlü istek ve ihtiyacını karşılayarak birliklerine teslim olana kadar gayret gösteren Atina Kazâsı belediye başkanı Telatorzâde Ahmet Efendi'ye beşinci rütbeden mecidiye nişanı taktim edilmiştir⁶¹².

---

⁶⁰⁹ BOA. DH. MKT. 10/16.

⁶¹⁰ BOA. DH. MKT. 1911/31.

⁶¹¹ BOA. DH. MKT. 783/74. Ayrıca Bkz. BOA. DH. MKT. 1094/7.; BOA. BEO. 2867/215016.; BOA. BEO. 3015/226052.

⁶¹² BOA. DH. MKT. 984/6.

3. BÖLÜM

SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

3.1. Aile Yapısı

Aile, akrabalık ilişkileriyle birbirine bağlı olarak aynı çatı altında yaşayan ve birçok kuşaktan oluşan topluluğa verilen isimdir⁶¹³. Ailenin, eski çağlardan günümüze gelinceye değin çağlara, halklara, toplumsal yapılara ve dinlere göre değişen özellikleri bulunsa da günlük yaşam, beslenme, sağlık, karı-koca ilişkileri, ev idaresi ve aile hayatını şekillendiren çeşitli sorunların giderilmesi yönünde benzerlikler barındırır. Bundan dolayı toplumun kültürel ve sosyal hayatının şekillenmesinde bu kurum tarih boyunca etkili bir görev üstlenmiştir⁶¹⁴.

Türk toplumlarının her devresinde aile, küçük devlet şeklinde adlandırılmış ve devletin çekirdeği olarak kabul edilmiştir. Genel itibariyle ata erkil bir aile yapısına sahip olan Türklerde baba, aileye reislik etmiştir. Baba reislik ettiği kişilerin üzerinde sevgi ve saygıya dayanan bir otoritesi bulunurdu. Çocuklar büyüklerine karşı hürmet ve saygı duyarken, büyükler de küçüklere karşı sevgi ve şefkat duyguları beslerdi⁶¹⁵. Bunun yanında iffet, namus, erdem, şeref ve haysiyetini önemseyip gelenek haline gelen bu değerleri kuşaktan kuşağa aktaran Türk kadınının aile içindeki görevi azımsanmayacak derecede öneme sahipti⁶¹⁶. Osmanlı Devleti'nde aile hukuku alanında ilk hukukî düzenlemeler 1841 yılında çıkartılan bir fermanla yapılmıştır. 1874 yılında “Tebaa-i Devlet-i Aliye ile Tebaa-i İraniyenin İzdivacı Hakkında Memnuiyetin Muhafazasına Dair” bir nizâmnâme ve 1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizâmnâmesi ile düzenlemeye çalışılmıştır. Aile hukuku ile ilgili bu düzenleme girişimlerinin en iyi örnekleri Şer’iyye Sicil Defterlerine yansımıştır⁶¹⁷.

⁶¹³ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt II, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 199. Ayrıca Bkz. Özlem Tüzüner, “Türk ve İslam Hukuku Bakış Açısından Evlenmenin Hukukî Niteliği Hakkında Bir İnceleme”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1, Ankara, 2013, s. 126-148.

⁶¹⁴ Esra Yakut, “Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetavâ-yi Ali Afendi Adlı Fetvâ Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılımı”, *OTAM*, S. 7, Ankara, 1996, s. 287-318.

⁶¹⁵ İsmail Hakkı Danişmend, *Garb Menbalarına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlakı*, İstanbul, 1961, s. 33-34.

⁶¹⁶ Mehmet Eröz ve Ali Güler, *Türk Ailesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 33-35.

⁶¹⁷ Esra Yakut, “XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi'nde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XII, Ankara, 2008, s. 237-265.

Atina ve köylerinde aile bağlarının çok güçlü olduğunu gösteren ve bunlar hakkında etraflıca bilgi veren Atina Kazâsı'na ait 1842 tarih ve 1169 Numaralı Nüfus Yoklama Defteri'nden anlaşılmaktadır. Ancak bu defterlerde ailenin sadece erkek bireyleri kaydedilmiştir. Böyle olmakla beraber hane reisi olan baba ve çocuklarından oluşan çekirdek ailelerin varlığının yanında hane reisi ile birlikte babası, oğulları, kardeşleri, yeğeni, emmizâdesi, kayını, üvey oğlu ve torunları ile birlikte yaşayan geniş ailelerin de varlığı tespit edilmiştir. Yine bu defterleri inceleyip irdelediğimizde burada yaşayan aileler ve bunların mensup olduğu sülaleler hakkında bilgi edinmemiz mümkün olacaktır. Defterlerin bu özelliğinden dolayı günümüzde köylerimizde hangi sülalelerin mevcut olduğu, bu sülalelerin hangi köylerde kümelendiği bilgisine de ulaşılmış olunacaktır. Bunun yanında aileler çocuklarına en çok hangi ismi tercih ettiği konusu tespit edilecektir⁶¹⁸.

Kayıtlarda tespit edilebildiği kadarıyla Atina Kazâsı'nda toplam 678 sülale adı geçmektedir. Bunların arasında köken itibariyle aynı aileden türedikleri halde zamanla farklı lakaplar alarak kayıtlara farklı bir sülale olarak geçirildiği olmuştur. Sinanoğlu ailesi Zğem-i Ulya'da (Yukarıdurak Köyü) Şerifoğlu ve Ahmetoğlu, Zğem-i Ülya'da (Aşağıdurak Köyü) ve Ğere (Işıklı Köyü'nde Yanıkoğlu, Sifat (Pirinçlik) Köyü'nde Karagözoğlu, Siyat (Kahveciler) Köyü'nde Buçanoğlu⁶¹⁹, Apso (Başköy) Köyü'nde Baltaoğlu ailesi Mehmetoğlu ünvanı ile kayıtlara geçirilmiştir⁶²⁰. Adı geçen sülaleler aynı akraba mensubudurlar.

Bünyesinde en çok 43 değişik sülale barındıran yerleşim birimi Ğere (Işıklı Köyü) olurken⁶²¹ bu köyü 32 değişik sülale ile Şilerit (Soğuksu) izlemektedir⁶²². Bu iki köy 19. yüzyıl başlarından aynı yılın sonuna kadar kazâ dâhilindeki bütün köy sakinlerinin haftanın belli günlerinde çeşitli vesilelerle buluşup alışveriş yaptıkları deniz sahiline yakın önemli yerleşim birimlerindedir.

---

⁶¹⁸ BOA. NFS. D. Nr. 1169. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 21.

⁶¹⁹ BOA. NFS. D. 1169. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 35.

⁶²⁰ BOA. NFS. D. 1169. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 30.

⁶²¹ Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 35.

⁶²² Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 30.

Tablo-39: Kayıtlarda En Fazla Geçen Sülale Adları ve Adedi.

KAYITLARDA GEÇEN SÜLALE ADININ ADEDİ	SÜLALE ADI
17	Bilaloğlu
17	Kustoğlu
14	Nebioğlu
12	Telataroğlu
10	Gürcüoğlu
10	Hukanoğlu
10	Hacıoğlu
9	Abazoğlu
9	Demircioğlu
9	Sofuoğlu
8	Baynazoğlu
8	Çakutoğlu
8	Popoğlu
8	Çirakoğlu
8	İslamoğlu
8	Şişmanoğlu
7	Azaklıoğlu
7	Abdioğlu
7	Musaoğlu
7	Topaloğlu
6	Köseoğlu
6	Osmanoğlu
6	Şerifoğlu
6	Terzioğlu

Kaynak: BOA. NFS. D. 1169. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s.35.; Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 30.

Atina Kazâsi'nda her birey, mensubu bulunduğu sülalesi ile övünmüş ve bunu hep ön planda tutmuştur. Yöre için bu derece önemli olan aynı ailelerden türeyen kişilerin kümeleştiği sülaleler ve bunların ikamet ettiği köyler aşağıdaki tabloda ayrıntılarıyla gösterilmiştir⁶²³.

⁶²³ Atina Kazâsi'nin 1842 tarih ve 1169 numaralı Nüfus Defteri ve 1872-1911 tarih aralığını kapsayan dokuz adet Şer'iyye Sicil Defterlerinden tespit edilmiştir. Tespit edilen sülale mensubu olan aileler 2013 tarih itibarıyla kazâ dâhilinde büyük çoğunluğuyla yaşamlarını idame ettirmektedirler. Ancak bazı ailelerin soylarının tükenmesi veya göç etmek suretiyle başka yerleşim birimlerini tercih etmelerinden dolayı olsa gerek günümüzde bireyleri bulunmamaktadır. Bkz. Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 44-46. Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 32-35.; Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 61-62.

Tablo-40: Atina Kazâsı Dâhilinde 1842 Yılından 2013 Yılına Kadar Aktarıla Gelen Sülale Adları

NO	KÖYÜN ESKİ ADI	KÖYÜN YENİ ADI	ATINA KAZÂSİ'NDAKİ SÜLALELER
1	Acaba	Bucak	Küçükosmanoğlu.
2	Ağvan	Seslikaya	Abdullahoğlu, Alibeyoğlu, Cinivizoğlu, Demircioğlu, Gençhasanoğlu, Gomyunoğlu, Habiboğlu, Hacımustafaoğlu, Hacıoğlu, İncemehmetoğlu, İslamoğlu, Keloğlu, Kurdoğlu, Mollaahmetoğlu, Moraloğlu, Nonoğlu, Şerementoğlu, Tersoğlu, Topaloğlu, Gençalioğlu, Uzunahmetoğlu.
3	Apso	Suçatı	Damçetoğlu, Hacıfazlıoğlu, Hacısalihioğlu, Hatipoğlu, Karakullukçuoğlu, Mehmetoğlu, Purputoğlu, Seydioğlu, Seyfioğlu, Topaloğlu, Toçuoğlu.
4	Aranaç	Darılı	Alışanoğlu, Bayramalioğlu, Çakıroğlu, Çiçioğlu, Hocaoğlu, Nebioğlu, Piyaloğlu, Turusoğlu, Ucuberoğlu.
5	Ardeşin	Ardeşen	Ahodemircioğlu, Ahomeroğlu, Bağanoğlu, Bostanoğlu, Buloğlu, Cancaoğlu, Çeboğlu, Deliosmanoğlu, Demircioğlu, Hacışahinoğlu, Haşimoğlu, İsmailoğlu, Kabaahmetoğlu, Kağanoğlu, Kanburoğlu, Karabeloğlu, Karasalihioğlu, Kınoğlu, Kuyumcuoğlu, Küçükmehmetoğlu, Kürthacıoğlu, Kürdoğlu, Örsöğlü ve Pilisoğlu.
6	Avramit	Güney	Babaloğlu, Galipoğlu, Giritioğlu, Haydaroğlu, İpsizoğlu, Kanberoğlu, Konanoğlu, Kurucabaoğlu, Lutoğlu, Mollamustafaoğlu, Muradoğlu, Porisoğlu, Sakinoğlu, Sukaroğlu, Şahinoğlu, Turhanoğlu.
7	Bakkoz	Yamaçdere	Ballıoğlu, Çıraoğlu, Deliosmanoğlu, Dervişoğlu, Hacıoğlu, Haliloğlu, Humecoğlu, Karakürkoğlu, Körahmetoğlu, Kurualioğlu, Kutanisoğlu, Kuzinoğlu, Mahmutoğlu, Mollahasanoğlu, Osmanoğlu, Sulanetoğlu, Süleymanoğlu, Şahinoğlu, Tutıucuoğlu, Uzunalioğlu, Yanoğlu.
8	Bulep-i Süfla	Kirazlık	Abdioğlu, Arıçoğlu, Baltaoğlu, Hukanoğlu, Kahoğlu, Kankaloğlu, Kibaroğlu, Küçükmehmetoğlu, Pasoğlu, Sariabdioğlu, Seydoğluç.
9	Bulep-i Ulya	Zafer	Ayasunoğlu, Cancuoğlu, Çaptuloğlu, Çolakoğlu, Eyüboğlu, Hancıoğlu, Hasanisoğlu, Hasanoğlu, Hocaoğlu, İmşiroğlu, Kanburoğlu, Karabekiroğlu, Kivazoğlu, Körbekiroğlu, Latifoğlu, Maminoğlu, Murtazaoğlu, Paşaoğlu, Pısoğlu, Samsuoğlu, Suratoğlu, Şahinoğlu, Terzioğlu, Vizvızoğlu, Yemlioğlu.

10	Cabat	Sulak	Demircioğlu, Devaloğlu, Haliloğlu, Hortoloğlu, Kadioğlu, Kalyoncuoğlu, Lalaşaroğlu, Satunoğlu.
11	Cacivat	Akmescit	Abazoğlu, Bekiroğlu, İndaloğlu, Memişoğlu, Nukutupoğlu, Omsumaroğlu, Telatoroğlu, Timasikoğlu.
12	Cibistasi	Kavaklı	Abdioğlu, Açıkgözoğlu, Akatinoğlu, Babaahmetoğlu, Bıyıklıoğlu, Boşnakoğlu, Çolakoğlu, Damazoğlu, Deliömeroğlu, Demircioğlu, Durmuşoğlu, Emiroğlu, Enderoğlu, Eyüboğlu, Gencalioğlu, Hasoğlu, Kabaosmanoğlu, Karacaoğlu, Karahüseyinoğlu, Kısaoğlu, Körseyitoğlu, Küçükalioğlu, Murguloğlu, Kısaoğlu, Körseydioğlu, Küçükalioğlu, Murguloğlu, Püksoğlu, Salihresioğlu, Satiroğlu, Seydioğlu, Sipahioğlu, Türkoğlu, Valeritoğlu, Yamakoğlu.
13	Cigetöre	Boğazlı	Abaşoğlu, Alibaloğlu, Başoğlu, Bilaloğlu, Gürcüoğlu, İsaodlu, Nebioğlu, Piruzoğlu, Tabakoğlu, Tibukoğlu.
14	Çingit/ Meleskur	Uğrak/Ortay ol	Abdioğlu, Fareoğlu.
15	Çitat	Aktepe	Karaahmetoğlu, Kustoğlu, Süytoğlu, Tilataroğlu, Yangunoğlu.
16	Dadivat	Handağı	Babuçoğlu, Bilaloğlu, Çaputuloğlu, Hukanoğlu, Karahasanoğlu, Sakmaloğlu.
17	Dutđe	Tunca	Araboğlu, Babaoğlu, Badoğlu, Çebioğlu, Çolakalioğlu, Çukuroğlu, Dalosmanoğlu, Deliislamoğlu, Demiroğlu, Eyüpoğlu, Haşimoğlu, İbrahimioğlu, İslamoğlu, Kelosmanoğlu, Kestoğlu, Koçivoğlu, Kuruoğlu, Kürdoğlu, Mahmutoğlu, Mollaahmetoğlu, Osmanoğlu, Peltekoğlu, Potanıoğlu, Seferoğlu, Selimoğlu, Sofuoğlu, Terzioğlu, Tonyalioğlu, uzunmehmetoğlu, Zenginoğlu.
18	Ėakku	şehitlik	Benklioğlu, Civaodlu, Dalyanoğlu, Dünçeroğlu, Hocabiloğlu, Kalyoncuoğlu, Karakaşoğlu, Kasaboğlu, Kurçinaoğlu, Samsuoğlu, Terzioğlu.
19	Ėere	İşıklı	Achocioğlu, Ahomeroğlu, Alioğlu, Alireisoğlu, Babalıkoğlu, Batumoğlu, Bayaroğlu, Bekiroğlu, Boduroğlu, Çirakoğlu, Çolakoğlu, Demiroğlu, Demoğlu, Gülhasanoğlu, Güloğlu, Hacıhasanoğlu, Hacıbrahimoğlu, Haramidoğlu, Hotoğlu, Kamkamelioğlu, Karabiberoğlu, Karagüloğlu, Kvasoğlu, Kazoğlu, Keleşoğlu, Kıraloğlu, Küçükmustafaoğlu, Lazburoğlu, Memişoğlu, Mollamurtazaodlu, Ofloğlu, Ömeroğlu, Pirpiroğlu, Seydioğlu, Sofuoğlu, Tataroğlu, Tibukoğlu, Tiryakioğlu, Uzunhasanoğlu, Yanıkoğlu, Zağarcioğlu.

20	Haçapit/ Bogina	Subaşı/Şend ere	Asoğlu, Bayramoğlu, Çolakoğlu, Dursunoğlu, Godrioğlu, Görgüoğlu, Hubyaroğlu, Hüseyinoğlu, Kantaroğlu, Köseoğlu, Köseyakupoğlu, Öksüzoğlu, Pirpiroğlu, Sarioğlu, Şabanoğlu, Şeyhoğlu, Tellioğlu, Tuşoğlu.
21	Hançkun	Alçılı	Azaklıoğlu, Baynazoğlu, Boşnakoğlu, Büyüklüoğlu, Çalıkıranıoğlu, Kustoğlu, Zehiroğlu.
22	Hotri/ Paniki/A bdioğlu	Kocaköprü	Abdioğlu, Anaffaroğlu, Asurinaoğlu, Bahtiyaroğlu, Bakoğlu, Baltaoğlu, Beşlioğlu, Celiloğlu, Cinanoğlu, Haşiloğlu, Hüseyinoğlu, İsa oğlu, Kervanoğlu, Kesimaloğlu, Kibar oğlu, Kuduloğlu, Kustoğlu, Lakodoğlu, Mahmutoğlu, Nebioğlu, Seferoğlu, Tabakoğlu, Tertiboğlu, Tibukoğlu, Yeğenoğlu, Yumanoğlu.
23	Hudisa	Kesikköprü	Amcaoğlu, Çavuşoğlu, Demircioğlu, Duloğlu, Hocaoğlu, Mahmutoğlu, Manceoğlu, Poyrazoğlu, Purputoğlu, Süytoğlu, Şiroğlu, Tucoğlu, Tüylüoğlu, Uzunoğlu.
24	Hunar	Aktaş	Arnavutoğlu, Baynazoğlu, Fafanoğlu, Hocaoğlu, Muradinoğlu, Murtazoğlu, Oskeroğlu, Ramazanoğlu.
25	İlastas	Yemişli	Abaşoğlu, Celladoğlu, Hukanoğlu, Karahaliloğlu, Karmıkoğlu, Kırnakoğlu, Kotiloğlu, Maminoğlu, Şatıroğlu, tamasoğlu, Tapukoçanoğlu, Yoğurtçuoğlu.
26	Koksovat	Hisarlı	Azaklıoğlu, Binisoğlu, Halidoğlu, kadinoğlu, Larozluoğlu, Paşanoğlu, Şamlıoğlu, Tıfıralıoğlu, Tekvaoğlu, Zoroğlu.
27	Kostanivat	Dernek	Alikaoğlu, Bektaşoğlu, Benklioğlu, Bezlioğlu, Boşnakoğlu, Çaçaoğlu, Çaluoğlu, Çamuralıoğlu, Çebioğlu, Çulinoğlu, Danyaloğlu, Dursunoğlu, Hamzaoğlu, Hutoğlu, Kadinoğlu, Kibar oğlu, Köseoğlu, Mekansızoğlu, Pankoğlu, Sarioğlu, Sibutinaoğlu, Terzioğlu, Turalıoğlu, Zeydinoğlu.
28	Kukulat/ Laroz	Hisarlı	Cancaoğlu, Cömerdoğlu, Çırakmanoğlu, Çokutoğlu, Çukaloğlu, İsmailoğlu, Kakkıçoğlu, Kalelioğlu, Karabekiroğlu, Karahasanoğlu, Kustoğlu, Ordulureisoğlu, Pankoğlu, Rızvanoğlu, Sarımustafaoğlu, Sipaloğlu, Taliboğlu, Urumelioğlu, Veysoğlu, Yalıkavaklıoğlu, Yamakoğlu.
29	Kuzika	Elmalı	Aynabeyazıoğlu, Cihanoğlu, Demircioğlu, Fakiroğlu, Gençalıoğlu, Gardoğlu, Hocaoğlu, Kantaroğlu, Kasaboğlu, Kurdoğlu, Memişoğlu, Partaloğlu, Paslıoğlu, Svirioğlu, Şabanoğlu, Zodoğlu.
30	Kvançeri	Elmalık	Hacıoğlu, Kaçalınoğlu, Kakuloğlu, Kalaycıoğlu, Kestoğlu, Kırcioğlu, Korkuzoğlu, Kosanoğlu, Kurdoğlu, Kürdoğlu, Miryanoğlu, Piyaloğlu, Selimoğlu, Sınioğlu, Şatıroğlu, Terzioğlu

31	Lamgo	Yücehisar	Astoroglu, Bayraminaoglu, Cinanoğlu, Çelenkoğlu, Çolakoğlu, Gunzoğlu, Gülabdioğlu, Hacimuratoğlu, Hacıoğlu, Kalyoncuoğlu, Kankaloğlu, Kusinaoğlu, Musluoğlu, Mususoğlu, Mutioğlu, Pelüoğlu, Pinaloğlu, Sinanoğlu, Tibukoğlu, Tüysüzoğlu, Yakuboğlu, Yalinoğlu.
32	Mamakivat	Iramakköy	Baynazoğlu, Bayraminaoğlu, Bilaloğlu, Bozoğlu, Buruloğlu, Cancuoğlu, Çaturoğlu, Değirmencioğlu, Demircioğlu, Hacimehmetoğlu, Haliloğlu, Hamzaoğlu, Kabaoğlu, Kadioğlu, Kırancioğlu, Maminoğlu, Muradoğlu, Nebioğlu, Otinoğlu, Seferoğlu, Terzioğlu, Tuhaloğlu, Türkoğlu, Vartoğlu.
33	Melmenat	Akbucak	Hacıhüseyinoğlu, Hacımahmutoğlu
34	Melyat	Merdivenli	Babaloğlu, Delihասanoğlu, Gümüšoğlu, Karaosmanoğlu, Kayıkçıoğlu, Murtazaoğlu, Pasuloğlu, Popoğlu, Taburcuoğlu.
35	Muttafi	Gündoğan	Çalikoğlu, Hamzaoğlu, Kanoğlu, Karamustafaoğlu, Kulecioğlu, Küçükalioglu, Sarıkaşoğlu, Tabiloğlu, Tiryakioğlu, Uzunhasanoğlu, Uzunömeroğlu.
36	Noğadiğa	Yalıköy	Abazoğlu, Alikoğlu, Ayvazoğlu, Bayatoğlu, Bölükbaşıoğlu, Buruloğlu, Evlioğlu, Hasançebioğlu, Hasanisoğlu, Hatipoğlu, Kanburahmetoğlu, Kasaboğlu, Kazoğlu, Kopoğlu, Kosanoğlu, Kustoğlu, Közoğlu, Küçükahmetoğlu, Mühürçüoğlu, Nuhoğlu, Omsumaroğlu, Sedihinaoğlu, Seyfoğlu, Taşçıoğlu, Telatoroğlu, Vizvizoğlu.
37	Nohlapsu	Yavuz	Avcioğlu, Bursalioğlu, Kanburoğlu, Köseoğlu, Larozluoğlu, Musaoğlu, Parpaloğlu, Yalpazoğlu.
38	Oce	Yeniyol	Biberoğlu, Dağuloğlu, Mahmutoğlu, Mehmetoğlu, Memişoğlu, Satuloğlu, Şişmanoğlu, Yakupoğlu.
39	Okkordule	Yayla	Hacimehmetoğlu, Hacialiefendioğlu, Hacıbrahimoğlu, Hacıselimefendioğlu, Kocaalioğlu, Komisoğlu, Kulaberoğlu, Mısırlıoğlu, Mollahasanoğlu, Mollamehmetoğlu, Mustafaefendioğlu, Sütöğlu.
40	Ortaköy	Ortaköy	Ahmetoğlu, Babalikoğlu, Bahtiyaroğlu, Çakmakoğlu, Çobanahmetoğlu, Günreoğlu, Koloğlu, Karaoğlu, Koparanoğlu, Köroğlu, Loloğlu, Mahmutoğlu, Mollaibrahimoğlu, Pirpiroğlu, Saralioğlu, Selimoğlu, Tiryakioğlu.
41	Papilat	Sessizdere	Babuçoğlu, Bilaloğlu, Bozacioğlu, Fincanoğlu, Hutoğlu, Kayıhanoğlu, Nebioğlu, Ömeroğlu, Piyaloğlu, Sakmaloğlu, Sarıoğlu, Tuhaloğlu.
42	Pazar	Pazar	Abdullohoğlu, Finsöğlu, Maminoğlu, Polihoslioğlu, Tilataroğlu, Uzunalioğlu.
43	Pelergivat	Dikkaya	Bahtavelioğlu, Bariפוğlu, Delimehmetoğlu, Kakaloğlu, Karappetoğlu, Karakullukçuoğlu, Seferinoğlu, Şamlıoğlu

44	Petre/ Nikola	-	Abazoğlu, Abdullahoğlu, Boduroğlu, Bozacioğlu, Cinanoğlu, Çakıroğlu, Çobanosmanoğlu, Demirlioğlu, Demircioğlu, Hirhalioğlu, Kanlioğlu, Karaoğlu, Kuuduloğlu, Lapoğlu, Mollaoğlu, Pasoğlu, Paşalioğlu, Pelüoğlu, Sakinoğlu, Saraçoğlu, Selimoğlu, Seydioğlu, Şamlıoğlu, Terzioğlu, Tutoğlu.
45	Salonçe	Armağan	Dervişoğlu, Feyzoğlu, Hacimemişoğlu, Hocaoğlu, İbrahimoğlu, Kanburoğlu, Köroğlu, Mollamemişoğlu, Öküzoğlu, Salıhoğlu, Sariahmetoğlu, Serdaroğlu, Şerifoğlu
46	Sapu	Ocak	Balakoğlu, Beşiroğlu, Çiloğlu, Çokudoğlu, Finsoğlu, Hukanoğlu, Hutoğlu, Karahalıoğlu, Karaibrahimoğlu, Karamehmetoğlu, Kaytazinoğlu, Mancinoğlu, Salıhoğlu, Şiroğlu.
47	Sifat	Pirinçlik	Atmacaoğlu, Baripoğlu, Beyazalioğlu, Bucalevoğlu, Cancaoğlu, Çalikoğlu, Çangalinoğlu, Davudoğlu, Demircioğlu, Haciosmanoğlu, Kabaheloğlu, Kabaosmanoğlu, Karagözoğlu, Karamollaoğlu, Karaosmanoğlu, Kaçivanoğlu, Kottıoğlu, Kusikinaoğlu, Kutoğlu, Mamaloğlu, Mollaoğlu, Orsoğlu, Saralioğlu, Satıroğlu, Süleymanoğlu, Ustaoglu, Vasayinoğlu.
48	Siyat	Kahveciler	Abdioğlu, Ahmetoğlu, Altıparmakoglu, Buçanoğlu, Deliibrahimoğlu, Demircioğlu, Hacioğlu, Hasanoğlu, Hatipoğlu, Hocaoglu, Hüseyinoğlu, Kabaahmetoğlu, Kahvecioğlu, Karabaloğlu, Mollaosmanoğlu, Musaoğlu, Pamukoğlu, Sapalanınoğlu, Terzioğlu, Yerebakanoğlu, Yersizoglu.
49	Sukita	Derebaşı	Açhocioğlu, Beğaloğlu, Bozoğlu, Buberoglu, Çaputuloğlu, Çokutoğlu, Durmuşoğlu, Ferahoğlu, Hacimuratoğlu, Hortolomeoğlu, Horusoğlu, Kasaboğlu, Kulaoğlu, Kurdaloğlu, Marisoğlu, Resioğlu, Samaroğlu, Seydioğlu, Şatıroğlu, Tataroğlu, Vartoğlu.
50	Sulet	Dağdibi	Halidoğlu, Kustoğlu, Larozluoğlu.
51	Surminat	Kuzayca	Aynahanoğlu, Babaloğlu, Çıroğlu, Çolakoğlu, İnceoğlu, Kusenoğlu, Musaoğlu, Mübaşıroğlu, Sofuoğlu, Yazıcıoğlu, Yemlioğlu.
52	Şangul	Doğanay	Abdioğlu, Badoğlu, Çırakoğlu, Dalbastıoğlu, İslamoğlu, Kibaroglu, Marazoğlu, Mısırlıoğlu, Osmanoğlu, Ömeroğlu, Tenbeloğlu
53	Şilerit	Soğuksu	Baloğlu, Berberoglu, Boşnakoğlu, Buloğlu, Cebecioğlu, Celıoğlu, Cerrahoğlu, Dülgeroğlu, Eminoglu, Fadumoğlu, Fafanoğlu, Feyzullahoğlu, Finsoğlu, Gençalioğlu, Hafızoğlu, Haltoğlu, Hasanoğlu, Hocaoglu, Kalaycıoğlu, Kalyoncuoğlu, Koçaloğlu, Koroğlu, Kumuroğlu, Kustoğlu, Kuvisoğlu, Küçükalioğlu, Mazlumoğlu, Mazlumreisoglu, Mollaalioğlu, Nebioğlu, Şeyhoğlu, Timurcioğlu, Ustahasanoğlu.

54	Talvat	Tütüncüler	Aşoğlu, Beşlioğlu, Bocoğlu, Bölükbaşıoğlu, Çepnioğlu, Emmioğlu, Hacioğlu, Haliloğlu, Kantaroğlu, Karahaliloğlu, Karakullukçuoğlu, Koçanoğlu, Miryanoğlu, Ömeroğlu, Taşçioğlu, Usturaoğlu.
55	Timisivat	Köprükoy	Abdioğlu, Bekiroğlu, Burunsuzoğlu, Çavuşoğlu, Hacioğlu, Köseoğlu, Küçüksalihioğlu, Musaoğlu, Örosoğlu, Salihioğlu, Sorsaloğlu, Şerementoğlu, Tiryakioğlu, Toplaloğlu.
56	Tolikçet	Duygulu	Alkaslıoğlu, Çepnioğlu, Dandonaoğlu, Demircioğlu, İskenderoğlu, Kesicioğlu, Kırancioğlu, Mutioğlu, Topaloğlu.
57	Tordivat/ Cunbat	Sivrikale/Ye şilköy	Abdullahoğlu, Celiloğlu, Demiroğlu, Eyyüpreisoğlu, Gazioğlu, Gençömeroğlu, Karaoğlu, Mollakasımioğlu, Öküzoğlu, Pankoğlu, Sarıalioğlu, Satoğlu, Sinanoğlu, Şeyhömeroğlu, Tonbayoğlu, Uçoğlu, Urumelioğlu.
58	Venek	Örnek	Alioğlu, Bekaroğlu, Gürgenoğlu, İpsizoğlu, Karahüseyinoğlu, Kibaroglu, Küçükahmetoğlu, Mollaalioğlu, Mustafadayıoğlu, Nebioğlu, Saçaklıoğlu, Yarımşapoğlu, Yasemoğlu, Yetimoğlu.
59	Yanivat	Bayırcık	Ahmetoğlu, Altıparmakoğlu, Buçanoğlu, Kibaroglu, Osmanoğlu, Pirisoğlu, Sakoğlu, Suğluoğlu, Süleymanoğlu, Tolinoğlu, Yağcıoğlu.
60	Zağnat	Derinsu	Bakoğlu, Gençalioğlu, Hacifazlıoğlu, Pistoğlu.
61	Zelek	Balıkçı	Kanburoğlu, Kasabinoğlu, Kuruoğlu, Tafralioğlu, Tunusluoğlu, Ustahasanoğlu.
62	Ziğem-i Süfla	Aşağıdurak	Amatinoğlu, Bayinoğlu, Civaoglu, Çavuşoğlu, Çebioğlu, Efendioğlu, Fazlıoğlu, Kağanoğlu, Kulaberoğlu, Kuloğlu, Kutanoğlu, Küçükibrahimoğlu, Memişoğlu, Mollamahmutoğlu, Ofluoğlu, Saraboğlu, Sarımehmetoğlu, Tabiloğlu, Yağcıoğlu, Yanıkoğlu, Yoposmanoğlu.
63	Ziğem-i Ulya	Yukarıdurak	Abdioğlu, Ahmetoğlu, Alioğlu, Araboğlu, Bubikoğlu, Hacioğlu, Haciosmanoğlu, Hangameoğlu, Kalaycıoğlu, Kalyoncuoğlu, Kanburoğlu, Katırcıoğlu, Keşikoğlu, Köroğlu, Kürdoğlu, Mehmedinoğlu, Osmanoğlu, Piroğlu, Sofuoğlu, Süleymanoğlu, Şerifoğlu, Tabakoğlu, Yanıkoğlu.

Kaynak: Atina Kazası'nın 1842 tarih ve 1169 numaralı Nüfus Defteri ve 1872-1911 tarih aralığını kapsayan dokuz adet Şer'iyye Sicil Defterlerinden tespit edilmiştir. Ayrıca Bkz.

Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 44-46.; Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 32-35.; Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 61-62.

Yukarıda adı geçen sülale adlarının çoğu şahıs adlarından türediği anlaşılmaktadır. Abdioğlu, Alioğlu, Ayvazoğlu, Enderoğlu, Musaoğlu gibi. Lakaplar ile adın bir arada kullanıldığı sülale adı da oldukça fazladır. Delimehmetoğlu, Hacıhasanoğlu, Gençalioğlu bu sülalelerden bazılarıdır. Bazı sülale adları dini makam ve mertebelerin tesiri altında kaldığı görülmüştür. Dervişoğlu, Hacıoğlu, Mollaoğlu, Hafızoğlu gibi. Şahısların fiziki özelliklerinden ötürü pek çok sülale adı mevcuttur. Körbekiroğlu ve Kanburoğlu gibi. İcra ettikleri mesleklerinden dolayı sıfatlandırılan sülale adları da bulunmaktadır. Demircioğlu, Çobanoğlu, Çırakoğlu, Kalaycıoğlu. Bazı ailelerin milliyetlerini belirleyen özellikler taşıdıkları görülmüştür. Kürdoğlu, Tataroğlu, Arapoğlu, Arnavutoğlu, Gürcüoğlu sülaleleri bu yönüyle örnek teşkil ederler. Bunların yanında yöreye özgü Lazcadan türetilen sülale adları da olmuştur. Boçoğlu, Kahoğlu, Bayraminaoğlu, Kurçinaoğlu sülalele adlarından bazılarıdır.

Atina Kazâsı'nda aileler tarafından çocuklarına en çok takılan isim Ali'dir. Ali'den sonra en çok tercih edilen ilk on isim ise sırasıyla Mehmet, Mustafa, Osman, Ahmet, İbrahim, Hasan, Hüseyin, Memiş, İsmail ve Emin'dir.

Tablo-41: Atina Kazâsı'nda Ailelerin En Çok Tercih Etiği İsimler.

NO	ADI	ADEDİ
1	Ali	1232
2	Mehmet	1081
3	Mustafa	1064
4	Osman	933
5	İbrahim	772
6	Ahmet	727
7	Hasan	675
8	Hüseyin	342
9	Memiş	178
10	İsmail	151
11	Emin	102

Kaynak: 1842 tarih ve 1169 numaralı Atina Kazâsı Nüfus Defteri. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 31.; Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 29.

3.2. Evlenme (Eş Bulma, Kız İsteme, Nişan ve Düğün)

İnsan neslinin devamını sağlayan kurumların başında aile hayatı gelmektedir. Aile hayatı çiftlerin meşru yollarla bir araya gelip izdivaç etmesi ile kurulur. Meşru yolların ne olduğunu ise her toplumun kendi inanç

değerleri belirler. Mensubu bulunduğumuz İslam dini de bu kurumu önemser ve kurumun ayakta kalması, eşlerin sağlıklı bir evlilik hayatı sürdürebilmesi için belli kaide ve kurallar koyar. Atina Kazâsı'nda izdivaç eden aileler bu çerçevede sosyal hayatın içinde kendi aile kurumunu konumlandırmıştır. 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Atina Kazâsı'nda evlenme ve düğün törenlerinde genel olarak Türk kültürü ve İslam inancının tesirinin yanında kendine özgü bazı yerel gelenek ve göreneklere bünyesinde barındırmıştır.

19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında Atina'daki evlenme adetlerinde genç kızlar veya genç erkekler eş bulmaları noktasında çok fazla tercih hakkına sahip değillerdi. Evlilikleri genelde görücü usulüyle olurdu. Gelin ve damat adaylarının çoğu birbirlerini tanımazlardı. Arabulucular sayesinde birbirlerinden haberdar olurlardı. Arabulucular çoğunlukla gençlerin birinci derecedeki aileleri olurdu⁶²⁴. Evlilikler yuva kurma, çocuk sahibi olmak amacıyla yapılırsa da bundan önemlisi çalışmak, ailenin gücüne güç katmak aslolan hedefti. Kızın güzelliğinden çok, çalışkan olmasından dolayı tercih edilmesinin asıl gayesi buydu. Bunun yanında tercih edilecek kızın temiz olup olmadığına bakılırdı. Bunu ölçmenin yolu da kızın kaldığı evin tuvaletiydi. Evin tuvaleti temiz ise kız temizdi. Pis ise kız istenmeyebiliyordu. Kızın ve erkeğin birbirini tanıyıp tanımaması çok önemli değildi. Önce akraba içindekiler, bulunmazsa akraba dışından kızlar tercih edilirdi. Yörenin olmazsa olmaz kuralları pek yoktu. Düğünlerde, yayla göçlerinde, çarşı-pazarda veya imece usulüyle gittiği bağ-bahçe-tarla gibi yerlerde sevdalanıp evlenen çiftler de vardı⁶²⁵.

Kız isteme ve söz kesme adetleri erkek tarafının kendilerine uygun bir kızı bulması ile başlardı. Kız bulduktan sonra ilk adım atılırdı. Erkek tarafı kız tarafına bir elçi yollardı. Elçi, kız tarafına filanca aile hayırlı bir iş için size gelecek diyerek kızın ailesine haber verirdi. Kız tarafı bu durumu gayet normal karşılayıp erkek tarafını davet ederdi. Erkek tarafı sülale bireylerinden belirlediği kişilerce kız evine gider genel sohbetin ardından ekibin en yaşlısı “bizim buraya gelme sebebimiz Allah'ın Emri Peygamber'in Kavli ile ....” diyerek kız, aileden istenirdi. Kız tarafı; kendi aramızda düşünelim taşınalım, derleyip değerlendirelim, kızımıza soralım münasipse bir haftaya cevabımızı

⁶²⁴ Ali İhsan Aksamaz, *Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar*, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 45-46.

⁶²⁵ Emin Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Orhan Naci Ak ve Fehmi Rasim Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Rize, 2011, s. 327.

bildirelim diye cevap verirdi. Cevaplar bazen ayları bulurdu. Kız tarafı bazen meseleyi uzattıkça uzatırdı. Neticede bu süre içinde taraflar çaktırmadan birbirlerini değerlendirir işin olur ve olmaz tarafı etraflıca düşünülürdü. Bu işin sonucu olumsuz neticelendiğinde herkes kendi yoluna bakardı. Burada kız kaçırma işi çok nadiren görülürdü. Ender görülen bu durumlarda da hemen akrabalar devreye girmek suretiyle aileler arasında uzlaşma sağlayıp mesele tatlıya bağlanırdı. Olumlu neticelendiğinde ise kız tarafı erkek tarafından talepleri sıralardı. Erkek tarafı bu taleplerin yerine getirileceğine dair sözler verirdi. Akabinde anlaşma sağlanır söz kesilirdi⁶²⁶.

Bu anlaşmadan sonra nişan hazırlıklarına başlanırdı. Bu hazırlıklar kız tarafında bir gün öncesinden başlamak suretiyle yapılırdı. Erkek tarafı kız tarafına gider burada toplanırdı. İlk önce adet olduğu üzere erkek tarafı yemek masasına davet edilirdi. Davetliler yemek masasının etrafına toplandıktan sonra kız tarafından biri eline su kabı alarak kayın pederin elini yıkamak ve bazı taleplerde bulunmak için yaklaşırdı. Kayın pederin yanına gelen kişi suyu dökerken naz yaparak bahşiş isterdi. Bu dudum kişi, verilen bahşişten memnun kalınana dek sürdürülürdü. Yenilen yemeğin ardından takı merasimi yapıp ardından söz kesilirdi. Söz kesme esnasında süt hakkı adı altında anneye, dayı hakkı adına da dayıya bir miktar para verilirdi. Silahlardan çıkan mermi sesleriyle bu mutlu anlar kolu-komşuya duyurulurdu⁶²⁷.

Nişan süreci hayırlısıyla atlatıldıktan sonra sıra düğün gününün belirlenmesine gelirdi. Aileler, kendileri için münasip olan bir gün belirlerdi. Bu süreçte kızın çeyizi hızlı bir şekilde tamamlamaya çalışırdı. 20 adet yün veya kıl çorabı, çarşaf, karyola eteği, elde işlenen kanaviçe, aplike, antika, yorgan ve yastık kılıfları, sandık örtüsü, perde, Kuran-ı Kerim kılıfı, iğnelik, puşi, peştamal, mandil-yazma-eşarp-yaşmak, bakır leğen, kukma (güyüm), tencere, tabak, kaşık, sofrası ve bir adet sandık gelin kızın çeyizinde bulunan şeylerdi. Ayrıca bir de bohça hazırlanırdı. Bu bohçanın içinde damadın yakınlarına verilmek üzere yaşmak, mendil, peşkir (havlu) ve çarşaf bulunurdu. Düğüne bir hafta kala geline elbise almak için damat ve gelin hanımın birkaç yakınıyla beraber pazar yerinde buluşulurdu. Gelin kızın istekleri doğrultusunda damadın bütçesi doğrultusunda elbiselik kesimlik

⁶²⁶ Aksamaz, *Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar*, s. 46. Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 328.; Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj); Osman Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj)

⁶²⁷ Aksamaz, *Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar*, s. 47. Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 328.; Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj); Önder, Osman Oğlu, 01-06-1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

kumaşlar alınırđı. Bu dönemde hazır kumaşlar pek nadir bulunurdu. Alınan bu kumaşlar, daha sonra gelinin vücut ölçülerine göre dikilirdi. Kumaşın yansıra ayakkabı, terlik, iç çamaşırı ve şemsiye gelin tarafından satın alınan giyim malzemeleri idi⁶²⁸.

Giyim kuşam işleri de tamamlanmasının ardından düğün hazırlıkları başlardı. Damat ve gelin düğünden bir hafta öncesinden başlamak üzere hazırlıkları tamamlamaya çalışırđı. Kızın yakın akrabalarından tecrübeli biri geline düğün ve düğünden sonraki aşamalarda neler yapması gerektiği konusunda gelini bilgilendirirdi. Aynı şekilde damadı birçok konuda bilgilendiren bir kişi görevlendirilirdi⁶²⁹.

Gelin odasının donatılma işi yine düğünden bir hafta önce tamamlanırdı. Bu süreç içinde gelinin çeyizi damadın evine nakledilirdi. Bu işler yapılırken damat ortalıkta pek görülmezdi. Bu işleri derleyen kişi yenge, kaynanadan bahşişini koparırdı⁶³⁰. Gelinle beraber gelen ekip damadın evinde yemek yedikten sonra damat evinden ayrılırdı.

Düğünden bir önceki akşam gelinin evinde kına gecesi olurdu. Burada gelin, düğünde giyeceği gelinliği giymezdi. Kına gecesinin elbisesi ayrı türdendi. Elbise genelde ipek kumaştan dikilirdi. Başına da işlemeli parlak örtü takardı. Gelini kına gecesi ve düğün gecesine hazırlayan kişi gelinin yengesi ya da “düzenci” denilen yakınlarından biri olurdu⁶³¹.

Düğün gününde aşçılık görevini sürdüreceğ kişi de belli idi. Bunun bir de yardımcısı bulunurdu. Düğün yemeklerinin dağıtımından başından sonuna kadar bunlar sorumlu tutulurdu.

Gelin tarafında yapılacak olan kına gecesine damadın yakın akrabalarından sadece bayan olanlar katılırdı. Erkekler kına gecesine alınmazdı. Gecede damadın yakınları tarafından geline kına yakılırdı. Bunun yanında da gelinin etrafında halka olup yöreye özgü acıklı türkülerle gelin ağılatılırdı. Erkek tarafı ise aynı akşam damat evinde kendilerince eğlenirlerdi.

---

⁶²⁸ Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 328.; Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

⁶²⁹ Aksamaz, *Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar*, s. 46. Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 336.; Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj).; Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

⁶³⁰ Önder, Osman Oğlu, 01-06-1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 337.; Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj).

⁶³¹ Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 331.; Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

Gençler biryandan tulum ve kemeçeler eşliğinde horon oynardı. Diğer yandan ise silah atmak suretiyle ortam şenlendirilmeye çalışılırdı⁶³².

Düğün günü tüm davetliler damadın evinde toplanırdı. Gelen misafirlere hemen yemek yedirilirdi. Yemekler genelde etli olurdu. Etlü pilav, etli kuru fasulye, etli lahana sarması, muhlama, yoğurt, baklava ve Laz Böreği yenilen yemeklerdendi. Bu arada önceden belirlenen kişiler de kız evine gelini almaya giderdi. Kayın peder muhakkak bu ekibin içinde yer alırdı. Kayın peder vefat ettiyse baba yerini tutacak amca veya damadın yakınlarından biri bu görevi üstlenirdi. Bu ekibe de kız evinde gelini çıkarmadan önce yemek yedirilirdi⁶³³.

Gelin dışarıya genelde dayısı aracılığıyla çıkarılırdı. Çıkarma işlemlerinde kayın pederden bahşış koparmak için gelinin bulunduğu oda gelinin dayısı tarafından kilitlenirdi. Anahtar kayboldu v.b gibi söylemlerle kayın pederden bahşış koparılırdı. Bu durum aşıldıktan sonra gelin dualarla baba evinden uğurlanırdı⁶³⁴. Damadın evinden gelen ekip, gelini ata bindirdikten sonra tulum ve kemence eşliğinde karşılama türküler söyleyerek gelin düğün evine götürülürdü.

Damat evine gelindiğinde ise bu sefer nazlanan damat ve yakınları olurdu. Gelin damat evine gidince henüz atından inmeden atın önüne halı serilmesini ister ve ardından atıyla bu halının üzerinden geçerdi. Damadın yakınları da halının serilmesi için nazlanır tartışmalardan sonra gelinin isteği olurdu. Daha sonra damat sağdıç ile beraber gelinin yakınına gelerek ve gelinin şemsiyesini almak isterdi. Gelin elindeki şemsiyeyi damada vermemek için direnirdi. Bu sırada damat, önceden hazırladığı para ve pirinçten olan karışımı gelinin üzerine atardı. Gelin durumdan kurtulmak için elindeki şemsiyeyi siper ederdi. Bu aşamadan sonra da kayın peder tarafından gelin attan indirilirdi. Gelinin attan indirilmesi de kolay olmazdı. Tıpkı kız evinden çıkarken talep edilen bahşış gelin attan inerken de talep edilirdi. Buradaki bahşışı genelde kızın abisi alırdı. Akabinde gelin damat

---

⁶³² Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 331.; Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

⁶³³ Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 331.; Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj).

⁶³⁴ Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj).; Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 331.

evine dualarla alınırdı⁶³⁵.

Gelin eve alındıktan sonra direkt olarak kendi odasına götürülürdü. Burada gelini ziyarete gelen damadın yakınları gelinle tanıştırdı. Gelin de kendisi ile tanışmaya gelen yaşlı kadınların elini öperdi. Gelin ve damadın nikâhı ise düğün akşamı köyün imamı tarafından kıyılırdı. Gelin ve damadın vekilleri nikâhta gelin ve damadı temsil ederdi. Damat ve gelin nikâhta bulunmazlardı. Nikâhta temsilciler ve şahitler bulunurdu. Gelin ve damat adına görevlendirilen temsilciler boşanma durumları dâhil birçok konuyu görüşüp böyle durumlarda damadın geline ödeyeceği para ve mal miktarı üzerinde anlaşır hayır dualarıyla nikâh işlemi tamamlanırdı⁶³⁶.

Düğün sabaha kadar devam ettiği için gerdek gecesi düğün akşamı yapılamamaktaydı. Bundan dolayı bir sonraki akşama kadar gelin kendi yakınlarından biri ile kalırdı. Ertesi günün sonunda gelinin yakını gelinden ayrılır ve o akşam gerdek gecesi olurdu. Bu geceye Laz dilinde “okkottoçu seri”⁶³⁷ demektedirler⁶³⁸.

Düğünden bir hafta sonra ise enişte, kayın pederin davetlisi olarak eşini babasının evine götürürdü⁶³⁹. Burada büyüklerin elleri öpülür sohbet muhabbet derken enişteye genelde bir horoz kesilir ve afiyetle yedirilirdi. Gece kız evinde kalınır ertesi gün ise eve dönülürdü. Böylece genç çiftlerin evlilik süreci tamamlanırdı.

3.3. Boşanma

Atina Kazâsı'nda aile bağları oldukça güçlü olsa da zaman zaman aile içi ilişkilerde geçimsizlikler yaşandığı olmuştur. Bu sorunlar genellikle mahkemeye intikal ettirilmiştir. Çalıştığımız döneme ait Atina Kazâsı Şer'iyye Sicil Defterlerinde bu tür davalara konu olan pek çok kayıt bulunmaktadır.

1872 yılında Bakköz (Yamaçdere) Köyü'nden Ahmet kızı Fatma ile Aynı köyden Mahmutoğlu Hüseyin'in⁶⁴⁰, yine aynı yılda Ardeşen Köyü'nde

⁶³⁵ Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 332.; Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

⁶³⁶ Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Rize, 2011, s. 332.; Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

⁶³⁷ “Okkottoçu” kelimesi; damat ve gelini bir araya atma, bir araya getirme, yalnız bırakma anlamlarını taşır. “Seri” kelimesi ise akşam anlamına gelmektedir.

⁶³⁸ Önder, Osman Oğlu, 01-06-1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj). Ayrıca Bkz. Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (01.12.2013 Tarihli Röportaj).; Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 333.

⁶³⁹ Aksamaz, *Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar*, s. 47.

⁶⁴⁰ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 29.

İbrahim kızı Fatma'nın kocası Mustafaoğlu Mehmet'e açtığı boşanma davası⁶⁴¹, Ağvan (Seslikaya) Köyü'nde Ahmet kızı Kezban'ın kocası Ali'den ayrılma davası⁶⁴², 1884 yılında Pelergivat (Akkaya) Köyü'nden Osman kızı Şeyma kocası Fazlıoğlu İbrahim aleyhinde kazâ Bidâyet Mahkemesi'ne açtığı dava⁶⁴³, yine aynı yılda Ğere (Işıklı) Köyü'nden İbrahim kızı Zübeyde Kanoğlu Ali'ye açtığı dava⁶⁴⁴, 1889 yılında Sifat (Pirinçlik) Köyü'nden Şakiroğlu Ahmet kızı Şeybe'nin eşi Yaroğlu İsmail'e açtığı dava⁶⁴⁵, 1890 yılında Ğere (Işıklı) Köyü'nden Ali kızı Fatma Sifat (Pirinçlik) köyünden Kolayiroğlu Ali'nin davası⁶⁴⁶ şiddetli geçimsizlik temeline dayanmıştır.

Evlü çiftlerin anlaşamaması nedeniyle mahkemelere intikal eden davalar da olmuştur. 1892 yılında Palivat (Tütüncüler) Köyü'nden Osman kızı Gülşen ile Sulet (Dağdibi) Köyü'nden Şahinoğlu Ali'nin davası⁶⁴⁷, 1893 yılında Cibistasi (Kavak) Köyü'nden Hüseyin kızı Gülsüm ile aynı köyden İbrahim'le olan davası⁶⁴⁸, aynı yıl Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden Köroğlu kızı Şemse'nin Mimoğlu Tahir'in davası⁶⁴⁹, 1894 yılında Sifat (Pirinçlik) Kasımoğlu kızı Hanife ile Pelergivat (Akkaya) Köyü'nden Köroğlu Mehmet'in davası⁶⁵⁰, aynı yıl Ziğem-i Süfla (Aşağıdurak) Köyü'nden Kutanoğlu kızı Hatice ile Şenköy'den Selimoğlu Mehmet'in davası⁶⁵¹, 1899 yılında Ardeşen Köyü'nden Salihoğlu kızı Fatma'nın Muttafi (Gündoğan) Köyü'nden Uzun Ömeroğlu İbrahim'in davası⁶⁵², 1906 yılında Kostanivat (Dernek) Köyü'nden Ahmet kızı Hatice ile Kuvançari (Elmalık) Köyü'nden Kaçalinoğlu Tahir'in davası⁶⁵³, eşlerin birbirleriyle anlaşamaması nedeniyle birbirlerinden boşanmak istediklerine yönelik davalardır.

Nadiren görülen dava örneklerinden biri hanımın kocasına teslim olmamasından kaynaklanan davalardır.

Davaya konu olan şikâyet dilekçesi 1873 yılında mahkemeye intikal ettirilmiştir. Ziğem-i Ulya (Yukarıdurak) Köyü'nde Hüseyin'in oğlu Hasan eşi olan Ayşe'nin üç ay geçmesine rağmen kadınlık görevinden uzak durduğu

⁶⁴¹ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 31.

⁶⁴² P.Ş.S. Nr. 1477. s. 4.

⁶⁴³ P.Ş.S. Nr. 1478. s. 48.

⁶⁴⁴ P.Ş.S. Nr. 1478. s. 67.

⁶⁴⁵ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 37.

⁶⁴⁶ P.Ş.S. Nr. 1478. s. 64.

⁶⁴⁷ P.Ş.S. Nr. 1480. s. 32.

⁶⁴⁸ P.Ş.S. Nr. 1480. s. 37.

⁶⁴⁹ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 10.

⁶⁵⁰ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 11.

⁶⁵¹ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 22.

⁶⁵² P.Ş.S. Nr. 1483. s. 8.

⁶⁵³ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 183.

konusunda suç duyurusundan bulunmuştur. Tüm şahıslar dinlendikten sonra mahkeme, Hasan ile Ayşe'nin evliliğinin doğru olduğu yönünde görüş bildirip Ayşe'ye, Hasan'a itaati tembih ederek karara bağlamıştır⁶⁵⁴

Bazı boşanma davalarının nedeni de eşlerden birinin diğeri aldattığından kaynaklanmıştır. 1891 yılında Ortaköy'de Loloğlu kızı Hatice evli oldukları halde aynı köyden olan kocası Sarı Alioğlu Mustafa'nın çalışmak için Bafra'ya gittiği ve orada kendisinden habersiz evlendiği gerekçesiyle eşi Mustafa'yı dava etmiştir⁶⁵⁵.

3.4. Miras İşleri

Miras, ölen kişilerin menkûl ve gayri menkûl tüm mal varlıklarının ayrıntılı envanteri olarak tanımlanabilir. Alacak, borç, vasiyet ve hibe alış-verişler bu envanterin içine dâhildir. Ölen kişinin envanterinin sayımı, tespiti, kıymet değeri ve taksimi “Kassamlar” vasıtasıyla yapılırdı. Ayrıntılı envanterlerin yazıldığı defterlere de “Defter-i Kassam” denir. Daha sonra varislere düşen net kâr taraflara paylaşılır. Ölen kişinin ardından mirasçıları şayet anlaşmazlığa düşerlerse eğer bu durumda da sorun mahkemeye intikal ettirilir ve resmi yollarla yeniden hak sahiplerine dağıtıldı.

Atina Kazâsı'nda mirasçıların anlaşamamaları üzerine mahkemeye intikal ettirilen davalar olmuştur. Örnek teşkil edecek bazı davalar aşağıda sıralandırılmıştır.

Atina (Pazar) Kazâsı'na bağlı Ağvan (Seslikaya) Köyü ahalisinden Hüseyin Rasimoğlu Mustafa mecliste İslamoğlu Osman'ın huzurunda adı geçen köyde bulunan bir adet tarla bana babam Hüseyin'den intikal etmiş benim mülküm iken ancak adı geçen Osman bu tarlayı bundan 8 sene önce babam Hüseyin'den satın aldığını iddia etmesi üzerine dava açmıştır⁶⁵⁶.

21 Ocak 1873 tarihinde Atina Kazâsı'na tabi Bakkoz (Yamaçdere) Köyü ahalisinden Ali'nin oğlu Uzunlioğlu İbrahim, adı geçen köyün “Çalılık Mevkisinde” bulunan tarlanın kendisine ait olduğu halde Gülüşe binti tarafından işgal edildiği iddiası ile mahkemeye şikâyetle bulunmuştu. Kaymakam Mehmet Cezmi tarafından vekil kılınan miri arazi memuru Tefvik Bey'in de hazır bulunduğu mahkemede, iddialarını sürdüren Ali Bey, arazinin kendisine babasından miras kaldığını dile getirmiştir. Yapılan mahkeme sonucunda Ali'nin oğlu İbrahim'i haksız bularak arazilerin Gülüşe Hanım'a ait olduğun kanaat getirmiş ve bu yönde karara bağlamıştır⁶⁵⁷.

⁶⁵⁴ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 116.

⁶⁵⁵ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 71.

⁶⁵⁶ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 29.

⁶⁵⁷ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 38.

22 Ocak 1873 tarihinde Atina (Pazar) Kazâsı'na bağlı Ağvan (Seslikaya) Köyü'ndeki Gençalioğlu Osman kızı Fatma'nın adına vekili olan İslamoğlu davasında, Fatma'ya babasından kalma mülkü olan Ağvan (Seslikaya) Köyü'nün Katativat Mahallesi içinde Kördivat diye bilinen tarlasına Mehmet kızı Fatma adı geçen tarlaya sahiplik iddia etmiştir. Bu konuda açılan davada tarlanın, Osman kızı Fatma'ya babasından miras kaldığı karara bağlanmasının ardından tarla, Osman kızı Fatma'ya teslim edilmiştir⁶⁵⁸.

30 Nisan 1874 tarihinde Atina (Pazar) Kazâsı'nın Ardeşen Köyü ahalisinden Kabaahmetoğlu Ahmet'in oğlu Mehmet Çavuş, Ardeşen Köyü'nden Hüseyinoğlu kızı Hacula binti Salih nam hatunun vekilliğini yapmıştır. Hacula Hanım'ın ayrıldığı kocası olan Kabalcıoğlu Molla Bey'in oğlu Salih yukarıda adı geçen köyde bulunan Sulusaray ve Tekürmeni Tarlası diye bilinen iki kıta tarlada hak iddia etmesi üzerine bu vekilliği yapmıştır. Bu tarlaların müvekkilinin tarlaları olup bundan bir buçuk sene önce köyümüze arazi yoklama memuru geldiğinde tarlaların yarım hissesini oğlu Hamit adına 2.500 kuruş bedel ile satın aldığı, söz konusu tarlalar Hacula Hanım'ın babası zamanından kalmış mülkleri olduğu, kocasının asla alakası olmadığı konusunda savunma yapmıştır. Mahkeme de bu yönde karara bağlamıştır⁶⁵⁹.

22 Haziran 1873 tarihindeki bir davada Sifat (Pirinçlik) Köyü'nden Mustafa kızı Hancule davasında, Güneşli ve Kayalık diye bilinen tarlalarının kendilerinin olmadığı bu tarlaların aslında Canginoğlu Ahmet'in mülkü olduğu karara bağlanmıştır⁶⁶⁰.

3 Ocak 1875 tarihinde Dutçe (Tunca) Köyü'nden olup vefat eden Sofuoğlu Mehmet Ağa'nın verasetinin karısı Hatice ile oğulları Ali, Salih, Recep ve Mustafa ile kızları Ayşe ve Fatma'ya ait olduğu ve merhumun terekesinin döküm ve taksiminin bunlara paylaşılmasına mahkemece karar verilmiştir⁶⁶¹.

11 Ocak 1904 tarihinde, Oca (Yeniyol) Köyü'nden asker iken vefat eden Şişmanoğlu Mustafa'nın veraseti karısı Hatice ile annesi Fatma ile küçük kızı Ayşe'ye ait olduğu hakkındaki dava mahkemece karara bağlanmıştır⁶⁶².

---

⁶⁵⁸ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 38.

⁶⁵⁹ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 50.

⁶⁶⁰ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 63.

⁶⁶¹ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 71.

⁶⁶² P.Ş.S. Nr. 1483. s. 102.

3 Nisan 1905 tarihinde, Cibistasi (Müftü ve Kavak) Köyü'nden Deliömeroğlu kızı Şefika davasında, Deliömeroğlu Osman'ın, babasından kalan arazilere müdahale etmekte olduğundan ilgili davaların açılarak takip edilmesi için Ardeşin Köyü'nden Hacı Osmanzade Nurettin Efendi'yi vekil tayin etmiştir. Mahkeme sonucunda Şefika Hanım haklı görülmüştür.⁶⁶³

27 Haziran 1909 tarihinde, Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Ardeşin Nâhiyesi'nden Taşoğlu Hasan'ın vasisi Kaba Mehmet ve Salih Reisoğlu Hasan'ın kızları Hanife ve Fatma vefat eden anneleri Salih Reisoğlu kızı Şemse'den intikal eden arazilerinin Salih Reisoğlu Mustafa tarafından zapt edildi gerekçesiyle mağdur olduklarını belirtip Bu konuda kendilerine avukatlık yapmak üzere Sabit Efendi'yi yapma yönündeki istekleri mahkemece uygun görülmüştür.⁶⁶⁴

1909 tarihinde, Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Ardeşin Nâhiyesi'nin Çaskuri Köyü'nde (Serindere) oturan Serdaroğlu kızı Hanife, kız kardeşi Emine, Kolayır oğlu Rukiye ve Hasan davalarında, Bafra Kazası'na tabi Alaçam Nâhiyesi'nin İnmez, Kuzköy ve Göynük Köyleri'ndeki tarlaları babaları Emin Efendi'den miras olarak intikal eden araziye Emin Efendi'nin oğlu Serdaroğlu İbrahim'e ücretsiz olarak sattıklarına dair işlemlerinin takibi için Alaçam Nâhiyesi'nden İçillizade Hamit Efendi'nin vekil olarak tayin edilmesini talep etmiştir.⁶⁶⁵

28 Aralık 1910 tarihinde, Atina (Pazar) Kazâsı'nın Ardeşin Nâhiyesi'nin Oca (Yeniyol) Köyü'nden Mahmutoğlu Mehmet kızı Ayşe, babasından miras kalan arazi ve emlakine müdahale eden kardeşi Hasan ile aralarındaki sorunu gidermek için tarafından Tefvik Efendi'yi vekil olarak mahkemeden talep etmiştir.⁶⁶⁶

3.5. Vasî Tayinleri

Vasî, “bitişmek”, “bitiştirmek” anlamındaki “vasy” kökünden türemiştir. “Bir kimsenin, ölümünden sonra onun adına yapılmasını istediği şeyleri kendisinden talep ettiği kimse” manasına gelir.⁶⁶⁷

Osmanlı Devleti'nde ebeveyninden birisi ya da her ikisinin vefat etmesi ile bunların çocuklarına intikal eden miraslar olurdu. Bunların korunması ve dağıtımı oldukça önemliydi. Bu gerçeklerle miras işlerinin taraflara dağıtımı

⁶⁶³ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 146.

⁶⁶⁴ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 9.

⁶⁶⁵ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 11.

⁶⁶⁶ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 49.

⁶⁶⁷ Mustafa Öz, “Vasî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 547.

Osmanlı hukukunun temelini oluşturan İslam hukuku çerçevesinde vasilik kurumu teşekkül ettirildi. Devletin yetkili mahkemeleri tarafından çocuk veya çocuklara intikal eden bu miraslar tespit edilen varislere paylaştırıldı. Ancak varislerden biri buluş çağına gelmemiş ise mahkeme tarafından kişinin mirastan düşen haklarını korumak için vasî tayin edilirdi. Vasî, buluş çağına girmemiş kişinin malını idare eden kişi olarak tanımlanırdı⁶⁶⁸. Vasî iki türlü tayin edilirdi. Biri baba tarafından diğeri de hâkim tarafından. Baba tarafından tayin edilen vasî'ye "vasî-i muhtar", hâkim tarafından tayin edilene de "vasi-i mensûb" adı verilirdi. Vasilik görevini yürüten kişi her türlü tasarruf yetkisine sahipti. Bu malla ticarî faaliyetlere girebilir malı arttırabilirdi. Ancak kişi bu para ile kendine çıkar sağlayamazdı⁶⁶⁹.

Atina Kazâsı'nda vasî tayinlerine örnek teşkil edecek mahkeme kayıtları oldukça fazladır.

7 Ocak 1872 tarihinde Ğere (Işıklı) Köyü Meğenit (Şenyurt) Mahallesi'nden olup vefat eden Memişoğlu Mustafa'nın varislerinin belirlenmesi terekesinin döküm ve taksimi ile küçük çocuklarının varisi olarak mahkemece anneleri Fatma tayin edilmiştir⁶⁷⁰.

7 Ocak 1872 tarihinde Ğere (Işıklı) Köyü'nün Okkordule (Yayla) Mahallesi'nden olup vefat eden Mollamehmet oğlu Hacı İbrahim'in varislerinin belirlenmesi, terekesinin döküm ve taksimi sonucunda mahkeme tarafından anneleri Boncu Hanım'ın küçük çocuklarının vasîsi olarak tayin edilmiştir⁶⁷¹.

7 Ocak 1872 tarihinde Muttafi (Gündoğan) Köyü'nden olup vefat eden Ömeroğlu Salih'in varislerinin belirlenmesi, terekesinin döküm ve taksimi sonucunda mahkeme tarafından küçük çocuklarının anneleri Hatice Hanım'ı vasî olarak tayin edilmiştir⁶⁷².

17 Mart 1877 tarihinde Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden olup Bafra'da tütüncülükle uğraşırken vefat eden Recepoğlu Kasım'ın eşi Ayşe, ölmüş olan kocasından kalan malların varisi olarak kendisi ve Hanife, Fatma, Hatice adındaki kızları olduğu, kocası Kasım'ın alacaklarının kendisine teslim edilmesi için açtığı davada Teresoğlu Kasım'ı tarafından vekil tayin etmiştir⁶⁷³.

⁶⁶⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 584-585.

⁶⁶⁹ Nuri Köstüklü, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç'ta Aile*, Güney Yayınları, Konya, 1996, s. 55.

⁶⁷⁰ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 5.

⁶⁷¹ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 5.

⁶⁷² P.Ş.S. Nr. 1477. s. 5.

⁶⁷³ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 19.

1873 yılında Atina (Pazar) Kazâsı'na bağlı köylerden Ğere (Işıklı) Köyü MeĞenit (Şenyurt) Mahallesi'nden olup Bafrakıran Köyü'nde çalışırken 8 ay önce vefat eden Ali'nin oğlu Mehmet veraseti Mehmet'in oğlu Ali ve onun Hanife Hatun'a ait olduğuna karar vermiştir. Ayrıca vefat eden Mehmet bin Ali'den yine Ğere Köyü ahalisinden Hacı Mustafa bin Salih'in almış olduğu 50 kuruşun vefat etmiş olan Mehmetoğlu Ali ve karısı Hanife'ye verilmesine dair mahkeme karar vermiştir⁶⁷⁴.

26 Eylül 1873 tarihinde Atina (Pazar) Kazâsı'na bağlı köylerden Ğere (Işıklı) Köyü'nden olup "Çörekler Mevkiinde" 4. Ordu 3. Piyade Alayı'nın 1. taburunun 5. bölüğünde askerlik yaparken bundan 18 ay önce vefat eden Kasımoğlu İbrahimoğlu Kasımoğlu Mehmet'in veraseti annesi Ayşe ile babası Mustafa oğlu Kasımoğlu İbrahim'e ait olduğu hakkında mahkeme tarafından karara bağlanmıştır⁶⁷⁵.

21 Şubat 1873 tarihinde Atina (Pazar) Kazası'nın Pelergivat (Akkaya) Köyü'nde vefat eden Mehmet oğlu İbrahim'in veraseti karısı Fatma, küçük oğlu Mustafa ve küçük kızı havaya ait olduğu hakkındaki davada, İbrahim'in terekesinin dökümü ve taksimi yapılarak küçük çocuklara anneleri Fatma Hatun'un mahkemece vasî tayin edilmiştir⁶⁷⁶.

8 Nisan 1873 tarihinde Atina (Pazar) Kazâsı'nın Noğa Viçe (Aşağı Hemşin) Köyü'nden olup vefat eden Naibzade Mehmet'in veraseti iki eşi ve çocukları arasında paylaşılmıştır. Buna göre eşlerinden Hatice ve Gülendâm ile Gülendâm'ın küçük oğulları Hasan ve Macit ile küçük kızları Zeliha ve Esbe ile büyük kızları Raife'ye ait olduğu ve Hatice ve Gülendâm'ın kocalarının terekesini hakları nispetinde paylaşmaları hakkında karar verilmiştir⁶⁷⁷.

5 Mayıs 1873 tarihinde Ardeşen Köyü'nden Dursunoğlu Recep ve Memiş kendilerinin olduğunu iddia ettikleri ve annesi Hancule'den kaldığını ileri sürdükleri tarlalarına Mustafa'nın müdahale etmesi üzerine mahkemeye başvurmuşlardır. Mustafa mahkemede tarlayı 25 sene önce satın aldığını ispatlaması üzerine mahkeme Mustafa lehine karar vermiştir⁶⁷⁸.

24 Aralık 1874 tarihinde Bakköz (Yamaçdere) Köyü'nden vefat eden Kutanisoğlu Mehmet'in veraseti karısı Ayşe ile oğulları İbrahim, Mustafa, Osman ve Ali ile kızları Fatma'ya ait olup Mehmet'in terekesinin (Malvarlığı) döküm ve taksiminin bu yönde yapılmasına dair karar verilmiştir⁶⁷⁹.

⁶⁷⁴ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 28.

⁶⁷⁵ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 28.

⁶⁷⁶ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 40.

⁶⁷⁷ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 50.

⁶⁷⁸ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 59.

⁶⁷⁹ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 72.

23 Nisan 1874 tarihinde Sifat (Pirinçlik) Köyü'nden olup vefat eden Kamburoğlu Mustafa'nın veraseti karısı Zeliha ile oğlu Ali ve kızı Şerife'ye ait olup küçük çocukların vasîsi olarak Zeliha'nın tayin edilmesi ve Mustafa'nın terekesinin bu şekilde değerlendirilmesine karar verilmiştir⁶⁸⁰.

23 Haziran 1875 tarihinde Cigetöre (Boğazlı) Köyü'nden (?)'nin veraseti karısı Fatma ile oğulları Mustafa ve Ali ve kızı Rukiye'ye ait olduğu hakkındaki davada terekenin dökümü ve taksiminin yapılması yönünde karar yer almaktadır⁶⁸¹.

6 Aralık 1875 tarihinde Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden vefat eden Uzunmehmetoğlu Salih'in veraseti karısı Fatma ve kızı Ayşe ile küçük oğlu Sait'e ait olduğu yönünde terekesinin dökümü ve taksimine karar verilmiştir⁶⁸².

6 Aralık 1875 tarihinde Ğere (Işıklı) Köyü'nden (?)'nin varisleri belirlenerek terekesinin döküm ve taksimi yapıldıktan sonra küçük çocukların vasîsi olarak karısı Fatma tayin edildi⁶⁸³.

11 Aralık 1875 Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden Şerioğlu Mehmet'in veraseti karısı Hatice ve Küçükoğlu Mustafa ve küçük kızları Fatma ve Ayşe'ye ait olduğu kararı verilerek terekesinin taksimi yapılmıştır⁶⁸⁴.

3 Ocak 1876 tarihinde Ziğem-i Süfla (Aşağı Durak) Köyü'nden olup vefat eden Yoboğlu Mehmet'in varislerinin belirlenmesi amacıyla yapılan mahkeme neticesinde Mehmet'in varisleri olarak onun çocukları belirlenmiş, Mehmet'in karısı Zeynep ise çocuklarının vasîsi tayin edilmiştir⁶⁸⁵.

10 Mart 1876 tarihinde Bakkoz (Yamaçdere) Köyü'nden Çerahoğlu Mustafa'nın veraset davasında çocukları vasî tayin edilerek terekesinin döküm ve taksimi yapılmıştır⁶⁸⁶.

10 Mart 1876 tarihinde vefat eden Pelergivat (Akkaya) Köyü'nden (?)'nin veraset davasında da adı geçen şahsın mirasının çocukları arasında paylaşılması için mirasın döküm ve taksimi yapılarak Fatma Hatun vasî tayin edilmiştir⁶⁸⁷.

---

⁶⁸⁰ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 83.

⁶⁸¹ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 83.

⁶⁸² P.Ş.S. Nr. 1477. s. 87.

⁶⁸³ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 87.

⁶⁸⁴ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 86.

⁶⁸⁵ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 92.

⁶⁸⁶ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 92.

⁶⁸⁷ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 94.

1 Mart 1884 tarihinde Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Talivat (Tütüncüler) Köyü'nden iken bundan önce vefat eden Abdullahoğlu Mehmet'in mirasçuları karısı Fatma, büyük oğulları Ali ve Ahmet ve büyük kızları Hediye ve Gülsüme idiler. Ancak daha sonra Ali ve Ahmet'in de vefat etmesiyle mirasçuların malvarlıkları belirlenmesi konusunda karar verilmiştir⁶⁹⁶.

1 Ağustos 1885 tarihinde Atina (Pazar) Kazâsı'nın Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden olup Samsun'un Bafra Kazası Horoz Köyü'nde vefat eden Mollasalihioğlu Ali'nin veraseti ve bıraktığı malları karısı Ayşe ile kız kardeşleri Fatma ve Ayşe'ye ait olduğu hakkında mahkemece kararı verilmiştir⁶⁹⁷.

5 Mayıs 1889 tarihinde Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden vefat eden Nurinoğlu Ali'nin malvarlığı bundan böyle mirasçuları olarak annesi Ayşe ile küçük kızı Fatma yapılmasına dair karar verilmiştir⁶⁹⁸.

23 Temmuz 1889 tarihinde görülen mahkemede Atina (Pazar) Kazası'na tabi Zığem-i Süfla (Aşağıdurak) Köyü'nden Demircioğlu Ali Efendi ve Demircioğlu Süleyman davalarında babalarından kalma Sarkça diye bilinen tarlaya kendisinin olduğunu iddia ederek müdahale eden Çavuş Ali'den alınarak Demircioğlu Ali ve Süleyman'a teslim edilmesi hakkında mahkemece karar verilmiştir⁶⁹⁹.

11 Eylül 1888 tarihinde Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Sifat (Pirinçlik) Köyü'nden Osman kızı Selce davasında, annesi Fatma'dan kendisine intikal eden Lattani Düzü diye bilinen tarlayı babası Osman tarafından aynı köyden Memişoğlu Osman'a kendisinin haberi olmadan sattığı gerekçesiyle babası hakkında dava açılması neticesinde. Selcen Hatun bu arazinin annesinden yadigâr kaldığını, satmak istemediği ve kendisine iade edilmesi gerektiğini dile getirmesi üzerine mahkeme, Selcen Hatun'u haklı bularak araziyi kendisine teslim etmiştir⁷⁰⁰.

1 Aralık 1889 tarihindeki mahkeme tutanağında; Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Zığem-i Süfla (Aşağı Durak) Köyü'nden Mehmet kızı Fatma davasında, Samsun'un Bafra Kazâsı'nın Çalköy Köyü'nde bulunan Eskisulu diye bilinen tarlanın babasından kaldığından bu tarlaya herhangi bir müdahale olması halinde gerekli işlemler yapılabilmesi için Kolayıroğlu Molla Ali'yi vekil tayin edilmesi için mahkemeye başvurmuştur⁷⁰¹.

---

⁶⁹⁶ P.Ş.S. Nr. 1478. s. 49.

⁶⁹⁷ P.Ş.S. Nr. 1478. s. 73.

⁶⁹⁸ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 31.

⁶⁹⁹ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 36.

⁷⁰⁰ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 37.

⁷⁰¹ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 43.

9 Ekim 1889 tarihindeki mahkeme tutanağında; Trabzon Vilayeti Lazistan Sancağı Atina (Pazar) Kazâsı'na tâbi Zığem-i Süfla (Aşağıdurak) Köyü'nden iken vefat eden Kolayıroğlu Ali'nin verasetinin karısı Mevlüde ve küçük kızı Fatma'ya ait olduğu ve Ali'nin terekesinin döküm ve taksiminin yapılarak bu yönde işlemlere tabii tutulmasına dair tutanak yer almıştır⁷⁰².

10 Eylül 1890 tarihinde yapılan mahkemede; Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden iken vefat eden Nahlioğlu Ahmet'in veraseti karısı Hanife ve annesi Fatma ile küçük kızları Ayşe ve Fatma ve Hatice ve Şefika'ya ait olduğunu ve merhum Ahmet'in terekesi ve taksimi⁷⁰³.

1991 yılındaki mahkeme kaydına göre; Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden olup Samsun'da ikamet ederken vefat eden Arslanoğlu Mehmet'in verasetini iddia eden karısı Hatice ve Arslan'ın kız kardeşi Rukiye, Arslanoğlu Mehmet'in mirasçıları olduklarına dair dava açmışlardır⁷⁰⁴.

10 Ocak 1891 tarihindeki tutanakta; Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Ortaköy Köyü'nden olup askerde iken vefat eden Loloğlu Salih'in veraseti karısı Ayşe ve küçük kızı Şefika, Ayşe ve Fatma ile kız kardeşleri Hatice ve Zübeyde'ye ait olduğu yönünde karar verilmiştir. Bunun yanında küçük çocuklarına vasî tayin edilmesi ve terekenin döküm ve taksimi için karısı Ayşe'nin vasî tayin edilmesi belirtilmiştir⁷⁰⁵.

1 Ekim 1891 tarihindeki mahkeme tutanağında, Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Muttafi (Gündoğan) Köyü'nde iken vefat eden Çabukoğlu Osman'ın biri erkek üç kızı vardı. Küçük oğlu Mehmet, büyük kızları Hanife, Sabire ve karısı Fatma, Osman'ın mirasçıları idi. Babasından kalan malların tamamı küçük oğlu Mehmet'in olması için annesi Fatma'nın vasî tayin edilmesi yönünde karar verilmiştir⁷⁰⁶.

1891 yılındaki mahkeme tutanağında; Çabukoğlu Molla Bayram, Atina (Pazar) Kazâsı'na tâbi Muttafi (Gündoğan) Köyü'nden olup Kastamonu'nun Sinop Sancağı'na tabi Çarşamba Kazâsı'nın Sarıköy Köyü'nde ikamet ederdi. 1.5 ay önce vefat etmesi üzerine veraseti büyük kızı Hanife ve Sabire ile küçük oğlu Mehmet'in olurken, Mehmet'in vasîsi annesi Fatma yapılmasına dair karar verilmiştir⁷⁰⁷.

---

⁷⁰² P.Ş.S. Nr. 1479. s. 62.

⁷⁰³ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 63.

⁷⁰⁴ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 64.

⁷⁰⁵ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 70.

⁷⁰⁶ P.Ş.S. Nr. 1480. s. 4.

⁷⁰⁷ P.Ş.S. Nr. 1480. s. 4.

30 Ekim 1891 tarihindeki tutanakta; Atina (Pazar) Kazâsı'nın Ardeşen Köyü'nden olan ve vefat eden Kabamehmetoğlu Yunus'un annesi Rukiye Hanım'ın, vefat eden oğlu Yunus'tan kalan mallarının satışı için Ardeşen'den Osman Efendi'yi vekil olarak tayin etmesine dair karar⁷⁰⁸.

18 Ekim 1892 tarihindeki mahkeme tutanağında; Ardeşen Köyü'nden olup vefat eden Kabamehmetoğlu Yunus'un Annesi Rukiye Hanım'a ölünceye kadar bakmak üzere Yunus'tan kalan arazilerin parasız olarak küçük kardeşleri Aziz ve Mehmet'e devretmesine dair karar⁷⁰⁹.

3 Mart 1893 tarihindeki mahkeme tutanağında; Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Cibistasi (Kavak) Köyü'nden Bostanoğlu Molla Osman'ın mallarını muhafaza konusunda Hacı Hüsamzade Mehmet Efendi'nin vasî tayin edilmesi konusundaki kararı⁷¹⁰.

22 Mayıs 1893 tarihinde Pelergivat (Akkaya) Köyü'nden Ahmet Çavuş kızı Ayşe vefat eden eşi Mustafa'dan kalan arazinin satışı için Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden Mimoğlu Tahir'i vekil olarak tayin etmiştir⁷¹¹.

8 Haziran 1893 tarihinde Atina (Pazar) Kazâsı'nın Cicivat Köyü'nden Talatorzade Tefvik ve Mehmet ve Raif Efendi'ler davalarında, babalarından intikal eden arazinin kendilerine verilip arazinin taksiminin yapılmasına dair talepleri karara bağlanmıştır⁷¹².

20 Eylül 1893 tarihindeki mahkeme tutanağında; Zığem-i Süfla (Aşağıdurak) Köyü'nden askerde iken Selanik'te vefat eden Görenoğlu Mustafa'nın varislerinin karısı Osman, kızı Fatma Hatun ile kız kardeşlerinin oğlu Ali ve kızları Hatice ve Emine'ye ait olduğuna dair karar yer almıştır⁷¹³.

20 Eylül 1893 tarihinde, Ardeşen Köyü'nden iken askerde vefat eden Kürt Recep'in veraseti babası Mehmet'e ait olduğuna dair karar verilmiştir⁷¹⁴.

21 Aralık 1893 tarihindeki mahkemede; Cibistasi (Kavak) Köyü'nden vefat eden Salihreisoylu İbrahim'in, küçük çocukları Mustafa, Osman, Ahmet, Havva ve Fatma'nın babalarından kalan emlak ve arazinin muhafazası için vasî tayin edilmesine dair karar verilmiştir⁷¹⁵.

22 Mart 1894 tarihindeki mahkemede; Ardeşen Köyü'nde vefat eden Başzade Abdulhalim Efendi'den çocuklarına kalan malları Başzade İsmail

---

⁷⁰⁸ P.Ş.S. Nr. 1480. s. 28.

⁷⁰⁹ P.Ş.S. Nr. 1480. s. 28.

⁷¹⁰ P.Ş.S. Nr. 1480. s. 37.

⁷¹¹ P.Ş.S. Nr. 1480. s. 43.

⁷¹² P.Ş.S. Nr. 1480. s. 44.

⁷¹³ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 5.

⁷¹⁴ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 6.

⁷¹⁵ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 11.

Cafer Efendi Rıza, Ziya, Hatice ve Seher'e vasî olarak tayin edilmesine dair karar alınmıştır⁷¹⁶.

22 Mart 1894 tarihindeki mahkemede; Ardeşen Köyü'nden Abdulhalim Efendi'nin veraseti karısı Şöhret Hanım ve büyük kızı Zeynep Hanım ile küçük oğulları Rıza ve Ziya ile küçük kızları Hatice ve Sehere ait olduğu ve terekesinin döküm ve taksimi yönünde karar verilmiştir⁷¹⁷.

1 Mayıs 1895 tarihinde ki tutanakta; Ardeşen Köyü'nden Çeleboğlu Mehmet'in verasetinin karısı Hanife ve diğer karısı Zeynep ile oğulları Dursun ve Sadık ve kızları Fatma'ya ait olduğu ve merhumun mallarının döküm ve taksimi yer almıştır⁷¹⁸.

10 Mayıs 1895 tarihinde Ardeşen Köyü'nden Ceboğlu Mehmet Alemdar'ın oğlu Sadık'ın vasîsi olarak Kocamustafaoğlu İsmail, mahkeme tarafından tayin edilmiştir⁷¹⁹.

12 Haziran 1895 tarihinde görülen mahkemede; Timisivat (Köprüköy) Köyü'nden Şerementoğlu kızı Fatma Hatun mirasçıları kardeşi Ali'nin oğulları Mustafa ve Osman'a ait olduğu ve Fatma'dan kalan malların taksimi hakkında dava karar bağlanmıştır⁷²⁰.

5 Ağustos 1895 tarihinde, Dutçe (Tunca) Köyü'nden olup İstanbul Dersiamlarından Hamidiye Medresesi'nde ikamet ederken vefat eden Selimoğlu Hacı Mehmet Efendi'nin veraseti eşleri Hatice ve Fatma ile oğulları Ahmet ve Dursun ve Hüseyin ile kızları Ayşe ve Fatma arasında paylaşılmıştır⁷²¹.

1 Ağustos 1895 Zığem-i Süfla (Aşağıdurak) Köyü'nden askerde iken vefat eden Kolayıroğlu Ali'nin verasetinin babası Ömer'e ait olduğu ve alacaklarının babasına verilmesi gerektiği yönünde açılan dava Ali'nin babası Osman lehine sonuçlanmıştır⁷²².

19 Nisan 1897 tarihinde, Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden olup Bafra'nın Hariz Köyü'nde tütüncülük yaparken vefat eden Mimoğlu Mustafa'nın mülkleri küçük oğulları Dursun, Ali ve Osman ile küçük kızları Hatice ve Fatma arasında paylaşılmıştır. Mimoğlu Tahir de bu çocukların vasîsi yapılmıştır⁷²³.

---

⁷¹⁶ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 21.

⁷¹⁷ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 21.

⁷¹⁸ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 46.

⁷¹⁹ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 46.

⁷²⁰ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 46.

⁷²¹ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 55.

⁷²² P.Ş.S. Nr. 1482. s. 55.

⁷²³ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 79.

9 Nisan 1897 tarihinde, Okordule (Yayla) Köyü'nden Efendioğlu Mehmet Efendi davasında, babasından miras kalan arazisine amcası müdahale ettiği gerekçesiyle açılan dava için Güç Alizade Hasan Efendi'yi vekil tayin etmiştir. Mahkeme sonucunda Mehmet Efendi haklı bulunarak babasından kalan araziler teslim edilmiştir⁷²⁴.

17 Nisan 1897 tarihinde Okordule (Yayla) Köyü'nden Efendi'zade Mehmet Efendi annesinden kendisine miras kalan araziye kendisi küçükken Alırıza Efendi tarafından satılması üzerine Alırıza Efendi'yi dava etmiştir. Yapılan mahkeme neticesinde bu arazide Ali Rıza Efendi'nin hiçbir hakkı bulunmadığına kanaat getirilerek arazinin asıl sahibi olan Mehmet Efendi'ye iade edilmiştir⁷²⁵.

7 Mart 1898 tarihinde, Zığem-i Ulya (Yukarı Durak) Köyü'nden olup askerlik görevini icra ederken vefat eden Tataroğlu Ahmet'in veraseti karısı Hatice oğlu Mustafa, kızları Fatma, Hanife, Safiye ve Ahmet'in babası Murtaza Efendi'ye ait olduğu hakkındaki dava görülmüştür⁷²⁶.

6 Nisan 1898 tarihinde ki mahkemede; Cibistasi (Kavak) Köyü'nden Bostanoğlu Osman, Bostanoğlu Ahmet'in mallarını vasîsi olduğu, bu malları Hacı Alizade Mehmet Efendi'ye teslimi etmek isteği gerekçesiyle görülen dava neticesinde Hacı Alizâde Mehmet Efendi Bostanoğlu Osman mallarının yeni vasîsi olmuştur⁷²⁷.

25 Ekim 1898 tarihinde, Cibistasi (Kavak) Köyü'nden iken vefat eden Ümit Hasanoğlu Ahmet'in veraseti karısı Fatma ve küçük oğlu Osman'a ait olduğu, bunun yanında Ümit Hasanoğlu Ahmet'in alacaklısı olduğu Ardeşen Köyü'nden olan Osman ve İbrahim'den alacakları için ise Ferhat Efendi'nin avukat olarak tayin edilmesi mahkemece uygun bulunmuştur⁷²⁸.

30 Ekim 1898 tarihinde, Bakkoz (Yamaçdere) Köyü'nden iken Sinop Sancağı'nın Gerze Kazası'nda tütüncü esnafından iken vefat eden Osmanoğlu Salih'in veraseti Hacule ve küçük çocukları Dursun ve Osman'a kalmıştır. Salih'ten Osman'a kalan malların korunması için de Osman mahkemece vekil tayin edilmiştir⁷²⁹.

29 Mart 1900 tarihinde, Pelergivat (Akkaya) Köyü'nden Köroğlu Hüseyin, kardeşleri Sadık ve Mehmet'in babalarından kendilerine miras kalan mülkleri kendi aralarında paylaştıkları, kendine düşen payı

⁷²⁴ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 80.

⁷²⁵ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 80.

⁷²⁶ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 92.

⁷²⁷ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 93.

⁷²⁸ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 108.

⁷²⁹ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 108.

vermedikleri gerekçesiyle mahkemeye müracaatı neticesinde Hüseyin kendi payına düşen mülkleri almaya hak kazanmıştır⁷³⁰.

29 Mart 1900 tarihinde, Cibistasi (Kavak) Köyü'nden Enderzade Tevfik Efendi alacaklarının teminine dair Dutğe (Tunca) Köyü'nden Hacı Bekir Akif alehine açtığı davada Hacı Bekir Akif'in oğluna babasından miras kalan paydan vasî olarak tayin edilmesini istediği Hacı Bekiroğlu Ahmet aracılığıyla tahsil edilip teslim edilmesi talebi mahkemece uygun görülmüş, Enderzâde Tevfik Efendi lehine dava karara bağlanmıştır⁷³¹.

7 Temmuz 1900 tarihinde, Sifat (Pirinçlik) Köyü'nden olup vefat eden Beyaz Alizade Cafer Efendi'nin veraseti karısı Hatice ile küçük oğulları Ahmet, Ziya ile küçük kızları Hatice arasında paylaştırılmıştır⁷³².

15 Nisan 1901 tarihinde, Kostanivat (Dernek) Köyü'nden olup vefat eden Beklioğlu İbrahim'in veraseti eşleri Ayşe ve Hatice arasında paylaştırılmıştır. Ayşe ile evliliklerinden doğan Mehmet, Dursun ve Zeliha, Hatice ile evliliklerinden doğan kızı Nefise arasında paylaştırılması esnasında Zeliha'nın işlemlerini Ferhat Efendi yürütmüştür⁷³³.

12 Şubat 1903 tarihinde, Okordule (Yayla) Köyü'nden olup vefat eden Mustafa Sadık'ın annesi Hatice, Sadık'ın varisleri olarak kendisiyle birlikte Şemse, Fatma, Rasime ve Rasime'nin oğlu Mustafa olduğu yönündeki beyanatı mahkemede uygun görülmüştür⁷³⁴.

16 Şubat 1903 tarihinde, Ardeşen Köyü'nden olan ve vefat eden Cebioğlu Mustafa'nın oğulları İbrahim ve Macit'in işlerinin yerine getirilmesi için anneleri Azize hanım'ın mahkemece vasî tayin edilmesi uygun bulunmuştur⁷³⁵.

26 Şubat 1903 tarihinde, Ardeşen Köyü'nden olup Bafra Kazâsı'nda vefat eden Cabihoğlu Mustafa'nın kardeşi, Mustafa'nın varisleri arasında Mustafa'nın karısının yer almadığı, kendisi, annesi ve Mustafa'nın çocukları olduğunu belirtmiştir. Bu gerekçe ile Bafra Kazâsı'nda bulunan Bostanoğlu Mustafa ve Urasoğlu Ali Ağa'dan Mustafa'ya olan borçları kendisinin aracılığıyla tahsil edilmesini talep etmiştir⁷³⁶.

18 Mart 1903 tarihinde, Ardeşen Köyü'nden olup vefat eden Çebioğlu Mustafa'nın veraseti karısı Ayşe ile annesi Fatma ve çocukları İbrahim ve

---

⁷³⁰ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 143.

⁷³¹ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 143.

⁷³² P.Ş.S. Nr. 1483. s. 11.

⁷³³ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 29.

⁷³⁴ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 64.

⁷³⁵ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 66.

⁷³⁶ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 64.

Macit arasında yapılan mahkeme neticesinde paylaştırılmıştır⁷³⁷.

21 Kasım 1903 tarihinde, Ğere (Işıklı) Köyü'nden Çırakoğlu kızı Fatma davasında, vefat eden kocası Küçükmustafaoğlu Ali'nin gümrük memurluğu emekli maaşının alınması işlemleri için mahkeme tarafından oğlu Refet Efendi vekil tayin edilmiştir⁷³⁸.

24 Kasım 1903 tarihinde, Ğere (Işıklı) Köyü'nden olup askerlik görevini icra ederken vefat eden Kamkamalioğlu Ali'nin küçük oğulları Şaban ve Faik ile küçük kızları Fatma ve Nefise'nin dedeleri Alioğlu Mustafa vasî olarak mahkemece tayin edilmiştir⁷³⁹.

11 Ocak 1904 tarihinde, Oca (Yeniyol) Köyü'nden askerlik görevini yaparken vefat eden Şişmanoğlu Mustafa'nın veraseti karısı Hatice küçük kızları Ayşe ile Mustafa'nın annesi Fatma arasında paylaştırılmıştır⁷⁴⁰.

13 Haziran 1904 tarihinde, Sifat (Pirinçlik) Köyü'nden olup vefat eden Kadiloğlu Mehmet'in karısı Hafize davasında, Kocası Mehmet'ten miras kalan mallardan Kadiloğlu İbrahim'e yapmış olduğu bir miktar hibesi mahkeme tarafından uygun bulunarak karara bağlanmıştır⁷⁴¹.

29 Haziran 1905 tarihinde, Pelergivat (Akkaya) Köyü'nden olup vefat eden Galipzade İbrahim Hakkı'nın veraseti kardeşi Ali, kız kardeşi Hatice'ye ait olup Ali de vefat edince onun veraseti karısı Ayşe ve kızları Fatma, Emine, Cemile, Nuriye ve Gülsüm ile oğlu Mehmet arasında paylaşılmasına dair mahkeme kararı verilmiştir⁷⁴².

8 Ağustos 1906 tarihinde, Ardeşen Nâhiyesi'nin Ortaköy Köyü'nden Hafizoğlu kızı Fatma, vefat eden babası Osman'dan kalan ve Bafra mal sandığında bulunan 16.547 kuruşu alması için kocası Mollaibrahimoğlu Ahmet'i vekil tayin etmiş, görülen mahkeme sonucunda bu para tahsil edilerek Fatma Hanım'a ulaştırılmasına dair tutanak tutulmuştur⁷⁴³.

27 Haziran 1909 tarihinde, Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Ardeşen Nâhiyesi'nden Taşoğlu Hasan'ın vasîsi Kaba Mehmet ve Salih Reisoğlu Hasan'ın kızları Hanife ve Fatma, vefat eden anneleri Salih Reisoğlu kızı Şemse'den intikal eden arazilerinin Salih Reisoğlu Mustafa tarafından zapt edildiği gerekçesiyle açtıkları dava neticesinde davalarının takibatını yapmak üzere Sabit Efendi'yi vekil tayin etmişlerdir. Talep edilen bu istek

⁷³⁷ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 66.

⁷³⁸ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 98.

⁷³⁹ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 99.

⁷⁴⁰ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 102.

⁷⁴¹ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 115.

⁷⁴² P.Ş.S. Nr. 1483. s. 149.

⁷⁴³ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 191.

mahkemece uygun görülmüştür⁷⁴⁴.

16 Eylül 1910 tarihinde, Atina (Pazar) Kazâsı'na tabi Ardeşen Nâhiyesi'nin Ğere (Işıklı) Köyü'nden Mustafaoğlu-Alioğlu Ali Ağa davası görülmüştür. Ali Ağa, İstanbul'da daha önce Vergi Piyade Kayıkçılık Memuriyeti'nde çalışmakta iken emekli olması hasebiyle İstanbul'daki maaş, ikramiye ve tazminat işlemlerini takip edebilmesi için Dersaadet Rüşumat memurlarından oğlu Osman Remzi'nin, vekil olarak tayin edilmesi mahkemece uygun bulunmuştur⁷⁴⁵.

23 Mayıs 1911 tarihinde, Atina (Pazar) Kazâsı'nın Siyat (Camii ve Kahveciler) Köyü'nden Altıparmak oğlu kızı Ayşe davasında, yakınlarının vefat etmesi ile kendisine Bafra Kazâsı'nın Karaaslan Köyü'nde miras kalan arazinin alım satış işleri ile ilgilenmesi için Mehmet Ali'yi vekil olarak tayin etme isteği mahkemece uygun görülmüştür⁷⁴⁶.

Bu dönemde varislik ile ilgili oldukça fazla dava görülmüştür. Vermiş olduğumuz örnekleri yeterli bulunduğumuzdan dolayı kazâ genelindeki vası davalarının tamamı hakkında bilgi vermekten kaçındığımızı burada ifade etmek isteriz.

3.6. Giyim-Kuşam

Giyim kuşamda kadın ve erkekler genelde yörede dikilen ve yöreye ait olan elbiseleri tercih ederdi. Bu elbiseler taftadan, kadifeden, empirmeden, divitinden, krep kumaşlardan olurdu. Kadın giyisilerinden olan bulüz ise desenli ve düz kumaşlardan dikilirdi. Bu elbisenin kolları lastikli ve boğaz kısmı sıfır yaka dediğimiz modeldendi. Etek de aynı şekilde düz kumaşlardan tek parça şeklinde lastikli ve büzgülü idi. Eteğin üzerine belden dolanarak bağlanan peştamal vardı. Peştemallar, kadınların üzerleri kirlenmesini önlemek amaçlı kullanılırdı. Çorap olarak genelde erkekler kıl, bayanlar da yünden örülü çorapları tercih ederdi. Ayyakkabı olarak çarık giyilirdi. Daha sonraları lastik ayyakkabılar kullanılmaya başlandı. Kulaklara yirmi iki ayar küpe, boynuna beşi birlik veya reşat altını kadınların en çok tercih ettikleri takı türlerindendi⁷⁴⁷.

Erkekler başlarına mendil veya peşkir (havlu) örterdi. Mendil üçken şekline getirilip boğazdan bağlanır ve uç tarafı arkaya doğru bırakılırdı. Cumhuriyet döneminden itibaren de şapka ve foter kullanılmaya başlandı. Erkek gömlekleri de yörede örülen kumaşlardan dikilirdi. Kollar manşetli

⁷⁴⁴ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 9.

⁷⁴⁵ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 39.

⁷⁴⁶ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 64.

⁷⁴⁷ Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, 01.12.2013 Tarihli Röportaj. Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 336-338.

yaka ise sıfır yaka şeklindeydi. Gömleklerin üzerlerinde bir de yelek bulunurdu. Yelekler sıfır yaka ve kolsuz olurdu. Yan taraflarında cepleri, arka tarafında ise bağcıkları bulunurdu. Ceketlerin kesimi de “ve” yakalıydı. Yelekten uzun kollar düz, düğmeli ve yanlarında ve iç tarafında cepleri olurdu. Erkeklerin kıyafetleri arasında bir de şalvar vardı. Buna “İngiliz kilodu” veya “şıkva şalvar” derlerdi. Şalvar dize kadar geniş, dizden aşağı bacakları saracak şekilde dar kesimdi⁷⁴⁸.

3.7. Demografik Yapı

3.7.1. Kazâ Nüfusu

Genel bir ifade ile *nüfus*, sınırları belirli herhagi bir yerde belirli bir tarihte yaşayan insan sayısı olarak tanımlanabilir⁷⁴⁹. “*nefis, ruh, can ve hayat*” anlamlarına gelir⁷⁵⁰. Demografik olayların içinde değerlendirilen ve toplumları kültürel, ekonomik, siyasal ve pekçok açıdan etkileyen nüfus hareketleri toplumun dönüşümünde tarih boyunca daima etkin bir rol oynamıştır⁷⁵¹. Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk dönemlerden başlamak üzere XVII. yüzyıla kadar belirli aralıklarla nüfus ve arazi kayıtları tutmuştur. Bu kayıtlar avarız, cizye, temettuat defterleri, vilâyet salnâmeleri, nüfus yoklama ve nüfus sayım defterlerinden anlaşılmaktadır. Bütün kazâlarda sayım yapılmamış olmasına rağmen modern anlamda kabul edeceğimiz ilk Osmanlı nüfus sayımı 1828-1829 yılları arasında yapılmıştır. Yine 1831 yılında yapılan nüfus sayımında birtakım eksiklikleri olmasına rağmen Müslüman ve gayri üslim nüfusun ortaya çıkarılması bakımından önem teşkil etmiştir⁷⁵². Bir diğer nüfus sayımı da 1844 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu yıldaki nüfus sayımının amacı Yeniçeri Ordusunun yerine kurulan *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye* ordusuna alınacak asker sayısının tespitine yönelik olmuştur. 1882, 1885, 1907 ve 1915 yıllarında da nüfus sayımları gerçekleştirildi⁷⁵³.

⁷⁴⁸ Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, 01.12.2013 Tarihli Röportaj. Ayrıca Bkz. Ak ve Çelik, *Rize Kültür Derlemeleri*, s. 336-338.

⁷⁴⁹ Süleyman Demirci ve Kazım Kartal, “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilâyeti Maçuka/Maçka Kazâsı Müslim Nüfus Defterleri Örneği”, *History Studies*, 6/4, 2014, s. 120.

⁷⁵⁰ Süleyman Demirci ve Kazım Kartal, “1833/34 (H.1249) Tarihli Kayseri Sancağı, Karahisar-i Develi (Yeşilhisar) ve Talas Kazâsı Müslim Nüfus Defteri İncelemesi”, *History Studies*, 6/4, 2014, s. 3.

⁷⁵¹ Kemal Haşim Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 25-26.

⁷⁵² Enver Ziya Karal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı (1831)”, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2010, s. 6-8. Ayrıca Bkz. Adnan Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı’da Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*”, 14/3, Ankara, 2012, s. 183-216.

⁷⁵³ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, s. 62. Ayrıca Bkz. Demirci ve Kartal, “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilâyeti Maçuka/Maçka Kazâsı Müslim Nüfus Defterleri Örneği”, 120-123. Ayrıca Bkz. Karal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus

Atina Kazâsı da Osmanlının bölgeyi fethetmesinin ardından nüfus sayımından etkilenen yerler arasında olmuştur.

Atina'nın Osmanlı idaresine geçmesi 1461 yılında Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethetmesinin akabinde, aynı yıllar içinde Trabzon'dan doğuya doğru Gürcistan'a kadar olan toprakları fetih hareketleri içine dâhil etmesiyle gerçekleşmişti. Bölgenin Osmanlı idaresine girmesi ile de yerel yönetim biçimleri oluşturulmuştu. İlk yıllarda Atina, Trabzon Sancağı'nın bir nâhiyesi konumunda idi. 1486 yılında yapılan ilk tahrirlerden anlaşıldığı üzere buraya tâbi dört hisseli köyle birlikte toplam yirimi beş köy bağlıydı. Bu köylere ait kırk sekiz hisse ve ayrıca kazâ dâhilinde bir de mezra mevcuttu. Belirtilen yılda kişi olarak tahmini toplam nüfus 12.071 idi. Nüfus Hristiyan ve Müslümanlardan oluşuyordu. Nüfusun içinde Hristiyanlar 11.773, Müslümanlar ise 298 kadardı. Müslümanların nüfus içindeki oranı sadece %2.46 idi. Hristiyan nüfusunun %93.56'sı hâne, %1.91 mücerred⁷⁵⁴, %2.61 Bîve⁷⁵⁵ ve %1.91'i de baştinalar⁷⁵⁶ teşkil ediyordu. Hristiyan askeri görevlilerin oranı da %2.72 idi. Bu görevliler 298 kişiden ibaretti. 298 kişiden oluşan Müslüman nüfusun %95.63'ü hane, %3.35 zemin hâne, %1'i ise mücerreddi. Yeni Müslüman olanların Müslümanlar içindeki payı %42.95'ti. Bu oranın içinde de %6.71'i müsellemler ve %4.36 sı yamaklardan oluşuyordu⁷⁵⁷.

1515 yılına gelindiğinde Atina'nın 33 köyü 1 hisseli olmak üzere toplam 34 köyü bulunuyordu. 34 köyün toplam 29 hisesi vardı. Bu yılda Hristiyanların nüfusu 17.449, Müslüman nüfusu ise 2.303 kişiden ibaretti.

Sayımı (1831)", s. 10-22.; Cem Behar, "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927", T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2011, s. XVIII-XIX.

⁷⁵⁴ Mücerred: Tek başına yaşayan, evlenmemiş, bekâr. Bkz. Süleyman Uludağ, "Mücerred", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 447-448.

⁷⁵⁵ Bîve: Kocasız kadın, dul kadın.

⁷⁵⁶ Baştına: Bu tabir genel olarak Balkanlardaki gayri müslim halkın elinde bulunan büyük çiftlikleri anlamlandırmak manasında kullanılmıştır. Ancak bu tabirin Balkanlar dışında da kullanıldığı görülmüştür. Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen Trabzon ve civarındaki gayri müslim halkın elindeki çiftlikler de "Baştına" olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Buralar ziraat yapılan yerlerdi. Bu topraklar babadan oğula geçirdi. Başka birine satılamazdı. Devlet bu toprakların parçalanmamasına gayret gösterirdi. Herhangi bir şekilde parçalanması halinde ise devletin müdahalesi ile parçalanmış topraklar birleştirilerek sipahi tarafından bir başka kişiye tapu ile devredilirdi. Baştına sahibi ziraat yapmayıp toprağı boş bırakması halinde de devlete "bedel-i ispençe" ve mahsul bedeli olarak 150 akçe ödemek zorunda kalırdı. Bkz. Feridun Emecen, "Baştına", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 135-136.

⁷⁵⁷ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 217. Ayrıca Bkz. M. Hanefi Bostan, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskân Hareketleri", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 167-177.

1520'de ise Atina Kazâsı'nın 30 köyü bulunuyordu. Köylerde 17.505 Hristiyan, 2.332 Müslüman yaşıyordu. 1554 yılına gelindiğinde ise 3 hisseli köyle birlikte köy adedi toplam 36'ya yükseldi. Bu yıllarda Müslüman nüfus Hristiyan nüfusu geçti. Müslümanların oranı 8.465, Hristiyanların oranı ise 8.304'tü⁷⁵⁸. 17. yüzyılın başlarına tekabül eden 1600 yılında ise kazâ nüfusunun tamamı Müslümanlardan oluşuyordu⁷⁵⁹. Bu durum bize 1520 yıllardaki Hristiyan nüfusunun tamamı 70 yıl içinde Müslümanlığı tercih ettiğini göstermektedir. Büyük olasılıkla müslümanlığı tercih edenlerin büyük bölümü Lazlardı.

Her ne kadar Trabzon ve buraya bağlı sancak ve kazâ merkezlerine fethin akabinde dışardan buralara yönelik iskânlar yapıldıysa da bu iskânların mevcut duruma çok fazla etki yaptığı söylenemez. 1486 yılında Atina'ya 19, 1515 yılında ise 9 hânenin yerleştiği bilgisi kayıtlarda bulunmaktadır⁷⁶⁰. Buraya gelen hanelerin dönemin şartları göz önüne alındığında yüksek köylere yerleştirildiği kuvvetle muhtemeldir. Günümüzde de kazâ dâhilinde bulunan bazı sülale adlarının milliyetlerini belirten bir lakapla anılmaları (Şamlıoğlu, Arapoğlu, Çepnioğlu, Arnavutoğlu, Busalioğlu, Mısırlıoğlu, Kürdoğlu, Türkoğlu ve Tataroğlu) belirtilen yıllarda buralara yerleştikleri yönünde kuvvetli bir dayanak oluşturmaktadır.

Tablo-42: 1486-1554 Yılları Arasında Atina Kazâsı'nın Toplam Nüfusu.

YILLAR	DİNİ GURUPLAR	HÂNE	BİVE (DUL)	MÜCERRED (BEKÂR)	NEFER
1486	Müslüman	59	-	3	-
	Hristiyan	2248	77	225	-
	Top Nüfus	2307	77	228	-
1515	Müslüman	454	-	33	-
	Hristiyan	3324	160	189	-
	Top Nüfus	3778	160	222	-
1520	Müslüman	459	-	37	-
	Hristiyan	3341	148	208	-
	Top Nüfus	3800	148	245	-
1554	Müslüman	1617	-	380	-
	Hristiyan	1644	-	84	-
	Top Nüfus	3261	-	464	-

Kaynak: Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 218. Ayrıca Bkz. M. Hanefi Bostan, Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 404-407.

⁷⁵⁸ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 217.

⁷⁵⁹ Ak, Rize Tarihi, s. 87.

⁷⁶⁰ Bostan, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskân Hareketleri", s. 171-173. Ayrıca Bkz. Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 98-101.

Tablo-43: 1530 Yılında Atina Kazâsı'na Bağlı Köylerin Nüfus Durumunu Gösteren Cetvel.

KARYE İSİMLERİ		HRİSTİYA N HANE SAYISI	YENİ MÜSLÜM AN HANE SAYISI	KADİM MÜSLÜM AN HANE SAYISI	MÜSELLE M HANE SAYISI	BAŞTİNE HANE SAYISI	VERGİ (AKÇE)
ESKİ İSİMLER	YENİ İSİMLER						
Ğere	Işıklı	226	18	1	5	24	20.000
Dutha	Tunca	54	6	8	-	-	5.000
Ziğem	Aşağı ve Yukarı Durak	48	7	-	11	-	6.000
Anaraş	Aktepe	297	108	22	-	65	33.000
Carcevat	Akmescit	9	12	4	-	-	6.000
Kostanivat	Dernek	81	6	-	1	34	13.000
Tavalvat	Tütüncüler	138	49	-	8	-	19.500
Mamakivat	Irmakköy	52	13	-	-	10	5.8000
Venek	Örnekköy	261	9	-	-	-	19.800

Kaynak: Ak, Rize Tarihi, s. 70.

19. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde ise Atina Kazâsı'nın toplam nüfusu 13.000 civarında olduğu söylenebilir. Bu sayıya kazâ dâhilindeki toplam erkek nüfusu oranınca kadın nüfusu eklenerek ulaşılmıştır. Hesaplamayı bu şekilde yapmamızın sebebi 1842 yılında yapılan nüfus sayımında sadece erkeklerin sayılmış olmasıdır. Bu dönemde Atina'nın toplam erkek nüfusu 6.478 kişiden ibaretti. Nüfusu en kalabalık köy daha doğrusu belirtilen yıllarda nâhiye merkezi olan Ğere (Işıklı) idi. Bunu 1.641 kişi ile Atina merkez kazâsı geliyordu. Bu yıllarda nâhiye merkezlerinden biri olan Başköy 990 kişi ile üçüncü sırada yer alıyordu. Bunları 257 kişi ile Dutge (Tunca), 249 kişi ile Ziğem-i Süfla (Aşağıdurak), 213 kişi ile Ğere (Işıklı), 179 Ziğem-i Ulya (Yukarıdurak), 149 kişi ile Şilerit (Soğuksu), 42 kişi ile Hotri (Kocaköprü) köyleri izliyordu. En az nüfus barındıran köy ise 23 kişi ile Zağnat (Derinsu) idi. Bu nüfusun büyük çoğunluğu %56.0 oranıyla 0-10 yaş aralığındaki bireylerden oluşuyordu. Bunları %15.2 oranıyla 11-20 yaş gurupları, %10.4 oranıyla 21-30 yaş grubu, %11.2 ile 31-40 yaş grubu, %3.4 yaş oranıyla 41-50 yaş grubu, %1.3 yaş oranıyla 51-61 yaş grubu, %0.7 yaş oranıyla 61-71 yaş grubu ve %0.2 yaş oranıyla 71-90 yaş aralığındaki kişiler nüfusun tamamını oluşturuyordu⁷⁶¹.

⁷⁶¹ BOA. NFS. D. 1169. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 26-29. Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 22-26.

Tabo-44: Atina Kazası'nın Nüfus ve Nüfusun Yaş Aralığına Dağılımı

NO	KÖYÜN ESKİ ADI	KÖYÜN YENİ ADI	ERKEK NÜFUS	0-10 YAŞ	11-20 YAŞ	21-30 YAŞ	31-40 YAŞ	41-50 YAŞ	51-60 YAŞ	61-70 YAŞ	71-90 YAŞ
1	Acaba	Bucak	77	32	10	10	9	4	3	-	-
2	Ağvan	Seslikaya	157	99	18	15	15	1	-	-	-
3	Apsa	Suçatı	78	44	14	9	9	3	3	-	-
4	Aranaç	Darılı	56	23	12	7	4	6	6	1	1
5	Ardeşin	Ardeşen	100	50	19	14	10	2	-	-	-
6	Avramit	Güney	77	23	12	7	4	6	1	1	-
7	Bakköz	Yamaçdere	109	70	21	8	10	6	2	-	1
8	Bulep-i Süfla	Kirazlık	51	40	6	2	9	-	1	-	-
9	Bulep-i Ulya	Zafer	109	70	21	15	10	1	3	3	-
10	Cabat	Sulak	51	20	18	6	4	3	2	-	-
11	Cacivat	Akmescit	73	47	20	9	7	2	2	-	-
12	Cibistasi	Kavaklı	140	72	20	11	24	4	-	1	-
13	Çiğetöre	Boğazlı	115	65	22	10	14	3	2	1	-
14	Çingit/ Meleskur	Uğrak/ Ortayol	202	106	34	19	24	7	10	2	1
15	Çitat	Aktepe	42	30	8	5	3	3	1	-	-
16	Dadivat	Handağı	53	38	11	2	5	3	2	-	-
17	Dutğe	Tunca	257	157	29	26	33	8	2	4	2
18	Çakku	Şehitlik	85	60	8	12	12	2	1	-	-
19	Gere	Işıklı	213	123	25	36	26	10	8	7	-
20	Haçapit/ Boğina	Subaşı/ Şendere	137	83	18	18	20	6	4	1	-
21	Hançkun	Alçılı	79	53	14	4	7	3	3	-	-
22	Hotri/Paniki/ Abdioğlu	Kocaköprü	142	78	27	16	16	1	4	-	-
23	Hudisa	Kesikköprü	79	61	8	14	9	4	3	-	-
24	Hunar	Aktaş	45	35	8	10	4	6	1	-	-
25	İlastas	Yemişli	66	49	9	7	10	3	1	-	-
26	Koksovat	Hisarlı	34	27	10	3	4	1	-	1	-
27	Kostanivat	Dernek	109	62	16	13	7	3	2	-	-
28	Kukulat/Laroz	Hisarlı	98	57	22	10	9	6	-	-	-
29	Kuzika	Elmalı	91	50	16	9	9	1	-	-	-
30	Kvançeri	Elmalık	59	35	6	6	9	-	1	-	1
31	Lamgo/Papat /Sarışka	Yücehisar	110	72	18	10	17	2	2	1	-
32	Mamakivat	İramakköy	136	77	20	20	16	7	2	2	-
33	Melmenat/ Kokis	Akbucak	-	77	49	26	22	2	4	2	-
34	Melyat	Merdivenli	88	49	26	5	10	5	1	-	1
35	Muttafi	Gündoğan	77	54	8	1	10	5	1	1	-
36	Noğadiğa	Yalıköy	120	67	31	11	13	3	5	1	-
37	Nohlapsu	Yavuz	53	39	13	8	5	3	-	-	-
38	Oce	Yeniyol	82	42	14	14	10	3	3	-	-

39	Okkordule	Yayla	66	44	10	9	7	6	2	-	-
40	Ortaköy	Ortaköy	118	76	14	18	10	3	6	3	-
41	Papilat	Sessizdere	79	62	11	10	9	4	2	-	-
42	Pazar	Pazar	57	34	9	6	8	2	-	1	-
43	Pelergivat	Dikkaya	54	27	12	3	4	2	2	-	-
44	Petre/Nikola	-	126	64	31	10	9	6	6	1	-
45	Salonçe	Armağan	135	67	33	14	15	7	2	-	-
46	Sapu	Ocak	54	34	4	6	3	2	-	-	-
47	Sifat	Pirinçlik	121	83	17	19	20	3	-	-	-
48	Siyat	Kahveciler	149	86	25	7	20	3	2	-	-
49	Sukita	Derebaşı	119	58	14	17	11	4	2	1	-
50	Sulet	Dağdibi	30	16	5	3	2	-	1	-	-
51	Surminat	Kuzayca	60	42	12	2	7	3	-	1	1
52	Şangul	Doğanay	90	64	9	10	11	1	4	-	-
53	Şilerit	Soğuksu	149	83	28	8	13	1	3	1	-
54	Talvat	Tütüncüler	115	66	22	8	11	7	4	4	-
55	Timisivat	Köprüköy	118	66	13	14	15	2	5	1	-
56	Tolikçet	Duygulu	41	25	3	9	1	-	2	-	-
57	Tordivat/ Cunbat	Sivrikale/ Yeşilköy	90	57	16	6	13	3	1	4	1
58	Venek	Örnek	55	39	12	6	5	2	2	-	-
59	Yanivat	Bayırcık	93	50	6	21	3	8	-	2	2
60	Zağnat	Derinsu	23	16	2	4	3	-	2	-	-
61	Zelek	Balıkçı	55	40	15	4	3	-	2	-	-
62	Ziğem-i Süfla	Aşağıdurak	249	140	29	27	28	10	7	2	1
63	Ziğem-i Ulya	Yukarıdurak	179	115	27	21	18	10	3	-	-
Toplam			6124	3648	1045	690	735	229	145	52	12

Kaynak: BOA. NFS. D. 1169. Ayrıca Bkz. Hiçyılmaz, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, s. 26-29. Hiçyılmaz, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842-Pazar Sülaleleri)*, s. 22-26.

1869 yılına gelindiğinde, Atina, 26 köyle temsil ediliyordu. Köylerdeki toplam hane adedi 2.346 kişi idi. Bu hanelerde toplam 4.119 kişi barınıyordu ve bu nüfusun tamamı Müslümandı⁷⁶².

Bir yıl sonra yani 1870 yılındaki kayıtlarda ise 25 köyü, 5 mahallesi vardı. 2.243 Müslüman hane, 47 çerkez hane olmak üzere toplam 2.290 hane ve bu hanelerde 87 çerkez nüfus, 7.980 Müslüman nüfus olmak üzere toplam 8.068 kişi yaşamaktaydı⁷⁶³.

1871 yılında 25 köy bulunuyordu. Ermenilerin 23, Çerkezlerin 47, Müslümanların 2.243 olmak üzere toplam 2.290 hane mevcuttu. Bu hanelerin içinde 87 çerkez nüfus, 7.980'i Müslüman olmak üzere 8.168 kişi

⁷⁶² T.V.S. H. 1286/M. 1869, s. 67. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1869 T.V.S.*, Cilt 1, s. 145.

⁷⁶³ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 90-91. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1870 T.V.S.*, Cilt 2, s. 185.

yaşamaktaydı. Ermenilerin dini tercihleri ise belirtilmemiştir. Muhtemelen bunlar da Müslüman sayının içine gösterilmişlerdir⁷⁶⁴.

1872 yılında köy sayısı değişmeyerek 25 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu yıldaki hane sayılarında değişiklik olmamış bir önceki hane sayıları tekrarlanmıştır. 2.243 Müslüman, 47 Çerkez, 23 Ermeni olmak üzere toplam 2.313 hane bulunuyordu. Bu hanelerde 7.980 Müslüman, 87 Çerkez olmak üzere toplam 8.867 kişi yaşamaktaydı⁷⁶⁵. 1873, 1874 ve 1875 yıllarında kazâ dâhilindeki Müslüman ve gayri müslimlerin hane ve nüfus bilgilerinde bir değişiklik olmamıştır⁷⁶⁶.

1876 yılına gelindiğinde aynı yıldaki Trabzon Vilâyet Salnâmesi'nin Atina Kazâsı bölümündeki bilgilerle 1842 tarihli Atina Kazâsı Nüfusu Defteri'ndeki bilgiler kıyaslandığında Atina Kazâsı'nın köy, hâne ve nüfus verilerinde önemli değişiklikler yaşandığı görülecektir. Bu değişiklikler şunlardır; Sanu (Topluca), Mecidiye, Ğvant (Çayırüzü), Komilo (Muratköy), Mekaliskrit (Dikkaya), Kemer ve Kuvançeri (Elmalık) köyleri kazâ idari taksimatın içine eklenirken, Petre, Papilat (Sesizdere), Bakkoz (Yamaçdere), Acaba (Bucak), Çingit (Uğrak), Meleskur, Çitat (Aktepe) ve Kuzika (Elmalı) köyleri kazâ idarî taksimatın içinde gösterilmiştir. Diyan, Keşan, Bester Zağlat, Abişho gibi gerek geçmiş dönemlerde gerekse günümüzde dahi bilinmeyen yerleşim birimleri idarî taksimatın içinde gösterilmiştir. Bunların yanında Ziğem-i Süfla ve Ziğem-i Ulya köy isimleri yanlışlıkla Zuğa-i Ulya ve Zuğa-i Süfle şeklinde yazılmıştır. Buna benzer şekilde kazânın en büyük köyü olan Dutğe (Tunca)'ye de yer verilmemiştir. Ancak incelenip hane ve nüfus bilgileri dikkate alındığında bu köyün adı da Vefrence Karyesi olarak yanlış yazıldığı görülecektir. Böyle bir yerleşim birimi bölgede bulunmamaktadır. Ancak nüfus ve hane bilgileri bu köye uymaktadır. Ayrıntılar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁷⁶⁷.

⁷⁶⁴ T.V.S. H. 1288/M. 1871, s. 98-99. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1871 T.V.S., Cilt 3, s. 201.

⁷⁶⁵ T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 96-97. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1872 T.V.S., Cilt 4, s. 201.

⁷⁶⁶ T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 88-89. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1873 T.V.S., Cilt 5, s. 281-283.; T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 90-91.; Emiroğlu, 1874 T.V.S., s. 90-91.; T.V.S. H. 1292/M. 1875. s. 101-102.; Emiroğlu, 1875 T.V.S., Cilt 7, s. 259.

⁷⁶⁷ T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 214-221. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1876 T.V.S., Cilt 8, s. 371-377.

Tablo-45: 1876 Yılında Atina Kazâsı'nın Hane ve Nüfus Bilgileri.

NO	KÖYÜN ESKİ ADI	KÖYÜN YENİ ADI	HANE SAYILARI	ERKEK NÜFUS
1	Ağvan	Seslikaya	56	193
2	Apso	Suçatı	37	128
3	Aranaç	Danlı	17	53
4	Ardeşin	Ardeşen	42	110
5	Avramit	Güney	22	48
6	Bogina	Şendere	27	150
7	Bulep-i Süfla	Kirazlık	22	135
8	Bulep-i Ulya	Zafer	44	75
9	Cabat	Sulakköy	9	39
10	Cacivat	Akmescit	24	95
11	Cibistasi	Kavaklı	48	142
12	Cigetöre	Boğazlı	43	135
13	Dadivat	Handağı	15	45
14	Dutçe	Tunca	85	325
15	Ġakku	Şehitlik	27	115
16	Ġere	Işıklı	99	285
17	Ġvant	Çayırdüzü	33	110
18	Haçapit	Subaşı	27	98
19	Hançkun	Alçılı	25	126
20	Hotri	Kocaköprü	49	168
21	Hudisa	Kesikköprü	32	162
22	Hunar	Aktaş	17	48
23	İlastas	Yemişli	74	110
24	Kemer	Kemer	28	101
25	Kostanivat	Dernek	30	115
26	Komilo	Muratköy	20	150
27	Kukulat	Hisarlı	33	110
28	Kvançeri	Elmalık	24	75
29	Lamgo	Yücehisar	48	200
30	Mamakivat	İramakköy	57	180
31	Mecidiye	Mecidiye	10	36
32	Mekaliskrit	Dikkaya	56	192
33	Melmenat	Akbucak	42	150
34	Melyat	Merdivenli	27	98
35	Muttafi	Gündoğan	29	80
36	Nefs-i Zuğa	Ortaköy	23	116
37	Noğadiğa	Yalıköy	48	130
38	Nohlapsu	Yavuz	19	20
39	Oce	Yeniyol	22	105
40	Okkordule	Yayla	30	83
41	Ortaköy	Ortaköy	43	160

42	Pazar	Pazar	22	73
43	Pelergivat	Dikkaya	23	70
44	Salonçe	Armağan	46	160
45	Sanu	Topluca	53	140
46	Sapu	Ocak	62	250
47	Siyat	Kahveciler	50	180
48	Sukita	Derebaşı	40	125
49	Surminat	Kuzayca	17	69
50	Şangul	Doğanay	27	125
51	Şilerit	Soğuksu	50	118
52	Talvat	Tütüncüler	41	154
53	Tolikçet	Duygulu	17	53
54	Tordivat/Cunbat	Sivrikale/Yeşilköy	41	146
55	Venek	Örnek	19	80
56	Yanivat	Bayırcık	27	115
57	Zağnat	Derinsu	51	130
58	Zekek	Balıkçı	18	75
59	Ziğem-i Süfla	Aşağıdurak	78	300
60	Ziğem-i Ulya	Yukarıdurak	71	230
Toplam			2216	7589

Kaynak: T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 214-217.

1892 yılında kazâda 2.313 hane bulunurken bu nahelerde toplam 37.279 nüfus barınıyordu⁷⁶⁸. Bir yıl sonraki gerek hane sayılarında gerekse nüfus verilerinde kısmî değişiklikler olmuştur.

1893 tarihli Osmanlı Devleti'nin genel nüfus sayımında Atina Kazâsı'nın toplam nüfusu 33.480 olarak kaydedilmiştir. Toplam nüfusun 17.246'sı kadın, 19.192 erkek olarak kaydedilmiştir. 20 kadın ve 22 erkek de Ermeni milletinden gösterilmiştir⁷⁶⁹.

1900 yılına gelindiğinde Atina'da 19.733 kadın, 17.717 erkek nüfus olmak üzere toplam 37.450 kişi yaşamaktaydı⁷⁷⁰. Bir yıl sonra 1902 yılında 16.989 kadın, 15.940 erkek olmak üzere toplam 37.558 kişiye ulaştı⁷⁷¹. Yani 1902 yılında da çok büyük bir değişiklik olmamıştır. Bu yılda 17.317 kadın, 16.366 erkek olmak üzere toplam 38.413 kişiden ibaretti⁷⁷².

1903 yılında ise bir önceki yıla göre nüfus oranında yarı yarıya bir azalma görülmektedir. Bu yılki nüfus verileri ise şöyle olmuştur; 12.300

⁷⁶⁸ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 273. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1892 T.V.S., Cilt 14, s. 555.

⁷⁶⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, s. 192-293.

⁷⁷⁰ T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 242. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1900 T.V.S., Cilt 18, s. 489.

⁷⁷¹ T.V.S. H. 1319/M. 1901, s. 210-211. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1901 T.V.S., Cilt 19, s. 429.

⁷⁷² T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 338-339. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 665.

kadın, 12.320 erkek olmak üzere kazâ nüfusunun toplamı 24.630 olmuştur. Bir yılda nüfusun yarı yarıya azalmasının sebebi anlaşılammıştır⁷⁷³.

1904 yılında tamamı Müslümanlardan oluşan kazâ nüfusunun 5.950'si kadın, 6.251'i erkek olmak üzere toplam 12.200 idi. Nüfusun bir önceki yıla göre yüzde elli eksilmesi bunun yanında on yıl içinde de sürekli olarak kazâ nüfusundaki gerilemenin nedeni anlaşılammıştır⁷⁷⁴. Savaş dönemlerine denk gelmeyen bu yıllarda nüfus oranlarındaki azalışın tek sebebi diğer şehirlere göç edilmesi olarak düşünülebilir. Deperem gibi büyük doğal afetlerin de yaşanmadığı göz önüne alınırsa bu azalışa sebebiyet veren tek şeyin göç olduğu yönündeki bilgileri kuvvetlendirmektedir.

Bu tarihten yaklaşık on dört yıl sonra 1914 yılında ise adeta nüfus patlaması olmuş ve nüfus yüzde dört yüz artmıştır. Böylelikle 20. yüzyıl başlarındaki nüfus verilerine (1902) 1914 yılında ulaşılabilmıştır. 1914 yılında Atina'nın toplam nüfusu 50.496 kişiye ulaşmıştır. Bu oranın içinde 171 Rum, 28 Ermeni vatandaşı bulunmaktadır⁷⁷⁵.

1927 yılında yapılan Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında Atina Kazâsı'nın toplam nüfusu 41.549 olarak tespit edilmiştir. Bu dönemde de nüfusun tamamı Müslüman'dır. Bu nüfusun 16.301'i erkek, 25.249'u kadın⁷⁷⁶ olarak kaydedilmiştir. Erkek nüfusunun 10.118'i kadın nüfusunun 10.284'ü bekârdır. Erkeklerin 5.685'i kadınların ise 9.440'ı evlidir. Dul erkek oranı 340, buna karşılık 5.265 dul kadın bulunmaktadır. Erkeklerden 42'si boşanma eşliğinde iken bu oran bayanlarda 250'dir. 6 erkek meçhul (babası belli olmayan) durumda iken 9 kadın da aynı durumdadır⁷⁷⁷.

3.7.2. Etnik ve Dinî Yapı

1600 (17. yüzyılın başı)'lerden itibaren Atina Kazâsı'nda ikâmet edenlerin tamamı Müslümandır. Kazâ dâhilinde yaşamlarını idame ettirenler Lazlar ve Hemşinliler olarak tanımlanabilir. Bu adlandırmaya mensup kişiler Türk milleti'nden ayıran (dili hariç) farklı bir yönü bulunmadığı gibi burada yaşayanlar kendilerini Türk milleti'nden farklı olarak da görmezler. Başlı başına bir çalışma konusu niteliğine sahip olan bölgedeki Lazlar ve Hemşinlileri tartışma konusu yapmama adına konuyu burada teferruatıyla ele almayı uygun görmedik.

⁷⁷³ T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 472. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1903 T.V.S., Cilt 21, s. 931.

⁷⁷⁴ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 432. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 873.

⁷⁷⁵ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, s. 378.

⁷⁷⁶ T.C.D.B.İ.U.M., DİE 7, 1929 F, s. 14.

⁷⁷⁷ T.C.D.B.İ.U.M., DİE 7, 1929 F, s. 146.

3.8. Eğitim Öğretim

Bir toplumun yükselebilmesi veya bir toplumun geri kalmasının o toplumun uyguladığı eğitim-öğretim sistemiyle ilgisi bulunmaktadır. Müfredattaki eğitim sistemi toplumun yükselmesine katkı sağladığı gibi o toplumun geri kalmasına da neden olabilmektedir. Türk-islam medeniyetinin meydana gelmesinde ve Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde mevcut eğitim müesseselerinin büyük payı bulunmaktadır. Bursa medresesi, İstanbuldaki Fatih ve Süleymaniye Medreseleri bu eğitim kurumlarına örnek olarak gösterilebilir. Bu görevin ilkokul ayağını ise her köy ve mahallelerde bulunan Sıbyan Mektepleri üstlenmişti. Medreseler ve Sıbyan Mektepleri devletin kontrolünde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren kurumlardı. Bu kurumların çoğu bir vakfa bağlı müesseselerdi. Bu özelliklerinden ötürü dinî ve sosyal yönü fazla idi. Kurumların etkili olmasının sebeplerinden biri de vakfa bağlı olmalarından dolayı dönemin siyasî otoritesinin kontrolünden uzak olmalarıydı. Bu kurumların yanında eğitim öğretim faaliyetlerini yürüten devletin bir diğer eğitim birimi de Enderun Mektebi idi. Bu mektepte devşirme usûlü ile toplanan çok yetenekli çocuklar eğitim görmekteydi. Bu çocuklar askeri ve mülki mevkiler için eğitilirdi⁷⁷⁸.

1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri karşısında birçok alanda geri kaldığı ortaya çıkmış, haklı olarak birçok alanda yenileşmeye ihtiyaç duyulmuştu. Ancak medrese ve ulemeden karşı tavır gelmiş hatta bunlar yenileşmeye karşı direnme gayretleri içine girmişlerdi⁷⁷⁹. Dolayısıyla yenileşme dönemi dediğimiz 1773-1839 aralığında eğitim alanındaki modernleşme çalışmaları, ulemanın etkisinin az olduğu yerlerden biri olan askeri mekteplerde kısıtlı da olsa uygulama alanı bulmuştur⁷⁸⁰. Tanzimat, bir başka tabirle “mektep” dönemi de denilen 1839-1918 yıl aralığında eğitim-öğretim faaliyetleri eski yeni çatışmasının ekseninde sürdürüldü. Özellikle 1839-1876 yıllar bu anlamada çelişkilerle doludur⁷⁸¹. 1839 yılından 1856 yılına kadar geçen süre içinde bazı yerlerde açılan rüşdiyeler dışında eğitim faaliyetlerinde önemli gelişmeler olmadı. 1857 yılında kurulan Maarif-i Umumiye Nezareti bugünkü

⁷⁷⁸ Kodaman, *Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi*, s. X-XI.

⁷⁷⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 100-M.S. 2011)*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011, s. 59-60. Ayrıca Bkz. Kodaman, *Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi*, s. XI.; Mustafa Ergün, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim*, IRCICA, İstanbul, 2001, s. 89.

⁷⁸⁰ Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 190-191. Ayrıca Bkz. Ergün, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış”, s. 89-90.

⁷⁸¹ Kodaman, *Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi*, s. XIII.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın temelini oluşturdu. 1861 yılında eğitim sistemi düzenlenmeye çalışıldı. Bununla beraber eğitim kurumları sıbyan, ibtidaî, rüştiye, idadî ve çeşitli fenlere ait mektepler şeklinde derecelendirildi⁷⁸². 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi yayınlandı. Bununla beraber 1876 yılında ilan olunan Kanun-i Esasî ile yeni düzenlemelere gidildi⁷⁸³. 1909-1918 yıl aralığında özellikle İttihat ve Terrakki Cemiyeti mensupları eğitim işlerini yeniden ele alarak zamanın icaplarına göre yeni bir şekil vermeye çalıştılsada Trablusgarp ve Balkan Savaşları bu düşüncelerin tamamının hayata geçirilmesini engelledi⁷⁸⁴.

Osmanlı Devleti eğitim-öğretimle alakalı yukarıda bahsedilen değişim ve dönüşümleri yaşarken Atina Kazâsı da bu değişim ve dönüşümlerden doğal olarak etkilendi.

3.8.1. Eğitim Kurumları

3.8.1.1. Medreseler

Medrese, “Okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamlarındaki “dirâse” kökünden türemiştir⁷⁸⁵. Osmanlı Devleti'nde çok yaygın ve güçlü örgün eğitim kurumlarından biri olan medreseler, klasik eğitim kurumları olarak devletin yıkılışına kadar faaliyet göstermişlerdir⁷⁸⁶. Medreseler, 19. yüzyıla kadar toplumu ilmî ve fikrî yönden belirli seviyede yönlendirmeyi başarabildiği gibi devletin zorlandığı yerlerde sistemin bir parçası olarak da çözüm üreten bir kurumdu. Ancak 18. 19. ve 20. yüzyıllarda girilen ıslahat faaliyetlerinde kendini yenileyemediği için başlangıçtaki dinamizmini kaybederek hantal bir duruma gelmiş ve talep edilen zihniyet dönüşümünü sağlayamamıştır. İttihatçılar devrinde geleneksel yapısından farklı olarak mektep tarzında yeni bir program uygulanıp faaliyet alanı bulmaya yönelik girişimler olduysa da başarılı olunamamış, netice itibarıyla 3 Mart 1924 tarihinde çıkartılan Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne devredilmiş ve akabinde 13 gün sonra da bütün medreseler kapatılmıştır⁷⁸⁷.

⁷⁸² Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 81-89.

⁷⁸³ İsa Halis, *Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi*, Serhat Kitabevi, Konya, 2005, s. 65-66.

⁷⁸⁴ Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 95-98.

⁷⁸⁵ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 323-327.

⁷⁸⁶ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 100-M.S. 2011)*, s. 59.

⁷⁸⁷ Mehmet İpşirli, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 327-333. Ayrıca Bkz. Ünal Taşkın, “1899-1900 Maarif Salnâmesi'ne Göre Trabzon Vilâyeti'nde Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7, 2009, s. 244-262.

1869 yılında Atina Kazâsı dâhilinde dört adet medresenin eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürdüğünü görüyoruz. Mevcut olan 4 medresede toplam 54 talebe eğitim görüyordu. Her bir medresede 1 adet olmak üzere toplam 4 müderris bu medreselerde eğitim verirken,⁷⁸⁸ 1870 yılında medrese sayısında azalma olmuş ve 1 medrese faaliyetini sürdürmüştür. Bir yıl önceki 3 medrese ve 4 müderrisin akibeti ne olduğu, bunun yanında mevcut öğrenci sayısının ne düzeye ulaştığı konusunda da bilgi edinilememiştir⁷⁸⁹. 1871⁷⁹⁰, 1872⁷⁹¹, 1873⁷⁹², 1874⁷⁹³ yıllarında yine bir medrese ile eğitim faaliyetleri sürdürülmüştür. 1875 yılında medrese sayısı 3'e çıkmış,⁷⁹⁴ 1876⁷⁹⁵, 1877⁷⁹⁶ ve 1878⁷⁹⁷ yıllarında da bu sayı değişmemiştir. 1879⁷⁹⁸ yılında medrese sayısında tekrardan bir azalma sözkonusu olmuştur. 1879 ve 1881⁷⁹⁹ yıllarındaki medrese sayısı ise 1'dir. Trabzon Vilâyet Salnâmesi'nde 1881 yılından 1904 yılı arasında kazâ dâhilinde medresenin olmadığı dolayısıyla medrese eğitiminin yapılmadığı yönünde bilgiler ihtiva etse de 1915 yılındaki bir kayıta Atina'ya bağlı köy yerleşim birimlerinden olan Ğere (Işıklı)'de bir medrese olduğu ve bu medresenin 7 tane odasının bulunduğu ancak belirtilen yılda Rus bombardımanı neticesinde hepsinin kullanılamaz hale geldiği anlaşılmıştır⁸⁰⁰.

3.8.1.2. Sıbyan Mektepleri

Abbâsiler devrinde “küttâb”, olarak adlandırılan mekteplere Karahanlılar Selçuklular ve Osmanlı Devleti döneminde “Sıbyan Mektebi” olarak ifade edilmiştir⁸⁰¹.

Sıbyan Mektepleri Osmanlı Devleti'nin ilköğretim düzeyindeki kurumlarıydı. Varlıklı kişiler tarafından kurulur ve bu okulun giderleri vakıf gelirleriyle karşılanırdı. Halk arasında bunlara Mahalle Mektebi veya Sıbyan Mektebi denilmekteydi. Beş ve altı yaşlarına gelen çocuklar burada eğitime

⁷⁸⁸ T.V.S. H. 1286/M. 1869, s. 74-75. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1869 T.V.S., Cilt 1, s. 155.

⁷⁸⁹ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 96-97. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 191.

⁷⁹⁰ T.V.S. H. 1288/M. 1871, s. 104-105. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1871 T.V.S., Cilt 3, s. 207.

⁷⁹¹ T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 102-103. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1872 T.V.S., Cilt 4, s. 207-209.

⁷⁹² T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 88-89. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1873 T.V.S., Cilt 5, s. 181.

⁷⁹³ T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 90-91. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1874 T.V.S., Cilt 6, s. 187.

⁷⁹⁴ T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 105-106. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1875 T.V.S., Cilt 7, s. 263-265.

⁷⁹⁵ T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 104-105. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1876 T.V.S., Cilt 8, s. 261.

⁷⁹⁶ T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 100-101. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1877 T.V.S., Cilt 9, s. 203.

⁷⁹⁷ T.V.S. H. 1295/M. 1878, s. 122-123. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1878 T.V.S., Cilt 10, s. 247.

⁷⁹⁸ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 140-141. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1879 T.V.S., Cilt 11, s. 261.

⁷⁹⁹ T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 156-157. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1881 T.V.S., Cilt 12, s. 295.

⁸⁰⁰ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁸⁰¹ Nebi Bozkurt, “Mektep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 5-6. Ayrıca Bkz. Taşkın, “1899-1900 Maarif Salnâmesi'ne Göre Trabzon Vilâyeti'nde Eğitim Kurumları”, s. 144-262.

başlardı. Mektepler ekseriyetle camilere bitişik olarak yapıldı⁸⁰². İlkokul çağlarındaki çocuklara okuma yazma ve temel dinî bilgilerin öğretilmesi amaçlanırdı⁸⁰³. Osmanlı'da Sıbyan Mekteplerinin programlarında Fatih Sultan Mehmet'ten başlamak üzere 1924'e kadar çeşitli değişiklik ve gelişmeler göstermiştir. Eğitim müfredatı 1846 yılında 4 yıl olacak şekilde belirlenirken bu düzenlemede Erkek çocuklar yedi, kız çocuklar için 6 yaş sınırlaması getirilmiştir. Sıbyan Mekteplerinin hocaları genel itibarıyla medrese mezunu olup cami ve mescitlerde imam-hatip veya müezzinlik yapan kimselerdi. 1869 yılında genel eğitim tüzüğü anlamına gelen Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile de gerekli görülen her mahalle ve köye yaygınlaştırılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır⁸⁰⁴. II. Abdülhamit döneminde ibtidâî mekteplerin açılmasıyla bu mekteplerin yerini Mekâtib-i İbtidâiyye almıştır. Ancak Cumhuriyet dönemine kadar camilerin yanında Kur'an öğreniminin yapılabildiği aynı zamanda basit dinî bilgilerin öğretildiği yerlere halk arasında Sıbyan Mektepleri olarak adlandırılması geleneği azda olsa sürmüştür⁸⁰⁵. 3 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bu mekteplerin varlığına son verilmiştir⁸⁰⁶.

Atina Kazâsı'nda eğitim faaliyetlerini sürdüren en eski Sıbyan Mektebi 1840 tarihlidir. Kazâ dâhilinde daha önceki yıllarda eğitim faaliyetlerini sürdüren herhangi bir Sıbyan Mektebi'nin varlığını henüz bilemiyoruz⁸⁰⁷.

Yine aynı şekilde Atina Kazâsı'na ait Sicill-i Ahvâl Kayıtlarından anladığımız kadarıyla 1848⁸⁰⁸, 1863⁸⁰⁹, 1866⁸¹⁰ ve 1868 yıllarında Sıbyan Mekteplerinin varlığını⁸¹¹ hatta bu mekteplerde yerli ahali çocuklarının yanı sıra muhacir çocuklarının eğitimi için Hacı Halil Efendi'nin görevlendirildiğini tespit etmiş bulunmaktayız⁸¹². Kazâ dâhilindeki Sıbyan Mekteplerinin ve buradaki öğrenci sayılarının miktarını Trabzon Vilâyet Salnâmesi'nden anlamaktayız. 1869 tarihli salnâmede verilen bilgilere göre

⁸⁰² Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 57. Ayrıca Bkz. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 100-M.S. 2011)*, s. 157-162.

⁸⁰³ A. Zeki Memioğlu, "İmparatorluktan Cumhuriyet'e İlk Öğretimimiz", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum, 2003, s. 242.

⁸⁰⁴ Halis, *Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi*, s. 55-56.

⁸⁰⁵ Bozkurt, "Mektep", s. 5-6.

⁸⁰⁶ Zülfü Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, S. 1, Elazığ, 2007, s. 173.

⁸⁰⁷ BOA. DH. SAİD. D. 20/27.

⁸⁰⁸ BOA. DH. SAİD. D. 2/618.

⁸⁰⁹ BOA. DH. SAİD. D. 8/257.

⁸¹⁰ BOA. DH. SAİD. D. 96/235.

⁸¹¹ BOA. DH. SAİD. D. 178/89. Ayrıca Bkz. BOA. DH. SAİD. D. 162/303.

⁸¹² BOA. MVL. 711/76.

Atina'da toplam 67 Sıbyan Mektebi ve bu mekteplerin 1437 öğrencisi bulunmaktadır. Burada eğitim gören öğrencilerin tamamı da Müslüman'dır⁸¹³. 1873 yılında da burada Sıbyan Mektebi'nin olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır⁸¹⁴. 1875 yılında bu mekteplerin sayısı ise 3'e inmiştir. Öğrenci sayıları konusunda ise bilgi bulunmamaktadır⁸¹⁵. 1876 yılında da okul adedi 3'tür. 1877⁸¹⁶ ve 1878 yıllarında da bu sayı değişmemiştir⁸¹⁷. 1879 yılında ise Sıbyan Mekteplerinde bir artış görülmektedir. Bu yılda okulların sayısı 23'e yükselmiştir⁸¹⁸. Bu bilgi iki yıl sonra 1881 yılında da tekrarlanmıştır⁸¹⁹. 1881 yılından 1904 yılına kadar yayınlanan Trabzon Vilâyet Salnâmesi'nde adı geçen mekteplerle alakalı herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak bu okulların varlığını diğer Osmanlı arşiv belgelerinden anlamaktayız. İlgili belgede 1892 yılında Hamidiye Sıbyan Mektebi için ayrılan 92 kuruşluk maaşın 30 kuruşunu Kostanivat (Dernek) Köyü'nde yapımı devam eden Sıbyan Mektebi için ayrılması istenmektedir⁸²⁰. Yine 1902 yılında Apso (Suçatı) Köyü'ndeki Sıbyan Mektebi'nin giderleri için hayırseverlerin para vakfettiğini görüyoruz⁸²¹. Buna benzer bir yardım da 1902 yılında Tordivat (Sivrikale),⁸²² 1903 yılında Viçe-i Ulya (Yukarıçamlıca),⁸²³ 1906 yılında Tepan (Bilen)⁸²⁴ ve 1908 yılında Zelek (Balıkçı) Köylerinde bulunan Sıbyan Mekteplerinde görev yapan öğretmenin yıllık maaşları olan 75 kuruşun karşılanması amacıyla yapılmıştır⁸²⁵. Bu mekteplerin, 1908,⁸²⁶ 1914 yılı⁸²⁷ hatta Cumhuriyet dönemine kadar hayırseverlerin yardımıyla varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca hayırseverler tarafından eğitime yönelik verilen bu maddi destek, yöre ahalisinin bu faaliyetleri ne derece önemseydiği, bu kurumlara ne derece sahip çıktığını göstermesi açısından da önemli bulmaktayız.

⁸¹³ T.V.S. H. 1286/M. 1869, s. 74-75. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1869 T.V.S., Cilt 1, s. 156.

⁸¹⁴ BOA. DH. SAİD. D. 110/209.

⁸¹⁵ T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 105-106. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1875 T.V.S., Cilt 7, s. 263.; BOA. DH. SAİD. D. 198/1.

⁸¹⁶ T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 100-101. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1877 T.V.S., Cilt 9, s. 203.

⁸¹⁷ T.V.S. H. 1295/M. 1878, s. 122-123. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1878 T.V.S., Cilt 10, s. 247.

⁸¹⁸ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 140-141. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1879 T.V.S., Cilt 11, s. 261.

⁸¹⁹ T.V.S. H. 1298/M. 1881, s. 156-157. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1881 T.V.S., Cilt 12, s. 295.

⁸²⁰ BOA. MF. MKT. 143/48.

⁸²¹ VGMA. Nr. 599/223, s. 166.

⁸²² VGMA. Nr. 596/42, s. 34.

⁸²³ VGMA. Nr. 594/101, s. 89.

⁸²⁴ VGMA. Nr. 594/268, s. 199.

⁸²⁵ VGMA. Nr. 595/64, s. 63.

⁸²⁶ BOA. MF. MKT. 469/49.

⁸²⁷ VGMA. Nr. 593/274, s. 211.

3.8.1.3. İbtidâiler

İlkokul düzeyinde eğitim veren *ibtidâiler* 1869 yılında yayınlanan Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile açılması planlanmıştır. Bu okullar, yeni yöntemlerle eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürecekti. Ancak Sıbyan Mekteplerinin yanında bu mekteplerin de devreye girmesi ile ilköğretim ikiye ayrıldı⁸²⁸. Bu ikiliği ortadan kaldırmak için eski usullerle öğrenci yetiştirmeye devam eden Sıbyan Mektepleri tamamen kaldırılması yönünde girişimler olsa da bazı kesimler tarafından bu girişimler engellendi. Daha sonra dinî eğitim ihmal edilmemesi şartıyla burada da yeni metot ve yöntemlerin uygulanması şeklinde uzlaştırıcı bir program belirlendi. Eskiye dokunmadan yenisini yapma fikri ise Tanzimatçılar tarafından ortaya atılan bir görüştü. 1872 yılında açılan örnek bir ibtidâî okuluyla uygulamaya konuldu⁸²⁹.

Bu eğitim birimi Atina'da 1902 yılında açıldı. Hasan Efendi de öğretmen olarak görevlendirildi⁸³⁰. Hasan Efendi bu görevi 1903⁸³¹ ve 1904 yıllarında da sürdürdü⁸³². 1908 yılında Atina'daki ibtidâî okulunda okuyacak öğrenciler için çeşitli derslerle alakalı toplam 595 adet kitap devlet tarafından posta yoluyla Atina'ya gönderilmiştir. Gönderilen kitapların toplam adedi 582 olduğuna göre geriye kalan 13 kitabın akibeti bilinmemektedir⁸³³.

Tablo-46: Atina Kazâsi'nda Açılan İbtidâî Mektebine Gönderilen Kitap Çeşitleri ve Adedi.

NO	KİTABIN İSMİ	KİTABIN ADEDİ
1	Tarih Kitabı	100
2	Kuran-ı Kerim	10
3	İlmihal Kitabı	100
4	Küre Kitabı	1
5	Arapça Gramer Kitabı	100
6	Tecvid Kitabı	100
7	Elifba Kitabı	50
8	Ecza-i Şerife Kitabı	1
9	Kıraat Kitabı	20
10	Gramer Kitabı	100
Toplam		582

Kaynak: BOA. MF. MKT. 1089/57.

⁸²⁸ Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", s. 173.

⁸²⁹ Halis, *Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi*, s. 59-60.

⁸³⁰ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 278. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 559.

⁸³¹ T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 428. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1903 T.V.S., Cilt 21, s. 853.

⁸³² T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 376. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 763.

⁸³³ BOA. MF. MKT. 1089/57. Okutulan dersler için Ayrıca Bkz. Halil Aytekin, "Trabzon Vilâyeti Eğitim Tarihi", *Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri Kitabı*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 461-478.

Atina kazâ merkezinde bulunan İbtidâî Mektebi'nin yanısıra bir İbtidâî Mektebi de 1908 yılında Atina'ya bağlı köylerden olan Oca (Yeniyol) Köyü'nde açılmıştır. 20 Temmuz 1908 tarihinde Trabzon Vilâyet Meclisi'nde onaylanan kararla Davut Efendi 250 kuruş maaşla görevine başlamıştır. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Oca Köyü'ndeki mektebe verilmek üzere bir adet dünya haritasının yer aldığı küreyi, posta yoluyla Oca'ya göndermiştir⁸³⁴.

3.8.1.4. Rüştiye Mektepleri

Rüştiye okulları ilk yıllarda ilkokul üstü hazırlık okulu daha sonra ise ortaokul olarak hizmet vermiştir⁸³⁵. Genel itibariyle on yaş üzeri çocukların kaydedildiği, iki yıl eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü ve Sıbyan Mekteplerinde okutulan derslerin seviyesinin biraz daha üzerinde derslerin okutulduğu kurumlardır⁸³⁶. Bu okullarda 1876 yılına kadar Müslüman çocuklar okuyabilmiş bu tarihten sonra da tüm kesimler eğitim faaliyetlerini sürdürebilmiştir⁸³⁷. Bu mekteplere rüştiye denilmesinin sebebi öğrencilerin burada reşit yaşa gelinceye kadar öğretim görecekleri ve görecekleri eğitim ile olgunlaşacaklarından dolayı idi. Rüştiyelerle ilgili 1869 yılında çeşitli düzenlemeler yapılarak ülke genelindeki sayıları arttırılmıştır⁸³⁸.

1875 yılında Trabzon Vilâyeti genelinde 10 Rüştiye Mektebi vardır⁸³⁹. Bu mekteplerden biri de Atina Kazâsı'nda bulunuyordu⁸⁴⁰. Atina'daki Rüştiye Okulu'nun varlığına dair ilk bilgi 1868 yılına aittir⁸⁴¹. 1888 yılına ait belgede ise mevcut rüştiye okulunun öğrenci sayısı 53 idi⁸⁴². 1900 yılına kadar bu okulun öğretmeni Mahmut Efendi⁸⁴³ 1901 yılında Mehmet Raşit Efendi⁸⁴⁴, 1902 yılında Mahmut Efendi⁸⁴⁵, 1903⁸⁴⁶

⁸³⁴ BOA. MF. MKT. 1083/78.

⁸³⁵ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (M.Ö. 100-M.S. 2011), s. 164-165.

⁸³⁶ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 235-236.

⁸³⁷ M. Emin Yolalıcı, "Maarif Salnâmelerine Göre Trabzon Vilâyeti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *OTAM*, S. 5, Ankara, 1995, s. 434-437.

⁸³⁸ Memioğlu, "İmparatorluktan Cumhuriyet'e İlk Öğretimimiz", s. 244.

⁸³⁹ Halis, *Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi*, s. 63-65. Ayrıca Bkz. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (M.Ö. 100-M.S. 2011), s. 166-167.

⁸⁴⁰ BOA. DH. SAİD. D. 198/1.

⁸⁴¹ BOA. DH. SAİD. D. 162/303.

⁸⁴² T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 305. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 617.

⁸⁴³ T.V.S. H. 1318/M. 1900, s. 222. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1900 T.V.S., Cilt 18, s. 449.

⁸⁴⁴ T.V.S. H. 1319/M. 1901, s. 152. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1901 T.V.S., Cilt 19, s. 313.

⁸⁴⁵ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 278. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 559.

⁸⁴⁶ T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 428. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1903 T.V.S., Cilt 21, s. 853.

ve 1904 yıllarında Ömer Efendi bu görevi sürdürmüşlerdir⁸⁴⁷. 1908 yılının başlarına gelindiğinde ise öğrenci sayısı 65'e ulaşmış dolayısıyla bir öğretmenle eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülemez duruma gelmiştir. Aynı yılın sonunda ise mevcut olan bir öğretmene ilave edilen diğer öğretmenle, öğretmen sayısı artırılmış, her bir öğretmene 200 kuruş maaş bağlanmıştır⁸⁴⁸.

3.8.1.5. İdâdîler

Arapça *dade* kökünden türemiş olan *idâdî* kelimesi “hazırlama yeri” demektir. Bu okullar Tanzimat döneminin ilk yıllarına kadar Batı tarzında açılan okullar için kullanılmıştır⁸⁴⁹. Bu yüzden 1869 yılından önce pek çok okulun hazırlık sınıflarına idâdî denmiştir. Lise dengi olarak açılan idâdîler, 1869 Nizamnâmesi'yle ilk defa, tek başına ortaöğretimin bir kademesi olarak ele alınmıştır. Böylelikle kelime ilk dönemlerdeki anlamını yitirmiş, yeni bir anlam kazanmıştır. 1873'te ise İstanbul'da ilk defa mülki bir idâdî açılmış. Bu okulların vilâyetlerde açılması ise 1875 yılında gerçekleşmiştir. İlk açılan idâdîler askeri mahiyette olup sivil idâdîlerin açılması ve taşrada yaygınlık kazanması 1876 yılından sonra mümkün olabilmıştır⁸⁵⁰. 1908 yılında İkinci Meşrûtiyet'in ilanından sonra kademeli olarak sultânî şekline dönüştürülmesi kararlaştırılmış ancak uygulamaya konulan yeni yapılanmada Trablusgarb, Balkan ve I. Dünya Savaşı gibi gelişmelerden dolayı başarıya ulaşamamıştır⁸⁵¹.

Atina'da idâdî açılabilmesi çok gecikmiştir. Cumhuriyet döneminde Rize Vilâyet mebusu İsmet Bey'in TBMM'ye sunduğu 17 Ocak 1925 yazılı dilekçesinde 1924 yılının ocak ayında Atina Kazâsi'nda idâdî mektebinin açılması gerektiği lakin henüz gerçekleşmediğini, bunun için acilen idadînin açılabilmesi amacıyla TBMM heyeti umumiyesine bir dilekçe sunmuştur⁸⁵². Bunun üzerine konu TBMM'de görüşülerek açılması konusunda aynı yıl karara bağlanmıştır⁸⁵³.

⁸⁴⁷ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 376. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 763.

⁸⁴⁸ BOA. MF. MKT. 1041/53.

⁸⁴⁹ Cemil Öztürk, “İdâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 464-466.

⁸⁵⁰ Halis, *Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi*, s. 71-74.

⁸⁵¹ Fatih Demirel, “II. Meşrûtiyet'ten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultâniler”, *Tarih İnceleme Dergisi*, Cilt XXVII, S. 2, 2012, s. 356.

⁸⁵² BCA. 030100000740223.

⁸⁵³ BCA. 030100000740221. Ayrıca Bkz. BCA. 030100000740222.

3.9. Atina Kazâsı'nda Bulunan Yapılar

3.9.1. Kaleler

“Tırmanılması zor, çıkılamayan bir dağdan kopan büyük kaya parçası” anlamlarına gelen *kale*, genel itibariyle yol kavşağı, ana yol, dağ başları, kıyıya yakın yerler, köprübaşları ve geçiş güzergâhları gibi stratejik yerlere inşa edilen dayanıklı yapılardır. Genellikle askerî mimarî çerçevesinde değerlendirilirler. Buralar az sayıda kuvvetle ve kolay savunulabilen yerlerdir. Uzun süreli kuşatmalarda da temel ihtiyaçların (su, ekme v.b.) karşılanabildiği güvenliği oldukça yüksek yapılardır. Sarp ve erişimin güç olduğu yerlerde kurulmuşlardır. Bir veya iki kat halinde inşa edilen kalelerin tek yönü ulaşım elverişlidir⁸⁵⁴.

3.9.1.1. Kız Kulesi (Kalesi)

Kule, Atina'nın Batı tarafında küçük bir yarım ada üzerinde kurulmuştur. Zamanla bu kalenin kara bağlantısı ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Kalenin boyu ve eni birbirine orantılı olarak 7 metredir. Muntazam bir duvar işçiliği bulunmaktadır. Güney yönüne bakan surları yıkılmış vaziyettedir. Sağlam kalın duvarları ve küçük mazgal pencereleri bulunur. Sağlam kalan üst kat pencerelerinden anlaşıldığı üzere bu pencereler kemerlidir. Kesin olarak bilinmemekle beraber 13-14. yüzyılda Trabzon Devleti zamanında yapıldığı, Osmanlı Devleti zamanında onarılıp kullanıldığı anlaşılmaktadır⁸⁵⁵. Yabancı Araştırmacı Anthony Bryer ve David Winfield kalenin Bizanslılar tarafından inşa edildiğini belirtirken⁸⁵⁶ Bijikyan ise kalenin Cenevizlilerden kaldığını ileri sürmüştür. 1843-1844 yıllarında bölgede araştırmalarda bulunan Prof. Dr. Karl Koch, Kız Kulesi kakkında verdiği bilgide kalenin Çerkes baskınlarına karşı Türkler tarafından yapıldığı yönünde görüş beyan etmiştir⁸⁵⁷. Anlaşıldığı üzere bu kalenin kimin tarafından yapıldığına dair ittifak bulunmamaktadır. Bkz. Resim-2.

⁸⁵⁴ Semavi Eyice, “Kale”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 234-242.

⁸⁵⁵ Heyet, *Rize*, s. 102.

⁸⁵⁶ Anthony Bryer ve David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography Of The Pontus*, Dumbarton Oaks Yayınları, Washington, 1985, s. 221-222.

⁸⁵⁷ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 92.

3.9.1.2. Cihar Kale

Kale, Atina Kazâsı'nın Lamgo (Yücehisar) Köyü sınırlarında bulunmakta olup sahilden 7 km. iç tarafda yer almaktadır. Kapısı Kuzey-Doğu kısmındadır ve bu kapı iki kule ile desteklenmiştir. Basit bir taş işçiliği bulunur. Kalenin planı yuvarlaktır. Yakınında bir diğer kalenin bulunması bu kalelerin gözetleme kulesi olarak kullanıldığı akla gelmektedir⁸⁵⁸. Bizans döneminde inşa edildiği tahmin edilmektedir⁸⁵⁹. Bkz. Resim-3.

3.9.1.3. Kale-i Bâlâ (Yukarı Kale)

Atina Kazâsı'nın Hemşin Nâhiyesi sınırlarında yer alan ve Trabzon İmparatorluğu döneminde yapıldığı tahmin edilen kalenin⁸⁶⁰ Osmanlı Devleti döneminde 2 kale komutanı, 1 komutan yardımcısı, 1 subay, 13 asker görevli bulunmaktaydı⁸⁶¹. Günümüzde Çamlıhemşin ilçesi sınırları dâhilindedir. Bkz. Resim-4.

3.9.1.4. Kale-i Zîr (Aşağı Kale)

Kale-i Zîr denen aşağı kale de Kale-i Bâlâ gibi Atina Kazâsı'nın Hemşin Nâhiyesi sınırlarında yer almaktadır. Trabzon İmparatorluğu döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti dönemlerinde kaleden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlılar zamanında burada komutan, subay ve topçu ile beraber toplam 30 kişi görev almıştır⁸⁶². Bkz. Resim-5.

3.9.2. Köprüler

3.9.2.1. Dörtgözlü Köprü

Yapılış tarihi bilinmemekle beraber mimari ve kullanılan malzemeler göz önünde bulundurulduğunda 19. yüzyılların başlarında Osmanlılar tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Keme ve moloz taş kullanılarak yapılan dört yuvarlak kemerli bir köprüdür. Bkz. Resim-6.

---

⁸⁵⁸ Heyet, *Rize*, s. 102.

⁸⁵⁹ Bryer ve Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography Of The Pontus*, s. 222-223.

⁸⁶⁰ Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 83.

⁸⁶¹ Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 43-44. Ayrıca Bkz. Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 83.; Ak, *Rize Tarihi*, s. 64-65.

⁸⁶² Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Mezar Kitabeleri*, s. 43-44. Ayrıca Bkz. Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 83.; Ak, *Rize Tarihi*, s. 64-65.

3.9.2.2. Fırtına Deresi Köprüsü

Bu köprü de dörtgözlü köprü gibi aynı teknik özellikleri barındırır. Bu köprü ve Fırtına Deresi üzerindeki diğer kemerli köprülerin tamamı aynı tür malzeme ve benzer mimari yapı özelliği gösterdiğinden bu ve benzer köprülerin de 19. yüzyıl başlarında Osmanlılar tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Köprülerin kitabesi bulunmadığından dolayı yapım tarihi tam olarak tespit edilememiştir. (Bkz. Resim-7).

3.10. Sosyal Hadiseler

3.10.1. Doğal Afetler ve Etkileri

Doğal afetler, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını etkileyen en önemli hadiselerdir. Toplumun alışlagelen gündelik yaşantılarını sarsarak toplumun iç ve dış yardıma muhtaç hale getiren ekolojik olaylar şeklinde de tanımlanabilir. Önemli ölçüde can ve mal kayıplarına sebebiyet veren, toplumun sosyal, iktisadî ve kültürel yaşamını olumsuz etkileyen olaylar olarak da ifade edilebilir⁸⁶³.

İnsanların yaşantısını önemli derecede etkileyen afetlerle ilgili Osmanlı arşiv kayıtlarında pek fazla bilgiye rastlanmadığı gibi bu alanlarla ilgili devlet tarafından yapılan herhangi özel bir çalışma da bulunmamaktadır. Mevcut olan bilgiler de bazı arşiv belgeleri arasında kısıtlı bir bilgi olarak geçmektedir. Bu tür olayların Kadı tutanakları olan Şer'iyeye Sicil Defterlerinde de geçmemesi oldukça düşündürücüdür. Arşiv belgelerinde yer alan ve belgelerde özet şeklinde geçen bilgiler, bahsi geçen konularla ilgili zengin bir arşiv kaydı bulunan Batılı araştırmacılardan elde edilen verilerle doldurulabilmektedir. Osmanlı Devleti'nde doğal afetlerle ilgili dikkate değer sistemli bir kayıt defterinin bulunmayışı yerel idarecilerin ahaliden gelen şikâyet dilekçelerini değerlendirirken bunların vergiden muaf tutulmamaları için merkeze eksik bilgi vermelerinden kaynaklanıyor olabilir⁸⁶⁴.

⁸⁶³ Alparslan Demir ve Esat Aktaş, "Gümüşhane Sancağı'nda Doğal Afetler (1888-1910)", *OTAM*, S. 24, Ankara, 2008, s. 22. Ayrıca Bkz. Yılmazçelik, "XVII. ve XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde (Anadolu'da) Meydana Gelen Tabii Afetler", s. 665-693.; Orhan Kılıç, "Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Depremler", *Osmanlı*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 671-677.

⁸⁶⁴ Suraya Faroghi, "Tarımsal Değişimin Bir Göstergesi Olarak Doğal Afet: Edirne Bölgesi'nde Sel, 1100/1688-89", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 273-274.

Atina Kazâsı'nın bulunduğu coğrafi sahanın fiziki yapısı oldukça engebeli ve bunun yanında yağışlı bir iklime sahip olması, yağın yağmurların zaman zaman sele dönüşerek bölgede pekçok heyelan olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Günümüzde dahi bu durumlara şahit olmaktayız. Gerek, şiddetli yağmur sonucunda oluşan seller gerekse bu yağışın neden olduğu heyelan dediğimiz toprak kaymaları, zaman zaman can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Çalışma konumuz olan 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Atina Kazâsı birçok heyelana, su taşkınlarına ve fırtınaya maruz kalmıştır. Dönemin şartları, yeterince bunlarla mücadele edilmesine olanak tanımamıştır. Dolayısıyla pekçok maddî ve manevî zayıflatlar meydana gelmiştir. Bunların bir kısmı Osmanlı arşiv belgelerine yansımıştır. Belgelere yansıyan doğal afetler şunlardır;

Bunların ilki 1898 yılında yaşanmıştır. Civar bölgelerde de etkili olduğu anlaşılan ve günlerce yağın yağmur neticesinde toprak kaymaları olmuştur. En çok etkilenen köylerden biri de Ağvan (Sesilikaya) Köyü idi. Meydana gelen toprak kaymasında can kaybı yaşanmazken birkaç ev toprak kayması neticesinde yıkılmış, toprak kaymasından kurtulan hane halkı ise erzaksız kalmış ve yetkililerden yardım talebinde bulunmuştur⁸⁶⁵.

Bir başka hadise 1914 yılında yaşanmıştır. 8 Ağustos 1914 yılı akşamında başlayan yağmurun sabaha kadar sürmesi dolayısıyla Atina'nın yanibaşında akan Hemşin Deresi'nin taşmasına neden olmuştur. Derenin taşmasıyla belediye dairesi sular altına gömülmüş dere üzerindeki köprü de büyük hasara uğramıştır. Bölgede yapılan tahkikat neticesinde de Ardeşen taraflarındaki Fırtına Deresi'nin taşması sonucunda bir erkek ve üç kadının sele kapılıp boğularak vefat ettiği anlaşılmıştır⁸⁶⁶.

1919 yılında olumsuz hava muhalefeti nedeniyle Atina yakınlarındaki mısır yüklü bir kayık deverilmiştir. Atinalı Takralıoğlu Halim Reis'in kaptanlığını yaptığı kayıkta kendisi ile beraber toplam beş mürettebatı bulunduğu ve teknenin alabora olması neticesinde boğularak öldükleri, kayığın da pekçok bölümünün kırılıp sahile sürüklendiği görülmüştür⁸⁶⁷.

---

⁸⁶⁵ DH. MKT. 1608/64.

⁸⁶⁶ DH. İ. UM. EK. 67/5.

⁸⁶⁷ BOA. DH. EUM. AYŞ. 19/36.

Doğal afet ve sel taşkınlarına yönelik Atina Kazâsı'nda planlı bazı çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalardan biri şiddetli yağmurlar neticesinde sık sık su taşkınlarına neden olan ve kazânın hemen yanbaşında akan Hemşin Deresi'nin islah çalışmaları, diğeri ise yine bu derenin sebebiyet verdiği ve kazânın yakınında bulunan göl ve bataklıkların kurutulmasına yönelik yapılan çalışmalardır. Bkz. Harita-7 ve Harita-8.

3.10.2. Eşkîyalık Faaliyetleri

Eşkîya, “bedbah, talihsiz, günarkar, asi” anlamına gelen şaki teriminin çoğulu olan bir kelimedir. Bazı Osmanlı kaynaklarında kat'ü't-tarik şeklinde kullanılmış olsa da daha çok şaki ve bunun çoğulu eşkîya, celalî ile haydut kullanılmıştır. Bu yolu yaşamları için amaç edinen kişi veya gruplar bu faaliyetlerini silahlı ya da zor kullanmak suretiyle silahsız olarak gerçekleştirirler. Bunlar baskınlar yapıp cana ve mala zarar verirler. Her yolu mübah görüp kamu düzeni ve güvenliğini hiçe sayarlar. Bu eğilimler, İslam fıkıhına göre dinen de büyük günah sayılır. Hukukî anlamda da büyük suçlar arasında yer alır⁸⁶⁸.

Belirli bir teşkilat sisteminin var olduğu yerlerde muhakkak bir iktidar mücadelesine tanık olunmuştur. Çünkü bu yapılanma, içinde bir hiyerarşik sistem söz konusu olmaktadır. İktidar mücadelesi güdenlerin çoğu her yolu meşru göstererek eylemlerini sürdürür ve mukaddes sayılan kavramların bu mücadelede yeri olmaz. Eşkîyalar, boyun eğmeye yanaşmayarak daimi surette iktidar alanlarının dışında dururlar. Fiili güç uygulayıcılarından oldukları için potansiyel asiler olarak da görülürler⁸⁶⁹.

Daha çok bozuk siyasî ve ekonomik şartların hüküm sürdüğü yerlerde olmak üzere insanoğlunun tarih sahnesinde var olmasından bu yana zor kullanmak suretiyle kişilerin canına ve malına kast ederek maddi kazanç sağlama girişimi olarak tabir edilen eşkîyalık,⁸⁷⁰ Osmanlı

⁸⁶⁸ Ali Bardakoğlu, “Eşkîya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 463. Ayrıca Bkz. Süleyman Demirci ve Hasan Arslan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkîya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 17-18.; Süleyman Demirci ve Hasan Arslan “Osmanlı Türkiyesi'nde Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Eşkîyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)”, *Turkish Studies*, 7/3, 2012, s. 888-889.; Mehmet Yaşar Ertaş, “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkîya İlişkileri”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Etüt Yayınları, Samsun, 2009, s. 147-148.

⁸⁶⁹ Eric J. Hobsbawm, *Eşkîyalar*, Agorakitaplığı, İstanbul, 2011, s. 15.

⁸⁷⁰ Mücteba İlgürel, “Osmanlı'da Eşkîyalık Hareketleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 466. Ayrıca Bkz. Metin Hülâgü, “Kayseri

Devleti'nde ilkkez 16. yüzyılda hissettirmeye başlamış ve bu isyan hareketleri “Celalilik” olarak adlandırılmıştır. Siyasî ve sosyal koşulların değişmeye başlamasıyla beraber ekonomide yaşanan darlığın sebebiyet verdiği bunalım ve bu bunalımdan etkilenen pekçok sınıfın birbirleriyle giriştikleri amansız çatışmalar olarak değerlendirilebilir⁸⁷¹. Bu isyanların birbaşka sebebi de bazı devlet görevlilerinin haksızlığa uğratıldığını ileri sürmeleridir. İsyanların bastırılmasında belli bir sıralama takip edilmiştir. Önce mahalli güçler isyanı bastırır, olmazsa düzen bozan eşkıyalarla pazarlığa oturur, bu taktikte tutmazsa devlet içinde idari görev verilerek susturulurdu⁸⁷².

Sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı 16. yüzyılın sonlarından başlamak üzere ve 17. yüzyılda da devam eden eşkıyalık faaliyetleri Fransa'da merkezleşme sürecinde zarar gören köylülerin devlete karşı isyanından çıkarken Osmanlı Devleti'nde devlet ile taşrada yöneticilik yapmak isteyenler arasındaki yönetim belirsizliği yüzünden çıkmıştır. Bu dönemdeki isyanlar farklı mana taşımıştır. İsyancıların oluşmasına devlet sebebiyet vermiştir⁸⁷³. Sonraki aşamalarda ise devlet, isyan eden çeşitli toplumsal unsurları merkezle bütünleştirerek isyancılarla rekabet ve mücadeleden kaçınarak bunları kendine bağlamayı başarmıştır. Eşkıyalar genel itibariyle zor kullanılarak değil pazarlığa girilerek alt edilmiştir⁸⁷⁴.

Ancak 20. yüzyıl başlarında Atina Kazâsi'nde görülen eşkıyalık faaliyetleri yukarıda verilen bilgilerin aksi istikametinde bir oluşumdur. Sadece maddi kazanç sağlamak için girişilen eylemlerdir. Halkın huzurunu bozucu hadiseler meydana getirirler de devlete veya *devletin* taşradaki yöneticilerine başkaldırı söz konusu değildir⁸⁷⁵. Verilen yüzyılın

---

ve Çevresinde Kuzugüdenli Aşireti ve Eşkıyalık Olayları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, Kayseri, 2003, s. 38-39.

⁸⁷¹ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celâli İsyancıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 14. Ayrıca Bkz. Sam White, *Osmanlı'da İsyan İklimi (Erken Modern Dönemde Celâli İsyancıları)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s. 231-240.

⁸⁷² M. Ali Ünal, “Devlet İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılcı Hareketler”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Etüt Yayınları, Samsun, 2009, s. 27-29.

⁸⁷³ Mehmet Öz, “Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Etüt Yayınları, Samsun, 2009, s. 35-36. Ayrıca Bkz. Demirci ve Arslan “Osmanlı Türkiye'sinde Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)”, s. 906.

⁸⁷⁴ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, (Çev. Zeynep Altok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 1-23.

⁸⁷⁵ Demirci ve Arslan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya, Devlet ve Siyaset*, s. 17.

ilk çeyreğinde bölgede görülen kanun dışı oluşumlar olan eşkıyalık faaliyetleri Atina ve civar yerlerinde aşağıdaki şekillerde kendini göstermiştir.

Atina'da belgelere yansıyan yönüyle 19. yüzyılda bir tane eşkıyalık hadisesi meydana gelmiştir. Diğer eşkıyalık hadiseleri 20. yüzyıl başlarında vuku bulmuştur. Vuku bulan eşkıyalık hadiselerini yapanlar kazâ dâhilinde barınmış, yardım ve yataklık görmüş⁸⁷⁶ ancak eylemlerini saklandıkları mahallerde değil de civar mahallerde gerçekleştirmiştir. Burada hemen belirtmek gerekir ki Hemşin Bölgesi 19. yüzyılın başlarından aynı yüzyılın sonlarına kadar yoğun olarak eşkıyalık faaliyetlerine maruz kalmıştır. Buralar, Atina'nın hinterlandında kalan yerlerdir. Hemşin, yaklaşık olarak 19. yüzyılın son çeyreğine kadar kazâ merkezi konumunu sürdürdüğünden dolayı çalışma konumuzun dışında bırakıldı. Yaklaşık olarak 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Atina'nın nâhiye statüsünde bir idarî birimi haline getirilmesi ile bu yerleşim birimindeki eşkıyalık faaliyetlerinden bahsedildi. Ancak biz biliyoruz ki Hemşin Bölgesi'nin yüksek dağlar ve geniş ormanlarla çevrili olması bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerinin merkezi haline getirdi. Eşkîyalar genelde bu bölgelere Kuraiseba denen günümüzdeki Rize İli'nin İkizdere İlçesi'nden gelmiştir. Buradaki ahali bu tür faaliyetlerden bezdiğini, durumu defalarca hükümet yetkililerine bildirdiğini hatta etkili mücadeleler yapmadıkları yönünde kazâ müdürünü şikâyet edip yeni müdür talep ettiklerini ve bunu da başardıklarını biliyoruz⁸⁷⁷.

Yukarıdaki paragrafta Atina'da 19. yüzyılda bir tane eşkıyalık hadisesi olduğunu belirtmiştik. Bu hadise de Atina'da değil, Atinalı Eşkîya Ketemdazâde Emin Ağa tarafından Trabzon'da gerçekleştirilmiştir. Bu durum İsmail Ahmet Abdurrahman ve kardeşleri tarafından 1849 tarihinde Trabzon Meclisi'ne verdikleri dilekçeden anlaşılmıştır. Dilekçeyi kaleme alan İsmail Ahmet Abdurrahman ve kardeşleri dilekçelerinde; Eşkîya Ketemdazâde Emin Ağa ve beraberindekilerin kayıklarla Trabzon'a geldiklerini, evlerini basarak zor kullanmak suretiyle 135.000 kuruş değerindeki evlerini yaktıklarını, 25.000 kuruş nakit akçalarını gasp ettikten sonra kaçtıklarını ifade etmiştir. Bir süre sonra da Eşkîya Emin

⁸⁷⁶ BOA. DH. MKT. 824/64.

⁸⁷⁷ BOA. İ. MVL. 272/10521. Ayrıca Bkz. Güvelioğlu, Hiçyılmaz ve Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, s. 35.

Ağa vefat etmiş ve bütün mal varlıkları çocuklarına paylaştırılmış. Çocukları büyüyüp kanunen hak sahibi durumuna gelince bu süreci takip eden mağdur kişiler Eşkîya Emin Ağa'dan çocuklarına intikal eden mal varlıklarından alınarak zararları karşılanmasını talep etmişlerdir.⁸⁷⁸

Devletin resmi görevlisi iken görevden ayrılarak eşkîyalık faaliyetlerine tenezzül edenler de olmuştur. 1903 tarihli belgeye göre kazâ'da zabıtalık görevini yürüten Çerkez Yusuf bir süre sonra görevinden ayrılarak civar köylerde eşkîyalık faaliyetlerine girişmiştir. Bu durumdan şikâyet eden ahali, adı geçen eşkîyanın yakalanması yönünde çalışmalar yapılmasını yetkililerden talep etmiştir.⁸⁷⁹

1904 yılına ayit belgeye göre ise son birkaç yılda eşkîya faaliyetlerinin arttığı anlaşılmaktadır. Yöre ahali durumu defalarca şikâyet konusu yapmasına rağmen yeterli tetbir alınmadığından yakınmıştır. Tekrardan etraflıca yazdıkları dilekçelerde mağdur olan kişileri örnek göstermek suretiyle yaşanan olayları dilekçelerinde teferruatlı bir şekilde anlatmışlardır. Komşu köylerde eşkîyalar tarafından haneler ve dükkânların silahla basıldığı, nakit para ve değerli eşyalar gasp edildiği belirtilmektedir. Bir başka örnekte, ticaretle uğraşırken köyüne dönen Kasım adındaki şahsın elli adet lirasını aldıkları, bununla yetinmeyip çeşitli eşyalarını gasp ettikleri belirtilmektedir. Diğer yandan köyün fakir ahalisini tehdit ederek yirmi güne kadar çeşitli miktarlarda para getirmelerini isteyip buna dair borç senedi imzalatmışlardır. Mollveys Köyü'nde Bozacızâde Halil Ağa'dan yüz lira istediler veremeyince evinden zorla alınarak dağa kaldırıp dört aydan fazla dağda tuttular. Yine Hayar Köyü'nde Ehurioğlu Mustafa Ağa ve Huruleşoğlu Hamit'in de yolları kesilmiş çeşitli işkencelere maruz bırakılmış ve ellişer liraları gasp edilmiş. Talvat (Tütüncüler) Köyü'nde de Böcüoğlu Yusuf'un kızını dağa kaldırıp tecavüz etmişler. Bunlara ek olarak yaylacılıkla uğraşan köylüler yayla zamanında köy ahalisinin güvende olmadığı bazı ailelerin korktuğundan yaylacılık faaliyetlerini yerine getirmekten vaz geçtikleri belgede ileri sürülen şikâyetlerdendir. Eşkîyaların Mollaveys Köyü yakınlarındaki karakola dahi saldırdıkları ve buradan üç yüz lira değerinde eşyayı gasp ettikleri, köy ahalisini dağdan tehdit ettikleri ve birçok evin işaretlendiği, bu durumdan kazâ yöneticilerinin haberdar

---

⁸⁷⁸ BOA. DVN. 51/57.

⁸⁷⁹ BOA. DH. MKT. 798/54.

olduğu halde yeterli tedbirleri almadıkları, şikâyetleri kâğıtta kaldığı, eşkıyaları yakalama yönelik herhangi bir ciddi girişim başlatmadıkları yönünde idarecilerin de suçlandığı ifadelerlerin yer aldığı dilekçelerinde yakınmışlardır⁸⁸⁰.

1910 yılına ait bir başka dilekçede de eşkıyaların kazâ idarecileri tarafından korunup kollandığı yönünde serzenişte bulunuldu. 1910 yılında eşkıyadan Muhammet ile kolluk kuvvetleri arasında meydana gelen silahlı çatışmada bir asker şehit olmuş bir asker de yaralanmıştı. Ancak kazâ Kaymakamı ve belediye tabibi bu durumu görmezden gelmiş duruma yeterli alaka göstermemişti. Yöneticilerin bu davranışları şikâyet konusu yapıp vilâyet makamlarına bildirildi⁸⁸¹.

1911 Hemşin Nâhiyesi'nin Kolona (Zilkale) Köyü'nden Mollaveyszâde Muhammet de ailesinin eşkıyalar tarafından dağa kaldırıldığını belirten dilekçesinde kolluk kuvvetlerinden yardım talep etmiştir⁸⁸².

Yine 1911 yılında Hemşin Nâhiyesi'ne bağlı Melmanat (Ak bucak) Köyü'nden olup ilim tahsili için memleket dışında bulunan, arasına sıla özlemi için memleketine gelmek istese de civar köylerdeki eşkıyalık hadiselerinden dolayı çekinip duyduklarını ve gördüklerini hükümet yetkililerine bildiren Hacı Mahmutzâde'nin kaleme aldığı dilekçesinde de köyde yaşanan olayları örnek göstererek eşkıyalıkla mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Açağa (Bucak) Karyesi'nden Köseoğlu Hüseyin ve onun oğlu İsmail ile çoban Sadık, sahur vaktinde aynı karyeden Yusuf Efendi'nin gelinini kaçırarak tecevüz ettiklerini, yine başka bir günde de merhum Hacı Hasanzâde'nin eşi Hafize Hanım'ın cenaze namazını fırsat bilerek köye giren eşkıya çetesinin köydeki kadınları darp ederek onlara sövdükleri, içlerinden bazı kadınları ölecek derecede dövüp dağa kaldırmak istedikleri, bu esnada bağırma seslerini duyan ahalinin imdatlarına yetişmeleri üzerine on dakika süren silahlı çatışma yaşandığı, sonrasında da bu kişilerin firar ettikleri dilekçede belirtilmiştir. Dilekçelerinde ayrıca çetebaşı Köseoğlu Hüseyin ve oğlu, daha önceden işledikleri suçlardan ötürü on beş yıl hapis yattıkları, hapisten çıktıktan

---

⁸⁸⁰ BOA. BEO. 2389/179115.

⁸⁸¹ BOA. DH. MUİ. 126/24. Ayrıca Bkz. Mehmet Yaşar Ertaş, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri", s. 153-156.

⁸⁸² BOA. DH. H. 41/41.

sonra tüm köylüyü karşılarına alacak derecede hareket ettikleri, bunların insanlık namına yakalanması gerektiği ifade edilmiştir⁸⁸³.

1913 yılına ait bir belgede de yerel idarecilerin eşkiyayı koruyup kolladıklarına yönelik itirazlar mevcuttur. Hemşinli Mehmet ve arkadaşlarının kaleme aldıkları şikâyet dilekçelerinde eşkiyanın ahaliye zülmünü arttırdığı, Kazâ Kaymakamı'nın eşkiyaları koruduğu ve gerekli tetbirleri almadığı yönünde ifadeleri yer almıştır⁸⁸⁴.

Diğer taraftan kolluk kuvvetleri bu canilerle mücadeleyi sürdürmekteydi. Ardeşen Nâhiyesi karakol komutanı emrindeki askerlerle devriyeleri sırasında idam cezasına çarptırılan Papuçoğlu Beşe Müslîh ile karşılaştılar, eşkiyadan Papuçoğlu Beşe Müslîh ile aralarında çıkan çatışma sonrasında eşkiyayı ölü olarak ele geçirdiler⁸⁸⁵. Aşağıdaki tablodan güvenlik güçlerinin bu asîlerle etkili bir mücadeleye giriştikleri anlaşılmaktadır.

Tablo-47: 1914 Yılında Atina Kazası Dâhilinde Jandarmalar Tarafından Yakalanan Eşkiyaların İsim Listesi.

EŞKİYANIN ADI	SUÇU	ALDIĞI CEZA	KAZÂSI	KÖYÜ	YAKALANMA TARİHİ	YAKALANDIĞI YER
Damcitoğlu İsmail	Mechul	Mechul	Atina	Apso/Suçatı	8.01.1914	Köyü
Ferahzâde Hasan	Mechul	Mechul	Atina	Çinkit/Uğrak	28.12.1914	Köyü
Cihanoğlu Molla Abbas	Mechul	Mechul	Atina	Çinkit/Uğrak	28.12.1914	Köyü
Hurminioğlu Ruşen	Mechul	Mechul	Atina	Ardeşen	26.12.1913	Köyü
Vardaloğlu Osman	Mechul	Mechul	Atina	Kukulat/Hisarlı	21.12.1913	Köyü
Vardaloğlu İsmail	Mechul	Mechul	Atina	Şilerit/Soğuksu	12.01.1913	Köyü

Kaynak: BOA. DH. EUM. MKT. 81/51.

⁸⁸³ BOA. DH. H. 41/62.

⁸⁸⁴ BOA. DH. H. 68/18.

⁸⁸⁵ BOA. DH. EVM. EMN. 34/35.

Eşkîyalara yönelik yapılan bunca operasyonlara rağmen henüz ele geçirilemeyen caniler de olmuştur. Bu canilerin isim listesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-48: 1914 Yılında Atina Kazâsı Dâhilinde Jandarmalar Tarafından Yakalanamayan ve Aranılan Eşkîyaların İsim Listesi.

EŞKİYANIN ADI	SUÇU	ALDIĞI CEZA	KAZÂSI	KÖYÜ	DURUMU
Kamiloğlu Eyyüp	Tehdit	6 Gün	Atina	Bodullu/ Mutlu-Parmaksız	Kaçak
Zortulamoğlu Rifat	Darp	3 Yıl	Atina	Sukita/ Derebaşı	Kaçak
Baltazâde Halit	Gasp	1 Hafta	Atina	Buleb-i Süfla/Kirazlık	Kaçak
Karmuğoğlu Sabit	Darp	1 Yıl	Atina	İlastas/Yemişli	Kaçak
Kara Alioğlu Mehmet Ali	Ağaç Hırsızlığı	1 Yıl	Atina	Ğakku/Şehitlik	Kaçak
Kusanoğlu Dursun	Silah Kaçakçılığı	1 Yıl	Atina	Talvat/ Tütüncüler	Kaçak
Canbazoğlu Hasan	Kaçakçılık	Meçhul	Atina	Kale-i Balâ	Kaçak
Saraçoğlu Aziz	Hırsızlık ve Darp	6 Yıl	Atina	Cigetöre/ Boğazlı	Kaçak
Boşnakoğlu Mirza	Allaha Küfür	8 Gün	Atina	Hañkun/ Alçılı	Kaçak
Kuraloğlu Yusuf	Ağaç Hırsızlığı	1 Hafta	Atina	Hamidiye	Kaçak
Şerifoğlu Mehmet'in Oğlu Ahmet	Cinayet	Mechul	Atina	Ziğem-i Ulya/ Yukarıdurak	Kaçak
Şerifoğlu Mustafa	Cinayet	Mechul	Atina	Ziğem-i Ulya/ Yukarıdurak	Kaçak
Şerifoğlu Yusuf	Cinayet	Mechul	Atina	Ziğem-i Ulya/ Yukarıdurak	Kaçak
Şerifoğlu Mustafaoğlu Süleyman	Cinayet	Mechul	Atina	Ziğem-i Ulya/ Yukarıdurak	Kaçak
Feyzioğlu Hasan	Cinayet	Mechul	Atina	Apso/Suçatı	Kaçak
Feyzioğlu Muhiddin Şerif	Cinayet	Mechul	Atina	Apso/Suçatı	Kaçak
Oküzvuranoğlu Ahmet	Cinayet	Mechul	Atina	Gakku/Şehitlik	Kaçak
Kalyoncuoğlu mustafa'nın Oğlu Ahmet	Kurşunlama	Mechul	Atina	Ziğem-i Ulya/ Yukarıdurak	

Kaynak: BOA. DH. EUM. MKT. 81/67.

Şikâyetle bulunanlardan biri de Ardeşen'de ikamet ederken eşkîya baskısından dolayı İstanbul'a gitmek zorunda kalan Hacı Davut Ağa'dır. 1919 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde Ardeşen'de kalan mallarını İstanbul'a nakli için dönmek zorunda olduğunu belirterek, mallarını taşıyınca kadar eşkîya saldırılarına maruz kalmamak için Lazistan Mutasarrıflığı'ndan yardım talebinde bulunmuştur. Mutasarrıflık gerekli tedbirleri alarak vatandaşın mağduriyetini gidermiştir⁸⁸⁶.

Atina'daki eşkîyalık faaliyetleri sadece yörede yaşayanlara karşı değil, devletin resmi kuruluşlarına yönelik eğilimleri de olmuştur.

Bunlardan biri nâhiyeye bir saat mesafedeki Oca (Yeni Yol) mevkiinde Hopa'dan dönen posta arabasının soyulması hadisesidir. Eşkîyalar tarafından taarruza uğratılan posta arabasındaki posta idaresine ait olan 150 kuruş, ayrıca sürücünün kendine ait parası ve elbisesi gasp edilmiştir. Hadisenin meydana gelmesinin akabinde durum hemen vilayet posta baş müdüriyetine bildirilmiş, güvenlik güçlerine de haber verilerek takibatı sağlanmıştır. Şikâyetin Trabzon Vilâyeti'ne bildirilmesi 8 Nisan 1920 tarihinde gerçekleşmiştir⁸⁸⁷. Olay gününün hemen akabinde vilâyet yetkililerine bildirildiği muhtemeldir. İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Rıza tarafından kaleme alınan ve 10 Nisan günü vilâyete ulaşan talimatta; suçlular yakalandığı zaman durumları hakkında bilgi verilerek gereken cezaya çarptırılmaları talep edilmiştir⁸⁸⁸.

Benzer hadiseler Cumhuriyet'imizin ilk dönemlerinde de görülmüştür. 1929 yılında Artvin'den Hopa'ya giden posta arabasını soyan Mehmetoğlu Kerim, Rize'de yakalanmıştır. Çaldığı paraların iki bin sekiz lirası üzerinde çıkmış, bu paralar ondan alındıktan sonra şahıs tutuklanmış ve akabinde geniş soruşturma başlatılmıştır⁸⁸⁹.

Ardeşenli olmasından dolayı kendi memleketinde eylemler yapmayıp kendi muhitinin dışında eşkîyalık faaliyetlerine girişinler de olmuştur.

Bunlardan biri Ardeşen ahalisinden meşhur eşkîya Karabela Ali'dir. Kerbela lakabıyla ün salmış olan Ali, Viçe (Fındıklı)'yi kendine mekân belirleyerek eşkîyalık faaliyetlerinde bulunmuştur. 26 Haziran 1919 tarihinde Askerlerle girdiği çatışma sonrasında yaralı olarak kaçmayı başarmış ancak Batum'un Sarp Nâhiyesi'ne kadar gidebilmiştir. Aldığı yaranın hayati derecede önemli olması yaşamının sonunu getirmiştir⁸⁹⁰.

⁸⁸⁶ BOA. DH. EUM. AYŞ. 14/112.

⁸⁸⁷ BOA. DH. EUM. AYŞ. 37/47.

⁸⁸⁸ BOA. DH. EUM. AYŞ. 37/56.

⁸⁸⁹ BCA. Nr. 030/10/105/683/25.

⁸⁹⁰ BOA. DH. EUM. EMN. 35/23.

3.11. Atina'nın Rus İşgaline Uğraması

Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı 1914 yılında patlak vermiş, Alman Amirali Souchon komutasındaki Osmanlı donanması Karadeniz'e çıkıp Rus Limanlarını 29 Ekimde bombardımana tutması sonucunda Osmanlı Devleti savaşa dâhil olmuştu⁸⁹¹. Osmanlı hükümet yetkilileri ise savaşı engellemeye yönelik girişimleri de sonuç vermemiş, 1 Kasım 1914 yılında Doğu Anadolu Bölgesi Ruslar tarafından işgal edilmişti. Almanların müttefiki olarak savaşa dâhil olan Osmanlı Devleti için zor günler böylelikle başlamış oluyordu⁸⁹². Bu zor günlerin geleceği tahmin edilmiş olsa gerek ki milli bir donanma vücuda getirilmesi için Trabzon ve Atina'da cemiyetler oluşturulup yardım toplanılmaya bile başlanmıştı⁸⁹³. Gün gelmiş çatmış Osmanlı milli bir donanma oluşturamadan Ruslar hem karadan hem de denizden olmak üzere iki yandan bölgeyi abluka altına almıştı. Karadenizdeki mücadelede birkaç tane Osmanlı gemisini batırmasının ardından denizdeki üstünlüğü ele geçirmişti. Daha sonra Ruslar, 27 Aralık 1914, 8 Ocak, 15 Ocak ve 22 Ocak tarihinde Rize'yi denizden bombardımana tuttular⁸⁹⁴. Bununla da yetinmediler, Ocak 1915 tarihinden itibaren Karadeniz'in en batısından en doğusuna kadar bütün sahili bombardıman altına aldılar. Daha sonra 1915 yılının 15 ve 30 Martında Zonguldak'ı, 31 Martta Ereğli'yi, 20 Nisanda Samsun'u, 28 Nisanda Giresun'u, 2 Mayıs'ta Kandira ve Sakaryayı, 5 Mayıs'ta Ereğli Alaylı mevkiini, 5 Mayıs'ta Ordu'yu, 14 Mayıs'ta Ereğli'nin Kireçli mevkiini, 18 Mayıs'ta Ereğli ve Ayvalı'yı, 24 Mayıs'ta Sakarya'yı ve 3 Haziranda Rize'yi bombaladılar⁸⁹⁵. Rusların sahilden aralıklarla sürdürdüğü bombardıman faaliyetleri savaşın sonlandığı tarih olan 1918 yılına kadar sürdü.

Ruslar, Kemalpaşa, Hopa ve Arhavi istikametinden Batıya doğru saldırılarını arttırarak sürdürdü ve 2 Aralık 1915 tarihinde Arhavi'yi işgal etti. 24 Ocak 1916 tarihinde Viçe (Fındıklı)'ye doğru taarruz etmesi üzerine Türk birlikleri Abu Deresi'ne çekilerek Ruslara karşı savunma savaşına başladılar. Burada 6 gün boyunca yoğun çarpışmalar yaşandı. Viçe (Fındıklı) halkı Ruslara büyük zaiyatlar verdirdiler⁸⁹⁶.

⁸⁹¹ Mevlüt Çelebi, *Türk İnkılâp Tarihi*, Özal Matbaası, İstanbul, 2007, s. 26-28. Ayrıca Bkz. Komisyon, *Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi*, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 50-52.

⁸⁹² Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 328-329.

⁸⁹³ BOA. DH. MKT. 2910/52.

⁸⁹⁴ Sarıkaya, *Milli Mücadele Dönemi'nde Rize*, s. 31.

⁸⁹⁵ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/14.

⁸⁹⁶ Sarıkaya, *Milli Mücadele Dönemi'nde Rize*, s. 31.

Diğer taraftan Ruslar, Doğu Anadolu'da 16 Şubat 1916 tarihinde Erzurum'u işkâl ettiler. Bu gelişmeler üzerine Trabzon Valisi bir beyannâme ile Viçe (Fındıklı) Atina ve Rize halkının Trabzona göç etmesini istedi⁸⁹⁷.

Rus kuvvetleri karşısında geri çekilmeye mecbur kalan Türk birlikleri ocak ayı başlarında savunma hattını Fırtına Deresi'ne çekmek zorunda kaldı. Burada düşmanâ karşı verilen amansız mücadele belgelere de yansıdı. Düşmana karşı amansız mücadeleye tutuşan Lazistan ahali gerekli silah ve cephaneye halinde düşmanı def edebilecekleri, gönüllü olarak düşmanla çarpışmak istedikleri bunun için iki bin tüfeğin hemen cepheye ulaştırılması gerektiği yönünde savaş hattından vilâyet makamına telgraf çekerek talepte bulundular⁸⁹⁸. 20 Ocakta Fırtına Deresi üzerinde oluşturulan savunma hattının Ruslar tarafından denizden bombardımana tutulması neticesinde⁸⁹⁹ yöre halkının birliklere verdiği destek ve gayretleri de yetmeyince Ruslar karşısında yeterli olunamadı. Bunun üzerine 20 Ocak 1916 tarihinde Mapavri (Çayeli) Deresi üzerinde yeni savunma hattı oluşturuldu. Bu durumu fırsat bilen Ruslar, 27 Şubat 1916 tarihinde Ardeşene çıkarma yaptı. Nihayetinde Atina (Pazar) Kazâsı 5 Martta, Mapavri (Çayeli) 6 Mart'ta, Rize 8 Mart ve Trabzon 18 Nisan 1916 tarihinde Rus işgaline uğradı⁹⁰⁰.

Atina ve civar kazâların Rus işgaline uğramasıyla buradaki işgale karşı koyabilecek güçteki kişiler Ruslar tarafından tutuklanıp pasif hale getirildiler. Ruslar, bunun yanında camileri depo ve ahır olarak kullanmaya başladılar. Buna benzer faaliyetlerini 3 Mart 1918 tarihinde Osmanlılarla Ruslar arasında imzalanan Brest-Litovski Barış Antlaşması'na kadar sürdürdüler. Bu anlaşma Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı kazandığı büyük bir diplomatik zaferdir. İmzalanan antlaşma neticesinde Ruslar, Karadeniz sahil yerleşim

⁸⁹⁷ Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 348-349.

⁸⁹⁸ BOA. DH. EUM. 2. ŞB. 10./38. Birinci dünya savaşı öncesinde genel olarak taşra teşkilatları yeniden gözden geçirilirken Trabzon Vilâyeti dâhilindeki taşra teşkilatları da nasibini almıştır. Harp sahası içinde kalan Lazistan Sancağı'na bağlı üçüncü sınıf nâhiye konumunda buldukları halde Rus kuvvetleri ile "can-siperhane ve metânâtkârâne" hareketleri, bunun yanında da eşkiya ile de "fedâkârane" bir şekilde mücadele etmeleri sebebiyle üçüncü sınıf nâhiye konumundaki Arhavi, Viçe (Fındıklı), Mapavri (Çayeli) ve Ardeşen Nâhiyeleri ikinci sınıf nâhiyeliğe terfi ettirilmesi önerilmiştir. Burada görev yapacak nâhiye müdürlerinin maaşlarına da 300 kuruş zam yapılarak 500 kuruştan 800 kuruşa yükseltilmesi öngörülmüştür. Bazı nâhiyelerde ise tam tersi bir durum görülmüştür. Ancak bu öneriler savaşın devam ediyor olması ve dönemin şartları içinde ahali ve idarecilerin şevkleri kırılmaması gibi nedenlerden dolayı yapılan çalışma uygulama alanı bulmamıştır. Ayrıca Bkz. Ayhan Yüksel, *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, s. 8-9.

⁸⁹⁹ BOA. DH. ŞFR. 510/40.

⁹⁰⁰ Sebahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, 1-8. Ayrıca Bkz. Sarıkaya, *Milli Mücadele Dönemi'nde Rize*, s. 31-35.; Telliöglü, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", s. 662-663.

birimlerinden hızlı bir şekilde çekildiler. Böylelikle 2 Mart 1918'de Rize,⁹⁰¹ 10 Mart 1918'de Atina (Pazar) ve Ardeşen düşman işgalinden kurtuldu⁹⁰².

1916 yılının Martından 1918 yılının Şubatına kadar Rusların işgaline uğrayan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan ahali (Batum'dan Tirebolu'nun Harşit Deresi'ne kadar olan yerler) çok acılı ve sıkıntılı bir süreci yaşadı. İşgal sebebiyle halkın büyük bölümü yüksek kesimlere ve işgal edilmemiş batı bölgelere göç etmek suretiyle yerlerini terk etmek zorunda kaldı. Çok az sayıda yerlerini terk etmeyen kişiler ise Rus, Rum ve Ermeni çetelerinin saldırılarına maruz kaldı. 1918 yılında Rusların çekilmesinden sonra bu bölgelerde yaşayan Rum ve Ermeniler Mondros Mütarekesi sonrasında ayrılıkçı faaliyetlere başladılar. Bunun üzerine Trabzon'un eşraf ve aydınlarından oluşan nüfuz sahibi kişilerin önderliğinde ayrıca sivil-askeri görevlilerin teşvikiyle 10 Şubat 1919 tarihinde "Trabzon Muhafaza-i Hukûk Milliye Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyet Mondros'tan sonra Trabzon'da kurulan ilk cemiyettir. Cemiyetin başkanlığını Trabzon Belediye Reisi Barutçuzâde Ahmet Bey yürüttü. Şehirde yayın yapan *İstiklal Gazetesi* aracılığıyla da cemiyetin faaliyetleri halka duyuruldu. Bu cemiyetin Atina'da da (Pazar) bir şubesi bulunmaktaydı. Emekli Binbaşı Paşazâde Ethem Bey'in temsilci olarak görev yaptığı cemiyetin aylık şube geliri ise 500 Lira idi. Yine bu dönemlerde hayırseverler tarafından kurulan ve Atina'nın da içinde yer aldığı Lazistan Sancağı'nda "Laz Tekâmül-i Milli Cemiyeti" adıyla bölgede yararlılık gösteren bir başka cemiyette mevcuttu⁹⁰³.

3.11.1. Kazânın Ruslar Tarafından Bombalanması

Ruslar olanca güçleriyle kara birlikleri ile Osmanlı birliklerine yönelik taarruz ederken bu birlikleri deniz donanmaları tarafından da destek görmekteydi. Karadeniz'deki donanma üstünlüğünü ellerine geçiren Ruslar, denizden sahilleri bombardıman altına almak suretiyle Atina ve civar bölgelerinde çeşitli hasarlara, zarar-zıyanlara ve ölümlere sebebiyet vermişlerdir.

15 Nisan 1914 tarihinde saat 20:30'da bir düşman torpidosu Batum'dan gelerek Ardeşen Nâhiyesi yönüne doğru hedef gözetmeksizin yirmi kadar mermi attıktan sonra saat 22:00'da geldiği istikamete doğru geri dönmüştür. Bombardımanda herhangi bir zarar olmamıştır⁹⁰⁴.

⁹⁰¹ Çakan, *Karadeniz Bölgesi*, s. 423.

⁹⁰² Ak, *Rize Tarihi*, s. 194.

⁹⁰³ Barutçu, *Siyasî Hatıralar*, s. 50-53.

⁹⁰⁴ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

Rus Torpidosunun Atina'ya ilk taciz ateşini 18 Ocak 1915 tarihinde yapmış sonra da Ğere (Işıklı)'ye yönelerek orayı da bombalamıştır⁹⁰⁵.

7, 8 ve 12 Şubat 1915 tarihinde de bu durum tekrarlanmıştır. Batum'dan gelen bir Rus gemisi Atina'nın 7-8 mil açıklarında birkaç sat durmuş sahildeki hareketliliği gözlemlemiş sonra Batum'a dönmüştür. Kruvazör mü torpido mu tam olarak ne oldukları ayırt edilememiştir⁹⁰⁶.

21 Mart 1915 tarihinde düzenlenen saldırıda 200 den fazla mermi atılmıştır. Bu saldırı sonucunda Atina Deresi'nde kurulu olan 5. Bölük Karargâhı'nda görevli bir çavuş ayaklarından hafifçe yaralanmıştır⁹⁰⁷. 19:10 civarında meydana gelen olayda biri boş biri eşya yüklü ve diğeri bazı hasta askerleri taşıyan kayık tahrip olmuştur. İki tane yük hayvanı telef olurken, beş asker şehit düşmüşve kayıkçılardan biri de ölmüştür⁹⁰⁸.

Saat 16:00'da iki direkli dört bacalı bir düşman torpidosunun Rize yönünden gelerek Ğere (Işıklı) İskelesi'ne 50 kadar top mermisi atmak suretiyle bombalaması neticesinde bir bina, ahaliye ait bir kotra ve bir askeri kayık tahrip olmuştur. Ardından Atina (Pazar) istikametine yönelerek burayı da bombalamıştır. Bu saldırı 15 Nisan 1915 tarihinde gerçekleştirilmiştir⁹⁰⁹. 30 Mart 1915 tarihinde ise bombardımana maruz kalan Ardeşen, Nâhiyesi olmuştur⁹¹⁰.

13 Nisan 1915 tarihinde saat 16:00'da Batum istikametinden gelen ve arkasında iki siyah tayyare bulunduran dört bacalı, siyah boyalı iki direkli bir düşman torpidosu, Atina (Pazar) Kazâsı önüne gelerek 10 dakika kadar beklemesinin ardından geminin üzerinde yer alan tayyareler havalanarak jandarma ve belediye dairelerini bombaladı. Yapılan bombardımanda sahile yakın yerleşim birimlerinin isabet almasıyla birçok evde büyük hasar meydana geldi. Akabinde torpidonun da ateş etmeye başlaması üzerine Atina havadan ve karadan olmak üzere bombardımana maruz kaldı. Adliye dairesi olarak kullanılan eski hükümet binası isabet alarak yanmaya başladı. Havadan ve denizden yoğun bombardıman altında kalan Atina'daki yeni yapılan hükümet binası ve telgrafhaneye bomba isabet etmesine rağmen bir şey olmadı. Sadece belediye binası kısmen tahrip edildi. Bu saldırıda bir kişi hayatını kaybetti.

---

⁹⁰⁵ BOA. DH. EUM. 2. ŞB. 4/67.

⁹⁰⁶ BOA. DH. EUM. 2. ŞB. 4/55. Ayrıca Bkz. BOA. DH. EUM. 2. ŞB. 4/48.; BOA. DH. ŞFR. 49/227.

⁹⁰⁷ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹⁰⁸ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹⁰⁹ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹¹⁰ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

Hava saldırısını gerçekleştiren tayyareler karadan açılabilir atışın hedefi olmamak için 1.500 m. ve 3.000 m. yükseklikte uçuşlarını gerçekleştirdiler. İlerleyen saatlerde uçan tayyarelerden biri açılan ateş sonucu isabet alması neticesinde denize düşmüş, diğer tayyare ise üssü olan torpidoya geri dönmüş ve bombardımana son vermek zorunda kalmışlardır. Düşen tayyarenin batması akabinde mevcut olanlar da görünürden uzaklaşmıştı⁹¹¹.

15 Nisan 1915 tarihinde saat 10:00'da Batum istikametinden gelen dört bacalı, iki direkli ve siyah boyalı bir düşman torpidosunun Atina (Pazar) Kazâsı sahilinden 250 m. kadar uzaktan geçerek Bulep (Kirazlık) Limanı ile Ardeşen Nâhiyesi arasındaki Fırtına Deresi'nde denize bitişik olduğu yerde boş bir kayığa altı mermi atarak kayığın parçalanmasına sebebiyet vermiştir. Ardından bahsî geçen yerdeki diğer kayıklara yönelmiş burada bağlı vaziyetteki birkaç askeri kayık ve ahalinin sahilde bağlı bulunan kayıklarına saldırılmıştır. Bu saldırıda 34 mermi atılmış ancak bu kayıkların isabet almadığı anlaşılmıştır⁹¹².

18 Nisan 1915 tarihinde akşam saat 19:50 civarında Rus torpidoları Melyat İskelesi yakınlarında dere içinde bulunan kayıklara saldırmış, bu kayıklara 35 mermi attıktan sonra 2 kayık ve bir haneyi tahrip etmiş daha sonra da Atina (Pazar) istikametine yönelmiştir⁹¹³.

Ğere (Işıklı), 2 Mayıs 1915 tarihinde sabah saatlerinde Batum istikametinden gelen bir düşman gemisinin taarruz ateşine maruz kalmış, açılan ateş uzun süreli olmamış, birkaç mermi atmakla yetinen düşman gemisi Batum istikametine doğru geri çekilmiştir⁹¹⁴.

3 Mayıs 1915 tarihinde Batum yönünden gelinerek yapılan bombardımanda yine Ğere (Işıklı) Limanı ve dolayları hedef alınmıştır. 150 kadar mermiye maruz kalan köyde cami-i şerif kısmen ve bir kahvehane ile bir dükkân, yedi tane medrese odası ve ikisi büyük ikisi küçük olmak üzere üç adet ahali kayığı tamamen tahrip olmuştur. Bombardımanı gerçekleştiren kruvazör geri dönüşü esnasında Viçe (Fındıklı) ve Ğere (Işıklı) arasında kalan Kanlı Dere mevkiine de birkaç kez bomba attıktan sonra yoluna devam etmiştir. Kanlı Dere'de herhangi bir zayıyat oluşmamıştır⁹¹⁵.

⁹¹¹ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹¹² BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹¹³ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹¹⁴ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹¹⁵ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

19 Mayıs 1915 tarihinde akşamüzeri 18:00 sularında bir düşman torpidosu Atina'nın yakınlarında yer alan köyleri bombaladıktan sonra Atina (Pazar)'ya da 72 mermi atmış, iki boş kayığı da hasara uğratmıştır⁹¹⁶.

24 Mayıs 1915 tarihinde akşam 20:15 civarında bir düşman torpidosunun Ğere (Işıklı)'yi 70 mermi atmak suretiyle bombardımanı neticesinde bir kahvehane, on dükkân, iki ev, üç askeri boş kayık, jandarma karakolu, cami-i şerif kısmen tahrip olmuştur. Bunların yanında Askeri birliğin 15 teneke kavurması kısmen zayi olurken, yıkılan hanelerin birinde üç inek de telef olmuştur⁹¹⁷.

5 Haziran 1915 gününde de 10:50'de bombardımana uğrayan Atina (Pazar) 113 mermiye hedef olmuştur. Bombardıman neticesinde biri arpa yüklü beş asker kayık, bir otel ve bir de inşaatı bitmemiş bir bina tahrip olmuştur⁹¹⁸.

11 Ağustos 1915 tarihinde batum tarafından gelen Rus kruvazörü sabahın dört buçuğunda Atina'nın Ğere (Işıklı) İskelesi'nde demir atmış bir kayığa iki el ateş açmış ancak isabet ettirememiştir. Sahilden anında silahla mukabele edilmesi üzerine Rus Kruvazörü hedef gözetmeksizin iskeleyi bombardımana tutmuş, bombardıman sonucunda can ve mal kaybı yaşanmamıştır⁹¹⁹.

22 Eylül 1915 tarihinde yine bir düşman torpidosunun Atina cihetlerinde öğleden sonra bir buçuk civarlarında dolaştığı ve sonradan da Batum istikametine geri döndüğü bildirilmiştir⁹²⁰.

24 Eylül 1915 tarihinde Rus torpidosu Atina'ya elli kadar mermi atması neticesinde bir kişinin iki binasını yıktı. Açılan ateş sonucunda bir kişi de yaralandı⁹²¹. Bombardımanın neticesi anbean vilâyet makamlarına bildirildi⁹²².

30 Eylül 1915 tarihinde bir düşman torpidosu Atina sahillerinde bir süre dolaştıktan sonra Atina'nın batı tarafını bombalamış, daha sonra Sümela'ya on dört mermi atarak bir köprüyü yıkmış, sahildeki üç kayığı da batırmıştır⁹²³. Yine aynı gün tekrar Atina'ya dönerek otuz kadar mermi daha

---

⁹¹⁶ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹¹⁷ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹¹⁸ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹¹⁹ BOA. DH. EUM. 2. ŞB. 16/7.

⁹²⁰ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 17/19.

⁹²¹ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 17/20.

⁹²² BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 17/21.

⁹²³ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 17/27.

atmış ancak bu mermiler herhangi bir zarar-ziyana yol açmamıştır. Torpido daha sonra Batum'a geri dönmüştür⁹²⁴.

2 Ekim 1915 tarihinde saat 07:45'te bir düşman motoru Fırtına Deresi ağzında seyir halinde olan bir kayığa ateş açtı. Mısır yükü bulunan ve Viçeli (Fındıklı) birine ait olan kayığın ön tarafı isabet alması sonucu zedelendi. Bunun üzerine kayıkta bulunanlar denize atlayıp karaya çıkarak canlarını kurtardı. Mısır yüklü kayık, düşman motoru tarafından halatlara bağlanıp çekilmeye başlandığı sırada Ardeşen Nâhiyesi jandarma onbaşı, nâhiye müdürü ve hesap memuru yetişerek motora ateş açmalarıyla karşılıklı çatışma yaşandı. Bir saat süren çatışma sonucunda düşman motorundaki kişiler kendi motorlarına ait kanca ve halatları bırakarak kaçmak zorunda kaldılar. Böylelikle bir zayıyat yaşanmadan saldırı önlenmiş oldu⁹²⁵.

6 Ekim 1915 tarihinde Batum tarafından gelen bir torpido Atina'nın Venek (Örnek) Köyü'nü ve buradaki iskeleyi bombardımana tuttu. Bombardımanda çok sayıda mermi atıldı. Bu mermilerin otuz beş tanesi buradaki iskeleye isabet etmesi sonucu bir kahvehane ile iki sandal kısmen tahrip oldu⁹²⁶.

4 Şubat 1916 tarihinde Batum'dan gelen bir torpido Atina'nın Kemer Burnu'na attığı beş adet top mermisi ile Atina Hastahanesi'ni vurdu. Bu saldırı neticesinde bir asker hafifçe yaralandı. Bir hayvan da telef oldu⁹²⁷.

İki gün sonra 6 Şubatta tekrar bombalamaya devam edildi. Bu bombalama Atina'nın tepelerine yapılmıştır. Daha sonra da aynı torpido Rize Limanı'na giderek burayı bombaladı⁹²⁸. Bombalamanın yüksek bölgelere doğru yapılmasının sebebi yüksek yerlerde konuşlanmış askeri birlikleri tahrip ederek dağlara doğru çıkan ahaliyi etkisiz hale getirmektir.

Bir düşman kruvazörü ve torpidosu Atina (Pazar)'ya bir buçuk saat içinde 300 kadar mermi atması neticesinde 11 binyı tahrip etmiş bunun yanında 4 hayvan da telef olmuştur. Bu düşman gemileri daha sonra Gere (Işıklı) İskelesi'ne yönelerek buraya yüze yakın mermi atmış ama sadece bir ahaliye ait binayı tahrip edebilmiştir. Saldırı sonrasında yapılan hasarın 30.000 kuruş olduğu açıklanmıştır. Saldırı 7 Şubat 1916 tarihinde sabah saat 09:10 sularında gerçekleştirilmiştir⁹²⁹. Verilen tarihte savaşın Atina'da

⁹²⁴ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 17/28.

⁹²⁵ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 17/33.

⁹²⁶ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 17/48.

⁹²⁷ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 21/16. Ayrıca Bkz. BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 21/18.

⁹²⁸ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 21/27.

⁹²⁹ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 21/28.

yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. 8 Şubat 1916 tarihinde yine sabah saatlerinde Ardeşen ve Gere (Işıklı) bombalanmıştır⁹³⁰.

8 Şubatta yapılan yoğun bombardımanda Atina ile Soğuksu Deresi arasındaki evlere, bu evlerin yakınındaki dağlara ve Venek (Örnek) Köyüne yönelik yapılmıştır⁹³¹. 10 Şubatta ise Atina ve Viçe toplam dört torpido tarafından ablukaya alınarak top ateşine maruz bırakılmıştır⁹³². 11 Şubat 1916 tarihinde de bu durum tekrarlanmıştır⁹³³.

Karadan ve denizden Atina ve civar bölgeleri 1914 yılından itibaren yoğun bombardıman altına tutan Ruslar, bu bombardımanı yeterli görmemiş yada istedikleri zamanda istedikleri hedefe ulaşamamış olsa gerek ki 22 Mart 1916 tarihinde savaş uçakları ile de buralara bomba yağdırmışlardır. Bu durum bölge ahalisinin Ruslara karşı vermiş olduğu amansız mücadeleyi göstermesi bakımından önemlidir⁹³⁴. Bu bombardımanlarda hükümet binası da isabet almıştır. Hatta burada görülen bir davanın evrakları da zarar görmüştür. Davacı mağdur olduğunu belirtelek masraflarının devlet tarafından karşılanmasını talep etmiştir. Ancak devlet, savaş ortamını işaret ederek şu durumda bir şey yapamayacağı yönünde dava sahibi Hacızâde Şükrü Efendiyi bilgilendirmiştir⁹³⁵.

Yapılan bütün bombardımanlardan hemen sonra bombardımanlar hakkında çok teferruatlı rapor hazırlanarak köy ve nâhiyelerden kazâlara, kazâlardan sonra sancak, vilâyet buradan da devlet yöneticilerine bilgi verilmiştir. Gelen cevaba göre de hareket edilmiştir.

Yine yöre halkı, savaş yıllarında yaşadığı pekçok dram, mağduriyet, istek ve şikâyetleri yazıya dökmüş, ardından da bunları ilgili birimlere ulaştırarak mağduriyetlerinin giderilmesini talep etmişlerdir.

Bunlardan biri 1915 yılında yaşanmıştır. Atina Kazâsı'nın muhtelif karyelerinden olan kişilerden biri, iki kardeşi ile Rusya'da fırıncılıkla uğraşırken Osmanlı-Rus savaşı çıkması üzerine Ruslar tarafından fırınına el konulup iş yerinden zorla çıkarıldığı belirtmiştir. El konulan eşyaların adet ve fiyat listeleri ise şöyledir: 150 hokka buğday unu 15.000 kuruş, 500 çuval tahıl 1.500 kuruş, 150 odun 5.000 kuruş, 50 çuval şeker 20.000 kuruş, 300 kısır kurabiye 3.000 kuruş, fırının bütün eşyası 31.000 kuruş, 6.000 veresiye

⁹³⁰ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 21/28.

⁹³¹ BAO. DH. EUM. 5. Şb. 21/32.

⁹³² BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 21/41.

⁹³³ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 21/45.

⁹³⁴ BOA. DH. İ. UM. 32/22.

⁹³⁵ BOA. BEO. 4425/331831. Ayrıca Bkz. BOA. BEO. 4467/334965.

verilip alınamayan alacak, toplam 81.500 kuruştur⁹³⁶.

Rusya'nın Zahum Kenti'nde uzun zamandan beri kahve ve otelcilik işleri ile uğraşırken seferberlik kararı üzerine Atina'ya gelmiş ve vatan görevini icra etmek üzere hazırlığını tamamlamış, henüz askere alınmadan Zuhum'da kalan eşyalarını emin ellere emanet etmek için Zuhum'a döndüğünde bütün eşyaları talan ve gasp edildiğini görmüştür. Kişinin, işlettiği otelindeki zarar-zıyan bilançosu şöyledir; 10 adet mermer istevlisi 17.500 kuruş, ceviz istevlisi 9.500 kuruş, 48 adet birinci derecede iskemlesi (sandalye) 5.500 kuruş, 36 adet birinci kalite ceviz iskemlesi 4.000 kuruş, 36 adet ikinci kalite iskemle 2.500 kuruş, 34 adet karyola 23.000 kuruş, 34 adet takım karyola 10.000 kuruş, 48 adet pamuk şileleri 3.500 kuruş, 90 adet iyi yorgan 4.500 kuruş olmak üzere toplam 84.800 kuruş zararı bulunmaktadır. Kahvehanesindeki durum ise; 100 adet yastık 5.000 kuruş, 50 adet duvar yastığı 1.000 kuruş, demir kasa 3.500 kuruş, camekânlı dolap 3.500 kuruş, 3 adet çay semaveri 1.500 kuruş, diğer malzemeler 4.000 kuruş olmak üzere yekün 112.800 kuruş zararı olmuştur⁹³⁷.

Rusya'nın Harkova Kenti'nde lokanta işletirken Osmanlı-Rus savaşı çıkması üzerine Ruslar tarafından sınırdışı edilen kişinin mağduriyeti de diğer mağdurlara benzerdir. Mağdur olan şahsın Lokantadaki demirbaş listesi şöyledir; 12.000 menat, 5.357 menat değerinde şeker ve çay, 3.500 menat alacaklı olduğu miktardır. Bunların toplam kıymeti ise 259.912 menat yani 219.000 kuruş'tur⁹³⁸.

Rusya'nın Mokilot Şehri'nde çorba dükkânı ve bir de fırına sahipken aynı zamanda bunlar kendisinin mülkü iken savaştan dolayı Rusya hükümeti tarafından el konulduğu için mağdur olduğunu belirten kişi Atina'ya döndükten sonra burada kaleme aldığı dilekçe ile devletin ilgili birimlerinden yardım talebinde bulunmuştur. Mağdurun zarar-zıyanı ise şöyledir: Bir fırın gediği 10.000 menat, 5.000 menat çeşitli malzemeler, 3.000 menat kira ve patent bedeli, kahvehane geliri 1.000 menat, 1.000 menat buradaki eşyaların tutarı. Kuruş olarak bedeli 250.000'dir⁹³⁹.

Rusya'nın Balta şehrinde lokanta ve fırın işleten Atinalı bir kişi savaş gerekçesi ile mallarına el konulmuş ve kendisi sınırdışı edilmiştir. Bu kişinin zarar bilançosu şöyledir: lokanta içerisindeki demirbaş listesinin toplamı 18.000 manat, 1.000 manatlık kömür ve şeker, 1.800 manat değerinde kira ve patent olmak üzere toplamda 21.300 manat. Fırınında ise 8.000 manat

⁹³⁶ BOA. HR. SYS. 2394/14.

⁹³⁷ BOA. HR. SYS. 2394/14.

⁹³⁸ BOA. HR. SYS. 2394/14.

⁹³⁹ BOA. HR. SYS. 2394/14.

fırın gediği, 3.500 manat değerinde şeker ve diğer eşyalar olmak üzere toplamda 11.500 manattır⁹⁴⁰.

Rusya'nın Sakroz Kenti'nde ticaretle uğraşırken Rusya Devleti tarafından el konulan kişinin malzeme listesi: 2.500 kuruş fırın gediği, 500 hatab, 1.000 rakik, 500 yumurta toplamda 4.500 kuruş'tur⁹⁴¹.

Rusya'nın Sopistol Şehri'nde ticaretle meşgulken mağdur olan şahsın zarar listesi ise şöyledir; 30.000 kuruş kahve gediği, 20.000 kuruş aşçıhane gediği, 3.000 kuruş değerinde sığır ve at arabası olmak üzere toplam 53.000 kuruş'tur. Bunun yanında 50.000 kuruş değerinde fırın gediği, 1.500 kuruş rakik, 1.000 kuruş değerinde hatab, 2.500 kuruş değerinde iki adet at arabası, 2.000 kuruş değerinde yağ ve şeker, 5.700 kuruşluk diğer malzemeler, 17 adet dükkân kirası 26.000 kuruş olmak üzere toplamda 81.000 kuruştur. Yekün toplamı ise 134.000 kuruş olarak belirtilmiştir⁹⁴². Buradaki kişilerin kimler olduğu konusunda açık bir bilgi bulunmamaktadır.

Hem Atina Kazâsı sakinlerinden hemde Atina Kazâsı eski kaymakamlarından Batzazâde İshak Tevfik Efendi tarafından verilen dilekçede ise, Rus bombardımanı esnasında zarar gören emlak ve akaratın bedelini devlet tarafından karşılanmasını talep etmiştir. Dilekçede, zararın toplam değeri ilk komisyonda 580.000 kuruş, ikinci komisyonda 70.000 kuruşun ödenmesi ve mağduriyetinin giderilmesi talep edilmektedir. Devlet bu paranın 45/1'ini karşılamıştır⁹⁴³.

Savaşın kaynaklı pahalılık ve kıtlık nedeniyle halkı zor durumda olan Atina ahalisinin askere çağırılan gençlerinin bir süre askerlik işlemlerinin ertelenmesi talebi bile yapılmıştır. Talep dilekçesi 1918 yılında kaleme alınmıştır⁹⁴⁴.

3.11.2. Civar Yerlerin Bombalanması

Rus ordusunun karaya çıkmadan önceki bombardıman yapmak istediği yerler arasında olan ve Atina'ya çok yakın bir mesafede bulunan Viçe (Fındıklı) Nâhiyesi de saldırıya uğrayan yerlerden biri olmuştur.

20 Nisan 1915 tarihinde akşam üzeri saat 18:50'de bir düşman torpidosu tarafından Viçe ile Sümele arasındaki Ayva Boğazı ve Viçe (Fındıklı) elli mermi atmak suretiyle bombalanmıştır. Hükümet konağı ile iki hane tahrip edilmiştir. Bombardımanın ardından düşman torpidosu Batum'a geçmiştir⁹⁴⁵.

⁹⁴⁰ BOA. HR. SYS. 2394/14.

⁹⁴¹ BOA. HR. SYS. 2394/14.

⁹⁴² BOA. HR. SYS. 2394/14.

⁹⁴³ BOA. DH. İ. UM. 21-1/26.

⁹⁴⁴ BOA. MV. 212/172.

⁹⁴⁵ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

22 Nisan 1915 tarihinde saldırıya hedef olan Viçe (Fındıklı), düşman torpidosundan 20 kadar mermi atılmasına rağmen saldırıyı hasarsız olarak atlattır. Yapılan saldırı, anında verilen karşı ateş neticesinde kısa zamanda püskürtülmüştür⁹⁴⁶. Kısa zaman sonra tekrar Viçe'ye (Fındıklı) dönen düşman torpidosu bir top attıktan sonra gecenin karanlığında kaybolmuştur⁹⁴⁷.

5 Mayıs 1915 yapılan saldırıda; Viçe (Fındıklı) sahillerine gelen düşman gemisi buraya bir saat içinde 80 mermi attıktan sonra Ardeşen tarafına yönelmiş ilerleyen saatlerde yine geldiği yöne dönerek Batum istikametine doğru yol almıştır⁹⁴⁸. 5 Mayıs 1915 tarihinde gerçekleştirilen saldırının ertesi günü saat 13:30 civarında iki yüzü aşkın mermi atıp Batum istikametine yönelmiştir. Bombardıman sonucunda Viçe (Fındıklı) Çarşısı'nda 30 kadar dükkân bir hane ve iki kayık yanmış, özellikle hedef haline getirilen cami-i şerifin çok mühim hasarları olmuştur. Zararın 1.500 lira kadar olduğu tahmin edilmiştir. Can kaybının olmadığı nâhiyede, bir kişinin hafif yaralanması ile atlatılmıştır.⁹⁴⁹

Viçe (Fındıklı), 30 Mart 1915 tarihinde saat 15:15'te de iki düşman torpidosu tarafından bombardımana mağruz kaldı. Düşman torpidoları belirtilen tarihte Viçe'ye 300 kadar mermi atılmıştır. Bunun sonucunda 40 dükkân, 2 kahvehane, 1 camii ve 3 hane kullanılamaz hale gelmiştir. İki kişinin yaralandığı saldırı bir buçuk saat sürmüştür⁹⁵⁰. 20 Nisan 1915 tarihinde düşman gemilerinin saldırısında Viçe'ye (Fındıklı) sadece bir top mermisi düşmüştür⁹⁵¹. 21 Mart'ta da saldırıya maruz kalan muhitin 14 dükkânı ve 1 hanesi kullanılamaz hale gelmiştir⁹⁵².

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu şartlar gereği 1889 ie 1922 yılları arasında pek çok cephede çeşitli devletlere karşı ordu birlikleriyle sahip olduğu vatan topraklarını müdafa etmiştir. Devletin silahlı kuvvetleri askerlik çağına gelen kişileri silahaltına alınmak suretiyle oluşturuluyordu. Belirtilen tarih aralığında her bölgeden olduğu gibi Atina (Pazar) Kazâsı dâhilinde bulunan köylerden de silahaltına alınan kişiler olmuştur. Bu kişilerden pekçoğu askerlik görevini yerine getirdikten sonra memleketi Atina (Pazar)'ya dönerken pek çoğu da vatan savunmasında şehit düşmüştür. 1889 yılından 1922 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin savaştığı pekçok

⁹⁴⁶ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹⁴⁷ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹⁴⁸ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹⁴⁹ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹⁵⁰ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹⁵¹ BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

⁹⁵² BOA. DH. EUM. 5. ŞB. 13/34.

cephede şehit düşmüş Atina (Pazar)'lı Osmanlı askerlerinin istatistiki bilgileri ise şöyle olmuştur: Bkz. Tablo-49.

Tablo-49: 1889-1922 Yılları Arasında Yapılan Savaşlarda Şehit Düşmüş Atina (Pazar) Doğumlu Osmanlı Askerleri.

NO	ADI VE LAKABI SÜLALESİ	BABA ADI VE DOĞUM YERİ	DOĞUM TARİHİ VE KÖYÜ	KATILDIĞI SAVAŞ CEPHESİ VE BİRLİĞİ	ASKERLİK ŞUBESİ, SINIFI VE RÜTBESİ	ŞEHİT OLDUĞU YER, TARİH VE ÖZEL BİRLİĞİ
1	Salih ----	Osman Atina	---- ----	Görev Şehidi	Atina Er	Peyki Meseret 2. Korveti'de 16.09.1889 Çarkçı
2	Macit ----	İbrahim Atina	---- ----	Görev Şehidi	Atina Er	Peyki Meseret 2. Korveti'de 16.09.1889 Çarkçı
3	Şaban Hüsrevoğlu	Ali Atina	1878 ----	Görev Şehidi	Atina Er	Ertuğrul Fırkateyni 18.09.1890
4	Mehmet Bey ----	İbrahim Hemşin	Hemşin ----	Görev Şehidi	Hemşin Albay	Ertuğrul Fırkateyni 18.09.1890 Çarkçıbaşı Makine Miralay
5	İlyas ----	Mustafa Hemşin	---- Hemşin	Görev Şehidi	Hemşin Er	Ertuğrul Fırkateyni 18.09.1890
6	Hüseyin ----	Cumali Hemşin	---- Hemşin	Görev Şehidi	Hemşin Er	Ertuğrul Fırkateyni 18.09.1890
7	Ali Terzioğlu	Hacı Mehmet Ardeşen	---- Tunca	Osmanlı-Yunan Savaşı Kara 54. Alay 4. Tabur 2. Bölük	---- Er	Muharebede 13.02.1897 Arhavi Taburu
8	Ali Kafzamalıoğlu	Mustafa Atina	---- ----	Osmanlı-Yunan 54. Alay 4. Tabur 2. Bölük	Atina Piyade Er	Muharebede 14.02.1897 Arhavi Taburundan
9	Yunus Tokaloğlu	Cevahir Atina	----- İrmakkö y (Mamakı vat)	Osmanlı-Yunan Kara Savaşı 54. Alay 4. TB. 3. Bölük	Atina Er	Muharebede 14.02.1897 Arhavi Taburu
10	Ahmet Hatipoğlu	Mustafa Atina	1901 -----	İstiklal Savaşı 9. Kolordu 12. Fırka 34. Alay 3. Tabur 11. Bölük	Atina Er	34. Alay Revirinde 06.03.1910
11	Hüseyin Onbaşı	Mehmet Atina	---- ----	Trablusgarp Savaşı	Atina ----	Mesudiye Zihrlisi'nde 19.02.1911
12	Rasim ----	İbrahim Atina	---- ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara 9. Kolordu 83. Alay 1. Tabur 4. Bölük	Atina Piyade Er	Köprüköy Muharebesi'nde 29.08.1914

13	Hüseyin ----	İbrahim Atina	1873 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Jandarma	Atina Er	Çifte Köprü Muharebesi'nde 03.09.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
14	Hürşit Çabuttazâdeo ğlu	Ali Atina	1871 Hamidiye	1.Dünya Savaşı Şark Kafkas Jandarma 1. Tabur	Atina Er	Gevarda Muharebesi'nde 07.09.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
15	Mustafa Evlerikoğlu	Sait Atina	1892 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Kara	Atina Er	Koçancı Muharebesi'nde 10.10.1914 Teşkilat-ı Mahsusa
16	Şevki Mehmetoğlu	Ali Atina	1876 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma 1. Tabur	Atina Er	Kavarbat Muharebesi'nde 12.10.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
17	Sadık ----	Ali Osman Atina	----- Atina	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma 1. Tabur	Atina Er	Meydan Harbi'nde 19.10.1914 Mürettep Hudut Taburundan
18	Hasan ----	İsmail Atina	1875 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Kara	Atina Er	Urba Muharebesi'nde 19.10.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
19	Selim ----	Yusuf Atina	1878 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma 1. Tabur	Atina Er	Hopa Hastahanesi Bombardımanında 20.10.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
20	Remzi Efendi	Şükrü Atina	----- ----	1. Dünya Savaşı Kafkas Cephesi Kara 11. Kolordu 18 Fırka 52 Alay 3. Tabur 2. Bölük	Atina Yüzbaşı	Trabzon İntani Hastahanesi'nde 30.10.1914 Nizamiye Özel Birliği
21	Osman Yatkoğlu	Mehmet Atina	1871 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma	Atina Er	Kavarbat Muharebesi'nde 13.11.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Taburu
20	Hüseyin Efendi	Ahmet Atina	----- ----	1. Dünya Savaşı Irak Cephesi Irak	Atina Teğmen	Savcirlak Dolaylarında 15.11.1914 Süleymaniye Gülenbar Ester Süvari Takım Kumandanı

23	Osman Demiroğlu	Mahmut Atina	1874 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma	Atina Er	Urba Muharebesi'nde 19.11.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Taburu
24	Osman Gagoğlu	Mehmet Atina	1882 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma	Atina Er	Urba Muharebesi'nde 19.11.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Taburu
25	Dursun Çalıkoğlu	Yusuf Atina	1891 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma 1. Tabur	Atina Er	Kostanvat Muharebesi'nde 03.12.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
26	Ahmet ----	Osman Hemşin	1877 Ülküköy	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma 9. kolordu	Atina Er	Cevata Muharebesi'nde 04.12.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
27	Ömer ----	Hasan Atina	1875 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma	Atina Er	Balıklı Muharebesi'nde 28.12.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
28	Osman ----	Ali Atina	1879 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma	Atina Er	Urba Muharebesi'nde 24.12.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Taburu
29	Ömer Eyüpoğlu	Ali ----	1878 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara	Atina Er	Balıklı Muharebesi'nde 26.12.1914 Hudut Taburu
30	Ali Salihoğlu	Hamit Atina	1875 Tütüncüler (Talvat)	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi 4. Böl.	Atina Piyade Er	Balıklı Muharebesi'nde 28.12.1914 Hopa Taburu
31	Halim Çifutoğlu	Ali ----	1877 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma	Atina Er	Balıklı Muharebesi'nde 28.12.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
32	Mustafa Yanıkoğlu	Mehmet Atina	1872 ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Jandarma 1. Bölük	Atina Er	Balıklı Muharebesi'nde 28.12.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
33	Mustafa Süleymanoğlu	Hasan Atina	---- ----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara	Atina Er	Tağaş Muharebesi'nde 28.12.1914 Teşkilat-ı Mahsusa Alayı

34	Hamit Salihoğlu	Ali Atina	1875 ----	1. Dünya Savağı şark Kafkas Cephesi Kara	Atina Er	Balıklı Muharebesi'nde 28.12.1914 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Tab.
35	Abdullah ----	----- Hemşin	1890 ----	Birinci Dünya Savağı Canakkale Kara 2. kolordu 5. Fırka 15. Alay 1. Tabur 2. bölük	Fatih Piyade Er	Kabatepe Muharebesi'nde 18.02.1915
36	Sabri Hakkioğlu	Ilyas Atina	1887 ----	1. Dünya Savağı şark Kara Kafkas Cephesi Jandarma 1. Tabur	Atina Onbaşı	Künye Muharebesi'nde (Batum Dolaylarında) 23.01.1915 Lazistan Seyyar Jandarma Hudut Taburu
37	Hasan ----	Ali Atina	1885 ----	1. Dünya Savağı Çanakkale Kara 2. Kolordu 14. Alay 2.Tabur 5. Bölük	Atina Piyade Er	Anburnu Muharebesi'nde 18.02.1915
38	Hasan Kavlaroğlu	Hüseyin Atina	1884 ----	1. Dünya Savağı şark Kafkas Kara	Atina Er	Tağaş Muharebesi'nde 28.12.1914 Teşkilatı Mahsusa Alayı
39	Mehmet -----	Emin Atina	1888 ----	1. Dünya Savağı Çanakkale Kara 2. Kolordu 14. Alay 3. Tabur 10. Bölük	Kılıçalı şb. İstanbul Piyade Er	Anburnu Muharebesi'nde 18.02.1915
40	Murat ----	Mehmet Atina	1881 ----	1. Dünya Çanakkale Cephesi Kara 2. Kolordu 14. Alay 2. Tabur 5. Bölük	Atina Piyade Er	Anburnu Muharebesi'nde 18.02.1915
41	Murtaza ----	Osman Atina	1884 ----	1. Dünya Çanakkale Cephesi Kara 2. Kolordu 14. Alay 2. Tabur 5. Bölük	Atina Piyade Er	Anburnu Muharebesi'nde 18.02.1915
42	Omer ----	Ismail ----	1887 ----	1. Dünya Çanakkale Cephesi Kara 2. Kolordu 5. Fırka 14. Alay 1. Tabur 1. Bölük	Atina Er	Anburnu Muharebesi'nde 18.02.1915
43	Sait ----	Mehmet Atina	1882 Boğazlı (Çiğetör e)	1. Dünya Çanakkale Cephesi Kara 2. Kolordu 5. Fırka 14. Alay 2. Tabur 5. Bölük	Atina Piyade Er	Anburnu Muharebesi'nde 18.02.1915

44	Ali Rıza -----	Hasan Atina	1891 Başköy	1. Dünya Çanakkale Cephesi Kara 2. Kolordu 14. Alay 1. Tabur 3. Bölük	Kılıçali Piyade Er	Anburnu Muharebesi'nde 02.03.1915
45	Abdullah -----	Mustafa Atina	1873 -----	1. Dünya Savaşı Çanakkale Kara 2. Kolordu 13. Alay 5. Fırka 1. Tabur	Süleymaniy e Er	Merkez Tepe'de 06.03.1915
46	Mithat -----	İbrahim Atina	1886 Darılı (Aranaç)	1. Dünya Savaşı Çanakkale Kara 2. Kolordu 14. Alay 1. Tabur 2. Bölük	Kılıçali Şb. İstanbul Piyade Er	Anburnu Muharebesi'nde 16.03.1915
47	Rıfat -----	Osman Atina	1888 -----	1. Dünya Savaşı Çanakkale Cephesi Kara 4. Kolordu 32 Alay 3. Tabur 9. Bölük	Atina Piyade Er	Triyandafil Çiftliği'nde 22.04.1915
48	Maksüt -----	Hamit Atina	1878 -----	1. Dünya Savaşı Çanakkale Kara	Atina Piyade Er	Ağıl Deresi Mevkii'nde 25.05.1915
49	Mesut Taburcuoğlu	Hamit Atina	1878 Merdive nli (Melyat)	1. Dünya Savaşı Cephesi Kara 5. Fırka 2. Tabur	Eyüp İstanbul Er	Anburnu Muharebesi'nde 25.05.1915 Çarkçı
50	Ali Aşikoğlu	Hasan Atina	----- -----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Kara	Atina Er	Arkim'de 24.05.1915 Milo Müfrez Efrandından
51	İsmail Efendi -----	Mehmet Atina	----- -----	1. Dünya Savaşı Çanakkale Kara 13. Alay 6. Böl.	Atina Üsteğmen	Anburnu Muharebesi'nde 03.06.1915
52	Cemal Efendi -----	Salih Atina	1892 -----	1. Dünya Savaşı Çanakkale Kara 39. Alay 1. Tabur 3. Bölük	Fatih- İstanbul İlahiyat Yedek Subay Adayı	Kireçtepe'de 03.06.1915 İhtiyat Zabıt Namzedi Talimgâhı Efrandından
53	Ahmet -----	Ali Atina	1866 -----	1. Dünya Savaşı Cephesi Kara 9. Kolordu	Atina Er	Amerikan Hastahanesi'nde 07.06.1915
54	Harun İmamoğlu	Hacı Abbas Atina	1894 -----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi 9. Kolordu 84. Alay 3. Tabur 9. Bölük	Atina Er	Erzurum Hafif Mecruin Firdevsoğlu Hastahanesi 16.06.1915
55	İsmail Sadıkoğlu	Hasan Ardeşen	1884 Armağa n	1. Dünya Savaşı Çanakkale Kara 13. Alay 1. Tabur 1. Bölük	Rize Piyade Er	Taksim Hilali Ahmer Hastahanesi 28.06.1915
56	Salih -----	Bayram Atina	1893 Boğazlı -----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara 9. Kolordu 28. Alay 2. Tabur 5. Bölük	Atina Topçu Er	3. Ağır Mecruhın Hastahanesi'nde 30.06.1915

57	Ali Çukuroğlu	Osman Atina	1883 -----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara	Atina Er	Bayburt Menzil Hastahanesi'nde 13.07.1915 3. Menzil Fırn Efradından
58	İlyas -----	Mehmet Atina	1892 -----	1. Dünya Savaşı Irak Cephesi Kara 3. Ordu 1. Tabur 3. Bölük	Atina Er	Vasitan Muharebesi'nde 30.07.1915
59	Ahmet -----	Ali Atina	----- -----	1. Dünya Savaşı Kafkas Kara 9. Kolordu 83. Alay 2. Tabur 6. Böl.	Atina Er	Ağır Mecruhin Hastahanesi'nde 12.09.1915
60	Osman Molabaroğlu	Hacı Arif Atina	1882 -----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara 1. Tabur	Atina Er	Lazistan Müfrezesi Atina Mecruhin Hastahanesi 03.10.1915 Teşkilat-ı Mahsusa Alayı
61	Ali Hacialioğlu	Reşit Atina	1892 Gürgöze (Merkez)	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara	Atina Er	Ardahan'da 18.10.1915
62	Eşref Dardaroğlu	Ali Atina	1875 Merdive nli (Melyat)	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Kara 9. Kolordu 83. Alay 1. Tabur 2. Böl.	Atina Er	Meşiki Civarındaki Muharebe'de 30.10.1915
63	Osman Neydiçoğlu	Şerif Atina	1892 -----	1. Dünya Savaşı Irak Cephesi Kara 5. Kolordu 51. Fırka 44. Alay 3. Tabur 9. Böl.	Atina Piyade Er	Kut Mevkii'nde 14.11.1915
64	Akif Mustafaoglu	Kurban Atina	1888 -----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara 9. Kolordu 50. Alay 1. Tabur 4. Bölük	Atina Er	Höyükler Mevkii'nde 25.11.1915
65	İbrahim Kanrtaroğlu	Mustafa Atina	1894 -----	1. Dünya Savaşı Kafkas Kara 9. Kolordu 83. Alay 2. Tabur 6. Böl.	Atina Er	Maderekteki Muharebede 26.11.1915
66	Mustafa -----	Bekir Atina	1875 -----	1. Dünya Savaşı Irak Cephesi Kara 9 Kolordu. 28. Fırka 84 Alay. 2. Tabur 7. Böl.	Atina Er	Danagöl Dağı'nda 31.11.1915
67	Veli -----	Mehmet Atina	1873 -----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Kara 9. Kolordu 28. Fırka 84. Alay 2. Tabur 8. Böl.	Atina Piyade Er	Danagöl Dağı'nda 01.12.1915

68	Şükrü -----	Osman Atina	1893 -----	1. Dünya Savaşı Irak Cephesi Kara 18. Kolordu 9. Alay 3. Tabur	Atina Piyade Er	Felahiye Muharebesi'nde 01.01.1916
69	Rıfat -----	Recep Ardeşen	1885 Işıkılı	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara 2. Kolordu 5. Fırka 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük	Kılıçalıpaşa Piyade Er	Bitlis Civarında Baraniye Sirtları 15.02.1916
70	Mehmet -----	Behlül Atina	1876 -----	1. Dünya Savaşı Irak Cephesi Kara 51. Fırka 44. Alay 3. Tabur 4. Bölük	Atina İhtiyar Er	Bağdat Merkez Askeri Hastahanesi'nde 10.03.1916
71	Halim Mollamehmet oğlu	Reşit Ardeşen	1889 -----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara 1. Tabur 1. Bölük	Ardeşen Er	Giresun Menzil Hastahanesi 09.05.1916
72	Macit Sütlüoğlu	Tahir Atina	1877 -----	1. Dünya Savaşı Kafkas Kara 50. Alay 3. Tabur 12. bölük	Atina Er	Meydan Muharebesi'nde 20.06.1916
73	İsa Naci Efendi -----	Osman Atina	1885 -----	1. Dünya Savaşı Filistin Cephesi Kara 3. Kolordu 19. Alay 3. Tabur 2. Bölük	Atina İhtiyat Yedek Subay Adayı	20. Kolordu 51. Fırka Sıhhiye Hastahanesi'nde 11.06.1917
74	Ahmet Bucakoğlu	Osman Atina	----- -----	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara 11. Fırka 18. Alay 98. Tabur 4. Bölük	----- -----	----- ----- 21.01.1918 -----
75	Omer -----	Mehmet Ardeşen	1889 Tunca	1. Dünya Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara	Rize Er	04.02.1918 Hudut Taburu
76	Mustafa -----	Osman Atina	1892 -----	İstiklal Savaşı Garp Cephesi 41. Alay 1. Tabur	Atina Er	Çataltepe'de 28.02.1921
77	Şevki Çolakoğlu	Hurşit Atina	1894 -----	İstiklal Savaşı Garp Cephesi Kara 3. Fırka 11. Alay 3. Tabur	Atina Er	Nasuhçal Muharebesi'nde Kırmızı Tepe Mevkii'nde 12.07.1921
78	Mustafa Abdioğlu	Salih Atina	1888 -----	İstiklal Savaşı Garp Cephesi Kara 3. Fırka 11. Alay 3. Tabur	Atina Er	Nasuhçal Muharebesi'nde Kırmızı Tepede Mevkii'nde 16.07.1921
79	Halil İbrahim Güloğlu	Süleyman Atina	1892 -----	İstiklal Savaşı Garp Cephesi Kara 3. Fırka 11. Alay 3. Tabur	Atina Er	Nasuhçal Muharebesi'nde Kırmızı Tepe Mevkii'nde 16.07.1921

80	Osman Küçüköğlü	Yunus Atina	1897 ----	İstiklal Savaşı Garp Cep. Kara 3. Fırka 8. Alay 2. Tabur 5. Böl.	Atina Er	Haymana Savaşı'nda 01.09.1921
81	Sabit Nebioğlu	Mehmet Atina	1898 ----	İstiklal Savaşı Garp Cephesi Kara 3. Fırka 8. Alay 3. Tabur 9. Bölük	Atina Er	Yanıktepe Savaşı'nda 10.09.1921
82	Rüstem Beğenoğlu	Rasim Atina	1895 ----	İstiklal Savaşı Garp Cephesi Kara 3. Fırka 11. Alay 3. Tabur	Atina Er	Mezartepe Savaşı'nda 10.09.1921
83	Remzi Yoloğlu	İlyas Atina	1898 ----	İstiklal Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara	Atina Er	Trabzon İntani Hastahanesi'nde 06.02.1922 Atina Şubesi Efradından
84	Hasan Nüftüoğlu	Ahmet Atina	1892 ----	İstiklal Savaşı Şark Kafkas 3. Fırka 11. Alay 3. Tabur	Atina Er	Pozantı Menzil Hastahanesi'nde 07.09.1922
85	Abdullah Felekoğlu	Hüseyin Ardeşen	1896 Yukarıd urak	İstiklal Savaşı Şark Kara	Atina Er	Rize Karpus Mevkii'nde 10.08.1922
86	Şühürü Hacısüleyman oğlu	Esat Atina	1896 ----	İstiklal Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara 53. Alay 3. Tabur 11. Bölük	Atina Er	Trabzon İntani Hastahanesi'nde 13.04.1922
87	Osman Kiseoğlu	Mehmet Atina	1897 Venek (Örnek)	İstiklal Savaşı Garp Cephesi Kara 31. Alay 3. Tabur 11. Bölük	Atina Er	Tezekli Yaylası'nda 20.08.1922
88	Bekir Kontovaroğlu	İlyas Atina	1891 ----	İstiklal Savaşı Garp Cephesi Kara 8. Alay 2. Tabur 7. Bölük	Atina Er	Tınaz Tepe'de 26.08.1922
89	Osman Bedeloğlu	Şerif Atina	1896 Dağdibi (Sulet)	İstiklal Savaşı Şark Kafkas Cephesi Kara 3. Fırka 8. Alay 1. Tabur 1. bölük	Atina Er	Trabzon İntani Hastahanesi'nde 27.08.1922
90	Sait Saitoğlu	Hakkı Atina	1894 ----	İstiklal Savaşı Garp Cephesi Kara 3. Fırka 11. Alay 3. Tabur 10. Böl.	Atina Er	Aruburnu Muharebesi'nde 18.02.1915
91	İbrahim Öyleoğlu	Mehmet Atina	----- -----	1. Dünya Savaşı Kara 11. Alay 2. Tabur 6. Bölük	Atina -----	----- -----
92	Kerim -----	İbrahim Atina	----- Hamidiye	Görev Şehidi -----	Atina Er	Peyki Meserret 2. Korveti'de Çarkçı

Kaynak: Milli Savunma Bakanlığı, *Şehitlerimiz*, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 324-331. Ayrıca Bkz. Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 173-183.

4. BÖLÜM

İKTİSADÎ HAYAT

Atina, tıpkı Trabzon gibi ilkçağlardan beri kendinden söz ettrimeyi başarmış fakat konumu ve coğrafi yapısı nedeniyle Trabzon kadar potansiyel bir merkez olamamış, bölgenin Osmanlı idaresine geçmesiyle beraber Trabzonla ilişkilendirilerek Trabzon'un alt birimi konumuna getirilmiş yerleşim birimlerinden biri olduğunu daha önce belirtmiştik. Burası, konumu ve coğrafi yapısından dolayı her ne kadar merkezi bir yer olamadıysa da tarihin her döneminde pekçok yönde olduğu gibi iktisadî faaliyetlerin gerçekleştirildiği idarî merkezler arasında kendini göstermiştir.

4.1. Ticarî Hayat

Atina, Osmanlı Devleti tarafından fethedildiğinde kendisi ile anılan köylerle birlikte oldukça küçük coğrafi saha içinde yer alıyordu. Yerşekillerinin oldukça engebeli, dağlık ve ormanlarla kaplı olması bunun yanında yüksek kesimlerde yaylaların yer alması gibi sebepler yörede ticarî hayatın yaygınlık göstermesini engellemiş olmakla birlikte buralarda pekçok alanda ticarî faaliyetlerin sürdürüldüğünü, bölgenin Osmanlı idaresine geçtikten hemen sonra yapılan tahrir kayıtlarından anlamaktayız⁹⁵³.

4.1.1. Çeşitli İş Kolları

4.1.1.1. Balıkçılık

İnsanoğlu tarihin her safhasında kendisine fayda sağlayacak her ürünü tüketmiş ve böylelikle hayatını idame ettirmiştir. Deniz ürünleri ise tükettiği ürünler içerisinde besin değeri en yüksek olanlarındandır. Deniz ürünlerinin tüketiminde sahil yerleşim birimlerinde yaşayanlar iç kesimlerde yaşayanlara oranla tarih boyunca hep avantajlı olmuştur. Dağal olarak da iç kesimlerde yaşayanlara oranla bu ürünü daha çok tüketmiştir. Bu ürünlerin direkt olarak tüketimini yaparken ticarî yönüyle de değerlendirmiştir. Atina sahil kenarında kurulan yerleşim birimi olması hasebiylede bahsedilen ürünlerden tarihi süreç içinde yararlanmış ve ticarî kazanç kapısı olarak bu ürünleri değerlendirmiştir.

---

⁹⁵³ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 445. Ayrıca Bkz. Murat Taşkın, Trabzon, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası ve Trabzon Ticaret Borsası Yayınları, Trabzon, 2013, s. 14-20.

15. yüzyılın son dönemlerine tekabül eden 1486 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere Atina'da bir iskele bulunduğu, bu iskelenin önemli bir gelirinin olduğunu anlamaktayız. Bir mültezim tarafından işletilen iskelenin yıllık mukata geliri 1.000 akça idi. "Kıst-ı iskele ma'a dalyan vergisi" olarak kaydedilen gelerin Fırtına ve Ğere Derelerinin ağzında kurulan iskeleden elde edildiği görülmektedir. İskelenin 1554 yılındaki geliri de aynı olmuştur. Bu bilgiler adı geçen nehirlerde balık avcılığının, bunun yanında küçük çaplı da olsa sandal ulaşımının yapıldığını göstermektedir. 1581 yılında sandal ulaşımından dolayı 10.000 akça, dalyan ve balık öşrünün yıllık geliri de (Arhavi, Hemşin ve Atina) toplam 2.000 akça olarak kaydedilmiştir⁹⁵⁴.

1888 yılında kazâ genelinde balık yağı üretimi için her yıl yaklaşık olarak 1.500-2.000 bin ton arasında Yunus Balığı avlandığı bilgisi mevcuttur. Balıklardan elde edilen yağın kilosu ortalama olarak yüz paradan satılmakta, pekçok aile geçimini bu yolla sağlamaktaydı⁹⁵⁵. Bu da bize ciddi oranda balıkçılıkla uğraşıldığını göstermektedir. Trabzon Vilâyet Salnâmesi'nde geçen bilgi 1892 yılında da tekrarlanmaktadır⁹⁵⁶.

Trabzon Vilâyet Salnâmesi'nden de anlaşıldığı üzere 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında yukarıdaki ifadeleri destekleyici bilgiler bulunmaktadır. Burada geçen bilgilere göre yöredeki pekçok aile balıkçılıkla uğraşmakta ve tuttıkları balıkları pazarda satmak suretiyle yaşamlarını idame ettirmekteydi⁹⁵⁷.

4.1.1.2. Ormancılık (Kerestecilik)

Atina, doğal bitki örtüsünün gereği olarak her tarafı ormanlarla kaplı bir yerleşim birimidir. Bölgenin orman ve orman ürünlerinden istifadesi oldukça fazladır. Bu özelliğinden dolayı en eski zamanlardan beri gerek konutları gerekse ihtiyaca dayalı gündelik malzemelerinin çoğu ahşap ağırlıklıdır⁹⁵⁸. Bu durum çeşitli arşiv belgelerine de yansımıştır.

Bölgede ormancılık faaliyetlerinin yapıldığını gösteren 1581 tarihli belgede belirtilen yılda, dalyan vergisi olarak adlandırılan vergi çeşidinin ağır orman ürünlerinden alındığı anlaşılmaktadır. *Dalyan* ağır yük anlamında kullanılmıştır. Belgede açık olarak ifade edilmese de bu vergi çeşidinin kalas, tomruk, kütüklerden alındığını düşünüyoruz⁹⁵⁹. Yüksek köylerdeki kesilen

⁹⁵⁴ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 445.

⁹⁵⁵ T.V.S. H. 1305/M. 1888, s. 317. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1888 T.V.S., Cilt 13, s. 641.

⁹⁵⁶ T.V.S. H. 1309/M. 1892, s. 273. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1892 T.V.S., Cilt 14, s. 555.

⁹⁵⁷ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 177. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 365.

⁹⁵⁸ Arslan, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, s. 58.

⁹⁵⁹ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 445.

ağaçları dere veya nehir diye adlandırdığımız suya atmak suretiyle suyun kaldırma kuvvetinden yararlanılarak sahillere ulaştırılıyordu. Sahillerde eğimin azalmasıyla beraber suyun akış hızı da azalmakta idi. Deniz ile derenin birleştiği yer, eğimin ve akış hızının en az olduğu alandı. İşte nehir yoluyla dağdan sahile ulaştırılan işlenmiş ağaçlar burada kayıklar yardımı ile toplanıp çeşitli bölgelere nakl ediliyordu. Yöre ahali bu yöntemle 19. yüzyıl başlarına kadar Fırtına ve Gere Derelerinden istifade ettiler⁹⁶⁰.

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde (1902, 1903 ve 1904) Trabzon Vilâyet Salnâmelerinde yer alan bilgiye göre Atina Kazâsı'nda 40.000 hektar ormanlık alan bulunmuştu ancak yöre halkı kısıtlı imkânlardan dolayı ormanlardan yeterince istifade edemediği anlaşılmıştır⁹⁶¹.

4.1.1.3. Emlakçılık

Tarihi süreçler içinde Atina Kazâsı'nda ev, arsa ve arazi satın almak veya bunları satmak ya da bunları kiralayarak ticari kazanç sağlamak, bu mallar zarar ediyor ise bir an önce zarardan kurtulmak gibi değişik türden emlakçılık faaliyetleri içinde değerlendirebileceğimiz karşılıklı alım-satım işlerini gözlemlemek mümkün olmuştur. Bu faaliyetler satılan araziden elde edilen kazançla başka bir yatırım aracı satın alındığı gibi satılan şeyin karşılığında para yerine diğer emlak malzemeleri ile değiştirildiği de olmuştur. Bunun yanında yapılan ticari faaliyetlerin zararı sonrasında hacize uğrayan kişilere de rastlamak mümkün olmaktadır. Bunlara benzer ticarî faaliyetler bölgenin Osmanlı idaresine geçmesinden devletin ömrünü tamamlamasına kadar sürdürülmüştür.

Kazâda emlakçılık faaliyetlerine 1562 yılından itibaren rastlamak mümkün olmaktadır. Belirtilen yılda kazâ merkezi sınırları içinde bulunan Haçapit (Subaşı) Köyü'ndeki Müslüman bir ailenin evi yine kazâ dâhilinde bulunan bir başka Müslüman aileye dokuz aylığına ayda ikişer akça ile kiraya verilmiştir⁹⁶².

Ardeşen Köyü'nde ikamet eden Hancula Hanım, 1874 yılında Sulusaray ve Tekümeni tarlalarını oğluna 2.500 kuruşa satın almıştır⁹⁶³. Yine aynı yıl ve aynı köyden Mustafa Efendi, arazisini 25 yıl önce bir emlakçıdan satın aldığı bilgisi mevcuttur⁹⁶⁴.

⁹⁶⁰ Osman Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01-04-1928 Doğumlu, 11.12.2013 Tarihinde Yapılan Raporaj.

⁹⁶¹ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 565.; T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 285.; Emiroğlu, 1903 T.V.S., Cilt 21, s. 569.; T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 178.; Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 367.

⁹⁶² Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 452.

⁹⁶³ P.Ş.S. Nr. 1477, s. 50.

⁹⁶⁴ P.Ş.S. Nr. 1477. s. 59.

1883 yılında Siffat Köyü'nden İdrisoğlu Mustafa'ya ait olan bir hane tüccardan mısırlı Mehmet Efendi'ye satılmıştır⁹⁶⁵. Aynı yıl Kuşoğlu Eşref de bahçesini sulayabilmek için Baszazâde Abdulhalim Efendi'ye 400 kuruş ödeme yapmıştır⁹⁶⁶.

1888 yılındaki belgeye göre Siffat (Pirinçlik) Köyü'nden Osman kızı Selce annesinden kendisine miras kalan tarla emlakını babası Osman tarafından aynı köyden Memişoğlu Osman'a satmıştır⁹⁶⁷.

1889 yılında Ardeşen Köyü'nden Terzioğlu Ali Cibistasi (Kavaklı) Köyü ahalisinden Mehmet Ali Efendi'ye tarlasını satmış buna karşılık 1 öküz almış geriye kalan parayı da iki ay sonra almak üzere anlaşmıştır⁹⁶⁸.

1892 yılında Oca (Yeniyol) Köyü'nden Ahmet kızı Hatice babası Ahmet'ten kalan bir evi ve bunun yanında ağaçları Mehmetoğlu Aliye satışını gerçekleştirmiştir⁹⁶⁹.

1897 yılında Okkordule (Yayla) Köyü'nden Efendizâde Mehmet Efendi annesinden kendisine kalan araziye Alırıza Efendi'ye satmıştır⁹⁷⁰.

1902 tarihli belgeye göre de Kahyazâde Sait'in Ardeşen Yenişehir'de bulunan dükkânları Rize tüccarlarından Hacı Mahmutzâde Hacı İlyas ve çocukları Hafız Mehmet ve Yahya Efendiler tarafından Sait Efendi'nin biriken borçlarını ödememesi üzerine hacz ettirmiştir⁹⁷¹.

1909 yılında Cibistasi (Kavaklı) Köyü'nden Salihoğlu Hasanoğlu Mustafa ile aynı köyden Salih Reisoğlu Hanife ve kızları Fatma arasında emlak ve arazi davaları olmuştur⁹⁷². Aynı yıl benzer bir alışveriş de Çaskuri (Serindere) Köyü'nden Serdaroğlu Hanife kızı Emine ve Kolayiroğlu Rukiye arasında çeşitli emlak satışları olmuştur⁹⁷³.

Aynı yıldaki bir başka belgede Ğere (Işıklı) Köyü'nde Gelenoğlu Mehmet Ali'nin annesi Mehmet kızı Hatice kendisine ait olan arazi emlakını kiraya vererek gelirini yatırım amaçlı kullanmıştır⁹⁷⁴.

1910 yılındaki belgeye göre Atina Kazâsı'nın Ardeşen Nâhiyesi'nde Baszazâde kızı Saniye Hanım, babasından kalan emlakı Tolatorzâde Ziya

---

⁹⁶⁵ P.Ş.S. Nr. 1478. s. 55.

⁹⁶⁶ P.Ş.S. Nr. 1478. s. 61.

⁹⁶⁷ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 37.

⁹⁶⁸ P.Ş.S. Nr. 1479. s. 88.

⁹⁶⁹ P.Ş.S. Nr. 1480. s. 29.

⁹⁷⁰ P.Ş.S. Nr. 1482. s. 80.

⁹⁷¹ P.Ş.S. Nr. 1483. s. 43.

⁹⁷² P.Ş.S. Nr. 1486. s. 10.

⁹⁷³ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 11.

⁹⁷⁴ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 14.

Efendi tarafından satılmıştır⁹⁷⁵. Aynı yıl Siyat (Kahveciler) Köyü'nden Altıparmaklı kızını Ayşe, annesinden kendisine intikal eden Bafra Kazâsı'ndaki emlağını satarak ticarî kazanç sağlamıştır⁹⁷⁶.

4.1.1.4. Madencilik

Karadeniz Bölgesi'nden bahseden çeşitli kitaplar, seyahatnâmeler ve bölgeyi anlatan eski eserler bu bölgenin zengin maden yataklarının varlığından söz ederler. Buna benzer bilgiler de yakın dönem tarihçileri arasında bulunan Mahmut Goloğlu'nun *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus* ayrıca Mehmet Bilgin'in *Sürmene Tarihi ve Doğu Karadeniz Tarihi, İnsan Kültür* adlı eserlerinde de yer almıştır⁹⁷⁷.

Devlet kurumlarımızdan olan Maden Teknik Arama Enstitüsü'nün yayınladığı raporunda ve maden haritalarında Karadeniz Bölgesi'nin zengin maden yataklarına sahip olduğu yeniden tespit edilmiştir. Atina, Ayder sahası, Ardeşen Issızdere sahası, Ardeşen Bayırcık sahası ve Ardeşen Başmahalle sahası maden yatakları olan yerlerdendir⁹⁷⁸.

1909 yılında bölgeye giden heyet raporuna göre Ortaköy ve Muttafi (Gündoğan) Köyleri arasında kalan bölgenin demir maden damarlarına sahip olduğu tespit edilip bölgenin bir de maden haritası çıkarılmıştır. Ardından tespit edilen maden ocağının işletilmesi için 1913 yılında ihaleye çıkmış yapılan ihale neticesinde maden ocağını 99 yıllığına işletme hakkı Mustafa Kazım Efendi'ye verilmiştir. Bu karar 1914 yılında da meclisin onayından geçmiştir⁹⁷⁹. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde işletildiği anlaşılan maden ocağı, bilinmeyen sebeplerden dolayı kapatılmıştır. Ne zaman kapatıldığı konusunda bilgi edinilememiştir.

4.2. Çarşılar ve Pazaryerleri

Çarşı ve burada kurulan pazarlar bir yerleşim biriminin ticarî faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı mekânlardır. Çarşı ve pazarın kurulduğu muhit genel itibarıyla civar yerleşim birimlerine oranla merkezi bir konumu bulunmaktadır. Buralarda pekçok iş koluna ait dükkânlar yer alır. Bunun yanında bir de pazaryeri bulunur. İnsanlar haftanın belli günlerinde ürettikleri mamülleri buralarda satmak suretiyle kazanç elde ederler ve elde ettikleri kazançla da ihtiyaçları olan bir başka mamül satın alarak ticari hareketliliğe katkı sağladıkları gibi sosyal ve iktisadî hayatın hareketlenmesinde de rol oynarlar.

⁹⁷⁵ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 25.

⁹⁷⁶ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 64.

⁹⁷⁷ Saraç, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi", s. 96.

⁹⁷⁸ Erkan, *Rize Şer'iyye Sicilleri*, s. 67.

⁹⁷⁹ BCA. Nr. 18/191/42/1931.

4.2.1. Şehirdeki Çarşı ve Pazarlar

Çarşı ve pazarlar, genel anlamıyla insanların en yoğun olarak kullandığı ortak mekânlardır⁹⁸⁰. Antik çağlardan beri Karadeniz kıyılarında ticaretin yapıldığını ve pazarların kurulduğunu biliyoruz⁹⁸¹. Atina, Karadeniz kıyı yerleşim birimlerinden olması hasebiyle süreç içinde bu alışverişten çapınca nasibini almıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında (1843-1844 yıllarında) bölgede araştırmalarda bulunan Karl Koch'un gezi notlarından anlaşıldığı üzere Atina'nın bir tane çarşısı vardı. Çarşı, oda şeklinde ve sıralar halinde önceden beri mevcut olan dükkânlardan oluşuyordu. Buralarda öteden beri alışılmış ürünlerden olan meyve, diğer hazır yiyecekler, giyisiler ve çok sayıda ayakabı satışı yapılıyordu. Bunların yanında keten ve pamuk ürünleri, örgüler, bağ-bahçelerde kullanılacak demir araçlar ve bakırdan kap-kacak eşyalar satılıyordu. Parası olan ve tüccarlık yapan kişiler satılan ürünleri peşin para vererek alabilirken köyden gelenler ise yanlarında getirdikleri meyve, sebze ya da hayvansal ürünlerini sattıktan sonra gerekli olan ürünleri alabiliyordu. Çarşının en kalabalık olduğu gün perşembe günüydü. Çünkü perşembe günü buranın pazar günüydü. Dolayısıyla diğer günlere nazaran hafta günü çarşıda yüzlerce insan buluşurdu. Kadınlar ve erkekler birlikte bu alış-verişin içinde yer alıyor ve yanlarında getirdikleri malları satarak, ya da diğer mallarla değiştirerek alış-veriş faaliyetlerini tamamlıyorlardı⁹⁸². 1870 yılında ise hafta gününde değişiklik yapılarak cuma günlerinde pazar kurulmaya başlandı⁹⁸³. Bu durum 1902 yılına kadar sürdü. 1902 yılından itibaren bilinmeyen sebeplerden dolayı hafta günü yine değişikliğe uğrayarak salı günü hafta günü olarak belirlenip pazarlar kuruldu⁹⁸⁴. 1903⁹⁸⁵ ve 1904⁹⁸⁶ yıllarında da buranın haftası salı günüydü. Günümüzde ise Pazar (Atina)'ın hafta günü pazartesidir.

1870 yılında Atina Çarşısı'nda 2 kahvehane, 4 fırın, 180 dükkân bulunurken,⁹⁸⁷ 1871 yılında bu oranda kısmı değişiklikler olmuştur. Bu yıl 3 kahvehane, 3 fırın ve 174 dükkân faaliyetlerini sürdürüyordu⁹⁸⁸. 1872⁹⁸⁹ ve

⁹⁸⁰ Kaya, "Tanzimat'tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar", s. 107.

⁹⁸¹ İldiko Beller ve Hann Chirs Han, *Doğu Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 107.

⁹⁸² Arıcı, *Karl Koch'un 1843-1844 Yıllarında Doğu Gezileri, Rize Dağlarındaki Seyahatlerinin Rize Bölümü*, s. 118-120.

⁹⁸³ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 79. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 165.

⁹⁸⁴ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 280. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 563.

⁹⁸⁵ T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 284. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1903 T.V.S., Cilt 21, s. 567.

⁹⁸⁶ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 177. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 365.

⁹⁸⁷ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 96-97. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 191.

⁹⁸⁸ T.V.S. H. 1288/M. 1871, s. 104-105. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1871 T.V.S., Cilt 3, s. 207.

⁹⁸⁹ T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 88-91. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1873 T.V.S., Cilt 5, s. 181-183.

1874 yıllarında 1871 yılındaki bilgiler tekrarlanmıştır⁹⁹⁰. 1875 yılında dükkân sayısında bir azalma söz konusu olmuştur. Bu yıl tespit edilen dükkân sayısı 111 olurken aynı durum fırında da yaşanmıştır. Fırın sayısı 1'e düşerken kahvehane sayısında bir değişiklik olmuştur. Belirtilen yılda 3 kahvehanenin bulunduğu kayıtlara geçirilmiştir⁹⁹¹. 1875 yılında 1 fırın, 1 mağaza, 111 dükkân, 3 kahvehane olarak bir önceki yılın bilgileri tekrarlanmıştır⁹⁹². 1877 yılında da 1 fırın, 1 mağaza, 111 dükkân, 1 kahvehane şeklinde olmuştur⁹⁹³. 1878 yılında 1 fırın 1 mağaza, 111 dükkân, 3 kahvehane olarak kaydedilmiştir⁹⁹⁴. 1879⁹⁹⁵ ve 1901 yılları arasındaki salnâmelerde görüldüğü kadarıyla kazâ değil de sancak bazında tespitlerde bulunulduğu için mağaza, fırın, dükkân gibi kazâ merkezinde bulunan iş yerlerinin ayrı ayrı tespiti yapılarak sayıları çıkartılamamıştır.

20. yüzyıl başları olan 1902 yılına gelindiğinde ise Atina Kazâsı'nda 338 dükkân, 31 kahvehane ve 16 fırın bulunmaktaydı⁹⁹⁶. 1903⁹⁹⁷ ve 1904⁹⁹⁸ yıllarında da kazâdaki ticarethanelerin durumunda bir değişiklik gözlenmedi.

4.3. Ziraî Hayat

Atina ve dâhilinde bulunan yerleşim birimleri bölgenin Osmanlı idaresine geçmesinden sonra gerek buralarda yapılan ilk tahrir kayıtlarında yer alan bilgilerden gerekse bölgede toplanan vergilerden de anlaşılacağı üzere, halkın büyük bölümü ziraatla meşguldü⁹⁹⁹. Mevcut tarlalarda arpa, buğday, darı, mısır (lazutti), mercimek, bakla, nohut ve sarımsak gibi bakliyat ve hububat üretimi yapılıyordu. Kazâda en fazla darı ve buğday üretilmekteydi¹⁰⁰⁰. Tarımsal faaliyetlerin yapıldığı yerler 500 metrekareyi geçmezdi¹⁰⁰¹. Bunların yanında bağcılık ve meyvecilik faaliyetleri de sürdürülmekteydi. Ceviz, kestane, fındık, armut, elma, kiraz ve üzüm burada yetiştirilen meyveler arasında bulunuyordu. 1486 ve 1554 yılları arasında Atina'da en fazla üretilen meyve ceviz, ardından da üzüm gelmekteydi¹⁰⁰².

⁹⁹⁰ T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 90-93. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1874 T.V.S.*, Cilt 6, s. 187-189.

⁹⁹¹ T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 105-106. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1875 T.V.S.*, Cilt 7, s. 263.

⁹⁹² T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 104-107. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1876 T.V.S.*, Cilt 8, s. 261-263.

⁹⁹³ T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 100-103. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1877 T.V.S.*, Cilt 9, s. 203-205.

⁹⁹⁴ T.V.S. H. 1295/M. 1878, s. 122-125. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1878 T.V.S.*, Cilt 10, s. 247-249.

⁹⁹⁵ T.V.S. H. 1296/M. 1879, s. 140-141. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1879 T.V.S.*, Cilt 11, s. 261.

⁹⁹⁶ T.V.S. H. 1320/M. 1902, s. 280. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1902 T.V.S.*, Cilt 20, s. 563.

⁹⁹⁷ T.V.S. H. 1321/M. 1903, s. 284. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1903 T.V.S.*, Cilt 21, s. 567.

⁹⁹⁸ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 177. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, *1904 T.V.S.*, Cilt 22, s. 365.

⁹⁹⁹ Bostan, XV-XVI. *Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 476-477.

¹⁰⁰⁰ Bostan, XV-XVI. *Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 487-495.

¹⁰⁰¹ Murat Çiftçi, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Özel Mülkiyet ve Yapısal Özellikleri", *Turkish Studies*, 6/3, 2011, s. 624.

¹⁰⁰² Bostan, XV-XVI. *Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 501-503.

Atina'da yetiştirilen bir başka ürün de kendirdi. Bir sanayi bitkisi olan kendirden keten bezi ve urgan (halat) yapılmaktaydı. Atina yılda 38.728 kilo kendir üretimi ile 1554 yılında Trabzon Sancağı'nda üçüncü sırada idi¹⁰⁰³.

19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde tarım ve tarımsal ürünlerin oranlarında ilk dönemlerden farklı olarak kayıtlara aktarıldığını görmekteyiz. Bu yüzyıllarda gerek Atina'nın merkezi gerekse merkeze yakın sahil kesimleri bataklık halinde bulunduğundan tarımsal faaliyetler ağırlıklı olarak köylerde sürdürülmekteydi. 20. yüzyıl başlarında kazâ dâhilindeki göl ve bataklıkları kurutmaya yönelik yapılan çalışmalardan da bu durumu anlamaktayız¹⁰⁰⁴. Kazâ merkezi ve sahil şeridinde tarımsal faaliyetlerin çok fazla yapılamadığını gösteren bilgi ise buralardaki bahçe ve tarlaların azlığıdır. Kazâ genelinde tarla ve bahçelerin sayısı ise yıllara göre dağılımı şu şekilde olmuştur; 1870 yılında Trabzon Vilâyet Salnâmesi'nin Atina Kazâsı kısmında hiç bahçe ve tarla kaydı bulunmazken¹⁰⁰⁵. Bir yıl sonra yani 1871 yılında kazâ genelindeki tarla sayısı 51 olarak kaydedilmiştir. Tarla sayısı 1872¹⁰⁰⁶, 1873¹⁰⁰⁷, 1874¹⁰⁰⁸, 1875¹⁰⁰⁹ yıllarında aynı kalırken, 1876 yılında bu sayı 708'e yükselmiştir¹⁰¹⁰. 1878 yılında bu sayıda herhangi bir değişiklik olmamıştır¹⁰¹¹. Verilen yıllarda bahçe sayısı 2 olarak gösterilmiştir.

Atina'da 1900 yılında Ziraat Bankası kurulmasıyla tarımsal faaliyetler hız kazanmıştır¹⁰¹². 1904 yılında tarla sayısı belirtilmiyor olsa da yöre halkının büyük çoğunun ziraatla meşgul olduğu ve buradan elde ettiği gelirle yaşamını idame ettirdiği anlaşılmaktadır. Çiftçiler buralarda mısır, buğday, arpa, fasulye gibi tahıl ürünleri, portakal, limon, elma, armut, üzüm, ceviz, incir, kiraz ve dut gibi meyveleri yetiştiriyordu. Bunların yanında kendir yetiştirip bu sanayi bitkisinden keten bezi, yünden elbiselik ve çorap gibi şeyler üretiliyordu¹⁰¹³.

1904 yılındaki bilgilere göre Atina Kazâsı'nın idarî sahasında kalan toplam 2.513.324 dönüm arazisinin içinde tarla olarak kullanılan tarım alanlarının oranı 127.996 dönümdür¹⁰¹⁴. Bu tarım arazilerin içinde kalan

¹⁰⁰³ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 510-512.

¹⁰⁰⁴ BOA. HRT. H. 1106.

¹⁰⁰⁵ T.V.S. H. 1287/M. 1870, s. 96-97. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1870 T.V.S., Cilt 2, s. 191.

¹⁰⁰⁶ T.V.S. H. 1289/M. 1872, s. 106-107. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1872 T.V.S., Cilt 4, s. 211.

¹⁰⁰⁷ T.V.S. H. 1290/M. 1873, s. 90-91. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1873 T.V.S., Cilt 5, s. 183.

¹⁰⁰⁸ T.V.S. H. 1291/M. 1874, s. 94-95. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1874 T.V.S., Cilt 6, s. 187-189.

¹⁰⁰⁹ T.V.S. H. 1292/M. 1875, s. 109-110. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1875 T.V.S., Cilt 7, s. 263.

¹⁰¹⁰ T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 108-109. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1876 T.V.S., Cilt 8, s. 261-263.

¹⁰¹¹ T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 96-97. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1877 T.V.S., Cilt 9, s. 195-197.

¹⁰¹² T.V.S. H. 1316/M. 1900, s. 222. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1900 T.V.S., Cilt 18, s. 449.

¹⁰¹³ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 177-178. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 365-367.

¹⁰¹⁴ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 435. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 877.

mamüllerin dağılım oranı ise belirtilmemiştir.

4.3.1. Üretim ve Vergiler

Osmanlı klasik döneminde mirî-tapulu veya çifhane sistemi olarak adlandırılan arazî sisteminde üretim malî bir ünite sayılırdı. Tarım faaliyetleri de bu sistem çerçevesinde ceyeran ederdi. Köylüler, tasarruflarındaki arazinin büyüklüğüne göre çift, nîm-çift, bennâk, caba, mücerred gibi kategorilere ayrılmakta ve buna göre de, bölgelere göre değişen miktarlarda çift resmi gibi vergiler ödemekteydiler¹⁰¹⁵. Osmanlılarda vergi ile alakalı oldukça fazla terim olmasına rağmen kaynaklarda daha çok tercih edileni “virgü”dür. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren günümüzdeki anlamı ve kapsamıyla kullanılmaya başlanmıştır¹⁰¹⁶. En genel anlamıyla Vergi, veriş, atıyye, ihsan ve hisse anlamlarında kullanılmaktadır¹⁰¹⁷. Bu kelime tarihi süreçler içinde hediye, yardım, iştirak, fedakârlık ve zorla alma gibi çeşitli safhalar geçirmiştir. Neticede de tüm masrafların belli oranının fertler arasında paylaşılan kural olarak ortaya çıkmıştır¹⁰¹⁸. Osmanlı’da vergi şer’i ve örfî olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Ancak bunların kendi içinde seksene varan çeşidi bulunuyordu¹⁰¹⁹. Bu vergi çeşitleri Tanzimat Fermanı’na kadar sürdü. Tanzimat Fermanı’nın ardından iltizam sisteminin kaldırılmasıyla beraber yeni sisteme geçildi. Yeni sistem, halkın gelir düzeyine göre tahsilat yapılmasını uygun görüyordu. Bu amaçla taşralarda “Muhassıllık-ı Emvâl” adlı görevli memurlar oluşturuldu¹⁰²⁰.

Tanzimat döneminde yapılan en önemli yeniliklerden biri şüphesiz ki yıllardan beri gelen ve pek çok karışıklığa sebebiyet veren örfî vergilerin kaldırılmış olmasıdır. Yeni sistemin en önemli özelliği de herkesin gelir düzeyini esas alması bunun yanında taksitli bir şekilde ödeme yapılabilmesidir¹⁰²¹. Sayımlar sonucunda tespit edilen emlak, arazi ve hayvanatlar Temettuat Defterlerine kaydedilmiştir. Köylünün yıllık olarak

¹⁰¹⁵ Mehmet Öz, “Osmanlı Klasik Döneminde Tarım”, *Osmanlı*, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1999, s. 66-73.

¹⁰¹⁶ M. Macit Kenanoğlu, “Vergi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 43, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 52-58.

¹⁰¹⁷ Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)*, s. 470.

¹⁰¹⁸ Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2005, s. 59-61.

¹⁰¹⁹ Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 48-49.

¹⁰²⁰ Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, s. 110-111. Ayrıca Bkz. Abdüllatif Şener, *Sona Doğru Osmanlı*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007, s. 75-84. Ayrıca Bkz. Kenanoğlu, “Vergi”, s. 56-57.

¹⁰²¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi (1500-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 213-223. Ayrıca Bkz. Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)*, s. 471.; İsmail Yıldırım, “Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, S. 2, Elazığ, 2001, s. 315.

tutulan mallarının kayıt işleri muhassıllar tarafından yapılıyordu¹⁰²². Vergi, köy veya mahallenin muhtarları kocabaşı ya da imamı tarafından tahsil ediliyordu. Muhassıllar kayıt işlerini tamamlamasının ardından para ile beraber kayıt defterlerini kazâya götürüp elde edilen veriler kazâ meclisindeki defterlere işlenirdi. Gelen paranın miktarı belirlenip tarihi atıldıktan sonra kazâ müdürü ve sandık emini tarafından mühürlenirdi. Paraların merkeze intikal ettirilmesinde de zaptiyeler görev alırdı. Bu uygulama 1840 ile 1859 yılları arasında uygulandı¹⁰²³. Daha sonra 1864 yılında çıkarılan vilâyet nizâm-nâmesi malî idareyi de etkiledi. Bu yeni düzenlemede köylerde muhtarlar, kazâlarda mal müdürleri, sancaklarda muhasebeciler ve vilâyet merkezinde defterdarlara malî görev ve yetkiler verildi. Belirtilen birim ve görevlileri vergi tahsil işlemleri sonucunda paraların mal sandıklarına ve oradan da merkezî devlet hazinesine intikaline yönelik esasları belirlendi. Bu nizâm-nâmeye göre kazâlarda, sancak ve vilâyetlerde mal sandıkları bulunuyordu. Yapılan tahsilatlar bu sandıkara yatırılarak devlet harcamaları buradan karşılanıyordu. Sandık sorumluluğunu da sandık eminleri yapıyordu. Bu uygulama devletin son dönemlerine kadar sürdürüldü¹⁰²⁴.

Vergi tahsilinin tarihi süreçteki durumu hakkında genel bilgilerle izah ettikten sonra Atina Kazâsı'nda tarihi süreç içinde alınan vergi çeşidi ve miktarının 20. yüzyıl başlarına kadar gelişim süreci ise şöyle olmuştur;

1486 yılından itibaren Atina Kazâsı'nda şahıs başına alınan çeşitli vergiler bulunmaktaydı. İspençe ve bennâk alınan vergilerdendi. Belirtilen yılda Atina'dan alınan İspençe Vergisi'nin oranı %10.41 dir. Aynı yıl kazâdan alınan Bennâk Vergisi oranı ise %18.94'tür¹⁰²⁵.

1515 yılında alınan İspençe Vergisi'nin oranı %13.89, Bennâk Vergisi oranı %8.81 idi. Aynı yıl diğer vergilerin oranı ise şöyle olmuştur; Öşr-i Baştına %13.85, Resm-i Cerâyim %13.30, Resm-i Arûsiyye %10.66, Resm-i Bostan %15.40, Resm-i Niyâbet %19.51 olmak üzere toplamda %13.76 oranında vergi ödeniyordu¹⁰²⁶.

1554 yılında Resm-i İspençe vergisinin oranı %5.59, Niyâbet-i İspençe %4.27 Resm-i Bennâk vergisi oranı %21.25 idi. Öşr-i Baştına %18.90, Resm-i Cerâyim %16.36, Resm-i Arûsiyye %12.30, Resm-i Niyâbet %14.46 olmak

¹⁰²² Abdullatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990, s. 97.

¹⁰²³ Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, s. 105-106.

¹⁰²⁴ Şener, *Sona Doğru Osmanlı*, s. 81-84.

¹⁰²⁵ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 475-476.

¹⁰²⁶ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 479.

üzre toplamda %9.04 oranında vergi ödeniyordu¹⁰²⁷.

Atina Kazâsı'nda 1486 yılında yetiştirilen buğdaydan alınan Aynî Öşr'ün (verginin) miktarı %0.23, kapçıklı buğdaydan alınan vergi oranı %15.71, darıdan alınan vergi oran %13, arpadan alınan vergi oranı 0.89'dür. 1515 yılında ise kapçıklı buğdaydan alınan verginin oranı %20.43, darıdan alınan verginin oranı %11.95'tir. 1554 yılında ise kapçıklı buğdaydan alınan verginin oranı %24.39, darının oranı %10.17 dir¹⁰²⁸.

4.3.1.1. Aşâr Vergisi

19. yüzyıla gelindiğinde arazi sahipleri kendilerine ait tarım arazilerinden tek tip vergi olarak Aşâr (öşür, öşr) denen arazi vergisi ödemekteydiler. Öşür, arazî ürünlerinden onda bir oranında alınan vergi miktarının adıdır. Çoğulu aşârdır. Öşrü toplayana aşir ya da muaşir denilmiştir¹⁰²⁹. Bu vergiler iki yılda bir toplanmış bölgedeki tarlalardan elde edilen verime göre vergi oranında değişiklik göstermiştir. Bu değişiklik aşağıdaki verilere de yansımıştır. Aynî yada kuruş olarak tahsil edilmiştir. Hazine için büyük önem taşıyan aşâr varlığını Cumhuriyete kadar devam ettirdi. 1925 yılında düzenlenen vergi sistemi ile yürürlükten kaldırıldı¹⁰³⁰.

1876-1877 yıl aralığında Atina Kazâsı dâhilindeki köylerde yaşayan ahalinin ödediği Aşâr Vergisi oranı aşağıda tabloda gösterildiği gibi şekillenmiştir¹⁰³¹.

¹⁰²⁷ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 482.

¹⁰²⁸ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 493.

¹⁰²⁹ Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 34, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 100-103. Ayrıca Bkz. Mehmet Erkal, "Öşür", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 34, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 97-100.; Özger, XIX. Yüzyılda Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı), s. 475.

¹⁰³⁰ Tabakoğlu, "Öşür", s. 102.

¹⁰³¹ T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 214-221. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1876 T.V.S., Cilt 8, s. 371-377. 1877 yılına ait Trabzon Vilâyet Sâlnâmesi'nde de tekrarlanmıştır. Adı geçen verginin iki yılda bir toplanıyor olması bu durumun sebebi olarak gösterilebilir.; T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 210-219.; Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1877 T.V.S., Cilt 9, s. 313-319.

Tablo-50: 1876-1877 Yılları Arasında Atina Kazâsı ve Kazâ Dâhilinde Bulunan Hemşin Nâhiyesi'ne Bağlı Köylerde Toplanan Aşâr Vergisi Miktarı.

KAZÂ	NÂHIYE	KARYE/KÖY ESKİ/YENİ İSİMLERİ	MAHALLE ESKİ/YENİ İSİMLERİ	AŞÂR MİKTARI (kg)	VERGİ ORANI (Kuruş)
ATINA	ATINA MERKEZ		PAZAR MAHALLESİ	1409	4776
"	"	AGVAN/SESLİKAYA		5020	1801
"	"	APSO/SUÇATI		4693	1228
"	"	ARANAC/DARILI		3205	736
"	"	ARDEŞİN/ARDEŞEN		4608	1416
"	"	AVRAMIT/GUNEYKOY		2867	922
"	"	BAKKOZ/YAMAÇDERE		4533	2146
"	"	BOGİNA/ŞENDERE		4786	1681
"	"	BULEP-I SUFLA/KIRAZLIK		2473	976
"	"	BULEP-I ULYA/ZAFER		2401	2224
"	"	CACIVAT/AKMESCİT		3020	1145
"	"	CİBİSTAS/KAVAKLI		4686	2278
"	"	CİGETORE/BOGAZLI		5152	2062
"	"	CUNBAT/YEŞİLKOY		1057	715
"	"	DADIVAT/HANDAGI		1594	762
"	"	DIYAN		3551	658
"	"	DUTGE/TUNCA		5971	2252
"	"	GVANT/ÇAYIRDUZU		2434	1410
"	"	GERE/GERA		8322	-----
"	"	HACAPIT/SUBAŞI		2715	733
"	"	HANÇKUN/ALÇILI		2401	126
"	"	GAKKU/ŞEHİTLİK		3385	1303
"	"	HOTRI/KOCAKOPRU		5127	2389
"	"	HUDİSA/KESİKKOPRU		3833	1410
"	"	HUNAR/AKTAŞ		1729	1145
"	"	İLASTAS/YEMİŞLİ		3729	1265
"	"	KEMER		3387	976
"	"	KEŞAN		1665	736
"	"	KOMİLO/MURATKOY		6043	2288
"	"	KOSTANIVAT/DERNEK		3995	-----
"	"	KUKULAT/HISARLI		3068	1627
"	"	KVANÇARER/ELMALIK		3124	2767
"	"	LAMGO/YUCEHİSAR		5486	1995
"	"	MAMAKIVAT/IRMAKKOY		5280	2625
"	"		MECİDİYE MAHALLESİ	-----	431
"	"	MEKALİSKRİT/DİKKAYA		4529	2766
"	"	MELYAT/MERDİVENLİ		2483	1297
"	"	MUTTAFI/GUNDOĞAN		2211	1089
"	"	NEFS-I ZOĞA		2589	1400
"	"	NOGADIHA/CUMHURİYET		4305	1936
"	"	NOHLAPSU/YAVUZ		2449	1737
"	"	OCE/YENİYOL		2322	5456
"	"	OKNE		2218	363
"	"	OKKORDULE/YAYLA		2577	-----
"	"	ORTAKOY/ORTAKOY		2658	1514
"	"	PELERGİVAR/ARKAYA		2794	1086
"	"	SANO/TOPLUCA		3794	2214
"	"	SALONÇE/ARMAGAN		3975	1457
"	"	SAPU/OCAK		6593	2980
"	"	SIYAT/KAHVECİLER		4690	2278
"	"	SUKİTA/DEREBAŞI		4517	1573
"	"	SURMINAT/KUZAYÇA		2250	704
"	"	ŞANGUL/DOĞANAY		2504	813

“	“	ŞİLERİT/SOĞUKSU	3544	2223
“	“	TALVAT/TUTUNCULER	4945	2233
“	“	TOLİKÇET/DUYGULU	1865	705
“	“	TORDIVAT/SIVRIKALE	3370	1572
“	“	VENEK/ORNEK	2497	760
“	“	YANIVAT/BAYIRCIK	1982	924
“	“	ZAGNAT/DERINSU	2298	411
“	“	ZELUR	1804	922
“	“	ZGEM-I SÜFLA/AŞAĞIDURAK	4897	3089
“	“	ZGEM-I ULYA/YUKARIDURAK	4752	1952
“	HEMŞİN	KAMNOS/EKMEKÇİ	2719	1078
“	“	TOLONIS/YEŞİLTEPE	1812	954
“	“	MESAHOR/KAPTANPAŞA	3663	1114
“	“	BABIK/ÇUKURLUHOCA	4718	2135
“	“	CUTNIS/ORMANCIK	3165	1357
“	“	BALAHOR/YENICE	4757	2073
“	“	BERESTAN/	3509	1444
“	“	HAHUNÇ/ÇATALDERE	3773	2292
“	“	MAKRİBUTAM/İNCESU	1449	1145
“	“	BAŞHEMŞİN/ORTAKLAR	1495	1500
“	“	ORTAHEMŞİN	1378	2185
“	“	AŞAĞIHEMŞİN	1378	965
“	“	KALE-I BALA	2751	1500
“	“	VAROŞ/HISARCIK-YAZLIK	710	147
“	“	ELEVİT/YAYLAKOY	1216	870
“	“	ÇAT/ÇATKOY	1294	730
“	“	MEYDAN/MEYDANKOY	1622	980
“	“	KOLONA/ZILKALE	3380	167
“	“	MOLLAVEYS/ULKU	6842	3070
“	“	ÇİNÇİVA/ŞENYUVA	3848	1815
“	“	KUŞİVA/YOLKIYI	4331	1912
“	“	MAKREVIS/KONAKLAR	5410	2365
“	“	CANAVA/NURLUCA	3696	1230
“	“	HOLCO/KAPLICA	1760	1145
“	“	KISMANMOLİVİH/YUKARI ŞİMSİRLİ	2551	1200
“	“	LİVİKÇAKISLI/	2562	1670
“	“	ŞİRDENKADEN/	3404	1475
“	“	SERT/	1590	730
“	“	VIÇE-I ULYA/YUKARI ÇAMLICA	1579	824
“	“	VIÇE-I SÜFLA/AŞAĞI ÇAMLICA	3133	1770
“	“	MELMENAT/AKBUCAK	6286	3020
“	“	ACABA/BUCAK	2425	1045
“	“	ÇINKIT/UGRAK	2538	1045
“	“	MELESKUR/ORTAYOL	2709	1459
“	“	GUMNO/YALTKAYA	5558	2550
“	“	BODULLU/MUTLU	4704	2345
“	“	TEZİNA/AKYAMAÇ	4877	1770
“	“	ZUGAORTAKOY/ ORTAKÖY	6123	2295
“	“	BADARA/BAHAR	1786	885
“	“	SANOVA/	1898	1145
“	“	TEPAN/BİLEN	3010	1430
“	“	NEFS-I ZUGA/ ÇAMLİYEPE	446	1770
“	“	SAGIRLI/HILAL	1849	1045
Toplam 106 Köy		İki Yıllık Aşâr ve Alınan Oşür (Aşâr) Vergi Miktarının Toplamı	347.865	160.104

Kaynak: T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 214-221. Bkz. T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 210-219.

Yukarıdaki tablodan elde edilen verilere göre 8.322 oranıyla en fazla aşâr Ğere (Işıklı)'de toplanmıştır. Ancak kayıtlarda buradan alınan vergi oranı kaydedilmemiştir. Aşâr miktarı arttıkça ödenen vergi miktarı da artacağı için en fazla aşârı ve vergiyi Ğere (Işıklı) Köyü ödediğini söyleyebiliriz. En az aşâr ise 446 oranıyla Nefs-i Zuğa (Çamlıtepe) Köyü'nde toplanmıştır. Ancak köyler arasında en az aşâr toplanmasına rağmen toplanan aşâra göre alınan vergi mitarı oldukça yüksek olmuştur. Bunun neden, birim alanda elde edilen mahsulün kalite oranının yüksekliği olarak gösterilebilir. Adi geçen köyden alınan vergi miktarı ise; 1770'tir. Toplanan vergi oranının en az olduğu köy ise 147 oranı ile Varoş (Hisarcık-Yazlık) Köyü olmuştur. Bunların yanında tüm köylerin aşâr miktarları belirtilirken bazı köylerin aşâr miktarının karşılığında ödediği vergi miktarı belirtilmemiştir. Bu köyler şunlardır; Ğere (Işıklı), Kostanivar (Dernek) ve Okkordule (Yayla) Köyleridir. Kayıtlarda yer alan en yüksek vergi miktarını ödeyen köy ise Oce (Yeniyol) Köyü olmuştur.

4.4. Değirmenler

Değirmen kahve, buğday, mısır, nohut vb. gibi tahıl ürünlerini öğüterek un haline getirilmesini sağlayan araç veya alet olarak tanımlanır. Bir akarsudan doğrudan biriktirilerek akıtılan sudan yararlanılarak elde edilen ve enerji ile çalışan değirmenlerin bir çeşidi olan su değirmenleri¹⁰³² kökeni ve farklı çeşitlerinin gelişimi akademik alanda halendaha tartışılan bir konudur. Moritz ve Wikander gibi bilim adamları değirmenlerin M.Ö. II. yüzyılın sonu ya da M.Ö. I. yüzyılın başlarında icat edildiğini belirtmişlerdir. Pergeli Apollonius tarafından M.Ö. III. yılının ikinci yarısında icat edilen buhar kullanan otomatik flüt çalar ve Arşiment tarafından icat edilen su saatine dikkat çeken Lewis'e göre icat edilenlerin her ikisinin de su değirmeninden gelen bir mekanizmaya bağlı olduğu, güç sağlayan değirmenlerin hem yatay hem de dikey olarak zaten mevcut olduğu yönünde dayanak noktası oluşturarak bu değirmenlerin M.Ö. III. yüzyılda diğer su kaldırma araçları ile birlikte çeşitli şekillerde ortaya çıktığını ve en eski delillerde bu değirmenlerin ilk pratik kullanımlarını Küçük Asya'da görüldüğünü ileri sürmüştür. Lucretius de *Evrenin Doğası* adlı eserinde su değirmenlerinin M.Ö. I. yüzyılda gayet iyi bilindiğini söylemiştir¹⁰³³. Strabon'a göre Anadolu'da su değirmenlerinin varlığına dair ilk delil ise

¹⁰³² Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler", *Turkish Studies*, 9/1, 2014, s. 638-639.

¹⁰³³ Salih Ceylan, "Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Ağlasun Örneği)", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 19, S. 31, 2014, s. 69-71.

Türkiye'nin kuzeyindeki Niksar (Tokat'ın İlçesi)'a yakın Kaberia'daki Pont Kralı Mithridates'in sarayındaki su değirmenidir¹⁰³⁴. Diğer bir bilgi de su değirmenlerin ilk olarak M.Ö. 100 yılında Yugoslavya'da ve Amavutluk'ta kullanılmaya başlandığı yönündedir¹⁰³⁵. Su değirmenleri Türk tarihinde Büyük Hun Devleti'ne kadar uzanmaktadır. Göktürk, Uygur ve Hazarlarda değirmenlerle ilgili unsurlara rastlansa da Türklerde ilk defa Uygurlar döneminde kullanılmıştır¹⁰³⁶. M.S. 200'lü yıllarda su değirmenleri o derece yaygınlaşmış ki Frigya'daki Hierapolis (Pamukkale/Denizli)'de su değirmenleri loncası bile kurulmuştur. Su değirmenleri M.S. II. ve III. yüzyıllar arasında Yakındoğu ve Roma'ya ait olmayan yerlere de yayılmıştır. VII. yüzyılda itibaren de İslam devletlerinde değirmenlerin kurulduğu bilinmektedir. X. yüzyıl sonlarında Kuzey Avrupa'ya yayılmış, XII. yüzyılda da yaygınlaşmıştır. Anadolu Selçuklu¹⁰³⁷ ve Osmanlılarda da değirmen kullanımı ile ilgili bilgiler tespit edilmiştir¹⁰³⁸. Atina (Pazar) ve civar bölgelerde ise tam olarak ne zamandan beri kullanıla geldiği henüz bilinmese de bölgenin akarsu yönünden zenginliği, bunun yanında çağrifyanın değirmen kurmaya elverişli yapısı göz önüne alındığında Doğu Karadeniz'deki değirmenlerin varlığı insanların buralara yerleştiği tarihe yakın bir dönemle ilişkilendirilebilir.

Kültürel öğelerin önemli bir unsuru olan değirmenler Türk halk biliminin ve sözlü edebiyatın önemli bir motifidirler. Türk kültürü içinde oldukça zengin değirmen motifli türküler bulunmaktadır. *Değirmenci döner taş/Ah revan oldu gözüm yaşı; Değirmende döner taşım/Sevda değil bu bir hışım; Değirmenin bendine/Taş dönmüyor dönmüyor; Değirmenin bendi miyim/Ben o yârin dengimiyim; Değirmen boş dolanır/Suyu sahroş dolanır; Değirmen düzen olmaz/Bu sevda bizlen olmaz/Gel bu sevdadan vaz*

¹⁰³⁴ Atilla Bir ve Mahmut Kayral, "Osmanlı Döneminde Anadolu'da Kullanıldığı Bilinen Altın Çevirmeli Su Değirmenleri ve Su Kaldırma Düzenleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 173. Ayrıca Bkz. Ceylan, "Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Ağlasun Örneği)", s. 70.

¹⁰³⁵ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 103.

¹⁰³⁶ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 50-230. Ayrıca Bkz. Ceylan, "Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Ağlasun Örneği)", s. 70-71.

¹⁰³⁷ Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularının da sulama kanalları inşa ederek değirmenler inşa eyledikleri yönünde bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Bkz. Muammer Ulutürk, "Meram'da Tarihi Su Değirmenleri", *TÜBAR*, S. XXIX, 2011, s. 448.; Yörük, "XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler", s. 639.

¹⁰³⁸ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, S. 5, Ankara, 1947, s. 483-511. Ayrıca Bkz. Ceylan, "Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Ağlasun Örneği)", s. 70.

*geç/Dinin dinime uymaz; Değirmen üstü çimen; Değirmenin üstü yeşil ot olur; Değirmen sala benzer gibi türkü sözleri bunlardan bazılarıdır*¹⁰³⁹.

Değirmenler pek çok deyim ve atasözlerine de konu olarak toplum hayatında önemli bir yere sahip olduğunu da göstermiştir. *Değirmen taşının altından diri çıkma; Değirmen sele gitmiş şakşaklısını arıyor; Değirmende unu yok nöbet diye baş yarar; Bu değirmenin suyu nerden geliyor; Saçımı değirmende ağartmadım; Tanrı'nın değirmeni yavaş işler ama ince öğütür ve Taşıma suyla değirmen dönemez* cümle kalıpları toplumsal hayatımızda kullanılan deyim ve atasözlerinden en önemli olanlarıdır¹⁰⁴⁰.

Suyun akış kuvveti kullanılmak suretiyle tahıl ürünlerini un haline getirmek için kullanılan değirmenlere Rize'de *dermen*, Hemeşin Bölgesi'nde *dermonç* Atina ve civar bölgelerde ise *karmatte* denilmektedir. Yöredeki ev ve serenderlerden sonra bölgede en çok ihtiyaç duyulan mimarî eserlerdir¹⁰⁴¹. Akarsuların yanibaşlarında kurulmuşlardır. Değirmenler genel itibariyle şahıslar tarafından inşa edilmişlerdir. Böyle olsalar da aslında bunlar halkın ortak malı olarak görülmüş ve bunlardan yararlanılmıştır.

Tahıl ürünlerinin un haline getirilme süreci ise şöyle olmaktadır: Akarsuyun bir bölümü, Çayeli'de *hark*, Hemişin'de *ğerg*, İkizdere'de *puğlek* Rize'de *avlak*, Atina'da *ğergi* denen¹⁰⁴² su kanalları vasıtasıyla değirmenin 8-10 metre üst tarafına ulaştırılır. Daha sonra değirmen ve kanalın arasındaki 8-10 metre yükseklikte suyun toplanabileceği bir mekanizma yapılır. Örnek olarak 8 adet varilin yanyana getirip suyun buraya dolduğunu varsayalım. En altta kalan varilin orta bölümü 10 santimetre çapında yuvarlak olarak delindiğini düşünelim. Varilde doplanan su basınçlı bir şekilde açılan delikten çıkmak isteyecektir. Delikten çıkan basınçlı su, değirmen taşına bağlı olan çarkın pervanesine vurmasıyla çark dönmesi sağlanacaktır. Çark dönünce buna bağlı olan değirmen taşı doğal olarak dönecektir. Ortası delikli üst üste koyulmuş yuvarlak taşın dönmesi ile de taşın içine dökülen tahıl ürünlerinin parçalanıp un haline gelmesi sonrasında sofralarda kullanılan ekmek unu elde edilmiş olacaktır.

Kazâ dâhilinde üretilen buğday, darı ve mısır gibi tarım ürünlerinin öğütülerek ekmeklik un elde etmek amacıyla kullanılan değirmenler, üretilen mamüllerin paralelinde inşa edilmiş olmalıdır. 1486-1515 yılları arasında 4

¹⁰³⁹ Gülay Mirzaoğlu, "Türk Halk Türkülerinde Değirmen Motifi ve Değirmenci Türküleri", *Bilig*, S. 62, 2012, s. 159-182.

¹⁰⁴⁰ Ceylan, "Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Ağlasun Örneği)", s. 68.

¹⁰⁴¹ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 103.

¹⁰⁴² Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 103.

adet değirmen bulunduğu ve bunların tamamı şahıs malı oldukları belirtilmektedir¹⁰⁴³. Ancak bu değirmenlerin hangi köyde buldukları yönünde bilgi bulunmamaktadır.

Kazâ dâhilinden bilgi veren Trabzon Vilâyet Sâlnâmesi'nin Atina Kazâsı hakkında bilgi veren bölümlerinde 1869-1904 yılları arasında değirmen sayısına işaret edilmemiştir. Muhtemelen Atina Kazâsı dâhilinde olan değirmenlerin bu tarihler arasında kaydı tutulmamıştır. Verilen tarih aralığında civar illerdeki kazâ ve nâhiyelerde değirmen kayıtlarına rastlanırken Atina'da değirmen kaydı bulunmayışı burada değirmenlerin olmayışından değil muhtemelen bu yıllarda Atina'nın değirmen kaydı tutulmayışından kaynaklanmıştır.

4.5. Hayvancılık

19. yüzyıl sonları ve 20. başlarında Atina ve Atina Kazâsı dâhilinde olan nâhiye ve köylerde tarımdan sonra en önemli geçim kaynağı hayvancılıktı. Yöre halkı hayvancılığı hem coğrafi şartların mecburiyetinden hem yaşam tarzı olarak alışıla gelmiş çobanlık kültürünün mirasını sürdürmek amacıyla icra ederlerdi. Halkın çoğu köyde yaşamakta haftanın belli günlerinde ürettikleri mamülleri satmakta ve ihtiyaçları olan malzemeleri satın almak için pazara gitmekteydi. Bir yaşam biçimi haline getirilen bu hayat tarzı 1980 yılına kadar aktif bir şekilde sürdürüldü¹⁰⁴⁴. Hayvancılık faaliyetleri ise yaylak, kışlak, mera ve diğer otlak alanlar olmak üzere toplam 2.080.320 dönüm arazî üzerinde gerçekleştirildi. Atina bu oranla 1904 yılında Trabzon Vilâyeti'ne bağlı 22 kazâ merkezi arasında beşinci sırada yer almıştır¹⁰⁴⁵.

Atina Kazâsı dâhilinde olan nâhiye ve köylerde 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında yapılan hayvancılık faaliyetleri neticesinde pekçok çeşit hayvan yetiştiriciliği yapılmıştır.

Başta inek olmak üzere koyun, keçi, öküz ve at bu çeşitliliğin arasında gösterilebilir. Atina Kazâsı'nda 1876-1877 yılları arasında ayrı ayrı her köyün hayvan adedi belirtilmiş ancak hayvanlardan alınan vergi oranı belirtilmemiştir. Kazâ, nâhiye ve köylerde toplam 9.632 koyun, 9.232 inek, 7.936 keçi, 1.224 öküz, 355 at, 30 manda ve 6 eşek bulunuyordu. 1.000

¹⁰⁴³ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 514-515.

¹⁰⁴⁴ Hüseyin Saraç, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Köy-Mezra, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Ardeşen (Rize) Yaylaları Örneği 1880-2010", CIEPO, 14-16 Nisan, Uşak, Uluslar Arası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı, Cilt II, Uşak İli Kalkınma Vakfı, İzmir, 2011, s. 1052.

¹⁰⁴⁵ T.V.S. H. 1322/M. 1904, s. 435. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1904 T.V.S., Cilt 22, s. 877.

adet koyunla Ortahemşin Köyü ilk sırada yer alırken Bulep-i Süfla (Kirazlık) Köyü 1 adetle en az koyun yetiştiren köydür. Avramit (Güneyköy), Cacivat (Akmescit), Aranaç (Darlı), Hunar (Aktaş), Nohlapsu (Yavuz), Hançkun (Alçılı), İlastas (Yemişli), Bogina (Şendere), Ardeşen, Mekaliskrit (Dikkaya), Okkordule (Yayla), Tolonis (Yeşiltepe), Mesahor (Kaptanpaşa), Babik (Çukurluhoca), Cutnis (Ormancık), Berestan, Hahunç (Çataldere), Meydan (Meydanköy), Mollaveys (Ülkü), Holco (Kaplıca), Viçe-i Ulya (Yukarı Çamlıca), Viçe-i Süfla (Aşağı Çamlıca), Acaba (Bucak) ve Tezina (Akyamaç) Köylerindeki koyun sayılarının kaydı bulunmamaktadır. Bu durumda ya koyun yetiştiriciliği yapılmamaktadır ya da bu köylerde sayım yapılamamıştır.

En fazla keçi yetiştiriciliği ile uğraşan köy 450 keçi adediyle Başhemşin ilk sırada yer alırken 8 keçi ile Pazar Mahallesi son sırada gelmektedir. 26 köyün keçi yetiştirme kaydı bulunmamaktadır. Kukulat (Hısarlı), Surminat (Kuzayca), Avramit (Güneyköy), Cacivat (Akmescit), Nohlapsu (Yavuz), İlastas (Yemişli), Bulep-i Süfla (Kirazlık), Bogina (Şendere), Ardeşen, Mekaliskrit (Dikkaya), Okkordule (Yayla), Babik (Çukurluhoca), Berestan, Hahunç (Çataldere), Aşağı Hemşin, Elevit (Yaylaköy), Kolona (Zilkale), Mollaveys (Ülkü), Çinçiva (Şenyuva), Kısmanmolivih (Yukarı Şimşirli) köylerinde kayıtlara göre keçi yetiştiriciliği yapılmamaktadır.

İstisnasız her köyde inek yetiştiriciliği yapıldığı anlaşılmaktadır. 230 baş inekle Melmenat (Ak bucak) Köyü ilk sırada yer alırken 6 baş inekle Mecidiyye Mahallesi son sıradadır.

İstisnasız her köyde yetiştirilen hayvanatlar arasında öküz de bulunmaktadır. Sayıları az olsa da her köyde bu hayvan bulunmuştur. 100 baş öküzle ilk sırada Yanivat (Bayırcık) Köyü gelirken 1 öküzle Eleviy (Yaylaköy) son sırada gelmektedir.

Manda yetiştiriciliğinin tercih edilmediği görülmektedir. Dört köy manda yetiştiriciliğiyle uğraşmıştır. 10 manda ile Pazar Mahallesi ve Bogina (Şendere) Köyü ilk sırada yer alırken Sukita (Derebaşı) ve Sapu (Ocak) 5'er mana da ile ikinci sırada yer almışlardır.

Binek hayvanı olarak gücünden yayarlanılan at da yetiştirilen hayvanlar arasında bulunmaktadır. Bu hayvandan çift sürme ve yük taşımacılığı yönü ile istifade edilmiştir. 71 baş at ile Kolona (Zilkale) ilk sırada yer almıştır. Yaklaşık olarak 61 köyde bu hayvanın kaydına rastlanılmamıştır. Bunların yanında eşek kaydına da rastlanılmıştır. Eşek kaydının bulunduğu köy Apso (Suçatı) Köyü'dür. Burada 6 adet eşeğin kaydı mevcuttur¹⁰⁴⁶.

¹⁰⁴⁶ T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 214-221. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1876 T.V.S., Cilt 8, s. 371-375. Benzer bilgiler 1877 yılına ait Trabzon Vilâyet Sâlnâmesi'nde de tekrarlanmıştır. Adı geçen

Tablo-51: 1876-1877 Yılları Arasında Atina Kazâsı ve Kazâ Dâhilinde Bulunan Hemşin Nâhiyesi'ne Bağlı Köylerdeki Hayvan Sayıları.

KAZÂ	NÂHIYE	KARYE/ KÖY ESKİ/ YENİ İSİMLERİ	KOYUN	KEÇİ	İNEK	ÖKÜZ	MANDA	AT	EŞEK
ATINA	ATINA MERKEZ	PAZAR MAHALLESİ	-----	8	30	6	10	2	-----
"	"	AĞVAN/SESLİKAYA	196	300	130	10	-----	-----	-----
"	"	APSO/SUÇATI	100	121	90	10	-----	-----	6
"	"	ARANAÇ/DARILI	-----	5	40	11	-----	-----	-----
"	"	ARDEŞİN/ARDEŞEN	-----	-----	85	15	-----	-----	-----
"	"	AVRAMİT/GÜNEYKÖY	-----	-----	86	16	-----	-----	-----
"	"	BAKKOZ/YAMAÇDERE	79	40	85	10	-----	-----	-----
"	"	BOĞİNA/ŞENDERE	-----	-----	95	8	10	-----	-----
"	"	BULEP-I SÜFLA/KIRAZLIK	1	-----	30	10	-----	-----	-----
"	"	BULEP-I ULYA/ZAFER	141	102	80	10	-----	-----	-----
"	"	CACIVAT/AKMESCİT	-----	-----	40	10	-----	-----	-----
"	"	CİBİSTAS/KAVAKLI	3	59	80	5	-----	-----	-----
"	"	CİĞETÖRE/BOĞAZLI	74	22	85	20	-----	-----	-----
"	"	CUNBAT/YEŞİLKÖY	43	37	20	4	-----	-----	-----
"	"	DİYAN	120	49	50	10	-----	-----	-----
"	"	DADIVAT/HANDAĞI	44	62	45	4	-----	-----	-----
"	"	DUTGE/TUNCA	98	248	170	20	-----	-----	-----
"	"	ĞVANT/ÇAYIRDÜZÜ	112	119	48	5	-----	-----	-----
"	"	ĞERE/ĞERA	10	44	180	25	-----	-----	-----
"	"	HAÇAPIT/SUBAŞI	150	124	50	20	-----	-----	-----
"	"	HANÇKUN/ALÇILI	-----	22	70	5	-----	-----	-----
"	"	ĞAKKU/ŞEHİTLİK	192	132	86	9	-----	-----	-----
"	"	HOTRI/KOCAKÖPRÜ	322	257	80	10	-----	-----	-----
"	"	HUDİSA/KESİKKÖPRÜ	16	30	40	11	-----	-----	-----
"	"	HUNAR/AKTAŞ	-----	33	29	6	-----	-----	-----
"	"	İLASTAS/YEMLİŞLİ	-----	-----	40	10	-----	-----	-----
"	"	KEMER	216	105	85	10	-----	-----	-----
"	"	KEŞAN	82	52	40	10	-----	-----	-----
"	"	KOMİLO/MURATKÖY	20	67	45	5	-----	-----	-----
"	"	KOSTANIVAT/DERNEK	197	95	60	8	-----	15	-----
"	"	KUKULAT/HISARLI	15	-----	80	16	-----	-----	-----
"	"	KVANÇARER/ELMALIK	55	145	48	10	-----	-----	-----
"	"	LAMGO/YÜCEHİSAR	75	48	84	9	-----	-----	-----
"	"	MAMAKIVAT/IRMAKKÖY	31	16	100	11	-----	-----	-----
"	"	MECİDİYE MAH-HALLESİ	-----	15	6	4	-----	-----	-----
"	"	MEKALİSKRİT/DIKKAYA	-----	-----	115	10	-----	-----	-----
"	"	MELMESUVAT	77	282	90	9	-----	-----	-----
"	"	MELYAT/MERDİVENLİ	50	15	60	16	-----	-----	-----
"	"	MUTTAFI/GÜNDOĞAN	47	32	65	9	-----	-----	-----
"	"	NEFS-I ZOĞA	120	84	40	14	-----	-----	-----
"	"	NOĞADIHA/CUMHURİYET	132	39	100	20	-----	3	-----
"	"	NOHLAPSU/YAVUZ	-----	-----	40	6	-----	-----	-----
"	"	OCE/YENİYOL	115	234	60	7	-----	-----	-----
"	"	OKNE	78	68	35	8	-----	-----	-----

verginin iki yılda bir toplanıyor olması bu durumun sebebi olarak gösterilebilir. T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 210-217.; Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1877 T.V.S., Cilt 9, s. 313-319.

“	“	OKKORDULE/YAYLA	-----	-----	55	8	-----	-----	-----
“	“	ORTAKÖY/ORTAKÖY	102	185	86	10	-----	-----	-----
“	“	PELERGİVAR/AKKAYA	54	8	65	10	-----	-----	-----
“	“	SANO/TOPLUCA	35	17	150	13	-----	-----	-----
“	“	SALONÇE/ARMAĞAN	118	134	150	11	-----	-----	-----
“	“	SAPU/OCAK	71	48	120	15	5	5	-----
“	“	SİYAT/KAHVECİLER	68	88	108	15	-----	-----	-----
“	“	SUKİTA/DEREBAŞI	48	95	35	11	5	5	-----
“	“	SURMINAT/KUZAYCA	33	-----	60	10	-----	-----	-----
“	“	ŞANGUL/DOĞANAY	66	124	35	4	-----	-----	-----
“	“	ŞİLERİT/SOĞUKSU	120	30	130	18	-----	4	-----
“	“	TALVAT/TÜTÜNÇÜLER	105	24	90	15	-----	-----	-----
“	“	TOLIKÇET/DUYGULU	2	12	45	4	-----	-----	-----
“	“	TORDIVAT/SİVRİKALE	38	21	135	15	-----	-----	-----
“	“	VENEK/ÖRNEK	99	82	50	8	-----	-----	-----
“	“	YANIVAT/BAYIRCIK	23	89	55	100	-----	-----	-----
“	“	ZAĞNAT/DERİNSU	28	36	20	5	-----	-----	-----
“	“	ZELUR	20	5	29	10	-----	-----	-----
“	“	ZGEM-İ SÜFLA/AŞAĞIDURAK	69	126	150	15	-----	-----	-----
“	“	ZGEM-İ ULYA/YUKARIDURAK	43	182	135	10	-----	-----	-----
“	HEMŞİN	KAMNOS/EKMEKÇİ	10	100	100	6	-----	1	-----
“	“	TOLONİS/YEŞİLTEPE	-----	120	70	5	-----	2	-----
“	“	MESAHOR/KAPTANPAŞA	-----	150	20	-----	5	-----	-----
“	“	BABİK/ÇUKURLUHOCA	-----	-----	100	20	-----	3	-----
“	“	CUTNIS/ORMANCIK	-----	20	100	15	-----	-----	-----
“	“	BALAHOR/YENICE	30	50	150	20	-----	3	-----
“	“	BERESTAN/ HAHUNÇ/ÇATALDERE	-----	-----	110	6	-----	1	-----
“	“	MAKRİBUTAM/İNCESU	-----	-----	200	30	-----	4	-----
“	“	MAKRİBUTAM/İNCESU	800	250	100	10	-----	10	-----
“	“	BAŞHEMŞİN/ORTAKLAR	900	450	80	5	-----	20	-----
“	“	ORTAHEMŞİN	1000	210	50	4	-----	6	-----
“	“	AŞAĞIHEMŞİN	150	-----	35	5	-----	8	-----
“	“	KALE-İ BALA	800	400	150	20	-----	31	-----
“	“	VAROŞ/HISARCIK-YAZLIK	200	50	80	8	-----	5	-----
“	“	ELEVİT/YAYLAKÖY	50	-----	50	1	-----	6	-----
“	“	ÇAT/ÇATKÖY	600	50	100	10	-----	5	-----
“	“	MEYDAN/MEYDANKÖY	-----	160	120	12	-----	6	-----
“	“	KOLONA/ZILKALE	50	-----	120	14	-----	71	-----
“	“	MOLLAVEYS/ÜLKÜ	-----	-----	211	-----	-----	21	-----
“	“	ÇİNÇIVA/ŞENYUVA	10	-----	120	10	-----	21	-----
“	“	KUŞIVA/YOLKIYI	40	10	80	10	-----	5	-----
“	“	MAKREVIS/KONAKLAR	30	40	100	10	-----	15	-----
“	“	CANAVA/NURLUCA	50	30	150	13	-----	4	-----
“	“	HOLCO/KAPLICA	-----	50	100	8	-----	2	-----
“	“	KİSMANMOLİVİH/YUKARI ŞİMŞİRLİ	200	-----	80	8	-----	5	-----
“	“	LİVİKÇAKISLI/	50	-----	70	9	-----	3	-----
“	“	ŞİRDENKADEN/	20	-----	100	9	-----	4	-----
“	“	SERT/	60	100	50	4	-----	4	-----
“	“	VIÇE-İ ULYA/YUKARI ÇAMLICA	-----	100	100	10	-----	6	-----
“	“	VIÇE-İ SÜFLA/AŞAĞI ÇAMLICA	-----	30	110	8	-----	4	-----
“	“	MELMENAT/AKBUCAK	5	150	230	20	-----	1	-----
“	“	ACABA/BUCAK	-----	150	70	5	-----	1	-----
“	“	ÇİNKİT/UGRAK	-----	-----	50	4	-----	1	-----

“	“	MELESKUR/ORTAYOL	50	80	50	4	-----	1	-----
“	“	GUMNO/YALTKAYA	100	100	110	12	-----	6	-----
“	“	BODULLU/MUTLU	-----	50	100	10	-----	2	-----
“	“	TEZİNA/AKYAMAÇ	-----	-----	80	12	-----	3	-----
“	“	ZUĞA ORTAKÖY/ ORTAKÖY	20	-----	150	10	-----	4	-----
“	“	BADARA/BAHAR	150	120	50	10	-----	2	-----
“	“	SANOVA/	10	20	50	3	-----	1	-----
“	“	TEPAN/BİLEN	50	100	80	5	-----	2	-----
“	“	NEFS-İ ZUĞA/ ÇAMLIYEPE	100	100	150	7	-----	6	-----
“	“	SAĞIRLI/HİLÂL		10	-----	50	2	4	-----
Toplam			9.688	7.667	8.896	1211	37	344	6
Sayımlar Sonucunda Elde Edilen Rakkamlar									

Kaynak: T.V.S. H. 1293/M. 1876, s. 214-221. Bkz. T.V.S. H. 1294/M. 1877, s. 210-219.

4.5.1. Yaylak-Kışlak Teşekkülleri

4.5.1.1. Yayla

Yayla, eski Türkçede yaz mevsimi anlamına gelen yay kökü ile hayvanları açık arazide dağınık olarak otlatmak anlamına gelen yaymak kelimesinden türeyen bir kelimedir¹⁰⁴⁷. İnsanların belli bir süre için buldukları yerler¹⁰⁴⁸ olup yazın en sıcak günlerinde çevre halkı tarafından yararlanılan, kış aylarında ise iklim şartları nedeniyle kullanılmayan, yüksek, serin ve yazlık meralar şeklinde adlandırılır¹⁰⁴⁹. Öncesi bilinmeyen süreden bu yana tahsisli olduğuna dair bir hakka dayanarak bir veya birkaç köy halkının birlikte oturup kalktığı ve hayvanlarını otundan ve suyundan yararlandığı yüksek yerlerde bulunan ekonomik faaliyet alanlarıdır¹⁰⁵⁰. Buralar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Tapu kayıtları bakımından ise tescil dışı olan yerlerdir. Kullanımda gelenek hukuku kuralları geçerlidir. Bir tahsis belgesine dayanarak yada böyle olduğu kanaati ile yayla dolayındaki yerleşim yerleri halkı, geçmişten beri oluşmuş gelenek kuralları çerçevesinde devam etmiştir¹⁰⁵¹.

¹⁰⁴⁷ C. Arif Alagöz, “Türkiye’de Yaylacılık Araştırmaları”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 2, Ankara, 1993, s. 5-7.

¹⁰⁴⁸ Abdülkadir Ateş, “Doğu Karadeniz Turizmi”, *Konferans-Workshop*, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1992, s. 2.

¹⁰⁴⁹ Nurettin İmre ve Ahmet Gürbüz, “Turizmi Çeşitlendirilmesi Projesi Kapsamında Yayla Turizmi”, *Turizm Yıllığı*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara, 1994, s. 160-176.

¹⁰⁵⁰ Mehmet Bakırcı, “Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Turizme Kazandırılması”, *Doğu Karadeniz Turizm Konferansı-Workshop*, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1992, s. 79-88.

¹⁰⁵¹ Selçuk Yalçındağ, “Alternatif Turizmin Yönetsel Boyutu”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 27, S. 1, Ankara, Mart 1994, s. 21.

Yayla, Atina Kazâsı'nda rakımı 1.500 m. ile 3.500 m. arasında değişebilen, akarsuların derin bir biçimde yardığı ve parçaladığı, üzerinde geniş düzlüklerin bulunduğu bir yeryüzü şeklidir. Buralar tabiat şartları gereğı sürekli yaşama elverişli değildir. Genelde hafif eğimli geniş düzlüklerden oluşur ve orman bitki örtüsü bulunmaz. Bozkır da denen kısa boylu ot toplulukları bulunur. Bu özeliğı yaylaları tepe ve dağlardan ayırır. Atina yaylaları, alçak bölgelerden dik yamaçlarla ayrılarak az engebeli arazi üzerinde bir görüntü sergiler. Her ne kadar ulaşımda sıkıntılar yaşansa da yaylaların kurulu olduğı bölge, insan dolaşımına engel teşkil etmez.

Atina'daki yaylalar, bölge yaylaları gibi bölgenin genel yükselti düzeyinden daha yüksektedirler ve kendinden daha yüksekte bulunan Kaçkar Dağları'yla çevrilidirler. Ortalama yükseltisinin fazlalığından dolayı karasal iklim özellikleri belirgindir. Nem azlığından dolayı buralar erken ısınmakta ve erken soğumaktadır. Evler kara taş ile inşa edilmiştir. Yaylada yoğun kar yağışı görüldüğünden yapıların yıkılmaması için zemin ve tavan arasındaki yükselti mesafesi normalden daha kısa tutulmuştur. Evlerin çatısı kalın çam ağaçlarından yapılmış, çatının örtülmesinde sac tercih edilmiştir. Evler birbirine yakın mesafededir. İçme suyu her yaylada olduğı gibi yanbaşında doğal olarak akan dereден karşılanmaktadır. Tuvaletler evin dışındadır ve çeşitli ihtiyaçlar taşıma suyla giderilmektedir¹⁰⁵².

4.5.1.2. Mezre/Mezra

Mezra Arapça'da zer' (zirâ'at) kökünden türeyen ve "ekilen yer, tarla" anlamlarına gelen¹⁰⁵³, Osmanlılarda sürekli bir yerleşim birimi olmayan, ekinlik olarak kullanılan, köy ve yayla arasında kalan yerleşim biriminin adıdır. Köyler gibi hususi bir isme sahiptir. Ekilebilir ve dikilebilir alanlara sahip olduğı için genellikle buralara yakın köy sakinleri tarafından kullanıla gelmiştir¹⁰⁵⁴. Ekilebilir alanlar olduğı için de vergi ünitesine dâhil edilen yerlerdir. Köyden yüksek yayladan alçak yerleşim birimi olan mezre/mezralarda yaylalar gibi kesintili bir yaşam dönemleri bulunur. Ancak yaylalara oranla daha fazla zaman diliminde konaklanılır. Buralarda görülen iklimin yaylalara oranla daha ılıman özellik göstermesinden dolayı

¹⁰⁵² Ali Özçağlar, E. Murat Özgür, Mehmet Somuncu, Rüya Bayar, Mutlu Yılmaz, M. Murat Yüceşahin, Nuri Yavan, Nevin Akpınar ve Nilgün Karadeniz, "Çamlıhemşin İlçesi'nde Doğal ve Beşeri Kaynak Tespitine Bağlı Olarak Geliştirilen Kullanım Kararları", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4/1, Ankara, 2006, s. 19-20.

¹⁰⁵³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 745.

¹⁰⁵⁴ Harun Tuncel, "Mezraa Kavramı ve Türkiye'de Mezraalar", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, Ankara, 1996, s. 80-85.

hayvancılığın yanında zaman zaman tarım yapılabilir. Mezraların bu özelliği, buralardaki yaşamı 5-6 ay uzatır¹⁰⁵⁵. Buralara mayıs ayı başlarında itibaren çıkılıp ekim ayının sonundan itibaren köylere geri dönülür. Mezralar, yaylalara çıkış güzergâhında yer alırlar buyüzden yaylacılar tarafından konaklama ve dinlenme yeri olarak da ayrıca kullanılır¹⁰⁵⁶.

Bölgede mezra evlerinin genel yapı özelliği taş ve ahşaba dayanmaktadır. Sadece evlerin ahır kısımları taş duvarla çevrilmiştir. Genelde konut tipi olarak ahşap evler tercih edilir. Taş ve betonarma evler yaygın değildir ancak günümüzde yaygınlığını artırmaktadır. Buralarda da köylerde olduğu gibi dağınık yerleşme görülür. Köy evlerinde görülen oda sistemi burada bulunmakta ancak tuvaletler kanalizasyon ve altyapı imkânı bulunmaması nedeniyle evin dışında inşa edilmişlerdir.

4.5.1.3. Köy-Mezre/Mezra-Yaylalarda Hayvancılık Faaliyetleri

Atina'da, yoğun olarak 19. yüzyılın başlarından 1980 yılına gelinceye kadar köyün en önemli geçim kaynaklarından biri hayvancılıktı. Hayvancılık, hem coğrafi şartların mecburiyetinden hem de yaşam tarzı olarak alışıla gelmiş çobanlık kültürünü sürdürmek için yapıldı. Halkın çoğu köyde yaşar, şehre haftanın belli günlerinde ihtiyaçlarını temini veya elinde bulunan malları satmak için giderdi.

Halkın ciddi bir şekilde hayvancılıkla uğraşması, yüz yıllardır sahip oldukları geleneklerini bu bölgelerde de icra etmişlerdir. Sürekli yaşama yerleri olan köylerden mezra ve yaylalara mevsimlik göçler yapmışlardır. Bölgedeki diğer yaylalara yapılan göçler de benzer özellik göstermiştir.

4.5.1.4. Yayla Göçleri

Göç; dinî, iktisâdî, siyasî sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının bir yerden başka bir yere gitmesidir. Kişisel nedenlerden dolayı yer değiştirme de bu tanımlamanın içine girmektedir. Bunun yanında çeşitli hayvanların belli mevsimlerde yer değiştirmesini de kapsar. Bizim burada anlatmak istediğimiz göç, ekonomik, sosyal ve kültürel amaç taşıyan ve bir yaşam biçimi haline dönüşen göç hareketliliğidir. Bu hareketlilik bahsedilen yıllarda sürekli yaşam alanı niteliğinde olan köy ve mezre/mezra ve yaylalar arasında yer değiştirmek suretiyle mevsimin belli dönemlerinde

---

¹⁰⁵⁵ İlhan Şahin, "Mezraa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 546-548.

¹⁰⁵⁶ Saraç, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Köy-Mezre, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Ardeşen (Rize) Yaylaları Örneği 1880-2010", s. 1051-1052.

görülen ve daimi olarak sürdürülen bir kültür taşıyıcılığının sürekli kılınması hadisesidir¹⁰⁵⁷.

Yaylalar, mezralara nazaran daha uzakta ve yüksekte yer aldığından buralara çıkılması aşama aşama gerçekleştirilirdi. Çobanlar sürüleriyle beraber ev ahalisinden önce köyden ayrılır, sıcak yaz ayının sıcak günlerinde karın erime ve otların büyümesine göre ilerlenilir, karın en son çekildiği yerde konaklanırdı. Yaylaya çıkma döneminin belli zamanları vardı ve muhtar bunu organize ederdi. Bazı aileler muhtarların yaptığı organizasyonu bozarak kendi başına hareket ederdi. Diğer ailelerden önce ve onlardan habersiz hayvanlarını karın çekildiği yerlere götürür ve otlakların tamamını otlatır diğer sülalelere dar alanlar bırakırdı. Yayla yollarında yaşanan tatsız hadiselerden birinin gerekçesi de buydu. Belli bir zaman süreci sonrasında yaylaya ulaşıldıktan sonra köye bir temsilci ile haber gönderilerek diğer aile bireylerinin de yaylaya gelmeleri sağlanırdı¹⁰⁵⁸. Bu durum 1980 sonrası teknolojik imkânların gelişmesiyle değişikliğe uğramıştır.

Aileler göç esnasında eğlenceyi de unutmamaktaydılar. Köy sınırlarını çıktuktan sonra ısıklık çalmalar, bağırma ve silah sesleri ile adeta düğün havasında bu yolculuk keyifli bir hale getirilmekteydi. Gençler yol boyunca karşılama türkülerini kendine has üslupla söylerdi. Evlenmek niyetinde olanlar da yol boyunca civar köy ve yayladan geçerken daha önceden görüp beğendiği bayanı tekrardan görebilmek için çaba sarf ederdi. Birçok evliliklerin temeli göç yollarında atılmıştır. Mezralar yaylalardan yakın mesafede oldukları için genelde buralara aileler, diğer ailelerden bağımsız bir yolculuğu tercih ederdi. Buralardaki araziler yaylaların aksine parsellenmişti. Mera değildi. Yaylalar bellibaşlı sülalelerin ortak olarak kullandıkları meralar olduğu için buralara çıkılması aşamasında genelde ortak hareket edilirdi. Aralarında çeşitli husumetler bulunan aileler ise göç yolculuğunu aile bireyleriyle beraber gerçekleştirirdi. Göç zamanlarında böyle durumlar görülse de mezra ve yaylalar ortak olarak kullanılmaya devam edilir, aileler yaylalardan kendilerini soyutlamazdı. Bazı ailelerin yayla yolculuğunu kendi aile bireyleriyle gerçekleştirmesinin bir diğer nedeni de hayvanlarını diğer ailelerden saklamak istemelerindendi. Nazardan sakınmanın başka yolu onlara göre yoktu. Kem gözlerden ancak bu şekilde korunulabilirdi¹⁰⁵⁹.

---

¹⁰⁵⁷ Saraç, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Köy-Mezre, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Ardeşen (Rize) Yaylaları Örneği 1880-2010", s. 1052.

¹⁰⁵⁸ Fahriye Aşık, Ahmet Kızı, 20.04.1926 Doğumlu, (02.20.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁵⁹ Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (11.12.2013 Tarihli Röportaj).

Ön hazırlık aşamalarında hayvanlar temizlenir, yıkanır ve hayvanlara kurdeleler takılırdı. Nazar boncukları bile esirgenmezdi. İnek (sığır), koyun, keçi, köpek, hatta kedinin bile bir ismi vardı. Nazara, Maşallah, Kınalı, Ğanuma genelde ineklere konulurdu. Koyunlara ise Alaca (siyah beyaz renkli koyun), Karaçal (karışık renkli koyun), boynuzsuza Kolig, boynuzluya boz renkli ise Boz denirdi. Keçiye ise Ğula (yarı kırmızı yarı siyah renkte olduğundan), siyah keçiye Peluk (kulakları normal olduğundan), yapraklı (kulakları büyük ve siyah), Kaşka (alın beyaz), Çemer (orta belinden siyah ve beyaz bir kuşak kaplandığından), Kınalı (kırmızı renkli keçi), Manos (mavi renkli keçi), Kirig (kısa kulaklı keçi), Kavot (yüzündeki tüylerin çeşitli renklerde olan keçi)¹⁰⁶⁰.

Sabahın erken saatlerinde çan sesleri (tangala, singili) köyün karanlığında yatanları uyandıracak şekilde ses getirirdi. Bazıları ise bu aletlerin ses getirmemesi için aralarına yaprak sıkıştırmak suretiyle köy sınırlarından çıkana kadar çanın ses getirdiği iç kısmına sıkıştırılan yaprağı çıkarmazlardı. İkincisi daha bir tercih edilen bir yoldu. Yol boyunca yapılan şakaların ardı arkası kesilmezdi. Bu şakalaşma esnasında fırsat bulan bazı hayvanlar yol güzergâhına yakın tarlalara girerdi. Hayvanlar, tarlaya zarar vermemesi için sahipleri tarafından hemen tarladan çıkarılırdı. Şakalaşma esnasındaki bu fırsatı değerlendirmek isteyen hayvanların tekrardan bir düzene sokulması ile şakalaşmaya kaldığı yerden devam ettirilerek neşeli bir şekilde yolculuk sürdürülürdü¹⁰⁶¹.

Mezralara ya da yaylalara gelindiğinde hemen geniş arazilere hayvanlar salınır yabani hayvanlardan korunmak için köpekler adeta hayvanlara çoban yapılırdı. Hemen bir açık ateş yakılır yol yorgunluğunu çıkarmak için de çay demlenirdi. Açık ateşte kaynatılan suyla demletilen ıhlamur çayı, yaylacıların âdetiydi. Çay suyu tavandan aşağı sarkan zincirin ucundaki demir kanca (kremuli) ile demletilirdi. Çayın tadını değiştiren ve lezzetini artıran yarı dumanlı yarı tozlu demletilen çayın tadı köyde demletilenlerden farklı olurdu. Çay demleme işlemi sürerken beraberinde getirilen buğday veya mısır unu, ekmek yapmak için yoğrulurdu. Hamuru hazırlandıktan sonra yakılan ateşin köz haline gelen kısımlarını özel olarak hazırlanmış kabın üzerine dökülürdü. Lazca'da "Gresta" denen özel kabında közlerin içinde kalan ekmek yarım saat içinde pişirilip servise hazır hale getirilirdi. Pişirilen ekmek geniş tavada yapılan muhlama (cettağneri) ile yenirken beraberinde çay içilirdi¹⁰⁶².

¹⁰⁶⁰ Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (11.12.2013 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁶¹ Saraç, Mehmet Ali Oğlu, 01.04.1928 Doğumlu, (11.12.2013 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁶² Âşık, Ahmet Kızı, 20.04.1926 Doğumlu, (02.20.2011 Tarihli Röportaj).

Sabah gün doğmasına yakın bir zamandan akşam güneşinin batmasına yakın zamana kadar süren bu uzun ve yorucu yolculuğun ardından yenilen yemek akabinde meraya salınan hayvanlar ahırlara bağlandıktan sonra kısa bir sohbetin ardından uyunurdu. Mezra evleri oda sisteminde olduğundan aile fertlerinin uyuyacakları yer belliydi ancak yayla evlerinde böyle bir imkân yoktu. Yayla evlerinde aile fertleri hepsi bir arada uyurlardı. Evin yarısından itibaren boydan boya tahtadan yatak bulunurdu. Üzerine sünger veya buna benzer bir örtüyle karyola haline getirilirdi¹⁰⁶³.

Ertesi günü sabah erken saatte kalkılarak hayvanlar akşam oluncaya kadar arazilere salınırdı. Ardından hayvanların gübreleri temizlenerek bunların rahat etmeleri için ahır düzenli hale getirilirdi. Yöre halkı bu işi bir sanat icra eder gibi yaparlardı. Nede olsa tarihten beri getirdikleri meslekî kazanımlarıydı.

Gençler bir yandan yanibaşında otlayan hayvanları kontrol ederken biryandan da balık tutar ya da top oynarlardı. Birçok şey bir arada yapılabilme imkânı vardı. Yaylalarda bu duruma daha çok rastlanırdı. Buralar köy ve mezralardan daha düz, konutlar toplu ve birbirlerine çok yakındı. Bu yerleşik düzen akşamları rahatlıkla sohbetlerin yapılabilmesine olanak sağlardı. Gaz lambası altında sabahlara kadar sohbetlerin yapıldığı da olurdu¹⁰⁶⁴.

Mevsim sonunda köye dönüşler başladığında hazırlıklar tamamlandıktan sonra yeni seneye tekrar gelmeye niyetlenilirdi. Yeni senede tekrardan gelindiği zamanki kullanılacak malzemeler evlerde bırakıldıktan sonra pazarlarda satmak için kaldıkları zaman zarfında biriktirdikleri yağ, peynir, süt vb. hayvansal ürünleri katırlara yükleyip yola koyulurlardı. Bu yolculuklarını gün boyu sürdürüp akşam köylerine ulaşmak suretiyle sonuçlandırılırdı¹⁰⁶⁵.

4.5.1.5. Atina Kazası Dâhilinde Bulunan Yaylalar

Atina Kazası dâhilindeki yaylalar, köylerden çok daha yükseklerde yer aldıklarından dolayı herhangi bir köy sınırlarının içine girmemektedir. Buralar köy ve ilçe merkezine 15-30 saat uzaklıkta olan yerlerdir. Ahali, her yazın mayıs ayından itibaren mezralara, haziran ayından itibaren de yaylalara çıkarlar, sürülerini meralarda yaz ayı boyunca otlatıp, eylül ayından

¹⁰⁶³ Âşık, Ahmet Kızı, 20.04.1926 Doğumlu, (02.20.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁶⁴ Âşık, Ahmet Kızı, 20.04.1926 Doğumlu, (02.20.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁶⁵ Âşık, Ahmet Kızı, 20.04.1926 Doğumlu, (02.20.2011 Tarihli Röportaj).

itibaren yaylaları, ekim ayının sonundan itibaren de mezarları terk ederek sürekli yerleşim birimleri olan köylere¹⁰⁶⁶ gelirlerdi.

Bazı yaylalar sadece bir köyün, bir sülalenin, bazıları birden fazla köyün ve birden fazla sülalenin kullanımında olmuştur. Buralar, sülaleler için çok önemli geçici yerleşim birimleridirler.

Yaylaların kullanım dönemlerinde, öneminden ötürü çeşitli anlaşmazlıkların da olduğu görülmüştür. Bu durum yörede zaman zaman bazı tatsız hadiselerle yol açmıştır. Bu hadiselerden bazıları dönemin mahkemelerine intikal etmiştir. Bu davalardan biri Onbula diğer ismiyle Kaçkar Yaylası ile ilgilidir. 1909 yılında mahkemeye aksettirilen davada; Atina (Pazar) kazasına bağlı Timisvat (Köprüköy) Köyü'nde ikamet eden ve köyün imamı olan Abdioğlu Hafız Mustafa Efendi ve köy muhtarı Hacıoğlu Cevahir, Hemşin Nâhiyesi'nin Çingit (Uğrak), Mağnat ve Acaba (Bucak) Köyleri ahalilerinin Ombula diğer ismiyle Kaçkar Yaylalığı'na müdahalelerinden dolayı mahkemeden Mehmet Efendi'yi vekil tayin etmek isteğinde bulunmuşlar¹⁰⁶⁷. Aynı yayla ile ilgili 1910 senesindeki davada ise yine Timisvat Köyü ahalilerinden olan Alioğlu Mustafa Usta ve Kazım Musaoğlu Osmanoğlu Ali Usta, Hemşin Nâhiyesi'ne bağlı Çinegit (Uğrak), Mağnat ve Acaba Köyü sakinlerine dava açmışlar, yaylanın öteden beri mülkleri olduklarını belirterek adı geçen yaylaya müdahalelerinin engellenmesi yönünde mahkemeye suç duyurusunda bulunmuşlardır. Mahkeme heyetinden davalarının takibi için Baszazâde Macit Efendi'yi talep etmişlerdir¹⁰⁶⁸.

1911 senesinde tek sülale yaylası olan Yukarı Balıklı Yaylası'na konut yapmak isteyen Yanivat (Bayırcık), Dutçe (Tunca) Köyleri ve Viçe Nâhiyesi'ne bağlı Şenhala Köyü sakinleri, Oca (Yeniyol) Köyü sakinleri tarafından aksi müdahale ile karşılaşınca, adı geçen köyde ikamet eden Yakupoğlu Hasan, Mustafa Efendi, Osmanoğlu Yakup Efendi, Şişmanoğlu Alıkoğulları Mehmet ve Kardeşi Mustafa'ya dava açmışlar. Davalarının takibi için de Atina Kazâsı eşrafından Baszazâde Tolatorzâde Fevzi Efendi'yi vekil olarak mahkemeden talep etmişlerdir¹⁰⁶⁹.

Atina Kazâsı sınırları dâhilinde toplam 37 tane yayla ve çok sayıda mezra bulunmaktadır. Araştırma konumuzun başlangıç tarihini oluşturan 19. son çeyreğinden 1980'li yıllara kadarki dönemde yaylalardan istifade biçimi

¹⁰⁶⁶ T.V.S. H. 1321/M. 1903. s. 284. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1903 T.V.S., Cilt 21, s. 567.

¹⁰⁶⁷ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 13.

¹⁰⁶⁸ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 29.

¹⁰⁶⁹ P.Ş.S. Nr. 1486. s. 69.

aynı olmuştur. Çalışmamızı hayvancılık ve yaylalar kısmını ağırlıklı olarak sözlü kaynaklara dayandırmamızın sebebi bundan dolayıdır. Yaylaların her açıdan değişiminin tarihi ise 1980 ve sonraki yıllardır. Araştırmamızın konusu olan Atina Kazâsı'ndaki yayla ve mezralar aşağıda sıralandırılmıştır. Bu yaylaların tamamı günümüzde Ardeşen ve Çamlıhemşin sınırları dâhilinde olup Atina (Pazar) ile hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Ancak bazı yaylalar Atina (Pazar)'ya bağlı bazı köy sakinlerinin kullanım alanları içindedir.

4.5.1.5.1. Amlakit Yaylası

Yaylanın rakım 2.050 m. dir. 95-100 arasında yayla evleri mevcuttur. Günümüzde Çamlıhemşin ilçe sınırları dâhilinde bulunan yayla, Çamlıhemşin'e 25-30 km. Atina'ya (Pazar) 50-60 km. mesafededir¹⁰⁷⁰.

4.5.1.5.2. Aşağı Balıklı Yaylası

Balıklı Yaylası'nın rakımı 3.000 m. dir. Ardeşen ve Fındıklı ilçe sınırındadır. Yaylaya, Ardeşen'in köylerinden olan Serindere (Çaskuri) ve Armağan Köyü'nde yaşayan sülaleler tarafından kullanılmaktadır. İki dağın arasında bulunan yaylaya ulaşım önceleri patika yoluyla yapılırken günümüzde yayla yakınlarına kadar araçla gitmek mümkün olmaktadır. Burada yaklaşık olarak 30 ev bulunmaktadır¹⁰⁷¹.

4.5.1.5.3. Avusor Yaylası

Yayla 2.420 m. yükseklikte yer alır. Günümüzde Çamlıhemşin ilçe sınırları içindedir. Yaylada yaklaşık olarak 50 ev bulunmaktadır. Atina'ya 80 km. mesafededir¹⁰⁷².

4.5.1.5.4. Ayder Yaylası

Ayder Yaylası'nın rakkımı 1400 m. dir. Günümüzde Çamlıhemşin İlçe sınırları içerisinde yer alır. Çamlıhemşin'e 19 km. Atina'ya ise 45 km. mesafededir¹⁰⁷³. Buradaki sıcak su kaynağı önceden beri bilinmesine rağmen 1900'lerin başlarına kadar yeterince istifade idilememiştir¹⁰⁷⁴. Günümüzde bölgenin en önemli su kaplıcasının bulunduğu ve yüksek düzeyde istifade edildiği bilinmektedir.

¹⁰⁷⁰ <http://www.kackar.org/yaylalar/amlakityaylasi.html>, (22.12.2013).

¹⁰⁷¹ Âşık, Ahmet Kızı, 20.04.1926 Doğumlu, (02.20.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁷² <http://www.kackar.org/yaylalar/avusoryaylasi.html>, (22.12.2013).

¹⁰⁷³ <http://www.kackar.org/yaylalar/ayderyaylasi.html>, (22.12.2013).

¹⁰⁷⁴ T.V.S. H. 1320/M. 1902. s. 281. Ayrıca Bkz. Emiroğlu, 1902 T.V.S., Cilt 20, s. 565.

4.5.1.5.5. Büyük Yayla

3.200 m. rakımında olan yayla, Ardeşen'in en büyük yaylalarından biridir. Dua Tepe denen yeri 3.500 m. yüksekliktedir. (Yanivat) Bayırcık, Doğanay ve Dutşe (Tunca) Köyü sakinlerinin denetimindedir. Atina'ya yaklaşık olarak 55 km. mesafede olup burada 100 ev bulunmaktadır. Balıklı Yaylası, Küçük Yayla, Şorah ve Dere Yayla ile sınırdır.

4.5.1.5.6. Çaçğona (Bataklık) Yaylası

1.500 m. Yüksekliğe sahiptir ve Atina'ya 25 km. mesafededir. Kazâ'ya en yakın mesafede olan yaylalardandır. Gerek yüksekliği gerekse de Atina'ya yakınlığından dolayı mezra görünümündedir. 20 konut mevcuttur. Bu konutlar betonarma ve ahşap karışımıdır. Zığem-i Süfle (Aşağı Durak) Köyü sakinlerinden olan Kulaber, Sinanoğlu ve Yaboğlu sülaleleri tarafından kullanılmaktadır¹⁰⁷⁵.

4.5.1.5.7. Çamlık Yaylası

Atina'ya 37 km. mesafede ve deniz seviyesinden yüksekliği 2.100 m. dir. 15 ev bulunur.

4.5.1.5.8. Çeymakçur Yaylası

Rakımı 2.350 m. olan yayla Aşağı Çeymakçur ve Yukarı Çeymakçur olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Günümüzde Çamlıhemeşin sınırlarında yer alır. Aşağı Çeymakçur'da 15-20, Yukarı Çeymakçur'da ise 45-50 civarında ev bulunmaktadır¹⁰⁷⁶.

4.5.1.5.9. Deremezra Yaylası

Rakımı 1.100 m. olan yaylada 50 ev bulunur. Evlerin tamamı ahşaptır ve yerleşim yeri düzdür. Balı, cevizi, mısırı, elma ve armuduyla meşhurdur. Mezra özelliklerini taşır. Zığem-i Ulya (Yukarı Durak) Köyü sakinlerinden olan Önder, Kalaycı, Yazıcı, Yılmaz ve Kara sülaleleri tarafından istifade edilmektedir¹⁰⁷⁷.

4.5.1.5.10. Dereyayla

Atina Kazâsı'nın en büyük yaylalarından biridir. Dutşe (Tunca), Armutluk, Güney ve Şendere Köylerinde yaşayan Terzioğlu, Büyüksofoğlu, Pertek ve Zenginal soyadına mensup sülale sakinlerinin gittikleri yayladır. Atina'ya 70 km. mesafededir. Tobamzga, Büyük Yayla ve İntor Yaylası'na komşudur. Evlerin inşasında taş malzeme kullanılmıştır. Rakımı ise 2.500 m. dir¹⁰⁷⁸.

¹⁰⁷⁵ Osman Cıvaoğlu, Mustafa Oğlu, 01.10.1932 Doğumlu, (02.01.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁷⁶ <http://www.kackar.org/yaylalar/ceymakcuryaylasi.html>, (22.12.2013).

¹⁰⁷⁷ Önder, Osman Oğlu, 01.06.1910 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁷⁸ Ertan Terzioğlu, Ahmet Oğlu, 10.02.1940 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

4.5.1.5.11. Elevit Yaylası

1.950 m. rakımında bulunan yayla günümüzde Çamlıhemşin ilçesinde yer alır. Çamlıhemşin'e 55 km. Atina'ya ise 80km. mesafededir. Burada 200 konut bulunmaktadır¹⁰⁷⁹.

4.5.1.5.12. Golazena Yaylası

Rakımı 2.200 m. olan yayla Atina'ya 48 km. mesafededir. Altıparmak dağının altında bulunan yayla, günümüzde Çamlıhemşin İlçesi'ne bağlı Eğrisu Yaylası, Ardeşen' e bağlı yaylalardan olan Sirt ve Tobamzga Yaylası'na komşudur. Yaylada yaklaşık olarak 100 ev bulunur. Evler, taş kullanılarak inşa edilmiştir. Bu yayladan Manganez, Özgür, Kirazlık, Aşağı Durak Köy'ü sakinleri istifade ederler. Sinan Köyü'nden Tepegözler ve Kadioğlular, Seslikaya Köyü'nden Kulaberlerin bir kısmı da yaylaya ortaktır. Kulaber, Yoboğlu, Çırakoğlu, Tahiroğlu ve Dedecanlar yaylaya ortak olan diğer sülalelerdendir¹⁰⁸⁰.

4.5.1.5.13. Haçivanak Yaylası

Yaylanın rakımı 2.640 m. dir. Konut sayısı 80-100 arasındadır. Günümüzde Çamlıhemşin sınırları içerisinde bulunur. Yaylanın Atina'ya uzaklığı 70 km. dir¹⁰⁸¹.

4.5.1.5.14. Hüser Yaylası

Yayla, 2.400 m. rakımında yer alır. Yaylada 45-50 arasında konut bulunur. Günümüzde Çamlıhemşin sınırı içinde yer alır. Atina'ya uzaklığı yaklaşık olarak 70 km. dir¹⁰⁸².

4.5.1.5.15. İntor Yaylası

Rakımı 2.800 m. olan yaylada 30 ev bulunmaktadır. Dutçe (Tunca) Köyü'nde ikamet edenlerin gittiği yayladır. Atina'ya 74 km. uzaklığındadır. Dereyayla, Kayadibi ve Şorah Yaylaları ile komşudur. Artvin İli Yusufeli İlçesi'nin Gudaşger Yaylası'na 5 km. uzaklıktadır¹⁰⁸³.

4.5.1.5.16. Kaçkar Yaylası

Yayla aşağı ve yukarı olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Aşağı Kaçkar Yaylası 2.120 m. rakımında ve 15-20 yayla evi bulunur. Yukarı Kaçkar Yaylası ise 2.440 m. rakımında olup 20-25 yayla evi vardır. Yaylaların yaklaşık olarak Atina'ya uzaklığı 75 km. dir¹⁰⁸⁴.

¹⁰⁷⁹ <http://www.kackar.org/yaylalar/elevityaylasi.html>, (22.12.2013).

¹⁰⁸⁰ Fevzi Cıvaoglu, Mehmet Oğlu, 12.06.1945 Doğumlu, (01.02.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁸¹ <http://www.kackar.org/yaylalar/hacivanakyaylasi.html>, (22.12.2013).

¹⁰⁸² <http://www.kackar.org/yaylalar/huseryaylasi.html>, (22.12.2013).

¹⁰⁸³ Önder, Osman Oğlu, 11.07.1910 Doğumlu, (28.02.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁸⁴ <http://www.kackar.org/yaylalar/kackaryaylasi.html>, (22.12.2013).

4.5.1.5.17. Kale Yaylası

Yaylanın rakımı 2.250 m. dir. Burada 120-130 ev bulunmaktadır. Günümüzde Çamlıhemşin ilçe sınırları dâhilinde bulunur. Çamlıhemşin'e 55 km., Atina'ya ise 80 km. mesafede yer alır¹⁰⁸⁵.

4.5.1.5.18. Kavrın Yaylası

Yukarı ve aşağı olmak üzere ikiye ayrılır. Yukarı Kavrın 2.350 m., Aşağı Kavrın ise 2.020 m. yüksekliğinde bulunur. Yukarı Kavrın'da 150-160, Aşağı Kavrın'da ise 15-20 ev bulunmaktadır. Evler taş ve ahşap malzemeler kullanılmak suretiyle yapılmıştır. Yaylanın Çamlıhemşin'e mesafesi 20 km., Atina'ya mesafesi ise 50 km. dir. Bu yaylalar Yukarı Çamlıca, Kavak, Sırt, Yukarı şimsirli, Güroluk ve Akbucak Köyleri sakinleri tarafından istifade edilmektedir.¹⁰⁸⁶

4.5.1.5.19. Kayadibi Yaylası

Günümüzde Ardeşen yaylaları arasında olan yaylanın rakımı 2.200 m. dir. Atina'ya mesafesi 62 km. olup 80 evi bulunmaktadır. Tunca, Güney Köy ve Şendere Köyü sülalelerinden Terzioğlu, Sopoğlu, Zenginal ve Pertek soyadını taşıyanlar gitmektedir. Movri, İntor, Şorah ve Dereyayla ile komşudur.¹⁰⁸⁷

4.5.1.5.20. Küçük Yayla

Rakımı 2.200 m. olan yayla, Atina'ya 50 km. uzaklıktadır. Yaylada 25 ev bulunmaktadır.¹⁰⁸⁸

4.5.1.5.21. Movri Yaylası

Rakımı 1.500 m. olan yayla 100 civarı ahşap evi bulunmaktadır. Mezre özelliği taşımaktadır. Küçük, Sırt, Mulona ve Kayadibi Yaylalarıyla komşudur.

4.5.1.5.22. Mulona Yaylası

Rakımı 1.200 m. olan yaylanın 400 m. yüksekliğinde bölgenin en yüksek şelalesi bulunmaktadır. Atina merkezine 52 km. mesafededir. 15 ev bulunmaktadır ve evlerin tamamı ahşaptır. Mezre özelliğini taşır.¹⁰⁸⁹

4.5.1.5.23. Nekkari Yaylası

Rakımı 1.100 m. dir. Armutlu Köyü sakinlerinden Terzioğulları akrabalarına aittir. 10 ev bulunan yayla, Atina'ya 50 km. mesafededir. Evleri

¹⁰⁸⁵ <http://www.kackar.org/yaylalar/kalekoyyaylasi.html>, (22.12.2013).

¹⁰⁸⁶ <http://www.kackar.org/yaylalar/kavrunyaylasi.html>, (22.12.2013).

¹⁰⁸⁷ Cumali Dalbastı, Recep Ali Oğlu, 05.05.1971 Doğumlu, (10.05.2010 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁸⁸ Önder, Osman Oğlu, 11.07.1910 Doğumlu, (28.02.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁸⁹ Önder, Osman Oğlu, 11.07.1910 Doğumlu, (28.02.2011 Tarihli Röportaj).

tamamen ahşap olan yaylanın Nekkari, Movri, Çamlık ve Sırt Yaylası ile komşudur¹⁰⁹⁰.

4.5.1.5.24. Nokavare Yaylası

Rakımı 2.000 m. olan yaylada 15 ev bulunmaktadır. Evlerin tamamı taş örmedir. Sırt Yaylası'na komşudur. Sinan Köyü ve Yukarı Durak Köyü sakinlerinden Özyanık, Sinanoğlu, Önder, Yazıcı ve Yavrucu soyadını taşıyan aileler yararlanmaktadır¹⁰⁹¹.

4.5.1.5.25. Palovit Yaylası

Yaylanın rakımı 2.400 m. dir. Yaylada yaklaşık olarak 80 konut bulunur. Günümüzde Çamlıhemşin sınırları dâhilindedir. Atina'ya mesafesi yaklaşık olarak 70 km. dir¹⁰⁹².

4.5.1.5.26. Pokut Yaylası

Yaylanın rakımı 2.080 m. dir. Yaklaşık olarak 60 ev bulunur. Makrevis (Konaklar) ve Bogina (Şendere) Köy sakinleri tarafından kullanılmaktadır. Burada 250 yıllık evin olduğu bilinmektedir. Atina'ya mesafesi yaklaşık olarak 65 km. dir¹⁰⁹³.

4.5.1.5.27. Sal Yaylası

Çamlıhemşin sınırları dâhilinde bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 2.000 m. yükseklikte bulunur. Çiçiva (Şenyuva) köy sakinleri tarafından istifade edilmektedir. Atina'ya 60 km. mesafede bulunur¹⁰⁹⁴.

4.5.1.5.28. Samistal Yaylası

2.630 m. rakımında bulunan yaylada yaklaşık olarak 120 ev bulunmaktadır. Çamlıhemşin sınırları dâhilinde bulunur. Makrevis (Konaklar), Ortanköy, Boğaziçi Köyü, Tezina (Akyamaç) Köyü sakinleri tarafından kullanılmaktadır. Atina'ya uzaklığı yaklaşık olarak 70 km. dir¹⁰⁹⁵.

4.5.1.5.29. Sırt Yayla

Rakımı 2.400 m. olan yayla, günümüzde Ardeşen yaylaları içinde nüfusu en kalabalık olanıdır. 300 evin bulunduğu yayla, Atina'ya 50 km. uzaklığında bulunur. Sırt, Golazena, Nokavare ve Deremezra Yaylalarına sınırdır. Adını, iki vadi üzerine kurulduğundan dolayı almıştır. Yukarı Durak, Sinan, Doğanay ve Seslikaya Köyü sakinleri faydalanır. Memoğlu, Yavrucu, Görmez, Kalender, Kibaroglu, Buçan, Önder ve Yerebakan soyadını taşıyan aileler yaylaya ortaklırlar¹⁰⁹⁶.

¹⁰⁹⁰ Önder, Osman Oğlu, 11.07.1910 Doğumlu, (28.02.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁹¹ Önder, Osman Oğlu, 11.07.1910 Doğumlu, (28.02.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁹² <http://www.kackar.org/yaylalar/palovityaylasi.html>, (22.20.2013).

¹⁰⁹³ <http://www.kackar.org/yaylalar/pokutyaylasi.html>, (22.20.2013).

¹⁰⁹⁴ <http://www.camlihemsin.gen.tr/sal.htm>, (22.20.2013).

¹⁰⁹⁵ <http://www.kackar.org/yaylalar/samistalyaylasi.html>, (22.20.2013).

¹⁰⁹⁶ Önder, Osman Oğlu, 11.07.1910 Doğumlu, (28.02.2011 Tarihli Röportaj).

4.5.1.5.30. Siprona Yaylası

Rakımı 1.850 m. olan yayla Atina'ya 35 km. mesafededir. 20 ev bulunmaktadır¹⁰⁹⁷.

4.5.1.5.31. Sumeği Yatağı Yaylası

Rakımı 1.550 m. Olan yaylanın Atina'ya olan mesafesi 26 km. dir. Zizeni ve Çaçağona Yaylası ile komşudur. Ahşap evler bulunur¹⁰⁹⁸.

4.5.1.5.32. Şorah Yaylası

Rakımı 3.400 m. olan yayla Atina'nın en yüksek aynı zamanda en uzak yaylası olup şehre uzaklığı 85 km. dir. Dutge (Tunca) Kötü sakinlerin gittiği yaylada 25 ev bulunmaktadır. Evlerin tamamı taştan yapılmıştır. Yayla, Terzioğlu, Sopoğlu ve Okumuş soyadını taşıyan ailelerin kullanımındadır¹⁰⁹⁹.

4.5.1.5.33. Trovit Yaylası

Yaylanın rakımı 2.520 m. dir. Yaklaşık 110 konutun bulunduğu yayla Çamlıhemşin sınırları dâhilinde bulunur. İlçeye uzaklığı 65 km. Atina'ya uzaklığı ise 80 km. dir¹¹⁰⁰.

4.5.1.5.34. Tobamzga (Gölkenarı) Yaylası

Rakımı 2.800 m. olan yayla Atina'ya 50 km. mesafededir. Gölleri ile meşhurdur. Golazena, Sırt Yaylası ve Tunca vadisinde bulunan Dereyayla ile komşudur. Yaylada 25 adet taş ev bulunur. Yukarı Durak Köyü sakinlerinden olan Önderler, Yazıcılar, Yılmazlar, Tartar, Aktarlar, Özyanık, Kibaroğlu, Yaylacı, Memoğlu, Yavrucu, Görmez, Kalender, Yerebakan, Navdar, Balcan, Kalyoncu ve Kabanogulları yararlanır¹¹⁰¹.

4.5.1.5.35. Vercenik Yaylası

2.675 m. rakımında yer alır. Yaklaşık olarak 50 ev bulunmaktadır. Günümüzde Çamlıhemşin sınırları dâhilindedir. Atina'ya uzaklığı 75 km. dir¹¹⁰².

4.5.1.5.36. Yukarı Balıklı Yaylası

Yaylanın rakımı 3.400 m. dir. Yeniyol (Oce) Köyü sakinlerinden Kepenek, Sevinç, Atagün, Aşıklar, Berberoğulları, Alptekin ve Şişman soyadını taşıyan aile bireylerinin kullanımındadır. Yapılar kara taş ile inşa edilmişlerdir. Yaylanın 50 hanesi bulunmaktadır. Atina'ya 65 km. mesafededir. Büyük Yayla ve Şorah Yaylası ile komşudur¹¹⁰³.

¹⁰⁹⁷ Önder, Osman Oğlu, 11.07.1910 Doğumlu, (28.02.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁹⁸ Mehmet Önder, Ali Oğlu, 01.014.1964 Doğumlu, (19.02.2011 Tarihli Röportaj).

¹⁰⁹⁹ Terzioğlu, Ahmet Oğlu, 10.02.1940 Doğumlu, (02.03.2011 Tarihli Röportaj).

¹¹⁰⁰ <http://www.kackar.org/yaylalar/trovityaylasi.html>, (22.12.2013).

¹¹⁰¹ İbrahim Yavrucu, Mustafa Oğlu, 20.11.1911 Doğumlu, (19.01.2011 Tarihli Röportaj).

¹¹⁰² <http://www.kackar.org/yaylalar/vercenikyaylasi.html>, (22.12.2013).

¹¹⁰³ Hakan Kepenek, Ziya Hurşit Oğlu, 1957 Doğumlu, (10.03.2011 Tarihli Roportaj).

4.5.1.5.37. Zizeni (Basılan Düzlük Yer) Yaylası

1.600 m. yüksekliğindeki yayla, Aşağı Zizeni ve Yukarı Zizeni Yaylası olarak iki bölüme ayrılır. Yukarı Zizeni'ye Yukarı Durak Köyü sakinleri, Aşağı Zizeni'ye de Aşağı Durak Köyü sakinleri giderler. 50 evin bulunduğu yaylanın Atina'ya uzaklığı 50 km. dir. Konutlar taştan ve ahşaptandır. Kulaber, Yazıcı, Sinanoğlu, Yaylacı, Kuru ve Önder soyadını taşıyan aileler yararlanmaktadır¹¹⁰⁴.

4.6. Atina Kazâsı'ndaki Dinî Yapılar ve Vakıflar

Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerde kısa zamanda çeşitli sosyal müesseseler kurup bunları halkın hizmetini sunuyordu. Devlet sınırları geliştikçe doğal olarak bu müesseselerin sayısı da artıyordu. Böylelikle de eserlerin yapıldığı yerlere Türk İslam mührü vuruluyordu.

Bir sosyal yardımlaşma kurumu olan vakıf kurumu kaynağını Müslümanlığı ilk dönmlerine kadar götürmek mümkündür. Vakıflar hukuksal bir kurum olarak 6. yüzyıldan itibaren İslam coğrafyasında var olduğu görülmektedir¹¹⁰⁵. Bu kurum Bizans'ta da hayır kurumlarına yardımlar yapılmak suretiyle varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır¹¹⁰⁶. Vakıf müessesesi Anadolu Selçuklularında XIII. yüzyıl başlarına tekabül eden I. Keykavus ve I. Keykubad dönemlerinde oldukça geliştirilmiş¹¹⁰⁷ ve Osmanlılar döneminde zirveye ulaşmıştır.

Vakıf, bir kimsenin malının bir kısmını veya tamamını hayır işine, dinî veya sosyal bir hizmete ebediyen tahsis etmesidir¹¹⁰⁸. Osmanlı Devleti'nde toplumun bazı ihtiyaçlarının karşılanması zenginlerin kurdukları vakıflara bırakılmıştır. Tarihin seyri içinde vakıflar sosyal, ekonomik, eğitim, sağlık, sanat, mimarî, ulaşım ve bayındırlık alanlarında önemli roller oynamıştır. Osmanlı Devleti'nde başta Padişah olmak üzere, hanedan üyeleri, yüksek dereceli devlet görevlileri ve toplumun seçkin kişileri vakıflar kurmuşlardır. Devlet bu vakıfların korunması için önlem almış, devlete ait birçok gelir kaynaklarının vakıflara verilmesini sağlamıştır. Böylece devlet herhangi bir harcama yapmasına gerek kalmadan vakıf sistemi sayesinde sosyal, kültürel ve dinî hayatla ilgili birçok hizmet yerine getirmiştir¹¹⁰⁹.

¹¹⁰⁴ Önder, Osman Oğlu, 11.07.1910 Doğumlu, (28.02.2011 Tarihli Röportaj).

¹¹⁰⁵ Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesi'nin Hukukî Mahiyeti ve Traihi Tekâmülü", Vakıflar Dergisi, S. 2, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1942, s. 1-4.

¹¹⁰⁶ İlber Ortaylı, *Türk İdare Tarihi'ne Giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996, s. 104-117.

¹¹⁰⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003, s. 101-103.

¹¹⁰⁸ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 577. Ayrıca Bkz. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, s. 105. Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s. 101-103.

¹¹⁰⁹ Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s. 101-103.

Bir hayır müessesesi olarak kabul edilen vakıf kurumları, 16. yüzyıldan başlamak üzere¹¹¹⁰ yoğun olarak 18. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın sonlarına kadar bütün islam ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece etkili olmuştur. Bu kurumun temelinde vicdan sorumluluğu, iyilik, şevkat, yardımlaşma ve dayanışma ruhu yatar¹¹¹¹. Kelime manası olarak hapsedmek, alıkoymak, durdurmak anlamlarına gelen vakıf, hukuki mağnada karşılık olarak bir şeyin faydalanma hakkının veya mülkiyetin kamu yararına tahsis edildikten sonra başkalarının mülk edinmelerini engellemek, yani mülkiyetin Allah'ın rızasını kazanmak ve insanlara faydalı olmak gayesiyle kamu yararına tahsisi anlamına gelir. Başka bir ifade ile de vakıf; hukukî bir akit olup bununla bir kimsenin Allaha yakın olma gayesiyle menkul ve gayrimenkul, mülk ve emlakını dini, Hayri ve sosyal bir gaye için müebbeden tahsis etmektir¹¹¹².

Herhangi bir mülk sahibi mülkünü sadece Allah rızası kazanmak amacıyla malından ve mülkünden vaz geçerek hakın menfaatine tasis eden kişiye *vâkıf*, vakfedilen mülke *mevkuf*, kendisine vakf ve tahsis edilen şahıs veya mahale de *mevkufun aleyh*, *meşrutun leh* denir¹¹¹³.

Atina Kazâsındaki vakıflar idarî yönden “Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretine” bağlı oldukları görülmektedir. Adı geçen kurum II. Mahmud tarafından 14 Ekim 1826 tarihinde kurulmuştur. Dağınık halde bulunan vakıfları tek bir elde toplayarak bu kurumların devamlılığını sağlamak amaçlanmıştır. Zamanla da bu kurum Osmanlı Devleti'ndeki bütün vakıf kuruluşlarının nezâret görevini üstlenmiştir¹¹¹⁴.

Atina Kazâsı'ndaki dini yapılar adı altında sadece camiler ve mescitler tespit edilmiştir. Hayırseverler tarafından yapılmış bu dinî eserlere para vakfetmek suretiyle bunların uzun zaman ayakta kalmasını sağladığı gibi görevli personellerden olan imam ve hatiplerin ücretleri de ödenebilmiştir. Atina Kazâsı'ndaki dinî yapılar tanıtılırken, bu yapılara ait vakıflar da aynı başlık adı altında tanıtılacaktır.

¹¹¹⁰ Nazif Öztürk, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 435-436.

¹¹¹¹ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 479.

¹¹¹² Yediyıldız, “Vakıf”, s. 479. Ayrıca Bkz. Hamdi Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1998, s. 21.; Saraç, “XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi”, s. 82.

¹¹¹³ Arzu Pehlivan Yıldız, *Rize Şer'iyye Sicilleri II 1495 No'lu Sivil-Metin ve Tahlil*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 155.

¹¹¹⁴ Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, s. 111-113.

4.6.1. Atina Kazâsı Merkezinde Bulunan Dinî Yapılar ve Vakıflar

Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel bakımından gelişmesinde önemli rolü bulunan sosyal müesseselerden bir de câimlerdir. Câimlerin ibadet amacıyla yapılmış olsa da bunun yanında eğitim faaliyetleri için de değerlendirilmişlerdir. Câimlerin yapım tarihi ise yerleşim biriminin merkezi yere uzaklığı veya yakınlığına göre değişiklik gösterebilmiştir. Bu bağlamda Atina Kazâsı dâhilinde inşa edilen dinî yapılar ve vakıflar şunlardır;

4.6.1.1. Gülbahar Sultan Camisi

Gülbahar Sultan Camii'nin¹¹¹⁵ yapım tarihi bilinmemekle beraber caminin, 15. yüzyılın sonları 16. yüzyılın başlarına tekabül eden 1485-1500 yıl aralığında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Caminin, 19. yüzyılın başlarında (1816) büyük bölümleri yıkılmış ve harabeye dönmüş bir durumda olduğunu anlamaktayız. Doğu tarafı Hemşin Deresi, Batı tarafında eski kavak, Kuzey tarafı Karadeniz, Güney tarafında ise eski yol ve çeşitli dükkânlar ile çevrili olan cami-i şerifin, verilen yılda içler acısı durumunu gören dönemin ayanlarından Bassazâde Mustafa Ağa ve Eşi Ayşe Hatun camiyi yeniden inşa ettirmişlerdir. Bununla da yetinmeyip etrafında bulunan dükkân ve çeşitli işyerlerinden yardım toplamak suretiyle camiin akarını oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun yanında dönemin hasır satan tüccarlarından sattıkları hasır başına onar, yirmişer lira para toplamışlar, kendi kazançlarından da 1000 kuruş nakit parayı vakfa bağışladılar. Bunlar,

---

¹¹¹⁵ M. Çağatay Uluçay, "Padişahların Kadınları ve Kızları" kitabında M. Tayyip Gökbilgin'e dayandırarak vermiş olduğu bilgilere göre Gülbahar Sultan, II. Bayezid'in eşi, Yavuz Sultan Selim'in ise Annesi'dir. Ömrünün son yıllarını Trabzon'da 24 yıl Sancakbeyliği yapan oğlu, Yavuz Sultan Selim ile geçirmiştir. Gülbahar Sultan, Trabzon'da ölmüş ve oğlu tarafından burada yaptırılan "Hatuniye Türbesi"ne gömülmüştür. Atina Kazâsı'nda varlığından bahsedilen Gülbahar Sultan Camii'nin, Yavuz Sultan Selim'in Annesi Gülbahar Sultan tarafından mı?, yoksa Gülbahar Sultan'ın vefat etmesinin ardından oğlu Yavuz Sultan Selim Tarafından mı? yapıldığı tam olarak tespit edilememiştir. Ancak, Yavuz Sultan Selim Han'ın Annesi'nin vefat etmesinin ardından inşa ettirdiği, gerek "Hatuniye Türbesi", gerekse 1514 yılında Trabzon Hatuniye Mahallesindeki "Hatuniye Külliyesi" dikkate alındığında, akla ilk gelen, Gülbahar Sultan Camisi'nin de Gülbahar Sultan'ın vefat etmesinden sonra oğlu tarafından yaptırıldığı ihtimalidir. Aslolan, Atina Kazâsı'ndaki Gülbahar Sultan Camisi, Yavuz Sultan Selim Tarafından değil, Gülbahar Sultan'ın sağlığında bizzat kendisi tarafından yaptırılmış olmasıdır. Gülbahar Sultan, Oğlu Yavuz'un Trabzon Sancakbeyliği yaptığı dönemlerde sık sık yanına geldiği ve hatta Rize'deki Gülbahar Sultan Camisi'ni bizzat kendisi tarafından yaptırıldığı yönünde bilgiler mevcuttur. Bkz. <http://tuzcuoglu.blogcu.com/rize-gulbahar-cami-tarihi-yanlis-bilgilendiriliyor/2764928>, (05 Mayıs 2014). Bir gerçek daha var ki o da şudur; BOA. EV. MKT. 2972/26 arşiv belgesinde "Trabzon'da ölen ve orada gömülü olanın hayratından olan Atina Kazâsı'ndaki Gülbahar Sultan Camisi ...." diye başlayıp devam eden bilgiden de anlaşılacağı üzere, Atina Kazâsı'ndaki Gülbahar Sultan Camisi'ni yaptırana, Trabzon'da mezarı bulunan Yavuz Sultan Selim'in annesi olan Gülbahar Sultan'ın aynı kişi olduğudur.

aynı zamanda vakfın yöneticileri konumunda idiler. İbrahim, Ali ve Hüseyin Ağalar vakfın yöneticileri arasında idiler. Zaman içinde vakfa para akışı oluştu. Yangınoğlu Mehmet, iki göz dükkânın yıllık kira gelirini buraya başışladı. Seferoğlu Osman, Tevdiroğlu Hacı Memiş, Süleyman Yazıcıoğlu Mustafa, Molla Yusuf, Kasım Ağanın oğlu Süleyman, kasabada kuyumculukla meşgul olan esnaflardan gayrimüslim olduğu anlaşılan Yanko, Herzirin adında bir başka gayrimüslim vatandaşımız, Hasan Ağa'nın oğlu Ali Ağa ve Genç Ağa oğlu İbrahim, yukarıda adı geçen Cami-i Şerif vakfına, bir göz dükkânlarının yıllık kira gelirlerini vakf etmişlerdir¹¹¹⁶. Vakfın etrafındaki dükkânlardan gelen akarların 1880 yılında da devam ettiğini görüyoruz¹¹¹⁷. Bu yılda caminin etrafında yüzden fazla dükkânın bulunduğu hatta bu dükkânların çoğu vakıf arazisi içerisine kurulduklarından dolayı şikâyetlere konu olduklarını anlamaktayız. Buralarda yapılan dükkânların çoğu Atina Kazâsı hanedanlarından Bassazâdelere aittir¹¹¹⁸. Mevcut olan dükkânların zamanla eskimesi ve onarıma ihtiyaç duymasının ardından dükkânlarda tadilat yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu dükkânların kirasını toplayan bassazâdelerin yapması gerektiyse de işi tek başına üstlenmemiş ikişer ve üçer lira Osmani toplamak suretiyle tadilatın gerçekleştirebileceğini belirtmiştir. Daha sonra da yöre ahali tarafından 1879 yılında toplanan 15 bin kuruşun işletilmek suretiyle getirisinden elde edilecek kazançla burasının tamir ve tadilatı, bunun yanında imam maaşı karşılanmak istendiyse de bu durumun gerçekleşmediği anlaşılmıştır¹¹¹⁹. Hacı Ali, 1884 yılından 1896 yılına kadar bu caminin imam ve hatiplik görevini günlüğü yarım akça ile icra ettiği anlaşılmıştır¹¹²⁰.

1901 yılına gelindiğinde yıkılmaya yüz tutmuş olan Gülbahar Sultan Camiine yapılan keşif sonrasında, burasının tadilat yapılabilmesi için 31.831.5 kuruşa ihtiyaç olduğu tespit edilerek bu meblağ keşif defterine kaydedilmiştir. Ardından da caminin içler acısı durumu Trabzon Vilâyeti İdarî meclisinde görüşülüp caminin içler acısı durumu hazine nezaretine bildirilmiştir. Bunun yanında idare meclisi, caminin bulunduğu mahalde, caminin akarları olan yıllık gelirlerin Hazine Nezareti tarafından toplandığı fakat caminin onarımı için herhangi bir girişimde bulunmadığı vurgulanmıştır¹¹²¹. Trabzon İdare Meclisi tarafından kaleme alınan yazıya

---

¹¹¹⁶ VGMA. Nr. 894/94, s. 273.

¹¹¹⁷ BOA. EV. MH. 2060/81.

¹¹¹⁸ BOA. EV. MH. 1972/48. Ayrıca Bkz. BOA. EV. MH. 1864/107.

¹¹¹⁹ BOA. EV. MKT. 970/73.

¹¹²⁰ BOA. EV. MKT. 2444/28. Ayrıca Bkz. BOA. EV. MKT. 1316/20.

¹¹²¹ BOA. EV. MKT. 2972/26.

cevaben Hazine Nezareti tarafından 1902 yılında kaleme aldığı ve Maliye Nezaretine gönderdiği yazısında; caminin onarımı için gerekli olan 31.831.5 kuruşun Evkaf Nezareti tarafından karşılanması gerektiği ileri sürülmüştür. Maliye Nezareti tarafından 1903 yılında kaleme aldığı cevap niteliği taşıyan yazısında ise tekrardan bu masrafın Hazine Nezareti tarafından karşılanması gerektiği vurgulanmıştır¹¹²². Maliye Nezareti buna ek olarak 1904 yılında kaleme aldığı yazısında; 1843-1848 yılları arasında vakfın geliri 63.201.5 kuruş olduğu vergi vs. kesintilerin ardından caminin kalan parası 17.907 kuruş, ihtiyaç olan para ise 31.831.5 kuruş olduğu. Eksik kalan meblağın ise Hazine Nezareti tarafından karşılanması gerektiğini ifade etmiştir¹¹²³. Verilen tüm çabalar sonuçsuz kalmış ve adı geçen vakıf camisinin ihtiyaç duyduğu para kaynağı temin edilememiştir. Böylelikle vakıf camisi, 20. yüzyıl başlarında kaderine terk edilmiştir. Günümüzde caminin kalıntısına dahi rastlanılamamıştır.

4.6.1.2. Pazar Camisi

Kayıtlarda Atina Kazâsı'nın merkezinde "Pazar Cami-i Şerifi" vakfı olarak bir kaydın mevcut olduğu yönünde bir bilgi mevcuttur ancak caminin yapılış tarihi, imameti vs. gibi konuları hakkında bilgi bulunmamaktadır¹¹²⁴.

4.6.2. Atina Kazâsı'na Bağlı Köylerdeki Dinî Yapılar ve Vakıflar

4.6.2.1. Türbeler

4.6.2.1.1. Süleyman Dede Türbesi

Türbe, İslam coğrafyasında tanınmış şahsiyetlerin mezar anıtlarıdır. Bu anıtlar kişinin, makam ve mevkii, mensubu olduğu sosyal, dinî ve siyasi zümreyi yansıtmaktadır. İslamın ilk dönemlerinden 19. yüzyılın son dönemlerine kadar önemli şahsiyetler için yapıldığı görülmüştür¹¹²⁵.

Atina Kazâsı'nın Ağvan (Seslikaya) Köyü'nde bulunan türbenin 19. yüzyıl mimari özelliğini taşımaktadır. Süleyman Dede olarak bilinen kişinin türbesi, günümüzde Ardeşen ilçe sınırları dâhilinde bulunmaktadır. Türbenin 1845 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. Yine yanbaşında 1890 tarihinde yapıldığı tahmin edilen ve muhterem kişinin oğlu olduğu bilinen Süleyman Dede Türbesi'nin doğu tarafında ve oldukça yakınında taş duvarlı, dikdörtgen planlı, beşik çatılı bir türbe daha bulunmaktadır¹¹²⁶. Bkz. Resim-1.

¹¹²² BOA. EV. MKT. 2809/290. Ayrıca Bkz. BOA. EV. MKT. 2823/112.; BOA. EV. MKT. 2835/52.

¹¹²³ BOA. EV. MKT. 2972/26.

¹¹²⁴ VGMA. Nr. 891/95, s. 126.

¹¹²⁵ İsmail Orman, "Türbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 464-466.

¹¹²⁶ Heyet, *Rize*, s. 92.

4.6.2.2. Camiler

4.6.2.2.1. Başköy Köyü Camisi

Başköy, Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesi ile beraber Tapu Tahrir Defterleri'ne kaydı yapılan Atina Kazâsi'nin en eski yerleşim birimlerinden birdir. Buradaki mevcut câminin tarihi konusunda Osmanlı arşiv belgelerinde rastlanılmamış olsa da Merhum İhsan Topaloğlu hocamızın kaynak göstermeden verdiği *Athena Tarihi* kitabında bu câminin yapım tarihini 1692 olarak belirtmiştir¹¹²⁷. Osmanlı belgelerinden bu câmi hakkındaki ilk bilgiye 1835 yılında rastlamaktayız. Buradaki belgede Başköy Câmisi'nin Başköy'de ikamet eden Tevetoğlu Hacı Mehmet tarafından yapıldığı, oğlunun, oğlunun, oğlu Osman'ın oğlu İbrahim'e tevcih edildiği anlaşıldığı üzere İbrahim'in ise çocuğu olmadığından câmiin kendi hizmetkârlığında olanlara tevcih edilmesi ve buraya bir de imam atanmasını ilgili makamlardan rica etmiştir¹¹²⁸. 1910 yılında ise adı geçen camiye Süleymanoğlu Hafız Osman Efendi tarafından 1500 kuruş nakit paralar vakfedildiği tespit edilmiştir¹¹²⁹. Verilen tarih bölgede yapılan câmilerin en eskisi olduğunu göstermesi bakımında da önemlidir. Başköy günümüzde de Pazar (Atina)'nın köyüdür.

4.6.2.2.2. Zığem-i Ulya (Yukarıdurak) Köyü Camisi

Kalın taş duvarlar kullanılarak inşa edilen câmi 1743 yılında hizmete açılmıştır. Kapı kanatları, minberi ve ahşap süslemeleri orijinalliğini koruyarak günümüze kadar gelebilmiştir¹¹³⁰. Câmi 1842 ve bunun haricinde birçok defa onarım görmüştür¹¹³¹. 1874 yılında ücretsiz olarak caminin imam ve hatiplik görevini yürüten Mustafa'nın ölmesi ile boşalan kadrosuna büyük oğlu Ali getirilmiştir¹¹³². 1912 yılında İbrahim Efendi'nin oğlu Ali Efendi caminin çeşitli giderleri karşılanması amacıyla camiye 1500 kuruş nakit para vakfetmiştir¹¹³³.

4.6.2.2.3. Lamgo (Yücehisar) Köyü Camisi

En eski câmilerindendir. Günümüzde, köyün orta mahallesinde bulunmaktadır. Ahşaptan inşa edilmiştir. Ayşe Hanım'ın hayratı olarak bazı kaynaklarda 1798¹¹³⁴ bazı kaynaklar da ise bu tarih bir yıl sonra yani 1799 yılını vermiştir¹¹³⁵. Câminin kuzey yönünde medrese olarak kullanıldığı tespit

¹¹²⁷ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 85.

¹¹²⁸ BOA. C. EV. 167/8310.

¹¹²⁹ VGMA. Nr. 599/274, s. 231.

¹¹³⁰ Heyet, *Rize*, s. 92.

¹¹³¹ Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 165.

¹¹³² VGMA. Nr. 2497/51, s. 100. Ayrıca Bkz. BOA. EV. MKT. CHT. 44/32.

¹¹³³ VGMA. Nr. 606/9, s. 12.

¹¹³⁴ Ak, *Rize Tarihi*, s. 114. Ayrıca Bkz. Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 165.

¹¹³⁵ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 87. Ayrıca Bkz. Heyet, *Rize*, s. 102.

edilen bir de odası bulunmaktadır¹¹³⁶. Câmînin girişi kuzey tarafına bakar ve giriş bölümü üzerinde mahfil kısmı bulunur. Ana giriş kapısı üzerinde sekizgen geçmelerden oluşan bir de süslemesi bulunur. Câmînin ahşap süslemeleri Hemşin Bilenköy Câmîsi ile benzer yönleri bulunur¹¹³⁷. Vakıf camilerinden biri olan Lamgo (Yücehisar) Köyü Camisi, 1875 yıllarında burada imam ve hatiplik görevi yürüten Mustafa'nın oğlu Molla İbrahim evlatsız olarak ölmesi üzerine köy ahalisinin talebi dikkat alınarak imam ve hatiplik görevine Mustafa oğlu Ali tevcih edilmiştir¹¹³⁸. Câmî, 1908 yılında yeniden onarılmıştır. Buraya getirilecek suyun taşıyıcı boruları da Avrupa'dan sipariş edilmiştir. Borunun değeri olan 1800 kıyye¹¹³⁹ kuruşun gümrük vergisinden muaf tutulması yönünde kaleme alınan dilekçe önce kazâ meclisinde kabul edilmiş daha sonra vilâyet meclisine gönderilmiş oradan da iç işleri bakanlığına intikal ettirilmiştir¹¹⁴⁰. Ancak bakanlık böyle bir uygulamanın yapılamayacağını 1922 yılında dilekçeye cevaben yazdığı evrakta izah etmiştir¹¹⁴¹.

4.6.2.2.4. Çingit (Uğrak) Köyü Camisi

Topaloğlu hoca kaynak göstermeden verdiği bilgiye göre bu câmînin yapım tarihi de 1799'dur. Kitapta câmî ile ilgili başka bilgi bulunmamaktadır¹¹⁴².

4.6.2.2.5. Ağvan (Seslikaya) Köyü Camisi

Seslikaya Köyü Câmîsi 1801 yılında yapılmıştır. Ahşap süslemeli câmîlerin güzel bir örneğini temsil etmektedir. Yapımında taş ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Câmînin dikdörtgen bir görünüşü vardır. Kuzey tarafına sonradan eklemeler yapılmıştır. Minaresi de bu eklemeler arasındadır. Mihrabı taştan yapılmış ve oldukça sade bir görüntüsü vardır. Ahşap olan kısımları ise minber, mahfil¹¹⁴³ ve tavandır¹¹⁴⁴.

4.6.2.2.6. Avramit (Güneyköy) Köyü Camisi

Güneyköy Câmîsi 1803 tarihinde köy sakinlerinden İbrahim'in oğlu Ali tarafından yaptırılmıştır. Aynı tarihte câmîye bir de hatip atanmıştır¹¹⁴⁵.

---

¹¹³⁶ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 87.

¹¹³⁷ Heyet, *Rize*, s. 102.

¹¹³⁸ VGMA. Nr. 2497/53, s. 103.

¹¹³⁹ Kıyye (Okka); şimdiki 1282 kilogram.

¹¹⁴⁰ BOA. BEO. 3392/254328.

¹¹⁴¹ BOA. ŞD. 603/12.

¹¹⁴² Topaloğlu, *Athena Tarihi*, s. 86.

¹¹⁴³ Mahfil, müezzinlere ayrılmış olan etrafı parmaklıklarla çevrilmiş yüksekçe yer.

¹¹⁴⁴ Heyet, *Rize*, s. 92.

¹¹⁴⁵ BOA. C. EV. 506/25553.

4.6.2.2.7. Mermanat (Ak bucak) Köyü Camisi

1814 yılında yapıldığı kitabe taşından anlaşılmaktadır. Kitabesinde Ahmet Hasan Usta, Sene 1230 (1814), yazılıdır. Kitabesinden bu caminin Hasan Usta tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Mahfil seviyesine kadar taş, bunun üzerine ahşap duvarlı, kırma çatılı bunun yanında kapısı ve mahfili ahşap süslemelidir. 1897 yılında câmii tamamen yıkıldı. Aynı arazi üzerine 100 kişinin ibadet edebileceği büyüklükte toplamda 150m² bir alan üzerine kurulmuştur¹¹⁴⁶.

4.6.2.2.8. Laroz (İkiztepe) Köyü Camisi

1839 yılında eski adı Laros şimdiki adı İkiztepe olan yerleşim biriminde Laros Câmii yapılmıştır. Câmii, Güneyköy (Avramit) Câmisi'ni yaptıran İbrahim'in oğlu Ali tarafından yaptırılmıştır. Buraya hatip ve imam istenmiştir¹¹⁴⁷.

4.6.2.2.9. Surminat (Kuzayca) Köyü Camisi

Atina Kazâsı Surminat Köyü'nde yer alan Sürminat Câmisi, câmiye dönüştürülmeden önce mescit olarak kullanılmaktaydı. 1834 tarihinde mescidin câmiye dönüştürülmesi ile teşekkül olmuştur. Bu dönüşüm gerçekleştirilmesinin akabinde câminin ilk imamlık görevi Ahmet'in oğlu Metmet'e tevcih edilmiştir¹¹⁴⁸. Adı geçen köyde bir de Abdullahoğlu Hacı Murat Camisi bulunmaktadır. Bu caminin imamı Molla Salih'tir. 1909 yılında Molla Salih herhangi bir ücret talabi olmaksızın bu görevi icra etmiştir. Zorbakioğlu İsmail tarafından buraya 1500 kuruş para vakfetmiştir. Bu paranın yıllık getirisi olan 150 kuruşu camide görev yapan yada yapacak olana verilecektir¹¹⁴⁹.

4.6.2.2.10. Bakkoz (Yamaçdere) Köyü Camisi

Atina Kazâsı Bakkoz köyünde hayırsever köy ahalisi tarafından yaptırılan vakıf eserlerindedir. Yapım tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 1835'te imamlık ve hatiplik görevini yürüten Mustafa'nın vefat etmesi üzerine çocuklarından Osman'a imamlık diğer oğulları Hüseyin ve Mehmet'e hatiplik görevi tevcih edilmiştir. Dolayısıyla belge, câminin çok daha önceden yapıldığı bilgisini ortaya koymaktadır¹¹⁵⁰. 1875 yılında ücret almadan imamlık ve hatiplik görevini yürüten Mustafa oğlu Osman'ın vefat etmesi üzerine Osman'ın çocukları arasında aynı yıl yapılan imtihan

¹¹⁴⁶ Topaloğlu. *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 86.

¹¹⁴⁷ BOA. C. EV. 393/19933.

¹¹⁴⁸ BOA. HAT. 1589/60.

¹¹⁴⁹ BOA. EV. MKT. 3335/25.

¹¹⁵⁰ BOA. HAT. 1594/73.

neticesinde imam ve hatipik görevini Ahmetin sürdürmesi yönünde berat verilmiştir¹¹⁵¹.

4.6.2.2.11. Bulep-i Süfla (Kirazlık) Köyü Camisi

Atina Kazâsı Bakkoz Köyü'nde bulunmaktadır. Bir vakıf eseri niteliğinde olan câmiide 1836 yılında imam ve hatip değişikliği olmuştur. Bu görevi yürüten Ali'nin yerine Hüseyin getirilmiştir. Câminin yapım tarihi verilen tarihten öncedir¹¹⁵². Aynı şekilde 1875 yılında imamlık görevini yürüten Osman'ın oğlu Molla Ömer'in ölmesiyle aynı göreve imtihanla Ömner'in oğlu Ali Tefik getirilmiştir¹¹⁵³.

4.6.2.2.12. Bulep-i Ulya (Zafer) Köyü Camisi

Camii, Atina Kazâsı Bulep-i Ulya Köyü'nde bulunmaktadır. Herhangi bir ücret talep etmeksizin imalık görevini ifa eden Ali'nin oğlu Hüseyin Efendi'nin vefat etmesi üzerine çocuklarından İlyas ve şerif bu görevi talep etmişlerdir. 1874 yılında yapılan sınav neticesinde İlyas başarısız olması hasebiyle kardeşi bu göreve tevcih edilmiştir¹¹⁵⁴.

4.6.2.2.13. Sanu (Topluca) Köyü Camii

Atina Kazâsı Sano Köyü'nde 1836 yılına ait Osmanlı arşiv belgesinden anlaşıldığı üzere bir cami olduğunu belirtmektedir. Belirtilen yılda bu câminin Osman adında bir de imamı bulunuyordu. 1836 tarihinde İmam Osman vefat edince câminin imam ve hatiplik görevleri Osman'ın çocuklarına devredilmiştir. Buna göre imamlık görevi Ahmet'e, hatiplik görevi de Ali ve İsmail'e tevcih edilmiştir¹¹⁵⁵. Câminin yapım tarihi ise çok daha eski olduğu anlaşılmaktadır. 1900 yıla gelindiğinde caminin imamamet ve hitabet görevini Seferoğlu İsmail ve Ali Efendiler yürütüyordu. Bu görevliler vefat etmeleri üzerine imamet ve hatiplik görevi İsmail Efendi'nin oğlu Ali ve Ali Efendi'nin oğlu Ahmet'in üzerine tevcih edilmiştir¹¹⁵⁶.

4.6.2.2.14. Ğere (Işıklı) Köyü Camisi

Işıklı Câmisi'nin yapım tarihi bazı belgelerde 1887 tarihi¹¹⁵⁷ gösterilse de buradaki camii'nin yapım tarihi çok daha eskilere dayandırmak mümkündür. Ğere Câmisi ile alakalı 1836 tarihli iki adet arşiv belgesi bulunmaktadır. Bu belgelerden biri "Ğere'nin Cevizdibi Karyesi'nde bulunan

¹¹⁵¹ VGMA. Nr. 2497/52, s. 101. Ayrıca Bkz. BOA. EV. MKT. CHT. 44/33.

¹¹⁵² BOA. HAT. 1596/59.

¹¹⁵³ VGMA. Nr. 2497/52, s. 101.

¹¹⁵⁴ BOA. MV. MKT. CHT. 44/30.

¹¹⁵⁵ BOA. HAT. 1600/29.

¹¹⁵⁶ BOA. EV. MKT. 2603/84.

¹¹⁵⁷ Heyet, Rize, s. 92.

câmi” şeklinde devam etmektedir. Burada 1836 tarihinde imam-hatip değişikliği yapılmıştır. Mustafanın oğlu Osman, babası Mustafa'nın fevâtı üzerine imam ve hatiplik görevine getirildiği anlatılmaktadır¹¹⁵⁸. Yine Ğere (Işıklı)'nin Sihrun veya Sakron olarak nitelendirilen limanında iki mescidin câmiye dönüştürüldüğü¹¹⁵⁹ ve imam ve hatiplik görevinin Halim Kebiroğlu Molla Bayram'a verildiği belirtilmektedir¹¹⁶⁰. Aynı görev 1877 yılında Süleyman oğlu Bayram'a verilmiştir¹¹⁶¹. Belgede, câmiin yöre ahali tarafından yaptırıldığı ve Molla Bayram'dan önce bu görevi yürüten birinin olduğu konusunda da bilgi mevcuttur. Bu durumda adı geçen câminin 1887 yılında yapılmış olduğu bilgisi doğru bir bilgi değildir. 1887 tarihi câminin tadilat veya tamirat geçirdiği tarih olabilir. Ğere (Işıklı)'de bulunan ve yukarıda adı geçen câmi'nin her ikisinin 1836 yılında mevcut olduğu bilgisi zaten açık olarak belirtilmektedir. Bu gerekçelerle câminin 1800 yılından önce yapıldığı tahmin edilmektedir.

4.6.2.2.15. Zelek (Balıkçı) Köyü Camisi

Zelek'te 1836 yılına kadar câmi bulunmamaktaydı. Ahali dini vecibelerini burada bulunan bir mescitte yerine getiriyordu. Bu mescit 1836 tarihinde câmiye dönüştürüldü. Böylelikle Zelek (Balıkçı) Köyü ilk câmine kavuşmuş oldu. Câminin ilk imamı da (sadece cuma ce bayram namazlarında) İbrahim oğlu Molla Ali oldu¹¹⁶². 1903 yılında caminin yıllık imamet maaşı ve çeşitli masraflarını karşılanması için Alioğlu Tursalioğlu Mehmet 1500 kuruş camiye nakit para vakfetmiştir¹¹⁶³.

4.6.2.2.16. Aranaç (Darılı) Köyü Camisi

1839 yılına ait olan arşiv belgesinde Aranaç'ın selvidüzü mevkisindeki câmiye imam ve hatip görevlendirilmesi talep edilmektedir. Burada imam ve hahiplik görevini yürüten Ali'nin vefat etmesi üzerine Ali'nin halefi yani oğlu Kasım'a bu görev verilmiştir. Verilen tarihte bu görevi yürüten biri olduğu ve Ali'den (muhtemelen öldükten sonra) sonra bu görev başka kişiye verildiğine göre câminin yapım tarihi yukarıdaki tarihten çok daha önce olduğu bilgisine ulaşılabilir¹¹⁶⁴.

---

¹¹⁵⁸ BOA. HAT. 1600/73.

¹¹⁵⁹ BOA. C. EV. 544/27471.

¹¹⁶⁰ BOA. HAT. 1600/30.

¹¹⁶¹ VGMA. Nr. 2497/51, s. 99.

¹¹⁶² BOA. HAT. 1600/44.

¹¹⁶³ VGMA. Nr. 595/64, s. 63.

¹¹⁶⁴ BOA. HAT. 1620/46.

4.6.2.2.17. Tordivat (Sivrikale) Köyü Camisi

1856 yılında ibadete açıldığı tahmin edilmektedir. Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. 1902 yılında İbrahim Ağa'nın oğlu Celebizâde Mehmet tarafından camiye, caminin çeşitli giderleri ve imamet vazifesinde bulunan kişinin yıllık aylığı ödenmesi maksadıyla 1500 kuruş nakit para vakfedilmiştir¹¹⁶⁵. Toplam 600 m² alan üzerine kuruludur. Kapalı alanında yaklaşık olarak aynı anda 150 kişi ibadet edebilmektedir. 1969 yılında tadilat geçirmiştir. 1989 yılında kubbesi kurşun kaplama malzeme ile örtülmüş taş duvarları da onarılmıştır¹¹⁶⁶.

4.6.2.2.18. Ekşioğlu Köyü Camisi

Günümüzde Ardeşen ilçe sınırları içinde bulunan câmi, Çifte Kavak Mahallesi'nde yer alır. Sahile yakın bir yerde bulunmaktadır. 1869 yılında ibadete açılmıştır. Günümüze gelinceye kadar birçok defa tamirat-tadilat görmüştür¹¹⁶⁷.

4.6.2.2.19. Melyat (Merdivenli) Köyü Camisi

1800 yılında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Günümüze gelinceye kadar birçok defa tadilat görmüştür. 300m² arsa üzerine kurulmuştur. 75m² iç alana sahiptir¹¹⁶⁸. 1888 yılında İbrahim ve Mehmet Efendilerden boşalan imam ve hitabet görevine Mehmet Efendi'nin oğlu Ali Efendi tevcih edilmiştir¹¹⁶⁹.

4.6.2.2.20. Dutğe (Tunca) Köyü Camisi

Atina Kazâsı Dutğe (Tunca) Köyü Omcore Mahallesi'nde bulunan cami, 1817 yılında Pune'nin Ahmet'in oğlu Pune Hüseyin tarafından inşa edilmiştir. Pune Hüseyin, cami-i şerifi inşa ettirdikten sonra mahkemede de tescil ettirerek akrabalarından Pune oğlu Mustafa Efendi ve Ömer Alemdarı vakfın yöneticisi yapmıştır. Daha sonra Pune Hüseyin, üç bin kuruş parayı camiye vakfetmiştir. Camiye vakfedilen paranın %15'i işletilmiştir. İşletilen paranın getirisinden 3/1'inden elde edilen karla caminin imam ve hatiplik görevini yürütecek görevliye verilmek üzere, diğer 3/1'i de caminin bakım ve onarımı için ayrılmıştır. Geriye kalan kısmı da vakıf yöneticilerine bırakılmıştır¹¹⁷⁰. 1902-1903 yılları arasında tadilat gören cami, Kuzey ve

¹¹⁶⁵ VGMA. Nr. 596/42, s. 34.

¹¹⁶⁶ Topaloğlu, *Athena Tarihi*, s. 86.

¹¹⁶⁷ Heyet, *Rize*, s. 90.

¹¹⁶⁸ Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 86.

¹¹⁶⁹ BOA. EV. MKT. 1492/71.

¹¹⁷⁰ VGMA, Nr. 2495/23, s. 45.

Kuzey-Batı olmak üzere iki giriş kapısının bulunduğu, mihrap taştan, minberi ise ahşap ve bölgesel motiflerle süslendiği anlaşılmaktadır¹¹⁷¹.

4.6.2.2.21. Çukita (Derebaşı) Köyü Camisi

Atina Kazâsı Çukita (derebaşı) Köyü'nde bulunan camiin yapım tarihi 1902'dir. 1976 ve 1986 yıllarında onarımdan geçirilmiştir. 1986 yılındaki onarım çalışmalarında taş duvarlar korunarak üzerine ilaveler yapılmıştır. Seydioğlu Câmisi olarak anılmaktadır¹¹⁷².

4.6.2.2.22. Kuvançarer (Elmalık) Köyü Camisi

Atina Kazâsı Kuvançarer (Elmalık) Köyü'nde yer alan ve köy ahalisi tarafından yaptırılan, aynı zamanda bir vakıf eseri olduğu anlaşılan camide herhangi bir ücret almadan imamlık ve hatiplik görevini yürüten Molla Süleyman oğlu Osman'ın vefat etmesi üzerine, 1875 yılında Osman'ın çocukları arasında yapılan imtihan neticesinde çocuklarından Mehmet'e Berat-ı Şerif verilmiştir¹¹⁷³.

4.6.2.2.23. Sifat (Pirinçlik) Köyü Camisi

Atina Kazâsı'nın Sifat Köyü'nde 1890 yılına kadar cami bulunmamaktaydı. Köy ahalisi burada bulunan mescidde vakit namazlarını eda edebiliyorlardı. Cuma ve bayram namazları için ise diğer köyleri tercih etmekteydi. Bu durum oldukça sıkıntılı durumlara yol açıyordu. Bu sıkıntılı durum mescide mimber eklenerek mescidin camiye dönüştürülmesiyle aşılmıştır. Mescid camiye dönüştürülmesinin ardından Ağvan (Seslikaya) Köyü'nden Hasan'ın oğlu Demircioğlu Süleyman tarafından caminin imamet ve hatiplik maaşı bunun yanında diğer giderlerde kullanılmak üzere camiye 1000 kuruş para vakfedilmiştir. Vakfedilen paranın yıllık getirisi olan %15'i ile imam ve hatip olarak görevlendirilecek cami görevlisine, 120 kuruşluk diğer getirisi ile de caminin diğer ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır¹¹⁷⁴. Daha sonraki dönemlere ait camiye kayıtlı vakıf defteri bulunamamıştır¹¹⁷⁵.

4.6.2.2.24. Babik (Çukurluhoca) Köyü Camisi

Atina Kazâsı Hemeşin Nâhiyesi Babik (Çukurluhoca) Köyü'nde bulunan caminin yapılış tarihi bilinmemekle beraber 150 sene önce (1740) inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bir vakıf eseri olan camii, köyün üç

¹¹⁷¹ Heyet, *Rize*, s. 92.

¹¹⁷² Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, s. 86.

¹¹⁷³ VGMA. Nr. 2497/52, s. 101.

¹¹⁷⁴ BOA. EV. MKT. 1478/34.

¹¹⁷⁵ VGMA. Nr. 887/208, s. 470.

mahallesi tarafından kullanılmaktadır. 1890 yılında adı geçen köyde Yağcıoğlu İsmail tarafından yaptırılan mescidin ardından bu caminin atıl duruma düşme ihtimalinin oluşması köy sakinleri tarafından endişe ile karşılanmıştır¹¹⁷⁶. Yeni yapılan mescidin imam ve hatiplik görevi mescidi yaptıran kişi tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır¹¹⁷⁷.

4.6.2.2.25. Oce (Yeniyol) Köyü Camisi

Camii, Atina Kazâsı Oce (Yeniyol) Köyü'nde bulunmaktadır. Tam olarak ne zaman inşa edildiği tespit edilemeyen vakıf camisine köy sakinlerinden Yakupoğlu Mehmet tarafından 1500 kuruş nakit para vakfedilmiştir¹¹⁷⁸.

4.6.2.2.26. Haçapit (Subaşı) Köyü Camisi

Atina Kazâsı Haçabit (Subaşı) Köyü'nde önceden beri mevcut olan camiye Ali'nin oğlu Veniroğlu Osman Tarafından 1500 kuruş nakit para vakfedilmiştir. Ancak camiinin vakfiye defter kaydı tespit edilememiştir¹¹⁷⁹.

4.6.2.2.27. Hotri (Kocaköprü) Köyü Camisi

Atina Kazâsı'nın Hotri (Kocaköprü) Köyü'nde vakıf camisi bulunmasına rağmen bu camiye ait vakıf defteri bulunamamıştır¹¹⁸⁰.

4.6.2.2.28. Abdioğlu Köyü Camisi

Atina Kazâsı Abdioğlu Köyü'nde bulunan ve bir vakıf eseri niteliği taşıyan cami-i şerifin imameti Hüseyin efendi'nin vefat etmesi üzerine imamet görevi 1897 yılında Baltazâde Mehmet Efendi üzerine tevcih edilmiştir¹¹⁸¹.

4.6.2.2.29. Komilo (Muratköy) Camisi

Atina Kazâsı Komilo (Muratköy) Köyü'nde mevcut olan cami-i şerifin imamet görevini ücretsiz olarak ifa eden Mehmet Efendi'nin 1890 yılında vefat etmesi üzerine¹¹⁸² Mehmet Efendi'nin oğlu İbrahim Efendi 1891 yılında aynı göreve tevcih edilmiştir¹¹⁸³. Aynı yıl köyde görevli olan imamın adına caminin çeşitli giderlerinde kullanılmak üzere 70 kuruş para gönderilmiş ancak bu para İmam İbrahim Efendi'nin eline geçmemesi, Lazistan Postahanesi ve Trabzon Postahanesi arasında sürümcedeme kalması

¹¹⁷⁶ BOA. EV. MKT. 1302/4.

¹¹⁷⁷ BOA. EV. MKT. 1302/20.

¹¹⁷⁸ VGMA. Nr. 876/126, s. 267.

¹¹⁷⁹ VGMA. Nr. 876/209, s. 433.

¹¹⁸⁰ VGMA. Nr. 887/154, s. 348.

¹¹⁸¹ BOA. EV. MKT. 2312/63. Ayrıca Bkz. BOA. EV. MKT. CHT. 405/57.

¹¹⁸² BOA. EV. MKT. CHT. 769/2.

¹¹⁸³ BOA. EV. MKT. 1647/343.

hasebiyle miktar paranın biran önce bulunup cami-i şerifin hizmetinde kullanılmak üzere gönderilmesi yönünde ilgili makamlarla irtibat kurulmuştur. Paranın akibeti konusunda net bilgi bulunmamaktadır¹¹⁸⁴.

4.6.2.2.30. Kuzika (Elmalı) Köyü Camisi

Atina Kazâsı'nda Kuzika Köyü'nde bulunan caminin imamet görevi 1885 yılında Mustafa Efendi'ye tevcih edilmiştir¹¹⁸⁵.

4.6.2.2.31. Ortaköy Köyü Camisi

Atina Kazâsı'nın Ortaköy Köyünde buluna caminin hatiplik görevini yürüten Mehmet'in oğlu Ahmet vefat etmesiyle 1874 yılında yapılan sınavla yerine Hasan'ın oğlu Sait Efendi'nin uhtesine tevcih edilmiştir¹¹⁸⁶.

4.6.2.2.32. Cabat (Sulakköy) Köyü Camisi

Camii, Atina Kazâsı'nın Cabat (Sulakköy) Köyü'nde bulunmaktadır. Köyde imamlık görevini ücretsiz olarak yürüten Mehmet Efendi'nin vefat etmesi üzerine çocukları bu göreve getirilmek istenmiş ancak çocuklarından olan Ahmet, Osman ve Yusuf yapılan sınavda başarısız olmaları neticesinde görev, 1875 yılında Hasan efendi'ye tevcih edilmiştir¹¹⁸⁷. 1893 yılında Ömer'in oğlu Hüseyin bu camiye 1500 kuruş para vakf ederek caminin imamlık ve hatiplik görevini üstlenmiştir¹¹⁸⁸.

4.6.2.2.33. Hamidiye Mescidi

Atina Kazâsı Hamidiye Köyü'nde bulunan ve yeniden inşa edildiği anlaşılan mescid-i şerifin vakfına ait kayıt defterinin bulunmadığı yönünde 1896 yılına ait bilgi ihtiva etmektedir¹¹⁸⁹.

4.6.2.2.34. Tepan (Bilen) Köyü Camii

Atina Kazâsı Hemeşin Nâhiyesi Tepan (Bilen) Köyü'nde bulunan cami-i şerifin tam olarak nezaman hizmete açıldığı bilinmemekle beraber 1905 yılında Sabitoğlu Mehmet Ağa'nın bu camiye 1500 kuruş nakit para vakfettiği bilinmektedir¹¹⁹⁰. Vakıf caminin vakıf kayıt defteri kaybolduğundan caminin kuruluşun buyana vakfa bağış yapan kişiler ve imamet görevinde bulunanların yer aldığı kayıt bilgileri bulunmamıştır¹¹⁹¹.

¹¹⁸⁴ BOA. EV. MKT. 1673/25.

¹¹⁸⁵ BOA. EV. BRT. 5/15.

¹¹⁸⁶ BOA. EV. MH. 1885/4.

¹¹⁸⁷ BOA. EV. MKT. 754/135.

¹¹⁸⁸ BOA. EV. MKT. 225/74.

¹¹⁸⁹ BOA. EV. MKT. 1316/20.

¹¹⁹⁰ MGMA. Nr. 594/101, s. 199.

¹¹⁹¹ VGMA. Nr. 894/94, s. 273.

4.6.2.2.35. Molaveys (Ülkü) Köyü Camisi

Camii, Atina Kazâsı'nın Hemşin Nâhiyesi Mahun Mahallesi'nde bulunmaktadır. 1883 yılında Kasım Fikri Efendi Tarafından inşa olunmuştur. Kendisinin imamet görevini yürüttüğü camiye 1500 kuruş nakit para vakfetmiştir. Bu paranın 225 kuruş olan yıllık getirisi ile de imam ve hatiplik görevinde bulunacaklara ayırmıştır¹¹⁹².

4.6.2.2.36. Kuşiva (Yolkıy) Köyü Camisi

Atina Kazâsı Hemşin Nâhiye'nde bulunan caminin imam ve hatiplik görevini yürütenlerden olan Mehmet Memiş, Kebiroğlu Bilal ve Caferoğlu Rasim görevi terketmeleri daha sonra burada göreve getirilen Ahmet'in de evlatsız olarak vefat etmesinin ardından aynı görev Mesut Efendi'ye tevcih edilmiştir¹¹⁹³.

4.6.2.2.37. Sağırlı (Hilal) Köyü Camisi

Cami, Atina Kazâsı Hemşin Nâhiyesi Sağırlı Köyü'nde bulunmaktadır. Cuma ve bayram namazlarını icra etmek için görevlendirilen cami imamı Haletzâde Rifat Efendi'nin ehil olmadığı, sülalesinin de Ağvan (Seslikaya)'da bulnuduğu ve oranın zulmedenlerinden olduğu, cami-i şerif için ayrılan parayı dahi zimmetine geçirdiği, şimdiki kadar görevini icra etmediği yönünde ahali tarafından kaleme alınan şikâyet dilekçesi üzerine gereği yapılarak görevden alınmasının ardından 1888 yılında adı geçen camide imamlık görevini icra etmesi için Eminoğlu Koca Alioğlu İdris Efendi'ye görev tevcih edilmiştir¹¹⁹⁴.

4.6.2.2.38. Mekaliskrit (Dikkaya) Köyü Camisi

Atina Kazâsı'nın Dikkaya Köyü'nde bulunan caminin ücretsiz bir şekilde gönüllülük esasına dayanarak görevini icra etmekte olan Osman oğlu Ali'nin görevi kendi rızası ile bırakması üzerine aynı göreve Darı Mustafa Efendi tevcih edilmiştir¹¹⁹⁵.

4.6.2.2.39. Çigetöre (Boğazlı) Köyü Camisi

Atina Kazâsı sınırları dâhilinde bulunan ve vakıf eseri olduğu anlaşılan Çigetöre Köyü Camisi imamlık görevini yürüten İsmail Efendi'nin ölmesi üzerine İsmail Efendi'nin oğlu Mehmet Efendi gelmek istemiştir. Bunun yanında aynı görevi Çigetöre Köyü'nden Bilaloğlu Molla İbrahim de talep

¹¹⁹² VGMA. Nr. 887/239, s. 544.

¹¹⁹³ BOA. EV. MKT. 1322/32.

¹¹⁹⁴ BOA. EV. MKT. 1598/10.

¹¹⁹⁵ BOA. EV. MKT. 1661/56.

etmiştir. Ancak bu görevi eskiden beri İsmail Efendi yürütmesinden dolayı 1891 yılında İsmail Efendi'nin oğlu olan Mehmete tevcih edilmiştir¹¹⁹⁶.

4.6.2.2.40. Yanivat (Bayırcık) Köyü Alioğlu Süleymanoğlu Hasan Camisi

Alioğlu Süleymanoğlu Hasan Camisi Atina Kazâsı'nın Yanivat (Bayırcık) Köyü'nde bulunmaktadır. Bir vakıf eseri olan camii 11 Şubat 1875 tarihinde inşa edilmiştir¹¹⁹⁷. 1956 yılında onarılmış olup günümüzde faal durumdadır. Bkz. Belge-12.

---

¹¹⁹⁶ BOA. EV. MKT. 2730/9.

¹¹⁹⁷ VGMA. Nr. 173/1, s. 2. Ayrıca Bkz. VGMA. 587/168, s. 208.; VGMA. 173/1, s. 1.

SONUÇ

Eski çağlardan beri adından söz edilen, Medler, Persler, Pontus, Roma-Bizans ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun egemenlik alanına dâhil olan Atina, Türklerin Anadolu'ya nüfuz etmeye başlamasının ardından Türk nüfusunun yerleşim alanlarından biri olmuştur. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun kesin Türk hâkimiyetine girmesinden sonra (Osmanlılardan önce) buralar Selçuklular ve Akkoyunluların hâkimiyetini yaşamıştır. Özellikle Akkoyunlular tarafından yapıldığına kuşku duyulmayan koç heykellerinin mevcudiyeti bu durumu desteklemesi açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti tarafından feth edilmesinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Atina, idarî açıdan sürekli olarak Trabzon Eyâleti (daha sonra vilâyet)'nin sınırları dâhilinde kalmıştır. Belirtilen dönem aralığında; 15. yüzyılın sonlarından 16. yüzyılın başlarına kadar nâhiye (1486-1515), 16. yüzyılın başlarından aynı yüzyılın sonlarına kadar kazâ (1515-1590), 16. yüzyılın sonlarından tekrardan nâhiye (1590-1692), 17. yüzyılın sonlarından (1692) Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına (yeni Cumhuriyetle beraber) kadar kazâ konumunu sürdürmüştür. Bu süreçte Trabzon Eyaleti'ne bağlı idarî taksimat içinde yer alan sırasıyla Gönve, Batum ve Lazistan Sancaklarının kazâ konumunda bir alt birimi olarak, bölgede oluşturulan teşkilat yapısının içinde konumlandırılmıştır.

Atina'nın 19. yüzyılın ilk yarısında Gönve Sancağı'nın bir kazâ konumunu sürdürdüğü dönemlerde kendisine bağlı Başköy, Davat (Handağı) ve Ğere (Işıklı) olmak üzere üç nâhiyesi ve bunlara bağlı 70 köyü bulunuyordu. Bu yerleşim birimlerinin toplam nüfusu ise yaklaşık olarak 13.000 kişi idi. Aynı yüzyılın sonlarında ise Lazistan Sancağı dâhilinde olan Atina'nın, Hemşin (1870 yılından itibaren) ve Ardeşen adında (1906 yılından itibaren) iki nâhiyesi ve bu nâhiyelere bağlı toplam 103 köyü mevcuttu.

Atina Kazâsı, incelediğimiz dönem boyunca kazâ konumunu sürdürdüğünden dolayı yönetici kadrosunun en üst kısmında kaymakamın yanısıra ehli örf (ümerâ) dediğimiz yönetici kadroları arasında mal müdürü, tahrirât müdürü, sandık emini, evkaf müdürü ve nüfus memuru; ehl-i şer (ulema) dediğimiz yönetici kadrolarında da naib (kadı) ve müftü yer almıştır. Bu kadrolarda görev yapan başta kaymakam olmak üzere diğer idarecilerin tamamına yakını 1870 yılından 1900'lerin başlarına kadar ortalama olarak

iki yılda bir değişmek suretiyle Tanzimat'tan beri süre gelen çağın yeni gelişmelerine ayak uydurmaya yönelik sancılı süreci yaşamışlardır. Bu süreçte (1870-1904) 12 kaymakam, 4 müftü, 15 naib (kadı), 13 mal müdürü, 10 sandık emini ve 9 tahrirât kâtibinin yeri değişmiştir. Yukarıda belirtilen kadrolara mensup kişiler idare ve dava meclisleri çatısı altında bulunarak, idare meclisi kaymakam başkanlığında aza ve kâtiplerden oluşan bir komisyonla, dava meclisinin başında naib (kadı) ve naibin oluşturduğu mümeyyiz ve kâtiplerden oluşan komisyonla görevlerini icra etmişlerdir.

Kazâya bağlı nâhiyeler ise kazâ müdürleri tarafından yönetilmiştir. Kazâ yönetimine benzer bir şekilde nâhiye meclisi oluşturularak nâhiyeler idare edilmiştir. Bu meclislerin başında kazâ müdürü bulunmuştur. Kazâ müdürü başkanlığında aza-yı tabiiyye ve aza-yı müntehave adı altında oluşturulan komisyonla çalışmalar sürdürülmüştür.

Bütün bu görevlilerin meşgul oldukları konuların başında devletin pekçok alanda başlattığı yeniden yapılanma sürecinin uygulayıcıları olmak, kazâ ve civar bölgelerdeki eşkiyalık ve çeşitli idarecilerin sebebiyet verdikleri asayişsizliği gidererek güven ve istikrar ortamını yeniden oluşturmaktır. Yine bunların yanında coğrafyanın gerektirdiği diğer konjonktürel görevleri yerine getirmek de müdürün bir diğer görevidir.

Atina, Osmanlı Devleti tarafından 1461 yılı içinde feth edilmesinin ardından 1486 yılında tutulan ilk tahrir kayıtlarında kazânın toplam nüfusu yaklaşık olarak 12.000 kişi idi ve nüfusun %95'i de Hristiyandı. 1554 yılında kazânın toplam nüfusu yaklaşık 17.000 oldu. Bunun yanında nüfusun içindeki Müslümanların oranı Hristiyanların oranına eşitlendi. 1600 yılına gelindiğinde ise kazâ nüfusunun tamamı Müslüman oldu. 19. yüzyıla gelindiğinde (1842 yılında) kazâ dâhilinde yaklaşık olarak 15.000 kişi yaşıyordu. 1900 yılına gelindiğinde bu sayı 37.450 oldu. Nüfusun miktarı 1903 yılında 24.600, 1904 yılında 12.200 şeklinde yıllara göre azalma gösterse de 1914 yılında 50.496 kişiye ulaştı. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde (1927) bu sayı 41.594 kişi olarak tespit edildi. İncelemeye konu yapılan dönemlerde nüfusun yıllara göre artış ve azalış göstermesinin en büyük sebepleri arasında ailelerin çalışma amacıyla gerek şehir gerekse ülke dışına yaptıkları göçler gösterilebilir.

Atina, Osmanlı merkez yönetim biriminin oldukça uzağında kalması hasebiyle klasikleşmiş Osmanlı şehir anlayışının zengin mirasının izlerini tam olarak yansıtamamış olsa da az sayıdaki sosyal yapılarıyla tipik bir Osmanlı şehircilik anlayışını barındırmıştır. Atina'da üç temel öğenin varlığı ön plana

çıkıştır. Bunlar dinî vecibelerin yerine getirildiği ve aynı zamanda toplumsal ilişkileri pekiştirildiği cami ve mescitler; ticari faaliyetlerin yürütüldüğü çarşılar ve pazar yerleridir. Dinî ve sosyal yapılar sadece merkezde toplanmamış Atina'nın köylerine yayılmıştır. 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine tekabül eden yıllarda (1875-1920) Atina'da 3 medrese, 23 sıbyan mektebi, 1 rüştiye, 1 idadî ve 1 ibtidaî mektep olmak üzere belli başlı kurumlar faaliyetlerini sürdürmüştür.

Atina'da merkezinde yaşayan insanlar meslek itibariyle ticaretle uğraşanlar, ziraatle uğraşanlar, esnaflık yapanlar, demircilik ve dokumacılık alanlarında faaliyet gösterenler olmak üzere çeşitli gruplara ayrılmıştır. Meslek itibariyle çeşitli iş kollarına ayrılan gruplar Gülbahar Sultan Camii'nin etrafında konuşlanan çarşı kompleksinde mesleklerini icra etmişlerdir.

Büyük çoğunluğu köylerde yaşayan halkın geçim kaynakları ise tarım ve hayvancılıktı. Mısır, üzüm, narenciye, elma, armut, fındık en çok üretilen tarım ürünleri arasında olurken; inek, keçi ve koyun yetiştiriciliği en çok tercih edilen hayvan cinsleriydi. Yöre alalisinin yaylak-kışlak teşekkülleri olması hasebiyle de katır ve eşeği binek ve yük taşıma aracı olarak tercih etmişlerdir. Köylerde ve yaylalarda ürettikleri hayvansal ürünlerin pazarlara ulaştırılması bu hayvanların sayesinde mümkün olmaktadır.

Köylerdeki en önemli işletmeler su değirmenleriydi. Su değirmenleri genel itibariyle mısır ve buğday gibi tahıl ürünlerinin un haline dönüştürülmesi amacıyla kullanılmıştır.

Toplumsal hayatın üzerinde etkili bir kurum olan vakıfların diğer yüzyıllarda olduğu gibi 19. yüzyıl boyunca da bölgeye çok büyük bir etkisi olmuştur. Günümüzdeki pekçok eser bu kurumların varlığı sayesinde ayakta kalabilmiştir. Birçok insana iş sahası açılması ve geçimlerini temin edebilmesi yine bu kurumların sayesinde mümkün olabilmektedir. İncelediğimiz dönem içerisinde Atina merkezinde 2, köylerde ise 37 olmak üzere toplam 39 adet vakıf camisi kaydı bulunmuştur.

Bu çalışmamız neticesinde 1875-1920 yılları arasında Atina Kazâsı'nın siyasî, malî, dinî, idarî, iktisadî ve sosyo-kültürel alanlarında geçirdiği değişim ve dönüşüm, Osmanlı Devleti'nin genel itibariyle geçirdiği değişim ve dönüşümün paralelinde bir seyirde olmuştur. Ancak Atina, merkezi yönetime oldukça uzak ve tehada kalması hasebiyle bu değişim ve dönüşümlerin kurumlarına yansımaları merkezi yerlere yakın idari birimlerinki kadar hızlı olmamıştır. Yeniliklerin uygulama alanı bulabilmesi bir hayli zamana yayılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİV BELGELERİ

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1.1.1. 1871-1913 Tarih Aralığını Kapsayan *Atina (Pazar) Kazâsı Şer'iyeye Sicil Defterleri (P.Ş.S.D.)*

(1477, 1478, 1479, 1480, 1481, 1483, 1484, 1485 ve 1486)

1.1.2. *Trabzon Vilayet Salnameleri (T.V.S.)*

(Miladi: 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1881, 1888, 1892, 1894, 1896, 1898, 1900, 1901, 1902, 1903 ve 1904)

1.1.3. *Bâb-ı Ali Evrak Odası (BEO)*

(4425/331831; 4467/334965; 2389/179115; 3140/235487; 2867/215016; 3015/226052; 3392/254328; 2401/180010; 2791/209307; 3721/279015; 3849/288629; 3963/297224; 4081/306040; 4152/311382; 4186/313908; 4371/327780; 4405/330306; 1716/128637)

1.1.4. *Nüfus Defterleri (NFS. D.)*

(1168; 1169)

1.1.5. *İrade Şura-yı Devlet ve Şura-yı Devlet (İ. ŞD. ve ŞD.)*

(48/2628; 28/1360; 1830/45; 603/12)

1.1.6. *Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. ve 2. Şube (DH. EUM. 5. ve 2. ŞB.)*

(5. Sb.: 13/14; 13/34; 17/19; 17/20; 17/21; 17/27; 17/28; 17/33; 17/48; 21/16; 21/18; 21/28; 21/32; 21/41; 21/45; 2. Sb.: 10/38; 4/67; 16/7; 4/55; 458/26; 307/4)

1.1.7. *Dâhiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.)*

(54-A/304; 483/52; 505/7; 434/95; 510/40)

1.1.8. *Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Mektubî Kalemi (DH. EUM. MKT.)*

(81/51; 81/67)

1.1.9. *Dâhiliye İrade Maliye (DH. İML.)*

(1325/Ş-18;)

1.1.10. *Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Şubesi (DH.*

EUM. EMN.)

(1/53; 104/8; 96/23; 34/35; 35/23)

1.1.11. *Dâhiliye Mektûbî Kalemî (DH. MKT.)*

(1720/4; 1727/122; 2707/42; 1171/20; 2666/55; 2792/26; 1911/31; 2033/119; 2041/18; 1225/73; 2512/37; 107/54; 2308/44; 1291/64; 2741/96; 2725/95; 1291/64; 27/41; 10/16; 1911/31; 783/74; 1094/7; 984/6; 1608/64; 1371/89; 1817/110; 2778/108; 1299/64; 117/80; 2718/91; 1080/61; 2910/52; 824/64)

1.1.12. *Dâhiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât (DH. UMVM.)*

(73/14)

1.1.13. *Hariciye Mektûbî Kalemî (HR. MKT.)*

(43/34)

1.1.14. *Hariciye Nezareti Siyasî (HR. SYS.)*

(2394/14)

1.1.15. *İrade Meclis-i Valâ (İ. MVL.)*

(182/5455; 107/63; 250/19; 58/16; 619/14; 631/52; 133/3577; 272/10521; 469/21265; 420/18419; 275/10706)

1.1.17. *Şura-yı Devlet (ŞD.)*

(1830/45; 1859/25; 1160/54; 1276/91; 1380/72; 2131/31; 2171/32; 2500/82; 1183/15; 2619/14; 1830/45; 2762/3; 603/12)

1.1.18. *Dâhiliye Emniyet Kalem-i Umumi (DH. EUM. KLU.)*

(11/5)

1.1.19. *Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL.)*

(109/69)

1.1.20. *Sadaret Umum Vilâyet Evrakı (A. MKT. UM.)*

(386/90; 401/3; 30/74)

1.1.21. *Dâhiliye İdarî Umumî Ekleri (DH. İUM. EK)*

(67/5)

1.1.22. *Dâhiliye Mebâni Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS. M.)*

(7/83; 148/81; 17/6)

1.1.23. *Dâhiliye İdarî Umumiye (DH. İ. UM)*

(32/22; 21-1/26; 21-2/75)

1.1.24. *Dâhiliye Mebâni Emiriye (DH. MB.)*

(18/18)

- 1.1.25. *Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ.)*
(126/24; 24-2/16; 38-2/26; 98-1/3)
- 1.1.26. *Dâhiliye Siyasî Kısım (DH. SAİD. D.)*
(3/572)
- 1.1.27. *Dâhiliye Islahat (DH. TIMİK. S.)*
(50/54; 28/77; 55/59; 67/77; 68/47; 28/77; 67/7)
- 1.1.28. *Divan Kalemî Evrakı (DVN.)*
(51/57)
- 1.1.29. *Dâhiliye Hukuk (DH. H.)*
(41/41; 41/62; 68/18)
- 1.1.30. *Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi (DH. EUM. AYŞ.)*
(19/36; 14/112; 37/47; 37/56)
- 1.1.31. *Haritalar (HAT. ve HAT. H.)*
(1107; 1106; 2185; 1560/53; 1589/60; 1594/73; 1596/59; 1600/29; 1600/73; 1600/30; 1600/44; 1620/46)
- 1.1.32. *Dâhiliye Mütenevvia (DH. MTV.)*
(18/48)
- 1.1.33. *İrade Dosya Usulü (İ. DUİT.)*
(46/93)
- 1.1.34. *İrade Mesahimi Mühimme (İ. MSM.)*
(87/2476)
- 1.1.35. *İrade Dâhiliye (İ. DH.)*
(1145/1324/Ra-23; 1486/1329/M-16; 1490/1329/Z-16; 1494/1330/N-21; 1498/1331/R-02; 1499/3331/B-17; 1500/1331/S-36; 1500/1332/Ra-09; 1500/1332/Ra-18; 203/11641; 13/528; 1456/1325/Ca-29; 1456/29)
- 1.1.36. *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)*
(212/172)
- 1.1.37. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF. MKT.)*
(143/48; 1083/78; 43/3)
- 1.1.38. *Meclis-i Valâ ve Dâhiliye Meclis-i Vâlâ (MVL. ve DH. MVL.)*
(250/19; 113/47; 711/76; 325/14 ve 559/86)
- 1.1.39. *Cevdet Evkaf (CİLT EV.)*
(506/25553; 167/8310; 506/25553; 393/19933; 544/27471; 167/8310)

1.1.41. *Teftişat-ı Rumeli Evrakı Makamat Evrakı (TFR. I. MKM.)*
(25/2473)

1.1.42. *Dâhiliye İdare (DH. İD.)*
(48-1/18)

1.1.43. *Teslihi Muamelat Komisyonu Muamelat Kısmı (TIMIK. M.)*
(139/37)

1.1.44. *Yıldız Sadaret Hususî Mağruzat (Y. H. HUS.)*
(159/56)

1.1.45. *Sadaret Mektûbî Kalemî Muhimme Evrakı (A. MKT. MHM.)*
(753/87)

1.1.46. *Bâb-ı Asaî Ruûs Kalemî Defterleri (A.RSK.)*
(1551/37)

1.2. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

1.2.1. *Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)*

(894/94; 891/95; 2497/51; 891/95; 2497/51; 2497/53; 2497/52; 2495/23; 887/208; 876/126; 876/209; 887/154; 894/94; 887/239; 599/274; 598/128; 596/121; 596/42; 595/64; 594/268; 594/101; 593/274; 602/48; 602/13; 990/119; 606/9; 602/68)

1.2.2. *Evkâf Nezareti Mektûbî Kalemî (EV. MKT.)*

(970/73; 2444/28; 1316/20; 2972/62; 2809/290; 2823/112; 2835/52; 44/32; 3335/25; 2603/84; 1492/71; 1478/34; 1302/4; 1302/20; 2312/63; 1647/343; 1673/25; 754/135; 225/74; 1316/20; 1322/32; 1598/10; 1661/56; 1730/9)

1.2.3. *Evkâf Nezareti Mektûbî Cihat Kalemî (EV. MKT. CHT.)*

(44/33; 44/30; 405/57; 769/2; 44/32)

1.2.4. *Evkâf Nezareti Mektûbî Kalemî (EV. MKT.)*

(970/73; 2444/28; 1316/20; 1972/62; 2809/290; 2823/112; 2835/52; 44/32; 3335/25; 2603/84; 1492/71; 1478/34; 1302/4; 1302/20; 2312/63; 1647/343; 1673/25; 754/135; 225/74; 1316/20; 1322/32; 1598/10; 1661/56; 1730/9)

1.2.5. *Evkâf Nezareti Muhasebe Kalemî (EV. MH.)*

(2060/81; 1972/48; 1864/107; 1885/4; 970/73)

1.2.6. *Evkâf Nezareti Berat (EV. BRT.)*

(5/15)

1.3. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

(030/10/105/683/25; 030/11/1/21/5/20; 18/191/42/1931;
030100000740223; 030100000740222; 030100000740221)

1.4. Başbakanlık İstatistik Umum M¼d¼rl¼g¼

T.C.D.B.İ.U.M., DİE 7, 1929 F.; T.C.D.B.İ.U.M., DİE 7, 1929 F.

2. SEYAHATNAMELER

ÇELEBİ, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1975.

KARL, Koch, *1843-1844 Yıllarındaki Doğu Gezileri Rize Dağlarındaki Seyahatleri*, (Haz. Muzaffer Arıcı), Odak Ofset, Ankara, 1995.

3. TETKİK ESERLER

3.1. Kitaplar

AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Selçuklular*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.

AK, Orhan Naci ve ÇELİK, Fehmi Rasim, *Rize Kültür Derlemeleri*, Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Rize, 2011.

AK, Orhan Naci, *Rize Tarihi*, Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Rize, 2000.

AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyânları*, Yapı Kredi Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, Yapı Kredi Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

AKDAĞ, Mustafa, *Yakın Çağ Dönemi Avrupa Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.

AKSAMAZ, Ali İhsan, *Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar*, Belge Yayınları, İstanbul, 2014.

AKSOY, Kamil, *Laz Kültürü*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2009.

AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 100-M.S. 2011)*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011.

ALBAYRAK, Haşim, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Belge Yayınları, İstanbul, 2003.

ALBAYRAK, Hüseyin, *Trabzon Kültür Tarihine Bir Bakış*, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık, Trabzon, 1989.

ALT, Aliye, *Tarihin ve Bugünün Aynasında Hemşin-Ermenileri*, (Çev. Saliha Nazlı Kaya), Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

ARICI, Muzaffer, *Her Yönüyle Rize Şiveleri*, Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara, 2005.

ARICI, Muzaffer, *Her Yönüyle Rize*, Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara, 2010.

ARICI, Muzaffer, *Kaçkar'ın Son Çobanı*, Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara, 2010.

ARICI, Sebahattin, *Dambur Tarihi (Hemşin-Purim Etimolojik Sözlüğü)*, Kızıksesesi Yayınları, İstanbul, 2008.

- ARSLAN, Murat, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- ATABEY, Figen, *Karadeniz'de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Milli Mücadele Dönemi)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- ATACAN, Veysel, *Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, (Çev. Serdar Bekâr), Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.
- ATAMAN, S. Yaver, *Eski Türk Düşünleri ve Evlenme Rit'leri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- ATASOY, Veysel, *Türkiye'de Mahalli, İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.
- AVCI, Yasemin, *Bir Osmanlı Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.
- AYGÜN, Necmettin, *Onsekizinci Yüzyıl'da Trabzon'da Ticaret*, Serander Yayınları, Trabzon, 2005.
- BAKİREZER, Güven ve DEMİRER, Yücel, *Trabzon'u Anlamak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- BARKEY, Karen, *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Çev. Zeynep Altok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- BARKEY, Karen, *Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar*, Versus Yayınları, İstanbul, 2013.
- BARUTÇU, Faik Ahmet, *Siyasî Hatıralar*, Cilt I, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001.
- BAŞAR, Fehameddin, *Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- BAYCAN, Nusret, *Karadeniz Olayı ve Birinci Dünya Harbi'ne Girişimiz*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988.
- BAYKARA, Tuncer, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, IQ Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI. ve XIV. Yüzyıl)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
- BEHAR, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996.
- BEHAR, Cem, *Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi*, Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik, T.CİLT Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000.

- BEKDEMİR, Ünsal, *Karadeniz Kıyı Kentleri (Samsun Hopa Arası)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.
- BIJIKYAN, *Pontos Tarihi*, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 1998.
- BİLGİN, Mehmet, *Doğu Karadeniz Tarih-Kültür-İnsan*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007.
- BİLGİN, Mehmet, *Doğu Karadeniz’de Bir Derebeyi Ailesi: Sarıalizâdeler (Sarallar)*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006.
- BİLGİN, Mehmet, *Karadeniz’de Post Modern Pontus’çuluk*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- BİLGİN, Mehmet, *Sürmene*, Sürmene Belediyesi Yayınları, Sürmene, 1990.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003.
- BOSTAN, M. Hanefi, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul, 2012.
- BOSTAN, M. Hanefi, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskân Hareketleri”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 167-177.
- BOSTAN, M. Hanefi, *XV- XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.
- BRYER, Anthony ve WINFIELD, David, *The Byzantine Monuments and Topography Of The Pontus*, Dumbarton Oaks Yayınları, Washington, 1985.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul, 1979.
- CARR, E.H, *Tarih Nedir*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.
- CERASI, Maurice M., *Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, İstanbul, 2001.
- CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıl’dan Tanzimat’a Mali Tarih)*, İstanbul, 1986.
- CHARLES, King, *Karadeniz*, (Çev. Zuhâl Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.
- CHARLES, Texier, *Küçük Asya*, (Çev. Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
- ÇADAIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Dönemi Anadolu Kentlerinin Sosyo Ekonomik Yapıları*, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- ÇAKAN, İlker, *Coğrafya, Tarih, Kültür ve Turizm Değerleriyle Karadeniz Bölgesi*, Eser Matbaası, Samsun, 1988.
- ÇAKAN, İlker, *Karadeniz Bölgesi*, Özkan Matbaacılık, Ankara, 1994.
- ÇAKIR, Coşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÇAPA, Mesut ve ÇİÇEK, Rahmi, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam*, Serander Yayınları, Trabzon, 2004.
- ÇELEBİ, Evliya, *Seyahatname (Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit)*, (Haz. Yücel Dağlı-Ali Kahraman), Yapı Kredi Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇELEBİ, Kâtib, *Tuhfetü'l- Kibâr Fi Esfârî'l-Bihâr*, (Haz. İdris Bostan), T. CİLT Başbakanlık denizcilik Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 2008.
- ÇETİN, Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslam'ın Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1981.
- ÇİÇEK, Kemal ve SAYDAM, Abdullah, *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet, Raiyet*, Trabzon, 1998.
- DAVİSON, H. Roderic, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.
- DEMİR, Necati, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih-Etnik-Yapı-Dil-Kültür)*, Genelkurmay ATASE ve Genlekurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.
- DEMİRCİ, Süleyman ve ARSLAN, Hasan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkiya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- DEMİRCİOĞLU, Sezgin ve BİLGİN, Süleyman, *Of Nüfus Defteri 1834*, Şenyıldız Yayınları, İstanbul, 2011.
- DIĞIROĞLU, Filiz, *Trabzon Reji İdaresi (1883-1914)*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007.
- DOĞANAY, Rahmi, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1912)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
- DOĞRU, Halime, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1995.
- DOĞRU, Nihat, *Kıpçak Atabekleri: Sa-atabago: Yukarı Kür-Çoruh Boylarının Türkleşmesinden Günümüze*, Yayınlayan Yok, İzmir, 2004.

- DÖNDÜREN, Hamdi, *İslam Hukukuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1998, s. 21.
- DUMONT, Paul ve GEORGEON, François, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, İstanbul, 1996.
- DUYSAK, Cabir, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti Karayolları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2012.
- ELDEM, Edhem, GOFFMAN, Daniel ve MASTERS, Bruce, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, (Çev. Sermet Yalçın), İstanbul, 2003.
- EMECEN, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011.
- EMİROĞLU, Kudret, *1869 Yılı Trabzon Vilayet Salnamesi*, Trabzon Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
- ERDOĞAN, Fahrettin, *Türk Elllerinde Hatıralarım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- ERGİN, O. Nuri, *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1936.
- ERİK, JAN Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- ERKAN, Ümit, *Rize Şer’iyye Sicilleri-1 (1509 Nolu Sicil Metin ve Tahlil)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- ERYILMAZ, Bilal, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000.
- FAROĞHİ, Suraiya, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, (Çev. Emine Sonnur Özcan), Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2006.
- FAROZ, Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.
- GEORGEON, François, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yurt yayınları, İstanbul, 2009.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Anadolu’nun Milli Devleti Pontus*, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1973.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi (Fetihten Kurtuluşa Kadar)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1975.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatika İlmî*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.

GÖKKAYA, Kürşat ve YEŞİLBURSA, Cahit, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.

GRISWOLD, Willam, *Anadolu'da Büyük İsyân (1591-1611)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

GÜR, Ş. Öymen, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Konut. Kültürü*, Yem Yayınları, İstanbul, 2000.

GÜVELOĞLU, Güven, M. HIÇYILMAZ, Ümit ve Mustafa, GÜRDAL, *Rize Hemşin İlçesi Tarihi Kitabeleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2011.

HACIFETTAHOĞLU, İsmail, *Öncesiyle ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi (Fethin 540 Anısına)*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2001.

HACIÖMERLİ, N. Çağlar, *Kızık Boyu- I (Karataş Kızıkları)*, Berikan Yayınları, Ankara, 2005.

HALAÇOĞLU, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *14-17 Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

HALİS, İsa, *Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi*, Serhat Kitabevi, Konya, 2005.

HAMMER, J. Von, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

HANN, Beller ve HANN Chris, *Doğu Karadeniz'de Devlet Piyasa Kimlik (İki Buçuk Yaprak Çay)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

HATHAWAY, Jane; *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyân ve Ayaklanma*, (Çev. Deniz Berktaş), Alkım Yayınları, İstanbul, 2010.

HAVBİÇOĞLU, Bedri, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

HAYRİ, Abdülvahap, *İktisadi Trabzon*, (Haz. Melek Öksüz), Serander Yayınları, Trabzon, 2008.

HAYTA, Necdet ve ÜNAL, Uğur, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008.

HEATH, W. Lowry, *Trabzon Şehri'nin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998.

HEREDOTOS, *Tarih*, (Çev. Müntekim Ökmen), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

HEYET, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri I-II*, Eser Matbaası, Samsun, 1988-1990.

- HİÇYILMAZ, M. Ümit, *Ardeşen Nüfus Kütüğü (1842-Ardeşen Sülaleleri)*, Ardeşen Belediyesi Kültür Sanat Yayınları, Rize, 2011.
- HİÇYILMAZ, M. Ümit, *Pazar Nüfus Kütüğü (1842 Pazar Sülaleleri)*, Gayret Matbaacılık, İstanbul, 2011.
- HİÇYILMAZ, Murat Ümit, OKUTAN, Burhan Atıf ve BAŞTOPÇU, Özcan, *Rize Ardeşen İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, Ardeşen Belediyesi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- HOBBSAWM, Eric J., *Eşkîyalar*, (Çev. Orhan Akalın ve Necdet Hasgöl), Angora Kitaplığı, İstanbul, 2011.
- HORULOĞLU, Şamil, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Er Ofset Matbaacılık, Ankara, 1983.
- ILDIKO, Beller ve HANN, Chirs Han, *Doğu Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- IŞIK, Âdem, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin ve KAÇAR, Mustafa, *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995.
- İNALCIK, H., *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- İNALCIK, Halil ve SEYİDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 31-56.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003i
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I-II, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- İNAN, Kenan, *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi (Fethin 50. Yıl Anısına)*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2001.
- İSLAMOĞLU-İNAN, Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul, 1990.
- JORMA, Atilla, *Oğuzcan'ın Karadeniz Serüveni*, Dil İnceleme Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.
- KANDEMİR, Eyyub, *Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

KARACA, İbrahim, *Hemşin Tarih Gelenek ve Görenekler*, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul, 2006.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2010.

KARAM, S. Sabit, *İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa (Trabzon ve Kars Hatıraları 1921-1922)*, Arma Yayınları, İstanbul, 2002.

KARAMAN, S. Sami, *Trabzon ve Kars Hatıraları, İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*, İstanbul, 2002.

KARPAT, Kemal Haşim, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KARPAT, Kemal, *Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KARPUZ, Haşim, *Rize*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.

KAYRA, Mediha, *Hoşça Kal Trabzon*, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2005.

KAZMAZ, Süleyman, *Rize-Çayeli Halk Kültür Araştırmaları*, Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

KESKİN, Mustafa, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara, 1999.

KILIÇ, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ, 1997.

KIRMIZI, Abdulhamit, *Abdülhamit'in Valileri*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Lazlar/Çanlar*, VII. Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül), C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Rize ve Dolaylarında Bilinmeyen Tarih Gerçekleri*, Rize Hoytur Derneği Yayınları, Rize, 1992.

KIHTIR, Tuğrul, *Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bu Toprağın Öyküsü*, T Yayınları, İstanbul, 2008.

KİLLİ, Suna ve GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifak'tan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006.

KİNG, Charles, *Karadeniz*, (Çev. Zuhâl Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

- KOÇER, H. Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- KOLLEKTİF, *Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- KÖPRÜLÜ, Fuat ve BARTHOLD, W. *İslam Medeniyeti Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- KÖSE, Osman, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Samsun, 2009.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç’ta Aile*, Güney Yayınları, Konya, 1996.
- KÖYMEN, Mehmet Altan, *Alp Arslan ve Zamanı*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1983.
- KUNT, İ. Metin, *Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümeresi ve İl İdâresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- KURAT, A. Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.
- Küstüklü, Nuri, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç’ta Aile*, Güney Yayınları, Konya, 1996, s. 55.
- LEVİS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- LOWRY, Health W., *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2010.
- LÜTFİ PAŞA, *Tevârih-i Al-i Osman*, (Çev. Kayhan Atik), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- MACAULAY, Rose, *Trabzon Kuleleri İngiliz Misyonerler Karadeniz’de*, (Çev. Billur CİLT Tiğrek), Tüzm zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- MCGOWAN, Bruce ve Donald QUATAERT, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, Cilt 2, (Çev. Muhittin Salih Eren), İstanbul, 2004.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1991.
- MİNAS, Bijikyan, *Karadeniz Kıyıları (Tarih ve Coğrafyası)*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1969.

- NAKRACAS, Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenleri Kökeni*, (Çev. İbrahim Onsunoğlu), Belge Yayınları, İstanbul, 2003.
- ODABAŞIOĞLU, Cumhur, *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları 1869-1928*, Karadeniz Gazetesi ve Matbaacılık Ltd., Trabzon, 1987.
- OĞUZ, Ahmet, *Birinci Meşrutiyet Kanun-i Esasî ve Meclis-i Mebusan*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 13-37.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisâdî ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.
- ÖGEL, Bahaeddin, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- ÖKSÜZ, Melek, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon Toplum-Kültür-Ekonomi*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006.
- ÖNTÜĞ, M. Murat, *Ahmet Vefik Paşa'nın Anadolu Sağ Kol Müfettişliği*, Palet Yayınları, Konya, 2009.
- ÖZ, Mehmet, *Kanun-ı Kadim Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÖZ, Mehmet, *Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri*, Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör, Etüt Yayınları, Samsun, 2009.
- ÖZBAY, Özdemir, *Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara, 1999.
- ÖZDEMİR, Cüneyt ve GÜNEŞ, Zübeyde, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balıkesir*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.
- ÖZDEMİR, Rifat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara, 1986.
- ÖZDEMİR, Servet, *Eğitimde Yenileşme*, Pegam Yayınları, Ankara, 2000.
- ÖZDER, M. Adil, *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*, Ay Matbaası, Ankara, 1971.
- ÖZEL, Sebahattin, *Milli Mücadelede Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

- ÖZGER, Yunus, *19. Yüzyılda Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, IQ Yayınları, Ankara, 2008.
- ÖZGÜNER, Orhan, *Köyde Mimari: Doğu Karadeniz*, Apa Ofset Basımevi, Ankara, 1970.
- ÖZKAN, Salih, *Türk Eğitim Tarihi*, Mobil Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.
- ÖZKAYA, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖZKAYA, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1985.
- ÖZLÜ, Zeynel, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu'da Kır ve Kent Hayatı (Bolu-Göynük Örneği)*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007.
- ÖZLÜ, Zeynel, *XIII. ve XIX. Yüzyıllarda Karadeniz'de Bir Kıyı Kenti Akçakoca*, Akçakoca Kaymakamlığı, İstanbul, 2008.
- ÖZLÜ, Zeynel, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Adli Mekanizmanın Analizi*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007.
- ÖZTÜRK, O. Metin ve SARIKAYA, Yalçın, *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, Platin Yayınları, Ankara, 2005.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi (1500-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, *Peçevi Tarihi*, (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- PEHLİVAN YILDIZ, Arzu, *Rize Şer'iyeye Sicilleri II 1495 No'lu Sivil-Metin ve Tahlil*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- PITCHER, D. Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Yapı Kredi Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.
- PROKOPIUS, *Savaşlar Tarihi*, (Çev. H. B. Dewing), Cilt 8, Newyork, 1928.
- QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu (1700-1922)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- RODERİC, H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, (Çev. Osman Akinhay), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.
- ROSE, Macaulay, *Trabzon Kuleleri İngiliz Misyonerler Karadeniz'de*, (Çev. Billur CİLT Tiğrek), Tüzm zamanlar Yayınları, İstanbul, 1995.
- SARIKAYA, Makbule, *Milli Mücadele Döneminde Rize*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

SAYDAM, Abdullah, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, K.T.Ü. Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Trabzon, 1993.

SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

SAYDAM, Abdullah, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014.

SAYDAM, Abdullah, *XIX. Yüzyılda Reform İhtiyacının Taşradaki Yansımalarına Bir Örnek: Akçaabad Kazası*, Akçaabat Yazıları-II, Haz. Fethi Gedikli, Trabzon, 2010.

SEVİN, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006.

SEZER, Çiğdem, *Kalbimin Kuzey Kapısı Trabzon*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2004.

SİHARULİDZE, Yuri ve MANVELİŞVİLİ, Alexandre, *Trabzon'dan Abhazya'ya Doğu Karadeniz Halkları'nın Tarih ve Kültürleri*, Sorun Yayınları, İstanbul, 1998.

SİNAN, Mümtaz, *Belediyelerde Çevre ve Çevre Yönetimi Ardeşen Belediyesi Örneği*, Bay Grafik ve Matbaacılık, İstanbul, 2007.

SOFYALI Ali Çavuş Kanunnâmesi, (Haz. Mithat Sertoğlu), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1992.

STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999.

SÜMER, Faruk, *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul, 1999.

ŞAHİN, Enis, *Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

ŞENER, Abdüllatif, *Sona Doğru Osmanlı*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007.

ŞENER, Abdüllatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990.

- ŞENGELİA, Nodan, *Bulgaristan Arşivinde Bulunan Kafkasya Hakkındaki Osmanlı Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- ŞEVKET, Şâkir, *Trabzon Tarihi*, (Haz. İsmail Hacifettahoğlu), Trabzon Kültür Belediyesi Yayınları, Ankara, 2001.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985.
- TAŞKIN, Murat, *Trabzon*, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası ve Trabzon Ticaret Borsası Yayınları, Trabzon, 2013.
- TAŞPINAR, Ali, *Rize Tarihi*, Rize Ticaret Borsası Yayını, Rize, 2004.
- TEKELİ, İlhan, *Tanzimat Üzerine Düşünmek*, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.
- TELLİOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2007.
- TOPALOĞLU, Cemal, *Rize'nin Kurtuluşu (1916-1918)*, Esen Ofset Matbaacılık, Rize, 2007.
- TOPALOĞLU, İhsan, *Rize Folklorunda Tulum-Horon ve Düğünler*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2005.
- TOPALOĞLU, İhsan, *Rize/Pazar (Athena) Tarihi*, Sonhaber Yayınları, Trabzon, 2012.
- TOPALOĞLU, İhsan, *Suçatı (Apso) Köyü*, Gündüz Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2008.
- TUNAYA, T. Zafer, *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Nakışlar Yayınları, İstanbul, 1984.
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- TURTSANİNOV, G. F., *Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazıların Çözümlemesi*, Kafdav Yayınları, Ankara, 2009.
- TÜRKAY, Cevdet, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Oymak Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1979.
- UÇAR, Şahin, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990.
- UĞURLU, Özel, *Anzure (Kafkasya'dan Anadolu'ya Çerkes Göçü)*, Kavim Yayınları, İstanbul, 2007.
- ULUÇAY, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

UMAR, Bilge, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontus)*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2000.

UMAR, Bilge, *Türkiye Halkı'nın Ortaçağ Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998.

UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993.

UZUN, Pırağa, *Her Yönüyle İlimiz Trabzon*, Uzun Yayınları, Trabzon, 1980.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

VANİLİŞİ, Muhammed ve TANDİLAVA, Ali, *Lazlar'ın Tarihi*, Etik Yayınları, İstanbul, 2005.

VLADİMİR, İ. Markovin, *Güce Evleri İspunlar (Kuzey Batı Kafkasya Dolmenleri)*, (Çev. Orhan Uravelli), Kaf-Dav İktisadî İşletmesi Yayınları, Ankara, 2008.

WHITE, Sam, *Osmanlı'da İsyân İklimi (Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013

WILLIAM, Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2007.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

YİNANÇ, M. Halil, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, 1. Anadolu'nun Fethi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1944.

YOLALICI, M. Emin, *XIX. Yüzyılda Samsun'un Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, T.T.K.B., Ankara, 1998.

YÜKSEL, Ayhan, *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

YÜKSEL, Ayhan, *Tirebolu Kazası Nikâh Kayıtları (1861-1906)*, Kitabevi, İstanbul, 2008.

ZACHARIADOU, Elizabeth, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

ZEHİROĞLU, A. Mican, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, Çiviyazıları, İstanbul, 2000.

3.2. Tezler

AKTAŞ, Esen, “Antik Çağda Doğu Karadeniz Bölgesi Kıyı Yerleşmeleri ve Yerleşme Stratejileri”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

ALTINÖZ, İsmail, “Dulkadir Beylerbeyliği'nin Teşekkülü ve Gelişmesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 1995.

ARSLAN, Hasan, “17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasî, İdarî, İktisadî ve Sosyal Tarihi)” *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2014.

BAĞÇECİ, Yahya, “1895 Zeytin Ermeni İsyanı”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kayseri, 2008.

BAŞARAN, Sinan, “1498 Nolu Şer’iyye Sicil Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2011.

ÇAPA, Mesut, “Trabzon ve Giresun'da Rum Faaliyetleri (1919-1922)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1986.

ÇOLAK, Ali, “1868'nolu Trabzon Şer’iyye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayatı (1703-1705)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 1997.

DEMİRCİOĞLU, İ. Hakkı, “1881-1908 Döneminde Trabzon Sancağı”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Trabzon, 1996.

GÜNEY, İmdat, “Osmanlı Dönemi Mahkeme Kayıtları, (Trabzon Şer’iyye Sicilleri 42/2081 Nolu Deftere Göre Yöre Araştırması)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1998.

KARA, Osman, “Milli Mücadelede Trabzon”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987.

KARAÇAVUŞ, Ahmet, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Trabzon”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 1999.

KARALOĞLU, Şengül, “Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Rize (H. 1295-1296)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

KARAMAN, Oktay, “Giresun Kazâsı (1850-1900)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum, 1999.

KIRPIK, Cevdet, “1843 Nolu Trabzon Şer’iyye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayatı 1643-1644”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 1998.

OKUYAN, Abdurrahman, “XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Trabzon (1875-1900)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun, 2003.

ÖZER, Güldeniz, “H.1153-1155 (M.1740-1742) Tarihli Trabzon Şer’iyye Sicili”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1997.

SARAÇ, Hüseyin, “XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ardeşen Nâhiyesi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2010.

UZLU, Alaaddin, “Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Milli Mücadele’deki Yeri”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1987.

YAZICI, Ahmet, “2091’olu Trabzon Şer’iyye Sicil, Defteri’nin Değerlendirilmesi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1999.

3.3. Makaleler

ACUN, Fatma, “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Cilt I, İstanbul, 1999, s. 319-332.

ACUN, Fatma, “Tarih Boyunca Pontus”, *Milli Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999, Giresun)*, İstanbul, 1999, s. 19-34.

AYDIN, Erdem, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *OTAM*, S. 15, 2004, s. 185-207.

AFYONCU, Erhan, “Osmanlı Devleti’nde Tahrir Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 311-314.

AK, Mahmut, “Âşık Mehmed’e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi”, *Bir Tutkudur Trabzon*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 181-206.

AK, Mahmut, “İslam Coğrafyacılarına Göre Trabzon”, *Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri*, 6-8- Kasım, 1998, T.B.K.Y., Trabzon, 2000, s. 23-34.

AKBAL, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İdarî Taksimat ve Nüfus”, *Bellekten*, S. 60, Ankara 1951, s. 617-628.

AKBAYIR, Nuri, “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, 1985, s. 1237-1248.

AKBULUT, Uğur, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Trabzon ve Çevresi Askerinin Rolü”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, I, Trabzon, 2002, s. 349-358.

AKDAĞ, Mustafa, “Tımar Rejiminin Bozuluşu”, *AÜDTCFD S.3*, Erzurum, 1945, s. 419-431.

AKIN, Cavit, “19. Yüzyılın Son Yarısında Trabzon Vilâyeti”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 193-222.

AKÖZ, Alaaddin ve SOLAK, İbrahim, “Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devletine İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyenlar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 153, İstanbul Kasım-Aralık 2004, s. 41-50.

AKSAMAZ, A. İhsan, “Kafkasya Kültür Kökenli Bir Topluluk: Lazlar”, *Kafkasya Yazıları*, S. 1, Çiviyazıları, İstanbul, 1997.

AKTAŞ, Necati, “Osmanlı Dönemi Arşivciliğimiz”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 303-314.

AKTEPE, Münir, “Tuzcuoğulları İsyanı”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, III/5-6, s. 21-32.

AKYILDIZ, Ali, "Tanzimat Döneminde Belgelerin Şekil Dil ve Muhteva Yönünden Geçirdiği Bazı Değişiklikler (1839-1856)", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 15, İSAM Yayınları, İstanbul, 1995.

ALADA, Adalet Bayramoğlu, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitabevi, İstanbul, 2008.

ALAGÖZ, Cilt Arif, "Türkiye'de Yaylaçlık Araştırmaları", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 2, Ankara, 1993, s. 5-7

ALEXANDER, Vasilyev, "XIX. Yüzyılın Sonunda ve XX. Yüzyılın Başlangıcında Kafkasya ve Doğu Anadolu'da Demir Yollarının İnşaatına Yönelik Projeler", "CIEPO", *Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı 14-16 Nisan 2011*.

ARDEL, Ahmet, "Trabzon ve Civarının Morfolojisi Üzerine Gözlemler", *Türk Coğrafya Dergisi*, Y. 1, S. 1, Ankara, 1943, s. 1-18.

ARMAĞAN, Latif, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999. S. 142-150.

ATAR, Fahrettin, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 486-496.

ATEŞ, Abdülkadir, "Doğu Karadeniz Turizmi", *Konferans-Workshop*, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1992, s. 2.

AYGÜN, Nejmettin, "Kafkasya'da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri", *Cumhuriyet Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 3/6 Ankara, 2007, s. 89-111.

AYGÜN, Nejmettin, "Osmanlı Devleti'nde İdarî Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları: Vakfıkebir, Şarlı ve Tonya Örneği (1840-1918)", *Karadeniz Araştırmaları*, S.26, KaraM Yayınları, Çorum, 2010, s. 35-77.

AYGÜN, Nejmettin, "XIX. Yüzyılın Ortasında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Yapı", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 5/17, Çorum, 2008, s. 75-111.

AYTEKİN, Halil, "Trabzon Vilayeti Eğitim Teşkilatı", *Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri*, 6-8 Kasım 1998, T.B.K.Y., Trabzon, 2000, s. 461-478.

BAKIRCI, Mehmet, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Turizme Kazandırılması", *Doğu Karadeniz Turizm Konferansı-Workshop*, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1992.

BAL, Hüseyin, AYGÜL, H. Hüseyin, UYSAL, Tuna Meyrem ve OĞUZ, Nuran, "Muhtarların Sosyal-Ekonomik Özellikleri ve Mahalle-Kentsel Sorunlara Yaklaşımları (Isparta Örneği)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, S. 2, Isparta, 2012, s. 17-40.

- BALLANCE, Salina, “Trabzon’daki, Erken Devir Türk Yapıları”, *Bir Tutkudur Trabzon*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 253-257.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Eşkiya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 463-466.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 10, İstanbul, 1995, s. 123-140.
- BAŞKAN, Argun, “Kafkasya’da Bütünleşme ve Dağılma Döngüleri İçinde Gürcüler, Zanlar (Megreller ve Lazlar) ve Svanlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 30, Ankara, 2011, s. 15-41.
- BAŞTÜRK, Mehmet, “Trabzon ve Yöresi Âdet ve İnaçları”, *Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih, Dil, Edebiyat Sempozyumu*, 3-5 Mayıs 2001, T.V.İ.K.M.Y., II, Trabzon, 2002, s. 27-40.
- BAYKARA, Tuncer, “Kazâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 119-120.
- BAYKARA, Tuncer, “Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet Midir?”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 528-535.
- Bayram, Mikâil, “Fatih Sultan Methmet’in Trabzon’u Fethedişinin Gerekçeleri”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 137-140.
- BEHAR, Cem, “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’nin Nüfusu 1500-1927”, T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2011.
- BİLGİ, Nejdet, “Cumhuriyet’in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920-1950)”, *Türkler*, Cilt 17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 566-591.
- BİR, Atilla ve KAYRAL, Mahmut, “Osmanlı Döneminde Anadolu’da Kullanıldığı Bilinen Altın Çevirmeli Su Değirmenleri ve Su Kaldırma Düzenleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 173-186.
- BİRİNCİ, Ali, “Trabzon’da Matbuat ve Neşriyat Hayatı (1865-1928) 19. Yüzyılın 2. Yarısında Karadeniz Kentleri”, *Uluslararası İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Bildirileri (1-3 Haziran 1988)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun, 1990, s. 3-14.
- BİZBİRLİK, Alpay “Osmanlı Toplumunda Vakıfların Sosyo-Ekonomik Boyutları ve Buna Dair Örnekler”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 56-62.
- BOZKURT, Nebi, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 323-327.

- BOZKURT, Nebi, "Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 5-6.
- BOZTEPE, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren "Merkeziyetçilik" Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, Kütahya, 2013, s. 1-14.
- BRYER, Anthony, "Greeks end Türkmens", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol 29. Harvard, 1975, s. 113-148.
- BRYER, Anthony, "The Fate Of George Komnenos Ruler Of Trebizond (1266-1280)", S. IV, s. 333-349.
- CAHEN, Claude, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", (Çev. Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediyıldız), *Belleten*, LI/201 (1988), s. 1375-1431
- CEYLAN, Salih, "Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Ağlasun Örneği)", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 19, S. 31, 2014, s. 65-82.
- CÖHÇE, Salim, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Samsun, 1988, s. 477-484.
- ÇADIRCI, Murat, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", *Tanzimat*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s. 151-159.
- ÇADIRCI, Musa, "Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzilhane ve Kiracıbaşılık", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 11-15 Ekim 1976, Ankara, 1981, s. 1359-1365.
- ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", *Tanzimat*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 197-207.
- ÇADIRCI, Musa "Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, S. 26, Ankara, 1991, 153-167.
- ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, S. 5, 1947, s. 483-511.
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, "Karadeniz'in Kuzey Bölgesinin Türkleşmesi", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Bildirileri*, 13-17 Ekim 1986, Samsun, 1988, s. 9-16.
- ÇAPAR, Ömer, "Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, S. 26, Ankara, 1991, s. 303-327.
- ÇAY, Abdulhaluk ve DURMUŞ, İlhami, "İskitler", *Türkler*, Cilt 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 861-903.

ÇETİN, Cemal, “Osmanlı Devleti’nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5, 2011, s. 17-38.

ÇİÇEK, Kemal, “Osmanlılardan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler”, *OTAM*, S. 6, Ankara, 1995, s. 51-86.

ÇİFTÇİ, Murat, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Özel Mülkiyet ve Yapısal Özellikleri”, *Turkish Studies*, 6/3, 2011, s. 624-644.

ÇİMEN, Adnan, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı’da Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*”, 14/3, Ankara, 2012, s. 183-216.

ÇOKER, Fahri, “Tanzimat’ın Getirdiği Hukuk Kurumları ve İşlevleri”, *Tarih Toplum Dergisi*, Cilt XII, S. 71, İstanbul, 1989.

DAĞLI, Yücel, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Trabzon”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım)*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 288-349.

DAVİSON, H. Roderic, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Elektrikli Telgrafın Kurulması”, *Osmanlı Türk Tarihi 1774-1923*, (Çev. Mehmet Morali), Alkım Yayınları, İstanbul, 2004, s. 193-232.

DEMİR, Alparslan ve ESAT, Aktaş, “Gümüşhane Sancağı’nda Doğal Afetler (1888-1910)”, *OTAM*, S. 24, Ankara, 2008, s. 21-54.

DEMİR, İsmet, “Temettu Defterleri’nin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 315-318.

DEMİREL, Fatih, “II. Meşrutiyet’ten Sonra Osmanlı’da Orta Öğretim: Sultâniler”, *Tarih İnceleme Dergisi*, Cilt XXVII, S. 2, 2012, s. 339-358.

DEMİRCİ, Süleyman ve KARTAL, Kazım, “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilâyeti Maçuka/Maçka Kazâsı Müslim Nüfus Defterleri Örneği”, *History Studies*, 6/4, 2014, s. 119-143.

DEMİRCİ, Süleyman ve KARTAL, Kazım, “1833/34 (H.1249) Tarihli Kayseri Sancağı, Karahisar-i Develi (Yeşilhisar) ve Talas Kazâsı Müslim Nüfus Defteri İncelemesi”, *History Studies*, 6/4, 2014, s. 1-29.

DEMİRCİ, Süleyman ve ARSLAN, Hasan, “Eşkîyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkîyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16, no.2, 2012: 47-76.

DEMİRCİ, Süleyman ve ARSLAN, Hasan, “Osmanlı Türkiye’sinde Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Eşkîyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)”, *Turkish Studies*, 7/3, 2012, 887-914.

DEMİRCİ, Süleyman ve ARSLAN, Hasan, “Osmanlı Türkiyesinde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)”, *Journal of History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, Cilt 4, Sayı 2 (Nisan 2012): 73-103.

DEMİRCİ, Süleyman ve SARAÇ, Hüseyin, “XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, Aralık 2012, s. 1-14.

DEMİRCİ, Süleyman, “Trabzon Eyâletinde Olağanüstü Vergi Mükellefiyeti: Of Kazâsı Örneği, 1640-1700”, *Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu*, Trabzon, 16-18 Mayıs 2006.

DEMİREL, Muammer, “Belgelerin Diliyle İngiliz Konsolos Raporlarına Göre Trabzon ve Çevresi (1899-1907)”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih, Dil, Edebiyat Sempozyumu*, 3-5- Mayıs 2001, T.V.İ.K.M.Y., I, Trabzon, 2002, s. 493-506.

DEMİRKENT, Işın, “Bizans”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 230-244.

DEMİRTAŞ, Zülfü, “Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, S. 1, Elazığ, 2007, s. 173-184.

DEVLET, Nadir, “Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk topluluklarında Demografik Gelişme”, *Uluslararası İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Bildirileri (1-3 Haziran 1988)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun, 1990.

DONALD, Quataert, “Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri”, *Tanzimat*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s. 479-489.

DURAN, Bünyamin, “Karadeniz Bölgesi'nin 1870-1914 Arasında Tarımsal Gelişimi”, *Uluslararası İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Bildirileri (1-3 Haziran 1988)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun, 1990.

DURAN, Bünyamin, “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Türkiye'de Karayolu Ulaşımındaki Gelişmeler”, *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995

DÜZBAKAR, Ömer, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 5, Bursa, 2003, s. 97-108.

EFE, Ayla, “Tanzimat'ın Eyalet Reformları 1840-1864: Silistre Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, S. 22, Ankara, 2009, s. 87-113.

EKİNCİ, İlhan, “Karadeniz’de Bir Serbest Liman Denemesi: Batum (1878-1886)”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 14, Karam Yayınları, Çorum, 2007, s. 63-77.

EMECEN, Feridun M., “Osmanlılar’da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 91-97.

EMECEN, Feridun, “Baştına”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 135-136.

EMECEN, Feridun, “Trabzon Eyaletinin Batı Sınırları”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım)*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 160-177.

ERCOŞKUN, Tülay, “Osmanlı Devleti’nde Muhtarlık Kurumunun İşleyişine İlişkin Düzenlemeler ve Gözlemler”, *Bilig*, S. 60, 2012, 131-154.

EREN, M. Erdal, “Tarih ve Kültür Kentimiz Rize”, *I. Rize Sempozyumu, (16-18 Kasım 2007)*, Rize Valiliği, İstanbul, 2007.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 69-78.

ERGÜN, Mustafa, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim*, IRCICA, İstanbul, 2001, s. 88-102.

ERKAL, Mehmet, “Öşür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 97-100.

ERSOY, E. Gürsel, “Herkesin Türklüğüne Dair Yerel Yansımalara Örnekler: Lazlar ve Hemşinliler”, *Toplum ve Bilim*, S. 96, Ankara, 2003, s. 75-92.

M. Yaşar Ertaş, “Tanzimat Döneminde Beşiri Kazâ Müdürlüğü”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 25, Isparta, 2012, s. 25-36.

EYİCE, Semavi, “Kale”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 234-242.

FAROQHİ, Suraya, “Tarımsal Değişimin Bir Göstergesi Olarak Doğal Afet: Edirne Bölgesi’nde Sel, 1100/1688-89”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 273-296.

FAZLIOĞLU, İhsan, “Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir?”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Bilim ve Sanat Vakfı, Cilt 3, S. 6, İstanbul, 2005, s. 517-526.

GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/1, Çankırı, s. 29-50.

GÖĞEBAKAN, Gökür, “Doğu Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Giriş”, *Türkler*, IX, Ankara, 2002, s. 462-465.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Tanzimat'ın Osmanlı Müesseselerine Etkileri”, *Bellelen*, Cilt 31, S. 121, Ankara, 1967.

GÖKBİLGİN, Tayip “16.Yüzyılda Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, *Bellelen*, T.T.K., 1962, s. 328-335.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Hane Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul, s. 331-348.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)”, *Osmanlı*, Cilt VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 77-88.

GÜMÜŞ, Nebi, “Selçuklu Gürcü İlişkileri”, *Türkler*, Cilt 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1183-1191.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIX, S. 55, Mart, Ankara, 2003.

GÜRAN, Tefvik, “Tanzimat Döneminde Tarım Politikası”, *Tanzimat*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s.773-784.

HALAÇOĞLU, Ahmet, “İngiliz Konsolosu Longworth'a Göre Trabzon Vilâyeti (1892-1898)”, *Bellelen*, C. LXVII, s. 47-77.

HANN, Chris, “History And Ethnicity In Anatolia”, *Halle*, Saale 2003, s. 2-20.

HİNÇER, İhsan, “Türklerde Başlık ve Mehir”, *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, 8-14 Ekim 1973, Ankara, 1974, s. 391-398.

HÜLAGÜ, Metin, “Kayseri ve Çevresinde Kuzugüdenli Aşireti ve Eşkîyalık Olayları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, Kayseri, 2003, s. 37-44.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Bilim ve Eğitim Anlayışı”, *150. Yılda Tanzimat*, T.T.K.B., Ankara, 1992, s. 335-395.

İLGÜREL, Mücteba, “Osmanlı'da Eşkîyalık Hareketleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 466-469.

İMRE, Nurettin ve GÜRBÜZ, Ahmet, “Turizmi Çeşitlendirilmesi Projesi Kapsamında Yayla Turizmi”, *Turizm Yıllığı*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara, 1994, s. 160-176.

İNAN, Kenan, “Trabzon'un Fethi”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 142-151.

İNALCIK, Halil ve ARI, Bülent, “Türk-İslam Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalıcık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, S. 6, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

İNALCIK, Halil, “Eyâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 448-450.

İNALCIK, Halil, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Tanzimat*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s. 127-151.

İNBAŞI, Mehmet, “Trabzon/Batum Eyaleti Valileri (1755-1795)”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, Cilt 1, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2007, s. 311-333.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 327-333.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Naib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 16, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 312-313.

KAÇAR, Mustafa, “Osmanlı Telgraf İşletmesi”, *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Selçuklular”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 353-416.

KAMALOV, İlyas, “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, S. 21, Ankara, 2009, s. 13-21.

KARAL, Enver Ziya, “Gülhane Hatt-ı Hümâyun’unda Batı’nın Etkisi”, *Tanzimat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2006, s. 113-132.

KAYA, Kemal, “Tanzimat’tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 41, Ankara, 2007, s. 101-112.

KENANOĞLU, M. Macit, “Vergi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 43, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 52-58.

KESKİN, Özkan ve SÖNMEZ, Ali, “Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu’nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği”, *OTAM*, S. 25, Ankara, 2009, s. 67-81.

KILIÇ, Orhan, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyâlet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 89-110.

KILIÇ, Orhan, “18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyâleti’nin İdarî Taksimat ve Tevcihati”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım)*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 179-192.

KILIÇ, Orhan, “Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Depremler”, *Osmanlı*, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 671-677.

KILIÇ, Remzi, “Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, Cilt I, Trabzon, 2002, s. 181-191.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, “Karadeniz’in Doğu Kıyıları, Gürcistan ve Eski Turabozan Vilayetimizin (Batum-Samsun Dâhil) Bölgesinde, M.Ö. VII. Yüzyıldan Osmanlı Fethine Kadar Yerleşen Türkler ve Coğrafyada Yaşayan Hatıralar”, *Uluslararası İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Bildirileri (1-3 Haziran 1988)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun, 1990, s. 83-91.

KIVRIM, İsmail, “Osmanlı Mahallesinde Gündelik Yaşam”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1, Gaziantep, 2009, s. 231-255.

KOLOĞLU, Orhan, “Tanzimat’ın Yankıları”, *Tarih Toplum Dergisi*, Cilt XII, S. 71, İstanbul, 1989.

KÖPRÜLÜ, Fuad, “İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi”, *Makaleler*, İstanbul, 1983.

KUBAN, Doğan, “Anadolu Şehirlerinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Gözlemler”, *Sanat Tarihimizin Sorunları*, İstanbul, 1975.

KURAN, Ercüment, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Deniz Ulaşımı: İdare-i Mahsusa’nın Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 159-163.

LOWRY, Heat W. ve EMECEN, Feridun, “Trabzon”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 296-301.

MARDİN, Şerif, “Tanzimat Fermanı’nın Manâsı: Yeni Bir İzah Denemesi”, *Tanzimat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2006, s. 147-165.

MEMİOĞLU, A. Zeki, “İmparatorluktan Cumhuriyet’e İlk Öğretimimiz”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum, 2003, s. 241-251.

MEMİŞ, Ekrem, “Ortadoğu’da Türklerin Varlığı Tartışmaları”, *Türkler*, Cilt 1, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları Ankara, 2002, s. 635-663.

MİRZAOĞLU, Gülay, “Türk Halk Türkülerinde Değirmen Motifi ve Değirmenci Türküleri”, *Bilig*, S. 62, 2012, s. 159-182.

MINORSKY, V., “Lazlar”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 26-28.

OKUR, Mehmet ve USTA, Veysel, “Karadeniz Bölgesi’nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme”, *JHS*, 2009/1, s. 35-70.

OKUR, Mehmet, “Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi’nde Pontusçu Faaliyetler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 14, Karam Yayınları, Çorum, 2007, s. 1-28.

ORMAN, İsmail, “Türbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 464-466.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İdarî Modernleşme ve Mahalli İdare Alanındaki Gelişmeler”, *İdare Hukuku ve İlimler Dergisi*, Sarıca’ya Armağan, Yıl: 3, S. 1-3, İstanbul, 1982, s. 137-148.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Toplumunda Millet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, 1985, s. 996-1001.

ORTAYLI, İlber, “Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul, 1985, s. 231-244.

ORTAYLI, İlber, “XIX. Yüzyılda Trabzon Merkez Livası ve Giresun Üzerine Gözlemler”, *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul, 1997, s. 262-280.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 9, S.1, Ankara, 1976, s. 95-107.

ÖKSÜZ, Melek, “Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 5, Karam Araştırmaları ve Yayıncılık, Çorum, 2005.

ÖZ, Mehmet, “Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Etüt Yayınları, Samsun, 2009, s. 35-42.

ÖZ, Mehmet, “Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, S. 6, Bilim ve Sanat Vakfı s. 57-116.

ÖZ, Mehmet, “Sinop”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 252-256.

Öz, Mehmet, “Osmanlı Klasik Döneminde Tarım”, *Osmanlı*, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1999, s. 66-73.

ÖZ, Mehmet, “Tahrir Defterleri’nin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, s. 429-438.

ÖZ, Mustafa, “Vasi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 546-547.

ÖZBEK, Nadir, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Yardım Uygulamaları”, *Tanzimat*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s. 419-443.

ÖZÇAĞLAR, Ali, ÖZGÜR, E. Murat, SOMUNCU, Mehmet, BAYAR, Rüya, YILMAZ, Mutlu, YÜCEŞAHİN, M. Murat, YAVAN, Nuri, AKPINAR, Nevin ve KARADENİZ, Nilgün, “Çamlıhemşin İlçesi’nde Doğal ve Beşeri Kaynak Tespitine Bağlı Olarak Geliştirilen Kullanım Kararları”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4/1, Ankara, 2006, s. 1-27.

ÖZDİŞ, Hamdi, “19. Yüzyıl Sonları Trabzon Vilayetinde Muhacir ve Yol Meselesi Bağlamında İdarî Taksimat”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, S. 8, Ankara, 2008, s. 5-40.

ÖZGÜN, M. Recai, “Lazlar’da Çocuk Oyunları”, *Kafkasya Yazıları*, S. 1, Çiviyazıları, İstanbul, 1997.

ÖZSAİT, Mehmet, “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1998.

ÖZTÜRK, Cemil, “İdâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 464-466.

ÖZTÜRK, Cemil, “Tanzimat Devrinde Bir Devletçilik Teşebbüsü: Haydarpaşa İzmit Demiryolu”, *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 271-287.

ÖZTÜRK, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 433-446.

RODERİC, H. Davison, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasisinin Modernleşmesi”, *Tanzimat*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s. 207-217.

SAFRAN, Mustafa, “XIII ve XIV. Yüzyılda Karadeniz Limanlarının Ticari ve Tarihi Önemi”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun, 1998, s. 459-462.

SARAÇ, Hüseyin, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Köy-Mezra, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Ardeşen (Rize) Yaylaları Örneği 1880-2000”, “CIEPO”, *Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı (14-16 Nisan 2011)*, Cilt II, Uşak İli Kalkınma Vakfı, İzmir, 2011. s. 1043-1058.

SAYDAM, Abdullah, “Kırım ve Kafkasya’dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti (1856-1876)”, *Osmanlı*, Cilt IV, Ankara, 1999, s. 677-686.

SAYDAM, Abdullah, “Kurtuluş Savaşında Trabzon’a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)*, Ankara, 1999, s. 121-145.

SHAW, Stanford j, “The Ottoman Census System and Population 1831-1914”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 1978/9, s. 325-338.

STEFAN, Yerasimos, “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, *Tanzimat*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s. 365-381.

SÜMER, Faruk, “Anadolu Selçukluları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 380-384.

ŞAHİN, İlhan, “İlhanlı Akkoyunlu Mücadelesinde Trabzon”, *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon’un Fethi, (Fethin 540. Yıl Anısına)*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları”, Ankara, 2001.

ŞAHİN, İlhan, “Mezraa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 546-548.

ŞAHİN, İlhan, “Nâhiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 306-308.

ŞAHİN, İlhan, “Sancak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 97-99.

TABAKOĞLU, Ahmet, “Öşür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 100-103.

TARHAN, M. Taner, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü I. Araştırma Sonuçları Toplantısı (İstanbul, 23-26 Mayıs 1983)*, Ankara, 1984, s. 111-116.

TARHAN, M. Taner, “Eski Çağda Kimmer Problemi”, *Türk Tarih Kongresi*, VIII, Ankara, 1979.

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim, “Osmanlı İmparatorluğu’nda On Dokuzuncu Yüzyılda Araba Teknolojisinde ve Karayolu Yapımındaki Gelişmeler”, *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 395-440.

TEKELİ, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 1986, s. 456-475.

TEKİNDAĞ, Şahabeddin, “Trabzon”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1979, s. 455-477.

TELLİOĞLU, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Rum Varlığına Dair Görüşler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 60, Cilt XX, Ankara, 2004.

TELLİOĞLU, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, Cilt 2, S. 2, 2007, s. 655-664.

TOKSOY, Ahmet, “Selçuklu-Trabzon Münasebetleri ve Trabzon Komnenosları'nın Tabiiyete Alınması”, *Trabzon Çevresi Uluslararası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, Cilt I, Trabzon, 2002, s. 57-58.

TORUN, Fatih Sadık, “Osmanlı Taşra İdaresi'nin Yeniden Yapılanma Süreci”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 32, 2012, s. 81-97.

TUNCEL, Harun, “Mezraa Kavramı ve Türkiye'de Mezraalar”, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, Ankara, 1996, s. 73-98.

TUNCEL, Metin, “Bugünkü Trabzon”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 302-304.

TÜRE, Fatih, “Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Kökeni: Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Yönetimler”, *Yerel Gündem*, Yıl: 2, S. 5, 2000, s. 34-41.

TÜRKDOĞAN, Orhan, “Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları”, *Belleten*, LX/228 T.T.K., Ankara, 1996, s. 421-42.

TÜZÜNER, Özlem, “Türk ve İslam Hukuku Bakış Açısından Evlenmenin Hukukî Niteliği Hakkında Bir İnceleme”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1, Ankara, 2013, s. 126-148.

ULUDAĞ, Süleyman, “Bidâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 132-133.

ULUDAĞ, Süleyman, “Mücerred”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 447-448.

ULUTÜRK, Muammer, “Meram'da Tarihi Su Değirmenleri”, *TÜBAR*, S. XXIX, 2011, s. 447-460.

UYŞAL, Osman, “XIX. Yüzyılda Osmanlı'da İç Güvenlik ve Asayişin Temini Açısından Kefâlet Sistemi”, *Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, S. 1, Balıkesir, 2007, s. 13-14.

UZUN, Ahmet, “Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Bilim ve Sanat Vakfı, Cilt 3, S. 6, İstanbul, 2005, s. 211-235.

ÜNAL, Feyzullah, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, Kütahya, 2011, s. 241-248.

ÜNAL, M. Ali, “Devlet İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkîyalık ve Ayrılıkçı Hareketler”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Etüt Yayınları, Samsun, 2009, s. 27-33.

TAŞKIN, Ünal, “1899-1900 Maarif Salnâmesi’ne Göre Trabzon Vilâyeti’nde Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7, 2009, s. 244-262.

WOLFGANG, Feurstein, “Laz Halk İncancında; Germakoçı”, Yıl 1, S. 2, *Kafkasya Yazıları, Çiviyazıları*, İstanbul, 1997.

YAKUT, Esra, “Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi’nin Fetavâ-yi Ali Afendi Adlı Fetvâ Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılması”, *OTAM*, S. 7, Ankara, 1996, s. 287-318.

YAKUT, Esra, “XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi’nde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XII, Ankara, 2008, s. 237-265.

YALÇINDAĞ, Selçuk, “Alternatif Turizmin Yönetsel Boyutu”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 27, S. 1, Ankara, Mart 1994, s. 21-31.

YAZICI, Nesimi, “Posta Nezareti’nin Kuruluşu”, *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 23-43.

YAZICI, Nesimi, “Tanzimat’ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”, *OTAM*, S. 3, Ankara, 1992, s. 334-377.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 479-486.

YEL, Ali Murat ve KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 323-326.

YILDIRIM, İsmail, “Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, S. 2, Elazığ, 2001, s. 313-326.

YILMAZ, Sait, “Karadeniz’de Değişen Dengeler ve Türkiye”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 15, Ankara, 2007, s. 45-66.

YILMAZÇELİK, İbrahim, “XVII. ve XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde (Anadolu’da) Meydana Gelen Tabii Afetler”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı*, C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 665-693.

YOLALICI, M. Emin, “Maarif Salnâmelerine Göre Trabzon Vilâyeti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *OTAM*, S. 5, Ankara, 1995, s. 434-437.

YÖRÜK, Doğan, “XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler”, *Turkish Studies*, 9/1, 2014, s. 637-655.

YÜKSEL, Ayhan, “Trabzon Vilayeti’nde Yer Adlarını ve İdarî Yapıyı Değiştirme Teşebbüsleri”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (Kasım 1998)*, Trabzon, 2000, s. 201-222.

3.4. Referans Eserler

AKBAYAR, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

AKTAN, Ali, *Osmanlı Paleografyası ve Siyasî Yazışmaları*, Osmanlılar İlim ve İrfan Vakfı, İstanbul, 1995.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarihi Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın, Ankara, 2000.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyeti Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1979.

KSENOFON, *Anabasis*, (Çev. Hayrullah Örs), İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 19 ÖZÇELİK, Nazmi, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınları, Ankara, 2011.

ÖZTÜRK, Orhan, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*, Cilt I-II, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2005.

ÖZTÜRK, Özhan, *Antin Çağdan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasî Tarihi Pontus*, Genesis Kitap, Ankara, 2012.

ÖZTÜRK, Said, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi*, Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I-III, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1971.

SERTOĞLU, Mithat, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.

SAMİ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004.

UNAT, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK, Ankara, 1988.

EKLER

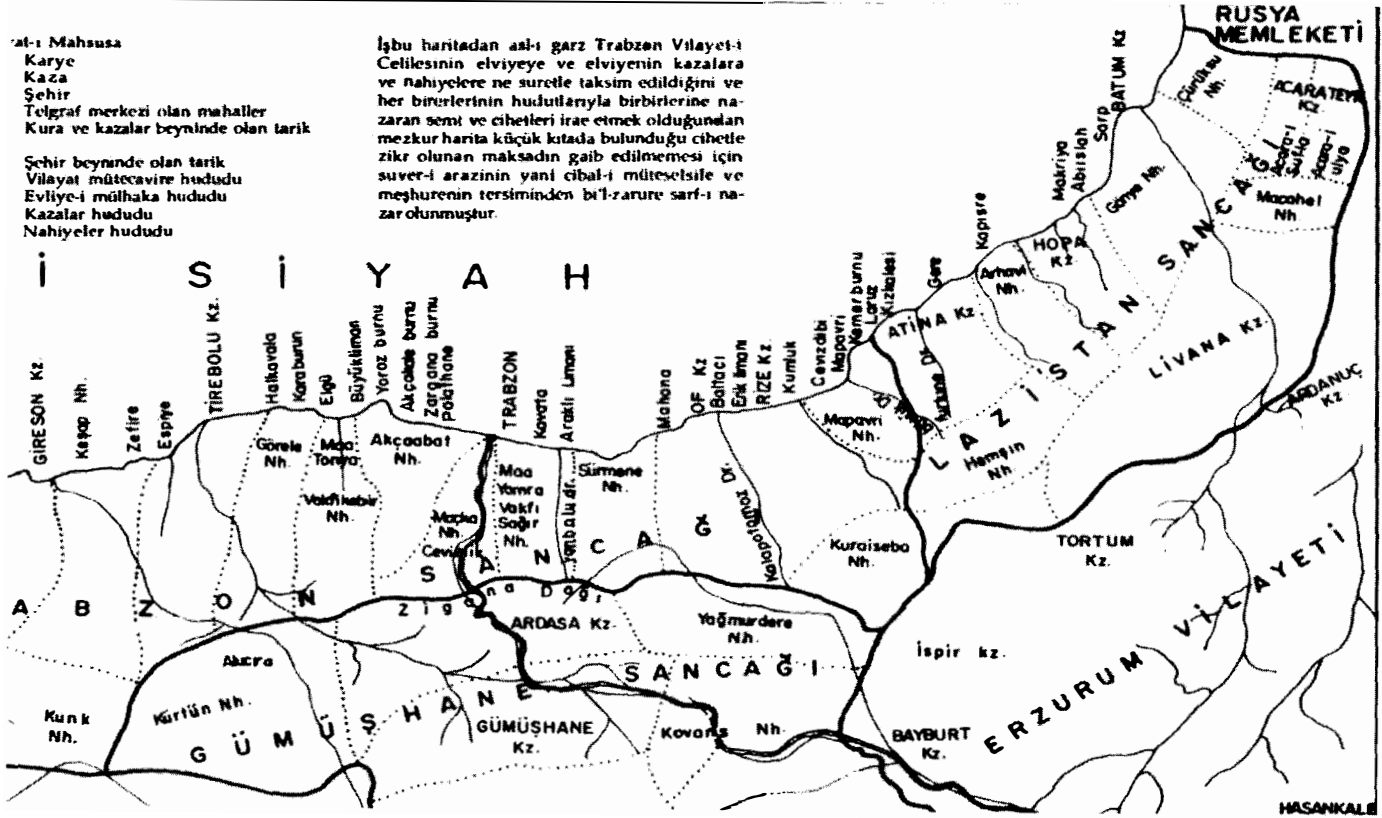
Ek-1 Haritalar

Harita-1: Trabzon Vilâyeti Lazistan Sancağı Dâhilinde Atina Kazâsı'nın 18. Yüzyılın İkinci Yarısındaki İdarî Sınırını Gösteren Harita (1869).

Kaynak: T.V.S. H. 1286/M. 1869, (Haz. Kudret Emiroğlu), Cilt 1, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Harita-2: Trabzon Vilâyeti Lazistan Sancağı Dâhilinde Atina Kazâsı'nın 18. Yüzyılın İkinci Yarısındaki İdarî Sınırını Gösteren Harita (1869).

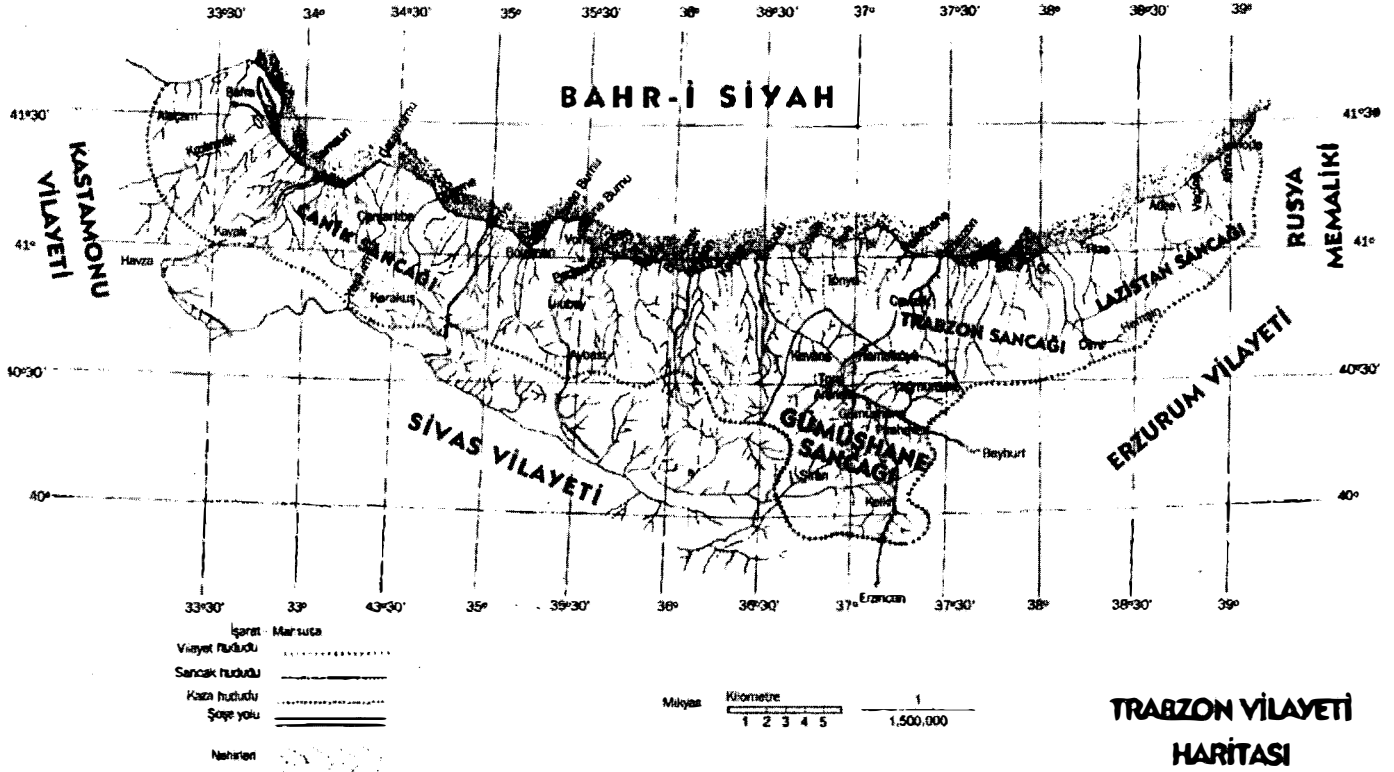

Kaynak: T.V.S. H. 1286/M. 1869, (Haz. Kudret Emiroğlu), Cilt 1, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

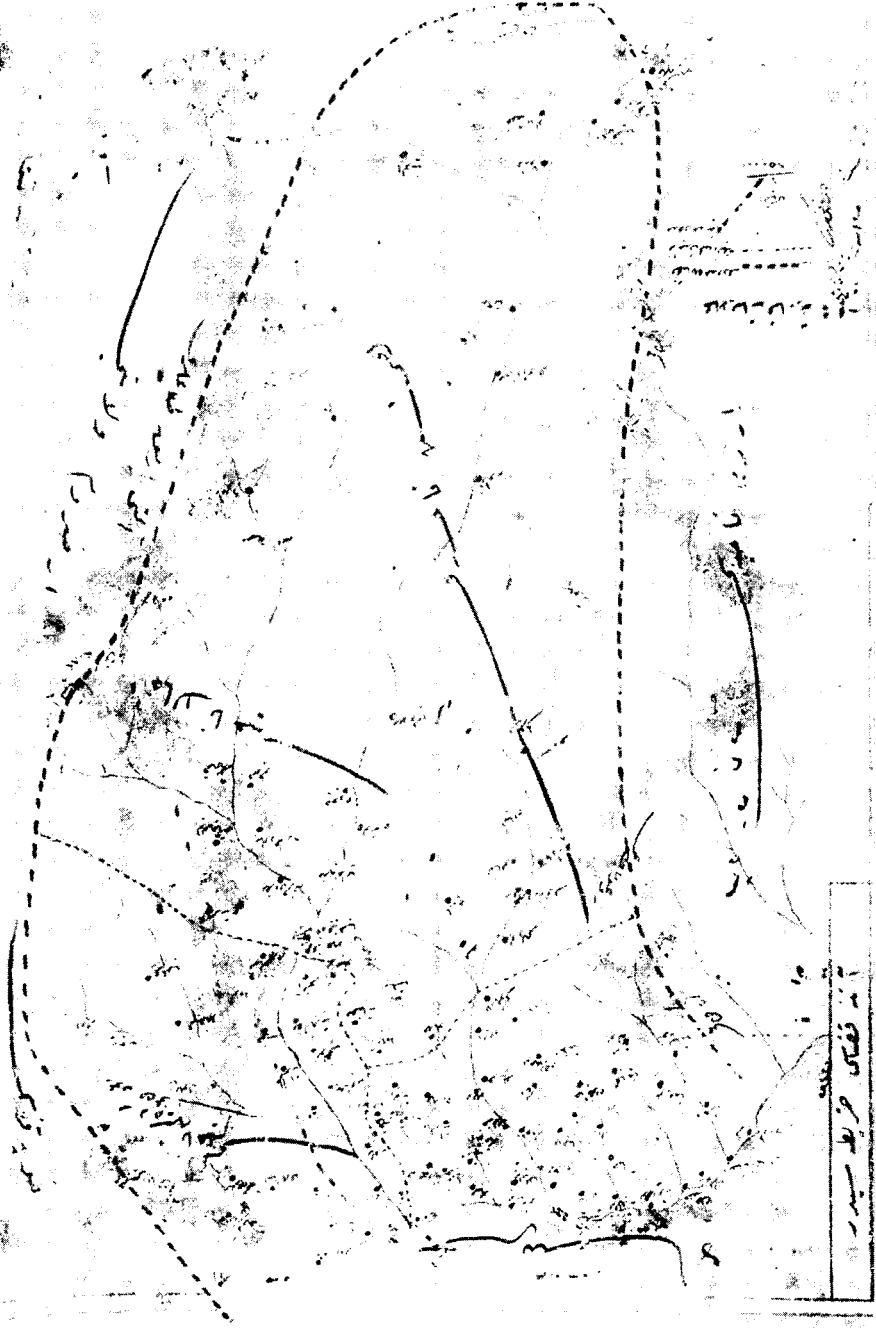

Harita-4: Trabzon Vilâyeti Lazistan Sancağı Dâhilinde Atina Kazâsı'nın 20. Yüzyıl Başlarındaki İdarî Durumunu Yansıtan Harita (1903).

Kaynak: T.V.S. H. 1286/M. 1869, (Haz. Kudret Emiroğlu), Cilt 21, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, 2008.

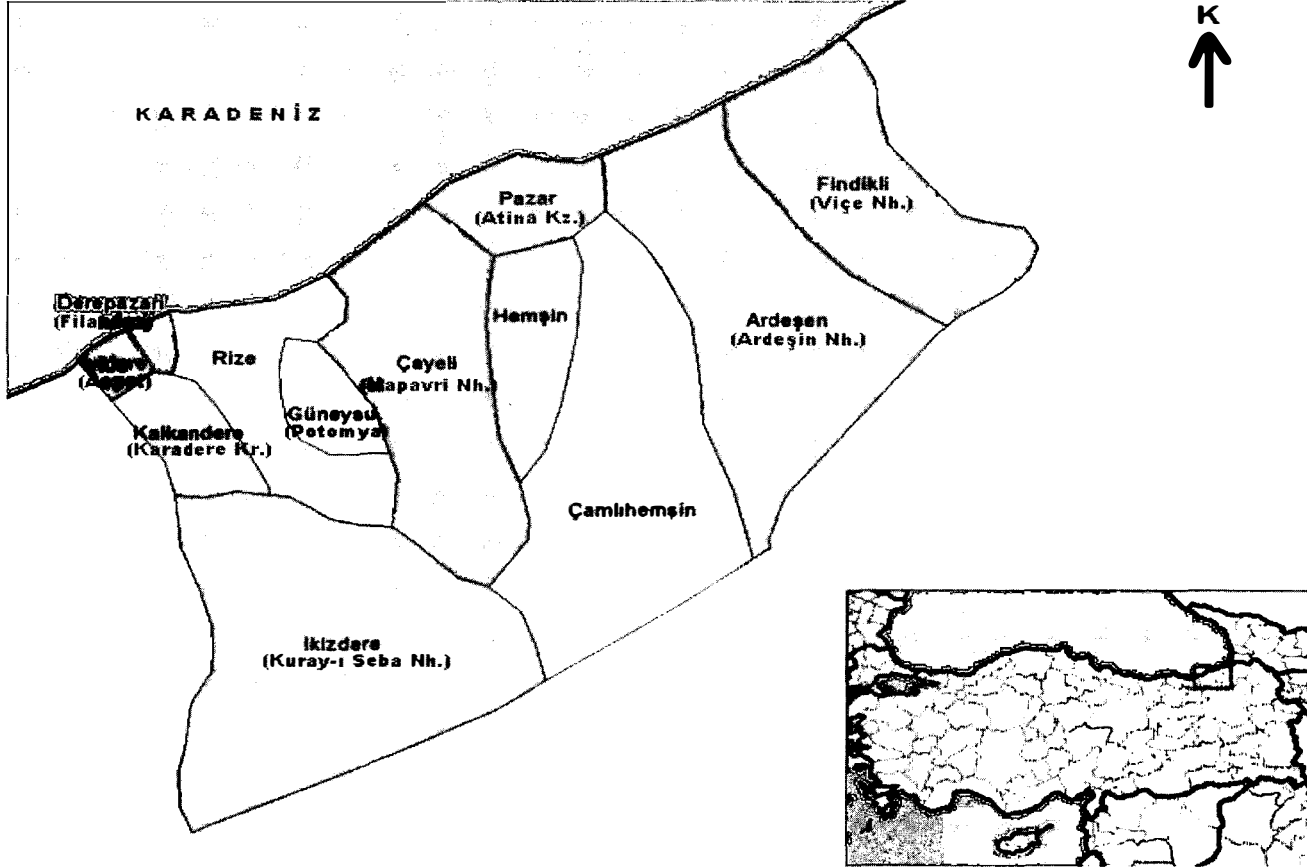
Harita-5: Atina Kazâsi'nin 20. Yüzyıl Başlarındaki İdarî Durumunu Yansıtan Harita (1913).

Kaynak: BOA. HRT. H. 2578.

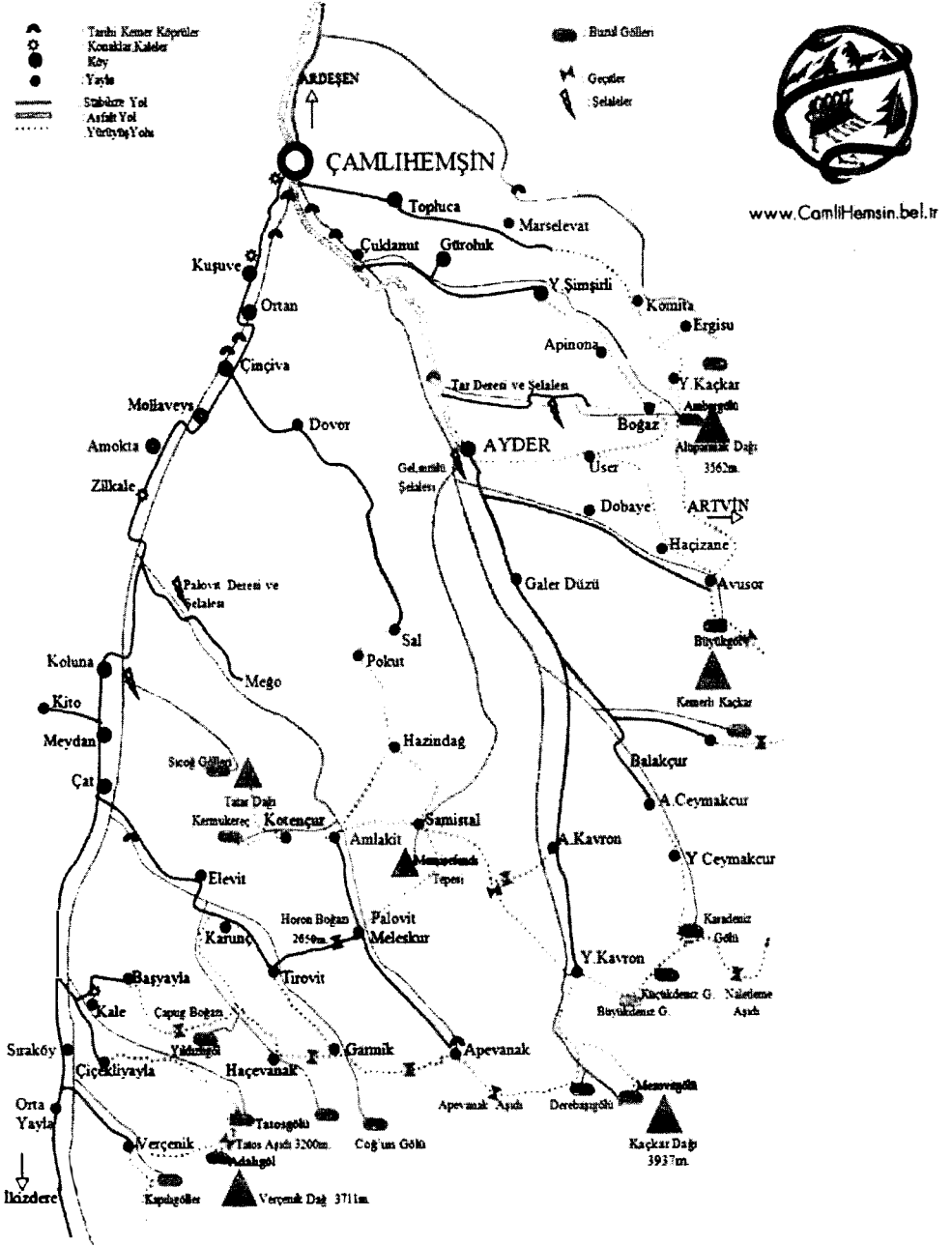

Harita-7: Atina (Pazar)'ın Günümüzdeki İdari Sınırları.

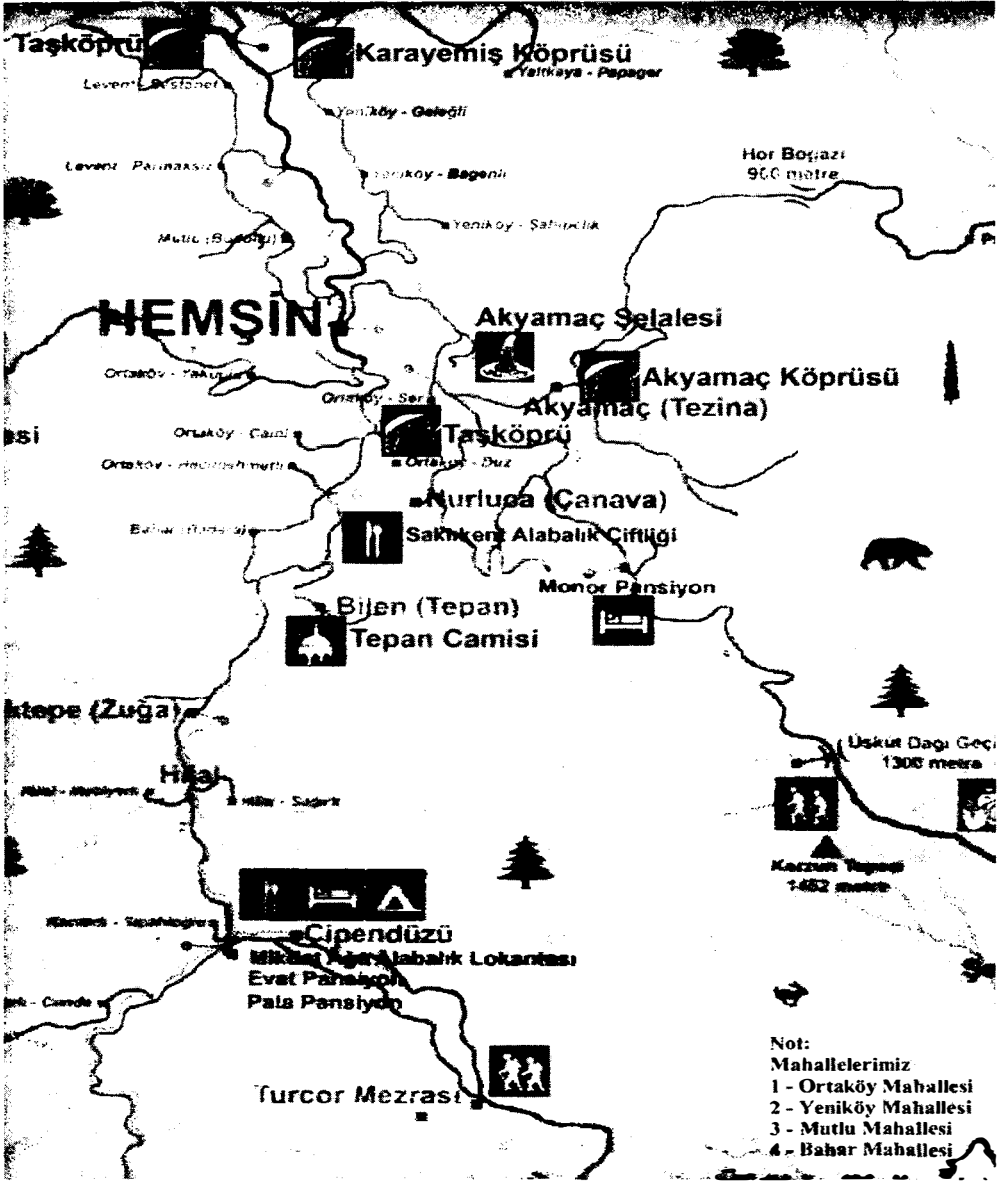
Kaynak: <http://img84.imageshack.us/img84/7926/rizeharitasi.png> (17 Mart 2014).

Harita-8: Günümüzde Rize İli Çamlıhemşin İlçesi.

Kaynak: <http://www.camlihemsin.bel.tr/albumler.php> (17 Mart 2014).

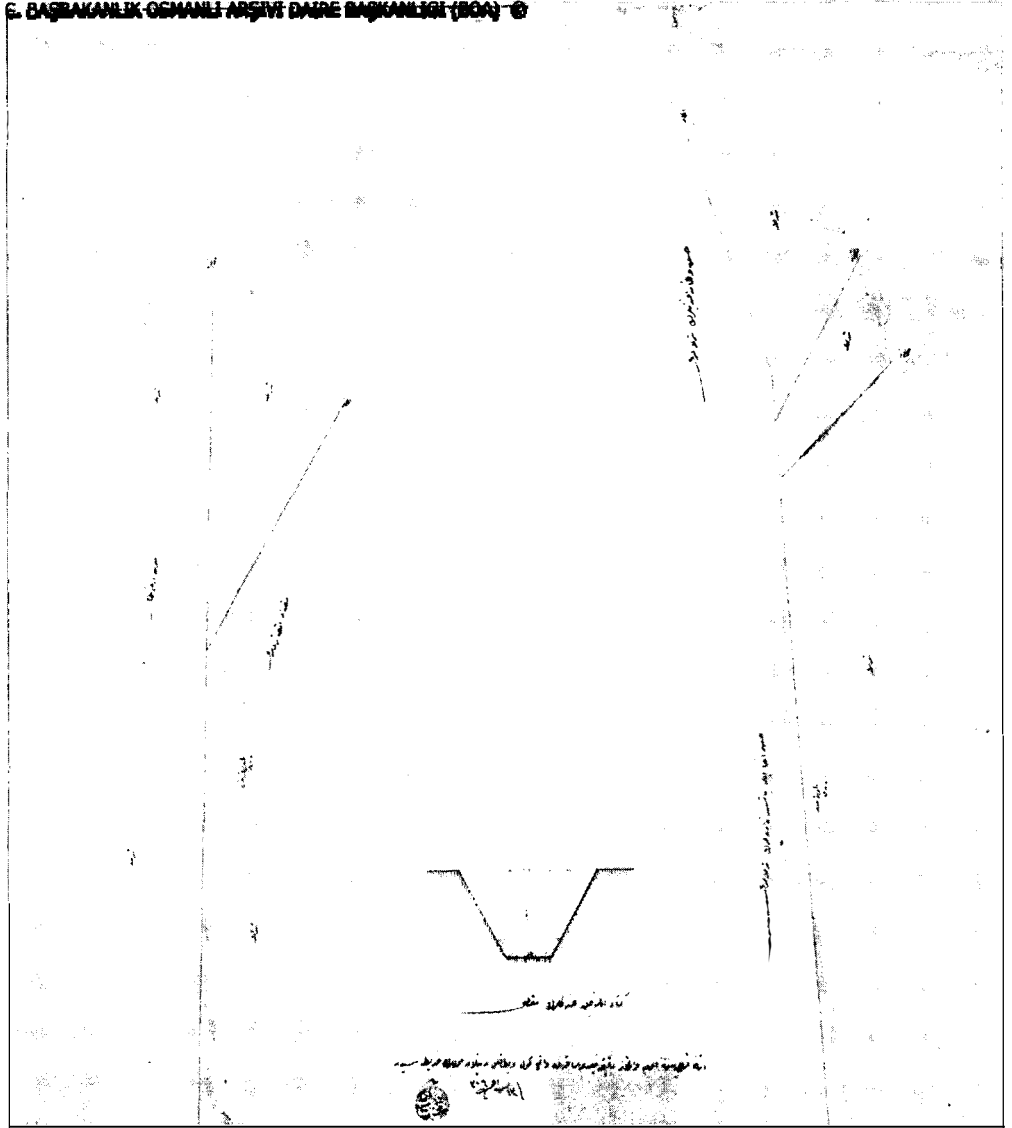
Harita-9: Günümüzde Rize İli Hemsin İlçesi.

Kaynak: <http://www.hemsin.bel.tr/> (17 Mart 2014).

Harita-11: Atina Kazâsi'ndaki Bataklık Alanları Kurutmaya Yönelik Planlamalar.

Kaynak: BOA. HRT. H. 1106.

Ek-2 Resimler

Resim-1: Ağvan (Seslikaya) Köyünde Bulunan Hasan Dede Türbesi.

Kaynak: <http://osmanyegen.wordpress.com/2013/01/12/108/#jp-carousel-39>
(17 Mart 2014).

Resim-2: Kız Kulesi (Kız Kalesi)'nin Günümüzdeki Durumu.

Kaynak: <http://tr.myturkeytravel.com/rize/pazar/kiz-kulesi-kalesi/resimler>,
(28.04.2014).

Resim-3: Cihar Kale'nin Günümüzdeki Durumu.

Kaynak: <http://www.pazar53.com/pazar-ciha-kalesi,-turizme-kazandirilacak-21772h.htm>, (13.03.2014).

Resim-4: Kale-i Bala (Yukarı Kale)'nin Günümüzdeki Durumu.

Kaynak: <http://www.kackar53.com/turizm/rizede-tarihi-kalelerimiz-h1239.html>, (28.04.2014).

Resim-5: Kale-i Zir (Aşağı Kale), Zil Kale. Kale'nin Günümüzdeki Durumu.

Kaynak: <http://www.turlayalim.com/2013/06/zilkale.html>, (13.03.2014).

Resim-6: Fırtına Deresi Köprüsü.

Kaynak:

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b0/ArchBridgeOverFirtinaDeresi@Rize-Turkey.1.JPG> (17.Mart 2014).

Resim-7: Atina (Pazar)'daki Dört Gözlü Kemer Köprüsü'nün Onarım Çalışmaları.

Kaynak: http://www.rizepazar.com/haberler/img2013/img08/hbr_03102Cilt.jpg
(17 Mart 2014).

Belge-10: Atina'da Bulunan Posta Merkezinin Kapatıldığına Dair Belge
(BOA. DH. EUM. KLU. 11/5)

گزارشنامه
آنها مرکزهای سدا و اطلاع رسانی
المنشورات

وزارت دفاع
وزارت اطلاعات

تاریخ: ۱۱/۵/۵۷
موضوع: ...
محل: ...
تعداد: ...
نوع: ...
تاریخ: ...
محل: ...

موضوع: ...
محل: ...
تعداد: ...
نوع: ...
تاریخ: ...
محل: ...

موضوع: ...
محل: ...
تعداد: ...
نوع: ...
تاریخ: ...
محل: ...

Belge-11: Atina'nın Düşman (Rus)Uçakları Tarafından Bombardıman Altına Alınması
(BOA. DH. İ. UM. 32/22)

دانشگاه عالی نظامی وزارت دفاع جمهوری اسلامی ایران

تاریخ: ۱۱/۵/۵۷	موضوع: ...	محل: ...	تعداد: ...	نوع: ...	تاریخ: ...	محل: ...
تاریخ: ۱۱/۵/۵۷	موضوع: ...	محل: ...	تعداد: ...	نوع: ...	تاریخ: ...	محل: ...
تاریخ: ۱۱/۵/۵۷	موضوع: ...	محل: ...	تعداد: ...	نوع: ...	تاریخ: ...	محل: ...

موضوع: ...
محل: ...
تعداد: ...
نوع: ...
تاریخ: ...
محل: ...

موضوع: ...
محل: ...
تعداد: ...
نوع: ...
تاریخ: ...
محل: ...

موضوع: ...
محل: ...
تعداد: ...
نوع: ...
تاریخ: ...
محل: ...

DİZİN

- Abaşoğlu, 152, 153
Abazhalar, 31
Abazoğlu, 150, 152, 154, 155
Abdioğlu, 64, 125, 127, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 183, 226, 254, 273
Abdullahoğlu, 151, 154, 155, 156, 171, 268
Abdülhamit Efendi, 85, 89, 92, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108
Abdülmecit, 19, 85, 94, 95
Abdülmecit Efendi, 85
Abişlovi, 71
Abişlovih, 70
Acaba, 76, 151, 183, 185, 245, 254
ACABA, 65, 240, 247
Achocioğlu, 152
Açhocioğlu, 155
Afkanistan, 41
Ağvan, 80, 127, 138, 151, 163, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 183, 186, 200, 265, 267, 272, 275, 332
AĞVAN, 60, 65, 239, 246
Ahmet Ağa, 92, 93, 94, 95, 100
Ahmet Efendi, 92, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 111, 113, 115, 120, 146, 147
Ahmet Faik Efendi, 88, 101
Ahmet Ziya Efendi, 85, 104, 105
Ahmetoğlu, 149, 154, 155, 156
Ahomeroğlu, 151, 152
Akatinoğlu, 152
Ak bucak, 71, 76, 142, 154, 183, 186, 205, 245, 258, 268
AKKAYA, 61, 66, 239, 247
Akkoyunlular, 40, 42, 277
AKMESCİT, 60, 65, 239, 246
AKTAŞ, 60, 65, 239, 246, 300, 302
AKTEPE, 60, 302
Akyamaç, 72, 76, 245, 259
ALÇILI, 60, 65, 239, 246
Ali Ağa, 92, 95, 96, 97, 98, 176, 178, 264
Ali Raif Efendi, 85, 93, 94, 103
Ali Rıza Efendi, 88, 103, 105, 106, 108, 121, 175
Ali Taşpınar, 29, 83
Ali Zihni Efendi, 88, 95, 97, 98, 110, 112
Alibaloğlu, 152
Alibeyoğlu, 151
Alikaoğlu, 153
Alişanoğlu, 151
Altıparmakoğlu, 155, 156, 178, 232
Amatinoğlu, 156
Amcaoğlu, 153
Amlakit Yaylası, 255
Anadolu, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 54, 81, 85, 91, 123, 124, 126, 129, 135, 209, 232, 261, 277, 287, 288, 289, 290, 291, 295, 296, 297, 298, 299, 303, 305, 309, 311, 312, 314
Andervad, 70
APİŞHO, 65
Apso, 64, 127, 140, 149, 151, 183, 186, 193, 206, 207, 245, 298
APSO, 60, 65, 239, 246
Araboğlu, 152, 156
Aranaç, 55, 127, 151, 183, 186, 224, 245, 270
ARANAŞ, 65
Ardeşen, 23, 33, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 49, 53, 54, 60, 64, 68, 77, 78, 79, 80, 102, 103, 104, 105, 108, 120, 122, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 143, 149, 150, 151, 156, 157, 162, 163, 165, 166, 168, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 183, 184, 186, 200, 206, 208, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 219, 230, 231, 232, 244, 245, 250, 251, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 265, 271, 277, 292, 297, 301, 313, 338
ARDEŞEN, 60, 65, 239, 246
Ardeşin, 77, 80, 127, 151, 166, 173, 183, 186
ARDEŞİN, 60, 65, 239, 246
Arhavi, 39, 53, 55, 58, 63, 67, 72, 82, 134, 209, 210, 220, 229
Ancoğlu, 151
Armağan, 80, 127, 155, 184, 187, 255, 312
ARMAĞAN, 61, 66, 239, 247, 303
Amavutoğlu, 153, 157, 181

Arovih, 70, 71
 Arrianus, 23, 24, 25, 31, 32, 229, 287
 Askarakiç, 70, 71
 Astoroğlu, 154
 Asur, 32, 33
 Asurinaoğlu, 153
 Asurlular, 26
 Aşağı Balıklı, 255
 Aşağı Şimşirli, 71, 76
 Aşağıdurak, 128, 149, 156, 163, 170, 171, 172, 173, 174, 184, 187
 AŞAĞIDURAK, 61, 240, 247
 AŞAĞIHEMŞİN, 65, 240, 247
 Aşodovins, 70, 71
 Athena, 23, 24, 25, 27, 28, 33, 39, 40, 54, 55, 197, 227, 242, 243, 266, 267, 268, 271, 272, 298
 Atina, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 73, 74, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 156, 157, 158, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 243, 244, 246, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 307, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 330, 331, 335, 336, 339, 340, 342
 Atmacaoğlu, 155
 Avramit, 127, 151, 183, 186, 245, 267, 268
 AVRAMİT, 60, 65, 239, 246
 Avusor, 255
 Ayasunoğlu, 151
 Ayder, 232, 255
 Aynabeyazioğlu, 153
 Ayvazoğlu, 154, 157
 Azaklıoğlu, 150, 153
 Azerbaycan, 41, 289
 Babaahmetoğlu, 152
 Babalikoğlu, 152, 154
 Babaloğlu, 151, 154, 155
 Babaoğlu, 152
 Babik, 71, 75, 76, 245, 272
 BABİK, 65, 240, 247
 Babil, 34
 Badara, 71, 75, 76, 98, 99
 BADARA, 65, 240, 248
 Badoğlu, 152, 155
 BAGİNA, 65
 Baġanoğlu, 151
 Bahar, 71, 76, 98, 99
 Bahtavelioğlu, 154
 Bahtiyaroğlu, 153, 154
 Bakkoz, 55, 80, 127, 151, 162, 164, 168, 169, 175, 183, 185, 268, 269
 BAKKOZ, 60, 65, 239, 246
 Bakoğlu, 153, 156
 Balahor, 70, 71, 75, 76
 BALAHOR, 65, 240, 247
 Balakoğlu, 155
 Balıkçı, 128, 156, 184, 187, 193, 270
 BALIKÇI, 61, 66
 Ballıoğlu, 151
 Baltaoğlu, 149, 151, 153
 Baltazâde Hasan Efendi, 90
 Banbazoğlu, 140
 Baripoğlu, 154, 155
 Bassaoğlu, 143
 BAŞHEMŞİN, 65, 240, 247
 BAŞKÖY, 60, 61
 Başoğlu, 152
 Batum, 21, 36, 39, 49, 50, 51, 52, 56, 57, 62, 63, 68, 72, 129, 134, 141, 208, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 277, 297, 308, 310, 311, 341
 Batumoğlu, 152
 Bayaroğlu, 152
 Bayatoğlu, 154
 Bayınoğlu, 156

Bayırcık, 81, 128, 146, 156, 184, 187,
 232, 245, 254, 256, 276, 343
 BAYIRCIK, 61, 66, 240, 247
 Baynazoğlu, 150, 153, 154
 Bayraminaoğlu, 154, 157
 Beğaloğlu, 155
 Bekaroğlu, 156
 Bekir Sıtkı Efendi, 112, 115
 Bekir Sıtkı Efendiler, 86
 Bektaşoğlu, 142, 153
 Benklioğlu, 127, 152, 153
 Berastan, 76
 BERASTAN, 65
 Beşiroğlu, 155
 Bıyıklıoğlu, 152
 Biberioğlu, 154
 Bilaloğlu, 150, 152, 154, 275
 Bilen, 77, 193, 274
 Bilge Umar, 24, 28, 31, 34
 Binişoğlu, 127
 Bizans, 35, 36, 37, 38, 41, 48, 198, 261,
 277, 298, 307
 Bodullu, 76, 207
 BODULLU, 65, 240, 248
 Boduroğlu, 152, 155
 Bogina, 125, 142, 153, 183, 186, 245,
 259, 340
 BOĞAZLI, 60, 65, 239, 246
 Bolvaç, 70, 71
 Boşnakoğlu, 152, 153, 155, 207
 Bozacıoğlu, 154, 155
 Bozoğlu, 154, 155
 Bubikoğlu, 156
 Bucak, 70, 71, 76, 151, 183, 185, 205,
 245, 254
 BUCAK, 65, 240, 247
 Bucalevoğlu, 155
 Buçanoğlu, 149, 155, 156
 Bulep-İ Süfla, 127
 BULEP-İ SÜFLA, 60, 65, 239, 246
 Bulep-İ Ulya, 127
 BULEP-İ ULYA, 60, 65, 239, 246
 Buruloğlu, 154
 Buzlupınar, 72, 75, 76
 Büyüklüoğlu, 153
 Cabat, 127, 152, 183, 186, 274
 CABAT, 60
 CACİVAT, 60, 65, 239, 246
 Canca, 44
 Cancaoğlu, 151, 153, 155
 Cancuoğlu, 151, 154
 Canodobra, 76
 CANODDOBRA, 65
 Cebenioğlu, 143
 Celiloğlu, 153, 155, 156
 Celladoğlu, 153
 Cibistasi, 38, 80, 143, 152, 163, 166, 173,
 175, 176, 183, 186, 231
 CİGETÖRE, 60, 65, 239, 246
 Cihanoğlu, 153, 206
 Cihar Kale, 198, 333
 Cimil, 70, 71
 Cimilbaşköy, 71
 Cinanoğlu, 153, 154, 155
 Cinivizoğlu, 151
 Civaoğlu, 152, 156
 Cömerdoğlu, 153
 CUMHURİYET, 61, 66, 239, 246
 CUNBAT, 60, 239, 246
 Cuntas, 76
 Cutins, 76
 Çaçagona, 256, 260
 Çakıroğlu, 151, 155
 Çakutoğlu, 150
 Çalıkıranoğlu, 153
 Çaluoğlu, 153
 Çamlıca, 72, 135, 245, 258, 290
 Çamlık, 256, 259
 Çamlıtepe, 72, 77, 241
 Çaniva, 71, 76
 Çaptuloğlu, 151
 Çaputuloğlu, 152, 155
 Çat, 70, 71, 76
 ÇAT, 65, 240, 247
 Çataldere, 71, 75, 76, 245
 Çaturoğlu, 154
 Çavuşoğlu, 153, 156
 Çayeli, 39, 67, 70, 71, 72, 75, 76, 134,
 210, 243, 293, 336
 Çayırdüzü, 64, 81, 185, 186
 ÇAYIRDÜZÜ, 65, 239, 246
 Çebioğlu, 152, 153, 156, 176
 Çelenkoğlu, 154
 Çerkesler, 31
 Çeymakçur, 256

Çirakoğlu, 127, 150, 152, 155, 157, 177, 257
Çinçiva, 70, 71, 76, 138, 245, 259
ÇİNÇIVA, 65, 240, 247
Çinkit, 76, 206
ÇİNKİT, 65, 240, 247
Çirakoğlu, 128
ÇİTAT, 60
Çobanosmanoğlu, 155
Çoço, 70, 71
ÇOKILVAT, 60
Çokutoğlu, 153, 155
Çolakoğlu, 151, 152, 153, 154, 155, 226
Çoruh, 23, 29, 32, 34, 43, 54, 55, 80, 289
Çukaloğlu, 153
Çukurluhoca, 71, 75, 76, 245, 272
Çukuroğlu, 152, 225
Çutnis, 70, 71, 75
DADİVAT, 60, 65, 239, 246
Dağdibi, 127, 155, 163, 184, 227
DAĞDİBİ, 61, 66
Dağuloğlu, 154
Dalbastoğlu, 155
Dalosmanoğlu, 152
Damçetoğlu, 151
Danyaloğlu, 153
DARLI, 65
DAVAT, 60, 61
Davudoğlu, 155
Değirmencioğlu, 154
Delihasanoglu, 154
Deliosmanoğlu, 151
Deliömeroğlu, 152, 166
Demirlioğlu, 155
Demircioğlu, 127, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 171, 272
Demiroğlu, 152, 156, 222
Derebaşı, 127, 155, 184, 187, 207, 245, 272
DEREBAŞI, 61, 66, 239, 247
Deremezra, 256, 259
Dereyayla, 256, 257, 258, 260
Derinsu, 128, 156, 182, 184, 187
DERİNSU, 61, 66, 240, 247
DERNEK, 60, 65, 239, 246
Dervişoğlu, 127, 151, 155, 157
Devaloğlu, 152
Devlet, 306
Doğanay, 81, 127, 155, 184, 187, 256, 259
DOĞANAY, 61, 66, 239, 247, 289
Doğu Karadeniz, 25, 28, 29, 31, 33, 36, 45, 232, 248, 303
Doğu Roma, 36
Dörtgözlü Köprü, 198
Duloğlu, 153
Dursunoğlu, 141, 153, 168
DUTGE, 60, 65, 239, 246
Duygulu, 81, 128, 156, 184, 187
DUYGULU, 61, 66, 240, 247
Dülgeroğlu, 155
Dünçeroğlu, 127, 152
Eksanos, 70, 71, 72
Elevid, 70
Elevit, 71, 76, 141, 245, 257
ELEVİT, 65, 240, 247
ELMALI, 60, 65
ELMALIK, 60, 65, 239, 246
Emin Ağa, 100, 102, 103, 121, 203
Eminoğlu, 155, 275
Emiroğlu, 48, 63, 68, 74, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 116, 120, 121, 122, 125, 138, 139, 152, 184, 185, 187, 188, 191, 193, 194, 195, 196, 229, 230, 233, 234, 235, 238, 244, 245, 254, 255, 321, 322, 323, 324
Ermenistan, 41
Eşkıyalık, 306, 307
Ethem Efendi, 110, 113, 115
Eyüboğlu, 125, 151, 152
Eyüp Efendi, 101, 103, 104
Eyüpoğlu, 152, 222
Fafanoğlu, 153, 155
Fakiroğlu, 153
Fareoğlu, 152
Fatih Sultan Mehmet, 40, 42, 49, 54, 68, 180, 192
Fatimiler, 41
Fazlıoğlu, 156, 163
Fenikeliler, 25, 30
Ferahoğlu, 155
Ferhat Efendi, 85, 87, 100, 110, 111, 113, 115, 175, 176
Fındıklı, 39, 67, 130, 208, 209, 210, 213, 215, 218, 219, 255
Fırtına Deresi Köprüsü, 199, 334

Galipoğlu, 151
 Gazneliler, 41
 Gencalioğlu, 127, 152
 Genç Alioğlu, 128
 Gençalioğlu, 151, 153, 155, 156, 157, 165
 Gençhasanoğlu, 151
 Gençömeroğlu, 156
 Gez Deresi, 29
 Giritioğlu, 151
 Godrioglio, 153
 Golazena, 257, 259, 260
 Gököy, 29
 Gonya Sancağı, 51, 58, 61, 72
 Görgüoğlu, 153
 Grekler, 25, 31
 Gumno, 71, 76
 GUMNO, 65, 240, 248
 Gunzoğlu, 154
 Gülabdioğlu, 154
 Gümüšoğlu, 154
 GÜNDOĞAN, 61, 66, 239, 246
 Güneyköy, 127, 245, 267, 268
 GÜNEYKÖY, 60, 65, 239, 246
 Gürcistan, 30, 39, 41, 50, 51, 53, 77, 180, 311
 Gürcüler, 31, 304
 Gürcüoğlu, 127, 150, 152, 157
 Gürroluk, 76, 258
 Ğakku, 127, 140, 152, 183, 186, 207
 ĞAKKU, 60, 65, 239, 246
 ĞERA, 60, 239, 246
 Ğere, 36, 59, 64, 68, 78, 79, 81, 125, 127, 128, 149, 152, 163, 167, 168, 169, 170, 177, 178, 182, 183, 186, 191, 212, 213, 214, 215, 229, 230, 231, 241, 269, 277
 ĞERE, 60, 61, 65, 239, 246
 Ğomoyunoğlu, 151
 Habiboğlu, 127, 151
 Hacı İsmail Ağa, 92, 93, 94, 95, 96
 Hacıfazlıoğlu, 151, 156
 Hacıbrahimoğlu, 127, 152, 154
 Hacımuratoğlu, 154, 155
 Hacıoğlu, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 170, 225, 254
 Hacışahinoğlu, 151
 Haçapit, 125, 153, 183, 186, 230, 273
 HAÇAPİT, 60, 65, 239, 246
 Haçivanak, 257
 Haçlılar, 37
 Hadrianus, 23
 Hafız İbrahim Bey, 140
 Hafızoğlu, 155, 157, 177
 Hahunç, 70, 71, 75, 76, 245
 Hakkı Efendi, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 113, 115, 116
 Halibler, 30, 34
 Halidoğlu, 127, 153, 155
 Halil Ziya Efendi, 120
 Haliloğlu, 151, 152, 154, 156, 170
 Hâlit Ağa, 111, 114
 Halit Efendi, 85, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 120
 Haltoğlu, 155
 Hamdi Efendi, 89, 99, 101, 110, 112, 114, 117, 118
 Hamit Efendi, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 100, 101, 102, 103, 110, 112, 113, 115, 166
 Hamzaoğlu, 153, 154
 Hancioğlu, 151
 Hançkun, 127, 153, 183, 186, 207, 245
 HANÇKUN, 60, 65, 239, 246
 Haramidoğlu, 152
 Hasan Efendi, 86, 87, 90, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 146, 175, 194
 Hasan Hüsnü Efendi, 102, 121
 Hasan Remzi Efendi, 88, 97, 98
 Hasanoğlu, 127, 151, 155, 170, 175, 231
 Haşim Efendi, 107, 108, 110, 112, 115
 Hatip Efendi, 84, 101
 Hatipoğlu, 151, 154, 155, 220
 Haydaroğlu, 151
 Hayrettin Paşa, 82
 Helen, 33, 34
 Hemşin, 26, 39, 42, 53, 55, 58, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 84, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 120, 122, 141, 142, 168, 198, 200, 201, 203, 205, 229, 239, 243, 245, 246, 254, 263, 267, 275, 277, 286, 287, 291, 293, 329
 HEMŞİN, 53, 56, 58, 65, 66, 240, 247
 Hemşin Nâhiyesi, 39, 42, 68, 69, 70, 74, 76, 84, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 120, 122, 198, 205, 239, 246, 254, 275
 Hemşinliler, 31, 44, 188, 308

Heredotos, 25, 30, 31
 Hırhalıoğlu, 155
 Hıarcık, 72, 76, 241
 HİSARLI, 65
 Hızır Bey, 82
 Hilâl, 77, 134
 HİSARLI, 60, 239, 246
 Hoccoğlu, 151, 153, 155
 Holco, 76, 245
 HOLCO, 65, 240, 247
 Hopa, 39, 53, 54, 67, 81, 132, 134, 144, 208, 209, 221, 222, 288
 Hortalbağoğlu Hasan Ağa, 92, 94
 Hortolomeoğlu, 155
 Horusoğlu, 155
 Hotoğlu, 152
 HOTRİ, 60, 65, 239, 246
 Hristiyan, 36, 48, 55, 142, 180, 181
 HUDİSA, 60, 65, 239, 246
 Hukanoğlu, 150, 151, 152, 153, 155
 HUNAR, 60, 65, 239, 246
 Hunvali, 70, 71
 Hurminioğlu, 206
 Hurşit Efendi, 88, 103, 104
 Hutoğlu, 153, 154, 155
 Hüser, 257
 Hüseyin Efendi, 88, 98, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 113, 115, 121, 269
 Hüseyinoğlu, 153, 155, 165
 I. Dünya Savaşı, 20, 21, 45
 II. Abdülhamit, 20, 134, 192
 II. Bayezit, 43, 44
 II. Mahmut, 19, 47, 54, 59, 69, 85, 86, 124
 III. Selim, 19, 46, 59
 IRMAKKÖY, 61, 66, 239, 246
 Işıklı, 36, 64, 68, 78, 79, 81, 125, 149, 152, 163, 167, 168, 169, 170, 177, 178, 182, 183, 186, 191, 212, 213, 214, 215, 231, 241, 269, 277
 İbrahim Efendi, 77, 78, 92, 94, 95, 100, 103, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 266, 273
 İhsan Topaloğlu, 23, 24, 266
 İLASTAS, 60, 65, 239, 246
 İlhanlılar, 40, 42
 İmşiroğlu, 151
 İncesu, 71, 76
 İonyalılar, 25
 İpsizoğlu, 151, 156
 İsaoğlu, 152, 153
 İslamoğlu, 44, 127, 150, 151, 152, 155, 164, 165, 170
 İsmail Hakkı Efendi, 84, 105, 107, 108, 110, 112, 114, 116
 İsmail Kılıç Kökten, 29
 İsmailoğlu, 151, 153
 İspir, 73
 İstanbul, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 54, 59, 62, 77, 80, 81, 84, 86, 91, 124, 128, 129, 133, 134, 135, 136, 138, 148, 158, 167, 174, 178, 179, 181, 195, 196, 199, 201, 202, 208, 209, 223, 224, 233, 236, 237, 261, 262, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317
 İzzet Efendi, 73, 88, 107, 108
 İzzettin Keykavus, 39
 Kabaahmetoğlu, 151, 155, 165
 Kabaheloğlu, 155
 Kabametoğlu, 44
 Kabaosmanoğlu, 152, 155
 Kaçalinoğlu, 153, 163
 Kaçivanoğlu, 155
 Kaçkar, 51, 67, 249, 254, 257, 286
 Kadioğlu, 127, 152, 154
 Kafkas, 23, 24, 26, 30, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 295, 297
 Kağandan, 70, 71
 Kahoğlu, 151, 157
 KAHVECİLER, 61, 66, 239, 247
 Kahvecioğlu, 155
 Kakaloğlu, 127, 154
 Kaklıçoğlu, 153
 Kaküloğlu, 153
 Kalaycioğlu, 127, 153, 155, 156, 157
 Kale-i Bâlâ, 39, 76, 198
 KALE-İ BÂLÂ, 65
 Kale-i Zîr, 39, 198, 334
 Kalyoncuoğlu, 152, 154, 155, 156, 207
 Kamkamalioğlu, 127, 177

Kamkamelioğlu, 152
 KAMNOS, 65, 240, 247
 Kanberoğlu, 151
 Kanburahmetoğlu, 154
 Kanburoğlu, 151, 154, 155, 156, 157
 Kankaloğlu, 151, 154
 Kantaroğlu, 153, 156
 Kanuni Sultan Süleyma, 48
 Kapadokya, 23, 33, 35
 Kaplıca, 76, 245
 KAPLICA, 65, 240, 247
 Kaptanpaşa, 70, 71, 75, 76, 245
 Kara Hemşin, 69, 70
 Karabekiroğlu, 151, 153
 Karabeloğlu, 151
 Karadeniz, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
 41, 42, 43, 44, 45, 50, 51, 52, 53, 55, 56,
 57, 63, 67, 68, 77, 134, 135, 181, 209,
 210, 211, 229, 232, 233, 242, 248, 263,
 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 294,
 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 303,
 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312,
 313, 314, 316, 317
 Karadeniz Bölgesi, 29, 31, 32, 33
 Karagözoğlu, 149, 155
 Karahaliloğlu, 153, 155, 156
 Karahanlılar, 41, 191
 Karahasanoğlu, 152, 153
 Karahemşin, 71, 72
 Karaibrahimoğlu, 155
 Karakaşoğlu, 152
 Karakoyunlular, 42
 Karakullukçuoğlu, 151, 154, 156
 Karakürkoğlu, 151
 Karamehmetoğlu, 155
 Karamollaoğlu, 155
 Karaoğlu, 154, 155, 156
 Karaosmanoğlu, 127, 154, 155
 Karappetoğlu, 154
 Kasabinoğlu, 156
 Kasaboğlu, 152, 153, 154, 155
 Kasım Bey, 54, 81
 Kastamonu, 29, 172
 Kvasoğlu, 152
 Kavrun, 258
 Kayadibi, 257, 258
 Kayaoğlu, 146
 Kayıkçioğlu, 154
 Kaytazinoğlu, 155
 Kazoğlu, 152, 154
 Keleşoğlu, 152
 Keloğlu, 151
 KEMER, 65, 239, 246
 Kepsu Kazâsı, 73
 Kerafur Ağa, 92, 94
 Kervanoğlu, 153
 KESİKKÖPRÜ, 60, 65, 239, 246
 Kesimaloğlu, 153
 Kestoğlu, 152, 153
 Kırancioğlu, 154, 156
 Kircioğlu, 153
 Kırmakoğlu, 153
 Kısmanmaliver, 76
 KISMANMALİVER, 65
 Kısmanmolivih, 70, 71, 245
 Kivazoğlu, 151
 Kız Kulesi, 68, 197, 332
 Kızılırmak, 32, 35
 Kibaroğlu, 151, 153, 155, 156, 259, 260
 Kirazlık, 127, 151, 183, 186, 207, 213,
 245, 257, 269
 KIRAZLIK, 60, 65, 239, 246
 Kocaalioğlu, 127, 154
 KOCAKÖPRÜ, 60, 65, 239, 246
 Koçaloğlu, 155
 KOKSOVAT, 60
 Kolkhis, 25, 26, 30, 31, 34, 35
 KOLONA, 65, 240, 247
 Koloni, 27, 29, 30
 Komilo, 64, 80, 185, 186, 273
 KOMİLO, 65, 239, 246
 Komnen, 37, 38, 39, 43
 Konanoğlu, 151
 Kopoğlu, 154
 Korkuzoğlu, 153
 Koroğlu, 155
 Kosanoğlu, 153, 154
 KOSTANİVAT, 60, 65, 239, 246
 Köküdzizeoğlu, 146
 Köprübaşı, 70, 71
 KÖPRÜBAŞI, 65
 Köprüköy, 128, 156, 174, 184, 220, 254
 Körahmetoğlu, 151
 Körbekiroğlu, 151, 157
 Köseoğlu, 150, 153, 154, 156, 205

Közoğlu, 154
KUKULAT, 60, 65, 239, 246
Kulaberoğlu, 44, 128, 154, 156
Kulaoğlu, 155
Kuloğlu, 156
Kumuroğlu, 155
Kurdaloğlu, 155
Kurdoğlu, 151, 153
Kurualioğlu, 151
Kurucabaoğlu, 151
Kusenoğlu, 127, 155
Kusikinaoğlu, 155
Kusinaoğlu, 154
Kustoğlu, 150, 152, 153, 154, 155
KUŞİVA, 65, 240, 247
Kuşova, 70
Kutanisoğlu, 151, 168
Kutanoğlu, 156, 163
Kutoğlu, 155
Kuvisoğlu, 155
Kuyumcuoğlu, 151
Kuzayca, 127, 155, 184, 187, 245, 268
KUZİKA, 60, 65
Küçükahmetoğlu, 154, 156
Küçükmehmetoğlu, 151
Kürdoğlu, 151, 152, 153, 156, 157, 181
Kürthacioğlu, 151
Küşiva, 71
KVANÇARER, 60, 65, 239, 246
Lalaşaroğlu, 152
LAMGO, 60, 65, 239, 246
Lapoğlu, 155
Latifoğlu, 151
Latinler, 37, 38
Laz, 52, 55, 82, 161, 162, 211, 286, 316
Lazca, 24, 27, 44, 51, 252
Lazistan, 21, 45, 50, 51, 52, 53, 58, 61, 62, 63, 67, 68, 72, 75, 78, 79, 117, 129, 131, 137, 138, 170, 172, 208, 210, 211, 221, 222, 223, 225, 273, 277, 321, 322, 323, 324
Lazistan Sancağı, 21, 51, 52, 61, 62, 63, 72
Lazlar, 31, 44, 51, 52, 158, 159, 160, 162, 188, 286, 293, 299, 302, 304, 308, 311, 313
Levent, 71
Lutoğlu, 151
Mahmut Efendi, 90, 96, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 195
Mahmut Goloğlu, 33, 34, 38, 232
Mahmutoğlu, 151, 152, 153, 154, 162, 166
MAKALİSKİRİT, 66
Makedonya Kralı İskender, 33
Makrevis, 76, 259
MAKREVİS, 66, 240, 247
MAKRİBODAM, 66
Makributa, 70
Makributam, 71
Makrobin, 142
Makronlar, 30, 34
Malak, 29
Malazgirt Savaşı, 41, 277
MAMAKİVAT, 61, 66, 239, 246
Mamaloğlu, 155
Maminoğlu, 127, 151, 153, 154
Manceoğlu, 153
Mancinoğlu, 155
Maraş, 306, 307
Marazoğlu, 155
Marki, 71
Mazlumoğlu, 155
MECİDİYE, 65, 239, 246
Medler, 32, 33, 277
Mehmet Âsım Efendi, 111, 113, 116
Mehmet Bilgin, 23, 26, 32, 35, 38, 45, 232
Mehmet Efendi, 85, 88, 90, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 115, 116, 120, 173, 174, 175, 231, 254, 271, 273, 274, 275
Mehmet Hilmi Efendi, 88, 95
Mehmet Mithat Efendi, 87, 100, 107, 108
Mehmet Şevki Efendi, 85, 96, 97, 98, 103, 104
Mehmet Tevfik Efendi, 85
Mehmetoğlu, 149, 151, 154, 168, 208, 221, 231
Meleskur, 76, 152, 183, 185
MELESKUR, 66, 240, 248
Melikşah, 42
Melmanat, 70, 71, 76, 142, 205
MELMENAT, 66, 240, 247
MELMESUVAT, 66, 246
MELYAT, 61, 66, 239, 246
Memiş Rüşdü Efendi, 84, 93, 94

Memişoğlu, 152, 153, 154, 156, 167, 171, 231
MERDİVENLİ, 61, 66, 239, 246
Mesahor, 70, 71, 75, 76, 245
MESAHOR, 66, 240, 247
Meydan, 28, 70, 71, 76, 221, 226, 245
MEYDAN, 66, 240, 247
Meydanköy, 71, 245
Mısırlılar, 25, 30, 31
Mısırlıoğlu, 44, 154, 155
Mihmanos, 71, 72
Miktad Ağa, 101, 103, 104, 105, 110, 114, 116
Miktad Efendi, 87, 101, 103, 104, 105, 113, 116
Miktad Yazıcı, 92, 94, 95
Miryanoğlu, 153, 156
Moğollar, 40, 42
Molaveys, 70, 275
Mollaahmetoğlu, 151, 152
Mollaalioğlu, 155, 156
Mollahasanoğlu, 151, 154
Mollakasımoğlu, 156
Mollaoğlu, 155, 157
Mollaveys, 71, 76, 204, 245
MOLLAVEYS, 66, 240, 247
Moraloğlu, 151
Mosinekler, 34
Movri, 258, 259
Muhammet Efendi, 84, 103, 104, 105
Mulona, 258
Muradoğlu, 151, 154
Muratköy, 64, 80, 185, 186, 273
Murtazaoğlu, 127, 151, 154
Murtazoğlu, 153
Musa Hayreddin Efendi, 88, 93, 94
Musaoğlu, 150, 154, 155, 156, 157, 254
Musluoğlu, 154
Mustafa Asım Efendi, 88, 94
Mustafa Efendi, 84, 85, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 116, 121, 230, 254, 271, 274, 275
Mustafa Refet Efendi, 88, 97
Mustafa Reşit Efendi, 89, 96, 97
Mustafa Vehbi Efendi, 84, 96, 97, 98
Mustafa Zihni Efendi, 84, 95
Mususoğlu, 154
MUTTAFİ, 61, 66, 239, 246
Mühürçüoğlu, 154
Nazmi Efendi, 113, 116
Nebioğlu, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 170, 227
Necmeddin Şükrü Efendi, 85
Neknari, 258, 259
Nekürit, 70, 72
NİKOLA, 61
Noğa, 68, 139, 168
Noğadiğa, 68, 154, 183, 186
NOĞADIHA, 61, 66, 239, 246
NOHLAPSU, 61, 66, 239, 246
Nokavare, 259
Nonoğlu, 151
Nurluca, 71, 76
OCAK, 61, 239, 247
Oce, 67, 80, 127, 154, 165, 166, 177, 183, 186, 195, 208, 231, 241, 254, 260, 273
OCE, 61, 66, 239, 246
Odeinos, 23
Of Kazâsı, 55, 73
Ofluoğlu, 156
Okkordule, 127, 143, 154, 167, 184, 186, 231, 241, 245
OKKORDULE, 61, 66, 239, 247
Omsumaroğlu, 152, 154
Ordulureisoğlu, 153
Orhan Naci Ak, 23, 33, 83, 158
Ormançık, 71, 75, 76, 245
Ortaklar, 71, 76
Ortaköy, 72, 76, 80, 127, 154, 164, 172, 177, 184, 186, 232, 274
ORTAKÖY, 61, 66, 239, 240, 247, 248
Ortayayla, 76
Ortayol, 76, 152, 183
Oskeroğlu, 153
Osman Efendi, 88, 91, 92, 99, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 115, 130, 131, 143, 170, 173, 266
Osmanlı, 291, 306, 307
Osmanlı Devleti, 19, 21, 43, 46, 47, 50, 51, 52, 54, 56, 59, 62, 81, 83, 84, 86, 87, 88, 91, 119, 125, 128, 129, 133, 134, 135, 136, 142, 166, 180, 187, 189, 190, 191, 197, 198, 199, 202, 209, 210, 219, 228, 261, 262, 266, 277, 278, 279, 286,

287, 290, 291, 292, 293, 296, 302, 303,
 304, 306, 307, 310, 311, 313, 314, 315,
 316
 Osmanoğlu, 143, 150, 151, 152, 155,
 156, 175, 254
 Otinoğlu, 154
 Öksüzoğlu, 153
 Öküzöğlü, 155, 156
 Ömeroğlu, 152, 154, 155, 156, 163, 167
 Örnek, 55, 128, 156, 164, 184, 187, 215,
 216, 227, 243, 297
 ÖRNEK, 61, 66, 240, 247
 Örsöğlü, 127, 128, 151, 155, 156
 Pakistan, 41
 Palovit, 259
 Pamukoğlu, 155
 PANİKİ, 61
 PAPAT, 61
 PAPİLAT, 61
 Partaloğlu, 153
 Paslıoğlu, 153
 Pasoğlu, 151, 155
 Pasuloğlu, 154
 Paşanoğlu, 153
 Pazar, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 33, 39, 40,
 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62,
 64, 65, 66, 68, 70, 71, 76, 78, 80, 125,
 127, 128, 149, 150, 154, 156, 157, 164,
 165, 166, 168, 170, 171, 172, 173, 177,
 178, 182, 184, 187, 197, 210, 211, 212,
 213, 214, 215, 219, 220, 227, 233, 242,
 243, 245, 254, 255, 265, 266, 267, 268,
 271, 272, 281, 292, 298, 307, 326, 327,
 335
 PAZAR, 61, 65, 66, 239, 246
 PELERĞİVAR, 61, 239, 247
 Pelüoğlu, 154, 155
 Pendaviç, 70, 72
 PINARLI, 61
 Pilisoğlu, 151
 Pinaloğlu, 154
 Piriçlik, 81, 137, 142, 149, 155, 163,
 165, 169, 171, 176, 177, 184, 231, 272
 Pirisoğlu, 156
 Piroğlu, 156
 Pirpiroğlu, 152, 153, 154
 Piruzoğlu, 152
 Piyaloğlu, 127, 151, 153, 154
 Pokut, 259
 Pontus, 23, 24, 25, 32, 33, 34, 35, 37, 39,
 44, 47, 197, 198, 232, 277, 286, 288,
 290, 299, 302, 312, 313, 317
 Pontus Devleti, 33, 34
 Popoğlu, 150, 154
 Porisoğlu, 151
 Poyrazoğlu, 153
 Prokopius, 24
 Purputoğlu, 151, 153
 Ramazanoğlu, 153
 Refet Efendi, 100, 101, 103, 104, 106,
 107, 109, 113, 116, 121, 177
 Rize, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 32,
 33, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 50, 51,
 52, 53, 54, 55, 60, 63, 67, 69, 70, 71, 72,
 73, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 125, 128,
 129, 132, 144, 158, 159, 160, 161, 162,
 178, 179, 181, 182, 196, 197, 198, 203,
 208, 209, 210, 211, 212, 215, 227, 231,
 232, 233, 242, 243, 244, 250, 251, 262,
 263, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272,
 285, 286, 287, 290, 291, 292, 293, 296,
 298, 300, 308, 313, 326, 328, 329, 334
 Roma, 35, 36, 48, 277
 Rum İmparatorluğu, 37, 38, 39, 42, 48,
 54, 277
 Rusya, 20, 22, 45, 138, 140, 141, 216,
 217, 218
 Saçaklıoğlu, 156
 SAĞIRLI, 66, 240, 248
 Sakinoğlu, 151, 155
 Sakoğlu, 156
 Sal, 259
 Salihoğlu, 155, 156, 163, 222, 223, 231
 Salonçe, 80, 127, 155, 184, 187
 SALONÇE, 61, 239, 247
 Samistal, 259
 Samsuoğlu, 151, 152
 Sancağı, 21, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 67, 68,
 69, 72, 75, 78, 82, 124, 131, 170, 172,
 175, 180, 181, 199, 210, 211, 235, 277,
 300, 306, 321, 322, 323, 324
 SANOVA, 66, 240, 248
 Sapalanınoğlu, 155
 Sapu, 127, 155, 184, 187, 245
 SAPU, 61, 239, 247

Saraboğlu, 156
 Sarıabdioğlu, 151
 Sarıalioğlu, 154, 155, 156
 Sarımustafaoğlu, 153
 Sarıoğlu, 153, 154
 SARIŞKA, 61
 Satuloğlu, 154
 Satunoğlu, 152
 Sebaloğlu, 143
 Sedihinaoğlu, 154
 Seferinoğlu, 154
 Seferoğlu, 152, 153, 154, 264, 269
 Selçuklular, 40, 41, 42, 54, 191, 277, 286, 298, 299, 310
 Selimoğlu, 152, 153, 154, 155, 163, 174
 Serdaroğlu, 155, 166, 231
 SERT, 66, 240, 247
 SESLİKAYA, 60, 65, 239, 246
 SESSİZDERE, 61
 Seydioğlu, 151, 152, 155, 272
 Seydizâde Ahmet Ağa, 92
 Seydoğluç, 151
 Seyfioğlu, 151
 Seyfoğlu, 154
 Sıraköy, 76
 Sırt, 76, 257, 258, 259, 260
 Sibutinaoğlu, 153
 Sinanoğlu, 149, 154, 156, 256, 259, 261
 Sinoğlu, 153
 Sinop, 26, 27, 32, 35, 39, 40, 42, 141, 172, 175, 312
 Sinope, 26, 32, 36
 Sipaloğlu, 153
 Siprona, 260
 SİVRİKALE, 61, 66, 240, 247
 Siyat, 80, 127, 149, 155, 178, 184, 187, 232
 SİYAT, 61, 66, 239, 247
 Skylax, 23
 Sofoğlu, 127
 Sofu Ali Beyler, 82
 Sofuoğlu, 150, 152, 155, 156, 165
 Soğuksu, 68, 128, 149, 155, 182, 184, 187, 206, 216
 SOĞUKSU, 61, 66, 240, 247
 SUBAŞI, 60, 65, 239, 246
 Suçatı, 64, 127, 140, 151, 183, 186, 193, 206, 207, 245, 298
 SUÇATI, 60, 65, 239, 246
 Suğluoğlu, 156
 Sukaroğlu, 151
 Sukita, 127, 155, 184, 187, 207, 245
 SUKİTA, 61, 66, 239, 247
 SULAKKÖYÜ, 60
 Sulet, 127, 155, 163, 184, 227
 SULET, 61, 66
 Sultan Alparslan, 41
 Suriye, 41
 Surminat, 127, 155, 184, 187, 245, 268
 SURMİNAT, 61, 66, 239, 247
 Süleymanoğlu, 151, 155, 156, 170, 222, 266, 276, 343
 Sürmene, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 55, 56, 232, 288
 Süytoğlu, 127, 152, 153
 Sviriöğlu, 153
 Şabanoğlu, 153
 Şahinoğlu, 151, 163
 Şamlıoğlu, 44, 153, 154, 155, 181
 Şangul, 81, 127, 155, 184, 187
 ŞANGUL, 61, 66, 239, 247
 Şatroğlu, 153, 155
 Şefik Efendi, 96, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121
 ŞEHİTLİK, 60, 65, 239, 246
 Şendere, 125, 153, 183, 186, 245, 256, 258, 259, 340
 Şenyuva, 71, 76, 138, 245, 259
 Şer'iyeye Sicil Defterleri, 80, 281
 Şerementoğlu, 151, 156, 174
 Şerifoğlu, 128, 149, 150, 155, 156, 207
 Şevki Efendi, 85, 93, 98
 Şeyhoğlu, 153, 155
 Şeyhömeroğlu, 156
 Şilerit, 68, 128, 149, 155, 182, 184, 187, 206
 ŞİLERİT, 61, 66, 240, 247
 Şirdenkadan, 76
 Şiroğlu, 153, 155
 Şişmanoğlu, 150, 154, 165, 177, 254
 Şorah, 256, 257, 258, 260
 Şükrü Efendi, 84, 107, 108, 113, 114, 115
 Tabakoğlu, 152, 153, 156, 238, 261
 Tabiloğlu, 154, 156, 170
 Taburcuoğlu, 154, 224
 Tafraloğlu, 153, 156

Tahir Efendi, 113, 115
 Tahsin Özgüç, 29
 Tahta, 29
 Talvat, 55, 128, 156, 184, 187, 204, 207, 222, 224
 TALVAT, 61, 66, 240, 247
 Taptopi, 68
 Tapukoçanoğlu, 153
 Taşçioğlu, 154, 156
 Taşçioğlu, 128
 Tat, 70, 72
 Tataroğlu, 152, 155, 157, 175, 181
 Tayyip Efendi, 84, 103, 104, 105
 Tazina, 76
 TAZİNA, 66
 Telataroğlu, 150
 Telatoroğlu, 152, 154
 Tellioğlu, 127, 153
 Tenbeloğlu, 155
 Tepan, 77, 193, 274
 TEPAN, 66, 240, 248
 Tersoğlu, 151
 Terzioğlu, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 231, 256, 258, 260
 Tevfik efendi, 111, 113, 116
 Tevfik Efendi, 85, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 112, 113, 114, 116, 118, 140, 166, 176, 218
 Tezina, 72, 76, 245, 259
 Tibarenler, 30, 33, 34
 Tibukoğlu, 152, 153, 154
 Timasikoğlu, 152
 TİMİSİVAT, 61
 Timisvat, 128, 254
 Timur, 42
 Timurcioğlu, 155
 Tiryakioğlu, 152, 154, 156
 Tobamzga, 256, 257, 260
 Tolaniç, 70, 72
 Tolanis, 70
 TOLIKÇET, 61, 66, 240, 247
 Tolonis, 72, 75, 76, 245
 Tonbayoğlu, 156
 Topaloğlu, 24, 25, 28, 33, 39, 40, 54, 55, 150, 151, 156, 197, 227, 242, 243, 266, 267, 268, 271, 272
 Topluca, 64, 80, 143, 185, 187, 269
 Tordivat, 64, 125, 156, 184, 187, 193, 271
 TORDİVAT, 61, 66, 240, 247
 Tozkoparan, 29
 Trabzon, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 72, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 90, 91, 103, 106, 124, 125, 129, 130, 131, 133, 135, 138, 139, 141, 143, 145, 172, 180, 181, 185, 191, 192, 195, 197, 198, 203, 208, 209, 210, 211, 221, 227, 228, 229, 230, 234, 235, 237, 238, 244, 245, 263, 264, 273, 277, 281, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 321, 322, 323, 324
 Trapezous, 26, 32
 Trovit, 260
 Tucoğlu, 153
 Tuhaloğlu, 127, 154
 Tulnos, 76
 TULNOS, 66
 Tunca, 55, 80, 127, 137, 152, 165, 174, 176, 182, 183, 185, 186, 254, 256, 257, 258, 260, 271
 TUNCA, 60, 65, 239, 246
 Turhanoğlu, 127, 151
 Turusoğlu, 151
 Tutiucioğlu, 151
 Türkoğlu, 152, 154, 181
 Tütüncüler, 55, 128, 156, 163, 171, 182, 184, 187, 204, 207, 222
 TÜTÜNCÜLER, 61, 66, 240, 247
 Tüylüoğlu, 153
 Tüysüzoğlu, 154
 Ucuberoğlu, 151
 Uçoğlu, 156
 Uğrak, 76, 152, 183, 185, 206, 254, 267
 Urartu, 32
 Urumelioğlu, 153, 156
 Ustaoğlu, 155
 Uzun Hasan, 43
 Uzunalioglu, 151, 154, 164
 Uzundere, 71, 75, 76
 Uzunoğlu, 153

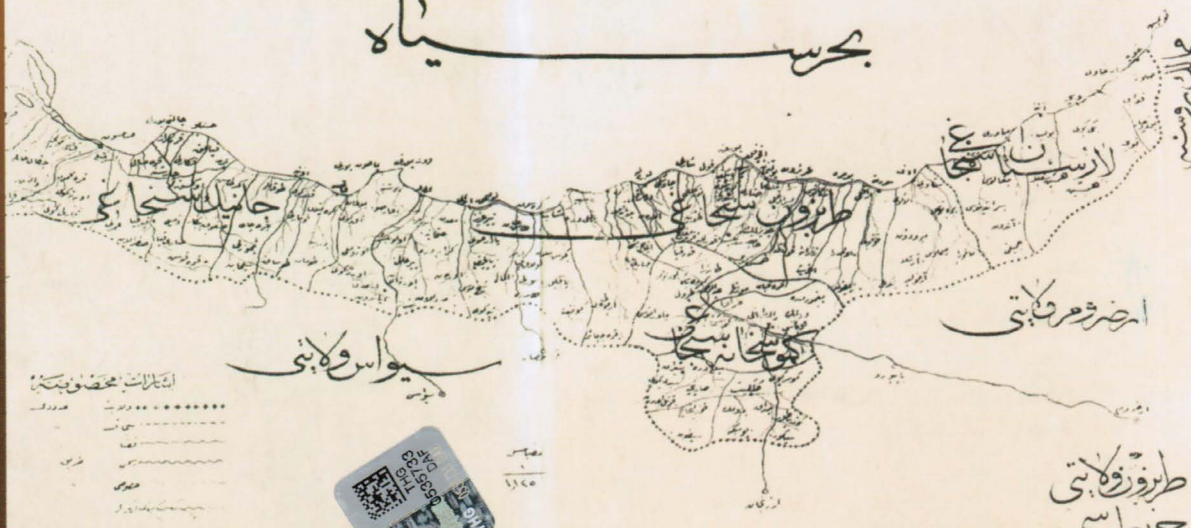
Ülkü, 71, 76, 245, 275
Ünye, 29
V. Mehmet Reşat, 20
Vardaloğlu, 141, 206
VAREŞ, 66
Varoş, 70, 72, 76, 241
Vartoğlu, 154, 155
Vartor, 70, 72
Vasayinoğlu, 155
Venek, 55, 128, 156, 182, 184, 187, 215, 216, 227
VENEK, 61, 66, 240, 247
Vercenik, 260
Veysoğlu, 153
VI. Mehmet Vahdettin, 21
Vızvızoğlu, 151, 154
VIÇE-İ SÜFLÂ, 66
VIÇE-İ ULYA, 66, 240, 247
Viçena, 70, 72
Yağcıoğlu, 128, 156, 273
Yakuboğlu, 154
Yakupoğlu, 127, 154, 254, 273
Yalıkavaklıoğlu, 153
Yalınoğlu, 154
Yaltkaya, 71, 76
YAMAÇDERE, 60, 65, 239, 246
Yamakoğlu, 152, 153
Yanıkoğlu, 149, 152, 156, 222
Yanivat, 81, 128, 146, 156, 184, 187, 245, 254, 256, 276, 343
YANIVAT, 61, 66, 240, 247
Yanoğlu, 151
YAVUZ, 61, 66, 239, 246
Yavuz Sultan Selim, 43, 44, 48, 49, 77, 78, 263, 290
YAYLA, 61, 66, 239, 247
Yaylaköy, 71, 76, 245
Yazlık, 72, 76, 241
YEMİŞLİ, 60, 65, 239, 246
Yenice, 71, 75, 76
YENİYOL, 61, 66, 239, 246
Yerebakanoğlu, 155
Yersizioğlu, 155
YEŞİLKÖY, 60, 239, 246
Yeşiltepe, 72, 75, 76, 245
Yolkıy, 71, 76, 275
Yukarı Şimşirli, 71, 76, 245
Yukarıdurak, 128, 149, 156, 163, 170, 182, 184, 187, 207, 266
YUKARIDURAK, 61, 240, 247
Yunan, 24, 27, 32, 33, 35, 36, 38, 220
Yunus Efendi, 84, 94, 95, 99
Yusuf Sırrı Efendi, 84, 110, 112
YÜCEHISAR, 60, 65, 239, 246
Zafer, 127, 151, 183, 186, 269, 298
ZAFER, 60, 65, 239, 246
Zağarcıoğlu, 152
Zağnat, 128, 156, 182, 184, 187
ZAGNAT, 61, 66, 240, 247
Zelek, 128, 156, 184, 187, 193, 270
ZELEK, 61, 66
Zğem-i Süfla, 80
Zğem-İ Süfla, 128
ZĞEM-İ SÜFLA, 61, 66, 240, 247
Zğem-i Ulya, 80, 149
Zğem-İ Ulya, 128
ZĞEM-İ ULYA, 61, 66, 240, 247
Ziya Efendi, 98, 111, 112, 113, 115, 120, 141, 232
Zizeni, 260, 261
Zoduoğlu, 153
Zor Alioğlu, 143
Zuğa, 70, 72, 76, 77, 185, 186, 241
ZÜLGE, 61

Osmanlı İdaresinde Atina (Pazar) Kazâsı (1875-1920) konu başlıklı çalışmamız ilkçağlardan Osmanlı Devleti'nin son dönemleri olarak ifade edilen 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsamaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde sahil kenarında bulunan oldukça engebeli ve dağlık bir arazi yapısı üzerinde kurulu alan kazâ birimi, tarihi süreç içinde dönemin egemen güçleri tarafından oluşturulan çeşitli idarî birimlerin içinde yer almış ancak egemenliği altındaki devletlerin merkezlerine uzak kalmasından dolayı merkezi bir yer olamamıştır.

Osmanlı egemenliği döneminde ise taşra idarî merkezlerinden biri yapılmasıyla tarihi süreç içindeki en önemli konumunu elde etmiştir. Bundan hareketle biz de bu çalışmayla Atina Kazâsı'nın 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki idarî, sosyal, ekonomik, kültürel ve iktisadî durumunu değerlendirip, bu konularda ilgili tahliller yaparak dolayısıyla bölge tarihinin aydınlatılmasına katkı sağlamayı amaçladık.

بحر سیاه

ISBN: 978-605-9965-21-7

978-605-9965-21-7

PAZAR KAYMAKAMLIĞI KÜLTÜR HİZMETİ

